

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE
STARPTAUTISKO UN EIROPAS TIESĪBU ZINĀTŅU KATEDRA

PROMOCIJAS DARBS

**EKSPPROPRIĀCIJA UN TĀS NOTEIKŠANAS PROBLĒMAS
STARPTAUTISKO IEGULDĪJUMU VEICINĀŠANAS UN
AIZSARDZĪBAS TIESĪBĀS ENERĢĒTIKAS SEKTORĀ**

Juridiskās zinātnes doktora studiju programmas

Pilna laika klātienes nodaļas students

Ingus Meimers

Studenta apliecības Nr. im11070

Darba zinātniskais vadītājs

Asociētais profesors Dr.iur. Artūrs Kučs

Rīga 2021

SATURA RĀDĪTĀJS

Satura rādītājs.....	1
Izmantoto saīsinājumu saraksts.....	3
Ievads.....	7
1. Ekspropriācijas jēdziens un ģenēze starptautisko ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības tiesībās.....	23
1.1. Jēdziens “ekspropriācija”.....	23
1.2. Ekspropriācija pirms Pirmā pasaules kara.....	32
1.3. Ekspropriācija starpkaru periodā.....	37
1.4. Ekspropriācija pēc Otrā pasaules kara.....	41
2. Ekspropriācijas veidi, to nošķiršanas un identificēšanas problēmas.....	52
2.1. Tiešā ekspropriācija: pazīmes, forma un piemērošanas prakse.....	54
2.2. Netiešā ekspropriācija, tās veidi un nošķiršanas pazīmes.....	64
2.2.1. Iejaukšanās īpašuma tiesību baudīšanā pakāpe.....	74
2.2.2. Pakāpeniskā ekspropriācija.....	85
2.2.3. No līguma izrietošo tiesību ekspropriācija.....	91
2.3. Seku, mērķa un nodoma loma ekspropriācijas vērtēšanā.....	106
2.4. Daļēja ekspropriācija.....	122
2.5. “Ietekmes” un “policijas varas” doktrīnas nozīme ekspropriācijas noteikšanā.....	131
3. Ekspropriācija enerģētikas nozarē.....	146
3.1. Ieguldījumu aizsardzība atomenerģijas ražošanas nozarē.....	156
3.2. Ekspropriācijas izpratne šķīrējtiesu praksē atbilstoši ECT 13. pantam.....	167
3.3. Atjaunojamo energoresursu ieguldījumu ekspropriācija.....	172
4. Ekspropriācijas tiesiskuma novērtēšanas kritēriji un problemātika.....	183
4.1. Sabiedrības vajadzību leģitimizācija un attaisnojums ekspropriācijas veikšanai.....	185
4.2. Diskriminācijas aizlieguma pārkāpums kā kritērijs prettiesiskas ekspropriācijas konstatēšanai.....	196

4.3. Taisnīga / atbilstoša procesa kritērijs starptautiskajā praksē	211
5. Taisnīgas kompensācijas apmēra noteikšanas problemātika ekspropriācijas gadījumos	217
5.1. Taisnīgas kompensācijas izpratne un ģenēze starptautisko ieguldījumu aizsardzības un veicināšanas tiesībās	220
5.2. Kompensācijas apmērā noteikšanas saturs, kritēriji un problemātika ekspropriācijas gadījumos	223
5.3. Taisnīgas kompensācijas novērtēšanas metodes un to piemērošanas problēmas	237
Kopsavilkums	251
Anotācija	261
Annotation	262
Anotācija franču valodā	263
Izmantotās literatūras, normatīvo aktu un juridiskās prakses saraksts	264
Izmantotā literatūra	264
Normatīvie akti	279
Juridiskās prakses materiāli	289
Starptautisko organizāciju, aģentūru un institūciju dokumenti	308
Interneta resursi	311

IZMANTOTO SAĪSINĀJUMU SARAKSTS

AES – atomelektrostacija

AJIL – American Journal on International Law (*no angļu val. – Amerikāņu starptautisko tiesību žurnāls*)

ANO – Apvienoto Nāciju Organizācija (*angļu val. – United Nations*)

ANO ĢA - ANO Ģenerālā asambleja (*angļu val. - General Assembly of the United Nations*)

ANO ST – ANO Starptautiskā tiesa (*angļu val. - International Court of Justice*)

ARS – 2001 Articles of Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts (*no angļu val. - 2001. gada Panti par valsts atbildību par starptautiski prettiesisku rīcību*)

art. – article (*no angļu val. - pants*)

arts. – articles (*no angļu val. - panti*)

ASIL – the American Society of International Law (*no angļu val. – Amerikas Starptautisko tiesību biedrība*)

ASV – Amerikas Savienotās valstis

BYIL – the British Yearbook of International Law (*no angļu val. – Britu Starptautisko tiesību gadagrāmata*)

BIT - bilateral investment treaty (*no angļu val. - divpusējs starptautisko ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības līgums*)

CAFTA – Central American Free Trade Agreement (*no angļu val. - Centrālamerikas brīvās tirdzniecības līgums*)

CISG – 1980 United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods (*no angļu val. – 1980. gada ANO konvencija par starptautiskajiem preču pirkuma un pārdevuma līgumiem*)

Co. – company (*no angļu val. - kompānija*)

Corp. – corporation (*no angļu val. - korporācija*)

doc. – document (*no angļu val. – dokuments*)

EC – European Commission (*no angļu val. – Eiropas Komisija*)

ECK – 1950. gada Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija (*angļu val. – 1950 Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*)

ECR – European Court Reports (*no angļu val. – Eiropas tiesas ziņojumi*)

ECT – 1994 Energy Charter Treaty (*no angļu val. – 1994. gada Eiropas Enerģētikas hartas nolīgums*)

ES – Eiropas Savienība

Esq. – esquire (*no angļu val. - eskvairs*)

EST – Eiropas Savienības Tiesa

ETS – European Treaty Series (*no angļu val. – Eiropas starptautisko līgumu sērija*)

EU – European Union (*no angļu val. – Eiropas Savienība*)

EUR - eiro

FCN – Friendship, Commerce and Navigation treaty (*no angļu val. – sadraudzības, komercijas un navigācijas līgums*)

IACtHR – the Inter-American Court of Human Rights (*no angļu val. – Amerikas Cilvēktiesību tiesa*)

IAEA – the International Atomic Energy Agency (*no angļu val. – Starptautiskā Atomenerģijas aģentūra*)

ICC – International Chamber of Commerce (*no angļu val. – Starptautiskā Tirdzniecības palāta*)

ICSID – International Centre for Settlement of Investment Disputes (*no angļu val. - Starptautiskais ieguldījumu strīdu izskatīšanas centrs*)

ICSID konvencija – 1965. gada Konvencija par ieguldījumu strīdu izšķiršanu starp valstīm un citu valstu pilsoņiem (*angļu val. – 1965 Convention on the Settlement of Investment Disputes between States and Nationals of Other States*)

ILC – International Law Commission (*no angļu val. – Starptautisko tiesību komisija*)

ILR – International Law Reports (*no angļu val. – Starptautisko tiesību ziņojumi*)

ILSA – International Law Students Association (*no angļu val. – Starptautisko tiesību studentu asociācija*)

Inc. – incorporated (*no angļu val. - reģistrēts*)

Iran-US C.T.R. – the Iran-United States Claims Tribunal (*no angļu val. – Irānas – ASV Prasījumu tribunāls*)

ITLOS – International Tribunal for the Law of the Sea (*no angļu val. – Starptautiskais jūras tiesību tribunāls*)

LCIA – the London Court of International Arbitration (*no angļu val. – Londonas Starptautiskā arbitražas tiesa*)

LESD – Līgums par Eiropas Savienības darbību

LLC – limited liability company (*no angļu val. – sabiedrība ar ierobežotu atbildību*)

lpp. - lapaspuse

LR – Latvijas Republika

Ltd. – limited (*no angļu val. - ierobežota*)

MIT – multilateral investment treaty (*no angļu val. - daudzpusējs starptautisko ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības līgums*)

NAFTA – 1994 North American Free Trade Agreement (*no angļu val. – 1994. gada Ziemeļamerikas brīvās tirdzniecības nolīgums*)

no. – number (*no angļu val. – numurs*)

nr. – numurs

OECD – the Organisation for Economic Co-operation and Development (*no angļu val. – Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija*)

p. – page (*no angļu val. - lapaspuse*)

para. – paragraph (*no angļu val. – paragrāfs*)

paras. – paragraphs (*no angļu val. – paragrāfi*)

PCA – the Permanent Court of Arbitration (*no angļu val. – Pastāvīgā šķīrējtiesa*)

pp. – pages (*no angļu val. – lapaspuses*)

PSRS – Padomju Sociālistisko Republiku Savienība

Rep. – report (*no angļu val. - ziņojums*)

RIAA – Reports of International Arbitral Awards (*no angļu val. – Starptautisko šķīrējtiesu nolēmumu ziņojumi*)

SADC – the Southern African Development Community (*no angļu val. – Dienvidāfrikas Attīstības kopiena*)

SCC – the Stockholm Chamber of Commerce (*no angļu val. – Stokholmas Rūpniecības kamera*)

Ser. – series (*no angļu val. - sērija*)

Stat. – statute (*no angļu val. - statūti*)

Suppl. – supplement (*no angļu val. - papildinājums*)

TIAS – Treaties and Other International Acts Series (*no angļu val. – Starptautisko līgumu un citu aktu sērija*)

U.S. – United States (*no angļu val. – Savienotās valstis*)

U.S.C. – United States Code (*no angļu val. – Savienoto valstu kodekss*)

UK – United Kingdom (*no angļu val. – Apvienotā Karaliste*)

UN – United Nations (*no angļu val. - Apvienoto Nāciju Organizācija*)

UNCITRAL – United Nations Commission on International Trade Law (*no angļu val. - ANO Starptautiskās tirdzniecības tiesību komisija*)

UNCTAD – United Nations Conference on Trade and Development (*no angļu val. – ANO Tirdzniecības un attīstības konference*)

UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (*no angļu val. – ANO Izglītības, zinātnes un kultūras organizācija*)

UNGA – General Assembly of the United Nations (*no angļu val. – ANO Ģenerālā asambleja*)

UNTS – United Nations Treaty Series (*no angļu val. – Apvienoto Nāciju Organizācijas starptautisko līgumu sērijas*)

USA – the United States of America (*no angļu val. – Amerikas Savienotās valstis*)

USD – United States dollar (*no angļu val. – Amerikas Savienoto valstu dolārs*)

UST – United States Treaties (*no angļu val. – Savienoto valstu līgumi*)

v. – versus (*no latīņu val. - pret*)

VCLT – 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties (*no angļu val. – 1969. gada Vīnes konvencija par starptautisko līgumu tiesībām*)

vol. – volume (*no angļu val. – izdevums*)

IEVADS

Promocijas darba tēmas izvēle, aktualitāte un nozīmība teorijā un praksē

Līdz ar ārvalstu ieguldītāju-valstu strīdu skaita pieaugumu, sākot no šī gadsimta mijas, praksē novērojamas aizvien sarežģītāk definējamas īpašuma “atņemšanas” jeb ekspropriācijas formas, kuras nodotas izskatīšanai dažādām strīdu izskatīšanas institūcijām (t.sk. tiesām). Šajās lietās pieprasīts pārskatīt līdz šim valdošo, taču dažādi vērtēto ekspropriācijas izpratni starptautiskajās tiesībās. Kaut arī lielākoties divpusēju starptautisko ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības līgumu (*angļu val. – bilateral investment treaty, turpmāk tekstā – BIT*) un daudzpusēju starptautisko ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības līgumu (*angļu val. – multilateral investment treaty, turpmāk tekstā – MIT*) tekstos ir tiešas norādes attiecībā uz ekspropriāciju, tai skaitā par tās tiesiskuma kritērijiem un kompensācijas samaksas kārtību (standartu) un vispārīgu “atņemtā” ieguldījuma novērtēšanas metodoloģiju, pastāv vairākas problēmsituācijas. Piemēram, pat ja nav notikusi formāla īpašumtiesību pāreja par labu valstij (kā tas varētu būt nacionalizācijas gadījumā), šāda valsts rīcība var potenciāli ietekmēt ārvalstnieka privāto īpašumu. Šādā gadījumā novērojama darbība, kas ir ekvivalenta ekspropriācijai, proti, netiešā ekspropriācija. Tāpat ekspropriācijas identificēšanu ievērojami sarežģī, piemēram, 1994. gada Ziemeļamerikas brīvās tirdzniecības nolīguma (*angļu val. – 1994 North American Free Trade Agreement, turpmāk tekstā – NAFTA*) šķīrējtiesas *Metalclad* lietā izteiktās atziņas, kā arī *dicta*, proti, nosacījums, ka ekspropriācija var tikt konstatēta, ja īpašuma vērtība nav iznīcināta, bet tikai nozīmīgi ietekmēta.¹ Šajā kontekstā rodas pamatots jautājums: vai jebkāda valsts rīcība, kas samazina ieguldījuma vērtību vai ietekmē ieguldītāja tiesības pār ieguldījuma izmantošanu, ir traktējama kā ekspropriācija? Vai arī valsts īsteno tās suverēno varu dažādās tautsaimniecības sfērās, tādējādi būtiski neaizskarot ārvalstu ieguldītāja intereses? Citiem vārdiem, ir nozīmīgi ne tikai noskaidrot pazīmju loku, kas pieļauj identificēt ekspropriāciju, bet nošķirt ekspropriāciju no tiesiskām valsts darbībām. Tikpat svarīgi ir noskaidrot, kādu atlīdzinājuma apmēru ir tiesīgs saņemt ārvalstu ieguldītājs par tā aizskartajām tiesībām, ja ekspropriācija nav veikta atbilstoši starptautiskajās tiesībās noteiktajiem priekšnoteikumiem.

Tieši pēdējās divās dekādēs redzams, ka aizvien grūtāk ir novilkt robežšķirtni starp valsts tiesiskām regulējošām darbībām un ekspropriāciju, kā arī noteikt, kā starptautisko tiesību izpratnē izpaužas ekspropriācijas sekas. Piemēram, šķīrējtiesa lietā *CMS v. Argentina* konstatēja, ka ar valsts rīcību samazināta ieguldījuma vērtība par 98,5%, taču nenonāca līdz secinājumam, ka ir notikusi ekspropriācija, atsaucoties uz NAFTA šķīrējtiesas spriedumu lietā *Pope & Talbot*. Šķīrējtiesa saista

¹ *Metalclad Corporation v. The United Mexican States*, ICSID Case No. ARB(AF)/97/1, Final Award, 30 August 2000.

šādu secinājumu ar to, ka ekspropriācija ir konstatējama ar īpašumtiesību ierobežošanu, nevis ieguldījuma vērtības zudumu.² Tomēr šāda normu interpretācija rada jautājumu: kāda ir jēga no dalībnieka / akcionāra balsstiesībām, ja pilnībā viss, izņemot 1,5%, vērtības ir iznīcināts?³

No minētā izriet, ka ekspropriācijas kontekstā vērojama divu kolidējošu interešu sadursme. No vienas puses, tās ir ieguldītāja intereses saņemt leģitīmi sagaidāmo peļņu, kas izriet no ieguldījuma, kā arī starptautiska rakstura aizsardzību pret nekomerciāliem riskiem. No otras puses, pastāv leģitīma valsts interese un pienākums noregulēt iekšējos jautājumus sabiedrības interesēs.

Augstākminēto apsvērumu tvērumā ekspropriācijas jautājums un ar to saistītā problemātika vienmēr ir bijis un būs aktuāls. Autora ieskatā turpmāko gadu laikā vienotas prakses veidošana par netiešās ekspropriācijas identificēšanu būs īpaši nozīmīga. Kopš COVID-19 pandēmijas sākuma, pasaules valstis, tajā skaitā arī Latvija, lielākoties ir ierobežojušas komercdarbību un līdz ar to skārušas arī ārvalstu ieguldītāju intereses. Viena no ekonomiskajām aktivitātēm, kas prasa ievērojamus finanšu līdzekļus, ir enerģētika. Tā ir nacionālā līmenī būtiska nozare, tāpēc no ārvalstu ieguldījumu aizsardzības viedokļa var tikt pakļauta dažādu ierobežojumu riskam. Tas var novest līdz ekspropriācijas konstatēšanai nepieciešamām sekām.

Strīdu skaita pieaugums globālā mērogā norāda, ka ieguldījumu aizsardzība plašākā izpratnē un ekspropriācija šaurākā izpratnē joprojām ir viena no dominējošajām tēmām starptautiskajās ekonomiskajās tiesībās. Kopš 1965. gada Konvencijas par ieguldījumu strīdu izšķiršanu starp valstīm un citu valstu pilsoņiem (*angļu val. – 1965 Convention on the Settlement of Investment Disputes between States and Nationals of Other States, turpmāk tekstā – ICSID konvencija*)⁴ stāšanās spēkā 1966. gadā 50 gadu laikā noteiktais strīdu risināšanas mehānisms ir izmantots vairāk nekā 70% gadījumu no visiem ārvalstu ieguldītāju-valsts strīdiem. 2016. gadā Starptautiskajā ieguldījumu strīdu izskatīšanas centrā (*angļu val. – International Centre for Settlement of Investment Disputes, turpmāk tekstā - ICSID*) kopā tika administrēti 258 ārvalstu ieguldījumu strīdi,⁵ bet 2017. gadā kopējo ICSID reģistrēto strīdu skaits pārsniedza jau 600 lietu sliekšni.⁶ Zīmīgi, ka 2017. finanšu gadā no visām ICSID sekretariātā reģistrētajām lietām 27% lietas bija saistītas ar strīdiem sakarā ar ārvalstu

² CMS Gas Transmission Company v. The Republic of Argentina, ICSID Case No. ARB/01/8, Award, 12 May 2005

³ *Schefer K.N.* International Investment Law. Text, Cases and Materials. Cheltenham: Edward Elgar, 2013, p. 268.

⁴ Konvencija par ieguldījumu strīdu izšķiršanu starp valstīm un citu valstu pilsoņiem: starptautisks dokuments daudzpusējs. Latvijas Vēstnesis, 1997. 8. jūlijs, nr. 175/177 (890/892); 1965 Convention on the Settlement of Investment Disputes Between States and Nationals of Other States, Vol. 575 UNTS, p. 159.

⁵ International Centre for Settlement of Investment Disputes Annual Report of 2017, p.5. Pieejams: <https://icsid.worldbank.org/en/Pages/resources/ICSID-Annual-Report.aspx> [aplūkots 2019. gada 12. novembrī].

⁶ Ibid., p. 11.

ieguldījumiem enerģētikas sektorā, kas skar elektroenerģijas ražošanu, naftas un gāzes ieguvu.⁷ Līdz ar to prominentu vietu ieguldījumu strīdu risināšanā ieņem strīdi enerģētikas nozarē.

Strīdu skaits turpina pieaugt ģeometriskā progresijā. ICSID laika posmā no 2019. gada 1. jūlija līdz 2020. gada 30. jūnijam jeb pērnajā fiskālajā gadā ir administrējis otro lielāko strīdu skaitu, proti, 303 lietas. Tas ir nedaudz mazāks lietu apjoms, salīdzinot ar iepriekšējo fiskālo gadu, kad kopā administrētas 306 lietas.⁸

Kopumā 2020. fiskālajā gadā ir reģistrētas 40 jaunas lietas. No pārskata izriet, ka 7 no šīm lietām (16% no kopējā lietu skaita), ir saistītas ar ieguldījumiem, kas veikti ar enerģētiku saistītā ekonomiskā aktivitātē. Tā ir otra lielākā starptautisko instrumentu grupa (BIT 57%), uz kuras pamata puses ir piekritušas strīdu izšķiršanai, izmantojot ICSID nodrošināto strīdu risināšanas platformu. 2020. gadā atkal redzams, ka puse no strīdiem ir saistīta ar enerģētiku - naftas, gāzes, elektroenerģijas un citos enerģētikas apakšsektoros. Attiecīgi 1994. gada Eiropas Enerģētikas hartas nolīguma (*angļu val. – 1994 Energy Charter Treaty, turpmāk tekstā – ECT*)⁹ sekretariāts 2019. gada pārskatā norādījis 129 ieguldījumu strīdu šķīrējtiesas procesus, kas ierosināti atbilstoši ECT. Minētais lietu skaits varētu nebūt izsmelošs lietu apjoms, ievērojot, ka atbilstoši ECT 26. pantam pusēm nav pienākums paziņot sekretariātam par strīda esamību un tā būtību, proti, puses strīdu var padarīt konfidenciālu.¹⁰

ECT pārskata sagatavošanas brīdī aptuveni 45% no izskatītajām lietām ir konstatēts kāds no ECT noteikumu pārkāpumiem, kas bija pamats piespriest zaudējumu atlīdzību, bet vēl 31% gadījumos konstatēti pārkāpumi, bet zaudējumu atlīdzība nav piedzīta. Tas ir proporcionāli liels pārkāpumu apjoms. Proti, aptuveni 76% lietās, kas izskatītas atbilstoši šim konkrētajam instrumentam, ir redzams, ka valstis nav ievērojušas savas saistības pret ieguldītāju šajā ekonomikas sektorā. Tas rada nepieciešamību aplūkot ne tikai ekspropriāciju kopumā, bet pievērsties arī konkrētiem jautājumiem, kas skar ieguldījumu ekspropriāciju enerģētikas sektorā.

Promocijas darba tematam ir sociāla, ekonomiska un politiska nozīme un dimensija.¹¹ Autors uzskata, ka valsts līmenī ekonomiskā attīstība ir atkarīga no tā, vai valsts spēj kontrolēt enerģētikas

⁷ International Centre for Settlement of Investment Disputes Annual Report of 2017, p. 34. Pieejams: <https://icsid.worldbank.org/en/Pages/resources/ICSID-Annual-Report.aspx> [aplūkots 2019. gada 12. novembrī].

⁸ ICSID 2020 Annual Report. Excellence in Investment Dispute Resolution. Pieejams: https://icsid.worldbank.org/sites/default/files/publications/ICSID_AR20_CRA_Web.pdf [aplūkots 2021. gada 18. janvārī].

⁹ 17 December 1994 The Energy Charter Treaty, 2080 UNTS 100; Eiropas Enerģētikas hartas nolīgums: starptautisks dokuments daudzpusējs. Latvijas Vēstnesis, 1995. 30. septembris, nr. 150.

¹⁰ International Energy Charter Annual Report 2019. Pieejams: https://www.energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/AR/AR_2019.pdf [aplūkots 2021. gada 18. janvārī].

¹¹ *Skat.* International Centre for Energy Arbitration. Dispute Resolution in the Energy Sector Initial Report (2015), p. 9. Pieejams: <https://www.scottisharbitrationcentre.org/wp-content/uploads/2015/05/ICEA-Dispute-Resolution-in-the-Energy-Sector-Initial-Report-Square-Booklet-Web-version.pdf> [aplūkots 2020. gada 27. maijā]; *Zacher G.* The Guide to Energy Arbitration. Vol. 37 Energy Journal of Law, 2016, p. 197; *Luki B.N., Abubakar N.J.* Dispute Settlement in the Oil and Gas Industry: Why is International Arbitration Important? Vol. 6(4) Journal of Energy

nozari, kā arī noregulēt valsts enerģijas resursu izmantošanu tā, lai nodrošinātu iedzīvotāju un uzņēmējdarbības enerģijas patēriņa vajadzības. Tomēr enerģētika un dabas resursu utilizācija nav apskatāma šauri ekonomiski, jo mēs paļaujamies uz to izmantošanu, ne tikai ražošanas procesos, bet arī ikdienas dzīvē, lai darbinātu jau tik ierastās sadzīves tehnikas iekārtas.¹² Energoresursu pietiekamība ir uzskatāma par dzīves kvalitātes paaugstināšanas instrumentu, kas diktē valsts ekonomisko varenību.¹³ Nenoteiktība un enerģijas trūkums dažādās valstu grupās pakļauj šo nozari nopietnam riskam, jo ik gadu enerģijas patēriņš un līdz ar to arī pieprasījums pieaug. Izskan prognozes, ka 2060. gadā pieprasījums enerģētikā dubultosies salīdzinājumā ar šā brīža situāciju. Tāpat virkne vides apdraudējumu pieprasa samazināt fosilo kurināmo izmantošanu enerģijas ražošanā, lai samazinātu planētas straujo sasilšanu, kas jau šobrīd apdraud cilvēces ilgtspējīgu eksistenci.¹⁴

Vienlaikus šajā nozarē netrūkst strīdu, kas atbilstoši savam pārnacionālajam raksturam bieži vien nonāk šķīrējtiesu lietvedībā. Pieaug ne vien ar enerģētiku saistīto ieguldījumu strīdu izskatīšanu īpatsvars, bet arī pašu strīdu apmērs un nozīme, ko pierāda arī trīs ar *Yukos* saistītās lietas, kas izskatītas Pastāvīgajā Starptautiskajā šķīrējtiesā (*angļu val. – Permanent Court of International Arbitration, turpmāk tekstā - PCA*) atbilstoši ECT.¹⁵ Pašas šķīrējtiesas tās ir nodēvējušas par “mamutu šķīrējtiesas”¹⁶ lietām, kuru ietvaros ir lūgta zaudējumu atlīdzība vairāk kā 100 miljardu ASV dolāru (*angļu val. – United States dollar, turpmāk tekstā - USD*) apmērā, no kuriem vairāk nekā 50 miljardi USD tika piedzīti. Minētais apliecina, ka aizvien apjomīgāki strīdi nonāk šķīrējtiesās ar

Technologies and Policy, 2016, p. 30; *Scherer M.* Introduction. Importance of International Arbitration in the Energy Sector. In: *International Arbitration in the Energy Sector*. Edited by Maxi Scherer. Oxford: Oxford University Press, 2020, p. 2.

¹² *Scherer M.* Introduction. Importance of International Arbitration in the Energy Sector. In: *International Arbitration in the Energy Sector*. Edited by Maxi Scherer. Oxford: Oxford University Press, 2020, p. 1.

¹³ African Development Bank Group. *Development Effectiveness Review 2014: Energy* (2014). Pieejams: https://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Project-and-Operations/ADER-Annual_Development_Effectiveness_Review_2014.pdf [aplūkots 2020. gada 27. maijā]; Natural Resource Governance Institute, 2017 *Resource Governance Index* (2017), p. 2. Pieejams: <https://resourcegovernance.org/sites/default/files/documents/2017-resource-governance-index.pdf> [aplūkots 2020. gada 27. maijā]; *Scherer M.* Introduction. Importance of International Arbitration in the Energy Sector. In: *International Arbitration in the Energy Sector*. Edited by Maxi Scherer. Oxford: Oxford University Press, 2020, p. 1.

¹⁴ World Energy Council. *World Energy Scenarios 2016: Executive Summary* (2016). Pieejams: https://www.worldenergy.org/assets/downloads/World-Energy-Scenarios-2016_Summary-Report.pdf [aplūkots 2020. gada 27. maijā]; World Energy Council, *World Energy Resources 2016*, pp. 61 - 63. Pieejams: <https://www.worldenergy.org/assets/images/imported/2016/10/World-Energy-Resources-Full-report-2016.10.03.pdf> [aplūkots 2020. gada 27. maijā].

¹⁵ Skat.: *Hulley Enterprises Limited (Cyprus) v. The Russian Federation*, UNCITRAL, PCA Case No. 2005-03/AA226, Final Award, 18 July 2014; *Veteran Petroleum Limited (Cyprus) v. The Russian Federation*, UNCITRAL, PCA Case No. 2005-05/AA228, Final Award, 18 July 2014; *Yukos Universal Limited (Isle of Man) v. The Russian Federation*, UNCITRAL, PCA Case No. 2005-04/AA27, Final Award, 18 July 2014.

¹⁶ *Ibid.*, para. 4.

potenciāli tālejošām sekām arī valstīm. Enerģijas strīdi arī savu apmēru ziņā ir “rekordisti” Starptautiskās Tirdzniecības palātas (*angļu val. – International Chamber of Commerce, turpmāk tekstā - ICC*) šķīrējtiesā, proti, *Dow Chemical Co v. Petrochemical Industries Co* lieta, kurā prasītājam tika piespriests atlīdzinājums vairāk nekā 2 miljardu USD apmērā sakarā ar Kuveitas rīcību.¹⁷ Tāpat arī ICSID lieta *Occidental v. Ecuador*, kas lai gan šobrīd daļā ir anulēta,¹⁸ tāpat indikatīvi norāda uz milzīgajām summām, kas tiek piedzītas par labu prasītājam. Proti, šajā gadījumā tie bija 2,3 miljardi USD.¹⁹ Strīdu apjomi arī citās lietās ir ievērojami, piemēram, *CinocoPhillips v. Venezuela* lietā strīda apmērs ir 30 miljardi USD,²⁰ bet *Shell Nigeria Ultra Deep v. Nigeria* lietā - 1,8 miljardu USD vērtībā.²¹

Šie prakses piemēri apstiprina jau minēto autora tēzi, ka ekspropriācijai enerģētikas sektorā ir ekonomiska dimensija un gan ieguldītāja, gan uzņēmošās valsts zaudējumu ciešanas riskam ir augstas likmes. Autora ieskatā, minētie apsvērumi pieprasa juridiski precīzi definēt, ko ietver jēdziens “ekspropriācija” ne tikai konkrēta BIT vai MIT (piemēram, ECT) tvērumā, bet arī plašākā izpratnē – starptautiskajās tiesībās kopumā. Tāpat nepieciešams apzināt kritērijus, kas pieļauj ekspropriāciju un attiecīgi arī rast skaidrojumu, kāds ir taisnīgs atlīdzinājums ieguldītājam, kurš cietis no valsts nepamatotas rīcības. Tieši šie jautājumi ir autora darba centrālie izpētes priekšmeti.

Promocijas darbs ir turpinājums autora 2016. gadā aizstāvētajā maģistra darbā uzsāktajam pētījumam par atsevišķu ekspropriācijas veidu - ““Slēptā” ekspropriācija starptautiskajās investīciju tiesībās”. Autors jau vairākus gadus ir pētījis problēmjaudājumus starptautisko ekonomisko tiesību apakšnozarē, konkrēti analizējot jautājumus par ārvalstu ieguldījumu juridisko izpratni, un netiešās ekspropriācijas veidiem un to savstarpējo nošķiršanu, kā arī taisnīgas kompensācijas apmēra noteikšanu ekspropriācijas gadījumos. Ir identificēti vairāki būtiski uzlabojumi praksē, kas būtu nepieciešami, lai vienveidīgi piemērotu starptautisko tiesību normas un panāktu taisnīgas kompensācijas nodrošināšanu par valsts veiktu starptautisko tiesību pārkāpumu (*Meimers I. Ieguldījuma jēdziens ICSID praksē. Jurista Vārds, 22. marts 2016, Nr. 12 (915); Meimers I. Pakāpeniskā ekspropriācija starptautisko ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības tiesībās. Jurista Vārds, 3. janvāris 2017, Nr. 1 (955); Meimers I. Kompensācijas apmēra noteikšana pakāpeniskās ekspropriācijas gadījumos. Jurista Vārds, 20. jūnijs 2017, Nr. 26 (980)*). Turklāt autors jau nacionālā

¹⁷ High Court of Justice Queen’s Bench Division Commercial Court [2012] EWHC 2739, para. 4; *Perry S. Dow Wins US\$2 Billion Over Cancelled Kuwaiti Venture*. Global Arbitration Review, 24 May 2012.

¹⁸ *Occidental Petroleum Corporation and Occidental Exploration and Production Company v. The Republic of Ecuador*, ICSID Case No. ARB/06/11, Decision of Annulment of the Award, 2 November 2015, para. 590.

¹⁹ *Occidental Petroleum Corporation and Occidental Exploration and Production Company v. The Republic of Ecuador*, ICSID Case No. ARB/06/11, Award, 5 October 2012, paras. 7.42, 13.14.

²⁰ *ConocoPhillips Petrozuata B.V., ConocoPhillips Hamaca B.V. and ConocoPhillips Gulf of Paria B.V. v. Bolivarian Republic of Venezuela*, ICSID Case No. ARB/07/30.

²¹ *Shell Nigeria Ultra Deep Limited v. Federal Republic of Nigeria*, ICSID Case No. ARB/07/18.

līmenī ir guvis atzinību par darbu, kas skar pakāpenisko ekspropriāciju (*angļu val. – creeping expropriation*) starptautisko ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības jomā (Vienpadsmitais žurnāla “Jurista Vārds” studentu pētniecisko darbu konkurss ir noslēdzies. Jurista Vārds, 13. decembris 2016, Nr. 50 (953)). Ar šo darbu autors vēlas turpināt iesākto pētniecību, kas skar vienu no viskomplicētākajiem un vienlaikus vienu no vissvarīgākajiem ārvalstu ieguldījumu tiesību jautājumiem, proti, ekspropriāciju un ar to saistītās prakses analīzi. Darbs sniegs vispusīgu, detalizētu un precīzu analīzi un izklāstu minētajā ieguldījumu tiesību tēmā.

Atsevišķi darbā aplūkoti jautājumi aprobēti Rīgas Stradiņa universitātes Juridiskās fakultātes, Latvijas Zinātņu akadēmijas, Baltijas Stratēģisko pētījumu centra, Siedlicas Dabas un humanitāro zinātņu universitātes, Jaroslava Mudrā Nacionālā juridiskās universitātes, "Sv. Kirila un Sv. Metodija" Veliko Tarnovo universitātes starptautiskajā zinātniski praktiskajā konferencē “Tiesiskās sistēmas aktuālās problēmas” plenārsēdē ar referātu “Ekspropriācijas prettiesiskumu izslēdzoši apstākļi starptautisko ieguldījumu tiesībās”, Latvijas Universitātes 78. starptautiskās zinātniskās konferences sekcijā “Starptautiskās publiskās tiesības un Eiropas Savienības tiesības” ar referātu “Diskriminācija kā prettiesiskas ekspropriācijas priekšnoteikums”, Latvijas Universitātes 77. starptautiskās zinātniskās konferences sekcijā “Starptautiskās publiskās tiesības un Eiropas Savienības tiesības” ar referātu “Līgumtiesību ekspropriācija – no nenoteiktības līdz paražu tiesībām”, Latvijas Universitātes 76. starptautiskās zinātniskās konferences sekcijā “Starptautiskās privāttiesības” ar referātu “Ārvalstu ieguldītāju aizsardzība enerģētikas nozarē: ģenēze un aktualitātes”, kā arī publicēti Latvijas Universitātes zinātnisko konferenču rakstu krājumos.

Promocijas darba novītāte

Šajā darbā ekspropriācijas jautājums analizēts saistībā ar divu tiesību nozaru mijiedarbību, proti, darbā ne tikai tiek skatīts jautājums par ekspropriāciju kā starptautisko ieguldījumu tiesību jautājumu, bet vienlaikus tiek aplūkota arī enerģētikas tiesību iedarbība uz regulējumu, kas nodrošina ārvalstu ieguldītāja aizsardzību. Tādējādi promocijas darba novītāte ir vispusīgi aplūkoti juridiskie riski, kuriem var tikt pakļauts ieguldītājs, veicot ieguldījumu ārvalstīs enerģētikas sektorā.

Latvijā līdz šim nav pētīts jautājums, kas skar enerģētikas sektora ieguldītāju aizsardzību no starptautisko ieguldījumu tiesību aspekta. Vietējā tirgus aizsardzību un vietējo energoresursu izmantošanu ietekmē arī brīva kapitāla kustība, kas var būt pamats uzņemošās valsts prettiesiskai rīcībai. Praksē tieši sabiedrības interese attiecībā uz pieeju noteiktiem energoresursiem, kas dažādos veidos var formāli piešķirt uzņemošajai valstij lielu rīcības brīvību, var aizskart ieguldītāja starptautiskajos līgumos noteiktās tiesības un privilēģijas.

Tāpat līdz šim Latvijā nav padziļināti analizēti jautājumi, kas skar ārvalstu ieguldītāja aizsardzību pret uzņemošās valsts veiktu tiešu vai netiešu īpašuma atņemšanu (ekspropriāciju).

Latvijā trūkst izvērstu pētījumu par ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības tiesībām, kā arī par starptautisko ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības jautājumiem. Atsevišķi procesuāla rakstura jautājumi pētīti Martas Ābulas 2014. gada promocijas darbā “Tiesību aizsardzības pagaidu līdzekļi Starptautiskajā investīciju strīdu izšķiršanas centrā (ICSID)” un Nērikas Lizisnkas promocijas darbā “Valsts kā starptautiska šķīrējtiesas līguma puse”. Savukārt šis promocijas darbs ir pirmais pētījums par ārvalstu ieguldītāju aizsardzību, kas skar materiālo tiesību jautājumus. Līdz ar to autora darba un izpētes priekšmets Latvijas tiesību zinātnē nav pētīts.

No minētā līdz ar to izriet arī darba aktualitāte Latvijā, kuru pamato izvērstu pētījumu trūkums par ieguldījumu aizsardzības materiālajām tiesībām, it īpaši par seku un satura ziņā smagiem starptautisko tiesību pārkāpumiem. Latvijā šāds pētījums ir būtisks ne vien teorētisku diskusiju veicināšanai, bet darbam ir arī praktiska dimensija. Latvijas virzienā vairākkārt ir vērsti pārmetumi ieguldījumu tiesību aizsardzības sfērā, tai skaitā par tiesu darba efektivitātes trūkumiem, kā arī kritika par dažādām ar komercdarbību saistītām nepilnībām, aicinot stiprināt publiski-privāto partnerību, lai uzlabotu enerģētikas infrastruktūru.²²

Lai gan starptautiskā līmenī lielākoties monogrāfijas, kas veltītas starptautisko ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības tiesībām, ietver skaidrojumus par jēdziena “ekspropriācija” saturu un ar to saistīto piemērošanas praksi, taču jāatzīst, ka lielākoties pētījumi ir fragmentāri un atreferē līdz šim praksē paustās atziņas. Disertācijas, ciktāl tās ir publiski pieejamas, ārvalstīs ir sagatavotas primāri par ekspropriāciju tajā skaitā īpašuma tiešu vai netiešu piespiedu atsavināšanu (atņemšanu) nacionālā regulējuma kontekstā. Attiecībā uz ārvalstu ieguldījumu aizsardzību Segedas Universitātē (*angļu val. - University of Szeged*) ir izstrādāta disertācija “Ieguldījumu aizsardzība atbilstoši Enerģētikas hartas nolīgumam” (*angļu val. - Investment Protection under the Energy Charter Treaty*), taču veltot tikai nelielu apakšodaļu jautājumiem, kas skar ECT 13. pantā ietverto aizsardzību pret ekspropriāciju.²³ Groningenas Universitātē (*angļu val. - University of Groningen*) izstrādāta disertācija par plašākām iespējamām modernizēt ECT – “Enerģētikas hartas nolīguma modernizācija – ārvalstu ieguldījumu veicināšana atjaunojamās enerģijas nozarē” (*angļu val. - Modernizing the Energy Charter Treaty – Facilitating Foreign Investment in the Renewable Energy Sector*),²⁴ tomēr ekspropriācijas jautājums

²² In-depth review of the investment climate and market structure in the energy sector of THE REPUBLIC OF LATVIA. Energy Charter Secretariat 2015. Pieejams: https://www.energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/ICMS/ICMS-Latvia_2015_en.pdf [aplūkots 2021. gada 18. janvārī].

²³ Zuber Zebari D.F. Investment Protection under the Energy Charter Treaty. Doctoral (PhD) Dissertation. University of Szeged, Faculty of Law and Political Sciences. Szeged, 2019. Pieejams: [http://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/10056/1/1_b_Dildar%20F%20Z%20Zebari%20\(Dissertation\)%202019.pdf](http://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/10056/1/1_b_Dildar%20F%20Z%20Zebari%20(Dissertation)%202019.pdf) [aplūkots: 2021. gada 6. maijā].

²⁴ Verburg C.G. Modernizing the Energy Charter Treaty – Facilitating Foreign Investment in the Renewable Energy Sector. PhD thesis. University of Groningen, 2019. Pieejams: https://pure.rug.nl/ws/portalfiles/portal/109697152/Complete_thesis.pdf [aplūkots: 2021. gada 6. maijā].

nav aplūkots plašākā kontekstā. Oksfordas Universitātes izdevniecības (*angļu val. – Oxford University Press*) paspārnē no jaunākajiem pētījumiem 2020. gadā ir izdota grāmata “Starptautiskais šķīrējtiesas process enerģētikas sektorā” (*angļu val. - International Arbitration in the Energy Sector*),²⁵ kuru autors ir izmantojis šajā darbā. Tomēr jāatzīmē, ka minētās grāmatas ietvaros uz šo darbu attiecināmi jautājumi ir aplūkoti ierobežotā apjomā. Arī Dr. Džoannas M. Koksas (*Dr. Johnna M. Cox*) monogrāfijā “Ekspropriācija starptautisko ieguldījumu šķīrējtiesās” (*angļu val. - Expropriation in Investment Treaty Arbitration*)²⁶ aplūko lielākoties jautājumus, kas saistīti ar ekspropriāciju, taču arī šajā darbā jautājumi ir aplūkoti fragmentāri. Turklāt jāatzīmē, ka arī citi ar ekspropriāciju saistīti plašāki pētījumi ir kompilācijas tipa, apkopojot dažādas šķīrējtiesu atziņas vienuviet, kā tas arī izriet no Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (*angļu val. – the Organisation for Economic Co-operation and Development, turpmāk tekstā - OECD*)²⁷ un Apvienoto Nāciju Organizācijas Tirdzniecības un attīstības konferences (*angļu val. – United Nations Conference on Trade and Development, turpmāk tekstā - UNCTAD*)²⁸ pētījumiem. Nav šaubu, ka minētie pētījumi ir nozīmīgi juridiskās domas veidošanā, taču autors ar darbu vēlas sniegt pienesumu tiesību zinātnē, aplūkojot specifisku problemātiku, lai tādējādi rastu atbildes uz praksē neviennozīmīgi novērtētām problēmsituācijām. Autors uzskata, ka šādā apjomā un darba tvērumā darbs ir padziļināts akadēmisks materiāls arī praktiķiem. Turklāt iepriekš sagatavotajos darbus virkne turpmāk norādīto jautājumu ir aplūkoti vienpusēji, nepievēršot uzmanību, kā ekspropriācijas problemātika korelē ar enerģētikas sektoru. Tādējādi autors cer, ka darbā ietvertās atziņas, priekšlikumi un secinājumi būs noderīgi ne tikai teorijā, bet būs arī pielietojami praktiski, risinot strīdus, kas skar smagākās formas tiesību aizskārumus ieguldījumu tiesību izpratnē.

Promocijas darba mērķi un uzdevumi

Darba mērķis ir izstrādāt vienotu teorētiski praktisku pētījumu par ekspropriāciju ārvalstu ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības tiesībās, identificējot dažādas tās formas un piemērošanas problēmas ne tikai enerģētikas sektorā, bet arī plašāk aplūkojot ekspropriācijas jēdzienu. Tādējādi tiks noskaidrots, kādos gadījumos ārvalstu ieguldītājam ir tiesības uz kompensāciju par tā tiesību aizskārumu, kas kolidē ar valsts suverēno varu pār tās iekšējo jautājumu un īpašuma tiesību aprobežojumu īstenošanu sabiedrības interesēs. Ņemot vērā savstarpēji pretnostatītās pozīcijas –

²⁵ International Arbitration in the Energy Sector. Edited by Maxi Scherer. Oxford: Oxford University Press, 2020.

²⁶ Cox J.M. Expropriation in International Investment Treaty Arbitration. Oxford International Arbitration Series. Oxford: Oxford University Press, 2019.

²⁷ OECD (2014), “Indirect Expropriation” and the “Right to Regulate” in International Investment Law. OECD Working Papers on International Investment, 2004/04, OECD Publishing, 2004.

²⁸ Expropriation. UNCTAD Series on Issues in International Investment Agreements II. A sequel. New York and Geneva: United Nations, 2012, UNCTAD/DIAE/IA/2011/7, United Nations Publication.

ieguldītāja intereses baudīt no ieguldījuma izrietošos augļus, bet aizskāruma gadījumā saņemt atlīdzinājumu un valsts suverēnās varas īstenošanas intereses - darba mērķis vienlaikus ir definēt šīs kolīzijas teorētiskos pamatus. Tas ļaus padziļināti noteikt priekšnoteikumus katram ekspropriācijas tiesiskuma kritērijiem un citiem attaisnojumiem valsts rīcībā. Īpaša uzmanība darbā veltīta kompensācijas aprēķināšanas metožu juridiskajam pamatojumam un veidam, kā to pielietot tiesu praksē. Sasniedzamais darba rezultāts ir sistemātiski un tieši sniegt atbildes uz tiem jautājumiem, kas līdz šim nekoncekventi risināti praksē: netiešās ekspropriācijas veidu nošķiršana; seku identificēšana; ekspropriācijas pazīmes; ekspropriācijas tiesiskuma kritēriju nozīme un saturs; kompensācijas maksāšanas pienākuma standarti un ieguldījumu novērtēšana. Pakārtoti darba mērķis ir noskaidrot ieguldītāja aizsardzības pret ekspropriāciju tvērumu ECT un enerģētikas nozarē plašākā izpratnē, kā arī noskaidrot, vai valsts atbalsta ierobežošana ārvalstu ieguldītājam ir uzskatāma par ekspropriāciju. Tāpēc darbā noskaidrots, kādas juridiskas nianse ir jāievēro konkrētās kategorijas ieguldītāju aizsardzībā, koncentrējoties uz ieguldījumiem atomenerģijas un atjaunojamo enerģijas avotu ieguves, ražošanas un ar šīm enerģētikas apakšnozarēm saistītām ekonomiskajām aktivitātēm.

Lai sasniegtu augstākminētos mērķus, promocijas darba uzdevumi ir:

1. izpētīt un apzināt ekspropriācijas jēdzienu un veidus, piemēram, *de facto* ekspropriācija, pakāpeniskās ekspropriācija (*angļu val. – creeping expropriation*), starptautisko ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības tiesībās, tās identificēšanas un piemērošanas problēmas starptautisko ieguldījumu strīdos, tajā skaitā ECT 13. panta tvērumā;
2. veikt starptautisko šķīrējtiesu, starptautisko tiesu un starptautisko tiesību doktrīnas izpēti, kā arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas un Eiropas Savienības Tiesa (*turpmāk tekstā – EST*) pieeju jautājumos, kas skar ārvalstnieka īpašumtiesību aizsardzības pret ekspropriāciju tvērumu;
3. analizēt problēmjautājumus, kas skar tiesiskas ekspropriācijas kritēriju identifikāciju, kā arī apkopot kritērijus, kas skar taisnīgas kompensācijas izpratni tiešās un netiešās ekspropriācijas gadījumos;
4. noskaidrot “taisnīgas kompensācijas” standarta tajā skaitā ECT 13. panta izpratnē, saturu ekspropriācijas gadījumos, kā arī identificēt kritērijus un novērtēšanas metodes, ar kuru palīdzību tiek atklāta aizskartā ieguldījuma vērtība;
5. izpētīt ārvalstu ieguldītāja aizsardzības tvērumu enerģētikas sektorā, it īpaši ECT 13. panta saturu atsevišķās enerģētikas apakšnozarēs - tajā skaitā noskaidrot, vai atbalsta pasākumu ierobežojumi ieguldītājam enerģētikas sektorā var tikt traktēti kā ekspropriācija;
6. aplūkot minētos jautājumus vēsturiskā dimensijā, kā arī skaidrot pretrunas praksē un atšķirīgos viedokļos tiesību doktrīnā.

Turklāt darbs ietver fundamentālu jautājumu apskatu par pašu ekspropriāciju, neatkarīgi no konkrētā aizsardzības režīma, kas ietverts BIT vai MIT (tajā skaitā ECT) noteikumos, proti:

1. ekspropriācijas tiesiskumu kritēriju izpratne, jo kaut gan pastāv vienota izpratne, ka ekspropriācijas tiesiskumu raksturo tās veikšanai noteiktais sabiedrības mērķis, diskriminācijas aizlieguma principa ievērošana, taisnīgs process, kura ietvaros ir veikta ekspropriācija, un kompensācijas samaksa, tomēr diskutējams ir jautājums, vai diskriminācijas aizlieguma principa ievērošana ir atsevišķi izdalāms kritērijs, kā arī vai kompensācijas samaksas neveikšana pati par sevi ekspropriāciju nepadara par starptautisko tiesību pārkāpumu;
2. vai bezdarbība vai arī atturēšanās no darbības var būt ekspropriācija, vai arī šīs darbības veido daļu no ekspropriācijas atbilstoši starptautisko tiesību normām;
3. kādai ir jābūt atņemšanas pakāpei, lai konstatētu ekspropriāciju, un vai tā ir saistīta tikai un vienīgi ar ekonomiskiem apsvērumiem;
4. kā novilkt robežšķirtni starp *bone fide* valsts regulāciju un ekspropriāciju;
5. kāda loma ir ieguldītāja tiesiskajai paļāvībai (*angļu val. - legitimate expectations*), identificējot ekspropriāciju;
6. vai ekspropriācijas kontekstā, vērtējot tās tiesiskumu, starptautiskajās tiesībās ir akceptēts Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā plaši pielietotais samērīguma tests;
7. vai starptautiskās tiesības atzīst daļēju ekspropriāciju kā starptautisko tiesību pārkāpumu;
8. kādi tiesiskās aizsardzības līdzekļi jeb apmierinājums ir piemērojams atbilstoši līgumu standartiem un starptautisko tiesību paražu normām, un vai starp šiem standartiem pastāv atšķirības;
9. vai ECT paredz atšķirīgu pieeju attiecībā uz ārvalstu ieguldītāju aizsardzību enerģētikas sektorā, nekā tas ir noteikts BIT ekspropriācijas klauzulās.

Promocijas darbā neiekļautie problēmjautājumi

Darbs fokusējas tikai uz iepriekšminēto jautājumu analīzi un nepievēršas ekspropriācijas jautājumam, kas skar aizskāruma konstatēšanu stadijā, kad notiek sagatavošanās izdarīt ieguldījumu, tāpat ieguldījuma jēdziena vispārēja analīze veikta vien tiktāl, ciktāl tas skar ECT izpratni par ieguldījumu tieši enerģētikas nozarē. Darbā netiek aplūkoti procesuālie jautājumi, izņemot ar enerģētikas nozari saistītās norādes, kā arī jautājumi par ekspropriācijas pierādīšanas procesuālajiem aspektiem dažādos šķīrējtiesu procesos piemērojamo noteikumu tvērumā. Darbā arī nav analizētas un uz tēmu attiecinātas EST atziņas, kas skar starp ES dalībvalstīm noslēgto BIT reformas (“Spageti bļodas” efekts). Turklāt darbā netiek vērtēti valsts rīcības piedāvējamības aspekti.

Darba mērķis nav atklāt katras enerģētikas apakšnozares ieguldījumu aizsardzības problemātiku, bet gan analizēt atsevišķus problēmjaucājumus, kas skar ECT piemērošanu, kā arī ieguldījumu aizsardzību atomenerģijas un atjaunojamo energoresursu nozarēs. Darba apjoma dēļ darbā netiek iekļauta analīze par netaisnu iedzīvošanos ekspropriācijas gadījumā; nav pētītas atsevišķas valsts varas atzaru veiktas ekspropriācijas izpausmes formas; nav padziļināti apskatīta dažādu ārvalstu ieguldītāja aizsardzības standartu mijiedarbība ar ekspropriācijas noteikumiem; tāpat nav iztirzāta problemātika par procentu maksājumiem, kas saistīti ar kompensācijas maksājumu par ekspropriācijas radītajām negatīvajām sekām.

Promocijas darba struktūra un tās pamatojums

Ņemot vērā, ka darbā analizēti pakārtoti jautājumi, kas skar gan vispārējo izpratni un problēmjaucājumus ekspropriācijas analizēšanā, gan arī atsevišķus ar ieguldījumu aizsardzību enerģētikas nozarē saistītus jautājumus, loģiski, ka vispirms izpētīta ekspropriācijas izpratne un ģenēze vēsturiskā dimensijā. Pēc tam detalizēti skatīti ar ekspropriācijas formu saistīti problēmjaucājumi, vienlaikus atsevišķi izdalot jautājumus par ieguldītāju aizsardzību enerģētikā. Tad secīgi analizēti pirmajām nodaļām pakārtoti jautājumi, kas skar ekspropriācijas pieļaujamības kritērijus, kompensācijas apmēra un taisnīgas kompensācijas problemātiku kopumā.

Promocijas darba struktūra atbilst darba mērķa sasniegšanai noteiktajiem uzdevumiem un sastāv no:

1. Ievada;
2. Piecām nodaļām, kurās pēc būtības tiek aplūkota darba mērķu sasniegšanai konstatētā problemātika;
3. Kopsavilkuma – secinājumiem;
4. Trīs anotācijām – latviešu, angļu un franču valodā;
5. Izmantotās literatūras, normatīvo aktu un juridiskās prakses saraksta;
6. Izmantoto saīsinājumu saraksta.

Ievadā autors norāda uz pētāmās problemātikas raksturojumu, pamato temata nozīmību un aktualitāti teorijā un praksē, paskaidro darba zinātnisko novitāti, definējot promocijas darba mērķus un to sasniegšanai veicamos uzdevumus, izskaidro darba struktūru un tās pamatojumu, raksturo darba izstrādē pielietotās zinātniskās pētniecības metodes, kā arī vispārīgi apraksta darbā izmantotos avotus un sniedz ieskatu par darba bibliogrāfiskajiem avotiem.

Pirmajā nodaļā “Ekspropriācijas jēdziens un ģenēze starptautisko ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības tiesībās” analizēts ekspropriācijas jēdziens un tā vēsturiskā izpratne dažādos laika periodos četrās apakšnodaļās. Pirmkārt, vēltīta uzmanība ekspropriācijas kā suverēnas valsts rīcības vispārīgam saturam un jēdzieniskai analīzei. Otrkārt, aplūkots šis jēdziens, piemērošana

un ģenēze dažādos laika periodos: 1) pirms Pirmā pasaules kara; 2) starpkaru periodā; 3) pēc Otrā pasaules kara.

Otrajā nodaļā “Ekspropriācijas veidi, to nošķiršanas un identificēšanas problēmas” autors pievēršas detalizētai ekspropriācijas satura noskaidrošanai, darba mērķa sasniegšanai izdalot nodaļu piecās apakšnodaļās. Pirmās divas apakšnodaļas – “Tiešā ekspropriācija: pazīmes, forma un piemērošanas prakse” un “Netiešā ekspropriācija, tās veidi un nošķiršanas pazīmes” – ir veltītas analīzei par ekspropriācijas izpratni starptautiskajā praksē. It īpaši izziņāta problemātika, kas skar ekspropriācijas identificēšanu un pazīmes, atsevišķi plašākās grupās izdalot tiešu un netiešu ekspropriāciju. Tāpat netiešās ekspropriācijas kontekstā pievērsta uzmanība ekspropriācijas konstatēšanai nepieciešamajām negatīvajām sekām, kā arī atsevišķu ekspropriācijas formu īpatnības, kas starptautisko ieguldījumu tiesībās pazīstamos institūtos apzīmēta kā “pakāpeniskās ekspropriācija” (*angļu val. – creeping expropriation*). Šajās nodaļās arī izklāstīta problemātika, kas izriet no līgumu tiesībām ekspropriācijas situācijās. Turpmākajās trīs apakšnodaļās autors izceļ nozīmīgāko problemātiku, kas izriet no aplūkoto ekspropriācijas veidu un formu identificēšanas. Apskatītas ekspropriācijas sekas un tas, vai ekspropriācijas noteikšanai jebkādu lomu sniedz valsts rīcības mērķa noskaidrošana un nodoms pēc būtības. Likumsakarīgi šīs nodaļas ietvaros (2.4. apakšnodaļa “Daļēja ekspropriācija”) aplūkots, vai starptautiskās tiesības pieļauj runāt par ekspropriāciju, ja ārvalstu ieguldītāja aizskārums ir tikai daļējs. Visbeidzot, nodaļas noslēgumā, kopsakarā ar iepriekš aplūkotajiem jautājumiem, analizētas divas savstarpēji pretējas doktrīnas, kas tiek pielietotas ekspropriācijas noteikšanas gadījumos. Skaidrots, vai ekspropriācijas identificēšanā jebkāda nozīme ir apstāklim, ka valsts ir rīkojusies tās “policijas varas” ietvaros, vai arī ir pietiekami, ka ir konstatētas tiešajai ekspropriācijai ekvivalentas sekas (ietekme), kas nozīmē, ka ekspropriācijas attaisnojāmība ir sekundārs jautājums pēc tam, kad pati ekspropriācija ir nodibināta.

Trešajā nodaļā “Ekspropriācija enerģētikas sektorā” analizēta ECT ģenēze un mērķi, kas paredzēti minētajā starptautiskajā līgumā, kontekstā ar ārvalstu ieguldītāju tiesību aizsardzību enerģētikas nozarē. Atsevišķi aplūkots ECT 13. pantā ietvertā ekspropriācijas klauzula. Ar vēsturiskās interpretācijas metodi izziņāts ECT pieņemšanas process un šī procesa dalībnieku mērķi, lai veidotu vienotu un drošu enerģētikas tirgu, kas vērsts uz ārvalstu ieguldītāju tiesisko aizsardzību. Nodaļā cita starpā analizēta Latvijas pieredze ieguldītāju aizsardzībā enerģētikas nozarē un kritizēta sašaurinātā pieeja starptautisko šķērējotiesu praksē, interpretējot patlaban aktuālo jautājumu par atjaunojamās enerģijas (zaļās enerģijas) ieguldītāju aizsardzību, kas tieši un nepastarpināti ir konstatēta valsts nodrošināto ekonomiski stimulējošo pasākumu jomā. Ievērojot, ka šobrīd ar enerģētikas sektoru saistītos ieguldījumu strīdos dominē jautājumi par atomenerģijas un atjaunojamās

enerģijas ieguldījumiem,²⁹ atsevišķi analizēta konkrētās apakšnozares specifika ieguldījumu aizsardzības tiesībās, kā arī rasta atbilde uz jautājumiem, vai valsts atbalsta ierobežošana atjaunojamās enerģētikas jomā var tikt traktēta kā ekspropriācija.

Ceturtnā nodaļa “Ekspropriācijas tiesiskuma novērtēšanas kritēriji un problemātika” ir veltīta trīs ekspropriācijas tiesiskuma kritērijiem, kas apstiprināti starptautiskajās tiesībās. Tie izriet no pamatpostulāta, ka ekspropriācija ir neatvasināma suverēnas valsts tiesība, taču tā nav neierobežota un tā ir īstenojama, valstij ievērojot *inter alia* vairākus priekšnoteikumus. Proti, ekspropriācija ir īstenojama sabiedrības mērķiem, ievērots diskriminācijas aizliegums un paredzēts taisnīgs / atbilstošs process (*angļu val. – due process*). Šajā nodaļā analizēti BIT ekspropriācijas klauzulu tiesiskuma standarti un to loma šķīrējtiesu praksē, kā arī vērtēta atsevišķa tiesību doktrīnā novērota polemika.

Piektajā nodaļā “Taisnīgas kompensācijas noteikšanas problemātika ekspropriācijas gadījumos”, atsevišķi izdalīts jautājums par ekspropriācijas rezultātā radītā kaitējuma atlīdzināšanu. Šim aspektam pievērsta īpaša uzmanība, jo “taisnīgai kompensācijai” kā ekspropriācijas tiesiskuma kritērijam un atlīdzinājuma līdzeklim ieguldītājam, kurš cietis no uzņemošās valsts rīcības, ir nozīmīga loma ieguldījumu strīdos un teorētisku darbos. Vispirms nodaļā ir veltīta pastiprināta uzmanība jēdziena “taisnīga kompensācija” saturam starptautiskajās tiesībās kopumā un tā ģenēzei kopsakarā ar nozīmīgām Pastāvīgās Starptautiskās tiesas atziņām, kas veidojušas daļu no Starptautisko tiesību komisijas (*angļu val. – International Law Commission, turpmāk tekstā – ILC*) 2001. gada Pantos par valsts atbildību par starptautiski prettiesisku rīcību (*angļu val. – 2001 Articles of Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, turpmāk tekstā – ARS*)³⁰ nostiprinātā restitūcijas pienākuma valsts starptautiskās atbildības tiesībās. Analīzes ietvaros autors pievēršas kompensācijai kā restitūcijas formai un noskaidro, vai ekspropriācijas tiesiskums ietekmē starptautiski nostiprināto “taisnīgas kompensācijas” standarta piemērošanu. Tāpat skaidrots, vai šādi ekspropriācijas nošķiršanai ir jebkāda praktiska nozīme it īpaši jautājumā par Pastāvīgās Starptautiskās tiesas noteikto taisnīgas kompensācijas standartu un BIT noteikto tiesiskas ekspropriācijas standartu piemērošanu, kas attiecas uz kompensācijas paredzēšanu ieguldītājam, norādot atšķirīgās prakses normu piemērošanā. Nodaļas noslēgumā atsevišķā apakšnodaļā aplūkots jautājums par “taisnīgas kompensācijas” novērtēšanas metodoloģiju un šo metožu izvēles problemātiku praksē. Atsevišķi pētīts ECT 13. pantā noteiktais kompensācijas standarts, kā arī virkne praksē pretrunīgi pielietotu novērtēšanas metožu izmantošana, izdalot metodes, kas ietver sevī

²⁹ International Energy Charter Annual Report 2019. Pieejams: https://www.energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/AR/AR_2019.pdf [aplūkots 2021. gada 18. janvārī].

³⁰ ILC 2001 Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts. 53 UN GAOR Supp. (No. 10) at 43, U.N. Doc. A/56/83 (2001).

ieguldītāja zaudētās peļņas aprēķināšanas metodes, ar kuru palīdzību tiek noteikta ieguldītāja zaudēto aktīvu (ieguldījuma) vērtība.

Promocijas darba autora izmantotās zinātniskās metodes

Teju katrā ar ekspropriāciju saistītajā jautājumā pastāv polemika un viedokļu atšķirības. Tāpēc darbā izmantota salīdzinošā metode, kas tiek pielietota, lai salīdzinātu dažādus viedokļus, kas izteikti ne tikai šķīrējtiesu nolēmumos, bet arī juridiskajā literatūrā. Lai saglabātu darba objektivitāti, ar konkrētās metodes palīdzību tiek panākta dažādu viedokļu un uzskatu neitrāla atspoguļošana, lai varētu pretnostatīt un izdarīt secinājumus par to pamatotību vai nonāktu pie pretējiem secinājumiem.

Darbā papildus izmantota analītiskā metode, lai vispusīgi un pilnvērtīgi analizētu dažādu starptautisko ieguldījumu aizsardzības tiesību un starptautisko publisko tiesību ekspertu viedokļos. Savukārt vēsturiskā metode izmantota, lai analizētu dažādu laika posmu izpratni par ekspropriācijas jēdzienu konkrētu politisko un sociālo apstākļu kontekstā. Daļa no darba ir saistīta ar dažādu paaudžu starptautisko instrumentu analīzi, kā arī liela apjoma prakses materiālu izskatīšanu, kas katrā periodā secinājumu ziņā var atšķirties. Minēto palīdz atklāt vēsturiskie apstākļi, attīstoties starptautisko ieguldījumu aizsardzības sfērai, kā arī politiskā situācija valstīm vienojoties par BIT un MIT klauzulām, kas skar ekspropriāciju. Vēsturiskā metode caurvij visu darbu, un tās izmantošana neatsverami palīdz atklāt attīstībai pakļauto tiesību institūtu jēdzienu paradigmas, un dažādu laika periodu pieejamos prakses materiālos paustā viedokļa un interpretācijas nozīmi mūsdienu tiesību piemērošanā.

Darbā izmantota induktīvā metode, lai veidotu loģiski strukturētus secinājumus, kas izdarīti no darbā izmantoto avotu analīzes, it īpaši ECT piemērošanas prakses. Vienlaikus darbā izmantota deduktīvā metode, kas izmantota, lai izskaidrotu plašāku un abstraktu ideju, kas ietvertas šķīrējtiesu praksē un tiesu praksē, paradigmu piemērošanu konkrētiem gadījumiem vai situācijām, kurā jānosaka ekspropriācijai piemērojamie standarti un metodoloģija, novērtējot ekspropriācijas tiesiskumu (pieļaujamību), seku esamību un aizskartā ieguldījuma vērtību.

Promocijas darbā izmantotie avoti un bibliogrāfiskā informācija

Darbā galvenokārt izmantoti ārvalstu pētnieku darbi, kas pārsvarā ir pieejami angļu valodā. Starptautiskie līgumi, prakses materiāli un periodika ir aplūkoti šo avotu oriģinālvalodā. Autors nav centies diskreditēt vietējo pētnieku sagatavotos pētījumus, taču jāatzīst, ka to ierobežotais skaits un materiālu attiecināmība uz izpētes priekšmetu ir niecīga, kas papildus jau iepriekš minētajam apstiprina, ka šāda rakstura pētījums Latvijas tiesību zinātnē līdz šim nav sagatavots. Darbā izmantota virkne BIT un MIT, it īpaši BIT, kurus noslēgusi Latvija, kā arī tādi nozīmīgi starptautisko tiesību dokumenti kā 1969. gada Vīnes konvencija par starptautisko līgumu tiesībām (*angļu val. – 1969*

Vienna Convention on the Law of Treaties, turpmāk tekstā - VCLT),³¹ BIT “priekšgājēji” - sadraudzības, komercijas un navigācijas līgumi (*angļu val. – Friendship, Commerce and Navigation treaty, turpmāk tekstā - FCN*), un ECT, kuras interpretācija ir daļa no pētāma priekšmeta.

Darba primārie avoti ir juridiskās prakses materiāli un praksē izteiktās atziņas, interpretējot konkrētu starptautisko līgumu normas, kā arī meklējot vienotu starptautisko tiesību izpratni paražu tiesību līmenī. Autors izsmeļoši pētīja fundamentālas Pastāvīgās Starptautiskās tiesas un Apvienoto Nāciju Organizācijas (*angļu val. – United Nations, turpmāk tekstā - ANO*) Starptautiskās tiesas (*angļu val. – International Court of Justice, turpmāk tekstā – ANO ST*) atziņas, kuras vēsturiskā griezumā ir definējušas tādus būtiskus starptautisko ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības konceptus kā “taisnīga kompensācija”, ievērojot Pastāvīgās Starptautiskās tiesas *Chorzow Factory* lietas *obiter dictum*. Tāpat arī atziņas, ko izteikusi Eiropas Cilvēktiesību tiesa un EST, un šķīrējtiesas, kas skatītas dažādās strīdu risināšanas platformās, piemēram, ICSID, ANO Starptautiskās tirdzniecības tiesību komisija (*angļu val. – United Nations Commission on International Trade Law, turpmāk tekstā – UNCITRAL*), Stokholmas Rūpniecības kamera (*angļu val. – Stockholm Chamber of Commerce, turpmāk tekstā – SCC*), Amerikas Savienoto valstu (*turpmāk tekstā - ASV*) – Irānas Prasījumu tribunāls (*angļu val. – the Iran-United States Claims Tribunal, turpmāk tekstā - Iran-US C.T.R.*), PCA un ICC, kopumā darbā izmantojot 280 prakses materiālus.

Ievērojot, ka darbā padziļināti tiek aplūkoti jautājumi par valsts atbildību par starptautisko tiesību pārkāpumiem un to teorētiskiem aspektiem, kas tieši saistīti ar starptautisko tiesību pārkāpuma “objektīvo pusi”, temporālo elementu, tajā ir izmantoti ILC skaidrojumi un virknē starptautisko tiesību pētnieku darbu izteiktās atziņas, kas veidojušas mūsdienu starptautisko tiesību izpratni.

Darbā ietvertas atsauces uz pētījumiem un viedokļiem, kurus izteikušas starptautiskās organizācijas par valstu praksi, tajā skaitā OECD un tādas ANO struktūras kā UNCTAD un ANO Ģenerālā asambleja (*angļu val. – General Assembly of the United Nations, turpmāk tekstā – ANO ĢA*). Konkrētāk, darbā izmantoti dokumenti un dažādi starptautisku organizāciju un to aģentūru sagatavoti ziņojumi, piemēram, ANO ĢA rezolūcijas it īpaši jautājumos par valsts suverēno varu pār tās dabas resursiem, OECD pētījumi un projekta konvencijas, ILC dokumenti, UNCTAD, kā arī Pasaules Bankas un Starptautiskās Atomenerģijas aģentūras (*angļu val. – the International Atomic Energy Agency, turpmāk tekstā - IAEA*) u.c. resursi.

Vienlaikus promocijas darbā ir izmantoti prominentu starptautisko tiesību (t.sk. starptautisko ieguldījumu tiesību) pētnieku Kristofa Šrauera (*Christoph Schreuer*), Urzulas Kriebaumas (*Ursula Kriebaum*), Rozalīnas Higinas (*Rosalyn Higgins*), Rūdolfa Dozera (*Rudolf Dolzer*),

³¹ Vienna Convention on the Law of treaties (with annex). UNTS, 1980, Vol. 1155, I-18232. Vīnes konvencija par starptautisko līgumu tiesībām: starptautisks dokuments daudzpusējs. Latvijas Vēstnesis, 2003. 3. aprīlis, nr. 52.

Mutukumarsvamaja Sornarajaha (*Muthucumaraswamy Sornarajah*), Malkolma Šava (*Malcolm Shaw*), Augusta Reiniša (*August Renisch*), Džeimsa Krauforda (*James Crawford*) un Iana Braunlija (*Ian Brownlie*) darbi.

Daļa darbā izmantotie avoti ir ar vēsturisko dimensiju, piemēram, Pastāvīgās Starptautiskās tiesas atziņas, kā arī tiesību doktrīnā ietvertie skaidrojumi pirms 2000. gada. Izteiktās atziņas nav uzskatāmas par novecojušām un aktualitāti zaudējušām, tieši pretēji – daļa no avotiem arī pēc vairāku dekāžu aprobācijas praksē tikai stiprina konkrēto ideju pielietojumu mūsdienu ieguldījumu tiesībās.

Promocijas darbs ir iesniegts aizstāvēšanai 2021. gada 20. maijā. Līdz ar to visas izmaiņas pēc minētā datuma darba izpētes priekšmeta kontekstā, kas ietvertas tiesību normās, tiesu un šķīrējtiesu praksē, kā arī tiesību doktrīnā izteiktas atziņas nav ietvertas un neietilpst darba saturā.

1. EKSPROPRIĀCIJAS JĒDZIENS UN ĢENĒZE STARPTAUTISKO IEGULDĪJUMU VEICINĀŠANAS UN AIZSARDZĪBAS TIESĪBĀS

1.1. JĒDZIENS “EKSPROPRIĀCIJA”

Jēdziens “ekspropriācija” bieži vien tiek ietērpts dažādos apzīmējumos, piemēram, “bagātības atņemšana” (*angļu val. – wealth deprivation*),³² “realizēšana” (*angļu val. - dispossession*), “atņemšana” (*angļu val. - taking vai deprivation*), “grūtību pārciešana” (*angļu val. - privation*).³³ Arīdzan dažādos Latvijas Republikas noslēgtajos BIT tekstos ir lietoti atšķirīgi apzīmējumi ekspropriācijai, piemēram, “[...] *Puse neveiks nekādus pasākumus, kas tieši vai netieši atņems [...]*”,³⁴ “[...] *apņemas neveikt tiešu vai netiešu darbību, kuras mērķis ir atsavināt [...]*”,³⁵ “[...] *nav pakļauti nacionalizācijai, atsavināšanai [...]*”,³⁶ vai “[...] *drīkst tikt atsavināti tikai [...]*.”³⁷ Protams, tas pats par sevi nenozīmē, ka līgumslēdzējas valstis vēlējušās savstarpēji nodibināt jaunu tiesību institūtu, kas varētu būt atšķirīgs no starptautiskajās tiesībās pazīstamā koncepta - ekspropriācijas. Visus minētos apzīmējumus aptver jēdziens “ekspropriācija” plašākā izpratnē. Minētais netieši norāda, ka jēdziens “ekspropriācija” nav apskatāms šauri. Praksē tā izpausmes var iegūt dažādas aprises ne tikai vārdisko apzīmējumu izmantošanas kontekstā, kas neierobežo ekspropriācijas konstatēšanu tikai fiziskas vai juridiskas īpašuma atņemšanas robežās *per se*. Šī brīža izpratne tiesību doktrīnā un šķīrējtiesu praksē liecina, ka ārvalstu ieguldītāju aizsardzība aptver arī ieguldītāja tiesības saņemt peļņu no tā veiktā ieguldījuma.

Citiem vārdiem, tiesību atņemšana saņemt peļņu no ieguldījuma var interpretēt kā ekspropriāciju.³⁸ Līdz ar to sākotnēji var maldīgi šķīst, ka ekspropriācijas koncepts starptautiskajās

³² *Weston B.* “Constructive Takings” under International Law: A Modest Foray into the Problem of “Creeping Expropriation”. Vol. 16/1 *Virginia Journal of International Law*, pp. 103 - 175, 1975, p. 112; skat. arī: OECD (2014), “Indirect Expropriation” and the “Right to Regulate” in International Investment Law. OECD Working Papers on International Investment, 2004/04, OECD Publishing, 2004, p. 3.

³³ *Yannaca-Small K.* Indirect Expropriation and the Right to Regulate: How to Draw the Line? In: *Yannaca-Small K.* Arbitration Under International Investment Agreements. A Guide to the Key Issues. Oxford: Oxford University Press, 2010, p. 447.

³⁴ 6. panta pirmā daļa: Līgums starp Latvijas Republikas valdību un Nīderlandes Karalistes valdību par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 1995. 7. februāris, nr. 19.

³⁵ 7. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas Valdības un Uzbekistānas Republikas Valdības Līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 1996. 3. septembris, nr. 147.

³⁶ 5. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas valdības un Igaunijas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 1996. 15. maijs, nr. 84.

³⁷ 4. panta pirmā daļa: Līgums starp Latvijas Republiku un Austrijas Republiku par ieguldījumu veicināšanu un to aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 1995. 6. oktobris, nr. 154.

³⁸ *Schefer K.N.* International Investment Law. Text, Cases and Materials. Camberley: Edward Elgar Publishing, 2013, p. 168; *Metalclad Corporation v. The United Mexican States*, ICSID Case No. ARB(AF)/97/1, Final Award,

tiesībās ir vienkāršs, proti, virspusēji ekspropriācija ir ārvalstnieka īpašuma atņemšana no valsts puses, un, ja tā ir veikta prettiesiskā kārtā, tad ir pamats secināt, ka ir veikts starptautisko tiesību pārkāpums, par ko ir atbildīga konkrētā valsts. Attiecīgi ekspropriācija var būt tieša gadījumos, kad tiek atņemtas īpašumtiesības, ko iegūst uzņemošā valsts, vai netieša, kad īpašums tiek “iznīcināts” *de facto*.³⁹ Tomēr starptautiskajos līgumos (BIT vai MIT) nav sniegta tieša un izsmeļoša definīcija šim jēdzienam. Praktisku apsvērumu dēļ tā ir jāmeklē konkrētos dzīves gadījumos, piemērojot starptautisko līgumu normas⁴⁰ un vienlaikus analizējot ekspropriācijas tiesiskumu, kompensācijas noteikšanas metodoloģiju un apstākļus, kas izslēdz valsts atbildību. Praksē izšķirošais kritērijs ekspropriācijas definēšanā un konstatēšanā ir ar “atņemšanu” iestājušās sekas. Tāpēc tiesību teorijā pastāv uzskats, kam pievienojas autors, ka primārais uzdevums ir noteikt ārvalstu ieguldītāja īpašumtiesību aizskāruma būtiskumu, bet ekspropriācijas paveida (tieša vai netieša ekspropriācija) noteikšana ir sekundāra.⁴¹

Tādējādi ar ekspropriāciju plašākā izpratnē jāsaprot valsts tiesības iespaidot privātīpašumu ar dažādiem līdzekļiem un metodēm, kā arī tiesības sasniegt dažādus mērķus.⁴² Lai apzīmētu īpašuma tiesību ierobežojumu smagākās formas, jau iepriekš minēts, ka BIT tekstos un starptautiskajās ieguldījumu tiesībās vispār tiek lietoti jēdzieni “ekspropriācija” un “nacionalizācija”, bet atsevišķos dokumentos ir norādīti arī tādi jēdzieni kā “atsavināšana” (*angļu val. - dispossession*) vai “atņemšana” (*angļu val. – taking vai deprivation*).⁴³ Minētie termini ir ļoti plaši to piemērošanā, kas teorētiski var ietvert ekspropriāciju, nacionalizāciju un pat situāciju, kurā uzņemošā valsts atņem ārvalstnieka īpašumu, lai to nodotu tās valsts piederīgajiem.⁴⁴ Šie termini ir lietoti maināmi, un to pielietojums parasti ir atkarīgs no konkrētās tiesību sistēmas tradīcijām un tulkojuma,⁴⁵ tomēr autora ieskatā tie visi satur vienotu norādi uz starptautiskajās tiesībās zināmu tiesību institūtu.

30 August 2000, paras. 103 – 104; Ronald S.Lauder v. Czech Republic, UNCITRAL, Award, 3 September 2001, para. 200.

³⁹ Cox J.M. Expropriation in Investment Treaty Arbitration. Oxford International Arbitration Series. Oxford: Oxford University Press, 2019, p. 3.

⁴⁰ Skat. Knahr C. Indirect Expropriation in Recent Investment Arbitration. Australian Review of International and European Law, 2009, p. 86.

⁴¹ Appleton B. Regulatory Takings: The International Law Perspective. Vol. 11, Issue 1 New York University Environmental Law Journal, 2002, p. 41; Stanley J. Keeping the Big Brother out of our Backyard: Regulatory Takings as Defined in International Law and Compared to American Fifth Amendment Jurisprudence. Vol. 15/1 Emory International Law Review, 2001, p. 362; AlQurashi Z.A. Indirect Expropriation in the Field of Petroleum. Vol. 5 Journal of World Investment & Trade, 2004, p. 897.

⁴² Srishiti J. Expropriation: A Crisis in International Law. Vol. 13 Student Advoc., 2001, pp. 123 – 133.

⁴³ Dolzer R., Stevens M. Bilateral Investment Treaties. Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 1995, p. 98.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Expropriation. UNCTAD Series on Issues in International Investment Agreements II. A sequel. New York and Geneva: United Nations, 2012, UNCTAD/DIAE/IA/2011/7, United Nations Publication, p. 5.

Lai gan visi BIT (t.sk. MIT) ietver ekspropriācijas klauzulas,⁴⁶ lielākoties BIT teksti nesniedz ekspropriācijas skaidrojumu,⁴⁷ bet tikai paredz plašu apzīmējumu lietošanu, kas pēc būtības neatbild uz virkni jautājumu, atbildes uz kuriem ir nepieciešamas, lai precīzi piemērotu BIT normas starptautiskajā praksē. Tomēr tiesību doktrīnā ir norādīts, ka ekspropriācijas normas ir piemērojamas uzņemošās valsts darbībām, kas ievērojami samazina ieguldījumu vērtību, neatkarīgi no tā, vai tā ir izolēta darbība, vai daļa no plašākas ekonomiskas reformas.⁴⁸ Tomēr šajā daļā jāuzsver, ka mūsdienu ieguldījumu aizsardzības tiesības aizsargā ne tikai ieguldītāja tiesības būt par konkrētā ieguldījuma īpašnieku, bet arī ieguldītāja tiesības izmantot un gūt peļņu no ieguldījuma, tāpēc darbības, kas atņem jebkuru no šīm tiesībām, teorētiski var tikt uzskatītas par ekspropriāciju.⁴⁹ Jāatzīmē, ka ekspropriācija starptautisko ieguldījumu tiesību izpratnē var tikt konstatēta tikai tādos gadījumos, kad aizskārums subjekts (ieguldītājs) ir ārvalstnieks,⁵⁰ proti, ārvalstu ieguldītājs.

Latvijai šobrīd ir saistoši 53 BIT, kuru starpā ir tādi nozīmīgi BIT kā ar Vāciju,⁵¹ ASV,⁵² Indiju,⁵³ Ķīnu⁵⁴ un Kanādu.⁵⁵ Latvijas un Lietuvas BIT 4. panta pirmajā daļā noteikts, ka “*Nevienas Līgumslēdzējas Puses ieguldītāju ieguldījumi otras Līgumslēdzējas Puses teritorijā nedrīkst tikt ekspropriēti, nacionalizēti vai pakļauti līdzīgām darbībām, (turpmāk dēvētas par ekspropriāciju) [..]*”,⁵⁶ bet Latvijas un Igaunijas BIT 5. panta pirmās daļas tekstā norādīts: “*Katras Līgumslēdzējas Puses ieguldītāju ieguldījumi otras Līgumslēdzējas Puses teritorijā nav pakļauti nacionalizācijai, atsavināšanai vai darbībām, kuru rezultātā iestājas sekas, identiskas nacionalizācijai vai atsavināšanai (turpmāk dēvētas par “atsavināšanu” [..]).*”⁵⁷ Tātad, apstiprinot jau minēto tēzi, BIT

⁴⁶ Sasse J.P. An Economic Analysis of Bilateral Investment Treaties. Hamburg: Springer, 2011, p. 54.

⁴⁷ Research Handbook in International Economic Law. Edited by Guzman A.T., O.Sykes A.S. Cheltenham: Edward Elgar, 2007, p. 225.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Schefer K.N. International Investment Law. Text, Cases and Materials. Cheltenham: Edward Elgar, 2013, p. 168; Grand River Enterprises Six Nations, Ltd., v. United States of America, NAFTA, UNCITRAL Arbitration, Award, 12 January 2011, paras. 146 - 155.

⁵⁰ Sabahi B., Birch N.J. Comparative Compensation for Expropriation. International Investment Law and Comparative Public Law. Edited by Schill S.W. Oxford: Oxford University Press, 2010, pp. 778 - 784.

⁵¹ Līgums starp Latvijas Republiku un Vācijas Federatīvo Republiku par ieguldījumu veicināšanu un to abpusēju aizsardzību, 1993. gada 20. aprīlis. Augstākā Padome, 1993. 18. maijs.

⁵² Latvijas Republikas Valdības un Amerikas Savienoto Valstu Valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 1995. 18. janvāris, nr. 8 (291).

⁵³ Latvijas Republikas Valdības un Indijas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 2010. 27. oktobris, nr. 170 (4362).

⁵⁴ Latvijas Republikas valdības un Ķīnas Tautas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 2004. 13. oktobris, nr. 162 (3110).

⁵⁵ Latvijas Republikas valdības un Kanādas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 2011. 1. decembris, nr. 189 (4587).

⁵⁶ Latvijas Republikas valdības un Lietuvas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 1996. 15. maijs, nr. 84 (569).

⁵⁷ Latvijas Republikas valdības un Igaunijas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 1996. 15. maijs, nr. 84 (569).

tekstos ir lietota dažāda terminoloģija, lai apzīmētu ekspropriāciju vai citas darbības, kas ir saistītas ar īpašuma tiešu vai netiešu piespiedu atsavināšanu, kā arī citu īpašuma tiesību ierobežojumu, kam ir līdzvērtīgas sekas. Redzams, ka BIT tekstos ar ekspropriāciju tiek apzīmēta atsavināšana, nacionalizācija un darbības ar minēto darbību identiskām sekām, bet citos BIT tekstos, piemēram, Beļģijas-Luksemburgas Ekonomiskās Savienības un Latvijas BIT 4. panta tekstā līdzās jēdzieniem “ekspropriācija” un “nacionalizācija” lietots arī apzīmējums “atņemšana”,⁵⁸ vai, piemēram, Latvijas un Kuveitas BIT 6. panta pirmajā daļā lietots apzīmējums “atņemt īpašuma tiesības”.⁵⁹

Ievadā minēts, ka ekspropriācijas jautājums starptautisko ieguldījumu tiesībās Latvijas tiesību literatūrā ir aplūkots epizodiski kontekstā ar citiem jautājumiem, nevis tieši analizējot konkrēto jēdzienu.⁶⁰ Šī darba autoram ir vairākas publikācijas, kas skar konkrētu ekspropriācijas veidu un ar to saistīto piemērošanas problemātiku.⁶¹ Tajās uzsvērts, ka tiesas “kontūras” ekspropriācijai var izsecināt no BIT un MIT tekstiem, kas norāda uz starptautisku paražu tiesību normu, bet precīzi skaidrojumi ir meklējami starptautisko tiesību normu piemērošanas praksē.

Tiesību doktrīnā pētnieki, analizējot šķīrējtiesu praksi, ir atzinuši, ka šie nolēmumi ir balstīti uz ekonomiska rakstura secinājumiem. Piemēram, netiešā ekspropriācija ir konstatējama gadījumos, kad ir beidzis pastāvēt ieguldījuma ekonomiskais pielietojums vai ir pārtraukta iespēja baudīt ekonomisku labumu, ko sniedz ieguldījums, it kā šīs tiesības un labums beigtu eksistēt, vai arī kad iejaukšanās no ieguldījuma izrietošo labumu baudīšanā ir līdzīgā līmenī un smaguma pakāpē.⁶²

Kopumā secināms, ka ekspropriācija starptautisko tiesību izpratnē nozīmē ārvalstnieka īpašuma atņemšanu, ko veic uzņemošā valsts (*angļu val. – host state*), kuras jurisdikcijā (t.sk. teritorijā) atrodas ārvalstnieka īpašums (t.sk. ieguldījums). Tās noteikšanai ir jāvērtē virkne aspektu, kas apstiprina starptautisko tiesību pārkāpumu, vai pretēji - apstiprina, ka valsts ir rīkojusies saskaņā

⁵⁸ Beļģijas-Luksemburgas Ekonomiskās Savienības un Latvijas Republikas līgums par ieguldījumu savstarpēju veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 1996. 14. jūnijs, nr. 103 (588).

⁵⁹ Latvijas Republikas valdības un Kuveitas Valsts valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 2003. 12. februāris, nr. 23 (2788).

⁶⁰ *Dubava I.* “Yukos” lietās lielākās atlīdzības gan ECT, gan arbitrāžas tribunālā. *Jurista Vārds*, 2014. 19. augusts, nr. 32 (834), 12. - 13. lpp.; *Dubava I.* ES un dalībvalstu kompetences robežu precizēšana, slēdzot brīvās tirdzniecības līgumus. *Jurista Vārds*, 2014. 11. novembris, nr. 44/45 (846/847), 9. lpp.; *Dubava I.* Kāds būs Eiropas Savienības un ASV tirdzniecības un investīciju līgums. *Jurista Vārds*, 2014. 30. septembris, nr. 38 (840), 22. - 23. lpp.; *Studāne A.* Valsts publiskās intereses Eiropas Savienības ieguldījumu līgumos. *Jurista Vārds*, 2016. 6. septembris, nr. 36 (939), 24. - 29. lpp.; *Dubava I.* ES tiesību loma strīdos par ieguldītāju aizsardzību, kas balstās uz līgumiem starp ES dalībvalstīm. *Jurista Vārds*, 2013. 22. janvāris, nr. 3 (754); *Dubava I.* Jaunumi regulējumā par ES dalībvalstu divpusējo ieguldījumu nolīgumiem ar trešām valstīm. *Jurista Vārds*, 2013. 15. janvāris, nr. 2 (753).

⁶¹ *Meimers I.* Kompensācijas apmēra noteikšana pakāpeniskās ekspropriācijas gadījumos. *Jurista Vārds*, 2017. 20. jūnijs, nr. 26 (980), 15. - 20. lpp.; *Meimers I.* Pakāpeniskā ekspropriācija ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības tiesībās. *Jurista Vārds*, 2017. 3. janvāris, nr. 1 (955), 8. - 15. lpp.

⁶² *Técnicas Medioambientales Tecmed, S.A. v. the United Mexican States*, ICSID Case No. ARB (AF)/00/2, Award, 29 May 2003, paras. 115 - 116; *Dolzer R., Stevens M.* *Bilateral Investment Treaties*. Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 1995, p. 112.

ar piemērojamajām starptautisko tiesību normām savas suverēnās varas īstenošanas ietvaros. Tomēr turpmākā analīze norāda, ka universāli izmantojams priekšraksts ekspropriācijas konceptam un tam pielīdzināmām darbībām nepastāv, neskatoties uz valstu centieniem BIT un MIT tekstos ietvert dažādu detalizētu ekspropriācijas formu skaidrojumus.⁶³

Arī turpmāk šajā darbā ietvertā prakses analīze un autora secinājumi liecina, ka jēdziens “ekspropriācija” nedrīkst tikt formalizēts un ierobežots atsevišķos terminoloģiskos vispārinājumos. Starptautiskajās publiskajās tiesībās “atņemšanas” jautājums tiek aptverts ar plašāku jēdzienu “ekspropriācija”, kas tiek skaidrota kā kompulsīva īpašumtiesību pārņemšana.⁶⁴ Dažādība BIT un MIT tekstos neatrisina ekspropriācijas definēšanas problemātiku, taču ir skaidrs, ka ekspropriācija tiek lietota šī jēdziena plašākā izpratnē, lai apzīmētu jebkārus pasākumus, kurus veic valsts attiecībā pret ārvalstu kapitālsabiedrībām un indivīdiem, skarot to īpašumtiesības dažādās formās un veidos.⁶⁵

Lai gan starptautiskajās tiesībās pats ekspropriācijas koncepts nav jauns, ir jāatzīst, ka tā izpratne turpina attīstīties, un šobrīd nepastāv viennozīmīga izpratne virknē ar ekspropriāciju saistītos jautājumos.⁶⁶ Līdz Otrajam pasaules karam ekspropriācija izmantota jebkādas atņemšanas apzīmēšanai, piemēram, nacionalizācija tika aplūkota kā ekspropriācija, lai valsts īstenotu tās nacionālu politisku programmu noteiktā ekonomikas sektorā vai ekonomikā kopumā.⁶⁷ Tajā pašā laikā dažādu mūsdienu izpratnē nošķirtu juridisku jēdzienu kontekstā vēsturiski ekspropriācija maldīgi tikusi sasaistīta arī ar konfiskāciju. Piemēram, ekspropriācija ir skaidrota kā īpašuma, ieskaitot ārvalstnieka īpašuma, nacionalizācija un konfiskācija.⁶⁸ Atsevišķi pētnieki “atņemšanu” ir izmantojuši, lai raksturotu visus un jebkārus ārvalstnieka īpašuma atņemšanas veidus.⁶⁹ Šāda pieeja izriet arī no 1961. gada Hārvardas projekta konvencijas par valsts atbildību.⁷⁰ Citi pētnieki ekspropriāciju skaidro ar apzīmējumu “bagātības atņemšana” (*angļu val. – wealth deprivation*), kas

⁶³ Skat., piemēram: Annex B.13(1) Agreement between Canada and [...] for the Promotion and Protection of Investments – Foreign Investment Promotion and Protection Agreements (FIPA), 2004; C.H.BECK, Hart, Nomos. International Investment Law. A Handbook. Edited by Bungerberg M., Griebel J., Hobe S., Reinisch A. and Kim Y.I. Oxford: Hart Publishing, 2015, pp. 969 - 970.

⁶⁴ Amoco International Finance Corporation v. The Government of the Islamic Republic of Iran, National Iranian Oil Company, National Petrochemical Company and Kharg Chemical Company Limited, Iran-US Claims Tribunal, 15 Iran-US C.T.R. 189, Partial Award, 14 July 1987, 27 ILM 1314 (1988).

⁶⁵ *Peters P.* Recent Developments in Expropriation Clauses of Asian Investment Treaties. Vol. 5 Asian Yearbook of International Law, 1995, p. 51.

⁶⁶ Skat., piemēram: *Brownlie I.* Principles of Public International Law. 5th Edition. Oxford: Clarendon Press, 1998, p. 534.

⁶⁷ *Wortley B.A.* Expropriation in Public International Law. Cambridge: Cambridge University Press, 1959, p. 36.

⁶⁸ *Glos G.E.* Legal Effect of Foreign Expropriation. Vol. 3, No. 2 Houston Law Review, 1965, p. 153; *Wagner J.M.* International Investment, Expropriation and Environmental Protection. Vol. 29 Golden Gate University Law Review, 1999, p. 465.

⁶⁹ *Seidl-Hohenveldern I.* International Economic Law. 2nd Edition. Dordrecht: Martinus Nijhoff, 1992, p. 139.

⁷⁰ *Sohn L.B., Baxter R.R.* Responsibility of States for Injuries to the Economic Interests of Aliens. Vol. 55, No. 3 American Journal of International Law, July 1961, p. 545.

nozīmē, ka īpašuma atņemšanas rezultātā valsts neiegūst atņemto īpašumu.⁷¹ Minētā atņemšana var izpausties dažādās formās, piemēram, ārvalstnieks ir spiests savu īpašumu pārdot vietējiem iedzīvotājiem, valsts var iegūt īpašumu, to konfiscējot, vai, piemēram, valsts piemēro agresīvu un disproporcionālu nodokļu slogu, kas pakļauj ārvalstnieka īpašumu tā zaudēšanas riskam. Minēto terminoloģiju izmantojis arī Irānas-ASV Prasījumu tribunāls savā *Tippets v. Iran* lietas spriedumā.⁷² Tiesību doktrīnā ekspropriācijas kontekstā aplūkots arī jēdziens “rekvizīcija” (*angļu val.* - *requisition*), ar kuru apzīmē privātīpašuma atņemšanu ārkārtas situācijā, kas tiek attaisnots ar sabiedrības interesēm un/vai vajadzībām atbilstošu mērķu sasniegšanai, piemēram, situācijā, kad pārtikas krājumi vai citas pirmās nepieciešamības preces tiek atņemtas, lai sniegtu humanitāru palīdzību valsts iedzīvotājiem.⁷³

Līdz ar to tiesību doktrīnā ekspropriāciju (vai “atņemšanu”) plašākā izpratnē raksturo kā valsts tiesības iedarboties uz privātīpašumu ar dažādiem līdzekļiem un metodēm dažādu mērķu sasniegšanai, ko cita starpā valsts veic ar nacionalizāciju, konfiskāciju vai rekvizīciju.⁷⁴ Taču šādam raksturojumam autors pēc būtības nevar piekrist, jo katrs no minētajiem jēdzieniem - lai gan formāli nozīmē īpašuma atņemšanu - sava satura ziņā ir atšķirīgs. Konkrētāk, nacionalizācija ir plašāka tvēruma atņemšana, kas tiek veikta, lai pilnībā izbeigtu ieguldījumus visā ekonomikā vai konkrētā ekonomikas sektorā, bet konfiskācija tiek izmantota kā piespiedu mehānisms, lai valsts savā īpašumā iegūtu ieguldītāja īpašumu,⁷⁵ vai kā īpašuma atņemšanas sods par noteikta valsts likuma pārkāpšanu.⁷⁶ Ekspropriācijas gadījumā būtiskākais ir ārvalstnieka īpašuma atņemšanas fakts jeb negatīvās sekas, kas iestājas ārvalstu ieguldītājam. Līdz ar to starptautisko ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības tiesībās jēdziens “ekspropriācija” ietver virkni aspektu, kas ir vērtējami, nosakot šī juridiskā jēdziena konstatēšanas faktu attiecīgajā dzīves situācijā.

Attiecīgi, vērtējot ekspropriācijas koncepta nozīmi starptautisko ieguldījumu tiesībās, jāatzīmē, ka ekspropriācija neapšaubāmi ir smagākā īpašuma tiesību aizskārums forma jeb izpausme

⁷¹ *Weston B.H.* The International Economic Order and the Deprivation of Foreign Proprietary Wealth: Reflections upon the Contemporary International Law Debate. In: R.B. Lillich edition. International Law of State Responsibility for Injuries to Aliens. Charlottesville: Virginia University Press, 1983, p. 130.

⁷² *Tippets, Abbett, McCarthy, Stratton v. TAMS-AFFA Consulting Engineers of Iran*, Award, 29 June 1984, 6 Iran-US C.T.R., paras. 224 – 225.

⁷³ *Katzarov K.* Theory of Nationalisation. Hague: Martinus Nijhoff, 1964, p. 146; *Wortley B.A.* Expropriation in Public International Law. Cambridge: Cambridge University Press, 1959, p. 29; *Fawcett J.E.S.* Some Foreign Effects of Nationalization of Property. Vol. 27 British Yearbook of International Law, 1950, p. 356.

⁷⁴ *Srishti J.* Expropriation: A Crisis in International Law. Vol. 13 Student Advoc., 2001, p. 123.

⁷⁵ *Skat. Sornarajah M.* The International Law on Foreign Investment. Third Edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, pp. 364. - 366.

⁷⁶ *Reeves W.H.* Expropriation, Confiscation, Nationalization – What One Can Do about them. Vol. 24 Business Law, 1969, p. 867.

starptautisko ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības tiesībās.⁷⁷ Proti, visas ārvalstu ieguldītāja ekspektācijas un paļāvība saņemt ekonomisku labumu no ieguldījuma tiek sagrautas, ja tā ieguldījums tiek atņemts bez atbilstošas kompensācijas vai taisnīga atlīdzinājuma.⁷⁸ Atsevišķi starptautisko ieguldījumu tiesību pētnieki ekspropriāciju apzīmējuši kā vardarbību pret ieguldījumu un kā visnopietnāko ārvalstu ieguldītāja tiesību aizskārums, ko uzņemošā valsts var veikt, īstenojot savu suverēno varu.⁷⁹ Līdz ar to nerodas šaubas par šī tiesību institūta nozīmīgo lomu ārvalstu ieguldītāju tiesību aizsardzībā, jo pēc būtības ekspropriācijas gadījumā runa ir par ārvalstnieka (ārvalstu ieguldītāja) īpašuma tiešu vai netiešu atsavināšanu vai atņemšanu.

Tomēr ekspropriācija pēc būtības nav aizliegta. Pastāvot starptautiskajās tiesībās noteiktiem priekšnoteikumiem, ir pieļaujama ārvalstnieka (ārvalstu ieguldītāja) tiesību ierobežošana, jo uzņemošajai valstij ir tiesības īstenot savu suverēno varu. Savukārt ārvalstnieka vēlme veikt noteiktus ieguldījumus un uzsākt savu saimniecisko darbību uzņemošajā valstī ir nesaraucjami saistīta un pakārtota tiesiskajai aizsardzībai, ko nodrošina uzņemošā valsts. No otras puses, juridiski un ekonomiski draudzīgs ieguldījumu klimats ir neatsverami svarīgs kritērijs, izvēloties uzsākt ekonomiska rakstura darbības citā valstī, pat ja ieguldījums pats par sevi ir saistīts ar noteiktu komerciālu risku uzņemšanos. Konkrētāk, ārvalstu ieguldītājam ir svarīgi maksimāli samazināt nekomerciālus riskus pirms tas uzsāk darbību uzņemošajā valstī, tādējādi konkrētu BIT vai MIT aizsardzība ir kritērijs uzņemošās valsts izvēlei. Tas garantē ieguldītājam tiesību aizsardzības līdzekļus, ja uzņemošā valsts pārkāps starptautiskās tiesības.

Līdz ar to uzņemošajai valstij ir tiesības veikt tiesisku ekspropriāciju⁸⁰, un starptautiskajās tiesībās ir vispārēji atzīta šādu darbību veikšanas pieļaujamība.⁸¹ Tiesību doktrīnā ir norādīts, ka starptautiskajās tiesībās ir vispārēji akceptēts, ka uzņemošajai valstij ir tiesības ekspropriēt ārvalstnieka (t.sk. ārvalstu ieguldītāja) īpašumu,⁸² ja izpildās noteikti kritēriji, kas arī dzan turpmāk tiks analizēti šajā darba 4. un 5. nodaļā. Ekspropriācija ir pieļaujama kā viena no valsts suverēnās varas īstenošanas izpausmēm tās teritorijā, bet tā nav absolūta tiesība, kuru valsts var īstenot neierobežoti un patvaļīgi. Starptautisko līgumu līmenī moderno ieguldījumu aizsardzības un

⁷⁷ *Dolzer R., Schreuer C.* Principles of International Investment Law. Second Edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 98.

⁷⁸ *Ibid.*, p. 98.

⁷⁹ *Schefer K.N.* International Investment Law. Text, Cases and Materials. Cheltenham: Edward Elgar, 2013, p. 168.

⁸⁰ *Reinisch A.* Recent Developments in International Investment Law. Paris: Padone, 2009, pp. 51 - 60.

⁸¹ *Texaco Overseas Petroleum Co. v. Libya*, Award, 19 January 1977, Vol. 17 ILM, paras. 61 - 62; *CME Czech Republic B.V. v. Czech Republic*, UNCITRAL, Partial Award, 13 September 2011, para. 318; *Waguhi Elie George Siag and Clorinda Vecchi v. The Arab Republic of Egypt*, ICSID Case No. ARB/05/15, Award, 1 June 2009, para. 428.

⁸² *Dolzer R., Stevens M.* Bilateral Investment Treaties. Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 1995, p. 97; OECD (2004), "Indirect Expropriation" and the "Right to Regulate" in International Investment Law, OECD Working Papers on International Investment, 2004/04, OECD Publishing, 2004, p. 3.

veicināšanas līgumu teksti (BIT) satur priekšnoteikumus ekspropriācijas īstenošanai, kā arī tiesiskās sekas, kas iestājas gan valstij, gan ārvalstu ieguldītājam,⁸³ ko jāuztver kā starptautisko paražu tiesību normu kodifikācija.⁸⁴ BIT ekspropriācijas klauzulas vienmēr atzīst šīs valsts tiesības, taču to īstenošanai paredz ierobežojumus.⁸⁵ Minētā valstu prerogatīva ir fundamentāla, un līdz ar to starptautiskie līgumi adresē tikai ekspropriācijas sekas un nosacījumus tās īstenošanai, atstājot neskartas uzņemošo valstu tiesības veikt ekspropriāciju pēc būtības.⁸⁶ Arī vairāki citi starptautisko tiesību instrumenti (avoti) atzīst šādas valstu tiesības.⁸⁷ Tajos izteikts un apstiprināts politisks konsenss jautājumos, kas skar valsts tiesības sabiedrības interešu vārdā ierobežot ārvalstnieka tiesības baudīt labumu, ko tam sniedz īpašums / ieguldījums uzņemošās valsts teritorijā. Līdz ar to nav pamatoti uzskatīt, ka ekspropriācija kā tāda ir pretēja starptautiskajām tiesībām. Citiem vārdiem, tiesības veikt ekspropriāciju ir neapšaubāmas, taču ne neierobežotas.⁸⁸

Ekspropriācija ir nepieciešama, ja uzņemošā valsts, īstenojot savu suverēno varu pār tās teritoriju un sabiedrību kopumā, ir spiesta rīkoties noteiktā veidā, lai aizsargātu vai īstenotu noteiktas sabiedrības un valsts intereses / vajadzības. Valsts, ar leģitīmu un starptautisko tiesību normām atbilstošu tiesību aktu, nodrošinot taisnīgu kompensāciju un ievērojot citus priekšnoteikumus, ir tiesīga ekspropriēt ārvalstu ieguldītāja īpašumu. Šādos gadījumos ārvalstu ieguldītāja īpašuma interese, kuru *ipso facto* aizsargā starptautiskās tiesības, neprevalē pār sabiedrības interešu aizsardzību.

Tieši ekspropriācijas risks, kam ir pakļauts jebkurš ārvalstnieka īpašums, vēsturiski ir bijis pamats BIT un MIT noslēgšanai. Proti, ārvalstu ieguldījumu aprites trūkuma risinājums tika rasts, valstīm slēdzot BIT un dažādus reģionālus un konkrētu ekonomikas nozaru starptautiskos līgumus (piemēram, ECT) un vienojoties par tiesiska rakstura garantijām ārvalstu ieguldītājiem.⁸⁹ Ar BIT režīmu nodrošina, ka ārvalstu ieguldītāju var pakļaut ekspropriācijas negatīvajām sekām tikai tādos gadījumos, kas atbilst starptautiski atzītiem un vienlaikus starptautisko tiesību paražu normu statusu

⁸³ Dolzer R., Schreuer C. Principles of International Investment Law. Second Edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 98.

⁸⁴ Generation Ukraine, Inc. v. Ukraine, ICSID Case No. ARB/00/9, Award, 16 September 2003, para. 11.3.

⁸⁵ Skat. Vandevelde K.J. Bilateral Investment Treaties. History, Policy, and Interpretation. Oxford: Oxford University Press, 2010, p. 476.

⁸⁶ Dolzer R., Schreuer C. Principles of International Investment Law. Second Edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 98.

⁸⁷ UNGA Res. No. 1803 (XVII), UN Doc. A/RES/1803 (XVII) (Dec. 14, 1962), Permanent Sovereignty over Natural Resources; UNGA Res. No. 3171 (XXVIII), UN Doc. A/RES/3171 (XXVIII) (Dec. 17, 1973), Permanent Sovereignty over Natural Resources; UNGA Res. No. 3281 (XXIX), Article 2(2)(c), UN Doc. A/RES/29/3281 (Dec. 12, 1974) Charter of Economic Rights and Duties of States; Protocol 1 to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 20 March 1952, Article 1, ETS No. 9.

⁸⁸ Waguih Elie George Siag and Clorinda Vecchi v. The Arab Republic of Egypt, ICSID Case No. ARB/05/15, Award, 1 June 2009, para. 428.

⁸⁹ Aust A. Handbook of International Law. Second Edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, p. 346.

ieguvušiem kritērijiem. Mūsdienu šķīrējtiesu praksē ir īpaši uzsvērts, ka suverēnas valsts tiesības regulēt tās iekšējās lietas ir starptautisko tiesību pamatprincips, bet šādas tiesības nav absolūtas, un tām ir noteikti ierobežojumi tajā skaitā saistībā ar valsts uzņemtajiem starptautisko līgumu pienākumiem.⁹⁰ No minētā izriet, ka ekspropriācijas ierobežojumi ir ieguldījumu veikšanas veicinoši faktori, kas var būt izšķiroši ārvalstu ieguldītāja izvēles par labu kādai konkrētai valstij izdarīšanai.

Nemitīgā ekspropriācijas koncepta attīstība rada šķēršļus vienotas starptautisko tiesību paražu normas veidošanās procesam, kas pats par sevi ir sarežģīts un laikietilpīgs process.⁹¹ Iepriekš minētie noteikumi par valsts tiesībām veikt ekspropriāciju kā daļu no tās suverēnajām tiesībām un tiesiskas ekspropriācijas nošķiršana no prettiesiskas ir izveidojušās kā paražu tiesības. Taču virknē aspektos vēl joprojām pastāv domstarpības, kas apgrūtina veidot konsekventu praksi un valstu *opinio iuris*, piemēram, jautājumā, vai bezdarbība var būt ekspropriācija un vai daļēja ieguldījuma atņemšana var tikt uzskatīta par ekspropriāciju. Minētais tiks analizētas šī darba 2. nodaļa ietvaros.

Šobrīd ekspropriācijas koncepts turpina attīstīties kā starptautisko tiesību paražu norma ar aizvien plašāku tvērumu BIT un MIT noteikumos, kā arī ieguldījumu strīdu praksē. Neskatoties uz savu dinamisko attīstības gaitu, ekspropriācijai ir spēcīgas saknes vēstures notikumos, kas veidojuši izpratni par to, cik tāl valsts ir tiesīga iejaukties ārvalstu ieguldītāju un ārvalstnieku vispārējās tiesībās baudīt un saņemt augļus no sava īpašuma, kas atrodas uzņemošajā valstī. Vēl jo vairāk katra aspekta analīze ir nepieciešama, lai veidotu vienveidīgu praksi, jo pēdējās divas dekādes ir radījušas lavīnas efektu ieguldījumu strīdos daudzos pasaules reģionos: Latīņamerikā, un tieši, Argentīnā un Venecuēlā saistībā ar šo valstu ekonomiskām un politiskām krīzēm; Āfrikā un tieši, Ēģiptē pēc “Arābu pavasara” revolūcijas; Eiropā, pret atsevišķām valstīm pēc regulatīva rakstura reformām atjaunojamās enerģijas ražošanas jomā.⁹² Līdz ar to turpmāk ir jāaplūko tas, kā ir veidojusies starptautisko tiesību izpratne par ekspropriāciju kā starptautisko ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības tiesību stūrakmeni, jo ekspropriācijas identificēšana atrodas starp diviem “interesu dzirnakmeņiem”. No vienas puses, valstis vēlas būt ieguldītājiem draudzīgas un veidot stabilu un paredzamu ieguldījumu klimatu. No otras puses, valstis vēlas saglabāt savu suverēno varu regulēt tās tiesību sistēmu, kas var novest pie ieguldītāja tiesību aizskāruma.

⁹⁰ ADC Affiliate Limited and ADC & ADMC Management Limited v. The Republic of Hungary, ICSID Case No. ARB/03/16, Award of the Tribunal, 2 October 2006, para. 423.

⁹¹ International Law Association, Final Report of the Committee: Statement of Principle Applicable to the Formation of General Customary International Law, 2000, pp. 2 – 3.

⁹² Cox J.M. Expropriation in Investment Treaty Arbitration. Oxford International Arbitration Series. Oxford: Oxford University Press, 2019, p. 5.

1.2. EKSPROPRIĀCIJA PIRMS PIRMĀ PASAULES KARA

Lai izprastu ekspropriācijas jēdziena evolūciju ir jāaplūko ieguldījumu tiesību attīstība un izcelsmes saknes, kas ir meklējamas daudz senākā pagātnē par BIT un MIT režīmu nodibināšanu starp valstīm. Proti, pirms vēl valstis savstarpēji vienojās par konkrētiem ekspropriācijas tiesiskuma kritērijiem. Pirmsākumi ir sastopami vēl pirms šīs tiesību nozares straujās attīstības 20. gadsimta 50. gados,⁹³ kad daudzas valstis ieguva neatkarību, kas arī starptautisko ieguldījumu jomā bija liels solis turpmākai starptautiskajai sadarbībai.⁹⁴ Juridiskajā literatūrā tiek lēsts, ka aizsardzība pret ekspropriāciju ir eksistējusi vēl pirms vairākiem simtiem gadu, lai gan senākajos gadījumos aizsardzība bijusi saistīta ar īpašumu, kas atņemts kara laikā, un restitūciju.⁹⁵

Jau senā pagātnē cilvēki no dažādām teritorijām ir ceļojuši uz svešām zemēm, lai ieguldītu saimnieciskajā darbībā un iesaistītos vietējā tirdzniecībā. Laikā, kad Eiropas tirgotāji pirmo reizi sāka doties uz Āziju, Āfriku un Latīņameriku, tika uzskatīts, ka vietējie likumi nevarēja tikt piemēroti attiecībā uz viņiem, jo svešzemnieki bija pakļauti to nosūtošo zemju likumiem.⁹⁶ Starptautisko tiesību "pamatlicēji" H. Gorcijs (*Hugo Grotius*) un E. de Vatels (*Emer de Vattel*) ir atbalstījuši minēto pozīciju⁹⁷ piekrītot, ka attiecībā uz ārvalstu tirgotājiem nevar tikt piemēroti vietējie (uzņemošās zemes) likumi. Loģika šādai pieejai Āzijā, Āfrikā un Latīņamerikā bija pieņemums, ka ārvalstu tirgotājs baudīja īpašu un pārāku izturēšanās standartu, kas ir atšķirīgs no tiesiskā režīma, kas tika attiecināts uz vietējiem komersantiem. Tādējādi nevarēja tikt ekspropriēti vai nacionalizēti to aktīvi, piemērojot vietējos likumus, jo vietējais likums nebija piemērojams ārvalstniekiem. Tāpēc 19. gadsimtā, attīstoties ārvalstu ieguldījumu tiesībām, neviena valsts nevarēja ekspropriēt vai nacionalizēt ārvalstnieka aktīvus. Valstis nevarēja piemērot vai atsaukties uz vietējiem likumiem, lai izvairītos no saviem starptautiskajiem pienākumiem, kas izrietēja no minimālā starptautiskā standarta principa (*angļu val. – international minimum standard*).⁹⁸

⁹³ C.H.Beck, Hart, Nomos. *International Investment Law. A Handbook*. Edited by Bungenberg M., Griebel J., Hobe S., Reinisch A. and Kim Y.I. Oxford: Hart Publishing, 2015, pp. 961 – 962; skat. arī: *Lillich R.B. International Law of State Responsibility for Injuries to Aliens*. Virginia: University Press of Virginia, 1983.

⁹⁴ *Aust A. Handbook of International Law. Second Edition*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, p. 345.

⁹⁵ *Vandeveld K.J. Bilateral Investment Treaties. History, Policy, and Interpretation*. Oxford: Oxford University Press, 2010, p. 429.

⁹⁶ *Subedi S.P. International Investment Law. Reconciling Policy and Principle*. Oxford: Hart Publishing, 2008, p. 7.

⁹⁷ *Grotious H. De Jure Belli ac Pacis Tres* (revised edition, 1946), reprinted in (1925) 3(2), *The Classics of International Law*, 385 (F. Kelsey, translation), as cited in *Franck T.M. Fairness in International Law and Institutions*. Oxford: Clarendon Press, 1995, p. 457; *Vattel E. The Law of Nations, or, Principles of the Law of Nature, Applied to the Conduct and Affairs of Nations and Sovereigns*. From the French Sixth American Edition from a New Edition by Joseph Chitty, Esq. Philadelphia: T. & J.W. Johnson, Law Booksellers, Successors to Nicklin & Johnson, 1844, p. 174.

⁹⁸ *Subedi S.P. International Investment Law. Reconciling Policy and Principle*. Oxford: Hart Publishing, 2008, p. 8.

Koloniālās ēras laikā imperiālās varas kontrolēja tirdzniecību un ieguldījumus starp to kolonijām un trešajām valstīm, līdz ar to nevarēja runāt par vairāku suverēnu valstu attiecībām un sadarbību kapitāla un ieguldījumu aprītē mūsdienu izpratnē. Pēc tam, kad koloniālās teritorijas ieguva neatkarību, situācija starptautiskajā ekonomiskajā sadarbībā strauji mainījās. Jaunizveidotās valstis uz valsts suverēnās vienlīdzības pamata turpmāk uzskatīja, ka katrai suverēnai valstij ir tiesības ekspropriēt ārvalstu ieguldītāja aktīvus, ja tiek nodrošināta kompensācija.⁹⁹

Nozares pētnieki skaidro, ka, sākot no 19. gadsimta vidus un līdz pat Pirmajam pasaules karam, ārvalstu īpašuma ekspropriāciju diktēja tā laika ekonomiskie, politiskie un sociālie procesi, kas saistīti ar plašu britu un amerikāņu ieguldītāju ekspansiju Latīņamerikā un kontinentālajā Eiropā.¹⁰⁰ Pēc būtības starptautiskās ieguldījumu tiesības ir cieši saistītas ar tiesisko režīmu starptautiskajās cilvēktiesībās un starptautiskajās publiskajās tiesībās vispār, proti, uz šo starptautisko tiesību apakšnozari ir attiecināmi tādi principi kā taisnīgums, vienlīdzība un diskriminācijas aizliegums, kas apskatītajā periodā ieguva nozīmīgu lomu starptautiskajās attiecībās. Tomēr, neskatoties uz minēto ekspansiju, ekspropriācija bija reta parādība, un tā aprobežojās ar atsevišķu īpašumu atņemšanu.¹⁰¹ 19. gadsimtā kopumā ieguldījumu aizsardzības tiesības attīstījās atsevišķas starptautisko tiesību apakšnozares ietvaros, proti, diplomātiskās aizsardzības tiesību ietvaros. Uz tā bāzes attīstīts jau minētais minimālā starptautiskā standarta princips attiecībā uz izturēšanos pret ārvalstniekiem, ieskaitot ārvalstu sabiedrības, un adresēti jautājumi par ārvalstnieku un to īpašumu aizsardzību ārvalstīs.¹⁰² Šo aizsardzības noteikumu pārkāpšana paredzēja valsts atbildību un intervenci no ieguldītāja valsts puses, kura varēja to aizsargāt diplomātiskās aizsardzības ietvaros. Šeit gan jāatzīst, ka ieguldītāja aizsardzība bija atkarīga no valsts politiskās gribas veikt pasākumus, lai pasargātu savus valsts piederīgos pret nepamatotiem tiesību aizskārumiem (tajā skaitā ekspropriāciju), un ieguldītājam pašam nebija pieejami tiesiska rakstura aizsardzības līdzekļi starptautiskā līmenī, lai vērstos pret citu valsti. Minētais, protams, bija saistīts ar valstu savstarpējo ekonomisko un politisko saišu saglabāšanu, tādējādi, ja ieguldītāja valsts atteicās veikt pasākumus,

⁹⁹ *Subedi S.P.* International Investment Law. Reconciling Policy and Principle. Oxford: Hart Publishing, 2008, p. 8.

¹⁰⁰ *Dawson F.G., Weston B.H.* Prompt, Adequate and Effective: A Universal Standard of Compensation. Vol. 30 Fordham Law Review, 1962, pp. 728 – 729; *Worley B.A.* Expropriation in Public International Law. Cambridge: Cambridge University Press, 1959, p. 58.

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² *Miles K.* The Origins of International Investment Law. Empire, Environment and the Safeguarding of Capital. Cambridge: Cambridge University Press, 2013, p. 47; *Crawford J.* Brownlie's Principles of Public International Law. Ninth Edition. Oxford: Oxford University Press, 2019, p. 522; *Dawson F.G., Head I.L.* International Law, National Tribunals, and the Rights of Aliens. First Edition. Syracuse: Syracuse University Press, 1971, p. 10; *Sornarajah M.* The International Law of Foreign Investment. Cambridge: Cambridge University Press, p. 18; *Borchard E.M.* The Diplomatic Protection of Citizens Abroad or the Law of International Claims. New York: The Banks Law Publishing co., 1915, pp. 25 - 29, 39 - 42; *Amerasinghe C.F.* State Responsibility for Injuries to Aliens. Oxford: Clarendon Press, 1967, pp. 38, 56; *Eagleton C.* Responsibility of States in International Law. New York: New York University Press, 1928, pp. 3, 6, 22.

kas nepieciešami ieguldītāja aizsardzībai, ieguldītājam nebija iespēju atgūt tā zaudēto ieguldījumu, lai arī cik nozīmīgs kaitējums viņam tiktu nodarīts.¹⁰³

Kā jau iepriekš minēts, koloniālajām teritorijām iegūstot neatkarību, tās sāka apšaubīt premisu, ka ārvalstnieki, kuri uzņemošajā valstī veica komerciāla rakstura aktivitātes un nodarbojās ar tirdzniecību, nav pakļauti vietējo likumu piemērošanas lokam. Latīņamerikas valstis šajā kontekstā bija pirmā valstu grupa, kas sāka uzskatīt, ka ārvalstnieks nebija pakļauts privilīģētākam tiesiskajam režīmam nekā vietējie iedzīvotāji.¹⁰⁴ Tas nozīmēja, ka gadījumā, ja uzņemošā valsts izturas pret ārvalstu ieguldītāju kā pret savas valsts piederīgo, uzņemošā valsts rīkojas atbilstoši starptautisko tiesību normām. Attiecīgi tiesības ekspropriēt ārvalstnieka aktīvus, nodrošinot kompensāciju, izrietēja no valstu suverenitātes īstenošanas starptautisko tiesību ietvarā.

Šeit gan jāatzīmē, ka vietējās tiesības nebija pietiekami attīstītas un tās nevarēja nodrošināt taisnīguma un vienlīdzības principa ievērošanu, kas nostiprināti starptautiskajās tiesībās. Tāpēc starptautiskā minimuma standarts tika piemērots biežāk nekā nacionālās tiesības. Tieši šī iemesla dēļ 19. gadsimtā fokuss tika vērsts uz starptautiskā minimuma standarta definēšanu nevis uz nacionālās izturēšanās postulātiem (*angļu val. – national treatment*).¹⁰⁵ Caur minēto prizmu tika aplūkoti arī jautājumi, kas skar ārvalstnieka īpašuma atņemšanu. Viens no šīs pozīcijas aizstāvjiem bija vadošais amerikāņu starptautisko tiesību pētnieks Elihu Rūts (*Elihu Root*), kas jau 1910. gadā atsaucās uz minēto standartu, no kura izrietēja, ka valstīm ir jāpakļaujas starptautiski nostiprinātiem principiem, kad tās sastopas ar izturēšanos pret ārvalstu ieguldītāju un ārvalstnieku vispār, neatkarīgi no tā, ka vietējais tiesību režīms atšķiras uzņemošās valsts piederīgajiem.¹⁰⁶ Pētnieki tiesību doktrīnā, aizstāvot minēto pozīciju, radīja valsts atbildības tiesības, kas bija ārvalstnieka tiesību aizsardzības līdzeklis pret valsts izdarītu starptautisko tiesību pārkāpumu.¹⁰⁷ Jāatzīmē, ka valstīm nebija pienākums uzņemt ārvalstnieku savā teritorijā, bet ar uzņemšanas brīdi tām bija pienākums ievērot noteiktu standartu, kas paredzēja pienācīgu izturēšanos pret ārvalstnieku.¹⁰⁸ Minētā nacionālās izturēšanās koncepcija nodrošināja, ka pret ārvalstnieku izturējās tāpat kā pret uzņemošās valsts piederīgajiem, bet tajā pašā laikā tā neparedzēja adekvātu aizsardzību ārvalstu ieguldītājiem gadījumos, kad pret vietējiem

¹⁰³ *Sands P.* Lawless World: Making and Breaking Global Rules. New York: Penguin, 2016, p. 124.

¹⁰⁴ *Subedi S.P.* International Investment Law. Reconciling Policy and Principle. Oxford: Hart Publishing, 2008, p. 8.

¹⁰⁵ *Jennings R., Watts E.* Oppenheim's International Law. 9th Edition. London: Longman, 1992, pp. 931 - 935; *Subedi S.P.* International Investment Law. Reconciling Policy and Principle. Oxford: Hart Publishing, 2008, p. 9.

¹⁰⁶ *Root E.* The Basis of Protection of Citizens Residing Abroad. 1910 Vol. 4 AJIL p. 517, pp. 521 - 522; skat. arī: *Schwarzenberger G.* The Standard of Civilization in International Law. 1955 VII Current Legal Problems, p. 220.

¹⁰⁷ *Borchard E.M.* The Minimum International Standard in the Protection of Aliens. 1939 Vol. 33 ASIL Proceedings; *Fatouros A.A.* Transnational Enterprises and in the Law of State Responsibility. In: Lillich R.B. edition. The International Law of State Responsibility for Injuries to Aliens. Charlottesville: University Press of Virginia, 1983, chapter VIII.

¹⁰⁸ *Subedi S.P.* International Investment Law. Reconciling Policy and Principle. Oxford: Hart Publishing, 2008, p. 9.

izturējās vienlīdz pretēji starptautiskajās tiesībās noteiktajam.¹⁰⁹ Vēlāk, 20. gadsimta 50. gados, šādu pozīciju apstiprināja arī ANO ST *Barcelona Traction* lietā, kurā tika norādīts, ka ar brīdi, kad valsts savā teritorijā atzīst ārvalstu ieguldījumu, ko veicis ārvalstnieks, neatkarīgi no tā, vai tā ir fiziska vai juridiska persona, valstij ir pienākums to aizsargāt atbilstoši tiesībām, kas piemērojamas uzņemošās valsts piederīgajiem.¹¹⁰ Tomēr, ievērojot to, ka starptautiski vēl nebija noslēgts līgums par aizsardzības režīmu, kas attiecas uz ārvalstu ieguldītājiem, bija jāpaļaujas uz citiem tiesību avotiem – starptautisko tiesību paražu normām, kā arī starptautisko tiesību principiem, kas vēlāk kļuva par subsidiāru tiesību avotu starptautiskajās tiesībās.

Atzīstot starptautiskā minimuma standarta pārākumu pār vietējo tiesību piemērošanu ārvalstu ieguldījumam, tika izdarīts mēģinājums definēt starptautiskā minimuma standartu ne vien vispārējā taisnīguma un vienlīdzības principa, kas skar valstu izturēšanos pret ārvalstu ieguldījumiem, īstenošanas ietvaros, bet arī kontekstā ar eksistējošiem noteikumiem, kas skar līgumu un paražu normas starptautiskajās cilvēktiesībās.¹¹¹ Tāpēc, definējot minēto standartu, tika ievērotas arī cilvēktiesības, tajā skaitā personas tiesības uz īpašumu, neatkarīgi no tā, vai tās ir uzņemošās valsts piederīgo tiesības vai ārvalstnieku tiesības.

Turklāt 19. gadsimtā, kuru apzīmē arī kā “*karakuģu diplomātijas ēru*”,¹¹² ietekmīgas fiziskas un juridiskas personas mēdza valstīm uzspiest doties ar tās karakuģiem uz uzņemošās valsts krastiem, piedraudot lietot bruņotu spēku, līdz tiktu nodrošinātas reparācijas par nosūtošās valsts piederīgā tiesību aizskārumu. Šādu metodi mēdza izmantot lielās Eiropas tirdzniecības valstis, piemēram, Lielbritānija, Vācija un Itālija, kuras sūtīja savus karakuģus uz Venecuēlas krastiem, pieprasot reparācijas par to, ka Venecuēla atteicās pildīt savas saistības.¹¹³ Tomēr šai ērai pienāca gals pēc otrās Hāgas starptautiskā miera konferences 1907. gadā, kad parakstīšanai tika atvērta konvencija par starptautisko strīdu miermīlīgu risināšanu.¹¹⁴ Minētās konvencijas 1. pantā joprojām ir noteikts, ka līgumslēdzēju varas piekrīt izmantot to labākos centienus (*angļu val. - best efforts*), lai nodrošinātu miermīlīgu izcēlušos starptautisko nesaskaņu risināšanu.

Līdz ar brīdi, kad tika atzīts, ka ārvalstnieki uzņemošajā valstī bauda starptautiskās aizsardzības minimumu atbilstoši starptautiskajām tiesībām, nosūtošās valstis diplomātiskās aizsardzības ceļā sāka atsaukties uz to tiesībām aizsargāt savus valsts piederīgos, kuri veica saimniecisku darbību citās valstīs. Proti, diplomātiskā aizsardzība kā viens no starptautisko tiesību

¹⁰⁹ *Subedi S.P.* International Investment Law. Reconciling Policy and Principle. Oxford: Hart Publishing, 2008, p. 9.

¹¹⁰ *Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited, Judgment*, I.C.J. Reports 1970, p. 3, para. 33.

¹¹¹ *Subedi S.P.* International Investment Law. Reconciling Policy and Principle. Oxford: Hart Publishing, 2008, p. 11.

¹¹² Ibid.

¹¹³ Ibid., p. 12.

¹¹⁴ 1907 Convention for the Pacific Settlement of International Disputes, 32 Stat. 1779, Treaty Series 392.

aizsardzības instrumentiem pieļāva valstīm iesaistīties to valsts piederīgo aizsardzībā ārvalstīs, pieprasot citām valstīm kompensēt tās valsts piederīgajiem nodarīto kaitējumu sakarā ar starptautiskā minimuma standarta pārkāpumiem.

Tomēr nebūtu pamatoti atzīt, ka šis institūts ir tikai 20. gadsimta “produkts”, jo Emers de Vatel (*Emer de Vattel*) diplomātisko aizsardzību bija aprakstījis jau 18. gadsimtā, norādot, ka katrs, kurš izturas nepienācīgi pret konkrētas valsts pilsoni, vienlaikus aizskar arī konkrēto valsti.¹¹⁵ Attiecīgi pastāvēja uzskats, ka valstij savā ziņā ir jāatbilst tā suverēna aizskārums un jāveic pasākumi, kas mudina agresoru veikt pilnīgu reparāciju, vai jāvēršas ar dažāda rakstura sankcijām, jo pretējā gadījumā pašam nosūtošās valsts pilsonim iespējas saņemt atlīdzinājumu bija ievērojami ierobežotākas nekā tās ir šobrīd.¹¹⁶ Doktrīnā pausts viedoklis, ka diplomātiskā aizsardzība pēc tās būtības ir juridiska rakstura process, kas ietver nācīgas apelāciju pie otras nācīgas par tās pienākumu izpildi vienai pret otru, kas izriet no to savstarpējiem pienākumiem un tiesībām.¹¹⁷ Vēlāk - 20. gadsimta 30. gados - tiesību doktrīnā ir pausta nostāja, ka valstij ir tiesības aizsargāt savus valsts piederīgos citā valstī sakarā ar kaitējumu, ko to īpašumam ir nodarījusi cita valsts, kurā atrodas konkrētais īpašums, neatkarīgi no tā, vai konkrētais aizskārums ir veikts, diskriminējot uz pilsonības pamata.¹¹⁸ Šajā sakarā Lassa Oppenheims (*Lassa Oppenheim*) norādījis, ka, kaut arī ārvalstnieki, iebrucot citā valstī, ir pakļauti tās varai, tik un tā tie joprojām bauda savas valsts aizsardzību, kas pamatota ar universāli atzītu starptautisko tiesību paražu normu, kas paredz, ka jebkurai valstij piemīt tiesības aizsargāt savus pilsoņus ārvalstīs, kas korespondē ar uzņemošās valsts pienākumu pienācīgi izturēties pret ārvalstniekiem tās teritorijā.¹¹⁹

Attiecībā uz ekspropriāciju 19. gadsimtā tika uzskatīts, ka tā ir pieļaujama, ja tiek izpildīti šādi kritēriji: 1) ekspropriācija tiek veikta sabiedrības vajadzībām (*angļu vla. - public purpose*); 2) ekspropriācija ir nediskriminējoša; 3) par ekspropriācijas negatīvajām sekām valstij jānodrošina pienācīga, adekvāta un efektīva kompensācija.¹²⁰ Sprotams, ka šie noteikumi bija acīmredzami bija

¹¹⁵ *Vattel E.* Le droit des gens ou les principes de la loi naturelle (vol. I, 1758), 309, translated and cited in *Douglas Z.* The Hybrid Foundations of Investment Treaty Arbitration. Vol. 74 British Yearbook of International Law (p. 151), 2003, p. 165.

¹¹⁶ Ibid.

¹¹⁷ *Borchard E.M.* The Diplomatic Protection of Citizens Abroad or the Law of International Claims. New York: The Banks Law Publishing co., 1915, p. 354.

¹¹⁸ *Fachiri A.P.* Expropriation and International Law. Vol. 6 British Yearbook of International Law (p. 159 – 171), 1925, p. 160.

¹¹⁹ *Oppenheim L.* International Law, a Treatise. 3rd edition. Vol. 1. London: Longmans, 1920, p. 319.

¹²⁰ *Borchard E.M.* The Diplomatic Protection of Citizens Abroad or the Law of International Claims. New York: The Banks Law Publishing co., 1915, pp. 439; *Worley B.A.* Expropriation in Public International Law. Cambridge: Cambridge University Press, 1959, pp. 33 - 35; *Foighel I.* Nationalization: A study in the Protection of Alien Property in International Law. Copenhagen: Stevens & Sons Ltd., 1957, p. 76; *Lipson C.* Standing Guard, Protecting Foreign Capital in the Nineteenth and Twentieth Centuries. First Edition. Los Angeles: University of California Press, 1985, p. 53, *Cheng B.* General Principles of Law as Applied by International Tribunals.

latvēlīgi tendēti uz kapitālu eksportējošām valstīm, kas saskārās ar aizvien biežākiem ekspropriācijas gadījumiem.¹²¹

1.3. EKSPROPRIĀCIJA STARPKARU PERIODĀ

1933. gada Montevideo konvencijas par valstu tiesībām un pienākumiem¹²² 9. pantā tika noteikts, ka valsts jurisdikcija tās teritorijas ietvaros piemērojama visām personām, kas tajā atrodas, un valsts piederīgie un ārvalstnieki tiek aizsargāti ar likumu vienādi, un nedz uzņemošā valsts, nedz arī ārvalstnieks nevar prasīt citas vai plašākas tiesības, kā piemīt uzņemošās valsts piederīgajiem. Ar to tika apstiprināts, ka gan ārvalstnieks, gan uzņemošās valsts piederīgie var tikt pakļauti ekspropriācijai un tās negatīvajām sekām. Kopumā attiecībā uz 20. gadsimta sākumu UNCTAD savā ziņojumā par īpašuma atņemšanu ir skaidrojusi, ka 20. gadsimtā pirmā nozīmīgā ārvalstnieku īpašuma atņemšanas fāze tika aizsākta ar Krievijas un Meksikas revolūcijām, kuru ietvaros veiktās darbības var tikt klasificētas kā nacionalizācijas, un šiem pasākumiem bija nozīme, veidojot starptautiskās tiesības jautājumā par atņemšanu. Šīs atņemšanas tika veiktas bez kompensācijas un rezultātā radīja saspīlējumu starp valstīm - ārvalstnieka piederības valsti no vienas puses un uzņemošo valsti no otras puses.¹²³

Periods starp Pirmo un Otro pasaules karu pēc būtības izmainīja starptautisko ekonomisko kārtību, ko koriģēja Pirmais pasaules karš, kas atstāja iespaidu uz ekonomisko problēmu risināšanu, kā arī tiesību aktu veidošanu attiecībā uz īpašuma aizsardzību.¹²⁴ Pretēji valstu valdošajiem uzskatiem un politikas veidošanas procesiem pirms Pirmā pasaules kara, ekonomikas recesija un kara posts ieviesa nepieciešamās korekcijas globālajā tirgū. Konkrētais periods mainīja izpratni attiecībā uz īpašumu un tā aizsardzībai nepieciešamajiem pasākumiem, ko apstiprina arī turpmāk minētā prakse, kas savā ziņā ir atstājusi nozīmīgu mantojumu mūsdienās pazīstamajās ārvalstu ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības tiesībās it īpaši jautājumā par ekspropriācijas izpratni.¹²⁵

Cambridge: Cambridge University Press, 2006, pp. 47 - 49; *Miles K.* The Origins of International Investment Law. Empire, Environment and the Safeguarding of Capital. Cambridge: Cambridge University Press, 2013, p. 48.

¹²¹ *Lipson C.* Standing Guard, Protecting Foreign Capital in the Nineteenth and Twentieth Centuries. First Edition. Los Angeles: University of California Press, 1985, pp. 31, 81; *Weston B.H.* International Law and the Deprivation of Foreign Wealth: A Framework for Future Inquiry. In: The Future of the International Legal Order. Edited by Richard A. Falk and Cyril E. Black. New Jersey: Princeton University Press, 1970, pp. 36.

¹²² 1933 Convention on the Rights and Duties of States (Montevideo Convention), text in (1976) 70 AJIL 445.

¹²³ UNCTAD Report, Taking of Property, 2000, UNCTAD/ITE/IIT/15. Pieejams: <https://www.unctad.org> [aplūkots 2020. gada 1. jūlijā].

¹²⁴ *Katzarov K.* Theory of Nationalisation. Hague: Martinus Nijhoff, 1964, p. 34.

¹²⁵ *Parry C.* Some Considerations upon the Protection of the Individuals in International Law. Vol. 90 Hague Academy of International Law, 1956, p. 660.

Pēc 1917. gada sociālās revolūcijas virkne nacionalizācijas pasākumu tika veikti Krievijā saistībā ar Marksisma idejām. Līdz ar režīma maiņu jaunā vara centās pārņemt visas ekonomiska rakstura darbības Krievijas teritorijā. Saskaņā ar 1917. gada 8. novembra rīkojumu viss privātās zemes un privātīpašuma koncepts kopumā tika iznīcināts.¹²⁶ Attiecīgi ar 1917. gada 17. decembra rīkojumu tika nacionalizētas Krievijas bankas, kas nozīmēja, ka banku darbība pēc būtības kļuva par valsts monopolu, tādējādi pievienojot visas privātpersonām piederošās bankas Krievijas valsts bankai. Turpmāk 1918. gada 26. janvāra rīkojums paredzēja visu privātajām bankām piederošu aktīvu konfiskāciju par labu valsts bankai un to kapitāldaļu “anulēšanu”.¹²⁷ 1917. gada 5. decembrī izveidoja Tautsaimniecības Augstākā Padome (*krievu val. - Высший Совет Народного Хозяйства*), kurai piešķīra visplašākās pilnvaras organizēt valsts ekonomiku un tiesības konfiscēt īpašumu. Ar 1918. gada 26. janvāra rīkojumu nacionalizēta tirdzniecības flote, nodibinot valsts monopolu attiecībā uz tirdzniecības kuģiem, un rīkojums paredzēja nacionalizēt lielākās transporta sabiedrības, tajā skaitā tām piederošus sliežu ceļus.¹²⁸ Ar 1918. gada 28. novembri tika nacionalizētas apdrošināšanas sabiedrības, tādējādi ar 1920. gadu nodrošinot pilnīgu nacionalizāciju, kas, protams, bija sagatavota un veikta pavisam.¹²⁹ Attiecīgi visu šo pasākumu ietvaros netika paredzēta jebkāda kompensācija par īpašuma atņemšanu neatkarīgi no skarto indivīdu valsts piederības.¹³⁰

Likumsakarīgi, ka pēc nacionalizācijas sekoja diplomātiska rakstura protesti un starptautiskas konferences, kas nenoveda ne pie kā cita kā jau zināma fakta atzīšanas - valstīm ir tiesības savas suverēnās varas īstenošanas ietvaros brīvi noregulēt savu īpašuma tiesību sistēmu tās teritorijas robežās.¹³¹ Rezultātā valstis, piemēram, Lielbritānija, centās noslēgt ar Krieviju tirdzniecības līgumus, taču šīs vienošanās nestājās spēkā,¹³² un netika panākts jebkāds ārvalstniekiem labvēlīgs rezultāts attiecībā uz kompensāciju samaksu. Interesanti, ka Krievijas valdību, kas veica minēto nacionalizāciju, virkne valstis atzina *de iure* un pat atteicās no turpmākajiem prasījumiem par to valsts piederīgo īpašumu nacionalizāciju bez kompensācijas par radīto kaitējumu.¹³³

Pastāvīgā Starptautiskā tiesa savā 1924. gada *Mavrommatis Palestine Concessions* lietas spriedumā, atbalstot valsts tiesības aizsargāt savas valsts piederīgos diplomātiskās aizsardzības ceļā, vēlāk uzsvēra, ka viens no starptautisko tiesību pamatprincipiem ir valsts tiesības aizsargāt tai

¹²⁶ Katzarov K. Theory of Nationalisation. Hague: Martinus Nijhoff, 1964, p. 34.

¹²⁷ Friedman S. Expropriation in International Law. London: Stevens & Sons Ltd., 1953, p. 17.

¹²⁸ Katzarov K. Theory of Nationalisation. Hague: Martinus Nijhoff, 1964, p. 34 – 35.

¹²⁹ Wortley B.A. Expropriation in Public International Law. Cambridge: Cambridge University Press, 1959, p. 61.

¹³⁰ Friedman S. Expropriation in International Law. London: Stevens & Sons Ltd., 1953, p. 18.

¹³¹ Ibid., pp. 19 – 20.

¹³² Ibid., pp. 21 – 22.

¹³³ Harris D.J. Cases and Materials on International Law. 5th Edition. London: Maxwell & Sweet, 1998, pp. 169 – 172.

piederīgos subjektus, kad tie ir aizskarti ar citas valsts rīcību. Par starptautisko tiesību pārkāpumu ir uzskatāma rīcība, ja konkrētais subjekts nav varējis saņemt apmierinājumu ar “parastajiem” tiesību aizsardzības līdzekļiem. Īstenojot diplomātisko aizsardzību vai vēršoties starptautiskajā tiesā, valsts patiesībā īsteno savas tiesības – tiesības nodrošināt, ka tiek ievērotas starptautiskās tiesības.¹³⁴ Šī atziņa turpmāk arī tika izmantota ANO ST nolēmumu motivācijā, piemēram, *Reparation for Injuries* lietā¹³⁵ un *Barcelona Traction* lietā.¹³⁶

Viens no spilgtākajiem piemēriem diplomātiskās aizsardzības jautājumos, kas savā ziņā arī varētu tikt uzskatīts par ieguldījumu strīdu, ir *Norwegian Shipowners' Claims* lieta, kurā Norvēģija veica savu valsts piederīgo aizsardzību sakarā ar ASV aizskārumu, ar kopējo prasījuma summu 2'679'220.00 USD apmērā.¹³⁷ Šis nolēmums bieži vien tiek izmantots, atsaucoties uz kompensācijas noteikšanas standartu. Lietā tika skatīts jautājums par ASV rīcību Pirmā pasaules kara sākumā, kad tā ne tikai atņēma Norvēģu kuģu ražotājiem un īpašniekiem to kuģus, kurus izmantoja karā pret Vāciju, bet arī jautājums par to, ka tiem bija liegts saņemt jebkādu kompensāciju.¹³⁸ Lietā tika piedzītas ievērojamas naudas summas par ASV veiktu ekspropriāciju, ko sekmīgi varēja piedzīt, tikai veicot diplomātisko aizsardzību - Norvēģijai vēršoties ar prasību pret ASV. Lai gan minētajā laika periodā vēl nebija panākta vienošanās, kas tieši paredz ārvalstnieka aizsardzību par tā ieguldījuma ekspropriāciju, bija skaidrs, ka šāda aizskārums gadījumā nosūtošā valsts varēja īstenot savu valsts piederīgo diplomātisko aizsardzību.

1928. gada Pastāvīgās Starptautiskās tiesas *Certain German Interests in Polish Upper Silesia* lietas spriedums¹³⁹ arīdzan ir nozīmīgs ekspropriācijas kontekstā. No lietas faktiskajiem apstākļiem izriet, ka Vācijas sabiedrība izveidoja nitrāta rūpnīcu Čorzovā – pilsētā Polijas dienvidos, Silēzijas vojevodistē, vadoties no vienošanās, kas noslēgta ar Vācijas valdību 1915. gadā. Četrus gadus vēlāk Vācijas valdība rūpnīcu pārdeva citai vācu sabiedrībai. Kontrole un pārvaldes orgāni turpināja būt pirmās sabiedrības rokās. Polijas Silēzijas vojevodiste pēc Pirmā pasaules kara nonāca Polijas varā saskaņā ar 1919. gada Versaļas miera līgumu. Saskaņā ar minētā līguma 297. pantu īpašums, tiesības un Vācijas valsts piederīgo intereses netika likvidētas no Polijas valdības puses, izņemot noteiktos gadījumos. Attiecīgi saskaņā ar 1922. gada Ženēvas konvenciju, kas noslēgta starp Vāciju un Poliju, pēdējai tika piešķirtas tiesības saskaņā ar Versaļas miera līguma noteikumiem ekspropriēt lielākās industrijas Polijas Silēzijas vojevodistē, bet ar nosacījumu, ka tās nav Vācijas valsts piederīgajiem piederošas vai viņu kontrolētas sabiedrības. Neskatoties uz minētajiem ierobežojumiem, 1922. gadā

¹³⁴ The Mavrommatis Palestine Concession (Greece v. U.K.), 1924 P.C.I.J. (Ser. B) No. 3, 12.

¹³⁵ Reparation for injuries suffered in the service of the United Nations, Advisory Opinion: I.C.J. Reports 1949, p. 174.

¹³⁶ Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited, Judgment, I.C.J. Reports 1970, p. 3.

¹³⁷ Norwegian shipowners' claim (Norway v. USA), 13 October 1922, Vol. I, pp. 307-346.

¹³⁸ Ibid., pp. 307-346, 325.

¹³⁹ The Certain Interests in Polish Upper Silesia (Germany v. Poland) (1928), Merits, P.C.I.J., Series A, No. 17, 1.

Polijas tiesa pasludināja strīdus sabiedrības reģistrāciju kā spēkā neesošu un nosprieda, ka zeme, uz kuras atradās rūpnīca, ir jānodod Polijas valsts kasei, proti, tai jānonāk Polijas īpašumā. Turklāt sabiedrības pārvaldība tika nodota Polijas valdībai. 1925. gadā Vācija vērsās Pastāvīgajā Starptautiskajā tiesā, motivējot, ka Polija prettiesiski ekspropriēja rūpnīcu un pārkāpa 1922. gada Ženēvas konvenciju, kam piekrita Pastāvīgā Starptautiskā tiesa, izspriežot lietu par labu Vācijai.

20. gadsimta 30. gados Meksika tieši atteicās no tās pienākuma maksāt kompensāciju par īpašuma atņemšanu - vismaz gadījumos, kad ekspropriācija bija nediskriminējoša. Konkrētāk, 1915. gadā Meksika uzsāka ekspropriēt agrāros īpašumus, ieskaitot dažus ārvalstu īpašumus. Šie pasākumi turpinājās līdz 20. gadsimta 30. gadiem. 1938. gada 18. martā Meksika ekspropriēja aktīvus 17 ārvalstu naftas kompānijām.¹⁴⁰ Ievērojot diplomātisko spiedienu, kuru saņēma Meksika, tā savā 1938. gada 3. augusta diplomātiskajā notā ASV norādīja, ka starptautiskajās tiesībās neeksistē universāls un valstu vai doktrīnā akceptēts princips, ka valstij ir pienākums obligāti paredzēt adekvātu kompensāciju par ekspropriāciju.¹⁴¹ Meksika arī iebilda, ka ārvalstu ieguldītāji nebaudīja labāku izturēšanos attiecībā uz kompensācijas jautājumu, salīdzinot tos ar uzņemošās valsts piederīgajiem, un norādīja, ka labāka izturēšanās novestu pie diskriminācijas pret abām indivīdu grupām. Attiecīgi 1938. gada 22. augustā ASV sekretārs Kordels Huls (*Cordell Hull*) nosūtīja Meksikas valdībai notu, norādot uz kompensācijas motīviem, kas attīstītajās valstīs vēlāk kļuva par definitīvu formulējumu attiecībā uz kompensācijas standartu, kas atbilst starptautisko tiesību paražu normām ekspropriācijas gadījumos.¹⁴² Proti, ASV sekretārs Kordels Huls protestēja pret Meksikas veikto ekspropriāciju, kas tika vēsta pret ASV naftas kompānijām, apgalvojot, ka starptautiskajās ieguldījumu tiesībās ir atzīts kompensācijas princips, kas paredz, ka saskaņā ar jebkurām nacionālajām tiesībām neviena valdība nedrīkst ekspropriēt privātīpašumu bez atbilstoša iemesla un bez laicīgas, adekvātas un efektīvas kompensācijas (*angļu val. – prompt, adequate and effective*).¹⁴³ Mūsdienās minēto postulātu dēvē par Hula Formulu (*angļu val. – Hull Formula*), ko šķīrējtiesu praksē izmanto kompensācijas noteikšanai.¹⁴⁴ Vienlaikus minētajā notā sekretārs Huls noliedza, ka diskriminācijas aizlieguma princips attaisnotu nekompensētu ekspropriāciju, norādot, ka vienlīdzīgas izturēšanās doktrīna, tāpat kā taisnīgas kompensācijas noteikumi, ir ar senu izcelsmi, tā parādās vairākās valstu konstitūcijās un

¹⁴⁰ *Vandeveld K.J.* Bilateral Investment Treaties. History, Policy, and Interpretation. Oxford: Oxford University Press, 2010, p. 494.

¹⁴¹ Mexican Note to the United States of America, ated August 3, 1938, III Green Hackworth, Digest of International Law 658 (1942).

¹⁴² *Vandeveld K.J.* Bilateral Investment Treaties. History, Policy, and Interpretation. Oxford: Oxford University Press, 2010, p. 496.

¹⁴³ *Sornarahah M.* The International Law on Foreign Investment. Third Edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, p. 414.

¹⁴⁴ *Subedi S.P.* International Investment Law. Reconciling Policy and Principle. Portland: Hart Publishing, 2008, pp. 16 - 18.

cilvēktiesību dokumentos ar starptautisku tvērumu.¹⁴⁵ Ievērojot iepriekš minēto, redzams, ka starpkaru periodā ASV ir vienojušās dažādos FCN noteikt, ka ar līgumu noteiktais īpašums netiks atņemts bez taisnīga procesa un bez taisnīgas kompensācijas.¹⁴⁶ Turpmāk ASV Hula formulu ieviesa savu starptautisko līgumu tekstu praksē un laika periodā no 20. gadsimta 40. gadiem līdz 20. gadsimta 60. gadu vidum savos FCN iekļāva normas par kompensācijas noteikšanu.¹⁴⁷

Iepriekš minētais periods kopumā ir veidojis nozīmīgu pamatu mūsdienu izpratnei par ekspropriācijas pieļaujamību un atbilstošas kompensācijas noteikšanas standartu, paredzot turpmāk starptautiskajās tiesībās akceptētus priekšnoteikumus taisnīgas kompensācijas noteikšanai. Turklāt redzams, ka minētā prakse un diplomātiskās attiecības ir radījušas “sagatavi” ekspropriācijas klauzulām, kas iekļautas pēc Otrā pasaules kara noslēgtajos BIT un MIT.

1.4. EKSPROPRIĀCIJA PĒC OTRĀ PASAULES KARA

Pašsaprotami, ka Otrais pasaules karš un notikumi 20. gadsimta vidū globālās ekonomikas recesijas ietvaros paši par sevi bija katalizators starptautisko attiecību veidošanas un uzturēšanas principu pārskatīšanai, kas straujos tempos ietekmēja arī ārvalstu ieguldījumu veicināšanu un aizsardzību. Detalizētāk pievērsoties moderno ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības tiesību regulējumam, ievērtības cienīgs ir ANO Tirdzniecības un nodarbinātības konferences centiens noregulēt ārvalstu ieguldījumu jautājumus 1948. gada Havanas hartā, kas bija minētās konferences noslēguma akts.¹⁴⁸ Kopumā pēc Otrā pasaules kara valstīm bija tendence slēgt FCN līgumus, daļa no

¹⁴⁵ Digest of International Law. By Green Harckworth. Vol. III, Chapter IX – XI. Washington: Government Printing Office, 1942, p. 648.

¹⁴⁶ Art. XXI of Treaty of Friendship, Commerce and Consular Rights, United States-Germany, December 8, 1928, League of Nations Treaty Series, vol. 52, pp. 134 - 170; Art. XII of Treaty of Friendship, Commerce and Consular Rights, United States-El Salvador, February 22, 1926, Vol. 46 Stat. 2817, Treaty Series No. 827; Art. XII of Treaty of Friendship, Commerce and Consular Rights, United State-Estonia, December 23, 1925, 44 Stat. 2379, Treaty Series No. 736; Art. IX of Treaty of Friendship, Commerce and Consular Rights, United States-Austria, June 19, 1928, 47 Stat. 1876, Treaty Series No. 838; Art. XII of Treaty of Friendship, Commerce and Consular Rights, United States-Norway, June 5, 1927, 47 Stat. 2135, Treaty Series No. 852; Art. XVI of Treaty of Friendship, Commerce and Consular Rights, United States-Finland, February 13, 1934, 49 Stat. 2659, Treaty Series No. 868.

¹⁴⁷ Art. VI(4) of Treaty of Friendship, Commerce and Navigation between the Kingdom of the Netherlands and the United States of America, 27 March 1956. Pieejams: <https://verdragenbank.overheid.nl/en/Treaty/Details/008392.html> [aplūkots 2020. gada 1. jūnijā]; Art. V(1) Pakistan-United States Treaty of Friendship, Commerce, and Protocol, 12 November 1959, 12 U.S.T. 110, 114, T.I.A.S. No. 4683.

¹⁴⁸ United Nations Conference on Trade and Employment, Final Act and Related Documents, E/CONF.2/78, United Nations publication, Sales No. 1948. II. D.4.

kuriem ir saistoši arī šodien. Ieskatam, pēc Otrā pasaules kara ASV noslēdza virkni līgumu, piemēram, ar Ķīnu,¹⁴⁹ Itāliju,¹⁵⁰ Izraēlu¹⁵¹ un Japānu¹⁵².

Tieši FCN līgumus uzskata par BIT priekšgājējiem.¹⁵³ BIT tekstu sagatavotāji, ņemot par pamatu FCN normas, līgumos nenorādīja neattiecināmās normas, kas ietvertas FCN, kā arī pārskatīja normas, kas tieši skar ieguldījumus, lai dotu lielāku noteiktības pakāpi un stiprinātu formulējumus, kas skar ārvalstu ieguldītāju aizsardzību.¹⁵⁴ Tas nozīmē, ka minētajā vēstures posmā bija redzama valstu aktīva rīcība slēdzot starptautiskos līgumus, lai veicinātu globālu sadarbību starp valstīm starptautiskās tirdzniecības un ieguldījumu veicināšanas jomās. Nepieciešamība veidot tiesiskus un stabilus starptautiskās tirdzniecības “kanālus” un veicināt ieguldījumu izdarīšanu bija loģisks un sagaidāms solis, ievērojot to, ka liela daļa pasaules valstu Otrā pasaules kara dramatiskās cilvēkresursu zaudēšanas ietvaros cieta no nabadzības un ekonomiskas nestabilitātes. Vienlaikus jāatzīmē, ka valstis dramatisko situāciju centās izmantot, lai pārņemtu virkni īpašumu, tajā skaitā ārvalstniekiem piederošus īpašumus.

Līdz ar ievērojamu ekspropriācijas gadījumu skaitu 20. gadsimta 50. gados, tika izteikta virkne piedāvājumu daudzpusēju līgumu noslēgšanai, lai uzlabotu starptautisko ieguldījumu klimatu.¹⁵⁵ Faktiski tas nozīmēja radīt jaunu un universāli piemērojamu tiesisko regulējumu. Zīmīgākais piedāvājums risināt saasināto jautājumu par ārvalstu ieguldītāja tiesību aizsardzību tādās industrijās kā naftas ieguve un banku darbība bija 1959. gadā, kad tā brīža *Deutsche Bank* valdes

¹⁴⁹ Treaty of Friendship, Commerce and Navigation Between the United States of America and the Republic of China, 63 Stat. 1299, Treaties and Other International Acts Series No. 1871 (1946).

¹⁵⁰ Treaty of Friendship, Commerce and Navigation between the United States of America and the Italian Republic, 63 Stat. 2255, Treaties and Other International Acts Series 1965 (1948).

¹⁵¹ Treaty of Friendship, Commerce and Navigation between the United States of America and Israel, 1954. 5 UST 550, TIAS No. 551 (1951).

¹⁵² A Treaty of Friendship, Commerce and Navigation between the United States of America and Japan, together with a Protocol Relating thereto, signed at Tokyo on April 2, 1953, 1953. 4 UST 2063, TIAS No. 2864 (1953).

¹⁵³ *Gudgeon K.S.* United States Bilateral Investment Treaties: Comments on Their Origin, Purposes, and General Treatment Standards. Vol. 4 International Tax & Business Law, 1986, pp. 105, 109; *Steinert A.T.* If the BIT Fits: The Proposed Bilateral Investment Treaty Between the United States and the People's Republic of China. Vol. 2 Journal of Chinese Law, 1988, p. 405.

¹⁵⁴ *Vandeveld K. J.* U.S. International Investment Agreements. Oxford: Oxford University Press, 2009, pp. 91 - 92.

¹⁵⁵ *Brandon M.* An International Investment Code: Current Plans. Vol. 3 Journal of Business Law, 1959, pp. 7, 15; *Brandon M.* Recent Measures to Improve the International Investment Climate. Vol. 9 Journal of Public Law, 1960, p. 125; *Brandon M.* Survey of Current Approaches to the Problem. The Encouragement and Protection of Investment in Developing Countries. International & Comparative Law Quarterly Suppl. No. 3, 1962, p. 1; *Miller A.S.* Protection of Private Foreign Investment by Multilateral Convention. Vol. 53 American Journal of International Law, 1959, p. 371; *Metzger S.D.* Multilateral Conventions for the Protection Private Foreign Investment. Vol. 9 Journal of Public Law, 1960, p. 133; *Fatouros A.A.* An International Code to Protect Private Investment. Vol. 14 University of Toronto Law Journal, 1961, p. 77; *Sohn L.B., Baxter R.R.* Responsibility of States for Injuries to the Economic Interests of Aliens. Vol. 55, No. 3 American Journal of International Law, July 1961, p. 545.

loceklis Dr. Hermans Džozefs Abs (*Hermann Josef Abs (1901-1994)*)¹⁵⁶ un bijušais Lielbritānijas ģenerālprokurors (tajā brīdī *Shell Petroleum Company* direktors) Lords Viljams Hārtlijs Šavkross (*Lord William Harley Shawcross (1902-2003)*) nāca klajā ar *Abs-Shawcross* projekta konvenciju par ārvalstu ieguldījumiem.¹⁵⁷ Minētās projekta konvencijas 3. panta 1. teikumā bija ietverta ekspropriācijas klauzula, paredzot, ka neviena līguma puse nevar veikt darbību pret citas valsts piederīgo, lai tieši vai netieši atņemtu tam īpašumu, izņemot kā vien uz atbilstoša likuma pamata un likumam atbilstošā procesā, ja šāda rīcība ir nediskriminējoša vai nav pretēja puses uzņemtajām saistībām, kā arī, ja ir izmaksāta taisnīga un efektīva kompensācija. Tiesību doktrīnā pētnieki norāda, ka minētais projekts netika īstenots, jo mērena (*angļu val. - moderate*) kapitāla eksportējošu valstu valdības uzskatīja par neiespējamu maksāt politisko cenu, lai kļūtu par šīs konvencijas dalībnieci.¹⁵⁸ Konkrētāk, valstis nebija gatavas pieņemt kompensācijas maksāšanas pienākumu, nostiprinot to daudzpusējā starptautiskā dokumentā, neskatoties, ka starptautiskajās tiesībās attīstījās paražu tiesību norma, kas paredzēja valstij nodrošināt kompensāciju ekspropriācijas gadījumos.

Atšķirībā no tā laika Vācijas un ASV BIT noteikumiem minētais konvencijas projekts neparedzēja, ka ekspropriācijai bija jābūt veiktai sabiedrības mērķiem. Tomēr, arī šīs konvencijas projekta teksts nošķīra tiešu un netiešu ekspropriāciju, atsaucoties uz pasākumiem, kas pielīdzināmi ekspropriācijai (*angļu val. – tantamount to an expropriation*). Šo nošķiršanu turpmāk iedarināja BIT tekstos, piemēram, pirmo BIT Šveice noslēdza ar Nigēru 1962. gadā, paredzot tajā konceptu par ekspropriācijas klauzulas piemērojamību arī pasākumiem, kam ir ekspropriācijai līdzīga iedarbība.¹⁵⁹

Lai arī minētā *Abs-Shawcross* projekta konvencija netika noslēgta / implementēta, tomēr, kā to norāda atsevišķi autori,¹⁶⁰ tā ir būtiski iespaidojusi citus starpvaldību procesus līdzās Vācijas un ASV BIT un ASV modeļa FCN,¹⁶¹ kuru mērķis ir radīt daudzpusēju konvenciju par ārvalstu ieguldījumu veicināšanu un aizsardzību. Tā kalpoja par pamatu 1967. gada OECD projekta

¹⁵⁶ *Abs H.F.* Proposals for Improving the Protection of Private Foreign Investment. 1958, p. 33; *Sinclair C.A.* The Origins of the Umbrella Clause in the International Law of Investment Protections. Vol. 20, Issue 4 Arbitration International, 2004, p. 418.

¹⁵⁷ Draft Convention on Investments Abroad (The “Abs-Shawcross Draft Convention”), *Journal of Public Law*, Vol. 1, Spring 1960, pp. 115-118; izdots arī: UNCTAD, *International Investment Instruments: A Compendium – Volume V*, 2000, p. 395; skat. arī: *Schill S.W.* The Multilateralization of International Investment Law. International Trade and Economic Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2009, pp. 35 - 36.

¹⁵⁸ *Schwarzenberger G.* Foreign Investments and International Law. New York and Washington: Frederick A. Praeger, 1969, p. 134.

¹⁵⁹ Art. 7 of Switzerland-Niger BIT. Pieejams: <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaties/bilateral-investment-treaties/2680/niger---switzerland-bit-1962-> [aplūkots 2020. gada 13. augustā]

¹⁶⁰ *Schill S.W.* The Multilateralization of International Investment Law. International Trade and Economic Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2009, p. 36.

¹⁶¹ *Vandeveld K.J.* Bilateral Investment Treaties. History, Policy, and Interpretation. Oxford: Oxford University Press, 2010, p. 499.

konvencijas par ārvalstu īpašuma aizsardzību sagatavošanai.¹⁶² Šī bija reakcija uz aizvien pieaugošo ekspropriāciju skaitu un centieniem vienoties par daudzpusēju starptautisko līgumu 20. gadsimta 50. gados. Tas primāri bija palīgā sauciens no ārvalstu ieguldītāju puses, kuriem bija milzīgi pārnacionāli projekti tādās nozarēs kā naftas ieguve, finanšu pakalpojumu sniegšana un industriālā būvniecība un kuri bieži vien sakarā ar dažādiem nekomerciāliem riskiem bija apdraudēti un pakļauti vērienīgiem zaudējumiem.¹⁶³ OECD projekta konvencijas preambulā bija izteikta vēlme stiprināt starptautisko ekonomisko sadarbību uz starptautisko tiesību pamatiem un savstarpēju pārliecību / uzticību, kā arī preambulā atzīts, cik nozīmīga ir ārvalstu kapitāla kustība ekonomiskajās aktivitātēs. Projekta konvencijas 3. pantā OECD bija iestrādājusi noteikumus par īpašuma atņemšanu, paredzot, ka līguma puses apņemas neveikt darbības, lai tieši vai netieši atņemtu otras puses valsts piederīgā īpašumu, izņemot pantā noteiktos gadījumus. OECD projekta konvencijas teksta 3. panta komentāros tika skaidrots, ka, ievērojot starptautisko tiesību principus, šajā normā ir atzītas valsts suverēnās tiesības atņemt vietējiem īpašniekiem, tajā skaitā ārvalstniekiem, īpašumu tās teritorijā, lai sasniegtu politiskus, sociālus un ekonomiskus mērķus.¹⁶⁴ Minētā konvencija tā arī netika noslēgta.

Tomēr 20. gadsimta 60. gados ievērojams attīstīto valstu skaits uzsāka sarunas par BIT noslēgšanu ar mērķi aizsargāt savas valsts piederīgo ieguldījumus ārvalstīs no pieaugošā ekspropriācijas un nacionalizācijas riska.¹⁶⁵ Tas vismaz daļēji kompensēja neveiksmīgos starpvalstu pūliņus noslēgt plaša ģeogrāfiska tvēruma starptautisku līgumu.

Attiecīgi 1959. gada 25. novembrī tika noslēgts pirmais BIT starp Vācijas Federatīvo Republiku un Pakistānu.¹⁶⁶ Vācijas-Pakistānas BIT 3. panta otrajā daļā ir paredzēts, ka valsts piederīgo un kompāniju ieguldījumi no abām līguma pusēm netiks pakļauti ekspropriācijai otras puses teritorijā, izņemot sabiedrības vajadzībām pret kompensāciju, kas ir ekvivalenta ieguldītāja aizskārumam. Sava satura ziņā šis BIT bija līdzvērtīgs ASV pēckara FCN, bet ekspropriācijas

¹⁶² 12 October 1967 OECD Draft Convention on the Protection of Foreign Property, *The International Lawyer*, Vol. 2, No. 2, January 1968, pp. 351-353.

¹⁶³ *Brandon M.* An International Investment Code: Current Plans. Vol. 3 *Journal of Business Law*, 1959, pp. 7, 12; *Brandon M.* Survey of Current Approaches to the Problem, in *The Encouragement and Protection of Investment in Developing Countries*. *International & Comparative Law Quarterly Suppl.* No. 3, 1962, p. 1; Miller A.S. Protection of Private Foreign Investment by Multilateral Conventions. Vol. 53 *AJIL*, 1959, p. 371; *Metzger S.D.* Multilateral Conventions for the Protection Private Foreign Investment. Vol. 9 *Journal of Public Law*, 1960, p. 133; *Fatouros A.A.* An International Code to Protect Private Investment. Vol. 14 *University of Toronto Law Journal*, 1961, p. 77.

¹⁶⁴ OECD Draft Convention on the Protection of Foreign Property, Text with Notes and Comments, p. 18. Pieejams: <https://www.oecd.org/investment/internationalinvestmentagreements/39286571.pdf> [aplūkots 2019. gada 9. novembrī].

¹⁶⁵ *Zampetti A.B., Sauve P.* International Investment. In: *Research Handbook in International Economic Law*. Edited by Guzman A.T., Sykes A.O. Cheltenham: Edward Elgar, 2007, p. 225.

¹⁶⁶ 1959 Treaty between the Federal Republic of Germany and Pakistan for the Promotion and Protection of Investments, 1963 UNTS 6575.

kontekstā BIT paredzēja papildus noteikumus, proti, ka ekspropriāciju var veikt sabiedrības labā (*angļu val. - for public benefit*). Ekspropriējošajai valstij bija jāmaksā kompensācija, kas bija ekvivalenta skartajam ieguldījumam. Minētais BIT nesaturēja identisku vārdisku tvērumu, kāds atbilstu iepriekš aprakstītajai Hula formulai, taču gadu vēlāk Vācija noslēdza BIT ar Malaiziju, kas paredzēja, ka ar BIT aizsargātie ieguldījumi netiks ekspropriēti, izņemot sabiedrības mērķim (vajadzībām), kā arī netiks ekspropriēti bez laicīgas (*angļu val. - prompt*), adekvātas un efektīvas kompensācijas, kam jābūt brīvi pārvedamai (konvertējamai).¹⁶⁷ Nākamajās divās dekādēs BIT skaits sasniedza 385, un līdz 20. gadsimta beigām BIT skaits sasniedza 1'857 skaitu.¹⁶⁸ Visās šajās vienošanās bez izņēmumiem tika iekļauti arī noteikumi par ekspropriāciju.

Attiecīgi BIT noslēgšanas un satura sagatavošanas prakse ir veidojusi ekspropriācijas noteikumu izpratni un principus, kas tajos ietverti: nosakot tiešu un netiešu ekspropriāciju, pieprasot, ka ekspropriācijai jābūt veiktai sabiedrības labā; tā nedrīkst būt diskriminējoša; tā jāveic atbilstošā procesā; kā arī jāparedz laicīga, adekvāta un efektīva kompensācija. Tomēr ir vērojama dažādība attiecībā uz minētajiem kritērijiem. Piemēram, Lielbritānijas BIT programma 20. gadsimta 70. gados neparedzēja, ka ekspropriācijas tiesiskuma kritērijs ir diskriminācijas aizlieguma principa ievērošana, bet šobrīd šis kritērijs BIT tekstos ir plaši aprobēts.¹⁶⁹

Ekspropriācijas koncepta veidošanas procesā nozīmīga ir arī ANO ĢA darbība, kas skāra diskusiju par valstu suverēno varu pār tās dabas resursiem un tiesībām veikt ekspropriāciju. Tas noveda pie virknes ANO ĢA rezolūciju pieņemšanas 20. gadsimta 60. un 70. gados.¹⁷⁰ Tā rezultātā radās domstarpības starp attīstītajām un attīstības valstīm par paražu tiesību normu, kas regulē ārvalstu ieguldītāju aizsardzību, esamību. Proti, laika periodā no 1945. gada līdz 1990. gadam saasināta konfrontācija bija vērojama starp kapitālu eksportējošām valstīm no vienas puses un jaunattīstības valstīm no otras puses.¹⁷¹ Attiecīgi pastāvēja pretējas ideoloģiskas nostājas attiecībā uz

¹⁶⁷ Art. 4(1) of Agreement Between the Federal Republic of Germany and the Federation of Malaya Concerning the Promotion and Reciprocal Protection of Investment. Pieejams: <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/1365/download> [aplūkots 2020. gada 13. augustā].

¹⁶⁸ UNCTAD Report, Quantitative Data on Bilateral Investment Treaties and Double Taxation Treaties. Pieejams: <https://www.unctad.org> [aplūkots 2020. gada 1. jūlijā].

¹⁶⁹ Art. 5(1) of Agreement between the Government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the Government of the Arab Republic of Egypt for the Promotion and Protection of Investment, London, 11 June 1975, Treaty Series No. 97 (1976). Pieejams: <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/1122/download> [aplūkots 2020. gada 13. augustā], salīdzināt ar Art. 5(1) Agreement between the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and Bosnia and Herzegovina for the Promotion and Protection of Investments, 2 October 2002, Treaty Series No. 37 (2003).

¹⁷⁰ Cox J.M. Expropriation in International Investment Treaty Arbitration. Oxford International Arbitration Series. Oxford: Oxford University Press, 2019, p. 6.

¹⁷¹ Dolzer R., Schreuer C. Principles of International Investment Law Second Edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 4.

suverenitāti pār valsts dabas resursu izlietojumu/izmantošanu un jaunattīstības valstu vēlmi sasniegt ekonomisku dekolonizāciju.

Šajā sakarā jānorāda, ka, lai gan ANO ĢA rezolūcijas pašas par sevi nerada jaunus tiesiskus pienākumus vai neapstiprina valstu *opinio iuris*, tomēr tās ir uzskatāmas par vērā ņemamu avotu, skaidrojot valstu praksi un cenšoties izdibināt pastāvošas paražu tiesību normas.¹⁷² ANO ST savā 1996. gada konsultatīvajā atzinumā *Nuclear Weapons* lietā norādīja, ka ANO ĢA rezolūcijas noteiktos apstākļos var norādīt uz pierādījumiem, lai nodibinātu starptautisko tiesību noteikumu vai *opinio iuris* veidošanos. Lai noteiktu, vai tā tas ir konkrētās ANO ĢA rezolūcijas gadījumā, ir jānoskaidro normas esamība vai *opinio iuris* izveidošanās. Lai to noskaidrotu attiecībā uz ANO ĢA rezolūciju, ir jāskata tās saturs un pieņemšanas apstākļi; bez tam ir jānoskaidro, vai *opinio iuris* pastāv attiecībā uz tās normatīvo raksturu, vai arī rezolūciju virkne var atklāt pakāpenisko *opinio iuris*, kas ir nepieciešams, lai noteiktu jaunu starptautisko tiesību normu.¹⁷³ Attiecīgi, 20. gadsimta 60. gados ANO ĢA atzina valstu patstāvīgu suverenitāti pār to dabas resursiem un tiesības veikt tiesisku ekspropriāciju, ja vien tā tiek veikta sabiedrības interesēs un paredz pienācīgu kompensāciju. Konkrētāk, 1960. gada 15. decembrī ANO ĢA pieņēma rezolūciju Nr. 1515 (XV) par saskaņotu rīcību ekonomiski mazāk attīstītu valstu ekonomikas attīstībai (uzlabošanai), kuras 5. paragrāfs paredz, ka valstis ir tiesīgas izmantot to suverēno varu pār tās dabas resursiem saskaņā ar starptautiskajām tiesībām.¹⁷⁴ Atkārtoti apstiprinot minētajā rezolūcijā ietvertu skaidrojumu par valstu suverēno varu pār to dabas resursiem, 1962. gada 14. decembrī tika pieņemta rezolūcija Nr. 1803 (XVII) par patstāvīgo suverenitāti pār dabas resursiem, kas paredz valstu tiesības pārvaldīt un izmantot to dabas resursus, paredzot ierobežojumus varas īstenošanā ar diviem nosacījumiem ekspropriācijas kontekstā: 1) ekspropriācijai ir jābūt vērstai uz sabiedrības vajadzību, nacionālās drošības aizsardzības un citu nacionālo interešu apmierināšanu; 2) ekspropriācijas gadījumā ir jāparedz “atbilstošs” (*angļu val. - appropriate*) kompensācijas maksājums saskaņā ar uzņemošās valsts tiesībām un svarīgāk - atbilstoši starptautiskajām tiesībām.¹⁷⁵ 1966. gada 16. decembrī ANO ĢA pieņēma rezolūciju Nr. 2200A, kas pazīstama kā ANO Starptautiskais pakts par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām, ar kuras 1. panta otro daļu apstiprinātas valstu tiesības brīvi izmantot

¹⁷² Jennings R., Watts A. Oppenheim's International Law. Volume I: Peace. 9th Edition. London: Longman, 1992, p. 924.

¹⁷³ Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1996, p. 226, para. 70.

¹⁷⁴ UNGA Res. No. 1515 (XV), UN Doc. A/RES/1515(XV) (Dec. 15, 1960), Concerted action for economic development of economically less developed countries.

¹⁷⁵ UNGA Res. No. 1803 (XVII), 1-5, UN Doc. A/RES/1803(XVII) (Dec. 14, 1962), Permanent Sovereignty over Natural Resources.

to dabas resursus, ja vien šāda valstu rīcība neietekmē tos valstu pienākumus, kas izriet no starptautiskās ekonomiskās sadarbības, un ir balstīta uz starptautiskajām tiesībām.¹⁷⁶

Pētnieki skaidrojuši, ka līdz 20. gadsimta 70. gadu sākumam komentētāji pieņēma, ka ANO ĢA rezolūcija Nr. 1803 (XVII) norādīja uz sapratīgu starptautisko paražu tiesību normu atspoguļojumu, kas mainījās ar pieprasījumiem no jaunattīstības valstīm pēc jaunas starptautiskās ekonomiskās kārtības. Kaut arī līdz 20. gadsimta 70. gadu vidum ANO ĢA rezolūcija Nr. 1803 norādīja uz šķietami pastāvošu valstu konsensu, ja tāds patiesi ir bijis tad rezolūcijā ietvertie formulējumi ir praktiski nederīgi strīdā starp kapitāla eksportējošām valstīm un jaunattīstības valstīm.¹⁷⁷ Tāpēc 1973. gada 17. decembrī ANO ĢA pieņēma rezolūciju Nr. 3171 (XXVIII) par valstu pastāvīgu suverenitāti pār to dabas resursiem, kas acīmredzami tika pieņemta, lai mainītu rezolūcijā Nr. 1803 noteikto.¹⁷⁸ Rezolūcija paredz, ka kompensācijas maksājumi ir jāveic saskaņā ar konkrētās valsts tiesību normām, un strīdi jāizšķir atbilstoši valsts, kura veikusi nacionalizāciju, nacionālajiem likumiem.

1974. gada 1. maijā ANO ĢA pieņēma rezolūciju Nr. 3201 (S-VI) par jaunas starptautiskās ekonomiskās kārtības izveidošanu, kas ietver norādi par svarīgāko sasniegumu pēdējās dekādēs, - koloniālās ēras un ārvalstu dominances izbeigšanu. Citiem vārdiem, ANO ĢA norādīts, ka pašreizējā ekonomiskā kārtība veicina nevienlīdzību starp attīstītajām un jaunattīstības valstīm, kas veido 70% no visas pasaules populācijas, bet iegūst tikai 30% no visas pasaules ienākumiem.¹⁷⁹ Ar šo rezolūciju noteikts, ka jaunā starptautiskā ekonomiskā kārtība ir jānosaka atbilstoši suverēnās vienlīdzības principam starp valstīm.¹⁸⁰ Tāpat rezolūcijā teikts, ka pilna patstāvīga katras valsts suverēnā vara pār tās dabas resursiem visās ekonomiskajās aktivitātēs nozīmē, ka valsts ir tiesīga īstenot efektīvu kontroli pār dabas resursiem un to ekspluatāciju, tai skaitā tiesības nacionalizēt dabas resursus vai pārņemt to īpašumtiesības ir patstāvīga suverenitātes izpausme.¹⁸¹

Kopumā ņemot, šī jaunā kārtība paredzēja tirgus liberalizāciju un vienlīdzīgu attieksmi pret kapitālu eksportējošajām valstīm un jaunattīstības valstīm, izslēdzot starp tām pastāvošo *de facto*

¹⁷⁶ UNGA Res. No. 2200A (XXI), UN Doc. A/RES/2200A(XXI), International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights; International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 16 December 1966, UNTS, vol. 993, p. 3.

¹⁷⁷ *Lillich R.B.* International Law of State Responsibility for Injuries to Aliens. Virginia: University Press of Virginia, 1983, p. 14.

¹⁷⁸ UNGA Res. No. 3171, UN Doc. A/RES/2171 (Dec. 17, 1973), Permanent sovereignty over natural resources; *Lillich R.B.* International Law of State Responsibility for Injuries to Aliens. Virginia: University Press of Virginia, 1983, p. 15.

¹⁷⁹ UNGA Res. No. 3201 (S-VI), UN Doc. A/RES/S-6/3201 (May 1, 1974), Declaration on the Establishment of a New International Economic Order.

¹⁸⁰ *Ibid.*, para. 4(a).

¹⁸¹ UNGA Res. No. 3201 (S-VI), UN Doc. A/RES/S-6/3201 (May 1, 1974), Declaration on the Establishment of a New International Economic Order, para. 4(e).

nevienlīdzību. Tomēr *Taxaco v. Libya* lietā tika norādīts, ka minētā rezolūcija tika pieņemta bez balsojuma vai paskaidrojumiem no lielākajām kapitālu eksportējošo valstu pārstāvjiem, kuri iebilda pret izmaiņām noteikumos par kompensāciju, kas tika ietverti ANO ĢA rezolūcijā Nr.1803 (XVII).¹⁸² Attiecīgi 1974. gada 12. decembrī ANO ĢA pieņēma rezolūciju Nr. 3281 (XXIX) “Harta par valstu ekonomiskajām tiesībām un pienākumiem”. Kaut arī minētā rezolūcija atzīst valsts tiesības uz pastāvīgo suverenitāti pār tās dabas resursiem un tiesības nacionalizēt, ekspropriēt un pārņemt ārvalstu īpašumtiesības par to paredzot pienācīgu kompensāciju, pretēji ANO ĢA rezolūcijai Nr. 1803 (XXIX), tā izlaiž referenci par to, ka ekspropriācijai jābūt veiktai sabiedrības interesēs un atbilstoši starptautiskajām tiesībām. 120 valstis balsoja par rezolūciju Nr. 3281 (XXIX), bet sešas kapitāla eksportējošās valstis balsoja pret: Beļģija, Dānija, Vācijas Federatīvā Republika, Luksemburga, Lielbritānija un ASV, savukārt valstis atturējās.

Kaut arī ir pagājis ievērojams laiks, kopš ir pieņemtas minētās rezolūcijas, joprojām redzams, ka to nozīme ir neatsverama. Ar tām ir nodibināti vairāki būtiski principi, pēc kuriem joprojām valstis vadās. Šie principi veido daļu no starptautiskajām tiesībām, kas rezumējami sekojoši: 1) valsts suverēnā vara dod tiesības izmantot tās dabas bagātības un resursus;¹⁸³ 2) tiesības uz suverenitāti nav neierobežotas – ekspropriācija jābalsta uz sabiedrības vajadzībām, drošību un nacionālajām interesēm;¹⁸⁴ 3) daļa no pienākuma ekspropriācijas gadījumā ir maksāt kompensāciju, kaut arī pastāv diskusijas par šīs kompensācijas standartu.¹⁸⁵ Pastāvošās diskusijas ANO ĢA raksturo nedrošību un neskaidrībām, kas pastāvēja apskatītajā laika periodā, par starptautisko paražu tiesību normām, kas skar ārvalstu ieguldījumu aizsardzību. Minētais periods ilga aptuveni līdz 1990. gadam. Līdz ar Padomju Savienības sabrukumu un ekonomisko krīzi noslēdzās asās diskusijas ANO ĢA.¹⁸⁶ Ap šo

¹⁸² International Law Association, Final Report: Statement of Principles applicable to the formation of general Customary International Law, 2000, p. 58. Pieejams: <https://www.law.umich.edu/facultyhome/drwcasebook/Documents/Documents/ILA%20Report%20on%20Formation%20of%20Customary%20International%20Law.pdf> [aplūkots 2020. gada 13. augustā].

¹⁸³ UNGA Res. No. 1515 (XV), UN Doc. A/RES/1515(XV) (Dec. 15, 1960), Concerted action for economic development of economically less developed countries; UNGA Res. No.1803 (XVII), 1-5, UN Doc. A/RES/1803(XVII) (Dec. 14, 1962), Permanent Sovereignty over Natural Resources; UNGA Res. No. 2200A (XXI), UN Doc. A/RES/2200A(XXI), International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights; UNGA Res. No. 3171, UN Doc. A/RES/2171 (Dec. 17, 1973), Permanent sovereignty over natural resources; UNGA Res. No. 3201 (S-VI), UN Doc. A/RES/S-6/3201 (May 1, 1974), Declaration on the Establishment of a New International Economic Order; Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Judgment, I.C.J. Reports 2005, p. 168, para. 244.

¹⁸⁴ Cox J.M. Expropriation in International Investment Treaty Arbitration. Oxford International Arbitration Series. Oxford: Oxford University Press, 2019, p. 10; UNGA Res. No. 1803 (XVII), 1-5, UN Doc. A/RES/1803(XVII) (Dec. 14, 1962), Permanent Sovereignty over Natural Resources, para. 4.

¹⁸⁵ UNGA Res. No. 1803 (XVII), 1-5, UN Doc. A/RES/1803(XVII) (Dec. 14, 1962), Permanent Sovereignty over Natural Resources; UNGA Res. No. 3171, UN Doc. A/RES/2171 (Dec. 17, 1973), Permanent sovereignty over natural resources.

¹⁸⁶ *Wälde T.A.* A Requiem for the New International Economic Order – The Rise and Fall of Paradigms in International Economic Law and Post Mortem with Timeless Significance. Hafner G., Loibl G., Rest A.,

laiku starptautiskās finanšu institūcijas pārskatīja savu pozīciju attiecībā uz ārvalstu privātajiem ieguldījumiem. Tā rezultātā ar pasaules lielāko finanšu institūciju atbalstu tika radīts tā dēvētais Vašingtonas konsenss (*angļu val. – Washington Consensus*), kurā apkopoti tā perioda dominējošie viedokļi par privātā sektora attīstības perspektīvām. Vienlaikus apkopojumā ietvertas pozitīvās iezīmes, ko potenciāli katrai valstij var sniegt ārvalstu ieguldījumu “ielaišana” to jurisdikcijā.¹⁸⁷

1992. gada NAFTA 2. nodaļas 5. daļā ir paredzēti noteikumi par ārvalstu ieguldījumu noregulējumu NAFTA ietvaros. Tās 1110. panta pirmajā daļā ir noteikts, ka neviena puse nevar tieši vai netieši nacionalizēt vai ekspropriēt otras puses ieguldītāja ieguldījumu tās teritorijā vai veikt darbības, kas ir līdzvērtīgas šāda ieguldījuma nacionalizācijai vai ekspropriācijai, izņemot atsevišķos NAFTA minētajos gadījumos.¹⁸⁸ NAFTA piemērošana prakse bijusi īpaši nozīmīga. Tā aplūkojama jautājumā par īpašumtiesību aizsardzību kopumā kā daudz absolūtāku tiesību nekā uz to skatās ASV tiesas.¹⁸⁹ Piemēram, ekspropriācija atbilstoši NAFTA ietver ne tikai atvērtu un apzinātu īpašuma atņemšanu kā tiešu īpašumtiesību pārņemšanu uzņemošās valsts labā, bet arī gadījuma rakstura iejaukšanos īpašuma izmantošanā, kas ietekmē īpašnieku tādējādi, ka viņš pilnībā vai nozīmīgā daļā zaudē tā izmantošanas iespējas vai saistītu saprātīgi sagaidāmu ekonomisko labumu no īpašumu pat tad, ja tas acīmredzami nav noticis par labu uzņemošajai valstij.¹⁹⁰

Tikpat svarīgas ir arī 1992. gada Pasaules Bankas vadlīnijas par izturēšanos pret tiešajiem ārvalstu ieguldījumiem. To IV. panta pirmajā daļā ir paredzēts, ka valsts pilnībā vai daļā nevar ekspropriēt vai citādi atņemt ārvalstu privāto ieguldījumu tās teritorijā, vai veikt darbības, kam ir līdzīga iedarbība, izņemot, kad tas tiek darīts saskaņā ar piemērojamo tiesību procesiem, atbilstoši sabiedrības vajadzībām, bez diskriminācijas, un tiek nodrošināta piemērotas kompensācijas samaksa.¹⁹¹ Būtisku šo darba daļu tiek aplūkots 1994. gada ECT 13. panta pirmajā daļā noteiktais regulējums, ka līgumslēdzējas puses ieguldītāja ieguldījums otras līgumslēdzējas puses teritorijā netiks nacionalizēts, ekspropriēts vai pakļauts darbībai vai darbībām, kas ir ar ekvivalentu iedarbību nacionalizācijai vai ekspropriācijai.¹⁹² Minētais apstiprina vēl vienu vēsturisku pagrieziena

Sucharipa-Behrmann L., and Zemanek K. Edition. *Liber Amicorum* Professor Ignaz Siedl-Hohenveldern. New York, 1998, p. 771.

¹⁸⁷ *Fischer S.* Washington Consensus. Pieejams: https://www.pjie.com/publications/chapters_preview/6628/02jie6628.pdf [aplūkots 2020. gada 13. augustā].

¹⁸⁸ 17 December 1992 North American Free Trade Agreement, 32 ILM 296 (1993).

¹⁸⁹ *Bean V., Beauvais J.* The Global Fifth Amendment? NAFTA's Investment Protection and the Misguided Quest for and International "Regulatory Takings" Doctrine. Vol. 78 *New York University Law Review*, 2003, p. 30.

¹⁹⁰ *Marvin Roy Feldman Karpa v. United Mexican States*, ICSID Case No. ARB(AF)/99/1, Award of Tribunal, 16 December 2002, para. 103.

¹⁹¹ 1992 Work Bank Guidelines on the Treatment of Foreign Direct Investment. Pieejams: <https://www.italaw.com/documents/WorldBank.pdf> [aplūkots 2019. gada 25. novembrī].

¹⁹² 17 December 1994 The Energy Charter Treaty, 2080 UNTS 100.

paplašinot ārvalstu ieguldītāju aizsardzības loku. ECT ietekme uz ieguldītāju aizsardzību detalizēti tiks aplūkota šī darba 3. nodaļā.

Kopumā jānorāda, ka līdz 21. gadsimta 90. gadu sākumam starptautiskajās tiesībās nebija liela starptautiskā prakse, proti, salīdzinot ar šā brīža situāciju strīdi, kas skar ekspropriāciju, bija niecīgā apjomā. Taču 21. gadsimta 90. gados situācija kardināli mainījās, kas līdzās lielajam skaitam noslēgto BIT un nozīmīgu MIT noslēgšanai (piemēram, ECT) un ICSID procedūras izveidei, strīdu skaitu desmitkārošaja ar katru gadu.¹⁹³ Šobrīd ICSID konvenciju ir parakstījušas 160 pasaules valstis, no kurām 152 ir ratificējušas šo konvenciju,¹⁹⁴ kas nozīmē, ka lielākoties pasaules ieguldītājiem ir nodrošināta iespēja tieši vērsties ar prasījumu pret uzņemošo valsti, kura varētu būt aizskārusi to starptautisko tiesību instrumentā nostiprinātās tiesībās. Nozīmīgs pavērsiens starptautisko ieguldījumu aizsardzības jomā noritēja 2009. gadā, kad ar Lisabonas līgumu¹⁹⁵ Eiropas Savienības (*turpmāk tekstā - ES*) kompetence tika paplašināta, iekļaujot tās kompetencē ārvalstu tiešo ieguldījumus. Līguma par Eiropas Savienības darbību (*turpmāk tekstā - LESD*)¹⁹⁶ 206. pantā tika noteikts, ka: „Savienība, nodibinot muitas savienību saskaņā ar 28. līdz 32.pantu, vispārēju interešu labā veicina pasaules tirdzniecības harmonisku attīstību, starptautiskās tirdzniecības un tiešo ārvalstu ieguldījumu ierobežojumu pakāpenisku atcelšanu, kā arī muitas un citu šķēršļu mazināšanu”. Ar šīs normas iekļaušanu LESD ir izvērtusies plaša diskusija par ES jaunās kompetences apjomu un iespaidu uz dalībvalstu ārvalstu ieguldījumu aizsardzības politiku, tajā skaitā ietekmi uz BIT, kurus ir noslēgušas ES dalībvalstis ar trešajām valstīm.¹⁹⁷ Aktīva loma ES attiecībā uz ārvalstu tiešo ieguldījumu aizsardzības jomu ir vērojama EST praksē. 2009. gadā EST vairākkārt ir norādījusi, ka noteikti dalībvalstu BIT noteikumi ir pretrunā ES tiesībām, tādējādi vēšot uzmanību uz vajadzību veikt noteiktas korekcijas šajos dokumentos, lai novērstu neatbilstības.¹⁹⁸ Iepriekš norādīto izmaiņu rezultātā tika noteikti vairāki mērķi ārvalstu ieguldījumu aizsardzības jomā (ES līmenī): 1) starp dalībvalstīm noslēgtos BIT denonsēt; 2) starp dalībvalstīm un trešajām valstīm

¹⁹³ Dolzer R., Schreuer C. Principles of International Investment Law. Second Edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 11.

¹⁹⁴ List of Contracting States and other signatories of the Convention (aso f June 9, 2020). Pieejams: <https://icsid.worldbank.org/sites/default/files/ICSID-3.pdf> [aplūkots: 2021. gada 8. maijā].

¹⁹⁵ European Union, Treaty of Lisbon Amending the Treaty on European Union and the Treaty Establishing the European Community, 13 December 2007, 2007/C 306/01; Lisabonas līgums, ar ko groza līguma par Eiropas Savienību un Eiropas Kopienas dibināšanas līgumus: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 2008. 28.maijs, nr. 82.

¹⁹⁶ European Union, Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union, 13 December 2007, 2008/C 115/01.

¹⁹⁷ Dimopoulos A. EU Foreign Investment Law. Oxford: Oxford University Press, 2011, p. 1.

¹⁹⁸ Case C-205/06 Commission v Austria [2009] ECR I-1301. Case 249/06 Commission v Sweden [2009] ECR I-1335. Case C-188/07 Commission v Finland [2009] ECR I-10889.

noslēgtos līgumus aizstāt ar jauniem līgumiem, kurus dalībvalstu vārdā noslēgtu Eiropas Komisija.¹⁹⁹ Lielas neskaidrības ES kontekstā ir sagādājusi situācija, kas skar *Micula*²⁰⁰ lietu un ES Komisijas atzinums, ar kuru atzīts, ka šīs lietas nolēmuma izpilde ir uzskatāma par prettiesisku valsts atbalstu, t.i., pretrunā ES konkurences tiesību normām.²⁰¹ Tādējādi tiek diskutēta ES tiesību ietekme uz vispārējām starptautiskajām tiesībām, t.i., ES tiesības iejaukties tiesiska šķērējtiesas nolēmuma izpildē.²⁰²

Sākoties 21. gadsimta trešajai dekādei, tirgus diversifikācijas un globalizācijas apstākļos aizvien lielāka nozīme ir stabila un vienlaikus paredzama aizsardzības režīma nodibināšanai. Līdzšinējā prakse liecina, ka tas tiek panākts ar daudzu BIT noslēgšanu. Kapitālu eksportējošas valstis kā Francija, Nīderlande, ASV un Lielbritānija īpaši aktīvi vienojas ar citām valstīm, proti, slēdz BIT.²⁰³ Jāatzīmē, ka ekspropriācijas jautājums nav aktuāls tikai jaunattīstības valstīs, tas bija un joprojām ir problemātisks arī attīstītās ekonomikās.²⁰⁴ Gan mūsdienās, gan visos šajā nodaļā apskatītajos laika periodos ir vērojama divu interešu sadursme, kas arī turpmāk darbā tiks aplūkota un risināta, analizējot dažādus no ekspropriācijas izrietošus problēmjautājumus. No vienas puses, ekspropriācijas un ar to saistīto jautājumu kodifikācija un izpratne starptautiskajās tiesībās kopumā ir tieši saistīta ar valstu vēlmi aizsargāt savus valsts piederīgos ārvalstīs, cenšoties vienoties ar citām valstīm par vislabāko aizsardzības režīmu noteikšanu. No otras puses, tā ir saistīta ar valstu vēlmi saglabāt suverēno varu pār tās iekšējiem procesiem, dabas resursu iegūšanu un utilizāciju. Autora ieskatā tieši šī līgumslēgšanas ekspansija starp valstīm un līdz ar to konkrēto līgumu piemērošanas prakse turpina attīstīt ekspropriācijas izpratni starptautiskajās tiesībās. Minēto tēzi apstiprina apstākļi, ka vairāki tūkstoši BIT un to piemērošanas neviennozīmīgā prakse, kas tiks aplūkota turpmāk darbā, liek pārskatīt visu, kas iepriekš ticis uzskatīts par pašsaprotamu jautājumā par ekspropriāciju un pārskatīt līdz šim šķietami paražu tiesībās nostiprinātos principus.

¹⁹⁹ *Dolzer R., Schreuer C.* Principles of International Investment Law. Second Edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 12.

²⁰⁰ Ioan Micula, Viorel Micula, S.C. European Food S.A., S.C. Starmill S.R.L. and S.C. Multipack S.R.L. v. Romania, ICSID Case No. ARB/05/20, Final Award, 11 December 2013.

²⁰¹ Action brought on 2 September 2014 – Micula a.o. v Commission, Case T-646/14, 2014/C 439/40.

²⁰² *Rovetta D., Gambardella M.* Intra-EU BITs and EU Law: What to Learn from the Micula Battle. *Global Trade and Customs Journal*, Vol. 10, Issue 6 (2015), pp. 194-97; *Tietje C., Wackernagel C.* Enforcement of Intra-EU ICSID Awards: Multilevel Governance, Investment Tribunals and the Lost Opportunity of the Micular Arbitration. *Journal of World Investment & Trade*, Vol. 16, Issue 2 (2015), pp. 205-247; skat. arī: *Hindelang S.* Circumventing Primacy of EU Law and the CJEU's Judicial Monopoly by Resorting to Dispute Resolution Mechanisms Provided for in Inter-se Treaties? The Case of Intra-EU Investment Arbitration. *39 Journal of Legal Issues of Economic Integration*, 179, 2012.

²⁰³ *Aust A.* Handbook of International Law. Second Edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, p. 346.

²⁰⁴ *Ripinsky S., Williams K.* Damages in International Investment Law. London: British Institute of International Comparative Law, 2008.

2. EKSPROPRIĀCIJAS VEIDI, TO NOŠĶIRŠANAS UN IDENTIFICĒŠANAS PROBLĒMAS

Darba 1. nodaļā akcentēts, ka ekspropriācijas izpratne joprojām ir pakļauta izmaiņām un konkrētai tiesībpolitiskai izpratnei par ārvalstu īpašuma aizsardzību citā valstī, ko neapšaubāmi ir iespaidojuši iepriekš aprakstītie notikumi un tiesību avoti. Līdz ar to ekspropriācija nevar tikt apskatīta tikai kā nemitīgi mainīgs un attīstībai pakļauts tiesību institūts, bet ir jāpatur prātā vēsturiskais konteksts, kurā ekspropriācijas jautājums attīstījies un kļuvis aktuāls tiesību piemērotājiem.

Daļa no tiesību normām un noteikumiem, kas skar ekspropriāciju, ir izveidojusies par starptautisko tiesību paražu normām. Piemēram, iepriekš aprakstītā valsts tiesība ekspropriēt īpašumu pēc būtības ir uzskatāma par neatņemamu, bet ne neierobežojamu valstu tiesību, ko starptautiskā sabiedrība neapstrīd. Tajā pašā laikā starptautiskajās tiesībās ir pretēji viedokļi un polemika par to, vai bezdarbības rezultātā nodarītais kaitējums īpašuma interesēm varētu tikt traktēts kā ekspropriācija. Citiem vārdiem, nav vienprātības, vai ekspropriācija var tikt veikta ar bezdarbību, kā arī vai jebkāda nozīme jautājumā par valsts atbildību īpašuma atņemšanas gadījumā ir piešķirama valsts nodomam atņemt vai ierobežot īpašumtiesības.²⁰⁵

Tiesību doktrīnā ir skaidrots, ka veiksmīgai ekspropriācijas prasījuma pamatošanai ir nepieciešams analizēt trīs aspektus: 1) vai ieguldītājam ir tiesības, kuras var tikt ekspropriētas (vai ieguldītājam piemītošās tiesības var tikt pakļautas ekspropriācijai); 2) vai no valsts puses ir notikusi faktiskā atņemšana vai nozīmīga šo tiesību ierobežošana (darbību seku analīze); 3) vai ekspropriācija atbilst tiesiskas ekspropriācijas pazīmēm.²⁰⁶ Šie kritēriji precīzi atspoguļo ekspropriācijas prasījuma pamatošanai nepieciešamos priekšnoteikumus un ir noderīgs skaidrojums praktiķiem. Tomēr šis priekšnoteikumu uzskaitījums pats par sevi neatļauj vēl identificēt, vai ekspropriācija ir konstatējama, jo ekspropriācija var izpausties dažādās formās.²⁰⁷ Tāpēc šīs nodaļas ietvaros ne tikai tiks šķetināti dažādi ekspropriācijas paveidi, tajā skaitā tieša un netieša ekspropriācija, bet arī aplūkoti dažādi problēmjautājumi, kas izriet no ekspropriācijas noteikšanas. Tas ietvers jautājumus par aizskāruma būtiskumu, daļēju ekspropriāciju, netiešās ekspropriācijas paveidiem un to nošķiršanas nozīmi, kā arī aplūkoti citi aspekti, bez kuru atbildēšanas minētā ekspropriācijas prasījuma pamatošanai

²⁰⁵ Skat. *Cox J.M.* Expropriation in International Investment Treaty Arbitration. Oxford International Arbitration Series. Oxford: Oxford University Press, 2019, p. 42.

²⁰⁶ *Lim C.L., Ho J., Paparinskis M.* International Investment Law and Arbitration. Commentary, Awards and Other Materials. Cambridge: Cambridge University Press, 2018, p. 323.

²⁰⁷ *Telenor Mobile Communications A.S. v. The Republic of Hungary*, ICSID Case No. ARB/04/15, Award, 13 September 2006, para. 63.

nepieciešamo rekvizītu tvērumā nemaz nevar precīzi noskaidrot, vai ekspropriācijas prasījums ir pamatots.

Vienlaikus un centrāli darba ievadā izvirzīto problēmjaudājumu un tematikai atbilstošu problēmjaudājumu noskaidrošanai un risināšanai tiks aplūkoti ECT 13. panta ekspropriācijas noteikumi. Attiecīgi ECT 13. panta pirmā daļa noteic, ka jebkuras līgumslēdzējas puses investoru investīcijas citai līgumslēdzējai pusei piederošā teritorijā netiks nacionalizētas, ekspropriētas vai pakļautas mēriem, kam būtu tāds pats efekts kā nacionalizācijai vai ekspropriācijai, izņemot ECT minētos izņēmuma gadījumus, kas nosaka ekspropriācijas tiesiskumu. Šī norma bijusi pamatā daudzu šķīrējtiesu strīdu uzsākšanai, kas izskatīti dažādās šķīrējtiesās un kuros skatīti enerģētikas ieguldīju ekspropriācijas prasījumi.²⁰⁸

Tiesību normas satura noskaidrošanai tiks izmantots šķīrējtiesu praksē un tiesību doktrīnā paustais viedoklis. Tas ļaus noskaidrot ekspropriācijas saturu, koncentrējoties uz šādu aspektu analīzi:

1. paražu tiesības, kas paredz līgumu iztulkošanu un piemērošanu, kas vienlaikus noteiktas VCLT. It īpaši praksē tiek izmantots VCLT 31. pants, lai iztulkotu ECT 13. pantu.²⁰⁹ Šajā sakarā šķīrējtiesas ir izteikušas vairākas atziņas attiecībā uz ECT 13. panta iztulkošanu atbilstoši VCLT 31. pantam:
 - a. iztulkošana labā ticībā noved pie noteiktiem secinājumiem par ECT noteikumu piemērošanu konkrēto lietas apstākļu tvērumā;²¹⁰
 - b. konkrētā interpretācija nedrīkst pārkāpt ECT objektu un mērķi;²¹¹

²⁰⁸ Skat., piemēram: Nykomb Synergetics Technology Holding AB v. The Republic of Latvia, SCC, Award, 16 December 2003; Petrobart Limited v. The Kyrgyz Republic, SCC Case No. 126/2003, Award, 29 March 2005; Plama Consortium Limited v. Republic of Bulgaria, ICSID Case No. ARB/03/24, Award, 27 August 2008; Mohammad Ammar Al-Bahloul v. The Republic of Tajikistan, SCC Case No. V (064/2008), Final Award, 8 June 2010; Anatolie Stati, Gabriel Stati, Ascom Group S.A., Terra Raf Trans Trading Ltd. v. The Republic of Kazakhstan, SCC Case No. V (116/2010), Award, 19 December 2013; Hulley Enterprises Limited (Cyprus) v. The Russian Federation, UNCITRAL, PCA Case No. 2005-03/AA226, Final Award, 18 July 2014; Veteran Petroleum Limited (Cyprus) v. The Russian Federation, UNCITRAL, PCA Case No. 2005-05/AA228, Final Award, 18 July 2014; Yukos Universal Limited (Isle of Man) v. The Russian Federation, UNCITRAL, PCA Case No. 2005-04/AA27, Final Award, 18 July 2014; Electrabel S.A. v. The Republic of Hungary, ICSID Case No. ARB/07/19, Award, 25 November 2015; Charanne and Construction Investments v. Kingdom of Spain, SCC Case No. V 062/2012, Final Award, 21 January 2016; Isolux Infrastructure Netherlands, BV v. Kingdom of Spain, SCC Case No. V2013/153, Award, 12 July 2016; Eiser Infrastructure Limited and Energia Solar Luxembourg S.à r.l. v. Kingdom of Spain, ICSID Case No. ARB/13/36, Award, 4 May 2017.

²⁰⁹ Veteran Petroleum Limited (Cyprus) v. The Russian Federation, UNCITRAL, PCA Case No. 2005-05/AA228, Final Award, 18 July 2014, para. 1412.

²¹⁰ Hulley Enterprises Limited (Cyprus) v. The Russian Federation, UNCITRAL, PCA Case No. 2005-03/AA226, Final Award, 18 July 2014, para. 1424; Veteran Petroleum Limited (Cyprus) v. The Russian Federation, UNCITRAL, PCA Case No. 2005-05/AA228, Final Award, 18 July 2014, para. 1424; Yukos Universal Limited (Isle of Man) v. The Russian Federation, UNCITRAL, PCA Case No. 2005-04/AA27, Final Award, 18 July 2014, para. 1424.

²¹¹ Ibid., para. 1413.

- c. normas nozīmei, kas nodibināta atbilstoši VCLT 31. pantam, nevajadzētu būt neskaidrai un tā nedrīkst radīt rezultātu, kas ir acīmredzami absurds vai nesaprātīgs;²¹²
 - d. vadlīnijas, kas izriet no ECT *travaux preparatoires*, noteiktu jēdzienu aizstāšana ar citiem jēdzieniem var būt nepietiekama, lai noteiktu motivāciju, kas ļautu ierobežot konkrēta noteikuma piemērošanu;²¹³
2. ARS noteikumi par valsts starptautisko atbildību, tātad paražu tiesību normas, kas skar valsts atbildību par starptautisko tiesību pārkāpumu,²¹⁴ ievērojot, ka valsts atbildības tiesības ir nesaraucjami saistītas ar valsts prettiesiskas rīcības kvalificēšanu, piemēram, ARS noteikumi ir būtiski, lai noskaidrotu, vai valsts bezdarbība var tikt traktēta kā prettiesiska rīcība, kā noskaidrojot, vai vairākas secības darbības, kas pati par sevi nav prettiesiskas, bet skatot kopsakarā var radīt priekšstatu, ka valsts ir pārkāpusi starptautiskās tiesībās, rada valsts atbildību.

Pielietojot minēto metodoloģiju, ir iespējams rast juridiski pamatotus risinājumus, piemērojot ne tikai ECT 13. panta noteikumus, bet arī iztulkojot citu MIT un BIT noteikumus, kas attiecas uz ekspropriāciju. Turklāt starptautisko paražu tiesību līmenī ekspropriācija ietverta un aplūkota plašākā jurisprudencē, kas skar tiesību principus attiecībā uz izturēšanos pret ārvalstniekiem un to īpašuma aizsardzību. Tāpēc arī starptautisko līgumu ekspropriācijas klauzulas tiek interpretētas šo principu tvērumā,²¹⁵ neaprobežoties tikai un vienīgi ar ECT 13. panta vārdisko tvērumu.

2.1. TIEŠĀ EKSPROPRIĀCIJA: PAZĪMES, FORMA UN PIEMĒROŠANAS PRAKSE

Pirmais solis, lai definētu ekspropriāciju un noskaidrotu tās “apprises”, ir tiešās un netiešās ekspropriācijas nošķiršana.²¹⁶ Kaut gan mūsdienās praksē lielākoties ārvalstu ieguldījumu atņemšana

²¹² Hulley Enterprises Limited (Cyprus) v. The Russian Federation, UNCITRAL, PCA Case No. 2005-03/AA226, Final Award, 18 July 2014, para. 1415; Veteran Petroleum Limited (Cyprus) v. The Russian Federation, UNCITRAL, PCA Case No. 2005-05/AA228, Final Award, 18 July 2014, para. 1415; Yukos Universal Limited (Isle of Man) v. The Russian Federation, UNCITRAL, PCA Case No. 2005-04/AA27, Final Award, 18 July 2014, para. 1415.

²¹³ Ibid.

²¹⁴ *Meija-Lemos D.* Article 13 Expropriation. In: *Commentary on the Energy Charter Treaty*. Edited by Rafael Leal-Arcas. Elgar Commentaries. Cheltenham: Edward Elgar, 2018, p. 212.

²¹⁵ *Cutler J.W.* The Treatment of Foreigners. *American Journal of International Law*, Vol. 27, 1933, pp. 225 – 239; *Dolzer R., Stevens M.* *Bilateral Investment Treaties*. Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 1995, pp. 97 – 118; *Coe J., Rubins N.* Regulatory Expropriation and the Tecmed Case: Context and Contributions. In: *International Investment Law and Arbitration: Leading Case from ICSID, NAFTA, Bilateral Treaties and Customary International Law*. Edited by Todd Weiler. London: Cameron May Ltd., 2005, pp. 600 – 601.

²¹⁶ *Cox J.M.* Expropriation in International Investment Treaty Arbitration. *Oxford International Arbitration Series*. Oxford: Oxford University Press, 2019, p. 42; skat. arī: UNCTAD Report, *Investor-State Dispute Settlement and Impact on Investment Rulemaking*. Geneva: United Nations Publication, UNCTAC/ITE/IIA/2007/3, 2007, pp. 56 - 58.

ir netieša un tiešā ekspropriācija ir visai reta parādība,²¹⁷ joprojām ir nepieciešams aplūkot tiešu īpašuma atņemšanu, lai pievērstos netiešas ekspropriācijas analīzei. Pēc būtības netiešā ekspropriācija vismaz noteiktā mērā tiek vērtēta no tiešas ekspropriācijas seku viedokļa. Lai konstatētu netiešo ekspropriāciju, ir jānosaka, vai ieguldītājs ir cietis tiešajai ekspropriācijai analogas sekas. Problemātika definēt ekspropriāciju slēpjas apstākļi, ka uzņemošā valsts, kā tas ir labi zināms, var veikt virkni darbību, kas ir ar līdzīgu iedarbību kā tiešai ekspropriācijai vai vienai no tās formām - nacionalizācijai, kaut arī tās *de iure* nav uzskatāmas par ekspropriāciju šī vārda tiešākajā nozīmē. Šādi līdzekļi parasti tiek apzīmēti kā netiešā, pakāpeniskā (*angļu val. – creeping*) vai *de facto* ekspropriācija.²¹⁸ Tieši tādēļ lielā daļā mūsdienu BIT tekstu ir norādīta ne tikai ekspropriācija un nacionalizācija, bet arī netiešas darbības, pret kurām jāizturas juridiski vienādi.

Atsaucoties uz jau iepriekš minēto, jāatzīst, ka tiešas ekspropriācijas strīdi, kas lielākoties praksē 1970. gados un 1980. gados bija saistīti ar nacionalizāciju, tagad ir “aizstāti” ar strīdiem, kas saistīti ar ārvalstu ieguldījumu regulēšanu un netiešo ekspropriāciju.²¹⁹ Tiešas ekspropriācijas relatīvais retums saistīts ar nevēlamu publicitāti, kurai valsts sevi pakļauj, sperot šādu drastisku soli. Tas spēj radīt negatīvu iespaidu uz uzņemošās valsts ieguldījumu klimatu, tāpēc rīcība atklāti “sagrābt” ārvalstnieka īpašumu nav uzskatāma par saprātīgu.²²⁰ Šajā sakarā visai trāpīgu frāzi savā argumentācijā ir ietvēris ICSID šķīrējtiesas sastāvs lietas *Telenor v. Hungary* spriedumā, paskaidrojot, ka mūsdienās tiešā ekspropriācija ir vairāk izņēmums nevis noteikums, jo valstis dod priekšroku rīcībai, kas ļauj izvairīties no potenciālo ārvalstu ieguldītāju uzticības zaudēšanas.²²¹

Lai arī primāri strīdi starp ārvalstu ieguldītājiem un valstīm tiek skatīti tieši par netiešas ekspropriācijas rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas prasījumiem, pēdējā laikā ir redzama tiešas ekspropriācijas “renesanse”. Tā visbiežāk novērojama Latīņamerikā un Āfrikā, it īpaši tādās

²¹⁷ *Ribeiro C.* Investment Arbitration and the Energy Charter Treaty. Huntington: JurisNet LLC, 2006, p. 108; *Yannaca-Small K.* “Indirect Expropriation” and the “Right to Regulate” in International Investment Law. Working Paper No. 2004/04, OECD, 2005, p. 44.

²¹⁸ *Higgins R.* The Taking of Property by the State: Recent Developments in International Law. In: Collected Courses of the Hague Academy of International Law. The Hague Academy of International Law. Leiden: Nijhoff, 1982, p. 267; *Dolzer R.* Indirect Expropriation of Alien Property. ICSID Review, Foreign Investment Law Journal, 1986, pp. 41 – 59; *Schefer K.N.* International Investment Law. Text, Cases and Materials. Camberley: Edward Elgar Publishing, 2013, p. 203.

²¹⁹ OECD (2004), “Indirect Expropriation” and the “Right to Regulate” in International Investment Law, OECD Working Papers on International Investment, 2004/04, OECD Publishing, 2004, p. 2; *Corbella-Valea M.* Indirect Expropriation and Resource Nationalism in Brazil’s Mining Industry. Vol. 46 University of Miami Inter-American Law Review, 2014, p. 65.

²²⁰ *Schreuer C.* The Concept of Expropriation under the ETC and other Investment Protection Treaties. Revised 20 May 2005, p. 3. Pieejams: https://www.univie.ac.at/intlaw/pdf/csunpublpaper_3.pdf [aplūkots 2020. gada 24. oktobrī].

²²¹ *Telenor Mobile Communications AS v. The Republic of Hungary*, ICSID Case No. ARB/04/15, Award, 13 September 2006, para. 69.

enerģētikas nozarēs kā naftas un gāzes ekspluatācija (piemēram, ieguve un pārstrāde).²²² Autors uzskata, ka tuvāko trīs līdz piecu gadu laikā sakarā ar koronavīrusa COVID-19 seku negatīvo ietekmi uz globālo ekonomiku sagaidāms, ka valstis, iespējams, veiks straujas darbības savu ekonomiku glābšanai, kas varētu būt saistītas ar nacionalizāciju vai līdzīga rakstura darbībām. Līdzīga rakstura tiešās ekspropriācijas gadījumu skaita palielināšanās tika novērota 2008. – 2009. gada globālās finanšu un ekonomikas krīzes ietvaros, kad valstis veica ārkārtas pasākumus, kas saistīti ar apjomīgu kapitāla nacionalizēšanu, lai glābtu konkrētus ekonomikas sektorus.²²³ Tomēr šobrīd ir grūti spriest par šādu darbību mērogiem un ietekmi uz ārvalstu ieguldītāju aizsardzību kopumā saistībā ar pandēmijas izraisītajām sekām.

Ar tiešo ekspropriāciju saprot obligātu piespiedu juridisku īpašuma, kura tiesību beneficiārs (ieguvējs) parasti ir valsts vai valsts pilnvarota trešā persona, pārņemšanu vai tā tiešu fizisku atņemšanu.²²⁴ Tiešās ekspropriācijas gadījumos izdod tiesību aktu vai veic fiziskas darbības, kuru rezultātā tiek izteikts skaidrs nodoms atņemt īpašniekam īpašumu, un tādējādi īpašnieks zaudē īpašuma tiesības.²²⁵ Citiem vārdiem, tiešā ekspropriācija ir konstatējama gadījumā, kad uzņemošā valsts pārņem īpašuma tiesību titulu vai valdījumu pār ieguldījumu savai lietošanai vai trešās personas lietošanai.²²⁶ Tas nozīmē, ka īpašuma atņemšana ir atklāta un apzināta, un tās ietvaros tiek īstenota pilnīga īpašuma atsavināšana vai oficiāla vai obligāta nodošana par labu uzņemošajai valstij.²²⁷ Piemēram, 2009. gada maijā Venecuēlā tika veikta ekspropriācija tās naftas industrijā, kuras laikā Venecuēlas Nacionālā Asambleja pieņēma likumu, kas tās valdībai piešķir tiesības pārņemt visus naftas pakalpojumu sniedzējus, ieskaitot amerikāņu un britu sabiedrības, pārņemot tādus enerģētikas

²²² Cox J.M. Expropriation in International Investment Treaty Arbitration. Oxford International Arbitration Series. Oxford: Oxford University Press, 2019, p. 44; skat. arī: Dolzer R. Indirect Expropriations: New Developments? Article of the Colloquium on Regulatory Expropriation organised by the New York University, pp. 25 – 27, April 2002, Vol. 11 Environmental Law Journal, p. 65.

²²³ Expropriation. UNCTAD Series on Issues in International Investment Agreements II. A sequel. New York and Geneva: United Nations, 2012, UNCTAD/DIAE/IA/2011/7, United Nations Publication, p. 7.

²²⁴ Ibid., p. 6; Olynyk S. A Balanced Approach to Distinguishing between Legitimate Regulation and Indirect Expropriation in Investor-State Arbitration. Vol. 15 International Trade & Business Law Review, 2013, p. 262; McLachlan C., Shore L., Weiniger M. International Investment Arbitration. Substantive Principles. Oxford: Oxford University Press, 2008, p. 290.

²²⁵ Expropriation. UNCTAD Series on Issues in International Investment Agreements II. A sequel. New York and Geneva: United Nations, 2012, UNCTAD/DIAE/IA/2011/7, United Nations Publication, p. 6.

²²⁶ Vandeveldt K.J. Bilateral Investment Treaties. History, Policy, and Interpretation. Oxford: Oxford University Press, 2010, p. 484.

²²⁷ Gazzini T. Drawing the Line between Non-compensable Regulatory Powers and Indirect Expropriation of Foreign Investment – An Economic Analysis of Law Perspective. Manchester Journal of International Economic Law Vol. 7, Issue 3, 2010, p. 37; skat. arī: Isakoff P.D. Defining the Scope of Indirect Expropriation for International Investments. Vol. 3 Global Business Law Review, pp. 189 – 210, 2013, p. 192.

gigantus kā *British Petroleum, Exxon Mobil* un *Phillips Conoco*.²²⁸ Aspekts, ka tiešā ekspropriācija tiek īstenota ar atklātām un skaidri identificējamām darbībām, kuras vērstas uz ārvalstnieka īpašuma atņemšanu, ļauj noskaidrot atšķirību starp tiešo un netiešo ekspropriāciju, kaut gan starptautiskie līgumi nesniedz norādes uz šo juridisko jēdzienu saturu un interpretāciju. Jāatsaucas uz *Metalclad* lietas sprieduma motivāciju, kas skaidro NAFTA ekspropriācijas klauzulu, kas šķīrējtiesas ieskatā ietver ne tikai atklātu un apzinātu īpašuma iegūšanu, piemēram, mantas konfiskāciju vai formālu vai obligātu pārvešanu par labu uzņemošajai valstij, bet arī slēptu vai nejaušu iejaukšanos īpašuma izmantošanā, kas pilnībā vai ievērojamā apmērā atņem tā īpašniekam īpašuma lietošanas tiesības vai no īpašuma izmantošanas saprātīgi sagaidāmos ekonomiskos labumus, pat ja tas ne vienmēr ir bijis ieguvums uzņemošajai valstij.²²⁹

Pēdējo gadu noslēgtajos BIT tekstos atsevišķos gadījumos tiek ietverti skaidrojumi tiešajai ekspropriācijai. Piemēram, 2018. gada 11. aprīļa Brazīlijas un Etiopijas BIT 7. panta piektajā daļā noteikts, ka lielākas noteiktības labad šis pants paredz tiešo ekspropriāciju tikai tad, ja ieguldījums tiek nacionalizēts vai citādi tieši ekspropriēts, formāli nododot īpašumtiesības.²³⁰ Tomēr pārsvarā starptautisko līgumu teksti neatklāj tiešās ekspropriācijas saturu.²³¹

Arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē tiek izšķirts minētais ekspropriācijas veids (pēc būtības tiešā ekspropriācija), proti, *de iure* ekspropriācija jeb formālā atsavināšana.²³² Tas nozīmē, ka īpašuma piespiedu atsavināšana notiek tiesību pārejas par labu valstij formālas procedūras ietvaros sakarā ar valsts pieņemtu tiesību aktu.²³³ Piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi, ka īpašuma atsavināšana ir atzīstama par atsavināšanu *de iure* tāpēc, ka bija spēkā lēmums par attiecīgā īpašuma atsavināšanu, neatkarīgi no tā fakta, ka īpašuma tiesības valstij vēl nebija pārgājušas.²³⁴

²²⁸ *Arostegui M.* Venezuelan Nationalization Continuing. *The Washington Times*, 12 May 2009. Pieejams: <http://www.washingtontimes.com/news/2009/may/12/nationalization-continuing/> [aplūkots: 2020. gada 5. novembrī].

²²⁹ *Metalclad Corporation v. The United Mexican States*, ICSID Case No. ARB(AF)/97/1, Award, 30 August 2000, para. 103.

²³⁰ Agreement between the Federative Republic of Brazil and the Federal Democratic Republic of Ethiopia on Investment Cooperation and Facilitation of 11 April 2018. Pieejams: <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/5717/download> [aplūkots 2020. gada 4. oktobrī]; skat. arī: Annex B of Treaty between the United States of America and the Oriental Republic of Uruguay Concerning the Encouragement and Reciprocal Protection of Investment of 4 November 2005. Pieejams: <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/2380/download> [aplūkots 2020. gada 4. oktobrī].

²³¹ *Zampetti A.B., Sauvé P.* International investment. In: *Research Handbook in International Economic Law*. Edited by Guzman A.T., Sykes A.O. Cheltenham: Edward Elgar, 2007, p. 225.

²³² *Grabewarter Ch.* European Convention on Human Rights: Commentary. München: Verlag C.H.Beck oHG, 2014, p. 371.

²³³ Ibid.

²³⁴ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1994. gada 9. decembra spriedums lietā: 13984/88 *The Holy Monasteries v. Greece*, 65. punkts.

Negatīvās sekas minētajā piemērā izriet no paša tiesību akta, ar kuru tiek noteikta īpašuma piespiedu atsavināšana, nevis no negatīvajām sekām, kas saistītas ar īpašuma tiesību pāreju.

Būtiski, ka tiešā ekspropriācija ir nošķirama no citiem īpašuma atņemšanas veidiem vai formām ar vairākām šķietami nepārprotamām pazīmēm – tādām kā atklāta aizsargājamā ieguldījuma “sagrābšana” no valsts puses,²³⁵ formāla īpašumtiesību pārcelšana no aizsargātā ieguldītāja uz valsti, pazīme, ka valsts kļuvusi par beneficiāru esenciālai tiesībai, kas izriet no aizsargātā ieguldījuma.²³⁶ Līdz ar to arī šķīrējtiesu prakse apliecina, ka tiešā ekspropriācija ir konstatējama no acīmredzamas²³⁷ īpašuma atņemšanas, un tā objektīvi nerada šaubas par tās juridisko tvērumu. *El Paso Energy v. Argentina* lietā šķīrējtiesa, atsaucoties uz tiesību doktrīnā norādīto, secināja, ka ekspropriācija ir privātīpašuma piespiedu aproprācija, kas parasti tiek īstenota ar individuāliem administratīviem pasākumiem.²³⁸ Taču netiešā ekspropriācija ir konstatējama, kad ir notikusi formāla ārvalstu ieguldītāja īpašumtiesību pārņemšana par labu valstij vai citam subjektam, kura ir iesaistījusies ekspropriācijā, vai valstij piederošai sabiedrībai.²³⁹ *Enron v. Argentina* lietā šķīrējtiesa skaidroja, ka tiešā ekspropriācijas forma neeksistē, ja būtiska īpašuma tiesību komponente nav nodota citam beneficiāram, t.i., valstij.²⁴⁰ Tātad tiešā ekspropriācija konstatējama gadījumos, kad ieguldītāja ieguldījums ir atņemts ar formālu īpašuma atsavināšanas aktu.²⁴¹ Piemēram, šķīrējtiesas spriedumā lietā *Telenor v. Hungary* konstatēts, ka ekspropriācija īstenota ar ieguldītāja īpašuma “konfiskāciju”, proti, pieņemot lēmumu par īpašuma atņemšanu.²⁴²

Kopumā tiešā ekspropriācija var izpausties četros dažādos veidos jeb formās:

1. nacionalizācija – vienas vai vairāku valstij svarīgu nacionālu resursu atņemšana vispārējas sociālas vai ekonomiskas reformas ietvaros, veicot plaša apjoma privātīpašuma atņemšanu

²³⁵ *Isakoff P.D.* Defining the Scope of Indirect Expropriation for International Investments. Vol. 3 Global Business Law Review, pp. 189 – 210, 2013, p. 191.

²³⁶ *Lim C.L., Ho J., Paparinskis M.* International Investment Law and Arbitration. Commentary, Awards and Other Materials. Cambridge: Cambridge University Press, 2018, p. 334.

²³⁷ *Isakoff P.D.* Defining the Scope of Indirect Expropriation for International Investments. Vol. 3 Global Business Law Review, pp. 189 – 210, 2013, p. 192; *Fortier L.Y., Drymer S.* Indirect Expropriation and the Law of International Investment: I Know It When I See It. Vol. 19 ICSID Review, p. 290.

²³⁸ *El Paso Energy International Company v. The Argentina Republic*, ICSID Case No. ARB/03/15, Award, 31 October 2011, para. 265; *Sacerdoti G.* Bilateral Treaties and Multilateral Instruments on Investment Protection. Vol. 269 Collected Courses of Hague Academy of International Law, 1997, p. 379.

²³⁹ *El Paso Energy International Company v. The Argentina Republic*, ICSID Case No. ARB/03/15, Award, 31 October 2011, para. 265.

²⁴⁰ *Enron Corporation and Ponderosa Assets, L.P. v. The Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/01/3, Award, 22 May 2007, para. 243.

²⁴¹ *Crystallex International Corporation v. Bolivarian Republic of Venezuela*, ICSID Case No. ARB(AF)/11/2, Award, 4 April 2016, para. 667.

²⁴² *Telenor Mobile Communications A.S. v. The Republic of Hungary*, ICSID Case No. ARB/04/15, Award, 13 September 2006, para. 63.

visos vai konkrētos ekonomikas sektoros vai industrijās.²⁴³ Šajā gadījumā ekspropriācija tiek pamatota uz valsts leģislatīviem tiesību aktiem sabiedrības interesēs, lai tādējādi valsts iegūtu kontroli pār konkrētu nozari vai resursiem.²⁴⁴ Kā jau minēts, ar nacionalizāciju saprot plašu un liela apmēra privātīpašuma atņemšanu visos ekonomikas sektoros vai noteiktā industrijā.²⁴⁵ Pilnīga ekspropriācija visos ekonomikas sektoros ir motivēta ar noteiktu valsts politikas īstenošanu; šie līdzekļi ir vērsti uz to, lai sasniegtu valsts pilnīgu kontroli pār tās ekonomiku, un ir saistīti ar pilnīgu privātīpašuma un ražošanas pārņemšanu.²⁴⁶ Daļa starptautisko līgumu nenošķir jēdzienus ekspropriācija un nacionalizācija.²⁴⁷ Lai gan lielākoties BIT un MIT tekstos ietvertajās īpašuma atņemšanas klauzulās tiek nodalīta nacionalizācija un ekspropriācija, taču pārsvarā nacionalizācija tiek uzskatīta par ekspropriācijas formu.²⁴⁸ Minēto viedokli ir izteicis arī kubiešu izcelsmes profesors un ANO īpašais ziņotājs par valsts atbildību Francisko V. Garsija-Amadors (*1917 – 1993, Francisco V. García-Amador*), kurš skaidrojis nacionalizāciju kā ekspropriācijas veidu, uzsverot, ka, lai gan starp nacionalizāciju un ekspropriāciju pastāv skaidras un vienkāršas atšķirības, taču daudzas nacionalizāciju raksturojošas pazīmes ietvertas ekspropriācijā. Proti, viņš norāda, ka atšķirībā no personīgā rakstura ekspropriācijas darbībām, nacionalizācijas pasākumi ir saistīti ar izmaiņām, kas tiek veiktas valsts sociāli ekonomiskajā struktūrā (zemes reformas, noteiktas industrijas vai sektora socializācijas, privātā kapitāla izslēgšana noteiktās nacionālās ekonomikas nozarēs).²⁴⁹ Lai gan pastāv teorētiskas diskusijas par jēdzienus ekspropriācija un nacionalizāciju saturu un nošķiršanu, saprotams, ka jēdziens “ekspropriācija” tiek lietots kā vispārīgs termins,²⁵⁰ kas aptver visas darbības, ko veic uzņemošā valsts pret ārvalstnieku

²⁴³ *Reinisch A.* Is expropriation ripe for codification? The example of the non-discrimination requirement for lawful expropriations. In: *International Investment Law and Soft Law*. Edited by Bjorklund A.K., Reinisch A. Cheltenham: Edward Elgar, 2012, p. 276.

²⁴⁴ *Cox J.M.* Expropriation in International Investment Treaty Arbitration. Oxford International Arbitration Series. Oxford: Oxford University Press, 2019, p. 44 – 45; skat. arī: Expropriation. UNCTAD Series on Issues in International Investment Agreements II. A sequel. New York and Geneva: United Nations, 2012, UNCTAD/DIAE/IA/2011/7, United Nations Publication, p. 5.

²⁴⁵ Expropriation. UNCTAD Series on Issues in International Investment Agreements II. A sequel. New York and Geneva: United Nations, 2012, UNCTAD/DIAE/IA/2011/7, United Nations Publication, p. 5.

²⁴⁶ Ibid.

²⁴⁷ Treaty Between the United States of America and the Republic of Tunisia Concerning the Reciprocal Encouragement and Protection of Investment, 15 May 1990. Pieejams: https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/treaties/en/tn-us/trt_tn_us.pdf [aplūkots 2020. gada 8. jūnijā].

²⁴⁸ *Cox J.M.* Expropriation in International Investment Treaty Arbitration. Oxford International Arbitration Series. Oxford: Oxford University Press, 2019, p. 49.

²⁴⁹ UN Document No. A/CN.4/119, Fourth Report on State Responsibility by Mr. Francisco V. García-Amador, Special Rapporteur, Yearbook of the International Law Commission, 1959, Vol. II, para. 48.

²⁵⁰ *Sohn L.B., Baxter R.R.* Responsibility of States for Injuries to the Economic Interests of Aliens. Vol. 55, No. 3 American Journal of International Law, July 1961, p. 545; *Jha S.* Expropriation: A Crisis in International Law. Vol. 13 Student Advocate, 2001, p. 123.

sabiedrības labad, ar kurām pilnībā vai noteiktā daļā tiek ierobežotas īpašuma tiesības, protams, ar tādiem izņēmumiem kā, piemēram, taksācija.²⁵¹ Nacionalizācijas piemēri ir analizēti Irānas-ASV Prasījumu tribunāla lietā *Amoco v. Iran*²⁵² un PCA lietā *Guaracachi Americ v. Bolivia*;²⁵³

2. konkrēta atņemšana (*angļu val. – specific takings*) – parasti izpaužas konkrēta objekta atņemšanā. Piemēram, UNCTAD 2000. gada ziņojumā par īpašuma atņemšanu ir norādīts, ka šāda veida tiešā ekspropriācija ir konstatējama, atņemot konkrētu zemes gabalu, kas nepieciešams, lai būvētu ceļu vai citu objektu.²⁵⁴ Šajā kontekstā būtiska lieta ir *Ioannis Kardassopoulos v. Georgia*, kurā vērtēts, vai ir pārkāpta ECT 13. panta pirmā daļa.²⁵⁵ Konkrētāk, lietas pamatā bija strīds par Gruzijas rīcību attiecībā uz ieguldītāju ieguldījuma instrumentu, kas tika radīts, lai izbūvētu naftas cauruļvadu, lai nodrošinātu naftas transportēšanu no Azeri naftas laukiem Kaspijas jūrā caur Gruziju un Melno jūru, ko apzīmē kā “rietumu maršrutu” (*angļu val. – Western Route*).²⁵⁶ “Rietumu maršruta” izveidei bija nacionāla un stratēģiska nozīme Gruzijai, lai aizsargātu tās suverenitāti pēc Padomju Savienības sabrukuma. 1991. gada novembrī Gruzijas ministru kabinets pieņēma rezolūciju Nr. 834 par aktivitātēm, kas saistītas ar naftas un gāzes ražošanu un pārstrādi Gruzijas Republikā, ar kuru pieļauta kopuzņēmuma (*angļu val. – joint venture*) izveida starp “Tramex” - sabiedrību, kura kopīgi piederēja prasītājiem, un “SakNavtobi” - naftas sabiedrību, kura piederēja Gruzijai – ar mērķi ekspluatēt Gruzijas naftas laukus un eksportēt naftu atbilstoši izsniegtajai licencei.²⁵⁷ Attiecīgi 1992. gadā “Tramex” un “SakNavtobi” parakstīja vienošanos par kopuzņēmuma izveidi, ar kuru tika izveidots kopuzņēmums “GTI”, ieguldījuma instruments, kas vienādās daļās piederēja abām sabiedrībām. Atbilstoši kopuzņēmumu vienošanās noteikumiem tika noteikts, ka sākotnēji nolīgtais līguma darbības termiņš 25 gadi tiek pagarināts uz nākamajiem 25 gadiem, ja vien kāda no vienošanās pusēm nav izteikusi nodomu izbeigt vienošanos otrai pusei par to paziņojot 6 mēnešus pirms

²⁵¹ *Peters P.* Recent Developments in Expropriation Clauses of Asian Investment Treaties. Vol. 5 Asian Yearbook of International Law, 1995, pp. 51 – 52.

²⁵² *Amaco International Finance Corporation v. The Government of the Islamic Republic of Iran, National Iranian Oil Company, National Petrochemical Company and Kharg Chemical Company Limited, Iran-US Claims Tribunal*, 15 Iran-US C.T.R. 189, Partial Award, 14 July 1987.

²⁵³ *Guaracachi America, Inc. and Rurelec PLC v. The Plurinational State of Bolivia, UNCITRAL, PCA Case No. 2011-17.*

²⁵⁴ UNCTAD: Taking of Property. UNCTAD Series on Issues in International Investment Agreements. New York and Geneva: United Nations Publication, 2000, p. 11.

²⁵⁵ *Ioannis Kardassopoulos v. Georgia, ICSID Case No. ARB/05/18, Award, 3 March 2010.*

²⁵⁶ *Ibid.*, paras. 2 – 3.

²⁵⁷ *Ibid.*, para. 74.

vienošanās noteiktā termiņa notecējumam.²⁵⁸ 1993. gadā GTI noslēdza koncesijas darījumu, ar kuru tika piešķirta 30 gadu koncesija pār Gruzijas naftas cauruļvadiem. 1994. gada decembrī tika izveidota 13 multinacionālu naftas sabiedrību – “*bez peļņas / bez zaudējumu*” kopuzņēmums “AIOC”. 1995. gada 11. novembrī tā laika Gruzijas prezidents Eduards Ševardnadze pieņēma lēmumu Nr. 477, ar kuru tika izveidota Gruzijai piederoša sabiedrība – Gruzijas Starptautiskā Naftas korporācija GIOC (*angļu val. – Georgian International Oil Corporation (GIOC)*). Attiecīgi Gruzijas valdība 1996. gada 20. februārī pieņēma lēmumu Nr. 178, ar kuru paredzēja, ka GIOC kopā ar citām sabiedrībām pārstāvētu Gruziju līgumā par būvniecību un ekspluatāciju Samgori – Batumi naftas cauruļvadam. Ar konkrēto lēmumu tika izbeigtas visas tiesības, kuras Gruzija agrāk bija piešķīrusi trešajām personām, kas nonāktu pretrunā ar aktuāli pieņemtu lēmumu, tādējādi izbeidzot “Tramex” / “GTI” ekskluzīvās tiesības Gruzijā. Minēto apsvērumu izvērtēšanas rezultātā šķīrējtiesa nonāca pie secinājuma, ka Gruzija ir ekspropriējusi prasītāja ieguldījumu, tādējādi pārkāpjot ECT 13. panta pirmo daļu. Proti, šķīrējtiesa paskaidroja, ka lietā ir redzams tiešas ekspropriācijas piemērs, kas izriet no lēmuma Nr. 178, ar kuru ir atņemtas “GTI” tiesības sākotnējā naftas cauruļvada būvniecībai. Šāda atņemšana netika interpretēta kā valsts *bona fide* regulatīva darbība, kas attaisnotu valsts rīcību. Lai gan lietā šķīrējtiesa nekonstatēja, ka ekspropriācija tika veikta diskriminējoši, taču bija redzams, ka valsts izvēlējās it kā sev izdevīgāku darījumu ar citu ārvalstu ieguldītāju, kas sadarbībā ar AIOC īstenotu naftas cauruļvada būvniecību un vēlāku ekspluatāciju. Šķīrējtiesa konstatēja, ka nav izpildīta prasība pienācīga procesa kontekstā, un ieguldītājam netika nodrošināta taisnīga kompensācija par īpašuma atņemšanu.²⁵⁹

3. rekvizīcija – rīkojums, kas paredz prasījumu pret īpašuma izmantošanu. Tiesību doktrīnā skaidrots, ka šis ekspropriācijas veids ir visai rets, un maz sagaidāms, ka šāda rakstura ekspropriācijas prasījumi praksē varētu tikt skatīti, taču tajā pašā laikā tas ir viens no būtiskākajiem starptautisko tiesību strīdiem, kas skar konkrēto tiešās ekspropriācijas formu.²⁶⁰ Proti, ANO ST *ELSI* lietas nolēmumā tika analizēts strīds par *ELSI* rūpnīcas un tās aktīvu rekvizīciju.²⁶¹ Lietā galvenais arguments bija tāds, ka pat tad, ja nav notikusi tieša ekspropriācija, atņemšana varēja tikt apslēpta kā akcionāru interešu ekspropriācija *ELSI*.

²⁵⁸ Ioannis Kardassopoulos v. Georgia, ICSID Case No. ARB/05/18, Award, 3 March 2010, para. 77.

²⁵⁹ Ibid., paras. 392, 393, 396, 408.

²⁶⁰ Cox J.M. Expropriation in International Investment Treaty Arbitration. Oxford International Arbitration Series. Oxford: Oxford University Press, 2019, p. 47.

²⁶¹ Elettronica Sicula S.p.A. (*ELSI*), Judgment, I.C.J. Reports 1989, p. 15.

Tomēr tiesa neskatīja šo jautājumu attiecībā uz faktiskajiem apstākļiem. Vēl viens piemērs šajā kontekstā bija jau iepriekš aprakstītā *Norwegian Shipowners' Claim* lieta,²⁶²

4. konfiskācija – īpašuma atņemšana kā sods par nacionālā vai starptautiskā tiesību akta pārkāpumu. Detalizētāk konfiskācija skaidrota kā privātīpašuma atņemšana ar mērķi sodīt īpašuma īpašnieku, kas pārkāpis likumu vai veicis citas darbības, kas vispārīgi ir nelabvēlīgas valsts interesēm.²⁶³ Proti, ar konfiskāciju saprot īpašuma atņemšanu, kas satur soda elementu.²⁶⁴ Taču saistībā ar šāda īpašuma atņemšanas formu pastāv nevienprātība, vai konfiskācija var tikt uzskatīta par ekspropriāciju, piešķirot tiesības ieguldītājam lūgt kompensāciju atbilstoši starptautiskajiem līgumiem. Turklāt ieguldījumu līgumos šis termins pārsvarā netiek lietots.²⁶⁵ Praksē nav atrodami daudzi gadījumi, kas precīzi atbildētu uz jautājumu, vai šāda veida atņemšanu var klasificēt kā ekspropriācijas formu. ICSID lietā *EDF v. Romania* tika aplūkots konfiskācijas motīvs, lai noteiktu, vai pret ieguldītāju vērstie pasākumi ir uzskatāmi par ekspropriāciju atbilstoši piemērojamajam BIT.²⁶⁶ Lietā šķīrējtiesa konstatēja, ka valsts rīcība tika īstenota pienācīgā procesā un labā ticībā, līdz ar to sankcijas, kas tika vērstas pret ieguldītāju, bija tiesiskas un nevar tikt traktētas kā ekspropriācija, kuras rezultātā ieguldītājam ir tiesības uz kompensācijas atbilstoši piemērojamajam BIT.²⁶⁷ Attiecīgi šķīrējtiesa skaidroja, ka, ja vien citādi netiek apstiprināts BIT pārkāpums, ko konkrētajā gadījumā nav izdevies apstiprināt, BIT nav piemērots instruments, lai piešķirtu ieguldītājam līdzekli, lai īstenotu tā tiesības atbilstoši piemērojamo tiesību sistēmai, ko viņš atbilstoši nav izlietojis vai nav izlietojis laikā.²⁶⁸

Tiek uzskatīts, ka galvenā tiešās ekspropriācijas pazīme ir īpašuma tiesību pārņemšana par labu valstij.²⁶⁹ Norādīto tēzi ir paskaidrojusi šķīrējtiesa savā *Sempra Energy v. Argentina* spriedumā, kurā šķīrējtiesa noraidīja prasītāja prasījumu par tā netiešā ieguldījuma - divu dabasgāzes izplatīšanas licenču - tiešo ekspropriāciju. Šķīrējtiesa norādīja, ka tiešās ekspropriācijas konstatēšanai ir jānotiek

²⁶² Permanent Court of Arbitration, *Norwegian Shipowners' Claim* (Norway v United States), 13 October 1922, I RIAA 307 (1948).

²⁶³ *Reeves W.H.* Expropriation, Confiscation, Nationalization – What One Can Do About Them. Vol. 24, No. 3 *Business Lawyer*, 1969, pp. 867 – 886.

²⁶⁴ *Reinisch A.* Is expropriation ripe for codification? The example of the non-discrimination requirement for lawful expropriations. In: *International Investment Law and Soft Law*. Edited by Bjorklund A.K., Reinisch A. Cheltenham: Edward Elgar, 2012, p. 276.

²⁶⁵ *Cox J.M.* Expropriation in International Investment Treaty Arbitration. Oxford International Arbitration Series. Oxford: Oxford University Press, 2019, p. 50.

²⁶⁶ *EDF (Service) Ltd. v. Romania*, ICSID Case No. ARB/05/13, Award, 8 October 2009.

²⁶⁷ *Ibid.*, paras. 281, 308, 311.

²⁶⁸ *Ibid.*, para. 313.

²⁶⁹ *Dolzer R., Schreuer C.* Principles of International Investment Law. Second Edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 101.

nozīmīgas īpašumu tiesību daļas komponentes nonākšanai valsts īpašumā. Proti, šķīrējtiesa skaidroja, ka nepastāv tiešā ekspropriācija, ja vismaz kāda būtiska īpašuma tiesību sastāvdaļa nav nodota citam labuma guvējam - valstij. Attiecīgi šķīrējtiesas ieskatā var būt situācija, kad ekonomiskie ieguvumi tiek pārnesti no nozares uz patērētājiem, vai no vienas rūpniecības nozares uz citu rūpniecības nozari, un tas galu galā dod labumu sabiedrībai un valstij kopumā. Tomēr tas neietekmē kādu no īpašuma tiesiskajiem elementiem, piemēram, īpašumtiesības uz īpašumu (*angļu val. - title to property*).²⁷⁰ Tomēr iepriekš norādītā *Ioannis Kardassopoulos v. Georgia* lieta norāda uz pretēju viedokli. Šajā gadījumā tiešā ekspropriācija konstatēta arīdzan situācijā, kurā valsts neiegūst īpašuma tiesības, bet tiek atsaukta koncesija.²⁷¹ Tādējādi praksē pastāv diskusija, vai tiešās ekspropriācijas koncepcija pieprasa, ka īpašuma tiesības tiek nodotas valstij, ko atsevišķās lietās šķīrējtiesas ir atzinušas par nepieciešamu priekšnoteikumu,²⁷² vai arī tiešā ekspropriācija pastāv arī gadījumos, kad īpašuma tiesību tituls ir anulēts, kaut tā nodošana nav notikusi.²⁷³ Tātad diskurss ir jautājumā par to, vai faktiskā nodošana ir priekšnoteikums tiešās ekspropriācijas konstatēšanai.

Neatkarīgi no doktrīnas, tiešā ekspropriācija ir konstatējama ar brīdi, kad īpašumtiesības tiek nodotas vai tiek anulēts īpašumtiesību tituls.²⁷⁴ Ieguldījuma fiziskas atņemšanas gadījumā saprotams, ka ekspropriācija notikusi brīdī, kad īpašums ir atņemts, pat ja atsavināšanas patstāvīgais raksturs ir kļuvis zināms tikai vēlākā laika posmā. Šī iemesla dēļ ieguldītājam parasti ir tiesības saņemt kompensāciju, balstoties uz ieguldījuma vērtību ekspropriācijas brīdī vai jebkurā agrākā brīdī, kad tiesiskas ekspropriācijas gadījumā atsavināšana kļuva publiski zināma.²⁷⁵

²⁷⁰ *Sempra Energy International v. The Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/02/16, Award, 28 September 2007, para. 280.

²⁷¹ *Ioannis Kardassopoulos v. Georgia*, ICSID Case No. ARB/05/18, Award, 3 March 2010.

²⁷² *National Grid plc v. The Argentine Republic*, UNCITRAL, Award, 3 November 2008, para. 145; *Sempra Energy International v. The Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/02/16, Award, 28 September 2007, paras. 279 – 281; *Enron Corporation and Ponderosa Assets, L.P. v. Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/01/3, Award, 22 May 2007, paras. 243 – 245.

²⁷³ *Vestey Group Ltd. v. Bolivarian Republic of Venezuela*, ICSID Case No. ARB/06/4, Award, 15 April 2016, paras. 253, 292; *AWG Group Ltd v. The Argentine Republic*, UNCITRAL, Decision on Liability, 30 July 2010, para. 132; *Gemplus S.A., SLP S.A., Gemplus Industrial S.A. de C.V. v. The United Mexican States*, ICSID Case No. ARB(AF)/04/3, Award, 16 June 2010, para. 8.23.

²⁷⁴ *National Grid plc v. The Argentine Republic*, UNCITRAL, Award, 3 November 2008, para. 145; *Enron Corporation and Ponderosa Assets, L.P. v. Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/01/3, Award, 22 May 2007, para. 243.

²⁷⁵ *Tenaris S.A. and Talta – Trading e Marketing Sociedade Unipessoal Lda. v. Bolivarian Republic of Venezuela (II)*, ICSID Case No. ARB/12/23, Award, 12 November 2016, para. 396; *Rumeli Telekom A.S. and Telsim Mobil Telekomunikasyon Hizmetleri A.S. v. Republic of Kazakhstan*, ICSID Case No. ARB/05/16, Award, 29 July 2008, paras. 793 – 794; *Archer Daniels Midland Company and Tate & Lyle Ingredients Americas, Inc. v. The United Mexican States*, ICSID Case No. ARB(AF)/04/5, Award, 21 November 2007, para. 283; *Metalclad Corporation v. The United Mexican States*, ICSID Case No. ARB(AF)/97/1, Award, 30 August 2000, para. 118; *Mr. Franz Sedelmayer v. The Russian Federation*, SCC, Arbitral Award, 7 July 1998, para. 365.

2.2. NETIEŠĀ EKSPROPRIĀCIJA, TĀS VEIDI UN NOŠĶIRŠANAS PAZĪMES

Mūsdienās aizvien aktuālāks kļuvis jautājums, par tāda koncepta skaidrošanu kā “netiešā ekspropriācija”, kas ietvert arī dzan ECT 13. pantā, ko var attiecināt uz valsts regulatīvām darbībām, kas vērstas uz vides, veselības un citu sabiedrības labklājības interešu aizsardzību.²⁷⁶ Atšķirībā no iepriekš skaidrotās tiešās ekspropriācijas netiešā ekspropriācija ietver pilnīgu (vai tuvu pilnīgai) ieguldījuma atņemšanu bez formālas īpašumtiesību titula nodošanas vai fiziskas īpašuma atņemšanas.²⁷⁷ Tas nozīmē, ka īpašumtiesību atņemšana norit bez formālas nacionalizācijas, konfiskācijas vai rekvizīcijas pasākumiem vai militāras intervences (okupācijas).²⁷⁸ Tādējādi atņemšana netiešās ekspropriācijas gadījumos tiek aplūkota no valsts veiktu pasākumu (rīcības, kas skar ārvalstu ieguldītāju) iedarbības jeb seku uz ārvalstu ieguldītāja īpašumtiesībām skatupunkta. Netiešās ekspropriācijas gadījumos kumulatīvi vai alternatīvi tiek zaudēta ieguldītāja kontrole pār ieguldījumu, zaudēts ieguldījuma ekonomiskais pielietojums un/vai zaudēta ieguldītāja spēja saņemt objektīvi un saprātīgi sagaidāmo peļņu. Turklāt, tas notiek bez fiziskas varas akta vai formāla lēmuma, ar kuru zaudēts īpašumu tiesību tituls, vai bez īpašuma nonākšanas fiziskā izpratnē citas personas kontrolē. Proti, līdzās tiešajai ekspropriācijai pastāv arī cita veida iejaukšanās īpašuma tiesību baudīšanā, kā rezultātā ir iestājušās tiešajai ekspropriācijai pielīdzināmas sekas, par ko ir atbildīga valsts.

Līdz ar to noteiktos apstākļos valsts var faktiski izbeigt īpašuma tiesības, nemaz neskarot pašu tiesību uz īpašumu šī apzīmējuma tiešākajā nozīmē, t.i., ekspropriācija ir konstatējama ne tikai gadījumos, kad konkrētais aktīvs (t.sk. ieguldījums) nonāk citas personas īpašumā, bet arī, kad īpašuma vērtība ir zudusi vai ieguldījuma turpmāka utilizācija ir ekonomiski bezvērtīga. Jau šī gadsimta sākumā ārvalstu ieguldījumu tiesību jomas vadošie pētnieki atzīmēja, ka netiešās ekspropriācijas piemērošanas problemātika ir kļuvusi par galveno jautājumu starptautisko ieguldījumu tiesībās.²⁷⁹ Šķīrējtiesu praksē šajā kontekstā norādīts, ka starptautiskajās tiesībās ir atzīts,

²⁷⁶ OECD (2004), “Indirect Expropriation” and the “Right to Regulate” in International Investment Law, OECD Working Papers on International Investment, 2004/04, OECD Publishing, 2004, p. 2.

²⁷⁷ Cox J.M. Expropriation in International Investment Treaty Arbitration. Oxford International Arbitration Series. Oxford: Oxford University Press, 2019, p. 53; UNCTAD: Taking of Property. UNCTAD Series on Issues in International Investment Agreements. New York and Geneva: United Nations Publication, 2000, p. 4.

²⁷⁸ Higgins R. The Taking of Property by the State: Recent Developments in International Law. Vol. 176 Collected Courses of the Hague Academy of International Law, 1982, pp. 324; Heckels C. Protecting Regulatory Autonomy through Greater Precision in Investment Treaties: The TPP, CETA, and TTIP. Journal of International Economic Law, Vol. 19, Issue 1, 2016, p. 378; Appleton B. Regulatory Takings: The International Law Perspective. New York University Environmental Law Journal, Vol. 11, Issue 1, 2002, p. 35; Paparinskis M. Regulatory Expropriation and Sustainable Development. In: Sustainable Development in International Investment Law. Gehring M.W., Cordonnier-Sugger M.C. and Newcombe A. edition. Wolters Kluwer Law & Business, 2011, pp. 295 – 328.

²⁷⁹ Dolzer R. Indirect Expropriations: New Developments? Article of the Colloquium on Regulatory Expropriation organised by the New York University, pp. 25 – 27, April 2002, Vol. 11 Environmental Law Journal, p. 64; Piran

ka valdības darbībām ne vienmēr jābūt tiešas īpašuma juridiskas pārņemšanas vai fiziskas atņemšanas veidā, lai tās tiktu kvalificētas kā ekspropriācija.²⁸⁰ Arī ECT 13. panta pirmās daļas piemērošanas praksē dominē ieguldītāju prasījumi, kuri satur pārmetumu par to, ka valsts ir īstenojusi netiešo, nevis tiešo ekspropriāciju.²⁸¹

Tiesību doktrīnā skaidrots, ka atbilstoši starptautisko tiesību paražu normām (t.sk., starptautisko līgumu tiesībām) ārvalstu ieguldītāja aizsardzība pret ekspropriāciju ietver sevī ne tikai formālu un tiešu atņemšanu, bet vienlaikus arī netiešu atņemšanu.²⁸² Autora ieskatā tas nozīmē, ka ekspropriācija ietver katru pasākumu, kura rezultātā pilnībā vai daļēji tiek atņemtas privātpašnieka tiesības, temporāli vai pastāvīgi. To apstiprina izvērstā un plaša starptautisko šķīrējtiesu prakse un starptautisko tiesību judikatūra kopumā.²⁸³

Centieni kodificēt paražu tiesību normas netiešās ekspropriācijas jēdziena tvērumā redzami 1961. gada Hārvardas projekta konvencijas par valsts atbildību par kaitējuma nodarīšanu ārvalstniekiem (*angļu val. - Harvard Draft Convention on the International Responsibility of States*

H. Indirect Expropriation in the Case Law of the Iran-United States Tribunal. Finnish Yearbook of International Law, 1995, pp. 140 – 274.

²⁸⁰ Alpha Projektholding GmbH v. Ukraine, ICSID Case No. ARB/07/16, Award, 8 November 2010, para. 408.

²⁸¹ *Graham C., Seif I.* ECT and States' Right to Regulate. In: *International Arbitration in the Energy Sector*. Edited by Maxi Scherer. Oxford: Oxford University Press, 2020, p. 224.

²⁸² *García-Amador F.W.*, ILC Special Rapporteur, in its Fourth Report on State Responsibility (1959), UN Doc. A/CN.4/119, p. 39; *De Luca A.* Indirect Expropriation and Regulatory Takings: what role for the “legitimate expectations” of foreign investors? In: *General Interests of Host States in International Investment Law*. Edited by Giorgion Sacerdoti with Pia Acconci, Mara Valenti and Anna De Luca. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, p. 59.

²⁸³ 10.3. panta a. un b. punkts: *Sohn L.B., Baxter B.B.* Draft Convention on International Responsibility of States for Injuries to Aliens. Vol. 55, Issue 3 *American Journal of International Law*, July 1961, p. 553; *Sempra Energy International v. The Argentina Republic*, ICSID Case No. ARB/02/16, Award, 28 September 2007, para. 285; *LG&E Energy Corp., LG&E Capital Corp., and LG&E Internatioanl, Inc. v. Argentina Republic*, ICSID Case No. ARB/02/1, Decision on Liability, 3 October 2006, para. 191; *BG Group Plc. v. The Republic of Argentina*, UNCITRAL, Award, 24 December 2007, paras. 258 - 266; *Enron Corporation and Ponderosa Assets, L.P. v. Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/01/3, Award, 22 May 2007, para. 245; *Técnicas Medioambientales Tecmed, S.A. v. The United Mexican States*, ICSID Case No. ARB(AF)/00/2, Award, 29 May 2003, para. 115; *CME Czech Republic B.V. v. Czech Republic*, UNCITRAL, Partial Award, 13 September 2001, para. 604; *Antoine Goetz et consorts v. République du Burundi*, ICSID Case No. ARB/95/3, Award (Embodying the Parties' Settlement Agreement), 10 February 1999, para. 124; *Sterret Housing Corp. v. Iran*, 14 August 1987, 4 Iran-US C.T.R. 122, paras. 154 - 157; *Tippets, Abbett, McCarthy, Stratton v. TAMS-AFFA Consulting Engineers of Iran*, Award, 29 June 1984, 6 Iran-US C.T.R, paras. 219, 225 - 226; *German Interests in Polish Upper Silesia (Germany v. Poland)*, 1926 PCIJ Ser. A, No. 7, Judgment May 25 1926, pp. 14 - 15; *Leben C.* La liberte normative de L Etat et La question de l'expropriation indirected. *Leben C.* ed. *Le contentieux arbitral transnational relative a l'investissment*. Paris, Brussels: Anthemis, 2006, pp. 173 - 175; *Dolzer R., Schreuer C.* *Principles of International Investment Law*. Oxford: Oxford University Press, 2008, pp. 96 - 104.

for Injuries to Aliens)²⁸⁴ un OECD 1967. gada projekta konvencijā par ārvalstu īpašuma aizsardzību.²⁸⁵

Tieši netiešā ekspropriācija visbiežāk ir pamatā strīdiem, kas tiek skatīti ICSID. Strīdus situācijas parasti ir saistītas ar valsts likumdošanu vai administratīvo aktu izdošanu, kā rezultātā tiek ierobežotas ārvalstu ieguldītāja īpašuma tiesības. Šādas darbības nevar tikt kvalificētas kā tiešā ekspropriācija *per se* vai nacionalizācija, bet gan kā netiešā ekspropriācija, proti, darbības ar ekspropriācijai pielīdzināmām sekām.²⁸⁶ Tātad netiešās ekspropriācijas analīzes ietvaros uzsvars tiek likts nevis uz darbības formu, bet gan negatīvajām sekām, kas iestājas ieguldītājam. Piemēram, lietas *Spyridon Roussalis v. Romania* spriedumā skaidrots, ka netiešā ekspropriācija ir konstatējama, kad valsts pasākumu rezultātā tiek zaudēta iespēja efektīvi kontrolēt ieguldījumu, izmantot šo kontroli, vai ievērojami zūd ieguldījuma vērtība. Tādējādi, netiešā ekspropriācijas konstatēšanai ir nepieciešams noskaidrot pasākumu iespaidu jeb sekas uz ieguldījumu, kas šajā kontekstā ir centrālais jautājums.²⁸⁷

Tomēr, neskatoties uz neskaitāmiem starptautisko šķīrējtiesu un tiesu nolēmumiem, nav precīzi noteikta netiešās ekspropriācijas definīcija, kā arī enerģētikas kontekstā ECT neietver skaidrojumu, lai atšķetinātu netiešās ekspropriācijas saturu. Piemēram, lietā *Starrett Housing v. Islamic Republic of Iran* šķīrējtiesa norādīja, ka Irānas valdības darbības ir uzskatāmas par ekspropriāciju, kaut arī tā neizdeva tiešu aktu, ar kuru ekspropriēta vai nacionalizēta ārvalstu ieguldītāja manta. Tiesa to pamatoja ar argumentu, ka ir starptautiski atzīts, ka darbības, ar kurām valsts iejaucas personas īpašuma tiesībās tādā apmērā, ka šīs tiesības ir padarītas pilnībā bezjēdzīgas un nepielietojamas, ir uzskatāmas par ekspropriāciju. Citiem vārdiem, īpašums tika ekspropriēts, kaut arī valsts nav to darījusi šī jēdziena tiešākajā nozīmē - konkrētam īpašumam nav mainījies tā īpašnieks un par tādu vēl joprojām uzskatāms ārvalstu ieguldītājs.²⁸⁸

No augstākminētā izriet, ka netiešā ekspropriācija ir pilnīga vai gandrīz pilnīga ieguldījuma atņemšana bez formāla tiesību akta, kas paredz īpašumtiesību titula (*angļu val. – legal title to the property*) pārņemšanu vai īpašuma fizisku atņemšanu.²⁸⁹ Šādas darbības, ko veic uzņemošā valsts un

²⁸⁴ Sohn L.B., Baxter R. Draft Convention on the International Responsibility of States for Injuries to the Economic of Aliens. Vol. 55 American Journal of International Law, 1961, p. 553.

²⁸⁵ Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), 1967 Draft Convention on the Protection of Foreign Property, p. 125. Pieejams: <https://www.oecd.org/daf/inv/internationalinvestmentagreements/39286571.pdf> [aplūkots 2020. gada 7. jūnijā].

²⁸⁶ Klabbers J. International Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2013, p. 277.

²⁸⁷ Spyridon Roussalis v. Romania, ICSID Case No. ARB/06/1, Award, 7 December 2011, paras. 327 – 328.

²⁸⁸ Starrett Housing Corporation, Starrett Systems, Inc., Starrett Housing International, Inc., v. Islamic Republic of Iran, Bank Markazi Iran, Bank Omran, Bank Mellat, Iran-US Claims Tribunal, Final Award, 16 Iran-US C.T.R., 23 ILM 1090 (1984).

²⁸⁹ Expropriation. UNCTAD Series on Issues in International Investment Agreements II. A sequel. New York and Geneva: United Nations, 2012, UNCTAD/DIAE/IA/2011/7, United Nations Publication, p. 6; OECD (2004),

kurām ir ekspropriācijai vai nacionalizācijai līdzvērtīga iedarbība, tiek apzīmētas kā netiešā (*angļu val. - indirect*), pakāpeniskā (*angļu val. - creeping*) vai *de facto* ekspropriācija, vai darbības, kas pielīdzināmas (*angļu val. - tantamount*) ekspropriācijai. Netiešā ekspropriācija attiecas un var attiekties uz vienu darbību, kas samazina ieguldījuma ekonomisko vērtību, vai vairākām darbībām un / vai bezdarbību (pakāpeniskā ekspropriācija), kam laika gaitā ir tāda pati iedarbība uz ieguldījuma vērtību.²⁹⁰

Minētie skaidrojumi sniedz vispārēju ieskatu netiešās ekspropriācijas definēšanā. Lai gan tas ir jauns fenomens, tā definēšana joprojām ir attīstības stadijā, kas nozīmē, ka precīzu *numerus clausus* pazīmju uzskatījums, kas būtu piemērojams visiem dzīves gadījumiem netiešās ekspropriācijas identificēšanai, nav izkristalizējies starptautiskajās tiesībās. Praksē netiešā ekspropriācija vai tam pielīdzināmi pasākumi ir konstatēti, piemēram, pārņemot trešās personas īpašumu, kas padara bezvērtīgus patentus un līgumus kontrolējošajai sabiedrībai,²⁹¹ būvatļaujas izsniegšanas atteikums pēc iepriekšējiem tās izdošanas apliecinājumiem,²⁹² personas, kura pārvalda ieguldījumu, izraidīšana no valsts²⁹³ vai ieguldījuma īpašnieka sabiedrības amatpersonu nomainīšana uz valdības noteiktām amatpersonām.²⁹⁴

Kopumā tiešās un netiešās ekspropriācijas nošķiršana ir atzīta starptautisko ieguldījumu līgumu strīdos. Piemēram, lietā *Metalclad Corp. v. Mexico* NAFTA šķīrējtiesa secināja, ka Meksika ir netieši ekspropriējusi prasītāja ieguldījumu - bīstamo atkritumu poligonu -, konkrētajām pašvaldībām, bez jebkāda pamata un neparedzot pārsūdzības iespējas administratīvā kārtībā un tiesā, tāpat arī atsakot būvatļauju izsniegšanu, tādējādi nelikumīgi apturot jebkādu prasītāja darbību poligonā.²⁹⁵ Turklāt, vienlaikus ar Meksikas štata gubernatora ekoloģisko dekrētu, ar kuru aptverta teju 190'000 hektārus liela zemes teritorija, ieskaitot prasītāja poligona atrašanās vietu, tika noteikta ekoloģiskās saglabāšanas zona, kas pēc būtības uz visiem laikiem aizliedza poligona darbību.²⁹⁶ Šķīrējtiesa, interpretējot NAFTA 1110. panta saturu, skaidro, ka plašākā izpratnē norma aptver ne vien tiešo ekspropriāciju, bet arī netiešo ekspropriāciju, kas iedarbības ziņā pilnībā vai būtiskā daļā

“Indirect Expropriation” and the “Right to Regulate”, OECD Working Papers on International Investment, 2004/04, OECD Publishing, 2004, pp. 3 - 4.

²⁹⁰ *Lim C.L., Ho J., Paparinskis M.* International Investment Law and Arbitration. Commentary, Awards and Materials. Cambridge: Cambridge University Press, 2018, p. 335.

²⁹¹ *Chorzow Factory (Germany v. Poland)*, Judgment, 1928 P.C.I.J. (ser. A) No. 17 (sept. 13).

²⁹² *Metalclad Corporation v. The United Mexican States*, ICSID Case No. ARB(AF)/97/1, Award, 30 August 2000.

²⁹³ *Biloune and Marine Drive Complex Ltd. v. Ghana Investments Centre and the Government of Ghana*, Award on Jurisdiction and Liability, 27 October 1989, 95 ILR 184, p. 209.

²⁹⁴ *Starrett Housing Corporation, Starrett Systems, Inc., Starrett Housing International, Inc., v. Islamic Republic of Iran, Bank Markazi Iran, Bank Omran, Bank Mellat*, Iran-US Claims Tribunal, Final Award, 16 Iran-US C.T.R., 23 ILM 1090 (1984).

²⁹⁵ *Metalclad Corporation v. The United Mexican States*, ICSID Case No. ARB(AF)/97/1, Award, 30 August 2000.

²⁹⁶ *Ibid.*, paras. 106, 109.

atņem ieguldītājam saprātīgi sagaidāmu ekonomisku labumu no īpašuma izmantošanas, kaut arī šāda rīcība nesniedz labumu uzņēmuma valstij.²⁹⁷

Tomēr *Metalclad* lietas *dicta* radījusi diskusiju, vai šāda definīcija nav pārāk plaša un vai šķīrējtiesas skaidrojumu nav nepieciešams precizēt daļā par īpašuma ierobežošanas apmēru. *Metalclad* lietas spriedums tika apstrīdēts Britu Kolumbijas Augstākajā tiesā, kurā prezidējošais tiesnesis norādīja, ka šķīrējtiesa piemēroja “ekstrēmi” plašu ekspropriācijas definīciju NAFTA 1110. panta mērķiem. Augstākās tiesas ieskatā sava plašā tvēruma dēļ apstrīdētajā spriedumā ekspropriācijas definīcijai pakļauta citādā ziņā tiesiska pašvaldības rīcība īpašuma zonēšanai.²⁹⁸

Minētā diskusija par netiešās ekspropriācijas tvērumu un interpretāciju analizēta arī citās starptautisko ieguldījumu strīdu lietās kontekstā ar Britu Kolumbijas Augstākās tiesas secinājumiem. Piemēram, tiesību doktrīnā aprobētas norādes,²⁹⁹ kas ietvertas UNCITRAL *ad hoc* šķīrējtiesas spriedumā lietā *Chemtura Corp. v. Canada*. Tajā norādīts, ka, lai gan ar Britu Kolumbijas Augstākās tiesas nolēmumu netika atcelts *Metalclad* lietas spriedums, ir redzama polarizācija, definējot netiešās ekspropriācijas aprises un tvērumu, ko Augstākā tiesa *Metalclad* lietas definīcijas kontekstā skaidro kā “ekstrēmi plašu”.³⁰⁰ Tomēr lielāku skaidrību UNCITRAL šķīrējtiesa neviesa un neuzskatīja par nepieciešamu atrisināt šo juridisko pretrunu. Tā vietā tiesa akcentēja, ka būtiska īpašuma daļas atņemšanas (ierobežošanas) konstatēšana ir sensitīvs jautājums, kas katrā konkrētajā gadījumā pieprasa specifisku lietas apstākļu izvērtējumu, kas nevar tikt veikts, tikai piemērojot ierobežotus binārus noteikumus.³⁰¹

No vienas puses, autors var piekrist Britu Kolumbijas Augstākās tiesas secinājumiem, ka ekspropriācijas jēdziena nepamatota paplašināšana potenciāli var aizskart valsts suverēno varu īstenot tiesiskus un sabiedrībai nepieciešamus pasākumus savā teritorijā. No otras puses, *Metalclad* lietā izdarītie secinājumi nav uzskatāmi par izsmeļošu definīciju, kas jebkuru valsts darbību pakļautu ekspropriācijas tvērumam. Autors uzskata, ka līdz ar to *Metalclad* lietas spriedumā norādītā definīcija ir aplūkojama kontekstā ar šķīrējtiesas secinājumiem lietā *Chemtura*. Tajos skaidrots, ka netiešā ekspropriācija ir konstatējama, tikai rūpīgi izvērtējot lietas faktiskos apstākļus, valsts darbību tiesiskumu un ekspropriācijas tiesiskuma kritērijus, kas ietverti BIT vai MIT noteikumos. Autora ieskatā, *Metalclad* spriedumā ietvertā *dicta* pati par sevi nav izsmeļoša un neatbrīvo tiesību

²⁹⁷ *Metalclad Corporation v. The United Mexican States*, ICSID Case No. ARB(AF)/97/1, Award, 30 August 2000, para. 103.

²⁹⁸ *United Mexican States v. Metalclad Corporation*, Decision, 2 May 2001, Supreme Court of British Columbia, para. 90.

²⁹⁹ *Cox J.M.* Expropriation in International Investment Treaty Arbitration. Oxford International Arbitration Series. Oxford: Oxford University Press, 2019, p. 57.

³⁰⁰ *Chemtura Corporation v. Government of Canada*, UNCITRAL, Award, 2 August 2010, para. 248.

³⁰¹ *Ibid.*, para. 249.

piemērotāju no arī citu priekšnoteikumu analīzes ekspropriācijas konstatēšanai un tās tiesiskuma novērtējumam. Šajā kontekstā ir noderīgi aplūkot arī lietā *Tecmed v. Mexico* izdarītos secinājumus, iztulkojot piemērojamā līguma apzīmējumus “*ekvivalentas ekspropriācijai*” vai “*pielīdzināmas ekspropriācijai*”.³⁰² Konkrētāk - šķīrējtiesa paskaidro, ka, lai gan tādiem apzīmējumiem kā netiešā ekspropriācija, pakāpeniskā ekspropriācija un *de facto* ekspropriācija, kas patiesībā ir netiešās ekspropriācijas formas, nav tiešas definīcijas, tie ir identificējami no valsts no darbībām un nav tieši saistīti ar mērķi vai nolūku ierobežot konkrētas personas tiesības vai aktīvus, seku ziņā šīm darbībām ir tieši šāda iedarbība.³⁰³

Arī 1950. gada 4. novembra Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (*turpmāk tekstā - ECK*) piemērošanas praksē ir skaidrots, ka *de facto* atsavināšana neprasa formālas procedūras realizāciju, pieņemot tiesību aktu par īpašuma piespiedu atsavināšanu, bet gan ir pietiekami konstatēt valsts veiktos pasākumus, kas seku ziņā atbilst formālai *de iure* īpašuma piespiedu atsavināšanai.³⁰⁴ Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzinusi, ka īpašuma *de facto* atsavināšanas noteikšanai nepieciešams izvērtēt to, vai īpašniekam vēl aizvien ir iespēja jēgpilni lietot savu īpašumu.³⁰⁵ Savā ziņā var atzīt, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesas izpratne par *de facto* ekspropriāciju sakrīt ar tās izpratni starptautiskajās ieguldījumu tiesībās.³⁰⁶ Piemēram, *Gianni a.o. v. Italy* lietā Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzina, ka ir notikusi *de facto* piespiedu atsavināšana, jo valsts bez formālas īpašuma tiesību maiņas uzsāka būvdarbus ceļa izbūvei uz pieteicēja nekustamā īpašuma, tādējādi pieteicējs pilnībā zaudēja piekļuvi savam īpašumam.³⁰⁷ Šajā gadījumā netika formāli atņemts pieteicēja īpašums, bet gan veiktas darbības, kas faktiski padara īpašuma izmantošanu par bezjēdzīgu, līdz ar to radot sekas, kas pielīdzināmas tiešajai ekspropriācijai.

Tomē jāatzīst, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesai ir tikai dažas lietas, kurās izskatīts pieteikums par ārvalstnieka īpašuma tiesību aizskārumu.³⁰⁸ Daļā no savas ierobežotās prakses Eiropas Cilvēktiesību tiesa atteicās lemt, vai iejaukšanās ir uzskatāma par ekspropriāciju, kontroles vai

³⁰² Técnicas Medioambientales Tecmed, S.A. v. The United Mexican States, ICSID Case No. ARB(AF)/00/2, Award, 29 May 2003, para. 114.

³⁰³ Ibid.

³⁰⁴ *Grabewarter Ch.* European Convention on Human Rights: Commentary. München: Verlag C.H.Beck oHG, 2014, p. 371.

³⁰⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1999. gada 28. oktobra spriedums lietā: 28342/95 *Brumărescu v. Romania*, 77. punkts.

³⁰⁶ *Grgic A., Mataga Z., Longar M., Vilfan A.* The right to property under the European Convention on Human Rights. A guide to the implementation of the European Convention on Human Rights and its protocols. Human rights handbooks, No. 10, 2006, p. 22; *Starrett Housing Corporation, Starrett Systems, Inc., Starrett Housing International, Inc., v. Islamic Republic of Iran, Bank Markazi Iran, Bank Omran, Bank Mellat, Iran-US Claims Tribunal, Final Award, 16 Iran-US C.T.R., 23 ILM 1090 (1984), para. 154.*

³⁰⁷ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2006. gada 30. marta spriedums lietā: 64450/01 *Gianni a.o. v. Italy*, 82. punkts.

³⁰⁸ *Kriebaum U.* Nationality and the Protection of Property under the European Convention on Human Rights. Vol. 6(1) Transnational Dispute Management, March 2009.

izmantošanas zudumu, vai citu iejaukšanās īpašuma tiesībās.³⁰⁹ Toties citās lietās atzīts, ka ir notikusi iejaukšanās īpašuma izmantošanā, nevis ir konstatējama ekspropriācija.³¹⁰

BIT tekstos tiek ietverti lakoniski apzīmējumi, ar kuriem tiek aptverta netiešā ekspropriācija. BIT un MIT (t.sk. ECT) ekspropriācijas noteikumi lielākoties neatklāj precīzu netiešās ekspropriācijas saturu. Tomēr pastāv arī izņēmumi. Atsevišķos BIT tekstos ir paredzētas visai skaidras norādes, kas tiek ietvertas jēdzienā “netiešā ekspropriācija”. Piemēram, 1991. gada protokolā pie Malaizijas-Apvienoto Arābu Emirātu BIT noteikts, ka ar ekspropriāciju saprot arī citas ekspropriācijai līdzīgas darbības, ieskaitot aktīvu vai līdzekļu iesaldēšanu vai bloķēšanu jebkādā formā un jebkurā vietā, kur tie ir noguldīti vai glabājas.³¹¹ Taču nevar ignorēt apstākli, ka pēdējo gadu aktualitāte “starptautisko ieguldījumu līgumu reformas” ietvaros ir precizēt iepriekš plašos gramatiskajos tvērumos un atvērta tipa materiālo tiesību aizsardzības klauzulās ietvertos valstu pienākumus pret ārvalstu ieguldītāju, lai tādējādi ierobežotu šķērējtiesu rīcības brīvību tulkot konkrētas normas, kā arī lai aizsargātu uzņemošo valstu tiesības īstenot darbības sabiedrības interesēs.³¹² UNCTAD sagatavotajā apkopojumā norādīts, ka tikai 5% no BIT, kas parakstīti pirms 2010. gada, ir ietverti netiešās ekspropriācijas kritēriji. Savukārt 42% BIT, kas noslēgti laika periodā no 2011. – 2016. gadam, satur norādes par netiešās ekspropriācijas kritērijiem.³¹³ Attiecīgi, pēdējo gadu noslēgtie līgumi atšķiras no iepriekšējās paaudzes līgumiem vairākos elementos, kuru mērķis ir plašāk aizsargāt valsts regulatīvo varu un / vai ierobežot starptautisko šķērējtiesu procesu riskus.

Šie elementi skar klauzulas, kurās tiek precizēti pienākumi attiecībā uz netiešo ekspropriāciju, paredzot lielāku skaidrības pakāpi gan uzņemošajām valstīm, gan ārvalstu ieguldītājiem.³¹⁴ Piemēram, 2016. gada 22. aprīlī parakstītā Austrijas un Kirgizstānas BIT 7. panta ceturtajā daļā precizēta netiešās ekspropriācijas definīcija BIT nolūkiem, nosakot, ka uzņemošās valsts

³⁰⁹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2000. gada 5. janvāra spriedums lietā: 33202/96 *Beyeler v. Italy*; Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2002. gada 25. jūlija spriedums lietā: 48553/99 *Sovtransavto Holding v. Ukraine*.

³¹⁰ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2005. gada 28. jūlija spriedums lietā: 51728/99 *Rosenzweig and Bonded Warehouses Ltd. v. Poland*; Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2006. gada 15. jūnija spriedums lietā: 57785/00 *Zlinsat, Spol. S.R.O. v. Bulgaria*; Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2007. gada 10. jūlija spriedums lietā: 15084/03 *Bimer S.A. v. Moldova*.

³¹¹ Agreement Between the Government of the United Arab Emirates and the Government of Malaysia for the Promotion and Protection of Investments. Pieejams: <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/1971/download> [aplūkots 2020. gada 20. decembrī].

³¹² *Zhu Y. Do Clarified Indirect Expropriation Clauses in International Investment Treaties Preserve Environmental Regulatory Space?* Harvard International Law Journal, Vol. 60, Number 2, Summer 2019, p. 377.

³¹³ UNCTAD, World Investment Report 2017, Investment and the Digital Economy, U.D. Doc. UNCTAD/WIR/2017, Geneva: United Nations Publication, 2017. Pieejams: https://unctad.org/system/files/official-document/wir2017_en.pdf [aplūkots 2020. gada 7. novembrī].

³¹⁴ UNCTAD, World Investment Report 2018, Investment and New Industrial Policies, U.N. Doc. UNCTAD/WIR/2018, Geneva: United Nations Publication, 2018. Pieejams: https://unctad.org/system/files/official-document/wir2018_en.pdf [aplūkots 2020. gada 7. novembrī]; skat. arī: *Heckels C. Protecting Regulatory Autonomy Through Greater Precision in Investment Treaties: The TPP, CETA and TTIP.* Journal of International Economic Law, Vol. 19, Issue 1, 2016, pp. 27 – 50.

nediskriminējošas darbības, kas piemērotas, lai aizsargātu tādus leģitīmus sabiedrības labklājības mērķus kā veselība, drošība un vide, nav uzskatāmas par netiešo ekspropriāciju. Izņēmums ir retie gadījumi, kad šādas darbības vai darbību sērija ir tik striktas savu mērķu kontekstā, ka saprātīgi nevar tikt aplūkotas kā pieņemtas un piemērotas labā ticībā.³¹⁵ Teju identiskā vārdiskā tvērumā netiešā ekspropriācija ir skaidrota 2018. gada 12. jūnijā parakstītajā Kanādas un Moldovas BIT pielikuma B.10 c. punktā³¹⁶ un 2013. gada 24. marta parakstītajā Tanzānijas un Ķīnas BIT 7. panta trešajā daļā.³¹⁷ Ar šādu klauzulu tiek ierobežota iespēja noteikt, ka ekspropriācija ir attiecināma uz jebkuru *bona fide* valsts regulatīvu darbību sabiedrības interešu un mērķu sasniegšanai. Tā vietā šīs klauzulas noteiktā pakāpē paskaidro, kādi papildus kritēriji ir jāvērtē, lai noteiktu, ka ir notikusi ekspropriācija, un no kādiem priekšnoteikumiem jāvadās, lai varētu noteikt to, ka valsts rīcība atbilst labas ticības principam.

Salīdzinoši nesēnā pētījumā, kas apcer, vai precizētas netiešās ekspropriācijas klauzulas starptautiskajos līgumos pasargā valsts regulatīvo varu vides aizsardzības jautājumos, precizētās ekspropriācijas klauzulas tiek izdalītas trīs dažādos modeļos. Pirmais modelis ir tā saucamais “*izgrebšanas*” (*angļu val. - “Carving Out”*) modelis, kura klauzulas izslēdz noteiktas valsts darbības no netiešās ekspropriācijas tvēruma (skat. iepriekš norādītos Austrijas, Ķīnas un Kanādas BIT noteikumus). Otrais modelis ir tā saucamais “*kontekstualizācijas*” (*angļu val. – “Contextualization”*) modelis, kas pieprasa veikt kontekstuālu analīzi netiešai ekspropriācijai. Piemēram, 2011. gada 31. martā parakstītā Indijas un Lietuvas BIT pielikuma 2. punktā ir ietverts skaidrojums (vadlīnijas) šī BIT 5. panta ekspropriācijas interpretācijai. Tas paredz, ka, nosakot, vai līgumslēdzējas puses darbība vai vairāku darbību kopums ir uzskatāms par ekspropriāciju, ir nepieciešams veikt kazuistiku analīzi, uz faktiem balstītu izmeklēšanu, kas *inter alia* ietver šādu faktoru konstatēšanu: a) darbības vai darbību sērijas ekonomiskā ietekme, lai gan darbības vai darbību sērijas nelabvēlīgā ietekme uz ieguldījuma ekonomisko vērtību pati par sevi nenodibina, ka ekspropriācija vai nacionalizācija ir notikusi; b) kādā mērā pasākumi ir diskriminējoši vai nu konkrētā darbības jomā, vai arī attiecībā uz kādu personu, ieguldītāju vai uzņēmumu; c) kādā mērā darbības vai darbību kopums iejaucas atsevišķās, saprātīgās, uz ieguldījumu balstītās ekspektācijās; d) darbību vai darbību kopuma raksturs

³¹⁵ Agreement for the Promotion and Protection of Investment Between the Government of the Republic of Austria and the Government of the Kyrgyz Republic. Pieejams: <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/5500/download> [aplūkots 2020. gada 7. novembrī].

³¹⁶ Agreement Between the Government of Canada and the Government of the Republic of Moldova for the Promotion and Protection of Investments. Pieejams: <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/5806/download> [aplūkots 2020. gada 7. novembrī].

³¹⁷ Agreement Between the Government of the People’s Republic of China and the Government of the United Republic of Tanzania Concerning the Promotion and Reciprocal Protection of Investments. Pieejams: <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/5488/download> [aplūkots 2020. gada 7. novembrī].

un nodoms, vai tās ir *bona fide* sabiedrības interesēs, vai arī pretējas tām, un vai pastāv saprātīga saikne starp darbībām un nodomu ekspropriēt.³¹⁸ Savukārt trešais modelis ir tā saucamais “*kontekstualizācijas + izgrebšanas*” modelis, kas ietver abu minēto modeļu apvienotu skaidrojumu. Šāds divu iepriekšējo modeļu apvienojums ir izmantots 2016. gada 10. februārī parakstītajā Kanādas un Honkongas speciālā administratīvās rajona BIT pielikumā.³¹⁹

Jāatzīst, ka, atbilstoši starptautiskajām tiesībām, ne visas valsts darbības, iejaucoties īpašuma tiesību baudīšanā, ir ekspropriācija *per se*. Profesors Sers Ijans Braunlijs (1932 – 2010, *Sir Ian Brownlie*) ir norādījis, ka valsts darbība, kas *prima facie* ir tiesiska tās varas izplatīšana, var ievērojami ietekmēt ārvalstu ieguldītāja intereses, nenonākot līdz ekspropriācijai. Proti, ārvalstu aktīvi un to izmantošana var tikt pakļauta nodokļu slogam, tirdzniecības ierobežojumiem – licencēm un kvotām vai darbībām ar devalvāciju. Lai gan katrai lietai var būt īpaši apstākļi, tomēr pamatā šādas darbības nav uzskatāmas par prettiesiskām un līdz ar to nav uzskatāmas par ekspropriāciju.³²⁰

Arī Singapūras Universitātes profesors un UNCTAD padomnieks strīdu risināšanas jautājumos Muthukumarasvami Sornarajahs (1942, *Muthucumaraswamy Sornarajah*) norādījis, ka valsts nediskriminējošas darbības, kas saistītas ar konkurences un patērētāju aizsardzību, kā arī vēršpāriem, vides aizsardzību un teritorijas plānošanu, ir nekompensējamas, pat ja tās ir ietekmējušas ieguldītāju – ja šādas darbības tiek uzskatītas par tik būtiskām sabiedrībai, lai valsts varētu efektīvi funkcionēt.³²¹ Līdz ar to šī pētījuma ietvaros tiks analizēts, kādos gadījumos ekspropriācija ir jānošķir no tiesiskām valsts varas izpausmēm. Autora ieskatā pasākumi, kas rada šķēršļus uzņēmējdarbības veikšanai, paši par sevi nav uzskatāmi par ekspropriāciju - piemēram, dažādi biznesa riski vai vispārēja rakstura ierobežojumi, kas skar patērētāju aizsardzību un godīgas konkurences nodrošinājumu. Netiešās ekspropriācijas gadījumā pasākumiem jārada ieguldījuma ekonomiskā pielietojuma zudums tādējādi, ka ar to saistītās tiesības, tajā skaitā peļņas gūšana, ir

³¹⁸ Agreement Between the Government of the Republic of India and the Government of the Republic of Lithuania for the Promotion and Protection of Investments. Pieejams: <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/1574/download> [aplūkots 2020. gada 7. novembrī].

³¹⁹ Agreement Between the Government of Canada and the Government of the Hong Kong Special Administrative Region of the People's Republic of China for the Promotion and Protection of Investment. Pieejams: <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/5094/download> [aplūkots 2020. gada 7. novembrī]; Skat.: *Zhu Y.* Do Clarified Indirect Expropriation Clauses in International Investment Treaties Preserve Environmental Regulatory Space? *Harvard International Law Journal*, Vol. 60, No. 2, 2019, pp. 402 – 411.

³²⁰ *Brownlie I.* Public International Law. 6th Edition. Oxford: Oxford University Press, 2003, p. 509.

³²¹ *Sornarajah M.* The International Law of Foreign Investment. Cambridge: Cambridge University Press, 1994, p. 283.

beigusi eksistēt.³²² Minētā tēze ir tieši sasaistāma ar starptautisko ieguldījumu līgumu būtību - aizsargāt ārvalstu ieguldītāju no nekomerciāliem riskiem, kurus tas saprātīgi nav uzņēmusies ciest.

Jāsaprot, ka nacionalizācijas vai tiešās ekspropriācijas gadījumā kaitējums privātpersonai sakrīt ar ieguvumu publiskai personai, bet darbības, kas pielīdzināmas ekspropriācijai, nav ar tādu pašu saikni. Tāpat netiešās ekspropriācijas gadījumā privātpersonas īpašuma vērtības samazinājumam ne vienmēr seko sabiedrības līdzekļu pieaugums, t.i., ne vienmēr sabiedrība un valsts kopumā gūst materiālu labumu no ieguldītāja aizskāruma.³²³ Tomēr ne vienmēr šis apsvērums ir izšķirošs, jo netiešās ekspropriācijas gadījumā īpaši būtiska nozīme ir tieši sekām, ko apstiprinās turpmāk darbā autora izdarītie secinājumi.

Jāatzīmē, ka atsevišķi pētnieki un kopumā arī šķīrējtiesu prakse norāda, ka netiešā ekspropriācija var izpausties dažādās formās. Konkrētāk - biežākās netiešās ekspropriācijas formas ir pakāpeniskā ekspropriācijas (*angļu val. – creeping expropriation*), līgumtiesību ekspropriācija (*angļu val. – contractual expropriation*), tiesu varas ekspropriācija (*angļu val. – judicial expropriation*), un regulatīvā ekspropriācija (*angļu val. – regulatory expropriation*).³²⁴ Daļa no minētajām ekspropriācijas formām padziļināti tiks analizētas turpmākajās apakšnodaļās.

Citos juridiskos avotos norādīts, ka netiešo ekspropriāciju var konstatēt pēc divām pazīmēm: 1) valsts veic darbību, kas būtiski ierobežo ārvalstu ieguldītājam tiesības saņemt peļņu no ieguldījuma; un 2) valsts darbības nebija saprātīgi paredzamas ārvalstu ieguldītājam.³²⁵ OECD ir norādījusi, ka, nosakot, vai ir notikusi netiešā ekspropriācija (lai nošķirtu leģitīmas valsts darbības no netiešās ekspropriācijas), ir jāskata turpmāk minētie kritēriji: 1) iejaukšanās īpašuma tiesību baudīšanā pakāpe; 2) valsts rīcības raksturs, t.i., valsts rīcības konteksts un mērķis; 3) iejaukšanās rīcība kopsakarā ar ieguldītāja saprātīgām ekspektācijām.³²⁶ Minētie kritēriji katrs atsevišķi un kopsakarā tiks arī aplūkoti turpmāk.

³²² Spyridon Roussalis v. Romania, ICSID Case No. ARB/06/1, Award, 7 December 2011, para. 328; Técnicas Medioambientales Tecmed, S.A. v. The United Mexican States, ICSID Case No. ARB(AF)/00/2, Award, 29 May 2003, para. 115.

³²³ *Nouvel Y.* Les mesures équivalent à une expropriation dan la pratique récente des tribunaux arbitraux. *Revue Générale du Droit International Public*, 2002-1, pp. 80 - 102.

³²⁴ Skat.: *Cox J.M.* Expropriation in International Investment Treaty Arbitration. Oxford International Arbitration Series. Oxford: Oxford University Press, 2019, p. 54; Técnicas Medioambientales Tecmed, S.A. v. The United Mexican States, ICSID Case No. ARB(AF)/00/2, Award, 29 May 2003, para. 114.

³²⁵ *Isakoff P.D.* Defining the Scope of Indirect Expropriation for International Investments. Vol. 3 *Global Business Law Review*, pp. 189 – 210, 2013, p. 190.

³²⁶ OECD (2004), “Indirect Expropriation” and the “Right to Regulate” in International Investment Law, OECD Working Papers on International Investment, 2004/04, OECD Publishing, 2004, p. 10.

2.2.1. IEJAUKŠANĀS ĪPAŠUMA TIESĪBU BAUDĪŠANĀ PAKĀPE

Iepriekš izteiktās tēzes apstiprina, ka ekspropriācijas izpratne joprojām ir attīstības stadijā - lai gan šķīrējtiesām kopumā nav problēmu konstatēt tiešo ekspropriāciju, netiešās ekspropriācijas gadījumā tas nebūt nav viegls uzdevums. Protams, universāls kritēriju kopums, ko var izmantot, lai jebkurā dzīves situācijā spētu noteikt valsts rīcības juridisko kvalifikāciju, t.i., noskaidrot, vai ir notikusi ekspropriācija, nav iespējams vien tāda iemesla dēļ, ka dažādos BIT un MIT tekstos ir ietverti dažādi kritēriji un ierobežojumi. Tas it īpaši redzams pēdējās dekādes BIT noteikumos, kuros ieviesta lielāka skaidrība ekspropriācijas definēšanai, nošķirot dažādas valsts darbības no kompensējamas ekspropriācijas. Tomēr, neatkarīgi no atšķirīgajām un kopīgajām pazīmēm starptautisko tiesību normās, pastāv vienprātība, ka ieguldītāja pārmetumi valstij ir jāaplūko no seku viedokļa, lai vispār būtu iespējams noteikt, ka aizskārums kādā no ekspropriācijas formām ir noticis. Ekspropriācijas pamatā uzsvars tiek likts uz to, ka ekspropriācija nozīmē būtisku tiesību atņemšanu.³²⁷ Tas nozīmē, ka iejaukšanās īpašumu tiesību baudišanā būtiski ierobežo un atņem īpašniekam iespēju izmantot īpašumu, kas ir pielīdzināma īpašuma pilnīgai atņemšanai un kas var būt saistīta arī ar efektīvas kontroles pār īpašumu zaudēšanu.

Praksē, piemēram, lietā *RFCC v. Morocco*, šķīrējtiesa norādīja, ka netiešā ekspropriācija ir konstatējama gadījumos, kad uzņemošās valsts rīcībai ir būtiskas sekas, kas samazina vai atņem leģitīmos labumus, kas saistīti ar ieguldītāja tiesību izlietošanu, kas ir pakļauta konkrētajam ierobežojošajam līdzeklim tādā apmērā, ka tas padara turpmāku ieguldījuma atrašanos īpašumā bezjēdzīgu.³²⁸ Attiecīgi ICSID lietas *PSEG v. Turkey* spriedumā un UNCITRAL šķīrējtiesas 2000. gada spriedumā lietā *Pope & Talbot Inc. v. Canada* norādīts, ka ir jāpastāv kādai ieguldītāja tiesību atņemšanas formai, kas var ierobežot ieguldītāja iespējas kontrolēt ieguldījumu, tai skaitā pārvaldīt tā ikdienas darbību kompānijā, iejaucoties administrācijā, traucējot dividendu sadali, iejaucoties sabiedrības amatpersonu iecelšanā vai atņemot sabiedrības īpašumu vai kontroli pār to pilnībā vai daļā.³²⁹ Netiešai ekspropriācijai ir jābūt ar nelabvēlīgu iedarbību, proti, lai tās rezultātā

³²⁷ Cox J.M. Expropriation in International Investment Treaty Arbitration. Oxford International Arbitration Series. Oxford: Oxford University Press, 2019, p. 101; *Brownlie I. Principles of Public International Law*. 6th Edition. Oxford: Oxford University Press, 2003, p. 509.

³²⁸ Consortium RFCC v. Morocco, ICSID Case No. ARB/00/6, Award, 22 December 2003, para. 69; skat. arī: L.E.S.I. S.p.A. and ASTALDI S.p.A. v. République Algérienne Démocratique et Populaire, ICSID Case No. ARB/05/3, Award, 12 November 2008, para. 132; Bayindir Insaat Turizm Ve Sanayi A.S. v. Islamic Republic of Pakistan, ICSID Case No. ARB/03/29, Award, 27 August 2009, para. 459.

³²⁹ PSEG Global, Inc., The North American Coal Corporation, and Konya Ingin Elektrik Üretim ve Ticaret Limited Sirketi v. Republic of Turkey, ICSID Case No. ARB/02/5, Award, 19 January 2007, para. 278; Pope & Talbot Inc. v. the Government of Canada, UNCITRAL (NAFTA), Interim Award, 26 June 2000, para. 100.

ieguldītājs vairs nevarētu kontrolēt savu biznesu vai šāda biznesa vērtība būtu praktiski “iznīcināta”.³³⁰

2007. gada ICSID lietā *Parkings v. Lithuania* tika norādīts, ka *de facto* ekspropriācija jeb netiešā ekspropriācija nav tieši definētā starptautiskajos līgumos, bet tā ir jāsaprot kā negatīvas sekas attiecībā uz ieguldītāja īpašuma tiesībām, kas nav saistītas ar tiešu īpašuma tiesību atņemšanu, bet izraisa īpašuma tiesību baudīšanas atņemšanu (*angļu val. - deprivation of the enjoyment of the property*).³³¹ *Metalclad v. Mexico* lietā šķīrējtiesa norādīja, ka ekspropriācija nav tikai tieša īpašuma atņemšana uzņemošās valsts labā, bet arī slēpta un gadījuma rakstura iejaukšanās īpašuma izmantošanā, kā rezultātā īpašniekam tiek atņemtas tiesības pilnībā vai nozīmīgā daļā izmantot vai saprātīgi saņemt ekonomisko labumu no īpašuma, pat ja uzņemošā valsts no tā labumu nesaņem.³³²

Šķīrējtiesa lietas *Saluka v. Czech Republic* spriedumā daļēji analizē, vai vispār ir pamatots prasītāja prasījums par BIT noteiktā ekspropriācijas regulējuma pārkāpumu, ja prasītāja ieskatā Čehija ir “atņēmusi” tam piederošu kapitāldaļu vērtību.³³³ Minētajā lietā šķīrējtiesa visupirms analizēja to aspektu, vai Čehijas rīcība bija tiesiska. Šķīrējtiesa, analizējot šo jautājumu, norāda, ka starptautiskajās tiesībās ir nodibināts, ka valsts nav atbildīga par kompensācijas samaksu ārvalstu ieguldītājam gadījumos, kad valsts īsteno ierastu tās regulatīvo varu, ja attiecīgie normatīvie akti ir pieņemti nediskriminējošā veidā, kas izpaužas kā *bona fide* darbības, kuru mērķis ir nodrošināt vispārēju labklājību.³³⁴ Šķīrējtiesa, atsaucoties uz *Methanex Corp. v. USA* lietu, skaidro, ka starptautiskajās paražu tiesībās ir atrodams princips, kas paredz, ka ekonomiska aizskārums gadījumā, ko radījusi *bona fide* valsts regulējoša darbība, kompensācija nav jānodrošina.³³⁵ Tomēr šķīrējtiesa akcentē, ka starptautiskajās tiesībās vēl nav skaidri noteikts, kādas darbības ir uzskatāmas par pieņemamām, un vairākumā gadījumu šķīrējtiesas akceptē, kuras darbības ietilpst valsts regulatīvo darbību tvērumā un līdz ar to nav kompensējamas. Proti, nav novilkta skaidri identificējama nošķiroša līnija starp ne-kompensējamām regulatīvajām darbībām, no vienas puses, un darbībām, kas atņem ieguldītājam tā ieguldījumu un līdz ar to ir prettiesiskas un kompensējamas, no otras puses.³³⁶

³³⁰ *Sempra Energy International v. The Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/02/16, Award, 28 September 2007, para. 285.

³³¹ *Parkerings-Compagniet AS v. Republic of Lithuania*, ICSID Case No. ARB/05/8, Award, 11 September 2007, para. 437.

³³² *Metalclad Corporation v. Mexico*, ICSID Case No. ARB(AF)/97/1, Award, 30 August 2000, para. 103.

³³³ *Saluka Investments B.V. v. The Czech Republic*, UNCITRAL, Partial Award, 17 March 2006, para. 246.

³³⁴ *Ibid.*, para. 255.

³³⁵ *Ibid.*, para. 262.

³³⁶ *Saluka Investments B.V. v. The Czech Republic*, UNCITRAL, Partial Award, 17 March 2006, para. 263.

Netiešās ekspropriācijas gadījumā jākonstatē noteiktas pakāpes iejaukšanos ieguldījumā no valsts puses.³³⁷ Iejaukšanās apjomam jābūt pietiekami nesaprātīgam, lai ieguldījuma priekšmets kļūtu bezvērtīgs, un ieguldītājam faktiski vai ievērojamā daļā tiktu atņemtas ieguldījuma lietošanas un izmantošanas tiesības.³³⁸ Jau minēts, ka, vētot netiešo ekspropriāciju, šķīrējtiesu prakse fokusējas uz valsts iejaukšanās pakāpi.³³⁹ Šāds iejaukšanās pakāpes tests tika ieviests *Tecmed* lietā, kurā, lai konstatētu ekspropriāciju, tika noskaidroti vairāki aspekti: vai ieguldītājam bija radikāli atņemta ieguldījuma ekonomiska izmantošana, ieguldījuma fiziska izmantošana, kā arī ar ieguldījumu saistītās tiesības; vai ar ieguldījumu saistītās tiesības ir beigušas eksistēt; valsts rīcības atbilstība normatīvajiem aktiem. Tas ļāva secināt, vai ir notikusi netieša *de facto* ekspropriācija, kas ir neatgriezeniska vai pastāvīga (*angļu val. - permanent*), un vai aktīvi vai tiesības, kas tiek pakļauti ierobežojošam pasākumam, ir ietekmēti tādā veidā, ka jebkāda to ekspluatācijas forma ir zudusi.³⁴⁰ Attiecībā uz akcionāru prasījumiem, *Tecmed* lietā tika izteikta piebilde, ka saskaņā ar starptautiskajām tiesībām var konstatēt, ka īpašniekam tiek atņemtas ieguldījuma īpašumtiesības, kad ieguldījuma izmantošana vai no tā izrietošo labumu baudīšana ir traucēta tiešajai ekspropriācijai līdzīgā apjomā.³⁴¹ Taču netiešā ekspropriācija nav konstatējama gadījumos, kad: 1) valsts iejaukšanās ieguldītāja biznesā bija saprātīga,³⁴² vai 2) kad ieguldītājs vēl varēja darboties un gūt labumu no ieguldījuma.³⁴³ Uz šādu pieeju šķīrējtiesas atsaucas arī citās lietās.³⁴⁴

Jāatzīst, ka, no seku viedokļa, pat gadījumā, kad ieguldījums ir kļuvis bezvērtīgs, tas pats par sevi vēl *per se* nenozīmē, ka ir notikusi ekspropriācija, jo ieguldījums sevī vienmēr ietver noteiktu komerciālu risku.³⁴⁵ Proti, ieguldītājs pēc būtības ir uzņēmies risku, ieguldot uzņēmumā valstī.

³³⁷ UAB E Energija (Lithuania) v. Republic of Latvia, ICSID Case No. ARB/12/33, Award, 22 December 2017, para. 1074.

³³⁸ *Fortier L.Y., Drymer S.* Indirect Expropriation and the Law of International Investment: I Know It When I See It. Vol. 19 ICSID Review, p. 305.

³³⁹ Pope & Talbot Inc. v. The Government of Canada, UNCITRAL, Interim Award, 26 June 2000, paras. 99 - 104.

³⁴⁰ Técnicas Medioambientales Tecmed, S.A. v. The United Mexican States, ICSID Case No. ARB(AF)/00/2, Award, 29 May 2003, paras. 115 - 116; Siemens A.G. v. The Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/02/8, Award, 17 January 2007, paras. 267 - 273.

³⁴¹ Ibid.

³⁴² Alex Genin, Eastern Credit Limited, Inc. and A.S. Baltoil v. The Republic of Estonia, ICSID Case No. ARB/99/2, Award, 25 June 2001, para. 363.

³⁴³ Pope & Talbot Inc. v. The Government of Canada, UNCITRAL, Interim Award, 26 June 2000, paras. 99 - 104, 100 - 102.

³⁴⁴ BG Group Plc. v. The Republic of Argentina, UNCITRAL, Final Award, 24 December 2007, paras. 270 - 271; UAB E Energija (Lithuania) v. Republic of Latvia, ICSID Case No. ARB/12/33, Award, 22 December 2017, para. 1076.

³⁴⁵ Generation Ukraine, Inc. v. Ukraine, ICSID Case No. ARB/00/9, Award, 16 September 2003, para. 20.30.

Tāpēc, analizējot valsts iejaukšanos, ir jāizsver arī tāds valsts iejaukšanās pakāpes elements kā iejaukšanās ilgums.³⁴⁶

Līdz ar to no iepriekš minētā izriet, ka, lai gan šķīrējtiesas izmanto dažādu analīzes metodoloģiju, šķīrējtiesu praksē pastāv vienprātība, ka iejaukšanās īpašuma tiesību baudīšanā ir jāaplūko, noskaidrojot iejaukšanās pastāvīgumu un iejaukšanās seku būtiskumu, kā arī jānošķir komerciāli riski no ekspropriācijas, ievērojot turpmāk minētos argumentus.

Pirmkārt, pašā ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības tiesību “saknē” slēpjas pamatpostulāts attiecībā uz to, ka ieguldītājs ir jāpasargā no nekomerciāliem riskiem, kurus tas varētu ciest no uzņemošās valsts rīcības dažādās formās un izpausmēs. Autora ieskatā, minētais ir pamata mērķis arī ārvalstu ieguldītāja pasargāšanā pret prettiesisku ekspropriāciju. Līdz ar to ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības līgumiem nav jākalpo kā apdrošināšanas polisēm riskantiem un komerciāli neveiksmīgiem ieguldījumiem.³⁴⁷ Kopumā ārvalstu ieguldītājs neapšaubāmi uzņemas komerciālu risku, kas saistīts ar tādām tirgus pārmaiņām kā jaunu konkurentu ienākšana tirgū, valūtas kursa svārstības un finanšu tirgus pārmaiņas. Savukārt politiska rakstura riski, kas saistīti ar potenciālu uzņemošās valsts iejaukšanos, parasti tiek apspriesti sākotnējo sarunu laikā starp ieguldītāju un uzņemošo valsti.³⁴⁸ Izņemot gadījumus, kad dažāda spektra riski ir noregulēti starptautiskajā līgumā, ieguldītājs var lūgt uzņemošās valsts aizsardzību dažādos uz ieguldījumu attiecināmos jautājumos – tādos kā piemērojamais likums, nodokļu režīms, inflācijas regulējums, valsts pienākums iepirkt noteiktu precī / pakalpojumu (it īpaši enerģētikas nozarē), nākotnes cenu noteikšana, muitas režīms materiāliem, kas nepieciešami ieguldītājam, un it īpaši vienošanās par nākotnē iespējamo strīdu risināšanu.³⁴⁹ Tajā pašā laikā aizsardzībai pret ieguldījuma ekspropriāciju nav jānovērš ar to saistītos komerciālos riskus. Strīda gadījumā apsvērumiem, kas norāda, ka ieguldītāja pārmetumi ir komerciāla rakstura, var būt izšķiroša nozīme, nosakot, vai strīds ir pakļauts izskatīšanai, proti, vai strīda izskatīšana atbilstoši BIT noteikumiem ir pieļaujama. Piemēram, *Global Trading v Ukraine* lietā šķīrējtiesa konstatējot, ka strīdus transakcija ir tīri komerciāla un nekādā veidā nevar tikt iztulkota kā ieguldījums ICSID konvencijas 25. panta izpratnē, nolēms, ka strīdam

³⁴⁶ Wena Hotels Ltd. v. Arab Republic of Egypt, ICSID Case No. ARB/98/4, Award, 8 December 2000; Técnicas Medioambientales Tecmed, S.A. v. The United Mexican States, ICSID Case No. ARB(AF)/00/2, Award, 29 May 2003, para. 116.

³⁴⁷ Cox J.M. Expropriation in International Investment Treaty Arbitration. Oxford International Arbitration Series. Oxford: Oxford University Press, 2019, p. 119.

³⁴⁸ Dolzer R., Schreuer C. Principles of International Investment Law. Second Edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 22.

³⁴⁹ Ibid.

nav juridiska pamata atbilstoši ICSID šķīrējtiesas noteikumu 41. noteikuma piektajai daļai, tāpēc prasība noraidīta.³⁵⁰

Vēsturiskajā kontekstā īpaša nozīme jāpievērš Pastāvīgās Starptautiskās tiesas *Oscar Chinn* lietai,³⁵¹ kuras faktiskajos apstākļos norādīts, ka Beļģijas valdība piešķir nozīmīgas subsīdijas Beļģijas sabiedrībai UNATRA, kas nodrošināja ūdens transporta pakalpojumus tā laika Beļģijas kolonijā Kongo. Attiecīgi Lielbritānijas pilsonis Oskars Čins (*angļu val.* – *Oscar Chinn*), kurš nodarbojās ar transporta pārvadājumiem Kongo upē Lielās depresijas laikā 1930. un 1931. gadā, nevarēja konkurēt ar subsidētās sabiedrības UNATRA piedāvātajām pakalpojumiem cenām. Lielbritānija, īstenojot diplomātisko aizsardzību, vērsās pret Beļģiju par kaitējuma atlīdzināšanu Čina kungam, jo tā uzskatīja, ka, piešķirot komerciālas priekšrocības un atbalstu UNATRA, ir pārkāpts starptautiskais līgums, ar kuru noteikta komerciālā vienlīdzība starp abu valstu piederīgajiem. Vienlaikus no Lielbritānijas puses šāda prasība motivēta ar to, ka šādas rīcības rezultātā Čina kungs vairs nevarēja sniegt transporta pakalpojumus un tādējādi viņam netiešā veidā tika liegts gūt jebkādu peļņu, kas Lielbritānijas ieskatā pārkāpa starptautisko publisko tiesību principus.³⁵² Neskatoties uz Lielbritānijas pārmetumiem, Pastāvīgā Starptautiskā tiesa secināja, ka iespēja gūt peļņu nevar tikt uzskatīta par neatņemamu un nemainīgi garantētu ieguldītāja interesi, norādot, ka komercsabiedrības nevar izvairīties no komerciāli postošām sekām, kas var rasties saistībā ar vispārējiem ekonomiskiem apstākļiem un krīzēm, un tādējādi prasījums tika noraidīts kā nepamatots.³⁵³

No minētā var secināt, ka komerciālas neveiksmes kontekstā ar vispārēja rakstura ekonomisko krīzi nav valsts atbildības priekšmets. Arī Irānas-ASV Prasījumu tribunāls savā lietā *Starrett Housing Corp.* skaidro, ka jebkurš ieguldītājs jebkurā valstī uzņemas risku, ka uzņemošā valsts var piedzīvot arī tādus ekonomiskos apstākļus kā streikus, lokautus, izmaiņas politiskajā un ekonomiskajā sistēmā, pat revolūcijas, kuriem materializējoties nav pamata uzreiz uzskatīt, ka aizskartās īpašuma tiesības pašas par sevi ir atņemtas.³⁵⁴ Tādējādi praksē ir akcentēts, ka apstākļi, ka ieguldījums ir kļuvis bezvērtīgs, acīmredzami nenorāda, ka ir notikusi ekspropriācija, jo jebkāds ekonomisks ieguldījums vienmēr ietver arī ekonomiskos riskus.³⁵⁵ Piemēram, attiecībā uz NAFTA 1110. panta interpretāciju ir norādīts, ka konkrētais regulējums nav paredzēts, lai kompensētu neizdevušos biznesu, nepastāvot

³⁵⁰ Global Trading Resource Corp. and Globex International, Inc. v. Ukraine, ICSID Case No. ARB/09/11, Award, 1 December 2010, para. 57.

³⁵¹ The Oscar Chinn Case (Britain v. Belgium), [1934], P.C.I.J. Series A/B, No. 63.

³⁵² The Oscar Chinn Case (Britain v. Belgium), [1934], P.C.I.J. Series A/B, No. 63, pp. 21, 26.

³⁵³ Ibid., p. 27.

³⁵⁴ Starrett Housing Corporation, Starrett Systems, Inc., Starrett Housing International, Inc., v. Islamic Republic of Iran, Bank Markazi Iran, Bank Omran, Bank Mellat, Iran-US Claims Tribunal, Final Award, 16 Iran-US C.T.R., 23 ILM 1090 (1984), para. 156.

³⁵⁵ Generation Ukraine, Inc. v. Ukraine, ICSID Case No. ARB/00/9, Award, 16 September 2003, para. 20.30.

nepamatotai valsts iejaukšanās īpašuma tiesību baudīšanā.³⁵⁶ Līdz ar to ieguldītāja aizsardzības pret ekspropriāciju un starptautiskajos līgumos noteiktais kompensācijas mehānisms nav radīts, lai ieguldītājs jebkādos apstākļos varētu vērsties pret valsti, bet gan tieši pretēji – ieguldījumu tiesību aizsardzības mehānismi nav izmantojami, lai kompensētu tādas ieguldītāja saimnieciska rakstura neveiksmes kā ieguldītāja sabiedrības pasludināšana par maksātnespējīgu, jo tā nav norēķinājusies ar saviem kreditoriem vai citādi nav pildījusi savas saistības. Tas pats attiecas arī uz īpaši riskantiem ieguldījumiem ekonomisko krīžu laikā.³⁵⁷

Ekspropriācijas norobežošana no komerciālu risku rezultātā ciestiem zaudējumiem ir saistīta ar turpmāk darbā aplūkoto jautājumu par valsts leģitīmām regulatīvām darbībām. Kopumā ieguldījumu līgumi nepasargā ieguldītāju no ierastiem komerciāliem riskiem. Tādējādi ierasta valsts varas izlietošana, kas ietekmē ieguldījumu, piemēram, nodokļu un nodevu piemērošana, pati par sevi nav uzskatāma par ekspropriāciju. *Telenor Mobile v. Hungary* lietā šķīrējtiesa skaidro, ka ieguldījums ietver sevī risku, un noteiktā pakāpē ieguldītāja darbības visdrīzāk tiks regulētas, uzraudzītas, kā arī ieguldītājam būs jāveic konkrēti maksājumi, par kuriem ieguldītājs nesaņems kompensācijas priekšrocības.³⁵⁸ Līdz ar to ieguldītājs pats ir uzņēmies risku, tajā skaitā tādu, kas saistīts ar dažādu izdevumu segšanu, veicot ieguldījumu citā valstī, un tā neveiksmīgus lēmumus nevar interpretēt kā valsts atbildību radošus apstākļus. *Bayindir Insaat v. Pakistan* lietas spriedumā šķīrējtiesa *expressis verbis* secināja, ka ieguldījumu līgumi nav paredzēti aizsardzībai pret biznesa riskiem.³⁵⁹ No minētā izriet, ka ieguldītāja vispārīgs biznesa risks netiek aizsargāts šajā starptautisko tiesību nozarē, kurai vienlaikus ir valsts interešu aizsardzības dimensija, kas saistīta ar konkurences aizsardzību, patērētāju tiesību aizsardzību un valsts fiskālajām interesēm nodokļu iekasēšanas jomā.

Enerģētikas strīdos, konkrētāk, ECT piemērošanas praksē, jāatsaucas uz *Blusun v. Italy* lietu, kurā prasītājs cēla prasību pret Itāliju par ECT 13. panta pirmās daļas pārkāpumu, kā rezultātā prasītājam it kā ciešot zaudējumus vairāk nekā 187,8 miljonu EUR apmērā.³⁶⁰ Strīda pamatā bija pārmetumi par valsts regulatīvajām darbībām un tiesas nolēmumu, kas prasītāja ieskatā ietekmēja un ievērojami sarežģīja ieguldījuma projekta īstenošanu, - 120 megavatu saules enerģijas ražošanas

³⁵⁶ *Waste Management, Inc. v. United Mexican States* ("Number 2"), ICSID Case No. ARB(AF)/00/3, Award, 30 April 2004, para. 160.

³⁵⁷ *Fireman's Fund Insurance Company v. The United Mexican States*, ICSID Case No. ARB(AF)/02/01, Award, 17 July 2006, para. 116.

³⁵⁸ *Telenor Mobile Communications A.S. v. The Republic of Hungary*, ICSID Case No. ARB/04/15, Award, 13 September 2006, para. 64.

³⁵⁹ *Bayindir Insaat Turizm Ticaret Ve Sanayi A.S. v. Islamic Republic of Pakistan*, ICSID Case No. ARB/03/29, Award, 27 August 2009.

³⁶⁰ *Blusun S.A., Jean-Pierre Lecorcier and Michael Stein v. Italian Republic*, ICSID Case No. ARB/14/3, Final Award, 27 December 2016.

projektu Puglijas reģionā Itālijā.³⁶¹ Šķīrējtiesa, nekonstatējot, ka ir notikusi ekspropriācija, cita starpā skaidroja, ka paša ieguldītāja uzņemtā riska un ar ieguldījumu saistīto lēmumu dēļ, it īpaši nepietiekama un pamatota finansējuma nepiesaistīšana, noveda pie konkrētajām sekām, par ko Itālijai nav jāatbild.³⁶²

No minētā izriet, ka pastāv situācijas, kurās ieguldītājs ir zaudējis ieguldījuma ekonomisko pielietojumu vai ieguldījumu kopumā, taču tas vēl pats par sevi nenozīmē, ka ir konstatējama ekspropriācija, ja zaudējums ir saistīts ar viņa paša uzņemto risku, kam var būt dažāda rakstura dimensijas, piemēram, tas var būt saistīts ar ekonomiska rakstura izmaiņām dažādās jurisdikcijās, saistību izpildi pret ieguldītāja kreditoriem un paša ieguldītāja nepamatotu lēmumu pieņemšanu u.tml.

Otrkārt, būtiska atņemšana (*angļu val. – substantial deprivation*) vai būtiska ierobežošana ir visbiežāk izmantotais apzīmējums, kas lietots, lai raksturotu ekspropriāciju un no tās izrietošās sekas. Minētais apzīmējums ir daļa no plašākā izpratnē lietotās ekspropriācijas definīcijas.³⁶³ Aizskāruma būtiskuma vērtējums netiešās ekspropriācijas gadījumos tiek pielīdzināts tiešās ekspropriācijas sekām, nosakot, ka netiešās ekspropriācijas sekām jābūt ekvivalentām tiešās ekspropriācijas sekām.

Viena pozīcija, lai atšķetinātu apzīmējumu “būtiska atņemšana”, ir saistīta ar īpašuma vērtības samazinājumu. Tas nozīmē, ka kvantitatīvi tiek skatīts, vai valsts rīcība būtiski ierobežo ieguldītāja ieguldījuma ekonomisko vērtību.³⁶⁴ Praksē detalizētāk paskaidrots, ka netiešā ekspropriācija eksistē gadījumos, kad pasākumiem ir būtiska ietekme uz ieguldījumu - tie reducē vai/un pilnībā atņem leģitīmos labumus, kas izriet no ieguldījuma, un ar to saistīto ekonomisko ieguvumu tādā mērā, ka konkrētie pasākumi padara turpmāku ieguldījuma izmantošanu bezjēdzīgu.³⁶⁵ Otra pozīcija, lai raksturotu “būtisku atņemšanu”, ir ieguldītāja efektīvas kontroles pār ieguldījumu zudums.³⁶⁶ Šāda analīze ir saistīta ar ekonomiska rakstura apsvērumiem, ko nevar ietērt formālos juridiskos apzīmējumos, kā arī ietver jautājumu par ieguldītāja spēju pieņemt saimnieciska rakstura lēmumus

³⁶¹ Blusun S.A., Jean-Pierre Lecorcier and Michael Stein v. Italian Republic, ICSID Case No. ARB/14/3, Final Award, 27 December 2016, para. 6.

³⁶² Ibid., paras. 406 – 408.

³⁶³ Cox J.M. Expropriation in International Investment Treaty Arbitration. Oxford International Arbitration Series. Oxford: Oxford University Press, 2019, p. 101.

³⁶⁴ *Vandevelde K.J.* Bilateral Investment Treaties: History, Policy, and Interpretation. Oxford: Oxford University Press, 2010, p. 514; *Técnicas Medioambientales Tecmed, S.A. v. The United Mexican States*, ICSID Case No. ARB(AF)/00/2, Award, 29 May 2003, para. 116.

³⁶⁵ *Consortium RFCC v. Kingdom of Morocco*, ICSID Case No. ARB/00/6, Award, 22 December 2003, para. 69; *Bayindir Insaat Turizm Ticaret Ve Sanayi A.S. v. Islamic Republic of Pakistan*, ICSID Case No. ARB/03/29, Award, 27 August 2009, para. 459; *Telenor Mobile Communications A.S. v. The Republic of Hungary*, ICSID Case No. ARB/04/15, Award, 13 September 2006, para. 65; skat. arī: *Dolzer R., Schreuer C.* Principles of International Investment Law. Second Edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 113.

³⁶⁶ *Higgins R.* The Taking of Property by the state: Recent Developments in International Law. Collected Courses of the Hague Academy of International Law, Vol. III, 1982, pp. 324.

ieguldījuma projekta īstenošanas laikā. Tuvākais, ko varētu uzskatīt par ierobežojuma pakāpes izvērtējuma testu, izriet no *Pope & Talbot* lietas sprieduma, ko akceptējušas arī citas šķīrējtiesas savos spriedumos: 1) vai ieguldījums ir nacionalizēts, vai arī pasākums ir konfiscējoša rakstura; 2) vai ieguldītājs saglabā kontroli pār ieguldījumi un vada tā ikdienas darbības, vai arī valsts ir pārņēmusi ieguldītāja sabiedrības pārvaldes orgānus un kontroli pār ieguldījumu; 3) vai valsts uzrauga ieguldījuma darbiniekus; un 4) vai valsts saņem peļņu no sabiedrības tirdzniecības / pakalpojumu sniegšanas.³⁶⁷ Neapšaubāmi, šāds tests ir lietderīgs, lai vērtētu kontroles zudumu pār ieguldījumu, uz kuru tas ir tendēts, un vienlaikus paredz kritēriju, kas skar netiešās ekspropriācijas seku pielīdzināšanu tiešās ekspropriācijas sekām. Tomēr ne visos gadījumos tas ir pielietojams. Piemēram, *Sempra Energy v. Argentina* lietā šķīrējtiesa ņēma vērā minēto *Pope & Talbot* testu, kuru tās ieskatā var pielietot paplašināti, lai noteiktu ekspropriāciju, taču jebkurā gadījumā valsts rīcībai ir jāatbilst būtiskas atņemšanas standartam, un ieguldītājam ir jāzaudē kontrole pār tā biznesa operācijām.³⁶⁸ Tas nozīmē, ka, lai kā arī šķīrējtiesas censtos definēt priekšnoteikumus, kuru vērtēšana nepieciešama, lai noteiktu, vai ekspropriācija ir notikusi, ir jānonāk pie viena un tā paša secinājuma: valsts rīcība īstenoja pasākuma ietvaros ieguldītāja ieguldījumu padara bezvērtīgu ekonomiskā izpratnē vai arī ieguldītājs pilnībā zaudē kontroli pār ieguldījumu un spēju saņemt legītīmi sagaidāmo labumu (peļņu) no ieguldījuma, kas savā starpā ir korelējoši kritēriji.

Tomēr jāatzīst, ka šķīrējtiesas pēdējo 15 gadu laikā ir pārskatījušas būtiskas atņemšanas fundamentālo jautājumu, precīzāk, vai šāda atņemšana ir konstatējama, ja nepastāv ekonomisks zaudējums.³⁶⁹ Minētais jautājums ir pietiekami svarīgs ne tikai ECT 13. panta kontekstā, jo ekspropriācija kā tāda ir saistīta ar ekonomiski novērtējuma labuma ierobežošanu, proti, ekspropriēt var ieguldījumu, kam ir ekonomiska vērtība, un atņemšanai jārada paliekošas un negatīvas ekonomiskas sekas attiecībā uz ieguldījumu.³⁷⁰ Taču 2008. gada 18. jūlija spriedumā lietā *Bewater Gauff v. Tanzania*³⁷¹ šķīrējtiesa radīja “būtiskas iejaukšanās” (*angļu val. – substantial interference*) testu, norādot, ka ekonomiska rakstura zaudējums vai kaitējums galvenokārt ir cēloņa un kvalitātes

³⁶⁷ *Pope & Talbot Inc. v. The Government of Canada*, UNCITRAL, Interim Award, 26 June 2000; *CMS Gas Transmission Company v. The Republic of Argentina*, ICSID Case No. ARB/01/8, Award, 12 May 2005, para. 263; *Tidewater Inc., Tidewater Investment SRL, Tidewater Caribe, C.A., et al. v. The Bolivarian Republic of Venezuela*, ICSID Case No. ARB/10/5, Award, 13 March 2015, para. 105; *PSEG Global, Inc., The North American Coal Corporation, and Konya Ingin Elektrik Üretim ve Ticaret Limited Sirketi v. Republic of Turkey*, ICSID Case No. ARB/02/5, Award, 19 January 2007, para. 278.

³⁶⁸ *Sempra Energy International v. The Argentina Republic*, ICSID Case No. ARB/02/16, Award, 28 September 2007, paras. 284 – 285.

³⁶⁹ Skat.: *Cox J.M. Expropriation in International Investment Treaty Arbitration*. Oxford International Arbitration Series. Oxford: Oxford University Press, 2019, pp. 108 – 113.

³⁷⁰ Skat.: *Bayindir Insaat Turizm Ticaret Ve Sanayi A.S. v. Islamic Republic of Pakistan*, ICSID Case No. ARB/03/29, Award, 27 August 2009, paras. 457 – 460; *Spyridon Roussalis v. Romania*, ICSID Case No. ARB/06/1, Award, 7 December 2011, para. 328.

³⁷¹ *Bewater Gauff (Tanzania) Ltd. v. United Republic of Tanzania*, ICSID Case No. ABR/05/22, Award, 24 July 2008.

jautājums, nevis nepieciešamā sastāvdaļa ekspropriācijas veikšanā.³⁷² Konkrētāk, šķīrējtiesa paskaidro, ka tā akceptē, ka zināma smaguma ietekme ir jānorāda, lai darbību kvalificētu kā ekspropriāciju. Taču nekas nepieprasa, ka šādai ietekmei ir obligāti jābūt ekonomiska rakstura, jo ir jānošķir būtiska iejaukšanās tiesībās un ekonomiskais zaudējums. Būtiska iejaukšanās tiesībās var rasties, faktiski neradot nekādu ekonomisku kaitējumu, nosakot pienācīgu kompensāciju. Citiem vārdiem sakot, kaut gan izlemjot jautājumu, vai ir notikusi netiešā ekspropriācija, ir jāņem vērā rīcības ietekme, tas nebūt nenozīmē, ka ir jāimportē ekonomiska rakstura pārbaude.³⁷³ Motivējot savu pozīciju, šķīrējtiesa atsaucas uz ARS 2. panta komentāru deviņto paragrāfu un norāda, ka dažkārt starptautiskā atbildība šajā ziņā nav saistīta ar valsts rīcību, ja vien nepastāv cits elements, it īpaši “kaitējums” citai valstij. Tas, vai šādi “elementi” ir nepieciešami, ir atkarīgs no primārā pienākumu satura, un šajā ziņā nav vispārīga noteikuma. Piemēram, līgumā noteikts pienākums ieviest vienotu tiesību aktu tiek pārkāpts ar tiesību aktu neieviešanu, un nav nepieciešams, lai citas valsts puse norādītu uz kādu konkrētu kaitējumu, kas tai nodarīts sakarā ar attiecīgu neizpildi.³⁷⁴ Minētajai tēzei var pievienoties daļēji, jo jebkurā gadījumā ar ekspropriācijas darbību tiek ierobežota kāda no īpašnieku ekonomiskās varas pār tā īpašumu realizācija, kas visdrīzāk kompensācijas prasījumu gadījumos būs saistīta ar būtiska kaitējuma, kas novērtējams naudā, izpausmēm. Minēto arī apstiprina šķīrējtiesa *El Paso Energy v. Argentina* lietā, norādot, ka ar ekspropriāciju ir jāneitralizē ieguldījuma izmantošana un vismaz vienas no pamata īpašuma tiesību komponentu zudums, kas vienlaikus ietver ne tikai vērtības, bet arī kontroles zudumu.³⁷⁵

Līdz ar to no minētajām prakses atziņām izriet, ka seku jautājums ir saistīts ar īpašuma tiesību ierobežojuma raksturu, kas var būt piesaistīts ne tikai ekonomiska rakstura zaudējumiem, bet arī fundamentālas īpašuma tiesības komponentes zudumam. Uz šo divu aspektu nošķiršanu ir vērsusi uzmanību arī šķīrējtiesa *Deutsche Bank AG v. Sri Lanka* lietā, norādot, ka ir jānošķir iejaukšanās tiesībās no ekonomiskā zaudējuma, kas vērtējams taisnīgas kompensācijas kontekstā.³⁷⁶

No minētajiem viedokļiem, kas izteikti šķīrējtiesu praksē, var secināt, ka ne visos gadījumos ekonomiska rakstura zaudējums ir izšķirošais faktors ekspropriācijas noteikšanai. Mēdz būt gadījumi, kad darbība faktiski nerada zaudējumus, bet liedz īstenot fundamentālas īpašuma tiesības, piemēram,

³⁷² Skat.: Cox J.M. *Expropriation in International Investment Treaty Arbitration*. Oxford International Arbitration Series. Oxford: Oxford University Press, 2019, p. 111.

³⁷³ *Biwater Gauff (Tanzania) Ltd. v. United Republic of Tanzania*, ICSID Case No. ABR/05/22, Award, 24 July 2008, paras. 464 – 465.

³⁷⁴ *Ibid.*, para. 466.

³⁷⁵ *El Paso Energy International Company v. The Argentina Republic*, ICSID Case No. ARB/03/15, Award, 31 October 2011, para. 256.

³⁷⁶ *Deutsche Bank AG v. Democratic Socialist Republic of Sri Lanka*, ICSID Case No. ARB/09/2, Award, 31 October 2012, para. 504; skat. arī: *Teinver S.A., Transportes de Cercanías S.A. and Autobuses Urbanos del Sur S.A. v. The Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/09/1, Award of the Tribunal, 21 July 2017.

tiesības kontrolēt savu ieguldījumu. Autora ieskatā, abas pieejas un šķīrējtiesu norādītie “būtiskas atņemšanas” vai “būtiskas iejaukšanās” testi nav savstarpēji izslēdzoši. Tieši pretēji, abos gadījumos ir sasniegts viens un tas pats novērtējuma rezultāts - secināts, vai valsts iejaukšanās ir novedusi pie ieguldījuma pilnīgas iznīcināšanas, vienā gadījumā saistot to ar ekonomiska rakstura eroziju un kontroles zudumu, bet otrā gadījumā – neskatoties uz ekonomiskā rakstura ietekmi, uz ieguldītāja tiesību baudīšanu - tiek novērtēts, vai ieguldītājam fundamentāli ir ierobežotas pamata tiesības, kas izriet no ieguldījuma, t.sk., izmantot ieguldījumu un gūt no tā objektīvi sagaidāmo peļņu.

Treškārt, pret ieguldītāju vēršam pasākumam (pasākumu kopumam) ir jābūt pastāvīga rakstura, lai to kopsakarā ar citiem priekšnoteikumiem varētu atzīt par ekspropriāciju. Tādēļ pasākumi, kuru rezultātā ieguldītājs tikai īslaicīgi ir aizskarts, piemēram, situācija, kurā īslaicīgi samazinājusies ieguldījuma vērtība, vai ieguldītājs īslaicīgi ir zaudējis kontroli pār ieguldījumu, nevar tikt aplūkoti kā ekspropriācija vai tai pielīdzināms notikums.³⁷⁷ Attiecīgi viens no ekspropriācijas elementiem ir tāds, ka atņemšanai ir jābūt pastāvīgai nevis efemērai vai īslaicīgai.³⁷⁸ Tas nozīmē, ka no pasākuma iedarbības viedokļa jāaplūko ieguldītāja tiesību aizskārums laikā. Proti, jāskata aizskāruma temporālā iedarbība uz ieguldījumu un jānoskaidro, vai aizskārums ir saistīts ar pastāvīga rakstura nenovēršamām sekām.

Citiem vārdiem sakot, valsts darbības ir uzskatāmas par netiešo ekspropriāciju, ja tās ir neatgriezeniskas un pastāvīgas.³⁷⁹ Tomēr atsevišķos gadījumos *de iure* īslaicīgi pasākumi var tikt traktēti kā ekspropriācija, piemēram, situācijā, kurā ir maz ticams, ka pēc aizskāruma notecējuma ieguldītājs varēs pilnvērtīgi atjaunot savu darbību. Tātad ierobežojumam, kas panākts ar pasākumu, kas pēc sava rakstura ir īslaicīgs, ir tāda pati iedarbība kā pastāvīgam ierobežojumam, kas interpretējams kā ekspropriācija. No minētā secināms, ka ir jāvērtē seku pastāvīgais iespaids uz ieguldījumu, nevis katras atsevišķas darbības pastāvīgā vai īslaicīgā (laikā ierobežotā) iedarbība, kas aizskar ieguldītāja tiesības. Konkrētāk – ievērojot to, ka ekspropriācija ir ieguldījuma “iznīcināšana”,

³⁷⁷ Skat.: Expropriation. UNCTAD Series on Issues in International Investment Agreements II. A sequel. New York and Geneva: United Nations, 2012, UNCTAD/DIAE/IA/2011/7. New York: United Nations Publication, para. p. 69; *Moïse Mbengue M., Schacherer S.* Foreign Investment Under the Comprehensive Economic and Trade Agreement (CETA). Studies in European Economic Law and Regulation. Berlin: Springer, 2019, p. 134.

³⁷⁸ *Fireman's Fund Insurance Company v. The United Mexican States*, ICSID Case No. ARB(AF)/02/1, Award, 17 July 2006, para. 176; *Tippetts, Abbet, McCarthy, Stratton v TAMS/Affa Consulting Engineers of Irant et al.*, decision of June 29, 1984, 6 Iran-US C.T.R., 219, p. 225 (1984-II); *Plama Consortium Limited v. Republic of Bulgaria*, ICSID Case No. ARB/03/24, Award, 27 August 2008, para. 193; *Suez, Sociedad General de Aguas de Barcelona S.A., and InterAgua Servicios Integrales del Agua S.A. v. The Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/03/17, Decision on Liability, 30 July 2010, para. 134.

³⁷⁹ *Técnicas Medioambientales Tecmed, S.A. v. The United Mexican States*, ICSID Case No. ARB(AF)/00/2, Award, 29 May 2003, para. 116; *S.D. Myers, Inc. v. Government of Canada*, UNCITRAL, Partial Award, 13 November 2000, paras. 287 – 288; *Suez, Sociedad General de Aguas de Barcelona S.A., and InterAgua Servicios Integrales del Agua S.A. v. The Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/03/17, Decision on Liability, 30 July 2010, para. 129.

jēdziena “īslaicīgs” interpretācijas rezultātā var nonākt pie secinājuma, ka tas attiecas nevis uz pašu ekspropriāciju, bet gan uz ieguldījuma ierobežojumu (atņemšanu). Pastāvīgas iejaukšanās vai atņemšanas gadījumā tas var būt ar paliekošu un pastāvīgu iedarbību, kaut arī valsts atsevišķas darbības ir īslaicīga rakstura.³⁸⁰

Šķīrējtiesu prakse apstiprina minēto interpretāciju, uzsverot, ka īslaicīgas darbības var novest pie ekspropriācijas, taču ieguldījumu tiesībās nepastāvot *stare decisis* pieejai, katrs gadījums ir vērtējams individuāli, pat ja vērojama vienvēidīga tendence, kura norāda uz paražu tiesības veidošanos. Vairāku šķīrējtiesu spriedumos, kuros viens no apstākļiem ekspropriācijas kontekstā bija īslaicīga ieguldītāja sabiedrības pārvaldes orgānu iecelšana no valsts puses, kā arī pakāpeniskās ekspropriācijas gadījumā, pirmā vai pēdējā darbība pati par sevi vēl neapstiprina ekspropriāciju. Ekspropriācija ir konstatējama, kad iejaukšanās ir atņēmusi ieguldītājam tā fundamentālas īpašuma tiesības vai kad ierobežojums ir neatgriezenisks.³⁸¹ *S.D. Myers* lietā šķīrējtiesa, aplūkojot eksporta aizliegumu un Kanādas robežas slēgšanu uz 16 mēnešiem, atzina, ka pastāv iespēja, ka noteiktos apstākļos īslaicīgs ierobežojums varētu tikt traktēts kā ekspropriācija.³⁸² Taču, balstoties uz lietā konstatētajiem faktiem, cita starpā prasītāja netiesās ekspropriācijas prasījums tika noraidīts, ņemot vērā, ka robeža bija slēgta tikai īslaicīgi un aizkavēja ieguldītāja ienākšanu Kanādas tirgū par 18 mēnešiem. Uzklusot lietā sniegtos paskaidrojumus un liecības, ka aizkavējums pilnībā liedza ieguldītāja konkurences priekšrocības, šķīrējtiesa atzina, ka tam var būt nozīme, nosakot kompensāciju par citiem Kanādas veiktiem līguma pārkāpumiem, taču neatbalstīja apgalvojumu, ka šāda rīcība ir kvalificējama kā ekspropriācija.³⁸³

Šeit gan jāatzīmē, ka starptautiskajās tiesībās, it īpaši turpmāk apakšnodaļā minētās pakāpeniskās ekspropriācijas gadījumā, nepastāv noteikts laika tvērums, lai atzītu, ka ir notikusi ekspropriācija.³⁸⁴ Proti, nav noteikts “īslaicīga ierobežojuma” tvērums laikā un tas katrā lietā var atšķirties - piemēram, *Wena Hotels v. Egypt* lietā ieguldītāja kontroles tiesības tika ierobežotas uz gadu,³⁸⁵ *Middle East Cement v. Egypt* lietā eksporta licence tika apturēta uz 4 mēnešiem,³⁸⁶ bet *S.D.*

³⁸⁰ Cox J.M. *Expropriation in International Investment Treaty Arbitration*. Oxford International Arbitration Series. Oxford: Oxford University Press, 2019, p. 113.

³⁸¹ *Philips Petroleum Company v. Islamic Republic, Iran-US C.T.R.*, Award 425-39-2, 29 June 1989, para. 101; *Phelps Dodge Corp. v. Iran*, Award No. 217-99-2, 19 March 1986, reprinted in 10 *Iran-US C.T.R.* 121 (1986); *James M. Saghi and others v. The Islamic Republic of Iran and others, Iran-US Case No. 298 (544-298-2)* 29 *Iran-US C.T.R.* 20, Award, 22 January 1993.

³⁸² *S.D. Myers, Inc. v. Government of Canada, UNCITRAL, Final Award*, 30 December 2002, para. 283.

³⁸³ *Ibid.*, para. 284.

³⁸⁴ *Azurix Corp. v. The Argentina Republic, ICSID Case No. ARB/0/12, Award*, 14 July 2006, para. 313.

³⁸⁵ *Wena Hotels Ltd. v. Arab Republic of Egypt, Award*, 8 December 2000.

³⁸⁶ *Middle East Cement Shipping and Handling Co. S.A. v. Arab Republic of Egypt, ICSID Case No. ARB/99/6, Award*, 12 April 2002.

Myers v. Canada lietā ierobežojums bija 4 mēnešus ilgs.³⁸⁷ Tādēļ praksē nav konkrēta algoritma, ar kā palīdzību varētu noteikt, vai ekspropriācijas prasījums ir pamatots no pret ieguldītāja vērstās darbības ilguma viedokļa. Vispārīgi nav šaubu, ka aizskārumam jābūt pastāvīgam, bet noteiktos apstākļos, pat ja atsevišķa rīcība ir šķietami ar īslaicīgu iedarbību, tik un tā turpmāka ieguldījuma izmantošanas iespējamība cieš identiskas sekas, kādas tās būtu, ja valsts rīcība tiktu interpretēta kā pastāvīga. Atsevišķos gadījumos ieguldījuma īstenošana ir atkarīga no tā, vai ieguldītājs ir spējīgs īstenot projektu noteiktā laika periodā, kā tas tika atzīmēts *LG&E v. Argentina* lietas spriedumā.³⁸⁸ Šķīrējtiesas minēto iemeslu dēļ ar plašiem jēdzieniem raksturo ieguldītāja ciesto aizskārumu laikā, piemēram, norādot, ka tiesību ierobežojumam jābūt īstenotam vismaz “nozīmīgā” laika periodā,³⁸⁹ vai “neatgriezeniski”.³⁹⁰ Atrauti no citiem ekspropriācijas konstatēšanai nepieciešamajiem priekšnoteikumiem, secināms, ka ekspropriācija ir konstatējama, ja ierobežojums tā laika un ietekmes ziņā ir pietiekami būtiski aizskāris ieguldītāju.³⁹¹ Tas noved pie vienotas autora tēzes, ka ekspropriācijas noteikšanas vispārīgais un primārais konstatēšanas faktors ir neatgriezeniskās sekas.

2.2.2. PAKĀPENISKĀ EKSPROPRIĀCIJA

Ekspropriācija var tikt konstatēta tieši vai netieši vairākos posmos. Situācijā, kad ekspropriācija tiek konstatēta posmos vai vairāku darbību rezultātā, apzīmējumi “pakāpeniskā ekspropriācija” (*angļu val. - creeping expropriation*) un “netiešā ekspropriācija” var tikt izmantoti pamīšus. Šis ekspropriācijas veids ir atzīts starptautisko šķīrējtiesu praksē, piemēram, *Generation Ukraine v. Ukraine*,³⁹² *Tradex Helles v. Albania*,³⁹³ *Siemens v. Argentina*³⁹⁴ un *BG Group v. Argentina*³⁹⁵ lietās. Attiecīgi valsts ar tā dēvēto pakāpenisko ekspropriāciju var panākt tādu pašu

³⁸⁷ S.D. Myers, Inc. v. Government of Canada, UNCITRAL, Final Award, 30 December 2002.

³⁸⁸ LG&E Energy Corp., LG&E Capital Corp., and LG&E International, Inc. v. Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/02/1, Award, 3 October 2006, para. 193.

³⁸⁹ Biwater Gauff (Tanzania) Ltd. v. United Republic of Tanzania, ICSID Case No. ABR/05/22, Award, 24 July 2008, para. 463.

³⁹⁰ Plama Consortium Limited v. Republic of Bulgaria, ICSID Case No. ARB/03/24, Award, 27 August 2008, para. 193.

³⁹¹ Olin Holdings Ltd v. Libya, ICC Case No. 20355/MCP, Final Award, 25 May 2018, para. 165; skat. arī: Cox J.M. Expropriation in International Investment Treaty Arbitration. Oxford International Arbitration Series. Oxford: Oxford University Press, 2019, pp. 118 – 119.

³⁹² Generation Ukraine, Inc. v. Ukraine, ICSID Case No. ARB/00/9, Award, 16 September 2003.

³⁹³ Tradex Hellas S.A. v. Republic of Albania, ICSID Case No. ARB/94/2, Award, 29 April 1999.

³⁹⁴ Siemens A.G. v. The Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/02/8, Award, 17 January 2007.

³⁹⁵ BG Group Plc. v. The Republic of Argentina, UNCITRAL, Final Award, 24 December 2007.

efektu kā tiešas ekspropriācijas gadījumā, tiešā veidā atņemot īpašumu.³⁹⁶ Šķīrējtiesu praksē atzīts, ka šāda ekspropriācijas forma ir konstatējama situācijā, kad valsts ar sēriju tai piedēvējamu darbību noteiktā laika posmā rada ekspropriācijas sekas.³⁹⁷ Tādējādi atkal tiek vērtētas valsts rīcības sekas, taču šīs netiešās ekspropriācijas formas ietvaros sekas tiek radītas nevis ar vienu darbību, bet ilgākā laika periodā ar vairākām valsts darbībām.

Valores Mundiales v. Venezuela lietā³⁹⁸ prasītājs savu ekspropriācijas prasījumu balstīja uz apsvērumiem, ka valsts rīcībai ir cieša saistība un attiecīgi tās rezultātā ieguldītājs zaudēja *de iure* kontroli pār tam piederošajām kapitālsabiedrībām, un to kapitāla daļu vērtība kļuva praktiski bezvērtīga. Tāpat arī prasītājs apgalvoja, ka ekspropriācija bija prettiesiska, jo tā neatbilda BIT noteikumiem: ieguldītājs nebija saņēmis kompensāciju; ekspropriācija bija pretrunā Venecuēlas likumiem un bija diskriminējoša.³⁹⁹ Savukārt uzņemošā valsts šādus pārmetumus noraidīja. Vadoties no strīdus dalībnieku izteiktajiem prasījumiem un iebildumiem, šķīrējtiesa vispirms akcentēja, ka prasītājs nav pamatojis savus prasījumus, motivējot tos ar to, ka ir notikusi tieša ekspropriācija, bet gan motivējot, ka Venecuēlas veiktās darbības ir netiešā ekspropriācija, kas notika progresīvi.⁴⁰⁰ Šķīrējtiesa skaidroja, ka netiešās ekspropriācijas kontekstā fundamentālu tiesību atņemšanai ir jānotiek tādā mērogā, lai šķīrējtiesa varētu atzīt, ka ieguldījuma īpašumtiesību titula esamība neparedz jebkādu labuma gūšanu no tā. Tikai šādā scenārijā, izvērtējot lietas apstākļus, konkrētā vērtējamā rīcība vai vērtējamās darbības varētu tikt atzītas par ekspropriācijai līdzīgas iedarbības darbībām atbilstoši konkrētā BIT V. panta noteikumiem.⁴⁰¹ Minētais apstiprina tēzi, ka ekspropriācijas konstatēšanā nozīmīgu lomu spēlē nevis konkrētas rīcības forma, bet gan šādas rīcības rezultātā radītās sekas un to ietekme uz ieguldītāja aizsargātajām tiesībām, t.i., negatīvās sekas un to apmērs uz ieguldījumu.

Autors savā maģistra darbā norādījis, ka pakāpeniskās ekspropriācijas kontekstā ir jāvērtē saliktas / pakāpeniskas darbības izpratne un jēdziens, kā arī noteikts laika periods kā pakāpeniskās ekspropriācijas kritērijs. Tas padara šo ekspropriācijas veidu par atšķirīgu un unikālu salīdzinājumā ar citiem ekspropriācijas veidiem. Minētās pazīmes analizējamas kopsakarā ar pakāpeniskās ekspropriācijas jēdzienu, ko visai precīzi tiesību doktrīnā raksturo kā sēriju ar darbībām vai

³⁹⁶ *McLachlan C., Shore L., Weiniger M.* International Investment Arbitration: Substantive Principles. Oxford: Oxford University Press, 2008; *UAB E Energija (Lithuania) v. Republic of Latvia*, ICSID Case No. ARB/12/33, Award, 22 December 2017, para. 1073.

³⁹⁷ *Generation Ukraine, Inc. v. Ukraine*, ICSID Case No. ARB/00/9, Award, 16 September 2003, para. 20.22.

³⁹⁸ *Valores Mundiales, S.L. and Consorcio Andino, S.L. v. Bolivarian Republic of Venezuela*, ICSID Case No. ARB/13/11, Award, 25 July 2017.

³⁹⁹ *Ibid.*, para. 380.

⁴⁰⁰ *Ibid.*, para. 382.

⁴⁰¹ *Ibid.*, para. 390.

bezdarbību, kas noteiktā laika periodā un noteiktā brīdī kristalizējas kā ekspropriācija (novēd pie tiešajai ekspropriācijai ekvivalentām sekām),⁴⁰² Citiem vārdiem, pakāpeniskās ekspropriācijas specifika ir tāda, ka atņemšanas brīdis tiek saistīts ar “pēdējo salmiņu”, kad darbību sērijas kulminācija ir sasniegusi augstāko punktu un ir konstatējamas ekspropriācijas sekas.⁴⁰³ Tādēļ, tāpat kā tas ir attiecībā uz jebkuru citu netiešās ekspropriācijas formu, noskaidrojot valsts rīcības kvalifikāciju, rīcības sekas aplūko, tās salīdzinot ar netiešās ekspropriācijas sekām. Šādā ziņā tiek izmantota identiska mēraukla kā netiešās ekspropriācijas precedentiem, bet atšķirība izpaužas tieši darbību laikā un darbību veikšanas formā. Atsevišķas darbības tiek vērtētas kā vienots kopums, kas vērsts pret ieguldītāju.⁴⁰⁴ Minēto priekšnoteikumu tvērumā īpaši nozīmīgi ir apskatīt kopējo ieguldītāja aizskāruma ainu. Ārvalstu ieguldītāja tiesību aizsardzība nevar tikt ignorēta, ja katra no valsts veiktajām darbībām nav uzskatāma par ekspropriāciju pati par sevi, taču kopsakarā redzams, ka valsts ar virkni darbību ilgākā laika periodā ir radījusi ieguldītājam tiešajai ekspropriācijai analogas sekas.⁴⁰⁵

Lai gan BIT tekstos minētais ekspropriācijas veids tiek atspoguļots visai reti, un pakāpeniskā ekspropriācija ir tieši tiesību doktrīnas⁴⁰⁶ un starptautisko šķīrējtiesu BIT ekspropriācijas klauzulu interpretācijas⁴⁰⁷ produkts, starptautiskajās tiesībās pastāv vienprātība, ka īpašuma tiesību aizskārums

⁴⁰² S.A.R.L. Benvenuti & Bonfant v. Congo, ICSID Case No. ARB/77/2, Award, 8 August 1980, para. 330; Liberian Eastern Timber Corporation (LETCO) v. Liberia, ICSID Case No. ARB/83/2, Award, 31 March 1986, 367; Tradex Hellas S.A. v. Albania, ICSID Case No. ARB/83/2, Award, 29 April 1999, para. 191; Compañía del Desarrollo de Santa Elena S.A. v. Republic of Costa Rica, ICSID Case No. ARB/96/1, Final Award, 17 February 2000, para. 76; Pope & Talbot Inc. v. Canada, UNCITRAL (NAFTA), Interim Award (on Merits), 26 June 2000, para. 99; Fireman's Fund Insurance Company v. Mexico, ICSID Case No. ARB(AF)/02/1, Award, 17 July 2006, para. 176(i); Compañía de Aguas del Aconquija S.A. and Vivendi Universal S.A. v. Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/97/3 (formerly Compañía de Aguas del Aconquija, S.A. and Compagnie Générale des Eaux v. Argentine Republic), Award, 20 August 2007, para. 7.5.31; Biwater Gauff (Tanzania) Ltd. v. Tanzania, ICSID Case No. ARB/05/22, Award, 24 July 2008, paras. 452, 455, 488, 791, 814; EDF (Services) Limited v. Romani, ICSID Case No. ARB/05/13, Award, 8 October 2009, para. 308; Impregilo S.p.A. v. Argentina, ICSID Case No. ARB/07/17, Award, 21 June 2011, para. 283; Spyridon Roussalis v. Romania, ICSID Case No. ARB/06/1, Award, 7 December 2011, para. 329.

⁴⁰³ Cox J.M. Expropriation in International Investment Treaty Arbitration. Oxford International Arbitration Series. Oxford: Oxford University Press, 2019, p. 142.

⁴⁰⁴ Expropriation. UNCTAD Series on Issues in International Investment Agreements II. A sequel. New York and Geneva: United Nations, 2012, UNCTAD/DIAE/IA/2011/7. New York: United Nations Publication, p. 11; Sornarajah M. The International Law of Foreign Investment. Third Edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, p. 369.

⁴⁰⁵ Isakoff P.D. Defining the Scope of Indirect Expropriation for International Investments. Global Business Law Review, 2012 – 2013, p. 195; Muchlinski P., Ortino F., Schreuer C. The Oxford Handbook of International Investment Law. New York: Oxford University Press, 2008, p. 426.

⁴⁰⁶ Bonnitcho J. Substantive Protection under Investment Treaties. A Legal and Economic Analysis. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, p. 234.

⁴⁰⁷ Compañía del Desarrollo de Santa Elena S.A. v. Republic of Costa Rica, ICSID Case No. ARB/96/1, Final Award, 17 February 2000, para. 76; Técnicas Medioambientales Tecmed, S.A. v. The United Mexican States, ICSID Case No. ARB(AF)/00/2, Award, 29 May 2003, para. 114.

un to atņemšana kopumā nav statistiska parādība.⁴⁰⁸ Saprotams, ka valstis nevēlas šādu ekspropriācijas formu iekļaut BIT tekstos tiešā tekstā, lai nepakļautu sevi riskam, ka pret valsti varētu tikt izmantota vēl plašāka tvēruma ekspropriācijas jēdziena interpretācija. Tas novestu pie situācijas, kad savā ziņā nesaistītas darbības kopsakarā automātiski radītu vairāk strīdu un pieprasījumus valstij atlīdzināt ieguldītāja ciesto kaitējumu.

Generation Ukraine v. Ukraine lietā strīds bija saistīts ar ofisu ēkas celtniecības projektu, kura ietvaros ieguldītājs neieguva nepieciešamo nomas līgumu no Kijevas administrācijas. Ieguldītājs vērsa šķīrējtiesas uzmanību uz to, ka atteikums noslēgt nomas līgumu un citas darbības noveda pie pakāpeniskās ekspropriācijas.⁴⁰⁹ Kaut arī šķīrējtiesa šajā lietā nekonstatēja pakāpeniskās ekspropriācijas pazīmes, tā norādīja, ka pakāpeniskā ekspropriācija ir netiešās ekspropriācijas forma ar nošķiramu temporālo iezīmi (laika kritērijs) tādā nozīmē, ka šādas ekspropriācijas ietvaros vairākas valstij piedēvējamas darbības noteiktā laika periodā noved pie ekspropriācijas sekām.⁴¹⁰ Līdzīgi šķīrējtiesnesis Keits Hidžets (*Keith Highet (1933 - 2000)*) *Waste Management* lietā savās atsevišķajās domās skaidroja pakāpenisko ekspropriāciju kā vairāku elementu kopumu, kur katrs elements atsevišķi nerada starptautisko tiesību pārkāpumu. Šķīrējtiesneša ieskatā, šie elementi var būt maksājuma neveikšana, līdzekļu neatgriešana, projekta pārtraukšana, nepielaišana tiesu institūcijām utt.⁴¹¹ Tādējādi praksē šķīrējtiesas / tribunāli definē pakāpenisko ekspropriāciju kā vairāku darbību/bezdarbību kopumu, kas noteiktā laika periodā noved pie ekspropriācijas sekām – ārvalstu ieguldītājs vairs nespēj baudīt ekonomisko labumu, ko tam sniedz ieguldījums, pat ja katra no šīm saliktajām / pakāpeniskajām darbībām atsevišķi nerada ekspropriācijas sekas.

Minētajai interpretācijai ir viena kopīga pazīme - pakāpeniskās ekspropriācijas konstatēšanas kritērijs ir saliktas darbības pierādīšana.⁴¹² Šādas saliktas darbības modelis eksistē valsts starptautiskās atbildības tiesībās līdzās vienai darbībai un turpinātai darbībai kā starptautisko tiesību pārkāpuma objektīvs elements,⁴¹³ nosakot valsts atbildību.⁴¹⁴ ARS 15. panta izpratnē salikta darbība

⁴⁰⁸ *Dolzer R., Schreuer C. Principles of International Investment Law. Second Edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 125; Siemens A.G. v. Argentina, ICSID Case No. ARB/02/8, Award, 6 February 2007, para. 263.*

⁴⁰⁹ *Generation Ukraine Inc. v. Ukraine, ICSID Case No. ARB/00/9, Award, 16 September 2003.*

⁴¹⁰ *Ibid.*, para. 20.22.

⁴¹¹ *Waste Management, Inc. v. Mexico, ICSID Case No. ARB(AF)/98/2, Award, 2 June 2000, Keith Highet dissenting opinion, para. 462.*

⁴¹² *Ribeiro C. Investment Arbitration and The Energy Charter Treaty. Huntington: Juris Publishing, 2006, p. 109.*

⁴¹³ *Phosphates in Morocco, Judgment, 1938, P.C.I.J., Series A/B, No. 74, p. 10, para. 28; United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran, Judgment, I.C.J. Reports 1980, p. 3, 29, para. 56; Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgment, I.C.J. Reports 1986, p. 14, para. 226; Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), Judgment, I.C.J. Reports 1997, p. 7, para. 78; Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries, 2001, p. 34, para. 3.*

⁴¹⁴ *Djajic S., Djundic P. Creeping expropriation – in search for a more comprehensive approach. Vol. 2 Yearbook on International Arbitration, 2012, p. 244.*

– un attiecīgi arī pakāpeniskā ekspropriācija – ir konstatējama, ja ir veiktas vairākas darbības, kuras veiktas noteiktā laika periodā, kurā tās ir apskatītas kā viena prettiesiska darbība. Šis ARS regulējums ir vērsts uz tiem gadījumiem, kuros ir saskatāms darbību kopums, kas veido noteiktu starptautisko tiesību pārkāpumu, piemēram, genocīdu,⁴¹⁵ aparteīdu, sistemātisku rasu diskrimināciju vai noziegumus pret cilvēci.⁴¹⁶ Netiešās ekspropriācijas gadījumā šīs saliktās darbības radikāli liedz ārvalstu ieguldītājam baudīt savas īpašuma tiesības.⁴¹⁷

Šajā gadījumā svarīgs aspekts ir konstatēt, ka pamata saistības pārkāpums ir veikts ar vairākām darbībām, kas ir saliktas / pakāpeniskas, nevis izolēts akts (t.i., viena darbība kā tas ir tiešās ekspropriācijas gadījumos),⁴¹⁸ jo ekspropriācija ir konstatējama pēc tās sekām (substances), nevis formas.⁴¹⁹ Tas attiecas arī uz pakāpenisko ekspropriāciju. Kā tika norādīts ICSID šķīrējtiesas *Siemens* lietā⁴²⁰ un *BiWater Tanzania* lietā, pakāpeniskā ekspropriācija ir pakāpenisks process, kas noved pie ekspropriācijas sekām.⁴²¹ Ja šīs pakāpeniskās darbības nesasniedz šādas sekas, ekspropriācija nav konstatējama.⁴²² Tas nozīmē, ka pakāpeniskām darbībām, lai tās uzskatītu par pakāpenisko ekspropriāciju, katrai atsevišķi nav jābūt prettiesiskai pēc būtības,⁴²³ bet kopsakarā jārada sekas, kas ir pielīdzināmas ekspropriācijai.⁴²⁴ Tāpat ir jākonstatē, ka valsts ir nepamatoti iejaukusies ārvalstu

⁴¹⁵ Skat., piemēram: Art. 4 of the Statute of the International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991, U.N. Doc. S/25704 at 36, annex (1993) and S/25704/Add.1 (1993), adopted by Security Council on 25 May 1993, U.N. Doc. S/RES/827 (1993); Art. 2 of the Statute of International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Genocide and Other Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of Rwanda and Rwandan Citizens Responsible for Genocide and Other Such Violations Committed in the Territory of Neighbouring States, 31 December 1994; Art. 6 of the Rome Statute of the International Criminal Court, 17 July 1998, ISBN No. 92-9227-227-6. Romas Starptautiskās krimināltiesas statūti: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 2002. 28.jūnijs, nr. 97 (2672).

⁴¹⁶ Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries, 2001, p. 62.

⁴¹⁷ *Técnicas Medioambientales Tecmed, S.A. v. The United Mexican States*, ICSID Case No. ARB(AF)/00/2, Award, 29 May 2003, para. 115.

⁴¹⁸ Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries, 2001, p. 143, para. 7.

⁴¹⁹ *S.D. Myers, Inc. v. Government of Canada*, UNCITRAL/NAFTA, First Partial Award, para. 285-286 (Nov. 13, 2000), 40 I.L.M. 1408.

⁴²⁰ *Siemens A.G. v. Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/02/8, Award, 6 February 2007, para. 263.

⁴²¹ *Biwater Gauff (Tanzania) Ltd. v. United Republic of Tanzania*, ICSID Case No. ABR/05/22, Award, 24 July 2008, paras. 455 - 456.

⁴²² *Ibid.*

⁴²³ ARS Commentary Art. 15, para. 9: norādīts, ka kaut arī saliktu darbību lokā ir svarīgi konstatēt, ka attiecīgās darbības veido vienu pārkāpumu, nav izslēgts, ka (katra) individuālā darbība pati par sevi ir uzskatāma par prettiesisku, piemēram, genocīdu veido darbību kopums, kurā katra atsevišķā darbība starptautisko tiesību izpratnē ir uzskatāma par prettiesisku.

⁴²⁴ *Compañía del Desarrollo de Santa Elena S.A. v. Republic of Costa Rica*, ICSID Case No. ARB/96/1, Final Award, 17 February 2000, para. 153.

ieguldītāja efektīvā īpašumu tiesību baudīšanā.⁴²⁵ Šāda pieeja ir konstatējama arī pirms ARS sagatavošanas tādās lietās kā *Biloune v. Ghana*⁴²⁶ un *Phillips Petroleum v. Iran*.⁴²⁷

Secināms, ka visas šīs lietas un doktrīnā paustais ļauj saprast pakāpenisko ekspropriāciju kā saliktu darbību kopumu, kura kulminācija ir “īpašuma atņemšana” un kas noslēdzas ar to darbību, kura kopsakarā ar iepriekšējām darbībām rada ekspropriācijas sekas. Un šis ekspropriācijas veids ir konstatējams tikai tad, kad ir izpildījušies ARS 15. panta priekšnoteikumi par saliktām darbībām – ir konstatētas saliktas darbības noteiktā laika periodā, kas pārkāpj starptautisko tiesību normu, piemēram, BIT.

Starptautisko tiesību doktrīnā ir norādīts, ka lielus sarežģījumus sagādā precīzi noteikt “ekspropriācijas mirkli”, t.i., brīdi, kad faktiski var atzīt, ka ir notikusi pakāpeniskā ekspropriācija. Laika noteikšana ir nozīmīga tieši kompensācijas apmēra noteikšanas kontekstā, t.i., cik ilgi ieguldītāja tiesību aizskārums ir noticis, lai aprēķinātu, piemēram, zaudējumu procentus.⁴²⁸ Jau iepriekš darbā paskaidrots, ka attiecībā uz temporālo elementu starptautiskās šķīrējtiesas ir bijušas mazāk striktas. Attiecīgi laika periods, kas var būt par pamatu noteikt, vai ir notikusi pakāpeniskā ekspropriācija, ir atvērts jautājums, un vienota prakse šobrīd nepastāv.⁴²⁹ Piemēram, *Wena Hotel Ltd v. Arab Republic of Egypt*⁴³⁰ lietā tika atteikts izskatīt prasījumu par ekspropriācijas rezultātā radušās kaitējuma atlīdzināšanu, kas ilga 18 mēnešus, bet *Suez, Sociedad General de Aguas de Barcelona SA, and InterArgua Servisions Intergrales del Agua SA v. Argentina*⁴³¹ lietā tika apmierināts prasījums par viena gada ilgušu ārvalstu ieguldītāja tiesību baudījuma aizskārumu. Tomēr šāda neviennozīmīga prakse neļauj izdarīt secinājumus, ka laika periods kā pakāpeniskās ekspropriācijas kritērijs varētu būt aprobežots ar gadu vai ilgāku periodu. Šādos gadījumos, kad faktiski ir konstatējama ekspropriācija nelielā laika periodā, ir skatāmi pārējie kritēriji, kas ir nepieciešami, lai atzītu pakāpeniskās ekspropriācijas faktu.

Autora ieskatā, ir būtiski noteikt ekspropriācijas sākuma brīdi un brīdi, kad tā ir noslēgusies. Atbilstoši ARS 15. pantam salikts starptautisko tiesību pārkāpums uzskatāms par notikuši brīdī, kad

⁴²⁵ The American Law Institute, Restatement (Third) of the Foreign Relations Law of the United States, Vol. 2 (1986), p. 712.

⁴²⁶ *Biloune and Marine Drive Complex Ltd. v. Ghana Investments Centre and the Government of Ghana*, Award on Jurisdiction and Liability, 27 October 1989, 95 ILR 184, para. 209.

⁴²⁷ *Iran-United States Claims Tribunal, Phillips Petroleum Co. Iran v. Iran*, Award No. 425-39-2, 29 June 1989, 21 Iran-U.S. C.T.R., 79, para. 100.

⁴²⁸ *Schefer K.N.* International Investment Law. Text, Cases and Materials. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2013, p. 225.

⁴²⁹ *Ibid.*, p. 207.

⁴³⁰ *Wena Hotel Limited v. Arab Republic of Egypt*, ICSID Case No. ARB/98/4 Award, 8 December 2000, para. 99.

⁴³¹ *Suez, Sociedad General de Aguas de Barcelona SA, and InterAgua Servicios Integrales del Agua SA v. Argentina*, ICSID Case No. ARB/03/17, Decision on jurisdiction, 16 May 2006, para. 128.

darbības vai bezdarbības ir notikušas pietiekamā apjoma, lai varētu konstatēt, ka ir pārkāpts pamata pienākums,⁴³² t.i., veikta ekspropriācija. Pakāpeniskās ekspropriācijas gadījumā tas ir konstatējams brīdī, kad attiecīgā pakāpeniskā darbība ir radījusi ekspropriācijas sekas, t.i., pamatsaistības pārkāpumu: pārkāpts ekspropriācijas aizliegums (pretēji BIT un starptautiskajās tiesībās noteiktajam). Minētā tēze izriet no šķīrējtiesu praksē norādītajiem apsvērumiem.⁴³³

2.2.3. NO LĪGUMA IZRIETOŠO TIESĪBU EKSPROPRIĀCIJA

Neapšaubāmi, pastāv pietiekami daudz ekonomisku un praktisku apsvērumu, kāpēc valsts bieži vien slēdz privāttiesiskus darījumus ar privātpersonām, tajā skaitā ar ārvalstu ieguldītājiem. Piemēram, lai nodrošinātu sabiedriski nozīmīgus pakalpojumus, lai attīstītu infrastruktūru, lai iegādātos specializētu tehniku, kā arī lai iegūtu un apstrādātu dabas resursus enerģijas ražošanai (slēdzot koncesijas līgumus). Šādos gadījumos ārvalstu ieguldītājs, vienojoties ar uzņemošo valsti, ir pakļauts tikpat lielam saimnieciskam riskam, kā tas ir gadījumos, kad ieguldītājs uzņemošajā valstī uzbūvē rūpnīcu, lai ražotu automašīnas, lai pēc tam tās pārdotu privātpersonām. Taču, tāpat kā cita rakstura ieguldījumu veikšanā, arī līgumu slēgšanas gadījumos ar uzņemošo valsti vai ar citu uzņemošās valsts tiešā vai netiešā kontrolē esošu subjektu pastāv politiski riski (nekomerciāli riski), kas bieži vien materializējas ieguldītāja tiesību aizskārumā, tam ciešot zaudējumus vai pat pilnībā zaudējot ieguldījumu vai kontroli pār to. Līdz ar to starptautisko tiesību doktrīnā ir analizēts visnotaļ būtisks jautājums par to, vai no privāttiesiska līguma izrietošās tiesības var tik pakļautas ekspropriācijai,⁴³⁴ proti, vai līgumtiesības ir ekspropriācijas objekts.

Pozitīva atbilde uz minēto jautājumu ir rodama starptautisko šķīrējtiesu praksē, kuru nolēmumos pēc būtības ir apstiprināts, ka no līguma izrietošās tiesības ir uzskatāmas par ieguldījumu un var tikt pakļautas ekspropriācijas nelabvēlīgajām sekām. Attiecīgi *Vivendi v. Argentina* lietā šķīrējtiesa atzina, ka nepastāv šaubas, ka līgumtiesības var tikt ekspropriētas.⁴³⁵ Šāds šķīrējtiesas atzinums balstīts uz iepriekšējo šķīrējtiesu praksi *Phillips Petroleum Company v. Iran*⁴³⁶ un *SPP v.*

⁴³² ARS Commentary Art. 15, para. 9. Crawford J. *State Responsibility*. The General Part. Cambridge Studies in International and Comparative Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2013, p. 269.

⁴³³ *Azurix Corp. v. The Argentina Republic*, ICSID Case No. ARB/0/12, Award, 14 July 2006.

⁴³⁴ *Knahr C. Indirect Expropriation in Recent Investment Arbitration*. Australian Review of International and European Law, Netherlands: Koninklijke Brill NV, 2010, pp. 88 - 89.

⁴³⁵ *Compañía de Aguas del Aconquija S.A. and Vivendi Universal S.A. v. Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/97/3 (formerly *Compañía de Aguas del Aconquija, S.A. and Compagnie Générale des Eaux v. Argentine Republic*), Award, 20 August 2007, para. 7.5.4.

⁴³⁶ *Phillips Petroleum Company Iran v. the Islamic Republic of Iran and NIOC*, Award No. 425-39-2, Award, 29 June 1989, 21 Iran-US C.T.R. 79, para. 75.

*Egypt*⁴³⁷ lietās. Konkrētajā *Vivendi v. Argentina* lietā atbildētāja puse (uzņemošā valsts) iebilda pret prasītāja (ieguldītāja) pārmetumiem pret valsti, kas skar ekspropriāciju, norādot, ka līguma pārkāpumi nevar tikt interpretēti kā ekspropriācija, jo līguma pārkāpumi jāinterpretē un atbilstoši nacionālajam likumam jāskata no cita viedokļa, nepiemērojot starptautisko līgumu normas.⁴³⁸ Šķīrējtiesa kategoriski noraidīja šādu iebildumu, uzsverot, ka nepastāv šaubas, ka no līguma izrietošas tiesības var tikt ekspropriētas, un virkne starptautisko līgumu strīdu ir izcēlušies tieši un nepastarpināti sakarā ar privāto tiesību līgumtiesiskiem strīdiem,⁴³⁹ proti, strīda pamatā ir jautājums par līgumtiesisku pārkāpuma dimensiju starptautisko tiesību izpratnē. Šķīrējtiesa minētajā lietā turpmāk skaidro, ka viena un tā pati darbība var vienlaikus pārkāpt gan starptautisko līgumu, gan civiltiesisku līgumu, bet apstākļi, ka pārkāpums aptver abus, pats par sevi neliedz šķīrējtiesai skatīt jautājumu, vai konkrētā rīcība pārkāpj starptautiskā līguma noteikumus.

No minētā izriet, ka līgumtiesību ekspropriācijai ir duāls raksturs - no vienas puses tas ir strīds par pušu savstarpējām civilajām tiesībām, bet no otras puses pušu savstarpējo attiecību noregulējums tiek pakļauts arī valsts starptautiskajām saistībām, kas ietver arī pamatu vērtēt valsts atbildību par konkrētajiem pārmetumiem, kas vērsti pret uzņemošo valsti. Vēsturiski arī citās lietās ir apstiprināta šī pozīcija, ka kopumā darbības, ar ko tiek atņemtas ar līgumu noteiktas tiesības, cietušajam jāparedz tiesības uz atlīdzinājumu, kā tas ir gadījumos, ja iznīcina vai atņem ķermenisku īpašumu, piemēram, *Rudloff* lietā,⁴⁴⁰ *Norwegian Shipowners* lietā⁴⁴¹ un *Chorzow Factory* lietā.⁴⁴²

Līguma pārkāpums pēc būtības var novest pie būtiskas ieguldītāja ienākumu daļas un aktīvu kopumā zaudēšanas, un tas var būt cēlonis ekonomiska rakstura grūtībām un pilnīgai ārvalstu ieguldītāja darbības paralīzei uzņemošajā valstī. Taču ne katrs līgumtiesisks pārkāpums no valsts puses ir tulkojams kā ekspropriācija. Tiesību doktrīnā ir skaidrots, ka pats būtiskākais aspekts šajā kontekstā ir rast atbildi uz jautājumu, vai valsts konkrētajā gadījumā rīkojas tās komerciālajā jeb privāttiesiskajā kapacitātē kā privāto tiesību līguma puse, vai arī īsteno tās suverēno varu, proti, kā starptautisko tiesību subjekts.⁴⁴³ Arī pirmajos nolēmumos, kur tika precīzāk skatīts šis jautājums,

⁴³⁷ *Southern Pacific Properties (Middle East) Limited v. Arab Republic of Egypt*, ICSID Case No. ABR/84/3, Award on the Merits, 20 May 1992, 321 L.M. 937 (1993).

⁴³⁸ *Compañía de Aguas del Aconquija S.A. and Vivendi Universal S.A. v. Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/97/3 (formerly *Compañía de Aguas del Aconquija, S.A. and Compagnie Générale des Eaux v. Argentine Republic*), Award, 20 August 2007, para. 7.5.3.

⁴³⁹ *Ibid.*, para. 7.5.4.

⁴⁴⁰ *American-Venezuelan Mixed Claims Commission, Rudloff Case, Decision on Merits, IX RIAA 244, 250 (1959)*.

⁴⁴¹ *Permanent Court of Arbitration, Norwegian Shipowners' Claim (Norway v United States)*, 13 October 1922, I RIAA 307 (1948).

⁴⁴² *Case Concerning Certain German Interests in Polish Upper Silesia, 1926, PCIJ, Series A, No. 7,3*.

⁴⁴³ *Wälde T.W., Hober K. The First Energy Charter Treaty Arbitral Award*. Vol. 22, Issue 2 *Journal of International Arbitration*, 2005, pp. 83 – 104.

piemēram, *Vigotop Ltd. v. Hungary* lietā, vērtēts, vai iejaukšanās ieguldītāja tiesībās no valsts puses ir veikta tās līguma puses kapacitātē, vai arī tās suverēnās varas izlietošanas ietvaros.⁴⁴⁴

Nelielu atkāpi un papildinājumu prasa paša līguma tiesības un saturs. Ieguldījumu līgumos ieguldījums tiek uztverts kā aktīvs neatkarīgi no līgumslēdzējas puses un saistības satura. Noteicošais faktors ir pati saistības pastāvēšana, kas ir ieguldījums kopumā vai daļa no ieguldījuma.⁴⁴⁵ Līdz ar to tiesības, kas izriet no civiltiesiska līguma, ir aizsargātas atbilstoši starptautiskajām tiesībām (tajā skaitā ECT) un tās var tikt netieši ekspropriētas, pastāvot noteiktiem priekšnoteikumiem. Jau minētajā *Phillips Petroleum* lietā ASV un Irānas tribunāls skatīja jautājumu par to, vai naftas koncesijas līguma izbeigšana (vienpusēju uzteikšana) ir uzskatāma par līgumtiesību ekspropriāciju vai vismaz tā neizpildi.⁴⁴⁶ Lietā apskatītajai līguma izbeigšanai sekoja virkne darbību, kas faktiski un juridiski ierobežoja prasītāja (ieguldītāja) līgumā paredzētās tiesības. Šķīrējtiesas ieskatā tas ir pamats secināt, ka apstrīdētā rīcība vairāk liecina par ekspropriācijas esamību nevis līgumtiesību pārkāpumu, līdz ar to šķīrējtiesa lietu šajā daļā skatīja tieši no starptautisko tiesību viedokļa – valsts atbildības viedokļa.⁴⁴⁷ Šķīrējtiesa vispārīgi norādīja, ka ārvalstnieka īpašuma ekspropriācija, kuru veikusi valsts vai kas ir piedēvējama valstij, ir pamats valsts starptautiskajai atbildībai un pamats kompensēt aizskārumu neatkarīgi no tā, vai ekspropriācija ir formāla vai *de facto* un vai īpašums ir ķermenisks vai bezķermenisks, kā tas bija šajā lietā - no līguma izrietošas tiesības.⁴⁴⁸

Apstiprinājumu minētajai tēzei pēc būtības var iegūt arī minētās *SPP v. Egypt* lietas spriedumā, kurā šķīrējtiesa akceptē, ka līgumtiesības ir aizsargātas atbilstoši starptautiskajām tiesībām, un šādu tiesību atņemšana rada pienākumu uzņemošajai valstij maksāt kompensāciju. Šķīrējtiesa vienlaikus arī uzsvēra, ka līgumtiesības var tikt netieši ekspropriētas.⁴⁴⁹ Savukārt *SGS v. Philippines* lietā ieguldītājs bija vērsies šķīrējtiesā ar prasījumu par nesaņemto maksājumu piedziņu, kas bija jāveic saskaņā ar līgumu par jūras pārvadājuma veikšanu.⁴⁵⁰ Šķīrējtiesa skaidroja, ka, tās ieskatā, balstoties uz lietā esošajiem materiāliem, prasītājs nav cēlis prasību par ekspropriāciju. Jautājumā, vai Filipīnām ir parāds attiecībā pret SGS un vai SGS ir prasījums par procentu

⁴⁴⁴ *Vigotop Ltd. v. Hungary*, ICSID Case No. ARB/11/22, Award, 1 October 2014.

⁴⁴⁵ *Cox J.M.* Expropriation in Investment Treaty Arbitration. Oxford International Arbitration Series. Oxford: Oxford University Press, 2019, p. 211.

⁴⁴⁶ *Phillips Petroleum Company Iran v. the Islamic Republic of Iran and NIOC*, Award No. 425-39-2, Award of 29 June 1989, 21 Iran–US C.T.R. 79, para. 75.

⁴⁴⁷ *Phillips Petroleum Company Iran v. the Islamic Republic of Iran and NIOC*, Award No. 425-39-2, Award of 29 June 1989, 21 Iran–US C.T.R. 79.

⁴⁴⁸ *Ibid.*, para. 76.

⁴⁴⁹ *Southern Pacific Properties (Middle East) Limited v. Arab Republic of Egypt*, ICSID Case No. ARB/84/3, Award on Merits, 20 May 1992.

⁴⁵⁰ *SGS Société Générale de Surveillance S.A. v. Republic of the Philippines*, ICSID Case No. ARB/02/6, Decision on Jurisdiction, 29 January 2004.

maksāšanu, netika konstatēts, ka būtu pieņemts jebkāds likums vai rīkojums no Filipīnu puses, lai izdarītu mēģinājumu ekspropriēt vai anulēt parādu. Tāpat arī netika konstatēts, ka Filipīnas rīkojusies jebkādā citādā veidā, kas būtu iztulkojums kā ekspropriācija. Noilgums, lai atgūtu parāda summas, atbilstoši Filipīnu tiesību normām nebija iestājies. Līdz ar to šķīrējtiesa atzina, ka vienkārša atteikšanās pildīt savas parādsaistības nav īpašuma ekspropriācija vismaz gadījumos, kad pastāv tiesiskās aizsardzības līdzekļi pret šādu atteikumu pildīt savas saistības. Ekspropriācija nav konstatējama gadījumā, kad noticis *a fortiori* atteikums maksāt parādu, jo pastāv neatrisināts strīds par apjomu, kādā ir jāveic parāda summas samaksa.⁴⁵¹ Tas nozīmē, ka nozīmīgu lomu līgumtiesību ekspropriācijas konstatēšanā spēlē tieši apstākļu konstatēšana, vai ārvalstniekam ir pieejami tiesiskās aizsardzības līdzekļi, ar kuru palīdzību tas ne tikai teorētiski, bet arī faktiski var aizsargāt savas aizskartās tiesības uzņemošajā valstī.

No iepriekš minētā izriet, ka ne katrs līguma pārkāpums vai līguma neizpilde kopumā no uzņemošās valsts puses pati par sevi tiek uzskatīta par ekspropriāciju,⁴⁵² ko bieži ieguldītāji apgalvo, lai motivētu savu pozīciju.⁴⁵³ Šī jautājuma kontekstā ir jāņem vērā tas, ka uzņemošajai valstij konkrētajā gadījumā ir jārikojas ne tikai kā līgumslēdzējai pusei, bet arī jāizlieto sava suverēnā vara kā valstij,⁴⁵⁴ lai varētu konstatēt netiešo ekspropriāciju. Līdz ar to no starptautisko ieguldījuma tiesību viedokļa nepietiek vien ar to, ka valsts kā privāto tiesību subjekts neizpilda līgumā noteiktos pienākumus. Šādai saistību neizpildei ir jābūt saistītai ar valsts suverēnās varas izmantošanu, lai tādējādi kavētu, izbeigtu vai apturētu līguma izpildi ar ārvalstu ieguldītāju. *Azurix v. Argentina* lietā šķīrējtiesa norāda, ka viens vai vairāki līguma pārkāpumi var tikt uzskatīti / pielīdzināti ekspropriācijai, ja valsts ir pārkāpusi līgumu, izmantojot savu suverēno varu, bet ne gadījumā, ja tā rīkojusies kā privāto tiesību līguma puse. Citiem vārdiem, valsts var nepienācīgi izpildīt savas līgumā noteiktās saistības, bet šādas neizpildes rezultātā nebūs pārkāptas starptautiskajos līgumos noteiktās

⁴⁵¹ SGS Soci t  G n rale de Surveillance S.A. v. Republic of the Philippines, ICSID Case No. ARB/02/6, Decision on Jurisdiction, 29 January 2004, para. 161.

⁴⁵² Waste Management, Inc. v. United Mexican States ("Number 2"), ICSID Case No. ARB(AF)/00/3, Award, 30 April 2004; Robert Azinian, Kenneth Davitian, & Ellen Baca v. The United Mexican States, ICSID Case No. ARB (AF)/97/2, Award, 1 November 1999; *W lde T.W., Hober K.* The First Energy Charter Treaty Arbitral Award. Vol. 22, Issue 2 Journal of International Arbitration, 2005, pp. 83 – 104; *Dolzer R., Schreuer C.* Principles of International Investment Law. Second Edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 128; skat. arī: *Schwebel S.M.* On Whether the Breach by a State of a Contract with an Alien is a Breach of International Law. In: International Law at the Times of its Codification, Essays in Honour of Roberto Ago, III, 1987, p. 401; The American Law Institute, Restatement (Third) of the Foreign Relations Law of the United States, Vol. 2 (1986), p. 201.

⁴⁵³ *Lim C.L., Ho J., Paparinskis M.* International Investment Law and Arbitration. Commentary, Awards and other Materials. Cambridge: Cambridge University Press, 2018, p. 326-7.

⁴⁵⁴ *Parkerings-Compagniet AS v. Lithuania*, ICSID Case No. ARB/05/8, Award, 11 September 2007, para. 443.

saistības, ja vien netiks pierādīts, ka valsts ir rīkojusies ne vien kā līgumslēdzēja puse, bet arī izlietojusi specifiskas funkcijas kā suverēna vara.⁴⁵⁵

1948. gada *Jalapa Railroad* lietā tika norādīts, ka starptautiskā atbildība valstij radās brīdī, kad valdība pārkāpa sliexsni, kurā tā rīkojās kā līguma puse un, lai izvairītos no vitāli nozīmīgu līguma pienākumu izpildes, izlietoja savas valdības publisko varu.⁴⁵⁶ Proti, Verakrusas likumdevējs bija izdevis rīkojumu, kas paredzēja atzīt par spēkā neesošām nozīmīgas klauzulas līgumā starp valsti un ārvalstu ieguldītāju. Amerikāņu un Meksikāņu prasījumu komisija (*angļu val.* - *The American Mexican Claims Commission*) atzina, ka 1931. gadā pieņemtais likumdevēja rīkojums nebija ierasts līguma pārkāpums. Verakrusas valdība “*izkāpa*” no savas lomas kā līguma puse un izvairījās no līguma būtisku pienākumu izpildes, izmantojot savu prevalējošo valdības varu. Kā to atzina komisija, šādas darbības atbilstoši starptautiskajām tiesībām ir “*konfiscējošs līguma pārkāpums*”.⁴⁵⁷ Arī *Chufeldt Claim* lietā šķīrējtiesa atzina, ka atkāpšanās no koncesijas līguma, izlietojot savu suverēno varu, bija pamats starptautiskam prasījumam pret valsti.⁴⁵⁸ Kā viena no parauglietām, iztirzājot līgumtiesību ekspropriāciju, tiek minēta *Waste Management v. Mexico* lieta.⁴⁵⁹ Šajā lietā strīds izcēlās sakarā ar neveiksmīgu atkritumu izvešanas koncesiju, tajā skaitā pašvaldības nespēju veikt noteiktu rēķinu apmaksu, pakalpojumu ekskluzivitāti, sarežģījumiem saistībā ar kredītlīnijas līgumiem un tiesvedībām Meksikas tiesās. Šķīrējtiesa nekonstatēja ekspropriāciju, bet norādīja, ka, kaut arī ieguldītājs bija zaudējis daļu savu aktīvu / labumu, ko tam sniedz ieguldījums, tas visa projekta īstenošanas laikā bija saglabājis kontroli pār tā īpašumu un varēja to izmantot.⁴⁶⁰ Šķīrējtiesas ieskatā, ieguldītāja biznesa neveiksmē ir vainojami tā pārlietu optimistiskie biznesa pieņēmumi un prognozes.⁴⁶¹ Šķīrējtiesa skaidro, ka uzņēmumu nevar uzskatīt par ekspropriētu tikai tāpēc, ka tam par labu nav samaksāti parādi vai citādā veidā ir pārkāptas tā līgumtiesības, jo nepastāv atklāta atteikšanās no konkrētās transakcijas (*angļu val.* – *outright repudiation of the transaction*).⁴⁶² Tuvākais, ko prasītājs *Waste Management v. Mexico* lietā varēja norādīt kā uz atteikšanos pildīt

⁴⁵⁵ Azurix Corp. v. The Argentina Republic, ICSID Case No. ARB/0/12, Award, 14 July 2006, para. 315.

⁴⁵⁶ Jalapa R.R. & Power Co. Claim (1948), Whitesman's Digest of International Law, Vol. 8, 1976, pp. 908 - 909 (American Mexican Claims Commission under the Act of Congress Approved December 18, 1942, Report to the Secretary of State with Decision Showing the Reasons for the Allowance or Disallowance of the Claims (Dept. of State Pub. No. 2859, Arbitration Series No. 9) (1948)).

⁴⁵⁷ Jalapa R.R. & Power Co. Claim (1948), Whitesman's Digest of International Law, Vol. 8, 1976, pp. 908 - 909 (American Mexican Claims Commission under the Act of Congress Approved December 18, 1942, Report to the Secretary of State with Decision Showing the Reasons for the Allowance or Disallowance of the Claims (Dept. of State Pub. No. 2859, Arbitration Series No. 9) (1948)).

⁴⁵⁸ Shufeldt Claim, Award, 24 July 1930, 2 RIAA 1079.

⁴⁵⁹ Waste Management, Inc. v. United Mexican States ("Number 2"), ICSID Case No. ARB(AF)/00/3, Award, 30 April 2004.

⁴⁶⁰ Ibid., para. 159.

⁴⁶¹ Ibid., para. 160.

⁴⁶² Ibid., para. 160.

koncesijas līgumu, bija Akapulko pilsētas mēra politisks paziņojums, ka prasītāja sniegto pakalpojumu ekskluzivitāti vajadzētu atcelt. Taču šādā darbībā nebija leģislatīva rakstura un no pilsētas puses nesevoja rīcība, lai konkrēto līgumu izbeigtu.⁴⁶³ Lai arī minētajā lietā netika konstatēta ekspropriācija, tajā tika iezīmēti trīs gadījumi, kad ekspropriācija varētu tikt konstatēta: pirmkārt, gadījumos, kad viss uzņēmums tiek likvidēts, tā darbība tiek ierobežota, ievērojot valsts varas aktu, kam parasti seko arī citas darbības;⁴⁶⁴ otrkārt, gadījumos, kad tiek veikta atzīta īpašuma atņemšana, kura vienlaikus ietekmē arī līgumiskās attiecības;⁴⁶⁵ treškārt, gadījumos, kad vienīgās tiesības, kas tiek skartas, ir bezķermeniskas (*angļu val. - incorporeal*). Proti, vienkārša līguma pienākumu neizpilde nav uzskatāma par īpašuma atņemšanu (ja vien to nepapildina citas darbības), kā arī tā nav pielīdzināma ekspropriācijai. Jebkura privāto tiesību puse var neizpildīt līgumu, bet nacionalizācijas un ekspropriācijas gadījumā nozīmīgas ir tiešās valsts valdību darbības⁴⁶⁶ publisko tiesību jomā.

Jaunākajā šķīrējtiesu praksē, piemēram, *Gavrilovič v. Croatia* lietā, prasītājs (ieguldītājs) ir pārmetis otrai pusei, ka atbildētājs tieši vai netieši ir ekspropriējis vienu no prasītāja līgumtiesībām, kas izriet no pirkuma līguma.⁴⁶⁷ 2017. gada 22. augusta spriedumā *Karkey v. Pakistan* lietā šķīrējtiesa analizēja prasītāja pārmetumus par Pakistānas augstākās tiesas spriedumu, ar kuru nospriests atzīt par spēkā neesošu līgumu un to atcelt, tādējādi Pakistānai liedzot prasītājam noteiktas tiesības pēc līguma izbeigšanas, tajā skaitā, saņemt maksājumus par jau izrakstītajiem rēķiniem, saņemt izbeigšanas izmaksas un saņemt demobilizācijas izmaksas vairāk nekā 237 miljonu USD apmērā.⁴⁶⁸ Šķīrējtiesa norādīja, ka, tā kā līguma atzīšana par spēkā neesošu *ab initio* bija patvaļīga, tā nerada nekādas sekas starptautiskajās tiesībās, un šķīrējtiesai nav saistošs nacionālās tiesas secinājums, ka līgums ir spēkā neesošs.⁴⁶⁹ Lietā puses atzina, ka līgumtiesības var tikt ekspropriētas, tomēr šķīrējtiesa norādīja, ka, lai pareizi noteiktu, vai pusei ir prasījuma tiesības sakarā ar ekspropriāciju, konkrētajām tiesībām ir jāpastāv un ir jābūt izpildāmām piespiedu kārtā (*angļu val. - enforceable*) saskaņā ar piemērojamajām tiesību normām.⁴⁷⁰ Šķīrējtiesa minētajā lietā apstiprināja, ka nepastāv apstākļi, kas ļauj izdarīt secinājumu, ka konkrētais līgums nav izpildāms saskaņā ar likumu, kā arī līgums un tā noslēgšana

⁴⁶³ Waste Management, Inc. v. United Mexican States ("Number 2"), ICSID Case No. ARB(AF)/00/3, Award, 30 April 2004, paras. 161, 165.

⁴⁶⁴ Ibid., para. 172.

⁴⁶⁵ Ibid., para. 173.

⁴⁶⁶ Ibid., para. 174.

⁴⁶⁷ Georg Gavrilovič and Gavrilovič d.o.o. v. Republic of Croatia, ICSID Case No. ARB/12/39, Award, 25 July 2018, para. 899.

⁴⁶⁸ Karkey Karadeniz Elektrik Uretim A.S. v. Islamic Republic of Pakistan, ICSID Case No. ARB/13/1, Award, 22 August 2017, para. 641.

⁴⁶⁹ Ibid., para. 645.

⁴⁷⁰ Ibid., para. 646.

nav saistīta ar korupciju, krāpšanu vai citādu prettiesisku rīcību.⁴⁷¹ Tādējādi šķīrējtiesa secināja, ka Pakistāna ir ekspropriējusi prasītāja ieguldījumu, tās tiesai atzīstot starp pusēm noslēgto līgumu par spēkā neesošu *ab initio*.⁴⁷²

Papildinot minēto piespiedu izpildāmības aspektu, jāatsaucas uz *Emmis v. Hungary* lietas spriedumu, kurā tika skaidrots, ka tiesības zaudējums, kas noteikts ar līgumu, var būt pamats ekspropriācijas prasījumam, taču tikai tādos gadījumos, kad aktīvs, kas pieder prasītājam, ir ar monetāru vērtību. Proti, konkrētajam aktīvam ir jāpieder prasītājam uz pārkāpuma brīdi. Un pats aktīvs - īpašuma interese un nevis tās līgumtiesiskais avots - ir pakļauts ekspropriācijai. No līguma izrietošās vai citas tiesības, kas ieguldītājam ir piešķirtas saskaņā ar uzņemošās valsts tiesību normām un kas neatbilst minētajam, nevar būt pamatā ekspropriācijas prasījumam.⁴⁷³

BIT kontekstā nevar viennozīmīgi apgalvot, ka visos BIT ir vienveidīgi noteikts, ka netiešā ekspropriācija ir arīdzan līgumtiesību ierobežošana. Taču tiesību doktrīnā ir pārliecinoši apgalvots, ka lielā daļā starptautisko ieguldījumu līgumu paredz, ka līgumtiesības ir ekspropriācijas objekts.⁴⁷⁴ Minēto var noskaidrot, apskatot to, vai konkrētais BIT paredz, ka par ieguldījumu ir uzskatāmas līgumtiesības un no tām izrietoši prasījumi. Tomēr lielākajā vairumā mūsdienu ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības līgumi aizsargāto ieguldījumu definē plaši un tieši ietver arī līgumtiesību aizsardzību.⁴⁷⁵ Piemēram, Latvijas un Izraēlas BIT 5. panta pirmā daļa⁴⁷⁶ noteic, ka vienas līgumslēdzējas puses ieguldītāju ieguldījumi netiks nacionalizēti, ekspropriēti vai pakļauti darbībai, kam ir līdzvērtīgas sekas, bet attiecīgi šī BIT 1. panta pirmās daļas c. apakšpunkts noteic, ka ar ieguldījumu jāsaprot arī prasījumi par maksājumu, *goodwill* un citām vērtībām, kā arī jebkuru citu izpildi ar ekonomisku vērtību.

Latvijas un Anglijas BIT normu vārdiskais tvērums ir nedaudz tiešāks un tā 1. panta a. punkta III. apakšpunkts paredz, ka ar ieguldījumu jāsaprot arī prasījumi par maksājumu vai jebkuru citu izpildi ar finansiālu vērtību saskaņā ar kontraktu.⁴⁷⁷ Līdz ar to minētie prasījumi ir pakļauti šī BIT

⁴⁷¹ Karkey Karadeniz Elektrik Uretim A.S. v. Islamic Republic of Pakistan, ICSID Case No. ARB/13/1, Award, 22 August 2017, para. 647.

⁴⁷² Ibid., para. 648.

⁴⁷³ *Emmis International Holding, B.V., Emmis Radio Operating, B.V., MEM Magyar Electronic Media Kereskedelmi és Szolgáltató Kft. v. The Republic of Hungary*, ICSID Case No. ARB/12/2, Award, 16 April 2014, para. 169.

⁴⁷⁴ *Lim C.L., Ho J., Paparinskis M.* International Investment Law and Arbitration. Commentary, Awards and other Materials. Cambridge: Cambridge University Press, 2018, p. 326.

⁴⁷⁵ *Alexandrov S.* Breach of Treaty Claims and Breach of Contract Claims: Is It Still Unknown Territory? Arbitration under International Investment Agreements. A Guide to the Key Issues. Yannaca-Small K. edition. Oxford: Oxford University Press, 2010, p. 325.

⁴⁷⁶ Latvijas Republikas valdības un Izraēlas Valsts valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpējo aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 1994. 10. marts, nr. 30 (161).

⁴⁷⁷ Līgums starp Latvijas Republikas valdību un Lielbritānijas un Ziemeļrijas Apvienotās Karalistes valdību par ieguldījumu veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 1995. 7. februāris, nr. 19 (302).

ekspropriācijas regulējumam, kas ietverts konkrētā BIT 5. pantā. Latvijas un Nīderlandes BIT 1. panta a. punkta iii. apakšpunkts cita starpā paredz, ka ieguldījums ir prasības par naudu, citu īpašumu vai jebkuru darbību, kam ir ekonomiska vērtība, kas nozīmē, ka šāda rakstura ieguldījums, kas vienlaikus var būt līgums, ir aizsargājams šī BIT 6. panta noteiktajā kārtībā pret ekspropriāciju.⁴⁷⁸ Latvijas un Čehijas BIT 1. panta pirmās daļas e. apakšpunkts skaidro, ka ieguldījums vienlaikus ir jebkuras tiesības, kuras piešķir likumi vai kontrakts, un jebkuras licences vai atļaujas saskaņā ar likumu, ieskaitot atļaujas pētīt, iegūt, apstrādāt un izmantot dabas resursus.⁴⁷⁹ Tas nozīmē, ka atbilstoši minētā BIT nosacījumiem līgumiski prasījumi var tikt ekspropriēti, ievērojot šī BIT 5. pantu. Latvijas un ASV BIT 1. panta pirmās daļas v. apakšpunkts skaidro, ka ieguldījums ir arī jebkuras tiesības, kuras piešķir likums vai līgums, kā arī jebkuras licences un atļaujas saskaņā ar likumu, kas, ievērojot šī BIT 3. pantu, var tikt ekspropriētas.⁴⁸⁰

Arī Latvijas un Grieķijas BIT 1. panta pirmās daļas c. apakšpunkts noteic, ka ieguldījums nozīmē arī prasības par maksājumu vai jebkuru citu izpildi, kam ir ekonomiska vērtība saskaņā ar līgumu, kā arī kredītus saistībā ar ieguldījumu.⁴⁸¹ Latvijas un Austrijas BIT apstiprina, ka tik tiešām valstis ir vienojušās, ka ieguldījums arīdžan ir arī līgumsaistības. To apliecina šī BIT 1. panta pirmās daļas a. punkts, kas noteic, ka ieguldījumi ir kustams un nekustams īpašums, kā arī citas īpašuma tiesības (tādas kā hipotēkas, vienas puses tiesības atteikties no līgumsaistību izpildes), tāpat arī šī panta pirmās daļas c. punkts noteic, ka ieguldījumi ir tiesības pieprasīt naudas līdzekļus, kuri nodoti, lai radītu ekonomiskas vērtības vai pakalpojumus, kuriem ir ekonomiska vērtība.⁴⁸² Latvijas un Moldovas BIT 1. panta pirmās daļas c. punkts noteic, ka ieguldījums aptver visa veida aktīvus, ko vienas līgumslēdzējas puses ieguldītājs ir ieguldījis otras līgumslēdzējas puses teritorijā saskaņā ar likumdošanu līgumslēdzējas puses teritorijā, un it īpaši, bet ne tikai, ietver prasījuma tiesības uz naudu vai jebkuru darbību, kurai ir ekonomiska vērtība attiecībā uz ieguldījumu saskaņā ar kontraktu.⁴⁸³ Latvijas un Dānijas BIT 1. panta pirmā daļa plašāk raksturo ieguldījumu, paredzot, ka ieguldījums ir arī reinvestētā peļņa, prasījumi par maksājumiem vai citas tiesības, kas saistītas ar

⁴⁷⁸ Līgums starp Latvijas Republikas valdību un Nīderlandes Karalistes valdību par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 1995. 7. februāris, nr. 19 (302).

⁴⁷⁹ Latvijas Republikas valdības un Čehijas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 1995. 9. marts, nr. 37 (320).

⁴⁸⁰ Latvijas Republikas valdības un Amerikas Savienoto Valstu valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 1995. 18. janvāris, nr. 8 (291).

⁴⁸¹ Latvijas Republikas valdības un Grieķijas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 1995. 29. septembris, nr. 149 (432).

⁴⁸² Līgums starp Latvijas Republiku un Austrijas Republiku par ieguldījumu veicināšanu un to aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 1995. 6. oktobris, nr. 154 (437).

⁴⁸³ Latvijas Republikas valdības un Moldovas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 1999. 16. novembris, nr. 378/380 (1838/1840).

pakalpojumiem, kuriem ir finansiāla vērtība (ii. punkts).⁴⁸⁴ Līdzīgi arī Latvijas un Rumānijas BIT 1. panta otrās c. punkts norāda, ka ieguldījums ir arī prasības par naudas maksājumu vai jebkurām citām tiesībām uz jebkuru izpildi, kam ir ekonomiska vērtība.⁴⁸⁵ Identisks secinājums izdarāms attiecībā uz ECT.

Tas nozīmē, ka, ja reiz līgumtiesības ir atzīstamas kā viens no BIT / MIT aizsargājamiem objektiem, tad, atņemot vai nozīmīgā daļā ierobežojot šādas tiesības, pastāv reāla iespēja, ka šādās darbībās var tikt konstatētas ekspropriācijas pazīmes.⁴⁸⁶ ICSID *Consortium RFCC* lietā tika atzīts, ka jebkurš aktīvs *a priori* var tikt ekspropriēts un līdz ar to tas ir aizsargāts ar attiecīgo starptautiskā līguma normu.⁴⁸⁷ Lai gan minētajā lietā šķīrējtiesa nekonstatēja ekspropriāciju, tā atzina, ka ir pilnībā iespējams ekspropriēt līgumtiesību, taču jāpastāv pierādījumiem, ka no valsts puses ir pieņemti konkrēti likumi, izdoti rīkojumu vai citi akti, kā arī ticis izpildīts tiesas nolēmums.⁴⁸⁸ ICSID *Impregilo v. Pakistan* lietā šķīrējtiesa, atsaucoties uz virkni iepriekš praksē paustu atziņu, atzina, ka līgumtiesību atņemšana potenciāli var būt ekspropriācija vai rīcība, kam ir ekvivalenta iedarbība.⁴⁸⁹ Piemēram, 2004. gada 29. aprīļa *Tokios Tokalés v. Urkaine* šķīrējtiesas lietas lēmumā par jurisdikciju atzīts, ka visas biznesa operācijas, kas saistītas ar ieguldītāja fizisku īpašumu, ieskaitot līgumtiesības, ietilpst jēdzienā “ieguldījums”.⁴⁹⁰ Vienāda satura secinājums tika izdarīts arī *Siemens v. Argentina* lietā.⁴⁹¹

Tātad, ja reiz līgumtiesības ietilpst ieguldījuma jēdzienā atbilstoši BIT noteikumiem, tad arī pēc būtības BIT aizsargā šīs tiesības arī ar citiem materiāltiesiskajiem aizsardzības režīmiem, kas ietverti ieguldījumu aizsardzības un veicināšanas līgumā.⁴⁹² Tāpēc nav pārsteidzoši, ka ieguldītāju un valstu strīdos šķīrējtiesas ir atzinušas, ka valstu nespēja ievērot līgumiskus pienākumus attiecībā pret

⁴⁸⁴ Līgums starp Latvijas Republikas valdību un Dānijas Karalistes valdību par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 2000. 28. decembris, nr. 470/472 (2381/2383).

⁴⁸⁵ Latvijas Republikas valdības un Rumānijas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 2002. 20. marts, nr. 44 (2619).

⁴⁸⁶ Skat., piemēram: *Emmis International Holding, B.V., Emmis Radio Operating, B.V., MEM Magyar Electronic Media Kereskedelmi és Szolgáltató Kft. v. The Republic of Hungary*, ICSID Case No. ARB/12/2, Award, 16 April 2014, para. 163.

⁴⁸⁷ *Consortium RFCC v. Kingdom of Morocco*, ICSID Case No. ARB/00/6, Award, 22 December 2003, para. 62.

⁴⁸⁸ *Ibid.*, paras. 60 - 62, 65 - 66, 69, 85 - 89.

⁴⁸⁹ *Impregilo S.p.A v. Islamic Republic of Pakistan*, ICSID Case No. ARB/03/3, Decision on Jurisdiction, 22 April 2005, para. 274, kurā šķīrējtiesa atsaucas uz: *Norwegian shipowner's claims (Norway v. USA)*, R. International Arbitral Awards 307 (1922); *Southern Pacific Properties (Middle East) Ltd. v. Arab Republic of Egypt*, ICSID Case No. ARB/84/3, Award, 20 May 1992, paras. 42 - 46; *Consortium RFCC v. Kingdom of Morocco*, ICSID Case No. ARB/00/6, Award, 22 December 2003; *Philips Petroleum Company v. Islamic Republic, Iran-US C.T.R.*, Award 425-39-2, 29 June 1989, para. 76; *SEACO v. Islamic Republic of Iran*, Award 531-260- 2, 25 June 1992, para. 45.

⁴⁹⁰ *Tokios Tokelés v. Ukraine*, ICSID Case No. ARB/02/18, Decision on Jurisdiction, 29 April 2004, paras. 92 - 93.

⁴⁹¹ *Siemens A.G. v. The Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/02/8, Award, 6 February 2007, para. 267.

⁴⁹² *Alexandrov S. Breach of Treaty Claims and Breach of Contract Claims: Is It Still Unknown Territory? Arbitration under International Investment Agreements. A Guide to the Key Issues.* Yannaca-Small K. Edition. Oxford: Oxford University Press, 2010, p. 326.

ārvalstu ieguldītāju var tikt uzskatīta par starptautiskā godīgas un taisnīgas attieksmes (*angļu val. – fair and equitable treatment, turpmāk tekstā - FET*) standarta pārkāpumu.⁴⁹³

Saskaņā ar Eiropas Kopienu ieguldījumu aizsardzības principiem FET ir galvenais koncepts, kas aptver virkni ieguldījumu aizsardzības principu, kas arīdzan ietver pušu saistību izpildes pienākumu.⁴⁹⁴ UNCTAD ir atzinusi, ka FET standarts ietver *pacta sunt servanda* principu.⁴⁹⁵ Šķīrējtiesu praksē ir atzīts, ka valsts darbības, atsakoties no saviem līgumiskajiem pienākumiem, pat ja tā nesasniedz ekspropriācijas sliekšni, ir uzskatāmas par FET standarta pārkāpumu atbilstoši piemērojamajām starptautisko līgumu normām.⁴⁹⁶ No šāda skatupunkta var analizēt, vai valsts rīcība, ar kuru pārkāpts līgums, nesasniedzot ekspropriācijai raksturīgās sekas, nenonāk pretrunā ar citiem ieguldītāja tiesību aizsardzības principiem, kas nostiprināti BIT vai MIT.

Šajā aspektā gan jāatzīmē, ka vēsturiski ir pastāvējusi diskusija par valsts atbildību par līguma pārkāpumu. No vienas puses, pastāv viedoklis, ka valsts atbildība iestājas nekavējoties līdz ar līguma pārkāpšanu, proti, līguma pārkāpums vienlaikus ir arī starptautisko tiesību pārkāpums. Tas tiešā veidā ir saistīts ar iegūto tiesību aizsardzības principu, kā arī ar principu *pacta sunt servanda*. Vēsturiski senākos doktrīnas avotos norādīts, ka neatkarīgi no vienošanās noteikumiem vienpusēja atkāpšanās no koncesijas vienošanās ir uzskatāma par starptautisko tiesību pārkāpumu, pētniekiem pat norādot, ka pastāv mazāks attaisnojums pārkāpt koncesijas līgumu nekā starptautisko līgumu.⁴⁹⁷ Šādam viedoklim vismaz noteiktā daļā vēsturiski ir pievienojušies arī citi autori, norādot, ka, ja reiz pastāv starptautiskās kontraktu tiesības, tad to pārkāpšana no valsts puses ir pielīdzināma starptautiski prettiesiskais rīcībai.⁴⁹⁸

⁴⁹³ *Alexandrov S.* Breach of Treaty Claims and Breach of Contract Claims: Is It Still Unknown Territory? Arbitration under International Investment Agreements. A Guide to the Key Issues. Yannaca-Small K. Edition. Oxford: Oxford University Press, 2010, p. 326.

⁴⁹⁴ News from ICSID Vol. 11, No. 1 (Winter 1994), p. 5 – Investment Protection Principles adopted in 1992 by the Council of the European Communities to provide details for the application of the investment promotion and protection principles contained in the Fourth Lome Convention on cooperation between group of Asian, Caribbean, and Pacific countries and the EC and its Member States.

⁴⁹⁵ UNCTAD, Fair and Equitable Treatment. UNCTAD Series on issues in international investment agreements. United Nations Publication, UNCTAD/ITE/IIT/11 (Vol. III), 1999, pp. 34 – 37.

⁴⁹⁶ CMS Gas Transmission Company v. The Republic of Argentina, ICSID Case No. ARB/01/8, Award, 12 May 2005, paras. 264, 281; Azurix Corp. v. The Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/01/12, Award, 14 July 2006, paras. 322, 374; Enron Corporation and Ponderosa Assets, L.P. v. Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/01/3, Award, 22 May 2007, paras. 246, 268; LG&E Energy Corp., LG&E Capital Corp., and LG&E International, Inc. v. Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/02/1, Award, 3 October 2006, paras. 132, 200.

⁴⁹⁷ *Kissam L., Leach E.K.* Sovereign Expropriation of Property and Abrogation of Concession Contracts. Vol. 28 Fordham Law Review, 1959 - 1960, p. 214.

⁴⁹⁸ *García-Amador F.W.* States Responsibility in case of Stabilization Clauses. Vol. 2 Florida State University Journal of Transnational Law & Policy, 1993, pp. 33 - 34; *Jennings R.Y.* States Contracts in International Law. Vol. 37 British Yearbook of International Law, 1961, p. 156.

No otras puses, pastāv viedoklis, ka līguma pārkāpums vai līguma izbeigšana pirms tā izpildes termiņa no valsts puses nav starptautisko tiesību pārkāpums *per se*.⁴⁹⁹ Proti, līguma pārkāpums pats par sevi nav starptautiski prettiesiska rīcība un tehniski, lai valsts būtu atbildīga starptautisko tiesību izpratnē, ir jāpastāv citiem faktoriem.⁵⁰⁰ Attiecīgi vēsturiski tiesību doktrīnā tiek minēti trīs kumulatīvi kritēriji, lai runātu par valsts atbildību par līgumtiesisku pārkāpumu: 1) gadījumos, kad tieša aizsardzība ir piešķirta līgumtiesībām starptautiskā instrumentā, piemēram, starptautiskās līgumā (šobrīd BIT vai MIT); 2) gadījumos, kad līguma pārkāpums ir veikts ar starptautisko tiesību pārkāpumu (piemēram, līgumslēdzēja valstij grozot savus līgumtiesiskos pienākumus ar likumdošanas aktu ārpus eksistējošajiem juridiskajiem noteikumiem, kas regulē līgumtiesības), likumu grozījumi vai citu aktu pieņemšana ir diskriminējoša un neattaisnojama, kam nav sabiedriska mērķa;⁵⁰¹ 3) gadījumos, kad uzņemošā valsts nenodrošina iespēju izskatīt strīdu par līguma pārkāpumu, proti, neparedz tiesību aizsardzības līdzekļus, ar kuru palīdzību ārvalstnieks var novērst negatīvās sekas.

Jāatzīmē, ka valsts līgumtiesiski pārkāpumi var pārkāpt ne tikai BIT vai MIT normas, kas skar ekspropriācijas regulējumu un FET režīmu.⁵⁰² Darbības, kas raksturotas kā līgumtiesiski pārkāpumi, piemēram, *Azurix v. Argentine* lietā, tika atzītas par pilnas aizsardzības un drošības principa pārkāpumu,⁵⁰³ kā arī šādas darbības pārkāpj aizliegumu samazināt ieguldījuma vērtību ar diskriminējošām darbībām.⁵⁰⁴ Līdz ar to sākotnēji šķietami civiltiesiska rakstura strīds, kura ietvaros tiek konstatēts valsts publiskās varas izlietošanas elements kā pamata pazīme strīda klasifikācijas noteikšanai, var iegūt starptautisku dimensiju un tikt pakļauts starptautisko tiesību vērtējumam par ārvalstu ieguldītāju tiesību aizskāruma esamības faktu.

Minētie apsvērumi pirmšķietami ir loģiski pieņemami un saprotami, taču jautājums par ekspropriācijas attiecināšanu uz gadījumiem, kad runa ir par līgumtiesiskām attiecībām ar valsti, nav viennozīmīgs un prasa padziļinātu analīzi. Nepieciešams pēc būtības izprast, kāpēc tomēr starptautiskajās tiesībās ir izdarīta izšķiršanās par labu tam, ka valsts līgumtiesiskos strīdus ar

⁴⁹⁹ *Brownlie I. Principles of Public International Law. 5th Edition. Oxford: Clarendon Press, 1998, p. 550; Akehurst M. A Modern Introduction to International Law. 6th Edition. London: Routledge, 1991, p. 96; Akinsanya A.A. The Expropriation of Multinational Property in the Third World. New York: Praeger Publishers, 1980, p. 68; Maniruzzaman A.F. State Contracts with Aliens – The Question of Unilateral Change by the State in Contemporary International Law. Vol. 9 No. 4 Journal of International Arbitration, 1992, p. 168.*

⁵⁰⁰ *Fatouros A.A. Government Guarantees to Foreign Investors. New York: Columbia University Press, 1962, p. 244; Amerasinghe C.F. State Responsibility for Injuries to Aliens. Oxford: Clarendon Press, 1967, pp. 119 - 120.*

⁵⁰¹ *Brownlie I. Principles of Public International Law. 5th Edition. Oxford: Clarendon Press, 1998, p. 551.*

⁵⁰² *Alexandrov S. Breach of Treaty Claims and Breach of Contract Claims: Is It Still Unknown Territory? Arbitration under International Investment Agreements. A Guide to the Key Issues. Yannaca-Small K. Edition. Oxford: Oxford University Press, 2010, p. 327.*

⁵⁰³ *Azurix Corp. v. The Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/01/12, Award, 14 July 2006, para. 408.*

⁵⁰⁴ *Ibid., para. 393.*

ieguldītājiem atzīst par piederīgiem starptautisko strīdu kategorijai.⁵⁰⁵ Process, kā līgumtiesiski ārvalstu ieguldītāju prasījumi pret valsti kļuva par starptautisko šķīrējtiesu lietu izskatīšanas priekšmetu un vēlāk par starptautisko tiesību jautājumu, kopumā ir jāskata no vēsturiskiem un teorētiskiem apsvērumiem, kas paveikts šīs nodaļas noslēdzošajā daļā.

Klasiskā starptautisko publisko tiesību izpratnē indivīdiem un citiem privāto tiesību subjektiem pēc būtības nebija prasījuma tiesības pret valsti, jo faktiski indivīdam nepiemita starptautisko tiesību subjektivitāte.⁵⁰⁶ Minēto tēzi tiesību doktrīnā skaidro ar apsvērumu, ka pastāv valsts suverēnās imunitātes doktrīna, kas nepieļauj celt prasību pret valsti citas valsts nacionālajā tiesā.⁵⁰⁷ Otra lieta, kas saistīta ar šīs doktrīnas pamatojumu, ir valsts tiesības īstenot diplomātisko aizsardzību pār tās valsts piederīgajiem pret citu valsti.⁵⁰⁸ Līdz ar to noteiktu laika posmu starptautiskās tiesības, kas skar ieguldītāju aizsardzību, bija ierobežotas un tieši atkarīgas no ieguldītāja “izcelsmes” valsts aktīvas rīcības un no apsvērumiem, vai konkrētā valsts īsteno aizsardzības pasākumus diplomātiskās aizsardzības ietvaros pret uzņemošo valsti, kas atkal ir izcelsmes valsts rīcības brīvības izpausme. Svarīga nianse diplomātiskās aizsardzības īstenošanas gadījumā ir tāda, ka valsts iejaucas strīdā starp tās valsts piederīgo un citu valsti tādā izpratnē, ka tā īsteno savu aizsargājošo funkciju pār tās valsts piederīgo ārējās attiecībās ar citu valsti, šādā veidā valstij īstenojot savas starptautiskās tiesības nevis tās valsts piederīgā tiesību.⁵⁰⁹

Pastāvīgā Starptautiskā tiesa *Mavromattis Palestine Concessions* lietā diplomātiskās aizsardzības kontekstā atzīmē, ka strīds sākotnēji bija starp privātpersonu un valsti, bet Grieķijas valdība pārņēma šo strīdu, un tas attiecīgi nonāca jaunā fāzē, kas pakļauta starptautiskajām tiesībām, kļūstot par strīdu starp valstīm. Minētās lietas spriedumā ir skaidrots, ka jautājums, vai konkrētais strīds ir radies sakarā ar privātpersonas interešu aizskārumu, kas pēc fakta ir daudzu starptautisko strīdu priekšmets, ir nenozīmīgs, jo brīdī, kad valsts tās subjekta vietā ir pārņēmusi strīdu starptautiskā tiesā, šī valsts ir kļuvusi par prasītāju.⁵¹⁰ Tas nozīmē, ka pēc būtības valsts var uzņemties sava valsts piederīgā aizsardzību, ja tā uzskata, ka ir pārkāptas starptautiskās tiesības, bet pats prasījums kļūst par valsts piederīgā valsts prasījumu brīdī, kad tā vērsas pret citu valsti. Proti, indivīda privāts prasījums kļūst par starptautisku prasījumu valstij pret valsti. Šādas tiesības valstij izriet no ARS

⁵⁰⁵ *Alvik I.* Contracting with Sovereignty. State Contracts and International Arbitration. Oxford: Hart Publishing, 2011, p. 12.

⁵⁰⁶ *Ibid.*, p. 13.

⁵⁰⁷ *Schreuer C.H.* State Immunity: Some Recent Developments. Vol. 39, No. 1 The American Journal of Comparative Law, Winter, 1991, pp. 213-221.

⁵⁰⁸ *Brochard E.M.* The Diplomatic Protection of Citizens Abroad; or, The Law of International Claims. New York: The Banks Law Publishing Co., 1916.

⁵⁰⁹ *Ibid.*, p. 31.

⁵¹⁰ The Mavromattis Palestine Concessions, PCIJ Reports, Series A – No 2, August 30th, 1924, 12.

42. panta, kura a. punkts noteic, ka valsts, kas ir uzskatāma par cietušo valsti, ir tiesīga saukt pie atbildības citu valsti, ja tā pārkāpusi saistības pret šo valsti individuāli.

No minētās tiesību normas izriet trīs aspekti, kas raksturo gadījumus, kad var runāt par cietušās valsts konceptu: 1) valstij, kas piesauc atbildību, jāpastāv individuālai tiesībai uz konkrēta pienākuma izpildi pret citu valsti (ARS 42. panta a. punkts i. apakšpunkts); 2) valsts var tikt noteikti skarta, bet ne cietusi *per se* ar konkrēta pienākuma neizpildi, kas nav vērsta pret individuālu valsti (ARS 42. panta b. punkta i. apakšpunkts); 3) tiesību aizskārums, kas skar starptautisko sabiedrību kopumā, pēc būtības ir tāds, kas turpmākā perspektīvā radikāli maina visu valstu pozīciju, pret kurām šīs saistības ir izpildāmas (ARS 42. panta b. punkta ii. apakšpunkts).⁵¹¹ ILC cietušās valsts konceptu skaidro kā valsts kapacitāti piesaukt atbildību pret citu valsti sakarā ar pirmās valsts piederīgajam nodarītu kaitējumu.⁵¹² Minētajām darbībām pēc būtības nav procedūras, un tās ir cieši saistīts ar valsts vēlmi aizsargāt savas intereses pēc saviem ieskatiem. No šādas pozīcijas ir acīmredzams, ka ieguldītājs pēc būtības nevar vērsties pret uzņemošo valsti tieši ar līgumtiesisku prasījumu, bet var paļauties uz savas valsts aktīvu rīcību un lūgt diplomātisko aizsardzību pret pāri darītāju. Protams, valstij pēc būtības nav saistošs pienākums nodrošināt diplomātisko aizsardzību un rīkoties konkrētā veidā, jo pašsaprotami, ka atsevišķos gadījumos strīda uzsākšana ar citu valsti var un visdrīzāk arī ietekmēs pušu starptautiskās attiecības.

Tomēr diplomātiskā aizsardzība saistībā ar līgumtiesību pārkāpumiem no valstu puses īstenota negribīgi pat 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā.⁵¹³ Piemēram, ASV praksē tika atteikts veikt tās valsts piederīgo diplomātisko aizsardzību sakarā ar to prasījumiem, kas balstīti uz līgumiem ar citu valsti.⁵¹⁴ Minēto var skaidrot ar apsvērumu, ka konkrētais indivīds bija stājies tiesiskās attiecībās ar konkrēto valsti, labprātīgi uzņemoties risku pakļauties šīs valsts tiesiskajai kārtībai.⁵¹⁵ Pētnieki norāda, ka kontinentālās Eiropas valstis īpaši neizdalīja prasījumus, kas izriet no līgumiem, no tiem, kas izriet no citām darbībām.⁵¹⁶

Tāpat jāatzīmē, ka valsts atbildības tiesību izpratnē starptautisko tiesību pārkāpums ir viens no diviem fundamentālajiem elementiem, lai runātu par valsts atbildību kopumā.⁵¹⁷ Proti, ARS

⁵¹¹ Crawford J. *State Responsibility. The General Part.* Cambridge Studies in International and Comparative Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2013, pp. 59 - 60.

⁵¹² ILC Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, in the Report of the International Law Commission on the work of its 53rd session, GAOR 55th session, supp. No. 10 (A/56/10) (2001).

⁵¹³ Alvik I. *Contracting with Sovereignty. State Contracts and International Arbitration.* Oxford: Hart Publishing, 2011, p. 17.

⁵¹⁴ Brochard E.M. *The Diplomatic Protection of Citizens Abroad; or, The Law of International Claims.* New York: The Banks Law Publishing Co., 1916, p. 284.

⁵¹⁵ Ibid., p. 285.

⁵¹⁶ Ibid., p. 286.

⁵¹⁷ Crawford J. *State Responsibility. The General Part.* Cambridge Studies in International and Comparative Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2013, p. 215.

12. pants nosaka, ka valsts starptautisko saistību pārkāpums rodas brīdī, kad šis valsts rīcība vairs neatbilst attiecīgo saistību prasībām neatkarīgi no to izcelsmes un rakstura. Minētās normas vārdiskais formulējums norāda uz to, ka pārkāpums ir konstatējams, ja rīcība neatbilst valsts starptautiskajiem pienākumiem. Turpmāk normā plaši raksturots, ka pārkāpuma raksturam un izcelsmei nav piešķirama nozīme. Līdz ar to būtiski ir konstatēt, ka valsts rīcība nav saderīga ar starptautiskajām tiesībām, kas valstij ir jāievēro. No šiem teorētiskajiem apsvērumiem izriet, ka formāli, ja tiek pārkāpts valsts pienākums nodrošināt pienācīgu civiltiesiskos līgumos noteiktu saistību izpildi pret ārvalstniekiem, var secināt, ka valsts varētu būt atbildīga par līguma neizpildi vai nepienācīgu izpildi attiecībā pret ieguldītāju. Džeimss Kravfords (*James Crawford*) skaidro, ka pārkāpuma noteikšanai visupirms un galvenokārt ir jāpievēršas materiālo tiesību pienākumam, tā formulējumam un nozīmei, saprotot, kādā veidā tas tiek piemērots konkrētajam dzīves gadījumam. Attiecīgi, pienākuma saturs atbildēs uz jautājumu, vai pārkāpuma noteikšanai ir nepieciešams konstatēt nodarītos zaudējumus.⁵¹⁸

Taču ARS 12. panta plašais formulējums rosina uz teorētisku diskusiju, par kādu pienākumu izpildi var rasties atbildība tieši attiecībā uz primārajiem un sekundārajiem valsts starptautiskajiem pienākumiem. Teorētiski ARS 12. pants ietver gan regulējumu par strikti noteiktiem starptautisko tiesību noteikumiem, gan arī par konkrētas rīcības standartu, kā arī aptver gadījumus, kad rīcība pilnībā pārkāpj konkrētu normu vai tikai tā daļu un kad pārkāpums ir radies ar aktīvu rīcību vai valsts bezdarbību – atturēšanos veikt noteiktas darbības.⁵¹⁹ Šī plašā formulējuma dēļ valsts atbildības tiesību izpratnē 12. panta jēdziens “*rīcība*” (*angļu val. - acts*) jāsaprot ne tikai valsts aktīvas darbības, bet arī valsts bezdarbību, ko vienlaikus apstiprina arī ARS 15. panta pirmās daļas noteikumi, kuri ietver apzīmējumu “*Valsts starptautisko saistību pārkāpums, kura cēlonis ir vairāku darbību vai neveiktu darbību virkne [...].*”

Starptautiskajās tiesībās tas lielā mērā ir kļuvis par pašsaprotamu standartu. Piemēram, ANO ST savā *Corfu Channel* lietas nolēmumā atzina, ka Albānija ir atbildīga par to, ka tā nepaziņoja trešajām valstīm, ka kanālā ir izvietotas mīnas, kā rezultātā cieta britu karakuģi un to apkalpes daļa tika nogalināta Albānijas ūdeņos.⁵²⁰ Tāpat, piemēram, ANO ST *Teheran Hostages* lietā starp virkni Irānas pārkāpumu tika konstatēts, ka Irāna ir atbildīga arī par atturēšanos risināt ASV vēstniecības ķīlnieku krīzi un aizsargāt vēstniecību pret personām, kas tajā iebruka.⁵²¹ No šāda regulējuma skatupunkta var teikt, ka valsts nespēja pildīt tās BIT pienākumus attiecībā pret ieguldītāju ir

⁵¹⁸ *Crawford J. State Responsibility. The General Part. Cambridge Studies in International and Comparative Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2013, p. 216.*

⁵¹⁹ *Ibid.*, p. 217.

⁵²⁰ *Corfu Channel case, Judgment of April 9th, 1949: I.C.J. Reports 1949, p. 4, 23.*

⁵²¹ *United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran, Judgment, I.C.J. Reports 1980, p. 3, paras. 32 - 33.*

iztulkojama kā starptautisko tiesību pārkāpums. Gadījums, kad valsts nepilda savas līgumiskās saistības pret ārvalstu ieguldītāju, ir tulkojams kā starptautisko tiesību pārkāpums. Tomēr vai šāda līgumisko saistību ir uzskatāma ekspropriāciju, ir vērtējams individuāli.

Papildinot iepriekš minēto, tiesību doktrīnā arī ir uzsvērts, ka atbilstoši starptautiskajām tiesībām ārvalstu ieguldītāja līgumtiesību atņemšana ir uzskatāma par ekspropriāciju vai rīcību, kurai ir ekvivalenta iedarbība.⁵²² Starptautiskās paražu tiesību normas ilgu laiku ir ietvērušas elementārus principus, kas uzliek par pienākumu cienīt tiesiskā kārtā iegūtas īpašuma tiesības un aizsargāt tiesiski noslēgtu līgumu (*pacta sunt servanda*). Tas ir stūrakmens attiecībām starp valsti un ārvalstu ieguldītāju.⁵²³ Pastāvīgā Starptautiskā tiesa *Chorzow Factory* lietā tika atzīts, ka Polijas veikta rūpnīcas un tās mašīnērijas sagrābšana ir ekspropriācija pār patentiem un līgumtiesībām, kas pieder rūpnīcu līdz šim vadošajai sabiedrībai, kaut arī Polijas valdības neveica darbības, lai ekspropriētu bezķermeniskas lietas.⁵²⁴ Minētais sasaucas ar ICSID prakses atziņām, atzīstot, ka jau sen ir akceptēts, ka līgumtiesības var tikt netieši ekspropriētas, tās bauda starptautisku aizsardzību un to atņemšanas gadījumā rodas pienākums veikt kompensāciju,⁵²⁵ pastāvot iepriekš minētajiem priekšnoteikumiem.

No iepriekš minētās analīzes izriet, ka tiesību doktrīnā un šķīrējtiesu praksē ir vispārīgi apstiprināts, ka ārvalstu ieguldītāja no līguma izrietošās tiesības, kas uzskatāmas par ieguldījumu, var tikt ekspropriētas. Citiem vārdiem, ekspropriācijas objekts var būt ne tikai ķermeniskas lietas, t.i., īpašums šaurākā izpratnē. Taču atbilstoši piemērojamām tiesību normām šādām līgumtiesībām ir jābūt izpildāmām piespiedu kārtā un iegūtām veidā, kas nav saistīts ar korupciju, prettiesisku rīcību u.tml. Tāpat arī konkrētajam aktīvam jāpieder ieguldītājam, un tā vērtībai ir jābūt nosakāmai uz pārkāpuma brīdi, piešķirot nozīmi īpašuma interesei, nevis tās iegūšanas avotam. Starptautisko tiesību izpratnē ieguldītāja prasījuma tiesības pret valsti neietekmē apstākļi, ka valsts rīcībai ir duāla iedarbība attiecībā uz tās prettiesiskiem un starptautiskus pienākumus pārkāpjošiem “*manevriem*”. Tas vien, ka valsts vienlaikus pārkāpj privāttiesisku līgumu un starptautiskās tiesības, neizslēdz ārvalstnieka tiesību vērsties pret uzņemošo valsti.

Taču ne katrs līgumtiesisks pārkāpums ir interpretējams kā starptautisko tiesību pārkāpums - izšķirošs faktors ir valsts rīcības izlietošanas raksturs un tas, kādā kapacitātē tā rīkojas konkrētajā

⁵²² *Alexandrov S.* Breach of Treaty Claims and Breach of Contract Claims: Is It Still Unknown Territory? Arbitration under International Investment Agreements. A Guide to the Key Issues. Yannaca-Small K. Edition. Oxford: Oxford University Press, 2010, p. 324.

⁵²³ *Clagett B.M.* Just Compensation in International Law: The Issues Before the Iran-United States Claims Tribunal. In: IV The Valuation of Nationalized Property in International Law. Lillich R.B. edition, 1987, pp. 31, 38.

⁵²⁴ German Interests in Polish Upper Silesia and the Factory of Chorzow (Germany v. Poland), 1926 P.C.I.J. (Series A), No. 7, 44.

⁵²⁵ Southern Pacific Properties (Middle East) Limited v. Arab Republic of Egypt, ICSID Case No. ARB/84/3, Award on Merits, 20 May 1992, paras. 164 - 165.

jautājumā, skarot ārvalstu ieguldītāja līgumtiesības. Gadījumā, ja valsts ir izlietojusi savu publisko varu un ieguldītājam joprojām ir pieejami tiesību aizsardzības līdzekļi, kurus tas var efektīvi izmantot, lai aizsargātu savas ar līgumu noteiktās tiesības, nevar runāt par ekspropriāciju (piemēram, nav iestājies saistības noilgums, ir nodrošināta iespēja vērsties tiesā u.tml.). Tādējādi autors secina, ka līgumtiesību pārkāpums rada valsts starptautisko atbildību tikai tad, ja: 1) no līguma izrietošo tiesību kā ieguldījuma aizsardzība ir nostiprināta starptautiskā instrumentā; 2) valsts ir izlietojusi savu publisko varu, vienlaikus pārkāpjot gan starptautisko instrumentu, gan civiltiesisku līgumu; 3) uzņemošā valsts nenodrošina ieguldītājam tiesību aizsardzības līdzekļus atbilstoši piemērojamajam starptautiskajam līgumam.

2.3. SEKU, MĒRĶA UN NODOMA LOMA EKSPROPRIĀCIJAS VĒRTĒŠANĀ

Seku nozīme valstu praksē

Konceptuāli jau iepriekš skaidrots, ka netiešajai ekspropriācijai, kas atsevišķos gadījumos tiek klasificēta kā *de facto* ekspropriācija vai pakāpeniskā ekspropriācija (*angļu val. - creeping expropriation*), nav tiešas un universāli atzītas definīcijas, jo līdz šim tās definēšana ir bijusi neveiksmīga.⁵²⁶ Konkrētāk - tiesību doktrīnā ir pausta nostāja, ka jebkuras netiešas ekspropriācijas analīze sākas ar atziņu, ka nav iespējams atrast mehānisku formulu, kas derīga katrai lietai.⁵²⁷ Šāda pieeja arīdzan atbalstīta šķīrējtiesu praksē. Šķīrējtiesas pēc būtības necenšas ietērt netiešu ekspropriāciju konkrēta skaidrojuma ietvaros vai citādā veidā sašaurināt netiešās ekspropriācijas piemērošanas / konstatēšanas iespējas.⁵²⁸ Kaut gan liels apjoms prakses un juridiskas literatūras ik gadu papildina avotus, no kuriem smelties atbildes, kā juridiski precīzi var nošķirt nekompensējamu valsts regulatīvu pasākumu no kompensējamās netiešās ekspropriācijas, lielākoties uz šo pašu jautājumu var atbildēt kazuistiski, aplūkojot konkrētās lietas faktiskos apstākļus.⁵²⁹ Starptautisko tiesību paražu, BIT un MIT (t.sk. ECT) normas sola ieguldītājam tiesības uz kompensāciju sakarā ar darbību, kas pielīdzināma tiešajai ekspropriācijai, tomēr tas pats par sevi ir neuzticams solījums, ja vien nepieņemam, ka šķīrējtiesas spēj radīt vienotu un “maģisku” formulu, kas ir tehniski

⁵²⁶ Fortier L.Y., Drymer S.L. Indirect Expropriation in the Law of International Investment: I Know When I See It, or Caveat Investor. Vol. 13 Asia Pacific Law Review, 2005, p. 79.

⁵²⁷ Paulsson J., Douglas Z. Indirect Expropriation in Investment Treaty Arbitration. In Horn N. and Kröll edition. Arbitrating Foreign Investment Disputes. Kluwer, 2004, p. 145.

⁵²⁸ CMS Gas Transmission Company v. The Republic of Argentina, ICSID Case No. ARB/01/8, Award, 12 May 2005, para. 261; Ronald S.Lauder v. The Czech Republic, UNCITRAL, Final Award, 3 September 2001, para. 200.

⁵²⁹ Yannaca-Small K. Arbitration Under International Investment Agreements. A Guide to the Key Issues. Oxford: Oxford University Press, 2010, p. 446.

piemērojama jebkuram strīdam,⁵³⁰ neatkarīgi no tā, kas to izskata. Pat hipotētiski pieņemot, ka šāda formula varētu tikt radīta, joprojām paliek aktuāls jautājums, vai tāda ir nepieciešama, ņemot vērā iespējamo risku saistībā ar to, ka šāda formula nesamērīgi varētu ierobežot ieguldītāja tiesiskās aizsardzības apjomu. Šāda formula varētu pēc sava satura netikt līdzīgu pastāvošo tiesību nozaru attīstībai un jaunradei. Turklāt ekonomika un tās regulācija publiskajās tiesībās nemitīgi saskaras ar jauniem izaicinājumiem, kas pieprasa detalizētāka juridiskā tvēruma radīšanu. Citiem vārdiem, pasaule saskaras ar jaunām komerciālām aktivitātēm, un uzņemošās valstis ievieš jaunus ierobežojumus, lai kontrolētu jaunās nozares tās sabiedrības interešu labad.

Šī problēma skaidrojama atšķirībās valstu kultūrā, to ekonomikās un juridiskajās koncepcijās par īpašuma jēdzienu.⁵³¹ Tādējādi ekspropriācija ir vērtējama tieši no tās iedarbības un ne tik daudz no konkrētu darbību ietilpšanas šauros vai, tieši pretēji, plašos definējumos. Neskatoties uz problemātiku izteikt netiešo ekspropriāciju konkrētā definīcijā, līdzšinējā prakse pieprasa konstatēt, kad, kā un kurā brīdī tiesiska regulācija faktiski kļūst un pēc sekām ir pielīdzināma ekspropriācijai.⁵³²

Attiecīgi, ekspropriāciju starptautisko ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības tiesībās raksturo sekas, kādas iestājas ārvalstu ieguldītājam, uzņemošajai valstij rīkojoties konkrētā veidā. Minētais pamatots ar apstākli, ka netiešā ekspropriācija var tikt konstatēta dažādās formās un retos gadījumos runa ir par tiešo ekspropriāciju. Tas nozīmē, ka ir jāvērtē ekspropriācijas fakts, proti, valsts rīcības ietekme uz ieguldījumu, kura var būt tiešajai ekspropriācijai pielīdzināma iedarbība. Piemēram, situācijā, kurā naftas kompānija ir veikusi ievērojamus finansiālus ieguldījumus uzņemošajā valstī, kas ir bagāta ar naftas resursiem, lai veiktu naftas iegūšanu un tās eksportu, valsts var veikt dažāda rakstura darbības, kas netieši sagrauj ieguldītāja plānu pelnīt, tajā pašā laikā nepieņemot tiešus lēmumus par konkrēto naftas rūpnīcu nacionalizāciju.⁵³³ Tieši šis aspekts, ka ekspropriācija ir aplūkojama no seku viedokļa un mūsdienās izpaužas netiešā veidā, juridiskajā izpratnē ļauj pievērsties jautājumam, kādu priekšnoteikumu konstatēšana ļauj konstatēt netiešas ekspropriācijas esamību.

Ieguldījumu strīdi paši par sevi rāda, ka praksē uzņemošās valstis veic vairākus administratīvus pasākumus un groza nacionālos likumus, kā rezultātā ieguldītājam tiek liegta jebkāda iespēja turpmāk gūt peļņu vai baudīt labumu no ieguldījuma kopumā. Tādējādi valstu rīcību uzreiz nekvalificē kā tiešo ekspropriāciju vai nacionalizāciju, bet vērtē, vai šāda rīcība ir pielīdzināma

⁵³⁰ Skat.: Expropriation. UNCTAD Series on Issues in International Investment Agreements II. A sequel. New York and Geneva: United Nations, 2012, UNCTAD/DIAE/IA/2011/7. New York: United Nations Publication, p. 105.

⁵³¹ *Fortier L.Y., Drymer S.L.* Indirect Expropriation in the Law of International Investment: I Know When I See It, or Caveat Investor. Vol. 13 Asia Pacific Law Review, 2005, p. 79.

⁵³² *Ibid.*, p. 80.

⁵³³ Skat.: *Klabbers J.* International Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2013, p. 277.

tiešajai ekspropriācijai. Šis jautājums ir būtisks, jo netiešā ekspropriācija atrodas sensitīvā pozīcijā starp privāto ieguldītāju interešu aizsardzību un valsts suverēnās varas pār tās dabas resursiem un prerogatīvu regulēt savu iekšējo tirgu aizsardzību.⁵³⁴ Šajā jautājumā teorētiski ir kritizējušu šķīrējtiesu darbību kopumā, uzskatot, ka ir iestājusies tiesiskuma krīze, jo nepastāv skaidri un vienveidīgi standarti, lai noteiktu, vai ir notikusi ekspropriācija, kas paredz valstij pienākumu maksāt ieguldītājam kompensāciju (ieguldītājam ir radies kompensācijas prasījums pret valsti), un ciktāl šķīrējtiesas var vērtēt valsts rīcības “konstitucionalitāti”.⁵³⁵ Šīs analīzes tvērumā jāņem vērā, ka ne katrs valdības pasākums, kas reducē ārvalstu ieguldījuma ekonomisko vērtību vai kapacitāti gūt peļņu, ir uzskatāms par ekspropriāciju.⁵³⁶

No procesuālā viedokļa jautājumam par ekspropriācijas noteikšanu, t.i., vai valstij ir pamats izmaksāt kompensāciju un vai prasītāja ekspropriācijas prasījums ir pamatots, pēc būtības jābalstās uz empīrisku analīzi. Pirmkārt, ir jāizprot rīcības piedēvējamība konkrētai valstij, bet pēc tam precīzi jānoskaidro, vai ieguldījums ir aizskarts. Proti, ir jāidentificē šķietami skartais ieguldījums, kas ietver arī analīzi no BIT viedokļa tajā aspektā, vai šis īpašums un / vai tā daļa ir uzskatāma par ieguldījumu. Līdz ar to jānoskaidro, vai “īpašums” (ieguldījums starptautisko ieguldījumu tiesību veicināšanas un aizsardzības tiesību izpratnē) var tikt pakļauts ekspropriācijas negatīvajām sekām (var tikt ekspropriēts). Minētie jautājumi nav šī darba tēmas tvērumā, bet tie vairāk liek lūkoties ARS virzienā jautājumā, kas skar piedēvējamību atbilstoši ARS regulējumam, un ieguldījuma izpratnei atbilstoši konkrētā BIT režīmam.

Otrkārt, ir jāpievēršas konkrētās rīcības iedarbībai un jānoskaidro, vai tā atbilst ieguldījuma ekspropriācijai, aplūkojot dažādus papildu faktoros (piemēram, ieguldītāja tiesisko paļāvību u.c. faktoros). Treškārt, ja izpildās minētie kritēriji, ir jāpievēršas jautājumam, vai šī rīcība ir regulatīva savā būtībā un vai valsts ir rīkojusies *bona fide* savas publiskās varas īstenošanas ietvaros. Ceturtkārt, ir jāvērtē nākamajās nodaļās aplūkoti jautājumi par sabiedrības mērķi, taisnīgu procesu un taisnīgu kompensāciju kā ekspropriācijas tiesiskuma priekšnoteikumi. Šie faktori, kur katrs no tiem ietver vēl virkni blakus jautājumu un nevienveidīgas prakses atziņas, palīdz noteikt, vai vispār var pievērsties analīzei saistībā ar valsts iespējami iestājušos pienākumu maksāt ieguldītājam kompensāciju par tās

⁵³⁴ Stern B. In Search of The Frontiers of Indirect Expropriation. In: Rovine A.W. edition. Contemporary Issues in international Arbitration and Mediation: The Fordham Papers. Amsterdam: Nijhoff, 2007, pp. 36 - 37; skat. arī: Pupolizio I. The Right to an Unchainging World – Indirect Expropriation in International Investment Agreements and State Sovereignty. Vol. 10 Vienna Journal on International Law Constitutional Law, 2/2016, p. 151.

⁵³⁵ Isakoff P.D. Defining the Scope of Indirect Expropriation for International Investments. Vol. 3, No. 2 Global Business Law Review, 2013, pp. 189, 190; Shirlow E. Deference and Indirect Expropriation Analysis in International Investment Law: Observations on Current Approaches and Frameworks for Future Analysis. Vol. 29, Issue 3 ICSID Review – Foreign Investment Law Journal, Fall 2014, p. 595.

⁵³⁶ Fortier L.Y., Drymer S.L. Indirect Expropriation in the Law of International Investment: I Know It When I See It, or Caveat Investor. Vol. 13 Asia Pacific Law Review, 2005, p. 86.

veiktu ekspropriāciju. Tam seko jau minētā ekspropriācijas tiesiskuma un prettiesiskuma analīze. Arī praksē, piemēram, *Archer Daniels v. Mexico* lietā, ir skaidrots, ka, nosakot ekspropriāciju, jāņem vērā arī citi apstākļi kopsakarā ar valsts rīcības sekām, ieskaitot to, vai pasākums bija samērīgs un nepieciešams sabiedrības vajadzībām; vai ar valsts rīcību ieguldītājs ir diskriminēts; vai šāda rīcība ir veikta atbilstošā procesā, kā arī, vai ar to ir pārkāpta ieguldītāja tiesiskā paļāvība, kas bija nodibināta brīdī, kad tika veikts ieguldījums uzņemošajā valstī.⁵³⁷

Tiesu / šķīrējtiesu praksē ir uzsvērts, ka, neskatoties uz to, vai darbības sekas ir būtiskas vai ilglaicīgas, *prima facie* tiek prezumēts, ka īpašuma atņemšanas ir notikusi *per se*.⁵³⁸ Lai noteiktu, vai valsts ir veikusi ekspropriāciju, attiecībā uz ieguldījumu pamata kritērijs ir sekas.⁵³⁹ Šāda iedarbība jeb sekas *substantialis* var izpausties dažādās formās:

1. no ieguldījuma izrietošā ekonomiskā labuma saņemšanas ierobežošana vai pilnīga izbeigšana;
2. ieguldījuma vērtības samazināšana vai tās pilnīgs zudums;⁵⁴⁰
3. kontroles pār ieguldījumu un / vai ieguldītāja aktīviem pilnīga vai daļēja ierobežošana.⁵⁴¹

Minēto seku forma ir ekspropriācijas konstatēšanas priekšnoteikums, jo no tām ir atkarīgs tas, vai ieguldītājs ir cietis tādu aizskārumu, kas palīdzināms tiešajai ekspropriācijai pielīdzināmajām sekām – īpašuma tiesību zudumam plašākā izpratnē. Jau iepriekš minēts, ka aprakstītās sekas ir ne tikai ekskluzīvi ekonomiska rakstura, bet ir saistītas arī ar kontroles zudumu, kas ārvalstu ieguldītājam liedz pieņemt saimnieciska rakstura lēmumus attiecībā uz tā ieguldījuma izmantošanu. Tādēļ ne visos gadījumos ir jāveic ekonomiskās ietekmes vērtēšanu attiecībā uz ieguldījumu.⁵⁴² Tomēr jau aprakstītā prakse liecina par prevalējošu viedokli, ka ekonomiskais zaudējums ir pamata faktors vismaz daļā par kompensācijas elementa noteikšanu.

Minētais ļauj izteikt teorētisku tēzi, ka ekspropriāciju konstatē, novērtējot, kādas sekas ir atstājuši valsts darbība vai darbības. Autora ieskatā, nepastāvot negatīvajām sekām, nav iespējams

⁵³⁷ Archer Daniels Midland Company and Tate & Lyle Ingredients Americas, Inc. v. United Mexican States, ICSID Case No. ARB(AF)/04/5, Award, redacted version, 21 November 2007, para. 250.

⁵³⁸ Norwegian Shipowners' Claims, I RIAA 307 (1922); Antoine Goetz et consorts v. République du Burundi, ICSID Case No. ARB/95/3, Award, 10 February 1999; Middle East Cement Shipping and Handling Co. S.A. v. Arab Republic of Egypt, ICSID Case No. ARB/99/6, Award, 12 April 2002; Metalclad Corporation v. The United Mexican States, ICSID Case No. ARB(AF)/97/1, Award, 30 August 2000; CME Czech Republic B.V. v. The Czech Republic, UNCITRAL, Partial Award, 13 September 2001.

⁵³⁹ UAB E Energija (Lithuania) v. Republic of Latvia, ICSID Case No. ARB/12/33, Award, para. 1079.

⁵⁴⁰ *Newcombe A.P. Regulatory Expropriation, Investment Protection and International Law: When Is Government Regulation Expropriatory and When Should Compensation Be Paid?* Master of Law, University of Toronto, 1999, p. 2.

⁵⁴¹ *Marlles J.R. Public Purpose, Private Losses: Regulatory Expropriation and Environmental Regulation in International Investment Law*. Vol. 16:2 *Journal of Transnational Law & Policy*, 2007, p. 296.

⁵⁴² *Reinisch A. Is expropriation ripe for codification? The example of the non-discrimination requirement for lawful expropriations*. In: *International Investment Law and Soft Law*. Edited by Bjorklund A.K., Reinisch A. Cheltenham: Edward Elgar, 2012, p. 277.

spriest par ekspropriācijas konstatēšanu. Arī tiesību doktrīnā ir skaidrots, ka nepastāv šaubas par to, ka uzņemošās valsts rīcības iespaids uz ieguldītāja juridisko statusu un praktiskais iespaids uz ieguldītāja spēju baudīt no tā īpašuma izrietošo labumu ir viens no pamata faktoriem, lai noteiktu, ka regulatīvās rīcības sekas ir netiešā ekspropriācija.⁵⁴³

Enerģētikas nozarē ECT 13. panta pirmajā daļā formulēts, ka investīcijas netiek nacionalizētas, ekspropriētas vai pakļautas tādiem mēriem, “[...] kam būtu tāds pats efekts kā nacionalizācijai vai ekspropriācijai”. Tātad no minētās līguma normas izriet, ka tiek runāts burtiski par darbībām, kurām ir ekspropriācijai pielīdzināms “efekts” (*angļu val. – effect*). Ar lietvārdu “efekts” jāsaprot kādas izmaiņas rezultāts vai cēlonis; izmaiņas kā rezultāts vai sekas darbībai vai citam cēlonim. Tātad ECT aizsargā ieguldītāju pret tiešu un netiešu ekspropriāciju.⁵⁴⁴ ECT 13. panta komentētāji norādījuši, ka, neatkarīgi no tā, vai ekspropriācija ir tieša vai netieša, ir piemērojams būtiskas atņemšanas (*angļu val. – substantial deprivation*) tests.⁵⁴⁵ Līdz ar to ECT regulējums neatšķiras no lielākoties BIT ietvertā netiešās ekspropriācijas apzīmējuma. *Electrabel* lietā šķīrējtiesa skaidroja, ka līguma izbeigšana no Ungārijas šķīrējtiesas puses nav atņēmusi Dunamenti spēkstaciju, iekārtas vai citu nekustamo īpašumu. Dunamenti business kopumā netika padarīts finansiāli bezvērtīgs ar līguma priekšlaicīgu izbeigšanu, bet turpināja darboties kā ekonomisks koncerns, konkurējot Ungārijas elektroenerģijas tirgū, spēkstacijai turpinot darbību un Dunamenti to pārvaldot.⁵⁴⁶ Tādējādi netiešās ekspropriācijas tests tā dažādos starptautiskajās tiesībās akceptētajos skaidrojumos un formās ir tikpat lielā mērā attiecināms arī uz ECT 13. panta ekspropriācijas tvērumu.⁵⁴⁷

TECMED v. Mexico lietas spriedumā izvērsti skaidrots, ka, lai nodibinātu, vai konkrētā rīcība ir ekvivalenta (pielīdzināma vai ar tādu pašu efektu) ekspropriācijai, ir jāvērtē, vai ar šādu rīcību tika radikāli atņemta ieguldījuma ekonomisko labumu baudīšana un izmantošana, it kā ar to saistītās tiesības, piemēram, ienākumu saņemšana vai citu labumu baudīšana, būtu beigušas pastāvēt. Citiem vārdiem, ir jākonstatē, ka atbildētāju darbības dēļ aktīvi ir zaudējuši savu vērtību vai to turētājs ir

⁵⁴³ *Tannaca-Small K.* Indirect Expropriation and the Right to Regulate: How to Draw the Line. In: *Yannaca-Small K.* Arbitration Under International Agreements. A Guide to the Key Issues. Oxford: Oxford University Press, 2010, p. 468.

⁵⁴⁴ *Mejia-Lemos D.* Article 13 Expropriation. In: *Commentary on the Energy Charter Treaty*. Edited by Rafael Leal-Arcas. Elgar Commentaries. Cheltenham: Edward Elgar, 2018, p. 21; *Roe T., Happold M., Dingemans J.* Settlement of Investment Disputes under the Energy Charter Treaty. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, p. 134; *Electrabel S.A. v. Republic of Hungary*, ICSID Case No. ARB/07/19, Decision on Jurisdiction, Applicable Law and Liability, 30 November 2012, para. 6.51.

⁵⁴⁵ *Ibid.*; *Electrabel S.A. v. Republic of Hungary*, ICSID Case No. ARB/07/19, Decision on Jurisdiction, Applicable Law and Liability, 30 November 2012, para. 6.63.

⁵⁴⁶ *Ibid.*, para. 6.53.

⁵⁴⁷ *Mejia-Lemos D.* Article 13 Expropriation. In: *Commentary on the Energy Charter Treaty*. Edited by Rafael Leal-Arcas. Elgar Commentaries. Cheltenham: Edward Elgar, 2018, p. 21; skat. arī: *Paulsson J., Douglas Z.* Indirect Expropriation in Investment Treaty Arbitration. In N.Nomad and S.Kroll Edition. Arbitrating Foreign Investment Disputes. The Hague: Kluwer Law International, 2004, pp. 145, 148.

zaudējis to saimniecisko izmantošanu.⁵⁴⁸ Šāds novērtējums ir jāveic, lai nošķirtu regulatīvu darbību (*angļu val. – regulatory measure*) starptautisko šķīrējtiesu izpratnē, kas ir ierasta valsts varas izpaušme, kas samazina noteiktus aktīvus un tiesības, un *de facto* ekspropriāciju, kas atņem šādiem aktīviem un tiesībām jebkādu faktisku substanci.⁵⁴⁹ Doktrīnā piebilsts, ka, nosakot, vai atņemšana ir “netieša ekspropriācija”, īpaši svarīgi ir vērtēt konkrētās darbības sekas, kas atstāj negatīvu iespaidu uz ieguldītāja tiesībām. Situācijā, kad sekas ir līdzīgas tiešās ekspropriācijas gadījumiem, ieguldītājs varētu būt aizsargāts atbilstoši lielākajai daļai no BIT noteikumiem.⁵⁵⁰ Līdz ar to *Tecmed* lietā skaidrots, ka valsts pieņemtie pasākumi, neatkarīgi no tā, vai tie ir regulatīvi, ir netiešā *de facto* ekspropriācija, ja tie ir **neatgriezeniski** un **pastāvīgi**, kā arī ja aktīvi vai tiesības tiek pakļautas tādiem pasākumiem, ka to ietekmē jebkāda to ekspluatācijas forma ir izzudusi - piemēram, ir zudusi izmantošanas ekonomiskā vērtība, vai, piemēram, ir neitralizēta vai zudusi arī aktīvu izmantošana, izlietošana vai tiesības, kas ietekmētas ar administratīvu rīcību vai lēmumu.⁵⁵¹

Šķīrējtiesas konstanti pievēršas iepriekš analizētajam jautājumam par ierobežojuma ilgumu un smagumu, lai noteiktu ekspropriācijas esamību.⁵⁵² *Bayindir v. Pakistan* lietas spriedumā ICSID šķīrējtiesa akcentē, ka kritiskais elements, lai konstatētu ekspropriāciju, ir ekonomiskās sekas konkrētajam pasākumam. *Telenor v. Hungary* lietā šķīrējtiesa skaidro, ka, atšķirībā no tiešās ekspropriācijas, ekspropriācija var būt arī netieša un norisināties bez tiešas īpašuma atņemšanas, ja apstrīdētie pasākumi atņem ieguldītājam ieguldījuma ekonomisko vērtību. Nav nepieciešams demonstrēt vienu darbību vai vairākas darbības vienā laikā, un tādējādi BIT ietvertais apzīmējums “ekvivalents ekspropriācijai” vai “tāds pats efekts kā ekspropriācijai” (ECT 13. pants) pats par sevi neizskaidro ekspropriācijas konceptu. Tas parasti tiek lietots, lai norādītu, ka BIT un MIT ietver kā netiešo, tā arī tiešo ekspropriāciju, skatot pasākumu substanci.⁵⁵³ Lai gan šķīrējtiesas atsevišķu lietu spriedumos ir nodibinājušas atšķirīgu formulu (vērtēšanas kritērijus) netiešās ekspropriācijas noteikšanai, pievienojušās citās lietās norādītajiem skaidrojumiem vai tos modificējušas, šķīrējtiesu praksē pastāv vienprātība par to, ka iejaukšanās ieguldītāja tiesībās pakāpei jābūt tādai, ka tā būtiski

⁵⁴⁸ Técnicas Medioambientales Tecmed, S.A. v. The United Mexican States, ICSID Case No. ARB(AF)/00/2, Award, 29 May 2003, para. 115; skat. arī: Pope & Talbot Inc. v. The Government of Canada, UNCITRAL, Interim Award, 26 June 2000, paras. 102 - 104.

⁵⁴⁹ Ibid.

⁵⁵⁰ Dolzer R., Stevens M. Bilateral Investment Treaties. The Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 1995, p. 100.

⁵⁵¹ Técnicas Medioambientales Tecmed, S.A. v. The United Mexican States, ICSID Case No. ARB(AF)/00/2, Award, 29 May 2003, para. 116; skat. arī: Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1996. gada 16. septembra spriedums lietā: 15777/89 *Matos e Silva, Lda., and Other v. Portugal*, 85. punkts.

⁵⁵² Hober K. Investment Arbitration in Eastern Europe: Recent cases of Expropriation. Vol. 14 The American Review of International Arbitration, 2003, pp. 377, 438, 441; *Wälde T.W., Hober K.* The First Energy Charter Treaty Arbitral Award. Vol. 22 Journal of International Arbitration, 2000, p. 226.

⁵⁵³ Telenor Mobile Communications A.S. v. The Republic of Hungary, ICSID Case No. ARB/04/15, Award, 13 September 2006, para. 63.

samazina vai pilnībā iznīcina ārvalstu ieguldītāja ieguldījuma ekonomisko vērtību, ierobežo ieguldījuma izmantošanu vai no tā izrietošo tiesību baudīšanu (t.sk. kontroli).⁵⁵⁴ Attiecīgi *Lauder v. Czech Republic* lietas spriedumā skaidrots, ka netiešā ekspropriācija neitralizē īpašumtiesību baudīšanu.⁵⁵⁵ Autors uzskata, ka plašākā izpratnē šāds skaidrojums noteikti nav nepareizs, jo tas nozīmē, ka aizskārums var attiekties gan uz īpašuma tiesību atņemšanu, gan kontroles pār īpašumu paralizēšanu. Minētās tēzes kontekstā ir noderīgi aplūkot turpmāk minētās prakses atziņas, kas skar īpašuma tiesību aizskāruma, t.i., ieguldījuma aizskāruma, būtiskumu.

Eiropas Cilvēktiesību tiesas lietā *Sporrong and Lönroth v. Sweden* valdība bija paziņojusi savus ekspropriācijas plānus attiecībā pret pieteicēja īpašumu un piemērojusi aizliegumu īpašumā veikt būvdarbus. Eiropas Cilvēktiesību tiesa uzskatīja, ka šāda rīcība nebija pietiekami smaga, lai tā tiktu uzskatīta par ekspropriāciju. Tā kā nav konstatējama formāla ekspropriācija, t.i., īpašumtiesību nodošana, tiesa uzskatīja, ka tai ir jāskata situācijas rezultātā radītās sekas, nevis formāls īpašuma tiesību nodošanas akts. Eiropas Cilvēktiesību tiesa skaidroja: tā kā konvencija ir paredzēta, lai garantētu tiesības, kas ir “praktiskas un efektīvas”, ir jānoskaidro, vai lietā ir pierādīta *de facto* ekspropriācija, kā to apgalvoja pieteicēji. Attiecīgi Eiropas Cilvēktiesību tiesas ieskatā visas sūdzībā minētās darbības un noteiktie īpašumu tiesību ierobežojumi (aizliegums veikt būvdarbus) izraisīja attiecīgā īpašuma atsavināšanas iespējas mazināšanās sekas un radīja īpašuma vērtības kritumu. Lai gan attiecīgās tiesības tika ierobežotas nozīmīgā daļā, tiesas ieskatā tās nevarēja uzskatīt par zudušām. Līdz ar to tiesa secināja, ka veikto pasākumu ietekme nav tāda, lai to varētu pielīdzināt īpašuma atņemšanai. Šajā sakarā tiesa norādīja, ka pieteicējs varēja turpināt izmantot savu īpašumu un, lai gan īpašumu pārdošana Stokholmā kļuva arvien sarežģītāka, valsts lēmumam veikt ekspropriāciju un būvniecības aizliegumu dēļ, iespēja tos pārdot bija pakārtota. Tāpat arī saskaņā ar valdības sniegto informāciju, neskatoties uz minētajiem ierobežojumiem, Stokholmā tika veikti vairāki desmiti pārdošanas darījumu.⁵⁵⁶

Archer Daniels v. Mexico lietas spriedumā šķīrējtiesa noraidīja prasītāja prasījumu, ar kuru tas centās motivēt, ka tā zaudējumi sakarā ar piemēroto nodokli ir pielīdzināmi ekspropriācijai. Šķīrējtiesai nebija grūtību noteikt, ka šāda rīcība neatņēma prasītājam tā fundamentālās tiesības uz īpašumu un/vai tiesības uz tā ieguldījuma pārvaldību, kā arī secināt, ka valsts rīcība neietekmēja

⁵⁵⁴ Telenor Mobile Communications A.S. v. The Republic of Hungary, ICSID Case No. ARB/04/15, Award, 13 September 2006, para. 65.

⁵⁵⁵ Ronald S.Lauder v. The Czech Republic, UNCITRAL, Final Award, 3 September 2001, para. 200; skat. arī: CMS Gas Transmission Company v. The Republic of Argentina, ICSID Case No. ARB/01/8, Award, 12 May 2005, para. 262.

⁵⁵⁶ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1982. gada 23. septembra spriedums lietā: 7151/75; 7152/75 *Sporrong and Lönroth v. Sweden*, 63. punkts.

ieguldījuma ekonomiskās vērtības lielāko daļu.⁵⁵⁷ Šajā lietā redzams, ka tiesa ir alternatīvi aplūkojusi dažādus uz iespējamo ekspropriāciju norādošus aizskāruma pamatus, tajā skaitā ekonomiskā aizskāruma saturu un kontroles pār īpašumu zuduma esamību.

Glamis v. The United States UNCITRAL lietas spriedumā skaidrots, ka prasītājs vērsās šķīrējtiesā, jo tā ieskatā caur federālajām un štata darbībām ASV ekspropriēja tā kalnu rūpniecības tiesības (*angļu val. – mining rights*), tādējādi pārkāpjot NAFTA 1110. pantu. Šķīrējtiesa noraidīja prasītāja prasījumus, norādot, ka, tās ieskatā, ASV federālās valdības un Kalifornijas štata darbību rezultātā konkrētā prasītāja tiesība netika novesta līdz tās vērtības būtiskam zudumam.⁵⁵⁸

Vivendi II v. Argentina lietā šķīrējtiesa nonāca pie secinājuma, ka pasākumi, kurus veica Tukumanas provinces pašvaldība, apdraudēja koncesijas leģitimitāti un atņēma ieguldījumam tā ekonomisko pielietojumu. Pārfrāzējot *Tecmed, CME, Santa Elena* un *Starrett Housing* lietās šķīrējtiesu secināto, šķīrējtiesa norādīja, ka prasītājam radikāli atņēma ieguldījuma ekonomisko pielietojumu un no ieguldījuma izrietošo labumu baudīšanu un labumu saņemšanu. Šķīrējtiesa secināja, ka, atstājot prasītāju bez citām racionālām iespējām saņemt atlīdzinājumu, province ekspropriēja prasītāja tiesības attiecībā uz ieguldījuma izmantošanu un tā labumu baudīšanu atbilstoši koncesijas līgumam.⁵⁵⁹ Tādējādi gala rezultātā tika apstiprināts ekspropriācijas seku neatgriezeniskums un to pastāvīgais raksturs.

Jau iepriekš nodibināts, ka negatīvās sekas var būt saistītas ar kontroles zudumu pār ieguldījumu. Vairākkārt darbā aplūkotajā *Nykomb v. Latvia* lietas spriedumā tika norādīts, ka “regulatīva atņemšana” noteiktos apstākļos var novest līdz ekspropriācijai vai būt ekvivalenta ekspropriācijai. Kā norāda šķīrējtiesa, konkrētajā lietā nebija konstatējama valdījuma vai ieguldītāja aktīvu atņemšana, nebija notikusi iejaukšanās akcionāru tiesībās vai zudusi akcionāru / dalībnieku kontrole pār sabiedrību, bet bija konstatējami ierasti regulatīvi pasākumi, kas saistīti ar ražošanas licences spēkā esamību un licencētās darbības uzsākšanu.⁵⁶⁰ Arī *Sempra v. Argentina* lietā *inter alia* minēts, ka netiešās ekspropriācijas konstatēšanai tiek pieprasīts, ka ieguldītājs vairs nekontrolē tā biznesa darbību.⁵⁶¹

⁵⁵⁷ Archer Daniels Midland Company and Tate & Lyle Ingredients Americas, Inc. v. The United Mexican States, ICSID Case No. ARB(AF)/04/5, Award, 21 November 2007, para. 250.

⁵⁵⁸ Glamis Gold, Ltd. v. The United States of America, UNCITRAL, Award, 8 June 2009, para. 536.

⁵⁵⁹ Compañía de Aguas del Aconquija S.A. and Vivendi Universal S.A. v. Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/97/3, Award, 20 August 2007, para. 7.5.34.

⁵⁶⁰ Nykomb Synergetics Technology Holding AB, Stockholm v. The Republic of Latvia, SCC, Award, 16 December 2003, para. 4.3.1.

⁵⁶¹ Sempra Energy International v. The Argentina Republic, ICSID Case No. ARB/02/16, Award, 28 September 2007, para. 285.

Padziļinātas kontroles zudums ekspropriācijas jautājumā analizēts *Santa Elena* lietas spriedumā, kas izskatīta atbilstoši ICSID konvencijas noteiktajai kārtībai. Unikāli, ka konkrētajā lietā netika piemērots neviens BIT, un šķīrējtiesa pilnībā balstīja savu nolēmumu uz starptautisko tiesību paražu normām, kas skar ekspropriāciju. Proti, šķīrējtiesa secināja, ka strīdu jāizskata atbilstoši starptautiskajām tiesībām, vadoties no ICSID konvencijas 42. panta pirmās daļas noteikumiem.⁵⁶² Strīds lietā bija saistīts ar domstarpībām par pienācīgu kompensācijas apmēru atbilstoši starptautiskajām tiesībām, kuru lūdza amerikāņu ieguldītāju grupa sakarā ar Kostarikas valdības veiktu ekspropriāciju, lai paplašinātu Santa Rosas nacionālo parku (*spāņu val. - Parque Nacional Santa Rosa*) kopā 15'800 hektāru platībā un 21'252 hektāru platībā.⁵⁶³ Kaut arī no lietas apstākļiem bija redzams, ka ekspropriācija tika veikta tiešā veidā, valdībai pieņemot dekrētu, šķīrējtiesa akcentēja, ka nevar ignorēt, ka ekspropriācija notikusi ar vides aizsardzību saistītu jautājumu.⁵⁶⁴ Minētajā lietā pēc būtības pusēm bija strīds par to, vai ir iestājusies ekspropriācija, jo no vienas puses uzņemošā valsts motivēja, ka konkrētie dekrēti paredzēja tikai nodomu veikt ekspropriāciju,⁵⁶⁵ kas bija par pamatu šķīrējtiesai skatīt jautājumu, kādas darbības ir uzskatāmas par ekspropriāciju. Skatot jautājumu par kontroli, šķīrējtiesa vērtēja, kādā apjomā pasākumi ir ierobežojuši īpašnieka ikdienišķu kontroli pār tā īpašumu.⁵⁶⁶ Šķīrējtiesa norādīja, ka pastāv virkne avotu, kas apstiprina, ka īpašums ir ekspropriēts, ja sekas pasākumiem, kurus veikusi valsts, ir īpašuma titula atņemšana, valdījuma vai pieejas labumam vai ekonomiskajai īpašuma izmantošanai zudums.⁵⁶⁷ Tāpat šķīrējtiesa norādīja, ka ekspropriācijas brīdis iestājās, kad Kostarikas valdība izdeva dekrētu, ar ko jebkāda praktiska un ekonomiska īpašuma lietošana prasītājam bija neatgriezeniski zudusi.⁵⁶⁸

Kontroles zudums pār ieguldījumu arī vērtēts *Starret Housing* lietā, kurā Irāna iecēla irāņu pārvaldniekus amerikāņu ieguldītāju mājokļu projektā, kas bija par pamatu šķīrējtiesai secināt, ka ir notikusi ekspropriācija. Kā atzina tribunāls, starptautiskajās tiesībās ir atzīts, ka valsts īstenoti pasākumi, kas ierobežo kontroli pār īpašumu, var iejaukties īpašuma tiesībās tādā mērā, ka šīs tiesības kļūst bezjēdzīgas un tādējādi tās ir ekspropriētas, kaut gan valsts nav atņēmusi īpašniekam tā īpašuma

⁵⁶² Compañía del Desarrollo de Santa Elena S.A. v. Republic of Costa Rica, ICSID Case No. ARB/96/1, Final Award, 17 February 2000, para. 65.

⁵⁶³ Ibid., paras. 15 - 18, 20.

⁵⁶⁴ Ibid., para. 18; skat. arī: *Marlles J.R.* Public Purpose, Private Losses: Regulatory Expropriation and Environmental Regulation in International Investment Law. Vol. 16:2 Journal Transnational Law & Policy, 2007, p. 297.

⁵⁶⁵ Ibid., paras. 70 - 80.

⁵⁶⁶ Ibid., para. 76.

⁵⁶⁷ Ibid., para. 77.

⁵⁶⁸ Ibid., paras. 80 - 81.

juridisko titulu, un īpašums formāli vēl paliek īpašnieka īpašumā.⁵⁶⁹ Nedaudz atšķirīgā formā *Tippetts* lietā šķīrējtiesa secināja, ka ekspropriācija ir notikusi valdības iecelta vadītāja (menedžera) dēļ, nevis tāpēc, ka ir notikusi viņa iecelšana *per se*. Tādējādi šāds īpašuma tiesību ierobežojums ir pielīdzināms īpašuma atņemšanai.⁵⁷⁰ Proti, vairākus mēnešus pēc tam, kad tika iecelts valdības menedžeris, sabiedrība *Tippetts* spēja sadarboties ar viņu un atjaunot savas partnerības tiesības, taču tad, kad sabiedrības personāls devās prom no Irānas tā iemesla dēļ, ka tika ieņemta ASV vēstniecība, jaunais menedžeris pārtrauca kontaktu ar *Tippetts*, neatbildot uz tās vēstulēm un telegrammām. Līdz ar to tribunāls skaidroja, ka, kamēr kontroles pār īpašumu pārņemšana no valdības puses attaisno secinājumu, ka īpašums ir atņemts, iestājas pienākums maksāt kompensāciju atbilstoši starptautiskajām tiesībām. Šāds secinājums ir pamatots jebkurā situācijā, kurā var pierādīt, ka īpašniekam ir atņemtas tā fundamentālas īpašumtiesības, un ir redzams, ka ierobežojums nav tikai īslaicīgs (*angļu val. - ephemeral*).⁵⁷¹

Azurix v. Argentina lietā šķīrējtiesa secināja, ka *Azurix* nezaudēja īpašumtiesību “atribūtus”, jo *Azurix* turpināja kontrolēt savu Argentīnā reģistrēto sabiedrību, un tās īpašumtiesības uz 90% sabiedrības kapitāldaļām palika neskartas. Nav šaubu par to, ka tās meitas sabiedrības Argentīnā vadība tika skarta ar Argentīnas valdības darbībām, bet ne tādā mērā, lai šķīrējtiesa secinātu, ka ir notikusi ekspropriācija.⁵⁷²

Marvin Roy Feldman Karpa v. Mexico lietā CEMSA ārvalstu tirdzniecības sabiedrībai un tabakas eksportētājam no Meksikas, bija liegts saņemt labumus, kas atbilstoši piemērojamām tiesību normām pieļāva noteiktas nodokļu atmaksas eksportētājiem. CEMSA ieskatā tas bija iemesls vērties šķīrējtiesā ar ekspropriācijas prasījumu atbilstoši NAFTA 1110. pantam. Šķīrējtiesa norādīja, ka nav notikusi ekspropriācija, jo regulatīvais pasākums nav atņēmis prasītājam kontroli pār tā kompāniju, valsts nav iejaukusies tieši kompānijas iekšējā darbībā, vai atcēlusi prasītāju kā kontrolējošo akcionāru. Prasītājs bija tiesīgs brīvi veikt citas biznesa aktivitātes, neskatoties uz to, ka tam bija liegts eksportēt tabakas izstrādājumus, kas, protams, nenozīmē, ka prasītājam ir atņemtas kontroles tiesības pār tā sabiedrību.⁵⁷³

GAMI v. The United Mexican States lietā tika vērtēti apstākļi, kas skar Meksikas veiktu vairāku cukura dzirnavu ekspropriāšanu, kas kā mazākuma akcionāram piederēja GAMI. GAMI

⁵⁶⁹ Starrett Housing Corporation, Starrett Systems, Inc., Starrett Housing International, Inc., v. Islamic Republic of Iran, Bank Markazi Iran, Bank Omran, Bank Mellat, Iran-US Claims Tribunal, Final Award, 16 Iran-US C.T.R., 23 ILM 1090 (1984), para. 154.

⁵⁷⁰ *Tippetts, Abbett, McCarthy, Stratton v. Tams-AFFA*, Award No. 141-7-2, 22 June 1984, Iran-US C.T.R. 219, 226, 1984.

⁵⁷¹ Ibid.

⁵⁷² *Azurix Corp. v. Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/01/12, Award, 14 July 2006, para. 322.

⁵⁷³ *Marvin Roy Feldman Karpa v. United Mexican States*, ICSID Case No. ARB(AF)/99/1, Award, 16 December 2012, pp. 39-67, at 59.

vērsās ar prasījumu šķīrējtiesā, uzskatot, ka Meksikas darbība ietekmēja tās akciju vērtību tādā mērā, kas pielīdzināms ekspropriācijai. Šķīrējtiesa atzīmēja, ka, izvērtējot akciju vērtības samazināšanās apjomu (*angļu val. – magnitude of diminution*), varētu apsvērt, vai ir jānosaka robežšķirtne, pēc kuras zaudējums ir tik liels, lai rastos atņemšana. Šķīrējtiesa skaidroja, ka GAMI savu prasījumu ir balstījusi uz propozīciju, ka nodarītais kaitējums ir pilnībā iznīcinājis tā ieguldījuma vērtību. Šķīrējtiesa secināja, ka GAMI nav pierādījusi savu prasījumu par ieguldījuma ekspropriāciju atbilstoši NAFTA 1110. pantam.⁵⁷⁴ Autora ieskatā visi iepriekš minētie prakses piemēri norāda uz nepieciešamību aplūkot ekspropriāciju no seku būtiskuma viedokļa, par izšķirošu nepadarot tās formu vai saturu.

Valsts mērķa un nodoma īstenošanas ekspropriāciju nozīme

Lai gan no iepriekš minētā izriet, ka praksē šķīrējtiesas par pamata faktoru ekspropriācijas konstatēšanai ir noteikušas ieguldītājam iestājušās negatīvās sekas, atsevišķos gadījumos nozīme tiek piešķirta arī valsts rīcības mērķim un valsts nodomam rīkoties konkrētā veidā.⁵⁷⁵ Praksē un juridiskajā literatūrā valdošais viedoklis ir tāds, ka uzņemošās valsts rīcības nodoms un / vai mērķis, nosakot, vai ir notikusi ekspropriācija, ir sekundārs kritērijs atšķirībā no seku konstatēšanas, ko radījusi valsts ar savu rīcību. Šis postulāts tiek saistīts arī ar procesuāliem apsvērumiem, ka uzlikt ieguldītājam *onus probandi*, ka valsts ar nodomu ir veikusi ekspropriāciju, ir pārāk nesamērīgs slogs un bieži vien pat neizpildāms uzdevums.⁵⁷⁶ Ir skaidri saprotams, ka valsts *post factum* neatzīs savu pāridarījumu ieguldītājam. Uzsvāru uz seku konstatēšanu un nodoma nenozīmīgo lomu ekspropriācijas pierādīšanā apstiprina arī šķīrējtiesu nolēmumi *Fireman's Fund v. Mexico* lietā⁵⁷⁷ un *National Grid v. Argentina* lietā.⁵⁷⁸ Turklāt arī starptautisko publisko tiesību teorētiķi apstiprina, ka atbilstoši noteikumiem par valsts atbildību, starptautiskajās tiesībās pastāv objektīvā atbildība, kas paredz, ka pašam nodomam kaitēt kādam subjektam nav nozīmes, tomēr tas nav absolūti.⁵⁷⁹ Tomēr jānosaka, ka jautājums par to, vai nodoms spēlē nozīmīgu lomu ekspropriācijas gadījumos, joprojām nav līdz galam izšķirts

⁵⁷⁴ Gami Investments, Inc. v. The Government of the United Mexican States, UNCITRAL, Final Award, 15 November 2004, paras. 35, 133.

⁵⁷⁵ Cox J.M. Expropriation in Investment Treaty Arbitration. Oxford International Arbitration Series. Oxford: Oxford University Press, 2019, p. 125.

⁵⁷⁶ C.H. BECK. Hart, Nomos. International Investment Law. A Handbook. Edited by Bungenberg M., Gribel J., Hobe S., Reinisch A. and Kim Y.I. Oxford: Hart Publishing, 2015, p. 995.

⁵⁷⁷ Fireman's Fund Insurance Company v. The United Mexican States, ICSID Case No. ARB(AF)/02/01, Decision of the Preliminary Question, 17 July 2003, para. 176(f).

⁵⁷⁸ National Grid plc. v. Argentina, UNCITRAL (Argentina-United Kingdom BIT), Award, 3 November 2008, para. 147; skat. arī: Tippetts, Abbott, McCarthy, Stratton v. Tams-AFFA, Award No. 141-7-2, 22 June 1984, Iran-US C.T.R. 219, 226 (1986).

⁵⁷⁹ Crawford J. Brownlie's Principles of Public International Law. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 559.

starptautiskajā praksē.⁵⁸⁰ Līdz ar to autors uzskata, ka nevar pilnīgi ignorēt šī faktora nozīmi, un ir nepieciešams noskaidrot, vai visos gadījumos, kad tiek vērtēta valsts rīcība, kuru varētu kvalificēt kā ekspropriāciju, ir nozīmīgi pievērsties valsts rīcības nodomam un mērķim.

Tecmed v. Mexico šķīrējtiesas lietas spriedumā ir skaidrots, ka valsts rīcības nodoms ir mazāk svarīgs nekā sekas, kas radītas īpašnieka aktīvam. Taču šajā lietā tika uzsvērts, ka pierādījumi par valsts nodomu ir rūpīgi jāizvērtē,⁵⁸¹ kategoriski nenoliedzot, ka tas var būt taisnīgu tiesisko attiecību noregulēšanu veicinošs faktors. Satura ziņā līdzīgus secinājumus izdara arī šķīrējtiesa *Bayindir v. Pakistan* lietas spriedumā, norādot, ka ir jāanalizē valsts pasākumu sekas, nevis šo pasākumu veikšanas mērķis.⁵⁸² Proti, šķīrējtiesa skaidro, ka prasītāja prasījums ir balstīts uz apgalvojumiem, ka atbildētājam bija prettiesisks nolūks. Taču šķīrējtiesa konstatēja, ka šāds nolūks nav konstatēts, un tādējādi ir jāvērtē valsts veikto darbību ekonomiskā iedarbība attiecībā uz konkrētu ieguldījumu.⁵⁸³ Arī *Azurix v. Argentina* lietas spriedumā norādīts, ka starp pusēm pastāv domstarpības par nodoma veikt konkrētās darbības nozīmi, turklāt šķīrējtiesa skaidro, ka, tas, vai ņemt vērā tikai sekas darbībai, kas pielīdzināma ekspropriācijai, vai arī ņemt vērā gan sekas, gan nodomu, ir atšķirīgi aplūkots jautājums šķīrējtiesu praksē.⁵⁸⁴ Atsaucoties uz spriedumā minētajiem prakses piemēriem, šķīrējtiesa atzina, ka šie papildus elementi ir lietderīgas vadlīnijas ekspropriācijas noteikšanas nolūkos, proti, vai regulatīva darbība varētu būt ekspropriācija, un dod pamatu kompensācijas samaksai.⁵⁸⁵

Autora ieskatā, ir nepieciešams aplūkot *Azurix v. Argentina* lietas nolēmuma motivāciju, lai varētu izprast jautājumu par uzņemošās valsts nodomu, veicot konkrētus pasākumus, kas skar ieguldītāja tiesisko interešu loku. Viens no šādiem nolēmumiem ir *Santa Elena v. Costa Rica* lietas nolēmums, kurā vērtēta atbildētājas valsts norāde, ka, pakāpeniskās ekspropriācijas konstatēšanai ir jāņem vērā valsts pasākumu ar vides apsvērumiem saistītais mērķis.⁵⁸⁶ Šķīrējtiesa nepievienojās šādiem valsts iebildumiem un paskaidroja, ka ekspropriējošie vides pasākumi, lai cik tālejoši un labvēlīgi tie būtu sabiedrībai kopumā, ir līdzīgi jebkuram ekspropriējošam pasākumam, kuru valsts var veikt, lai implementētu savu politiku. Neatkarīgi no vides aizsardzības mērķiem, vienalga - nacionāliem vai starptautiskiem - valsts pienākums maksāt kompensāciju paliek neskarts tad, ja

⁵⁸⁰ *Djajic S., Djundic P.* Creeping expropriation – in search for a more comprehensive approach. Vol. 2 Yearbook on International Arbitration, 2012.

⁵⁸¹ *Técnicas Medioambientales Tecmed, S.A. v. The United Mexican States*, ICSID Case No. ARB (AF)/00/2, Award, 29 May 2003, para. 116.

⁵⁸² *Bayindir Insaat Turizm Ticaret Ve Sanayi A.S. v. Islamic Republic of Pakistan*, ICSID Case No. ARB/03/29, Award, 27 August 2009, para. 459.

⁵⁸³ *Ibid.*

⁵⁸⁴ *Azurix Corp. v. The Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/01/12, Award, 14 July 2006, para. 309.

⁵⁸⁵ *Ibid.*, para. 312.

⁵⁸⁶ *Compañía del Desarrollo de Santa Elena S.A. v. Republic of Costa Rica*, ICSID Case No. ARB/96/1, Award, 17 February 2000.

īpašums ir ekspropriēts.⁵⁸⁷ Tas nozīmē, ka valsts mērķiem, ar kādiem tiek īstenoti konkrēti ekspropriācijas pasākumi, ir mazāka nozīme nekā ar šiem pasākumiem radītajām sekām.⁵⁸⁸

Taču paliek atklāts jautājums, kāpēc vispār šādai ekspropriācijas noteikšanas pazīmei ir jebkāda nozīme ekspropriācijas tiesiskuma vērtēšanā. To, iespējams, var skaidrot ar apstākli, ka pastāv ļoti šaura robežšķirtne starp netiešo ekspropriāciju, kas piešķir ieguldītājam tiesības prasīt kompensāciju, un valsts tiesībām tiesiskā kārtā īstenot tās suverēno varu.⁵⁸⁹ Šeit jāatgriežas jau pie minētā *Azurix v. Argentina* lietas sprieduma. Šķīrējtiesa minētajā lietā norāda, ka šķīrējtiesai ir svarīgi atbildēt uz jautājumu, vai apspriestie pasākumi, ja tie ir leģitīmi un kalpo sabiedriskiem mērķiem, dod pamatu kompensācijas prasījumam. Proti, īstenojot savu publiskās varas funkciju (*angļu val. - public policy function*), valdības pieņem virkni pasākumu, kas var ietekmēt ieguldījuma ekonomisko vērtību, kas neparedz pamatu kompensācijas saņemšanai.⁵⁹⁰ Šķīrējtiesa atsaucās uz *S.D.Myers* lietā paustajiem apsvērumiem, ka regulatīvā pasākuma mērķis ir noderīgs kritērijs, lai nošķirtu pasākumus, par kuriem valsts nav atbildīga: “*BIT puses nav atbildīgas par ekonomisku aizskārumu, kas ir sekas bona fide regulējumam, kas ietilpst pieņemamās valsts varas izpausmēs.*” Taču šķīrējtiesa uzskatīja, ka *S.D.Myers* lietas secinājums nav pietiekams kritērijs, lai vērtētu ekspropriācijas esamību un kompensācijas piespriešanas pamatu, proti, šķīrējtiesa apšaubīja, ka atšķirība starp ekspropriāciju un regulējumu, kas balstīts uz sabiedrības mērķiem, ir intelektuāli dzīvotspējīgs (*angļu val. - intellectually viable*) risinājums strīda noregulēšanai, jo jebkurā gadījumā valstis veic ekspropriāciju konkrētam sabiedriskam mērķim un par šādu darbību veikšanu ir jāparedz kompensācija.⁵⁹¹

Azurix lietas sprieduma 311. paragrāfā šķīrējtiesa kritizēja *S.D.Myers* lietas secinājumus un norādīja, ka tie ir pretrunīgi un savstarpēji izslēdzoši. Konkrētāk, šķīrējtiesa skaidroja, ka saskaņā *S.D.Myers* lietā secināto ar BIT noteikumiem būtu jāparedz, ka ieguldījums nevar tikt ekspropriēts, ja vien tas nenotiek, balstoties uz sabiedrības mērķiem, un ka ir jāparedz kompensācija šādos gadījumos. Tajā pašā laikā regulatīvs pasākums, kas varētu būt pielīdzināms ekspropriācijai, nepieļauj kompensācijas prasījumu, ja šis pasākums ir veikts sabiedrības mērķiem.⁵⁹² Līdz ar to sabiedrības mērķa kritērijs kā papildus kritērijs pasākuma sekām ir jāpapildina. Šeit šķīrējtiesa

⁵⁸⁷ *Compañía del Desarrollo de Santa Elena S.A. v. Republic of Costa Rica*, ICSID Case No. ARB/96/1, Award, 17 February 2000, para. 72.

⁵⁸⁸ *Tippetts, Abbott, McCarthy, Stratton v. Tams-AFFA*, Award No. 141-7-2, 22 June 1984, Iran-US C.T.R. 219, 226 (1986), citing Vol. 8 *Whiteman, Digest of International Law*, pp. 1006 - 1020; *Christie G.C. What Constitutes a Taking Under International Law?* Vol. 38 *British Yearbook of International Law*, 1962, p. 307.

⁵⁸⁹ *Pupolizio I. The Right to an Unchanging World. Indirect Expropriation in International Investment Agreements and State Sovereignty.* *Vienna Journal on International Law and Constitutional Law*, Vol 10, 2/2016, pp. 151. - 152.

⁵⁹⁰ *Azurix Corp. v. The Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/01/12, Award, 14 July 2006, para. 310.

⁵⁹¹ *Higgins R. The Taking of Property by the state: Recent Developments in International Law.* *Collected Courses of the Hague Academy of International Law*, Vol. III, 1982, p. 331.

⁵⁹² *Azurix Corp. v. The Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/01/12, Award, 14 July 2006, para. 311.

atsaucās uz pušu izmantoto argumentāciju, kas skar *Tecmed* lietas secinājumus, kurā šķīrējtiesa izmantoja Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā paustās atziņas, proti, *James and Others* lietā Eiropas Cilvēktiesību tiesa norādīja, ka pasākumam, ar kuru personai ir atņemts īpašums, faktiski jākalpo leģitīmam mērķim “sabiedrības interesēs” un jāīsteno saprātīgs balanss (proporcionalitāte) starp piemērotajiem līdzekļiem (sekām) un mērķi, kas tiek sasniegts. Šī proporcionalitāte nav ievērojama, ja indivīds konkrētajā gadījumā vienpersoniski uzņemas individuālu un pārlieku lielu slogu (*angļu val. - individual and excessive burden*).⁵⁹³

Atsevišķos gadījumos BIT tekstos ir noteikts, ka pusēm ir jāatturas no darbībām, kuru mērķis ir atsavināt vai nacionalizēt ieguldījumu. Šāds noteikums ir Latvijas un Uzbekistānas BIT 7. panta pirmajā daļā.⁵⁹⁴ Šādos gadījumos pats piemērotais BIT atklāj, ka šādi apsvērumi strīdā ir nozīmīgi, un ir nepieciešams tos rūpīgi izvērtēt, kā tas tika darīts NAFTA tribunālā *Methanex v. USA* lietā. Šajā gadījumā secināts, ka apzināta un ar nodomu veikta diskriminējoša izturēšanās pret ārvalstnieku var izpildīt pamata prasības attiecībā uz ekspropriācijas konstatēšanu.⁵⁹⁵

Vēl viena pieeja ekspropriācijas mērķa konstatēšanai ir noteikt valsts nodomu no lietas faktiem, proti, ja visi apstākļi norāda uz to, ka valstij bija plāns “atņemt” ārvalstu ieguldītājam viņa īpašumu, var tikt nodibināta ekspropriācija. Doktrīnā skaidrots, ka *de iure* nacionalizācijas gadījumā pastāv tiešs nolūks ekspropriēt, bet *de facto* nacionalizācijas nodoms ir latents, bet var tikt noteikts, analizējot visus apstākļus - it īpaši valsts rīcības sekas.⁵⁹⁶ Autors secina, ka tas nozīmē, ka, atkarībā no ekspropriācijas veida, nodoma un mērķa konstatēšana var kalpot kā pamata vai alternatīvs kritērijs ekspropriācijas fakta noteikšanai.

No minētā izriet, ka ekspropriācijas konstatēšanas nolūkos praksē pastāv ne tikai turpmāk skaidrotā seku (*angļu val. - sole-effects*) doktrīna, bet arī tāda doktrīna, kas liek lūkoties apstrīdētās valdības darbības mērķī un raksturā.⁵⁹⁷ Šo teoriju dēvē arī par “mērķa” doktrīnu un ar tās palīdzību pārbauda, vai ekspropriācija ir notikusi atbilstoši mērķa testam (*angļu val. - purpose test*).⁵⁹⁸ Šīs doktrīnas pamatā ir kontekstuāli apsvērt valdības pasākumu, ko ieguldītājs apstrīd, un tā ļauj izšķirt tādus faktorus, kas iekļauj mērķi, kā arī pasākuma iedarbību. Tāpat kā valsts rīcības iedarbības jeb

⁵⁹³ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1986. gada 21. februāra spriedums lietā: 8793/79 *James and Others v. The United Kingdom*, 50., 63. punkts, *Técnicas Medioambientales Tecmed, S.A. v. The United Mexican States*, ICSID Case No. ARB (AF)/00/2, Award, 29 May 2003, paras. 121 - 122

⁵⁹⁴ Latvijas Republikas Valdības un Uzbekistānas Republikas Valdības Līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 1996. 3. septembris, nr. 147 (632).

⁵⁹⁵ *Methanex Corporation v. United States of America*, UNCITRAL, Final Award of the Tribunal on Jurisdiction and Merits, 3 August 2005, Part IV, Chapter D, p. 4, para. 7.

⁵⁹⁶ *Byrne K.A.* Regulatory Expropriation and State Intent. Vol. 38 Canadian Yearbook of International Law, 2000, pp. 89, 96.

⁵⁹⁷ *Fortier L.Y., Drymer S.L.* Indirect Expropriation in the Law of International Investment: I Know It When I See It, or Caveat Investor. Vol. 13 Asia Pacific Law Review, 2005, p. 97.

⁵⁹⁸ Ibid.

seku dažādu aspektu vērtēšanā, arī mērķa teorijai ir vairākas šķautnes, tajā skaitā, bet ne tikai: 1) uzņemošās valsts iedzīvošanās (labuma gūšana) no ekspropriācijas; 2) tieša vērtēšana pret ārvalstu ieguldītāju; 3) vispārējās labklājības veicināšana ar īpašuma ierobežojumiem. Šīs trīs šķautnes tālāk iztirzātas sīkāk, norādot, kā tās apskatītas tiesu praksē.

Ideja, ka ekspropriācijas identificēšana pieprasa konstatēt uzņemošās valsts iedzīvošanos uz ieguldītāja aizskāruma rēķina, ir lielā mērā noraidīta praksē,⁵⁹⁹ jo tā mazina un sašaurina ieguldītāja aizsardzību pret netiešo ekspropriāciju.⁶⁰⁰ Ekspropriācija var tikt konstatēta pat gadījumos, kad uzņemošās valsts „*bagātība nav palielinājusies*”⁶⁰¹ jeb valsts nav ekspropriācijas beneficiārs. Šāda pieeja ir apstiprināta arī Irānas-ASV Prasījumu tribunāla praksē, kurā tiek uzsvērts, ka precīzāk ir izmantot jēdzienu „*liegt (angļu val. – deprive) īpašuma tiesību baudīšanu*” (t.sk. ierobežot), nevis jēdzienu „*īpašuma atņemšana*” (angļu val. – *taking*), apzīmējot netiešo ekspropriāciju (t.sk. pakāpenisko ekspropriāciju), jo otrais jēdziens norāda uz to, ka valsts ir ieguvusi kādu mantisku vērtību.⁶⁰² Kaut gan šie jēdzieni pēc to satura plašākā izpratnē ir līdzīgi, pēc būtības, lai konstatētu ekspropriāciju, apstākļi, vai valsts ir guvusi kādu labumu no ekspropriatīvām darbībām, nav izšķirošs.⁶⁰³

Tomēr prakse nav tik viennozīmīga kā minētais apgalvojums, un atsevišķos gadījumos ir vērojama neliela atkāpe no minētās nostājas. Piemēram, *Olguin v. Paraguay* lietā ICSID šķīrējtiesa puda viedokli, ka, lai ekspropriāciju atzītu par notikušu, jāpastāv darbībai, ko var uzskatīt par saprātīgu. Šai darbībai ir jārada tādas sekas, kas atņem aizskartās personas īpašumu tādā veidā, ka tā puse, kas darbību veic, tieši vai netieši iegūst kontroli vai vismaz augļus no ekspropriētā īpašuma. Tādējādi, lai ekspropriācija notiktu, ir jāpastāv teleoloģiski motivētai darbībai, savukārt bezdarbība, lai arī cik ierobežojoša vai zaudējumus radoša tā būtu, nav pietiekama ekspropriācijas konstatēšanai.⁶⁰⁴ Līdzīgi arī *Lauder v. Czech Republic* lietā *ad hoc* šķīrējtiesa skaidroja, ka, pat pieļaujot, ka pasākumiem, kurus veica Mediju Padome laika periodā no 1996. gada līdz 1999. gadam, bija prasītāja īpašuma atņemšanas iedarbība, šādi pasākumi nevar novest pie atņemšanas vai tās ekvivalentas iedarbības sekām, ievērojot to, ka Čehijas Republika vai jebkura cita persona neieguva no šīm darbībām jebkāda rakstura labumu.⁶⁰⁵

⁵⁹⁹ Técnicas Medioambientales Tecmed, S.A. v. The United Mexican States, ICSID Case No. ARB (AF)/00/2, Award, 29 May 2003, para. 113.

⁶⁰⁰ Nouvel Y. Les mesures équivalent à une expropriation dans la pratique récente des tribunaux arbitraux. Vol. 106 Revue Générale de Droit International Public, 2002, p. 90.

⁶⁰¹ Muchlinski P., Ortino F., Schreuer C. Oxford Handbook on International Investment Law. Oxford: Oxford University Press, 2008, p. 442.

⁶⁰² Tippetts, Abbott, McCarthy, Stratton v. TAMS-AFFA, Award, 22 June 1984, 6 Iran-U.S. Cl. Tr.

⁶⁰³ Ibid.

⁶⁰⁴ Eudoro Armando Olguín v. Republic of Paraguay, ICSID Case No. ARB/98/5, Award, 26 July 2001, para. 84.

⁶⁰⁵ Ronald S. Lauder v. The Czech Republic, UNCITRAL, Final Award, 3 September 2001, para. 203.

Minētie piemēri, lai arī savas motivācijas ziņā ir diametrāli pretēji, kalpo kā palīgglīdzeklis BIT noteikumu interpretācijai. Taču autors nevar piekrist secinājumam, ka labuma gūšana pati par sevi ir izšķiroša ekspropriācijas noteikšanai. Līdzās vainas vai nodoma noskaidrošanai labuma gūšanas konstatēšanas fakts var kalpot kā pierādījums, ka konkrētā darbība ir vērsta uz ieguldījuma atņemšanu vai kontroles pār to ierobežošanu. Līdz ar to apstākļi, ka uzņemošā valsts gūst noteiktu labumu no konkrētām darbībām, kuru sekas ir ekspropriācija, nav obligāta pazīme ekspropriācijas konstatēšanai.

Atsevišķos gadījumos praksē ekspropriācijas konstatēšanai ir nepieciešams noteikt, ka valdības pasākums tieši vai netieši bija vērsts pret konkrētu ārvalstu ieguldītāju. OECD savā 1967. gada projekta konvencijā par ārvalstu īpašuma aizsardzību ietvēra norādi, ka ar ekspropriāciju valsts vēršas pret konkrētu ieguldītāju.⁶⁰⁶ Šāda pieeja praksē izmantota *Sea-Land Service Inc. v. Iran* lietā, kurā tribunāla tiesnešu vairākums, noraidot prasītāja ekspropriācijas prasījumu, secināja, ka prasītāja ieguldījuma atņemšanas (*angļu val. – deprivation*) kontekstā nav pierādīts, ka tā noteikta ar jebkādu apzinātu iejaukšanos (*angļu val. – deliberate interference*) vai apzinātu rīcības virzību (*angļu val. – intentional course of conduct*), kas tika vērsta pret konkrētu ārvalstu ieguldītāju. Tribunāls skaidroja, ka, lai secinātu, ka ir notikusi ekspropriācija, ir nepieciešams noteikt, ka ir notikusi apzināta iejaukšanās Sea-Land darbībās, kuras vadmotīvs bija panākt, lai Sea-Land tiktu atņemta ieguldījuma izmantošanas tiesības un tiktu liegts gūt no tā labumu. Nekas no minētā, kas varētu tikt traktēts kā ar nodomu pret ieguldītāju vērsta darbība, šajā lietā netika apstiprināts. Prasījums, kas pamatots ar bezdarbību, situācijā, kad pierādījumi liecina par plašu un nekritisku pārvaldības pasliktināšanos, traucējot Bandar Abbas ostas funkcionēšanu, nevar attaisnot ekspropriācijas konstatēšanu.⁶⁰⁷

Taču šāda pieeja nav plaši akceptēta, un minētās lietas tribunāla šķīrējtiesnesis Hovards M. Holcmans (*Howard M. Holtzmann (1921-2013)*) sagatavoja atsevišķās domas, kurās viņš iebilda pret šāda subjektīvā nodoma kritērija pretnostatīšanu objektīvajām sekām, lai noteiktu ekspropriāciju. Viņš skaidroja, ka fundamentāli kritisks jautājums ir valdības rīcības objektīvās sekas, nevis tās subjektīvais nodoms. Valdības rīcība, neatkarīgi no valdības nodoma, kam ir ārvalstnieka īpašuma atņemšanas sekas, ir uzskatāma par ekspropriatīvu atbilstoši starptautiskajām tiesībām.⁶⁰⁸ Turpmākā Irānas-ASV Prasījumu tribunālu prakse nesekoja šādai subjektīvā elementa analīzei, lai noteiktu ekspropriāciju, kā arī šāda pieeja ir tieši noliegta citās lietās.⁶⁰⁹ Piemēram, *Philips Petroleum v. Iran*

⁶⁰⁶ Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), 1967 Draft Convention on the Protection of Foreign Property, p. 125. Pieejams: <https://www.oecd.org/daf/inv/internationalinvestmentagreements/39286571.pdf> [aplūkots 2020. gada 7. jūnijā].

⁶⁰⁷ *Sea-Land Service Inc. v. Iran*, Award No. 135-33-1, 20 June 1984, 6 Iran-US C.T.R. 149 (1984), p. 166.

⁶⁰⁸ *Ibid.*, p. 207.

⁶⁰⁹ *Aldrich G.H.* What Constitutes a Compensable Taking of Property? The Decisions of the Iran-United States Claims Tribunal. Vol. 88 *American Journal of International Law*, 1994, p. 603; *Fortier L.Y., Drymer S.L.* *Indirect*

lietā norādīts, ka valdības atbildība kompensēt ārvalstu ieguldītājam tā īpašuma ekspropriāciju nav atkarīga no pierādījumiem, ka ekspropriācija bija veikta ar nodomu.⁶¹⁰

No minētā izriet, ka ne tieša vēršanās pret ārvalstu ieguldītāju, nedz arī uzņemošās valsts iedzīvošanās ekspropriācijas rezultātā, ir praksē apstiprināti kritēriji, kas palīdz noteikt ekspropriāciju *per se*, kā arī tos nevar uzskatīt par kritērijiem, kuri ir jāņem vērā ekspropriācijas prasījuma analīzei.

Noslēgumā, pētnieku aprindās tiek lēsts, ka apstākļi, ka valdības rīcība ir vērsta uz vispārējās valsts labklājības veicināšanu, ir faktors, lai svērtu balansu starp regulatīvu un nekompensējamu darbību un kompensējamu ekspropriāciju, nevis lai vērtētu, ka darbībai ir tiešs nolūks vērsties pret ārvalstnieku un ka šīs darbības mērķis ir valstij iedzīvoties.⁶¹¹ Padziļināta analīze attiecībā uz šī balansa noteikšanu tiks ietverta šī darba nodaļā par sabiedrības mērķu analīzi kā kritēriju kompensācijas noteikšanai un ekspropriācijas attaisnojamībai. Autora ieskatā tā primāri ir saistīta ar ekspropriācijas attaisnojamību nevis konstatēšanu, jo valsts mērķis, kas kalpo sabiedrības interesēm, pats par sevi nedz nenorāda uz ekspropriācijas faktu, nedz arī šādu faktu noliedz.

2.4. DAĻĒJA EKSPROPRIĀCIJA

Daļēja ekspropriācija (*angļu val. – partial expropriation*) tiesību doktrīnā un praksē ir raksturota kā situācija, kurā daļa no ieguldījuma ir atņemta (tieši vai netieši ekspropriēta). Piemēram, ārvalstu ieguldītājam ir vairāki ieguldījumu projekti vienā valstī, bet tikai atsevišķa ieguldījuma daļa ir “atņemta”. Mēdz būt arī gadījumi, kad ārvalstu ieguldītājs savus līdzekļus var būt novirzījis vairāku projektu īstenošanai, no kuriem ne visi tiek skarti ar uzņemošās valsts iejaukšanos (rīcību). Šie ieguldījumi var būt tajā pašā komercdarbības sfērā, piemēram, ārvalstu ieguldītājam uzņemošajā valstī var piederēt vairākas viesnīcas dažādās vietās. Neapšaubāmi, ka var pastāvēt arī situācija, kurā ārvalstu ieguldītājs darbojas dažādās saimnieciskās darbības nozarēs, piemēram, nodrošina ūdenssaimniecības sabiedriskos pakalpojumus, un tajā pašā laikā nodarbojas ar ceļu būvniecību. Šajā situācijā ir diskutējams, vai ārvalstnieks ir veicis vairākus ieguldījumus, vai arī vienu vienotu ieguldījumu uzņemošajā valstī.⁶¹²

Expropriation in the Law of International Investment: I Know It When I See It, or Caveat Investor. Vol. 13 Asia Pacific Law Review, 2005, p. 100.

⁶¹⁰ Phillips Petroleum Co. Iran v. The Islamic Republic of Iran, Award No. 425-39-2, 29 June 1989, Vol. 21 Iran-US C.T.R., p. 115.

⁶¹¹ Fortier L.Y., Drymer S.L. Indirect Expropriation in the Law of International Investment: I Know It When I See It, or Caveat Investor. Vol. 13 Asia Pacific Law Review, 2005, p. 100.

⁶¹² Kriebaum U. Partial Expropriation. Vol. 8, Issue 1 The Journal of World Investment & Trade, February 2007, p. 72.

Šo jautājumu kontekstā daļējas ekspropriācijas koncepts attīstās un joprojām ir uzskatāms par visai pretrunīgu tematu. Daļā šķīrējtiesu nolēmumu, kuros aplūkots šis jautājums, ir atzīts, ka ekspropriācija var tikt konstatēta, ja ir notikusi tikai daļēja atņemšana, taču daļā lietu ir atzīts, ka ekspropriācija nevar pastāvēt, ja ieguldījums skarts tikai daļā.⁶¹³ Tātad, no vienas puses, tas var būt jautājums par piemērojamā BIT vai MIT jēdziena “ieguldījums” iztulkošanu un attiecīgi ārvalstnieka darbības uzņemošajā valstī vienotību, bet, no otras puses, šī jautājuma ietvaros var tikt analizēts jau iepriekš norādītais ekspropriācijas noteikšanas aspekts – ieguldītājam ir iestājušās tiešajai ekspropriācijai identiskas vai ekvivalentas sekas, kas *inter alia* var būt saistītas ar kontroles zudumu pār ieguldījumu. Šo pretrunu kontekstā jāaplūko avoti, kuros šis jautājums detalizēti analizēts, lai noskaidrotu vispārējo nostāju un pamatojumu praksē, kāpēc daļēja ekspropriācija konceptuāli ir aplūkojama ekspropriācijas aizskārumu “grupas” ietvaros, vai, tieši pretēji - lai noskaidrotu, kādēļ starptautiskās ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības tiesības neatzīst šādu īpašuma aizskāruma formu.

OECD vispārīgi ir norādījusi, ka tas, vai noteiktas ieguldījuma daļas var tikt ekspropriētas, ir sarežģīti atbildams jautājums.⁶¹⁴ Pirmšķietami var šķist, ka, ja ieguldījums ir skarts tikai daļā, tad nav konstatējama ekspropriācija.⁶¹⁵ Minētā tēze ir loģiska un saprotama, jo ieguldījums sastāv no sarežģīta aktīvu, tiesību un interešu savienojuma noteiktu ekonomisku mērķu sasniegšanai un funkciju veikšanai. Tā rezultātā bieži vien rodas sarežģītu darījumu struktūra, un tikai šī ieguldījumu kopuma būtiska aizskaršana (izrietošo tiesību būtiska ierobežošana), radot tiešajai ekspropriācijai pielīdzināmas sekas, ir uzskatāma par ekspropriāciju. Attiecīgi *Enron v. Argentina* lietā īpaši uzsvērts, ka nav šaubu, ka ieguldījums ir komplekss process, kas satur virkni vienošanos, licenču un cita veida speciālo atļauju, kas materializējies ieguldījumā.⁶¹⁶ Tādējādi ekspropriācijas analīzes ietvaros ir jānosaka valsts rīcības ietekme uz ieguldījumu, būtisku uzmanību pievēršot tam, kādas ekonomiskas tiesības vai intereses veido daļu no ieguldījuma, un nosakot, vai šāda ieguldījuma daļa var tikt pakļauta ekspropriācijai šī īpašuma tiesību ierobežojuma starptautiskajās tiesībās izpratnē.

Virknē gadījumu šķīrējtiesas ir aplūkojušas visu ieguldītāja biznesu kā ieguldījumu kopumā, nevis vērtējušas tā atsevišķas daļas, tādējādi noliedzot, ka ekspropriācija ir konstatējama gadījumos,

⁶¹³ Cox J.M. Expropriation in Investment Treaty Arbitration. Oxford International Arbitration Series. Oxford: Oxford University Press, 2019, p. 133.

⁶¹⁴ Expropriation. UNCTAD Series on Issues in International Investment Agreements II. A sequel. UNCTAD Series on Issues in International Investment Agreements II. New York: United Nations, 2012, United Nations Publications, UNCTAD/DIAE/IA/2011/7, p. 22.

⁶¹⁵ Kriebaum U. Partial Expropriation. Vol. 8, Issue 1 The Journal of World Investment & Trade, February 2007, p. 69.

⁶¹⁶ Enron Corporation and Ponderosa Assets, L.P. v. Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/01/3, Decision on Jurisdiction, 14 January 2004, para. 70.

kad ieguldītājam tiek ierobežotas atsevišķas no ieguldījuma izrietošas tiesības, ieguldītājam saglabājot kontroli pār ieguldījumu kopumā. Piemēram, *Telenor Mobile v. Hungary* lietā šķīrējtiesa skaidroja, ka tās ieskatā, (vismaz šajā lietā) ieguldījums ir jāaplūko kā kopums un tests, kas jāveic šķīrējtiesai šajā gadījumā, paredz analizēt ieguldījumu kopumā - vai tā vērtību ir skārusi būtiska “erozija” (*angļu val. - erosion*).⁶¹⁷ Praksē tiek pausts arī atšķirīgs viedoklis, kas paredz, ka daļēja ekspropriācija ir konstatējama, ja to pieļauj starptautiskajā līgumā noteiktā ieguldījuma definīcija, kura paredz, ka atsevišķas tiesības vai intereses var tikt pakļautas ekonomiskai ekspluatācijai un līdz ar to var tikt pakļautas arī ekspropriācijas negatīvajām sekām.⁶¹⁸

Minētais rāda, ka šķīrējtiesas aplūkojamo problēmjaucējumu ir izspriedušas trīs veidos: 1) viena daļa šķīrējtiesu ir noliegušas daļējas ekspropriācijas eksistenci un noliegušas, ka daļēju ieguldītāja īpašuma aizskārumu var uzskatīt par ekspropriāciju; 2) cita grupa šķīrējtiesu ir vērtējusi šo jautājumu un konstatējusi, ka daļēja ekspropriācija ir iespējama; 3) atsevišķās lietās šķīrējtiesas tieši neapstiprināja, ka daļēja ekspropriācija ir iespējama, bet šo konceptu piemēroja netieši un izlēma, ka ekspropriācija ir konstatējama konkrētajās lietās.⁶¹⁹

Attiecīgi, pirmajā gadījumā tiek uzskatīts, ka daļējs ieguldījuma ierobežojums nav pietiekams, lai atzītu, ka ir notikusi ekspropriācijai pielīdzināma rīcība no uzņemošās valsts puses, jo nav konstatēti negatīvo seku iestāšanās kritēriji faktiskajos apstākļos. *Pope & Talbot v. Canada* lietā šķīrējtiesa secināja, ka, kaut arī eksporta kvotu ieviešana samazināja ieņēmumus komercsabiedrībai, pārdošana ārzemēs netika pilnībā apturēta, un ieguldītājs joprojām varēja gūt peļņu. Šķīrējtiesa norādīja, ka dažreiz var nebūt skaidrs, vai konkrētā iejaukšanās biznesa aktivitātēs ir novedusi pie ekspropriācijas, bet lai atbalstītu secinājumu, ka īpašniekam īpašums ir atņemts, ir nepieciešams noskaidrot, vai iejaukšanās ir pietiekami ierobežojoša.⁶²⁰ Taču jau iepriekš aplūkotajos prakses piemēros, piemēram, *S.D. Myers v. Canada* spriedumā, ir vispārīgi norādīts, ka, lai gan ekspropriācija parasti ir saistīta ar pastāvīgas īpašnieka spējas izlietot savas ekonomiskās tiesības pār īpašumu atņemšanu, atsevišķos gadījumos ir pamatoti uzskatīt, ka ierobežojums ir sasniedzis ekspropriācijas līmeni, pat ja ierobežojums bija daļējs un īslaicīgs.⁶²¹

⁶¹⁷ *Telenor Mobile Communications A.S. v. The Republic of Hungary*, ICSID Case No. ARB/04/15, Award, 13 September 2006, para. 67.

⁶¹⁸ *Kriebaum U. Partial Expropriation*. Vol. 8, Issue 1 *The Journal of World Investment & Trade*, February 2007, pp. 69 - 84; *Kriebaum U. Expropriation*. In: M.Bungenberg, J.Griebel, S.Hobe, A.Reinisch edition. *International Investment Law*. Baden Bande: Nomos, 2013.

⁶¹⁹ *Kriebaum U. Partial Expropriation*. Vol. 8, Issue 1 *The Journal of World Investment & Trade*, February 2007, p. 73.

⁶²⁰ *Pope & Talbot Inc. v. The Government of Canada*, UNCITRAL, Interim Award, 26 June 2000, para. 99.

⁶²¹ *S.D. Myers, Inc. v. Government of Canada*, UNCITRAL, Partial Award, 13 November 2000, para. 283.

Tajā pašā laikā *Telenor Mobile v. Hungary* šķīrējtiesas spriedumā noraidīts daļējas ekspropriācijas koncepts, kas cita starpā pieminēts, piemēram, *Metalclad* un *S.D. Myers v. Canada* lietās. Konkrētajā lietā šķīrējtiesa kritizē minēto lietu secinājumus, t.i., daļējas ekspropriācijas koncepta pastāvēšanu, izpētot pašu lietu saturu. Proti, šķīrējtiesa norāda, ka *Metalclad* lietā galu galā konstatēta pilnīga ieguldījuma ekonomiskās vērtības sagraušana, liedzot ieguldītāja pieeju poligonam atbilstoši vienošanās noteikumiem, neanalizējot daļējas ekspropriācijas saturu. Savukārt *S.D. Myers* lietā īslaicīga robežas slēgšana, kas aizkavēja ieguldītāja ienākšanu Kanādas tirgū, vispār netika uzskatīta par ekspropriāciju pēc būtības.⁶²² Attiecīgi šķīrējtiesa skaidro, ka vismaz konkrētajā lietā ieguldījums ir jāskata tā kopumā, un tādējādi jānoskaidro, vai ieguldījums ir cietis tā vērtības nozīmīgu eroziju.⁶²³ Minētais secinājums atbalstīts arī *Biwater Gauff v. Tanzania* lietā, kurā šķīrējtiesa atzina, ka ekspropriācija ir konstatējama, ja tiek atņemts ieguldījums kopumā vai tā būtiskā materiālā daļā (*angļu val. – material part*).⁶²⁴

Neskatoties uz minēto nostāju, virknē šķīrējtiesu lietu ir ietvertas minētajiem secinājumiem pretējas norādes, kas apstiprina, ka ekspropriācija ir konstatējama arī gadījumos, kad ieguldītāja īpašums ir atņemts tikai daļā.⁶²⁵ Tas nozīmē, ka starptautiskā prakse nav acīmredzami viennozīmīga, un dažādos šķīrējtiesu spriedumos izdarīti diametrāli pretēji secinājumi. Arī jau iepriekš aplūkotojās prakses piemēros, piemēram, *S.D. Myers v. Canada* lietas spriedumā, ir vispārīgi norādīts, ka ekspropriācija ir konstatējama, ja īpašniekam ir zudušas ieguldījumam piedēvējamās ekonomiskās tiesības, pat tikai daļēji skarot šīs tiesības.⁶²⁶ Šajā jautājumā ir jābūt piesardzīgiem kategorisku secinājumu izdarīšanā, vai daļēja atņemšana uzskatāma par ekspropriāciju starptautisko ieguldījumu tiesībās, jo nepastāv vienprātība, definējot konkrētu ekspropriācijas izpratni kā starptautisko paražu tiesību normu. Tomēr turpmāk minētie avoti visai drosmīgi pozicionē daļējas ekspropriācijas pastāvēšanu.

Pasaule Bankas Grupa ir norādījusi, ka daudzi nacionālie ieguldījumu aizsardzības regulējumi, visi BIT un lielākoties arī daudzpusējie starptautiskie instrumenti satur plašu ekspropriācijas definīciju. Tas pieļautu uzskatīt, ka, tāpat kā pilnīga atņemšana, arī daļēja atņemšana varētu tikt uzskatīta par ekspropriāciju.⁶²⁷ Arī atsevišķos gadījumos šķīrējtiesas ar plašu tvērumu ir

⁶²² Telenor Mobile Communications A.S. v. The Republic of Hungary, ICSID Case No. ARB/04/15, Award, 13 September 2003, para. 66.

⁶²³ Ibid., para. 67.

⁶²⁴ Biwater Gauff (Tanzania) Ltd. v. United Republic of Tanzania, ICSID Case No. ABR/05/22, Award, 24 July 2008, para. 455.

⁶²⁵ Middle East Cement Shipping and Handling Co. S.A. v. Arab Republic of Egypt, ICSID Case No. ARB/99/6, Award, 12 April 2002, para. 107; Telenor Mobile Communications A.S. v. The Republic of Hungary, ICSID Case No. ARB/04/15, Award, 13 September 2006, para. 66.

⁶²⁶ S.D. Myers, Inc. v. Government of Canada, UNCITRAL, Partial Award, 13 November 2000, para. 283.

⁶²⁷ World Bank Group, Report on the Legal Framework for the Treatment of Foreign Investment, 1992, para. 38.

definējušas ekspropriācijas jēdzienu, piemēram, *Metalclad Corp. v. United States* lietas spriedumā šķīrējtiesa definēja valsts rīcību kā ekspropriāciju, ja valsts rīcības iedarbība attiecībā pret ieguldītāju pilnībā vai nozīmīgā daļā (*angļu val. – significant part*) ierobežo ieguldītāju.⁶²⁸ Daļēja ekspropriācijas pieļaujamība var būt pamatota gan ar BIT, gan ar MIT jēdziena “ieguldījums” skaidrojumu, vai pat ietverta starptautiska līguma ekspropriācijas klauzulā, paredzot, ka ekspropriācija ir konstatējama, ja ieguldītāja īpašums ir skarts daļā.

Tomēr jāatzīst, ka praksē tie ir reti gadījumi, kad šāda veida klauzulas tiek ietvertas starptautiskās instrumentā. Viens no šādiem līgumiem ir 1981. gada vienošanās par veicināšanu, aizsardzību un garantijām ieguldījumiem starp Islāma konferences organizācijas dalībvalstīm, kuras 10. panta pirmā daļa cita starpā noteic, ka uzņemošā valsts uzņemas nepieņemt vai nepieļaut pieņemt pasākumus, ko īsteno pati valsts caur tās orgāniem, institūcijām vai vietējām autoritātēm, ja šāds pasākums var tieši vai netieši ietekmēt ieguldītāja īpašumtiesības vai, ieguldītāja kapitālu, ieguldījumu atņemt pilnībā vai daļā, ierobežot ieguldītāja īpašumu kopumā vai ierobežot daļu no viņa pamattiesībām, spējas īstenot varu, īpašumtiesības vai kontroli (izmantošanu) pār tā ieguldījumu.⁶²⁹ Uz minētā līguma pamata tika skatīts strīds *Al Warraq v. Indonesia* lietā, kurā šķīrējtiesa secināja, ka ieguldītājam pilnībā vai daļā netika atņemtas tā īpašumtiesības pār tā kapitāldaļām bankā, kā arī netika ierobežotas ieguldītāja pamattiesības izlietot īpašumtiesības pār šīm daļām, kā arī netika atņemta kontrole pār kapitāldaļām.⁶³⁰ Līdzīga satura noteikumi ietveri arī 1999. gada 24. novembrī noslēgtajā Itālijas-Meksikas BIT 5. panta pirmā daļa.⁶³¹ Arī *Middle East Cements v. Egypt* lietas spriedumā šķīrējtiesa atzina, ka ieguldītājam tika atņemta daļa no tā ieguldījuma vērtības, līdz ar to atņemšana ir uzskatāma par ekspropriāciju atbilstoši piemērojamajam BIT, tādējādi šķīrējtiesa piesprieda Ēģiptei maksāt kompensāciju par labu ieguldītājam.⁶³²

Savā motivācijā *GAMI v. Mexico* lietā *ad hoc* šķīrējtiesa atzina, ka pastāv iespēja, ka valsts var daļēji ekspropriēt ārvalstu ieguldītāja ieguldījumu, bet tajā pašā laikā tā noraidīja prasītāja ekspropriācijas prasījumu, balstoties uz NAFTA 1110. pantu.⁶³³ Konkrētāk, prasītāja – ASV

⁶²⁸ *Metalclad Corporation v. The United Mexican States*, ICSID Case No. ARB(AF)/97/1, Award, 30 August 2000, para. 103.

⁶²⁹ Agreement for Promotion, Protection and Guarantee of Investments Among Members of the Organisation of the Islamic Conference. General Secretariat of The Organisation of The Islamic Conference (1981). Pieejams: <http://ww1.oic-oci.org/english/convention/Agreement%20for%20Invest%20in%20OIC%20%20En.pdf> [aplūkots 2020. gada 7. jūnijā].

⁶³⁰ *Hesham T.M.Al-Warraq v. Republic of Indonesia*, UNCITRAL, Final Award, 15 December 2014, para. 524.

⁶³¹ Agreement between the Government of the Italian Republic and the Government of the United Mexican States for the Promotion and Mutual Protection of Investments. Pieejams: <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/1696/download> [aplūkots 2020. gada 7. jūnijā].

⁶³² *Middle East Cement Shipping and Handling Co. S.A. v. Arab Republic of Egypt*, ICSID Case No. ARB/99/6, Award, 12 April 2002, para. 107.

⁶³³ *Gami Investments Inc. v. The Government of the United Mexican States*, Final Award, 15 November 2004.

ieguldījumu sabiedrība GAMI Investments Inc., vērsās pret Meksiku, uzskatot, ka tā ir pārkāpusi NAFTA 1110. pantu, netieši ekspropriējot tās 14,8% kapitāldaļas Meksikas sabiedrībā Grupo Azucarero México SA de CV (GAM). Prasītājas ieskatā Meksika ar tās rīcību samazināja GAM akciju vērtību līdz tādām līmenim, ka ir konstatējama ekspropriācija.⁶³⁴ GAM un tā priekšgājēji privatizācijas programmas ietvaros ieguva cukura ražotnes no Meksikas valdības pērnā gadsimta astoņdesmitajos un deviņdesmitajos gados. 1997. gadā GAM primārā darbība bija saistīta ar piecām ražotnēm, no kurām četras pamatā ražoja standarta cukuru, bet piektā ražoja rafinētu cukuru. Attiecīgi, 2001. gadā GAM bija Meksikas ceturtais lielākais cukura ražotājs, un tā saražotie apjomi veidoja 8,81% no visa Meksikas saražotā cukura apjoma no 2000. gada līdz 2001. gadam.⁶³⁵ 2001. gada 3. septembrī divdesmit divas cukura ražotnes tika formāli ekspropriētas, tajā skaitā arī visas piecas GAM ražotnes.⁶³⁶ GAM apstrīdēja ekspropriācijas aktu konstitucionalitāti nacionālā līmenī un vinnēja šīs lietas Meksikas administratīvajās tiesās.⁶³⁷ Izvērtējot minētos apstākļus, šķīrējtiesa sava sprieduma 124. punktā skaidroja, ka daļa šķīrējtiesas atzīst, ka attiecībā uz ekspropriācijas pierādīšanu ir jākonstatē, ka ir atņemta pilnīga labumu gūšana no ieguldījuma, bet piebilda, ka *S.D. Myers* lietā šķīrējtiesa atzina, ka īslaicīga diskriminējoša regulācija, kas iznīcināja prasītāja priekšrocības attiecībā pret tā konkurentiem konkrētajā tirgū, nav uzskatāma par ekspropriāciju. Vienlaicīgi šķīrējtiesa *dicta* norādīja, ka noteiktos apstākļos un noteiktā kontekstā var tikt konstatēts, ka atņemšana var tikt uzskatīta par ekspropriāciju pat tad, ja atņemšana ir tikai daļēja vai īslaicīga.⁶³⁸

Jāsaka, ka šādiem apgalvojumiem nesekoja skaidrojums, kādi apstākļi varētu atbalstīt šo apgalvojumu. Taču šī jautājuma analīze nenoslēdzās ar minēto apgalvojumu, un GAMI lietā arī tika izteiktas citas būtiskas atziņas, kas kaut daļā ļauj iezagties šķīrējtiesnešu domu lidojumā, atklāt ekspropriācijas izpratni un izdibināt daļējas ekspropriācijas iespējamību. Proti, konkrētajā lietā šķīrējtiesa uzdeva divus būtiskus jautājumus: 1) vai īpašums var tikt atņemts (ekspropriācija var notikt) tikai tad, ja īpašums ir ietekmēts pilnībā; 2) kāds ir šis īpašums. Konkrētāk, šķīrējtiesa skaidroja, ka pirmais jautājums pats par sevi nevar tikt atbildēts, kamēr nav nodibināts, konkrēti kāds īpašums tiek atņemts. Šķīrējtiesa atzīmēja, ka 50 āru atņemšana fermā ir vienlīdz ekspropriējoša rīcība neatkarīgi no tā, vai tā ir visa ferma, vai tikai niecīga tās daļa, tādējādi norādot, ka **skartajam**

⁶³⁴ Gami Investments Inc. v. The Government of the United Mexican States, Final Award, 15 November 2004, para. 35.

⁶³⁵ Ibid., para. 12.

⁶³⁶ Ibid., para. 17.

⁶³⁷ Ibid., paras. 18, 20.

⁶³⁸ Ibid., para. 124.

Īpašumam ir jābūt ierobežotam tādā mērā, ka tas ir jāuzskata par atņemtu.⁶³⁹ Piemērojot minēto uz GAMI gadījumu, šķīrējtiesa skaidroja, ka GAM nebūtu ierobežots pēc būtības, ja ekspropriēta tiktu tikai viena tās ražotne, taču GAM īpašuma tiesības konkrētajā ražotnē tiktu atņemtas, ja GAMI formāli zaudētu pār to tiesības.⁶⁴⁰ Šķīrējtiesai vajadzēja novērtēt, vai GAMI daļība kapitālsabiedrībā tika atņemta (*angļu val. - shareholding had been taken*). Atsaucoties uz *Pope & Talbot* lietu, šķīrējtiesa norādīja, ka pēc būtības īpašuma vērtības samazinājums (t.i., GAMI daļas GAM) varētu nebūtu ekvivalents īpašuma atņemšanai, ja tikai viena no piecām līdzvērtīgām GAM ražotnēm tiktu ekspropriēta bez kompensācijas. Taču īpašuma vērtības samazinājums no otras puses varētu būt pilnīgs, ja šī ražotne būtu vienīgā ar pozitīvu vērtību (*angļu val. – positive value*).⁶⁴¹ Citējot *Metalclad*, *Santa Elena* un *Tippets* lietas, šķīrējtiesa atzina, ka atsevišķos gadījumos praksē tiek atbalstīta propozīcija, ka daļēja vērtības iznīcināšana varētu būt līdzvērtīga ekspropriācijai.⁶⁴² Neskatoties uz minēto, šķīrējtiesa galu galā neizlēma jautājumu, vai GAMI prasījums ir pamatots, balstoties uz apstākļiem, ka ieguldījuma vērtība ir pilnībā iznīcināta, bet gan atzina, ka Meksikas likums piešķir GAM pietiekamu aizsardzību – tā varēja vērsties tiesā sakarā ar konkrēto atņemšanu un lūgt kompensāciju, un faktiski GAM bija sekmīgi atguvusi trīs ražotnes un gaidīja kompensācijas samaksu par pārējām divām.⁶⁴³ Līdz ar to šī lieta, lai gan sniedz nozīmīgu teorētisku bāzi daļējas ekspropriācijas analīzei, nonāk pie jau iepriekš norādītā viedokļa par to, ka aizskāruma būtiskums ir primārais aspekts ekspropriācijas pierādīšanai kopsakarā ar konkrētā īpašuma veidu.

SCC Eastern Sugar BV v. Czech Republic lietas daļējā spriedumā (*angļu val. – partial award*) prasītājs uzskatīja, ka Čehija ar tās cukura dekrētu ekspropriēja tā ieguldījumu, proti, Čehija ieviesa konkrētus pasākumus, lai noregulētu savu cukuru tirgu, vadoties no ES prasībām laika periodā no 2000. gada līdz 2004. gadam, uzskatot, ka šie pasākumi atbilstošā procesā ir ieviesti sabiedrības interešu labad un nav diskriminējoši.⁶⁴⁴ Šķīrējtiesa secināja, ka BIT ekspropriācijas noteikumi var būt piemērojami tikai tad, ja ir bijusi visa ieguldījuma vai nozīmīgas ieguldījuma daļas nozīmīga ierobežošana, ko *Eastern Sugar* lietā tiesa nebija motivējusi.⁶⁴⁵ Minētais apgalvojums vērtējams kritiski un principā atkārtoti iepriekš praksē, piemēram, *S.D. Myers v. Canada* lietā, paustās vispārīgās atziņas par daļēja ierobežojumu iespējamību. Bez paskaidrojuma par šāda apgalvojuma saturu nav

⁶³⁹ Gami Investments Inc. v. The Government of the United Mexican States, Final Award, 15 November 2004, para. 126.

⁶⁴⁰ Ibid., para. 127.

⁶⁴¹ Ibid., para. 128.

⁶⁴² Ibid., para. 131.

⁶⁴³ Ibid., para. 132.

⁶⁴⁴ Eastern Sugar B.V. (Netherlands) v. The Czech Republic, SCC Case No. 088/2004, Partial Award and Partial Dissenting Opinion, 27 March 2007, para. 209.

⁶⁴⁵ Ibid., para. 210.

iespējams atbildēt, vai tādā veidā tas ir uzskatāms par daļu no juridiskās domas, vērtējot ekspropriācijas ierobežojuma apjomu starptautiskajā praksē.

Tajā pašā laikā, autora ieskatā, atsevišķos gadījumos atsevišķas intereses un tiesības, kas piemīt ieguldītājam, ir jāskata atsevišķi. Proti, konstatējot ekspropriāciju atsevišķu biznesu gadījumā, nebūtu jākonstatē ieguldītāja kontroles zudums pār visu biznesu. Piemēram, raugoties no seku viedokļa, atbilstoši Kredītiestāžu likuma 129. panta pirmajai daļai, ja kredītiestādei izsniegto licenci (speciālo atļauju) kredītiestādes darbībai anulē saskaņā ar šā likuma 27. panta pirmās daļas 1., 2., 3., 4., 8. vai 9. punktu, Finanšu un kapitāla tirgus komisija ieceļ pilnvarnieku un iesniedz tiesā pieteikumu par šīs kredītiestādes likvidāciju, vienlaikus izvirzot likvidatora kandidatūru. Attiecīgi pēc licences anulēšanas kredītiestādes akcionāru sapulce nav tiesīga lemt par pašlikvidācijas uzsākšanu un likvidatora iecelšanu, ievērojot Kredītiestāžu likuma 129. panta otro daļu. Licences anulēšanas gadījumā kredītiestāde nevar pārņemt likvidācijas procesu un labprātīgi veikt pašlikvidāciju, kā arī anulētā licence netiek atjaunota, vadoties no Kredītiestāžu likuma 27. panta otrās daļas. Augstākā tiesa šajā sakarā *expressis verbis* ir skaidrojusi, ka “[...] licences anulēšanas gadījumā kredītiestādei nav rīcības brīvības izvēlēties turpināt vai neturpināt komercdarbību finanšu pakalpojumu jomā. Licences anulēšanas tiesiskās sekas ir kapitālsabiedrības likvidācija”.⁶⁴⁶ Licence veikt konkrētu saimniecisku darbību ir uzskatāma par īpašumtiesībām; tās atņemšana / atsaukšana ir iejaukšanās šo tiesību baudīšanā, kas garantētas ar konvencijas protokola 1. pantu, ko plaši akceptē Eiropas Cilvēktiesību tiesa.⁶⁴⁷ Eiropas Cilvēktiesību tiesa lietā *Capital Bank AD v. Bulgaria* skaidro, ka licences esamība bija principiāls priekšnoteikums, uz kuru banka paļāvās, veicot saimniecisko darbību, un tās atsaukšanas sekas bija automātiska likvidācija. Tādējādi licences atsaukšana ir uzskatāma par iejaukšanos bankas īpašuma tiesību baudīšanās ECK Protokola 1. panta izpratnē.⁶⁴⁸ Tātad licence kā konkrēta ieguldījuma daļa, neskatoties uz to, ka formāli ieguldītāja aktīvi netiek atņemti, ir uzskatāma par būtisku materiālo ieguldījumu daļu, bez kuras ieguldījums ir uzskatāms par bezjēdzīgu.

Lai gan ir diskutējams, vai šādas kredītiestādes licences atņemšana ir uzskatāma par netiešo ekspropriāciju vai daļēju ekspropriāciju, ir redzams, ka ieguldījuma kā kopuma aizskārums var rasties, ja tikai viena konkrēta tā daļa tiek padarīta par neizmantojamu. Šajā jautājumā jāatsaucas uz SCC šķīrējtiesas secinājumiem *RosInvest Co UK Ltd. v. Russia* lietas gala spriedumā, kurā norādīts,

⁶⁴⁶ Latvijas Republikas Senāta Civillietu departamenta 2019. gada 29. marta lēmums lietā Nr. C30676417, SPC-3/2019.

⁶⁴⁷ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2008. gada 8. jūlija spriedums lietā: 21151/04 *Megadat.com SRL v. Moldova*, 62. – 63. punkts.

⁶⁴⁸ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2006. gada 24. februāra spriedums lietā: 49429/99 *Capital Bank AD v. Bulgaria*, 130. punkts.

ka rīcība ir uzskatāma par ekspropriāciju, ja tās sekas ir nozīmīga īpašuma, kas veido visu ieguldījumu vai tā materiālo daļu, atņemšana.⁶⁴⁹ Līdz ar to ir korekti apgalvot, ka, neatkarīgi no nekonsekventās nostājas praksē, atzīstot, ka daļēja ekspropriācija ir iespējama, aizskārums tik un tā tiek aplūkots tā ietekmes jeb seku iespaidā attiecībā pret ieguldījumu kopumā. Tieši būtiskā ietekme uz ieguldījumu kopumā, kontroli pār to vai tā vērtības samazinājums ir izšķirošais faktors konkrētājā analizē. Aprakstītajā piemērā par kredītiestādes speciālās atļaujas (licences) anulēšanu redzams, ka anulēšana rada “domino efektu” attiecībā uz īpašnieka tiesību realizāciju, jo attiecīga turpmāka ekonomiska aktivitāte nav iespējama un ir iestājušās *de facto* ekspropriācijas sekas, neskatoties uz to, ka var tikt oponēts, ka īpašnieks saglabā īpašuma tiesības uz tā nekustamo īpašumu un vēl joprojām ir tiesīgs vērsties pret tā debitoriem.

Šķīrējtiesu praksē daļēja ekspropriācija kā autonomas koncepts tiek atzīts atsevišķās lietās,⁶⁵⁰ bet dažu kategoriju lietās šķīrējtiesas netieši šo institūtu atzīst, tieši nedefinējot to kā netiešo ekspropriāciju.⁶⁵¹ Vienlaikus praksē daļēja ekspropriācija ir noliegta gan tieši⁶⁵², gan netieši⁶⁵³, vai arī tiek meklēts vidusceļš, kā tas tika darīts *Merrill & Ring* lietā.⁶⁵⁴ Kopumā tas nozīmē, ka tiek pieprasīta būtiskas ekonomiskas ietekmes klātbūtne, kas praksē aptver ar ekspropriācijas sekām saistītus elementus. Tādējādi bieži vien šķīrējtiesas atsakās apmierināt kompensācijas prasījumus, ja valsts rīcība nav pēc būtības atņēmusi visu konkrētā īpašuma ekonomisko vērtību vai lielāko tās daļu. Tas nozīmē, ka iejaukšanās ir jābūt tādai, kas ieguldītājam atņem fundamentālas īpašumtiesības vai kad tā skar ieguldījuma izmantošanu ilgā laika periodu.⁶⁵⁵

Līdz ar to, pat ja praksē vai juridiskajā literatūrā turpina lietot daļējas ekspropriācijas jēdzienu, daļēja ekspropriācija pēc būtības nepastāv (izņemot gadījumus, kad tas ir *expressis verbis* noteikts

⁶⁴⁹ RosInvest Co UK Ltd. v. Russian Federation, SCC Case No. 079/2005, Final Award, II 471 (2010), 12 September 2010, Arbitration Institute (SCC Institute), para. 623.

⁶⁵⁰ S.D. Myers, Inc. v. Government of Canada, UNCITRAL (NAFTA), First Partial Award, 13 November 2000, para. 283; Waste Managements, Inc. v. United Mexican States, ICSID Case No. ARB(AF)/00/3 (NAFTA), Award, 30 April 2004, paras. 141, 155, 163; Gami Investments Inc. v. The Government of the United Mexican States, Final Award, 15 November 2004, paras. 126 - 127, 131.

⁶⁵¹ Middle East Cement Shipping and Handling Co. S.A. v. Egypt, ICSID Case No. ARB/99/6, Award, 12 April 2002, paras. 101, 105, 107, 138, 144, 152 - 156, 163 - 165; EnCana Corporation v. Republic of Ecuador, UNCITRAL, LCIA Case No. UN3481, Award, 3 February 2006, paras. 182, 183.

⁶⁵² CMS Gas Transmission Company v. The Republic Argentina, ICSID Case No. ARB/01/8, Award, 13 May 2005, paras. 262 - 264; Nykomb Synergetics Technology Holding AB, Stockholm v. Republic of Latvia, Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce (ECT), Award, 16 December 2003, para. 4.3.1; Marvin Roy Feldman Karpa v. United Mexican States, ICSID Case No. ARB(AF)/99/1, Award, 16 December 2002, paras. 111, 142, 152.

⁶⁵³ Telenor Mobile Communication S.A. v. The Republic of Hungary, ICSID Case No. ARB/04/15, Award, 13 September 2006, paras. 66, 77; Grand River Enterprises Six Nations, Ltd., et al. v. United States of America, UNCITRAL, Award, 12 January 2011, paras. 147, 155.

⁶⁵⁴ Merrill and Ring Forestry L.P. v. Canada, ICSID Case No. UNCT/07/1, Award, 31 March 2010, para. 144.

⁶⁵⁵ *Yannaca-Small K.* Indirect Expropriation and the Right to Regulate: How to Draw a Line? In: Arbitration Under International Investment Agreements. A Guide to the Key Issues. Oxford: Oxford University Press, 2010, p. 460.

BIT vai MIT klauzulās), jo pat ieguldījuma daļas un/vai ieguldījuma atsevišķa elementa atņemšana vai ierobežošana tiek aplūkota tādējādi, ka tiek analizēts šāda ierobežojuma kopējais iespaids uz visu ieguldījumu, t.i., vērtēšanas priekšmets ir aizskārums negatīvās sekas, ko apstiprina arī šķīrējtiesas spriedumi *Electrabel SA v. Hungary*,⁶⁵⁶ *Venezuela Holding BV v. Venezuela*,⁶⁵⁷ *Philip Morris Brand v. Uruguay*⁶⁵⁸ un *Charanne and Construction Investments v. Spain*⁶⁵⁹ lietās.

2.5. “IETEKMES” UN “POLICIJAS VARAS” DOKTRĪNAS NOZĪME EKSPROPRIĀCIJAS NOTEIKŠANĀ

Tiesības regulēt un “Policijas varas” doktrīna

Jau izsenis ieguldītāja tiesības uz tā ieguldījuma aizsardzību bieži vien konfliktē ar uzņemošo valstu tiesībām regulēt (*angļu val. – right to regulate*) savus iekšējos jautājumus to ģeogrāfisko un juridisko robežu ietvaros.⁶⁶⁰ Makro līmenī šīs kolīzijas risināšana pieprasa radīt līdzsvaru starp konkurējošajām uzņemošās valsts interesēm, kuru īstenošanas ietvaros valsts pārstāv tās sabiedrību un atbild par tās interešu aizsardzību un realizēšanu no vienas puses, un ārvalstu ieguldītāja intereses neciest nepamatotus tiesību aizskārumus un baudīt starptautiskajos līgumos noteiktās tiesības no otras puses.⁶⁶¹ Juridiskajā periodikā un praksē skaidrots, ka sabiedrība nevar saprātīgi uzņemties ikdienišķu komerciālu risku, kas saistīts ar ārvalstu ieguldījumu, proti, ārvalstu ieguldītājs nevar netaisni iedzīvoties, rīkojoties veidā, kas kaitē vispārējai valsts labklājībai.⁶⁶² Tajā pašā laikā ieguldītāju nevar piespiest pakļauties nesaprātīgam regulējumam bez taisnīgas kompensācijas, un ieguldītājs nevar uzņemties risku, ka tā īpašums var jebkurā brīdī bezkaislīgi tikt atņemts, nepastāvot starptautiskajās tiesībās nostiprinātajiem priekšnoteikumiem konkrēto īpašuma tiesību ierobežošanai.⁶⁶³

⁶⁵⁶ *Electrabel S.A. v. The Republic of Hungary*, ICSID Case No. ARB/07/19, Award, 25 November 2015, paras. 6.57 – 6.58.

⁶⁵⁷ *Venezuela Holdings, B.V., et al (Mobil Corporation, Venezuela Holdings, B.V., et al.) v. Bolivarian Republic of Venezuela*, ICSID Case No. ARB/07/27, Award, 9 October 2014, para. 286.

⁶⁵⁸ *Philip Morris Brands Sàrl, Philip Morris Products S.A. and Abal Hermanos S.A. v. Oriental Republic of Uruguay*, ICSID Case No. ARB/10/7, Award, 8 July 2016, para. 279.

⁶⁵⁹ *Charanne and Construction Investments v. Kingdom of Spain*, SCC Case No. V 062/2012, Final Award, 21 January 2016, para. 461.

⁶⁶⁰ *Fortier L.Y., Drymer S.L.* Indirect Expropriation in the Law of International Investment: I Know It When I See It, or Caveat Investor. Vol. 13 Asia Pacific Law Review, 2005, p. 83.

⁶⁶¹ *Waelde T., Kolo A.* Environmental Regulation, Investment Protection and “Regulatory Taking” in International Law. Vol. 50, Issue 4 International & Comparative Law Quarterly, October 2001, p. 839.

⁶⁶² *Fortier L.Y., Drymer S.L.* Indirect Expropriation in the Law of International Investment: I Know It When I See It, or Caveat Investor. Vol. 13 Asia Pacific Law Review, 2005, p. 83; *S.D. Myers, Inc. v. Government of Canada*, UNCITRAL, Second Partial Award, 21 October 2002.

⁶⁶³ *Waelde T., Kolo A.* Environmental Regulation, Investment Protection and “Regulatory Taking” in International Law. Vol. 50, Issue 4 International & Comparative Law Quarterly, October 2001, p. 839.

Atbilstoši vispārējām starptautiskajām tiesībām (*angļu val. – general international law*), nediskriminējoša regulācija, kas veikta sabiedrības vajadzību īstenošanai un kas veikta atbilstošā procesā, bet ietekmē ārvalstu ieguldītāju ieguldījumu, nav atzīstama par kompensējamu ekspropriāciju, ja vien nepastāv īpaša apņemšanās no konkrētās valsts puses atturēties no noteikta veida regulācijas vai konkrētu darbību veikšanas,⁶⁶⁴ proti, valsts ekskluzīvi ir apņēmusies atturēties vērēt kādu noteiktu pasākumu pret ieguldītāja ieguldījuma projektu. Jaunākajā šķīrējtiesu praksē ir akcentēts, ka, lai valsts rīcība netiktu atzīta par netiešo ekspropriāciju, tās darbībām ir jāatbilst noteiktiem kritērijiem, starp kuriem ir tas, ka darbībai ir jābūt veiktai *bona fide* sabiedrības labklājības aizsardzībai, un tā nevar būt diskriminējoša un rīcībai ir jābūt proporcionālai.⁶⁶⁵ Vēsturiskā šķautnē jau 1961. gada Hārvardas projekta konvencijā par valsts atbildību par kaitējuma nodarīšanu ārvalstniekiem (*angļu val. - Harvard Draft Convention on the International Responsibility of State for Injuries to Aliens*) arīdžan tika atzīts, ka pastāv īpašuma “atņemšanas” kategorijas, kas nav kompensējamas: “ārvalstu īpašumu nekompensējama pārņemšana vai ārvalstnieka īpašuma izmantošanas ierobežošana vai izmantošanas baudīšanas nenodrošināšana, kas izriet no nodokļu tiesību aktu izpildes; no vispārējām valūtas vērtības izmaiņām; no valsts kompetento iestāžu rīcības sabiedriskās kārtības, veselības aizsardzības vai morāles uzturēšanas; vai no spēkā esošas garantijas tiesību izmantošanas, vai citādi ar valsts tiesību aktu normālu darbību, netiek uzskatīta par nelikumīgu.”⁶⁶⁶ Jāatzīmē, ka minētais nav traktējams kā *numerus clausus* uzskaitījums sabiedrības interešu aizsardzības mērķiem, taču kopumā norāda uz kritērijiem, uz kuru pamata ekspropriācija ir attaisnojama no valsts tiesībām regulēt viedokļa.

Minēto atziņu kontekstā ir jāsaprot, ka patiesībā jautājums ir par divu doktrinālu teoriju kolīziju, kas skar valsts rīcības novērtējumu ekspropriācijas kontekstā, kas tiks analizētas šīs apakšnodaļas ietvaros. Pirmā no šīm doktrīnām ir saistīta ar valsts tiesībām uz regulatīviem pasākumiem. Starptautisko šķīrējtiesu praksē ir plaši atzīta valsts “policijas varas” (*angļu val. – police powers*) doktrīna, kas izriet no ASV konstitucionālo tiesību tradīcijām⁶⁶⁷ un paredz, ka kompensācija par īpašuma aizskārumu nav piešķirama apstākļos, kad valsts regulatīvie pasākumi tiek veikti labā ticībā, nediskriminējošā manierē un sabiedrības mērķu labad.⁶⁶⁸ UNCTAD savā 2012. gada

⁶⁶⁴ Methanex Corporation v. United States of America, UNCITRAL, Final Award of the Tribunal on Jurisdiction and Merits, 3 August 2005, Part IV, para. 7.

⁶⁶⁵ Philip Morris Brands Sàrl, Philip Morris Products S.A. and Abal Hermanos S.A. v. Oriental Republic of Uruguay, ICSID Case No. ARB/10/7, Award, 8 July 2016, para. 305; *Friedman S. Expropriation in International Law*. London: Stevens, 1953, p. 2; *White G. Nationalisation of Foreign Property*. London: Stevens, 1961, p. 42.

⁶⁶⁶ *Sohn L.B., Baxter R. Draft Convention on the International Responsibility of States for Injuries to the Economic of Aliens*. Vol. 55 American Journal of International Law, 1961, p. 553.

⁶⁶⁷ American Law Institute, Restatement (Third) of the Foreign Relations Law of the United States, 1987, para. 712.

⁶⁶⁸ *Pupolizio I. The Right to an Unchanging World – Indirect Expropriation in International Investment Agreements and State Sovereignty*. Vienna Journal on International Law Constitutional Law, Vol. 10, 2/2016, p. 153.

skaidrojumā “Ekspropriācija”⁶⁶⁹ norāda, ka atbilstoši “policijas varas” doktrīnai noteiktas valsts darbības nav pakļautas kompensācijas pienākumam atbilstoši starptautiskajām tiesībām, kas skar ekspropriāciju.⁶⁷⁰ Šeit atkal jānorāda, ka arī šajā gadījumā, kā jau tas ir vairākos ar starptautisko ieguldījumu tiesībām saistītos jautājumos, nepastāv universāli akceptēta definīcija “policijas varas” apzīmējumam. Taču šaurākā izpratnē skaidrots, ka “policijas varas” doktrīna aptver tādas valsts darbības kā: 1) atsavināšana vai soda nauda, lai sodītu vai apspiestu (*angļu val. - suppress*) atturēšana no noziegumiem; 2) īpašuma ierobežošana ar nodokļu aplikšanu; 3) tiesību aktu pieņemšana, kas saturiski ierobežo īpašuma izmantošanu, ieskaitot teritoriālo (zonālo) plānošanu, vides aizsardzību, sabiedrības drošību un veselību; 4) aizsardzība pret ārējiem draudiem, īpašuma iznīcināšana kā sekas militārām operācijām un ienaidnieka īpašuma atņemšana kā reparācijas par prettiesiskas karadarbības sekām.⁶⁷¹ Turklāt mūsdienās valsts īpaši savas iekšējās ekonomikas interešu vārdā iesaistās dažādās nozarēs, tādējādi ierobežojot īpašuma intereses, lai ne tikai formāli aizsargātu valsts drošību un tās fundamentālu pastāvēšanu. Piemēram, tiek strikti regulēti godīgas konkurences noteikumi, tajā skaitā valsts atbalsts un dominējoša stāvokļa ļaunprātīga izmantošana (arī ES līmenī),⁶⁷² tiek aizsargātas patērētāju tiesības, valsts iesaistās arī regulētajās nozarēs, piemēram, finanšu instrumentu tirgus dalībnieku darbībā vai enerģētikas ražotāju darbībā, un izstrādā šādu komersantu speciālo atļauju (licenču) izsniegšanas, grozīšanas vai anulēšanas kārtību, kas pieļauj, ierobežo vai pilnībā aizliedz indivīdiem nodarboties ar konkrēto komercdarbības veidu. Bez šādas regulācijas nav iedomājama mūsdienu ekonomikas funkcionēšana, kas daudzos jautājumos ļauj valstij vispār iesaistīties tirdzniecībā ar citām valstīm. Izvērsti valstu praksē un tiesību doktrīnā skaidrotais apstiprina pozīciju, ka valsts var veikt regulējošas aktivitātes, ko neietekmē vai neierobežo starptautisko ieguldījumu līgumi. Norādīts, ka uzņemošās valsts regulatīvā vara ir tās patstāvīgas suverenitātes par tās ekonomiku esenciāls elements un BIT tekstos norādītā mērķis nav ierobežot valsts patstāvīgo suverenitāti pār tās ekonomiku.⁶⁷³ Valsts regulatīvi pasākumi, ko valsts var veikt, lai īstenotu savu publisko funkciju, bieži vien negatīvi ietekmē ārvalstu ieguldītāju privātpašumu. Tomēr minēto

⁶⁶⁹ United Nations Conference on Trade and Development. Expropriation. UNCTAD Series on Issues in International Investment Agreements II. United Nations, New York and Geneva, 2012, UNCTAD/DIAE/IA/2011/7. Pieejams: https://unctad.org/en/Docs/unctaddiaeia2011d7_en.pdf [aplūkots 2020. gada 7. jūnijā].

⁶⁷⁰ Ibid., p. 79.

⁶⁷¹ United Nations Conference on Trade and Development. Expropriation. UNCTAD Series on Issues in International Investment Agreements II. United Nations, New York and Geneva, 2012, UNCTAD/DIAE/IA/2011/7. Pieejams: https://unctad.org/en/Docs/unctaddiaeia2011d7_en.pdf [aplūkots 2020. gada 7. jūnijā]; skat. arī: *Wortley B.A. Expropriation in Public International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 1959, p. 39.

⁶⁷² 101. pants un 102. pants: European Union, Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union, 13 December 2007, 2008/C 115/01; Konkurences likums: LV likums. Latvijas Vēstnesis, 2001. 23. oktobris, nr. 151; Negodīgas komercprakses aizlieguma likums: LV likums. Latvijas Vēstnesis, 2007. 12. decembris, nr. 199.

⁶⁷³ *Lowe V. Recognition or Expropriation*. Vol. 3 Transnational Dispute Management, 2004, p. 4.

apsvērumu gaismā nav pieļaujams, ka valsts atlīdzina jebkuras negatīvās sekas ieguldītājam, kas radušās sakarā ar jebkurām izmaiņām valsts likumdošanā vai ar jebkura valsts lēmumu pieņemšanu.⁶⁷⁴

Saluka v. Czech Republic lietā šķīrējtiesa skaidro, ka starptautiskajās tiesībās ir nostiprināts, ka valstis nav atbildīgas par kompensācijas samaksu ārvalstu ieguldītājam, kad tās ir īstenojušas “normālu” tās regulatīvo varu, kas realizēta, veicot nediskriminējošo *bona fide* regulāciju, kas ir vērsta uz kopējo sabiedrības labklājību.⁶⁷⁵ Taču minētais nav liedzis ārvalstu ieguldītājiem vērsties pret valstīm, piemēram, *Philip Morris* ir vērsies pret Austrālijas valdību, kas 2011. gadā pieņēma Tabakas vienkāršā iepakojumu aktu (*angļu val. - Tobacco Plain Packaging Act*), paredzot, ka uz cigarešu vai citu tabakas izstrādāju iepakojumiem vairs nevar attēlot konkrētās ražotāja (markas) logo vai tā preču zīmes.⁶⁷⁶

S.D. Myers v. Canada lietā tribunāls skaidroja, ka apzīmējums “*pielīdzināms ekspropriācijai*” (*angļu val. – tantamount to expropriation*) NAFTA 1110. panta pirmās daļas izpratnē ir saprotams kā “ekvivalents ekspropriācijai” (*angļu val. – equivalent to expropriation*) un piebilda, ka abi jēdzieni pieprasa tribunālam pēc būtības ielūkoties tajā, kas ir noticis, un ne tikai notikušā formā. Konkrētāk - skaidrots, ka tribunālam nav jāatturas no tehniskiem vai ārējiem apsvērumiem, lai nonāktu pie secinājumiem, ka ir notikusi ekspropriācija vai tai pielīdzināma darbība. Tādēļ tam ir jālūkojas uz “iesaistītajām” interesēm un jāaplūko valdības rīcības mērķi un sekas.⁶⁷⁷ No iepriekš minētā plašākā izpratnē izriet ideja, ka netiešā ekspropriācija, kas paredz kompensācijas maksāšanas pienākumu, ir jānošķir no ierastiem regulējošiem pasākumiem regulatīvās varas ietvaros - “policijas varas” īstenošanas, kura neparedz pienākumu maksāt kompensāciju.⁶⁷⁸ Taču novilkt precīzu robežu starp abām pozīcijām nav viegli izdarāms uzdevums.⁶⁷⁹

“Ietekmes” doktrīna

Vienlaikus kā tas ir akcentēts darbā tiek uzskatīts, ka nav nozīmes valsts darbību nolūkam vai mērķim, bet gan tās rīcības, aizskarot ārvalstu ieguldītāju, sekām. Tas nozīmē, ka tas vien, ka valsts rīcība kalpo noteikta sabiedrības mērķa sasniegšanai, pats par sevi vēl nenozīmē, ka ekspropriācija

⁶⁷⁴ *Schreuer C.* The Concept of Expropriation under the ETC and other Investment Protection Treaties. Revised 20 May 2005, p. 28. Pieejams: https://www.univie.ac.at/intlaw/pdf/csunpublpaper_3.pdf [aplūkots 2020. gada 7. jūnijā].

⁶⁷⁵ *Saluka Investments B.V. v. The Czech Republic*, UNCITRAL, Partial Award, 17 March 2006.

⁶⁷⁶ Skat.: *Philip Morris Asia Limited v. The Commonwealth of Australia*, UNCITRAL, PCA Case No. 2012-12.

⁶⁷⁷ *S.D. Myers, Inc. v. Government of Canada*, UNCITRAL, Partial Award, 13 November 2000, para. 285.

⁶⁷⁸ *Reinisch A.* Is expropriation ripe for codification? The example of the non-discrimination requirement for lawful expropriations. In: *International Investment Law and Soft Law*. Edited by Bjorklund A.K. Reinisch A. Cheltenham: Edward Elgar, 2012, p. 278.

⁶⁷⁹ *Saluka Investments B.V. v. The Czech Republic*, UNCITRAL, Partial Award, 17 March 2006, para. 263.

nav notikusi. Šādu pieeju apzīmē kā “ietekmes” (*angļu val. - sole effect*) doktrīnu, kas ir ieguldītājiem labvēlīgāka pozīcija, salīdzinot to ar “policijas varas” doktrīnu. Tā paredz, ka vienīgais faktors, lai noteiktu netiešo ekspropriāciju, ir rīcības sekas, jo valsts motivācijai vai *ratio* nav nozīmes.⁶⁸⁰ Pausts viedoklis, ka ar minētās doktrīnas palīdzību var nošķirt regulatīvu no ekspropriējošas rīcības. Proti, lai noteiktu, vai ir notikusi ekspropriāciju, jālūkojas iejaukšanās ieguldītāja tiesību baudīšanas sfērā smagumā, nevis valsts rīcības mērķī.⁶⁸¹ No šīs perspektīvas tiesiska “policijas varas” realizācija ir pasākums, kas ir ar nepietiekami ierobežojošu iedarbību uz īpašumtiesībām. Līdz ar to ekspropriācija var tikt konstatēta, kad regulatīvais pasākums vai pasākumu sērija, ir pietiekami ierobežojoši.⁶⁸² Citiem vārdiem, izņēmums no “policijas varas” regulācijas ir jāsaprot tādējādi, ka vispārēji pasākumi, kas īstenoti valsts “policijas varas” ietvaros, precīzi un ekskluzīvi satur rīcību, kas lieki neatņem ieguldītājam tā ieguldījuma ekonomisko interesi.⁶⁸³ *S.D. Myers v. Canada* lietā skaidrots, ka ekspropriācija ir saistīta ar īpašumtiesību atņemšanu, bet regulācija ir ar ierobežotāku iedarbību (*angļu val. - lesser interference*) uz ieguldītāja īpašuma interesēm. Atšķirībā no ekspropriācijas, regulācija ir redzama lielākoties valsts rīcībā, kas skar ekonomiska rakstura intervenci no valsts puses, un reducē risku, ka valsts tiks pakļauta riskam, ka pret to tiks vērsti prasījumi, kas saistīti ar tās “biznesu” regulēt iekšējos jautājumus.⁶⁸⁴

Ar minēto pieeju tiek noliegta gan tieša, gan netieša nodoma nozīme valstij ekspropriēt. Profesori Maikls V. Reismans (*Micheal W. Reisman*) un Roberts D. Sloans (*Robert D. Sloane*) minēto tēzi apzīmējuši kā “uz sekām balstītu ekspropriāciju” (*angļu val. - consequential expropriation*), norādot, ka tās gadījumā valstis nepauž nodomu ekspropriēt; tik tiešām tām var nebūt šāda nodoma vispār. Kaut arī valsts atbildība maksāt kompensāciju par ekspropriāciju jebkurā gadījumā nebalstās uz pierādījumiem, ka ekspropriācijai īstenota ar nodomu, nodoma pierādīšana noteiktā līmenī vispārīgi palīdz veikt valsts veikta pasākuma kvalificēšanu šķērējtiesā.⁶⁸⁵ Arī vispārējo starptautisko tiesību praksē apstiprināts, ka valsts nodomam ekspropriēt nav izšķirošas nozīmes, kā to apstiprina *Chorzow Factory* un *Norwegian Shipowners* lietu nolēmumi. No tiem izriet, ka valstis var ekspropriēt īpašumu bez jebkāda nolūko to darīt.

⁶⁸⁰ *Dolzer R.* Indirect Expropriations: New Developments? Vol. 11 New York University Environmental Law Journal, 2003, pp. 64 - 79.

⁶⁸¹ *Fortier L.Y., Drymer S.L.* Indirect Expropriation in the Law of International Investment: I Know It When I See It, or Caveat Investor. Vol. 13 Asia Pacific Law Review, 2005, p. 85.

⁶⁸² Ibid.

⁶⁸³ *S.D. Myers, Inc. v. Government of Canada*, UNCITRAL, Partial Award, 13 November 2000, para. 282.

⁶⁸⁴ Ibid.

⁶⁸⁵ *Reisman W.M., Sloane R.D.* Indirect Expropriation and its Valuation in the BIT Generation. Vol. 74 The British Yearbook of International Law, 130/31, 2003.

Šīs lietas ilustrē, ka, neskatoties uz to, ka valsts it kā nav vēlējusies iejaukties īpašumtiesībās, tā ar savu rīcību var padarīt īpašuma tiesības bezjēdzīgas, ka tādējādi tās uzskatāmas par ekspropriētām.⁶⁸⁶ Šajā kontekstā *Biloune v. Ghana* lietā aprakstīts, ka valsts bija izdevusi rīkojumus apturēt darbus, iznīcinot daļu projekta, arestējot un vēlāk izraidot no valsts ieguldītāju. Šķīrējtiesa skaidroja, ka šādu darbību un bezdarbību motivācija no Ganas valdības puses nav skaidra, bet šķīrējtiesai nav nepieciešams to nodibināt, lai nonāktu pie secinājumiem šajā lietā.⁶⁸⁷ Šķīrējtiesa secināja, ka sekas šādām darbībām, radot projekta ietvaros veicamo darbu apturēšanu, bija pietiekami smagas, lai noteiktu, ka ir notikusi konstruktīvā ekspropriācija. *Philips Petroleum Co. v. Iran* lietā šķīrējtiesa motivēja, ka šķīrējtiesai nav jānosaka Irānas valdības rīcības mērķis; valsts atbildība kompensēt ārvalstnieka īpašuma ekspropriāciju nav atkarīga no pierādījumiem, ka ekspropriācija bija veikta ar nodomu.⁶⁸⁸

Rets izņēmums praksē ir *Olguin v. Republic of Paraguay* lieta, kurā prasītājs bija iegādājies ieguldījuma obligācijas, no kurām valsts bija atkāpusies.⁶⁸⁹ Šķīrējtiesa secināja, ka nav notikusi ekspropriācija, bet gan vienkāršs biznesa zaudējums sakarā ar finanšu krīzi. Papildus tā norādīja, ka *obiter dictum* ekspropriācija pieprasa teleoloģiski vērstu darbību (*angļu val. - teleologically driven action*), lai tā notiktu; savukārt bezdarbība, kaut gan kaitējoša, nav pietiekama, lai rastos ekspropriācija.⁶⁹⁰ Šķīrējtiesa neatzina, ka no līguma izrietoša maksājumu neveikšana varētu būt ekspropriācija. Taču no sprieduma motivācijas nav skaidri saprotams, vai apzīmējums “teleoloģiski vērsta darbība” varētu nozīmēt, ka tiek pieprasīts nodoms veikt ekspropriāciju, vai arī norāde bija vērsta uz to, lai norādītu, ka ekspropriācija nevar būt bezdarbības sekas.⁶⁹¹ Ne visos gadījumos šādai pieejai ir piekrists, proti, UNCITRAL *Eureka* lietā šķīrējtiesa ir konstatējusi, ka bezdarbība konkrētos gadījumos atbilstoši BIT noteikumiem var tikt atzīta par netiešo ekspropriāciju atbilstoši ARS noteikumiem, kas cita starpā paredz, ka starptautisko tiesību pārkāpums var rasties gan ar darbību, gan bezdarbības jeb atturēšanos no darbības rezultātā. Šķīrējtiesas ieskatā tā ir kļuvusi par starptautisko tiesību paražu normu, ko atbalsta gan valstu prakse, gan starptautisko tiesu nolēmumu

⁶⁸⁶ Factory Chorzow (Germany v. Poland), Judgment, 15 May 1926, PCIJ Ser. A, No. 7; Norwegian Shipowners' Claims (Norway v. United States), Award, 13 October 1922, 1 RIAA 307.

⁶⁸⁷ Biloune and Marine Drive Complex Ltd. v. Ghana Investments Centre and the Government of Ghana, Award on Jurisdiction and Liability, 27 October 1989, 95 ILR 184, p. 209.

⁶⁸⁸ Philips Petroleum Co. v. Iran, Iran-US Claims Tribunal, 29 June 1989, 21 Iran-US C.T.R. 79, paras. 97 - 98.

⁶⁸⁹ Eudoro Armando Olguin v. Republic of Paraguay, ICSID Case No. ARB/98/5, Award, 26 July 2001.

⁶⁹⁰ Ibid., para. 84.

⁶⁹¹ Schreuer C. The Concept of Expropriation under the ETC and other Investment Protection Treaties. Revised 20 May 2005, p. 39. Pieejams: https://www.univie.ac.at/intlaw/pdf/csunpublpaper_3.pdf [aplūkots 2020. gada 7. jūnijā].

motivācija.⁶⁹² Tas ir saistīts ar situāciju, kurā valsts neveic tai paredzētos aizsardzības pasākumus, kas būtu jāveic, lai pasargātu ieguldītāju no negatīvajām sekām.⁶⁹³

Pēc būtības, “ietekmes” doktrīna un “ietekmes” tests ir balstīts uz šādu propozīciju: atbilstoši starptautisko paražu tiesību normām, ekspropriācija ir tiesiska, ja *inter alia* tā ir veikta sabiedrības mērķim / vajadzībām; sabiedrības mērķa priekšnoteikuma izpildīšana ir pamats ekspropriācijas tiesiskuma konstatēšanai, un šis mērķis tajā pašā laikā nevar kalpot kā attaisnojums nemaksāt kompensāciju, proti, valdības mērķis rīkoties noteiktā veidā nav jāņem vērā, vērtējot pienākumu maksāt kompensāciju.⁶⁹⁴ “Ietekmes” doktrīnas skaidrojumi paredz, ka ne katra regulatīva iejaukšanās ir uzskatāma par ekspropriāciju, taču tā ir pierādāma konkrētā pasākuma seku dēļ, nevis vadoties no valsts nodoma / mērķa analīzes. Savulaik ANO ST tiesnese Rozalīna Higinza (*Rosalyn Higgins*) *expressis verbis* skaidrojumā vaicā: “*Vai šī nošķiršana ir intelektuāli pamatota? Vai ne valsts, abos gadījumos veicot konkrētu darbību, rīkojas kopējā labuma vārdā? Un vai katrā gadījumā īpašnieks necieš zaudējumu? Atbilstoši starptautisko tiesību standartiem, regulācijai, kas nonāk līdz atņemšanai, ir jābūt priekš sabiedriska mērķa, un ir jāparedz taisnīga kompensācija. Tajā pašā laikā iejaukšanās īpašumtiesību baudīšanā priekš ekonomiskiem vai finansiāliem regulatīviem mērķiem tiek tolerēta līdz noteiktai robežai.*”⁶⁹⁵

Arī šķīrējtiesu praksē “ietekmes” tests (“ietekmes” doktrīna) tiek plaši pielietots, lai noteiktu, vai valsts ir veikusi kompensējamu ekspropriāciju. Piemēram, *Phelps Dodge Corp. v. Iran* lietā prasītājs - Ņujorkas sabiedrība – vērsās šķīrējtiesā ar kompensācijas prasījumu par tā ieskatā īstenotu ekspropriāciju attiecībā uz tā akcionāru interesēm Irānas sabiedrībā, kas tika dibināta ar mērķi ražot

⁶⁹² Ad hoc arbitral tribunal, *Eureko B.V. v. Republic of Poland*, UNCITRAL Arbitration Rules, Partial Award, 19 August 2005, paras. 185 – 189; *Latty F. Actions and Omissions*. Chapter 24. The Law of International Responsibility. Oxford Commentaries on International Law. Edited by Crawford J., Pallet A., Olleson S. Oxford: Oxford University Press, 2010, p. 354; *Corfu Channel case*, Judgment of April 9th 1949: I.C.J. Reports 1949, p. 4, 52 dissenting opinion of Judge Winiarski; *Valesquez Rodriguez v. Honduras*, Merits, I-ActHR, Series C, No. 4 (1989), paras. 170, 164; Eiropas Savienības (bij. Kopien) tiesas 1996. gada 5. marta spriedums apvienotajās lietās: C-46/93 un C-48/93 *Brasserie du Pecheur SA v. Bundesrepublik Deutschland*, ECR I-1131; Eiropas Savienības (bij. Kopien) tiesas 1991. gada 25. jūlija spriedums lietā: C-213/89 *R v. Secretary of State for Transport, ex parte Factortame Ltd and others*, ECR I-1029; Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1979. gada 13. jūnija spriedums lietā: 6833/74 *Marckx v Belgium*, 31. punkts; Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1971. gada 18. jūnija spriedums lietā: 2832/66, 2835/66, 2899/66 *De Wilde, Ooms et Versyp v. Belgium*; Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1979. gada 9. oktobra spriedums lietā: 6289/73 *Airey v. Ireland*, 25. punkts; *United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran*, Judgment, I.C.J. Reports 1980, p. 3, paras. 63, 67; *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, Judgment, I.C.J. Reports 2007, p. 43, para. 430; *Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda)*, Judgment, I.C.J. Reports 2005, pp. 168, 280, para. 345(3).

⁶⁹³ Ad hoc arbitral tribunal, *Eureko B.V. v. Republic of Poland*, UNCITRAL Arbitration Rules, Partial Award, 19 August 2005, para. 186.

⁶⁹⁴ *Fortier L.Y., Drymer S.L.* Indirect Expropriation in the Law of International Investment: I Know It When I See It, or Caveat Investor. Vol. 13 Asia Pacific Law Review, 2005, p. 94.

⁶⁹⁵ *Higgins R.* The Taking of Property by the State: Recent Developments in International Law. Vol. 176 Collected Courses of the Hague Academy of International Law, 1982, p. 331.

un pārdot dažādus elektrības vadus un kabeļus Irānā. 1980. gada novembrī Irāna nodeva sabiedrības vadību Irānas sabiedrībai un tās rūpnīcas divām valdības aģentūrām. Lai nodrošinātu rūpnīcu darbību, pēc nodošanas sabiedrībā tika iecelti menedžeri / vadītāji no valdības puses; nekādas akcionāru sapulces vai valdes sapulces netika noturētas; informācija saistībā ar biznesa aktivitātēm un finansiālajiem jautājumiem Irānas kompānijai netika paziņota. Šķīrējtiesa secināja, ka prasītājam tika pilnībā atņemta visa tā īpašuma tiesību vērtība. Iebilstot pret prasītāja prasījumiem, Irānas valdība norādīja, ka konkrētās darbības tika veiktas vispārējās labklājības vārdā, it īpaši lai novērstu rūpnīcas slēgšanu un nodrošinātu, ka darbiniekiem tiktu samaksāta darba samaksa un apmaksāti parādi valdībai. Taču šķīrējtiesa šo iebildumu kontekstā skaidroja, ka tā pilnībā saprot, kāpēc Irānai bija vēlme aizsargāt savas intereses, pārņemot vadību sabiedrībā, un to, ka pastāvēja finansiāli, ekonomiski un sociāli apsvērumi, kas bija iegansts konkrēto tiesību aktu pieņemšanai, bet šie iemesli un valdības rūpes nevar atbrīvot to no pienākuma kompensēt *Phelps Dodge* tā ciestos zaudējumus.⁶⁹⁶

Tippetts v. TAMS-AFFA lietā tribunāls tieši un nepārprotami norādīja, ka nodoms un pasākuma forma ir mazāk svarīgs elements ekspropriācijas pierādīšanai nekā pasākuma sekas un tā reālā iedarbība, t.i., valdības nodoms ir mazāk svarīgs nekā attiecīgā pasākuma sekas uz īpašnieku un pasākuma forma, ar kuru ir secināta iejaukšanās ieguldījuma kontrolē - konkrētās darbības reālā iedarbība.⁶⁹⁷

Vēl viena lieta, kas iemieso “ietekmes” doktrīnu⁶⁹⁸, ir *Biloune v. Ghana Investment Centre* lieta. Lai gan diskutējams, vai tik tiešām šajā lietā tiek apspoguļota šīs doktrīnas piemērošana un izpratne, šī lieta ilustrē minētā jautājuma komplekso dabu. Nosakot, vai faktiski ir konstatējama netiešā ekspropriācija, attiecībā uz valdības motivāciju šķīrējtiesa norādīja, ka Ganas valdības rīcības un bezdarbības motīvi nav skaidri. Tomēr šķīrējtiesa uzskatīja, ka tai nav nepieciešams nodibināt šo motīvu, lai nonāktu pie nolēmuma lietā.⁶⁹⁹ Līdz ar to, lai arī atsevišķos gadījumos tiek dažādi formulēta “ietekmes” doktrīnas izpratne, ir skaidrs, ka tā ir vērsta tikai un vienīgi uz to, ka ekspropriācijas noteikšanai ir nepieciešams novērtēt valsts rīcības sekas. Apsvērumi, ka valsts varas īstenots pasākums ir ar sabiedriski nozīmīgu mērķi, paši par sevi neatbrīvo izlemt jautājumu par kompensācijas maksāšanas pienākumu pretēji “policijas varas” doktrīnai.

⁶⁹⁶ Phelps Dodge Corp. v. Iran, Award No. 217-99-2, 19 March 1986, reprinted in 10 Iran-US C.T.R. 121 (1986), p. 130.

⁶⁹⁷ Tippetts, Abbett, McCarthy, Stratton v. Tams-AFFA, Award No. 141-7-2, 22 June 1984, Iran-US C.T.R. 219, 226 (1986), pp. 225 - 226.

⁶⁹⁸ *Fortier L.Y., Drymer S.L.* Indirect Expropriation in the Law of International Investment: I Know It When I See It, or Caveat Investor. Vol. 13 Asia Pacific Law Review, 2005, p. 95.

⁶⁹⁹ Biloune and Marine Drive Complex Ltd. v. Ghana Investments Centre and the Government of Ghana, Award on Jurisdiction and Liability, 27 October 1989, 95 ILR 184.

Uz ieguldījumu balstīta ārvalstu ieguldītāja tiesiskā paļāvība

Vēl viens aspekts, kuru bieži vien būtu jāvērtē līdzās negatīvajām sekām (ietekmei uz ieguldījumu), ir ārvalstu ieguldītāja uz ieguldījumu balstīta tiesiskā paļāvība (*angļu val. - legitimate investment – backed expectations*). Tiesiskās paļāvības koncepts spēlē nozīmīgu lomu šķērējtiesu praksē, piemērojot BIT noteiktos aizsardzības standartus / režīmus.⁷⁰⁰ Vispārīgi šī principa pastāvēšana lielākoties tiesību sistēmās ir atzīta un piemērota kā publiski tiesisks mehānisms, lai aizsargātu indivīdu tiesības no valsts atkāpšanās no konkrētiem pienākumiem pret indivīdiem,⁷⁰¹ taču ieguldījumu tiesībās šī principa kontūras un piemērošana ir visai neskaidra.⁷⁰² Starptautisko ieguldījumu tiesībās šis princips ir kritizēts kā izteikti uz ieguldījumu tendēts un neobjektīvs (*angļu val. - pro-investment bias*),⁷⁰³ kā arī metodoloģisku apsvērumu dēļ ir norādīta problemātiska attiecībā uz tā interpretāciju.⁷⁰⁴ Turklāt tiesību doktrīnā minēts, ka ir strīdīgi uzskatīt, ka tiesiskās paļāvības princips ir vispārējs tiesību princips starptautisko tiesību izpratnē.⁷⁰⁵

Tomēr tajā pašā laikā ir pausts arī viedoklis, ka līdzās ietekmes uz ieguldījumu novērtējumam tikpat nozīmīgs ir arī jautājums par to, kādā mērā konkrētais pasākums ir samazinājis ieguldītāja saprātīgu, uz ieguldījumu balstītu tiesisko paļāvību.⁷⁰⁶ Tiesiskā paļāvība nav atrauta no īpašumtiesību baudīšanas tvēruma.⁷⁰⁷ Lai noteiktu, vai ir notikusi ekspropriācija, tiesiskā paļāvība ir vērtējama no tās ierobežojuma / ietekmes smaguma pakāpes, līdzīgi kā tas tiek darīts attiecībā uz regulatīvās (regulējošas) darbības ietekmes smaguma uz ārvalstu ieguldījumu novērtēšanas nepieciešamību. Tiesiskās paļāvības gadījumā ir jārunā par taisnīgumu un atbilstošu izturēšanos pret ārvalstu ieguldītāju, it īpaši, ja ieguldītājs ir ieguldījis uzņēmumā valstī, saņemot valsts solījumus izturēties

⁷⁰⁰ *De Luca A.* Indirect expropriations and regulatory takings: what role for the “legitimate expectations” of foreign investors? In: *General Interests of Host States in International Investment Law*. Edited by Giorgion Sacerdoti with Pia Acconci, Mara Valenti and Anna De Luca. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, p. 62.

⁷⁰¹ Skat.: Eiropas Savienības (bij. Kopienų) tiesas 1957. gada 12. jūlija spriedums apvienotajā lietā: 7/56 un 3-7/57 *Algera and other v. Common Assaembly of the European Coal and Steel Community*, 1957 ECR 56, 56; *Total S.A. v. The Argentina Republic*, ICSID Case No. ARB/04/1, Decision on Liability, 27 December 2010, paras. 128 – 130 (īpaši para. 117); *Snodgrass E.* Protecting Investors’ Legitimate Expectations: Recognizing and Delimiting a General Principle. Vol. 21(1) ICSID Review, 2006, pp. 36 - 39.

⁷⁰² *De Luca A.* Indirect expropriations and regulatory takings: what role for the “legitimate expectations” of foreign investors? In: *General Interests of Host States in International Investment Law*. Edited by Giorgion Sacerdoti with Pia Acconci, Mara Valenti and Anna De Luca. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, p. 63.

⁷⁰³ *MTD Equity Sdn. Bhd. and MTD Chile S.A. v. Republic of Chile*, ICSID Case No. ARB/01/7, Decision on Annulment, 21 March 2007, para. 67.

⁷⁰⁴ *Suez, Sociedad General de Aguas de Barcelona, S.A. and Vivendi Universal, S.A. v. Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/03/19, Separate Opinion of Arbitrator Pedro Nikken, 30 July 2010.

⁷⁰⁵ *Dolzer R., Schreuer C.* Principles of International Investment Law. Second Edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 115.

⁷⁰⁶ *Fortier L.Y., Drymer S.L.* Indirect Expropriation in the Law of International Investment: I Know It When I See It, or Caveat Investor. Vol. 13 Asia Pacific Law Review, 2005, p. 91.

⁷⁰⁷ *Dolzer R.* Indirect Expropriations: New Developments? Vol. 11 New York University Environmental Law Journal, 2003, pp. 64 – 79.

pret ieguldītāju taisnīgi, paredzot iespēju saņemt nepieciešamās speciālās atļaujas (licences) vai cita rakstura atļaujas, bet pēkšņi “spēles noteikumi” no valsts puses tiek kardināli mainīti. Šāda tiesiskā paļāvība uz no uzņemošās valsts sagaidāmās rīcības un tās pienākumu izpildi ir nozīmīgs faktors jautājumos, kas saistīti ar vides aizsardzību situācijā, kad uzņemošā valsts ir apņēmusies rīkoties noteiktā veidā, kas skar vides aizsardzību, bet pēkšņi no šādas apņemšanās ir atkāpusies.⁷⁰⁸

Tajā pašā laikā ieguldītāja tiesiskās paļāvības konstatēšana var *a contrario* palīdzēt arī nevis pašam ieguldītājam, bet gan uzņemošajai valstij, piemēram, situācijā, kurā ārvalstu ieguldītājs iegulda kādā strikti regulētā un uzraudzītā nozarē, vai konkrētajā nozarē, kurā ir sagaidāma virkne būtisku regulatīva rakstura izmaiņu, piemēram, attiecībā uz vides aizsardzību it īpaši liela tvēruma ekonomiskas attīstības projektos, ievērojot tehnoloģiskās novitātes, mainīgos vides aizsardzības standartus u.tml., jo tad ieguldītājs nevar apgalvot, ka vides aizsardzības režīms ir pilnībā iesaldēts uz ieguldītāja projekta īstenošanas laiku.⁷⁰⁹ Ir nepamatoti arī uzskatīt, ka ieguldījumu aizsardzība ir apdrošināšanas polise, kas jebkādas valsts rīcības kontekstā paredzēs ieguldītājam saņemt “apdrošināšanas atlīdzību”. Ieguldītājs kā jebkurš vietējais komersants uzņemas ikdienišķu komerciālu risku, ko autors jau ir akcentējis iepriekšējās darba nodaļās, un var ciest zaudējumus situācijā, kad, piemēram, netiek sasniegti tā iecerētie komerciālie mērķi.

Piemēram, *Starrett Housing v. Iran* lietā šķīrējtiesa konstatēja, ka revolucionārā valdība, ieceļot pagaidu pārvaldnieku prasītāja sabiedrībā un tādējādi prasītājam zaudējot kontroli pār ieguldījumu, ir ekspropriējusi ieguldījumu Taču ieguldītāja pārmetumi, ka ieguldījums tika ekspropriēts jau vairākus mēnešus pirms tam, it īpaši kontekstā ar anti-amerikāņu sentimentu un citām Islāmiskās republikas un revolucionārās grupas politisko nostāju, tika noraidīts, kā skaidroja šķīrējtiesa, konkrētā revolūcija neparedz ieguldītājam tiesības uz kompensāciju atbilstoši starptautiskajām tiesībām, jo nav pamata apšaubīt, ka notikumi skāra arī vietējos komersantus.⁷¹⁰

Azinian v. Mexican lietā šķīrējtiesa *obiter* skaidroja, ka jebkurš indivīds var vilties tajā, kā pret viņu izturas publiskā vara. Šķīrējtiesa norādīja, ka arī daudzas personas no Meksikas puses neapšaubāmi var būt tādas, kuras bija biznesa darījumos ar valdības struktūrām un kuras nebija ar to apmierinātas; ir maz ticams, Meksika šajā ziņā ir atšķirīga no citām valstīm. Līdz ar to šķīrējtiesa secināja, ka NAFTA mērķis nebija paredzēt ieguldītāju ar blanketu aizsardzību sakarā ar tā

⁷⁰⁸ *Waelde T., Kolo A.* Environmental Regulation, Investment Protection and “Regulatory Taking” in International Law. Vol. 50, Issue 4 International & Comparative Law Quarterly, October 2001, p. 844.

⁷⁰⁹ *Ibid.*, p. 824.

⁷¹⁰ *Starrett Housing Corporation, Starrett Systems, Inc., Starrett Housing International, Inc., v. Islamic Republic of Iran, Bank Markazi Iran, Bank Omran, Bank Mellat, Iran-US Claims Tribunal, Final Award, 16 Iran-US C.T.R., 23 ILM 1090 (1984).*

neapmierinātību pret jebkādu publiskās varas rīcību uzņemošajā valstī un nekas NAFTA noteikumos neapstiprina šādu aizsardzības tvērumu.⁷¹¹

TECMED v. Mexico lietā, ievērojot lietas faktiskos apstākļus, ICSID šķīrējtiesas panelis izlēma jautājumu par tiesisko paļāvību par labu ieguldītājam un norādīja, ka politiskie un sociālie apstākļi, kas apspriesti lietā un kas attiecīgi bija par pamatu, lai veiktu regulējošo pasākumu, visā to pilnībā tika veikti pēc tam, kad ieguldījums kopumā vai nozīmīgākajā tā daļa jau tika izdarīts uzņemošajā valstī. Tādējādi prasītājs nevarēja to saprātīgi paredzēt tādā apmērā un ietekmē / sekās, kādas iestājās pēc to veikšanas. Minētajā lietā šķīrējtiesai nebija šaubu, ka, ja pat Cytrar netiktu piešķirta neierobežota laika atļauja, un tā būtu atjaunojama ik gadu, ieguldītājam bija tiesības paļauties, ka ilgtermiņa ieguldījums būs atkarīgs no tā ieguldījuma atgūšanas un sagaidāmās peļņas, izmantojot poligonu visā tā lietderīgās lietošanas laikā.⁷¹²

FET pārkāpumu prasījumu⁷¹³ kontekstā runāts, ka ir apšaubāma tiesiskās paļāvības doktrīnas attiecināmība attiecībā uz leģislatīviem (regulējošiem) pasākumiem vai vienpusēju regulāciju ar normatīvu vai administratīvu raksturu, ja nepastāv valsts specifiski stabilizējoši “solījumi” vai stabilitātes garantijas, kas izriet no tiešas apņemšanās, kas adresēta specifiskam ieguldītājam.⁷¹⁴ Savā ziņā kā piedēvējams prakses piemērs varētu tikt minēts *Revere Copper* 1980. gada lieta, kurā strīds radās sakarā ar koncesijas līgumu. Tā darbības termiņš bija noteikts uz 25 gadiem, un to noslēdza Revere Copper Company meitas sabiedrības ar Jamaikas valdību. Valdība, neskatoties uz līgumā ietvertu stabilizācijas klauzulu, kas pagērēja nodokļu maksājumi un citas finanšu atbildības negrozāmību visā koncesijas līguma darbības laikā, palielināja nodokļu samaksu attiecībā uz autoratlīdzību. Tādējādi kompānijai bija sarežģīti turpināt savu darbību, un tā tika pārtraukta. Pēc tam tika lūgta kompensācija atbilstoši apdrošināšanas līgumiem. Šķīrējtiesa, pieņemot, ka konkrētais līgums tika regulēts atbilstoši starptautiskajām tiesībām, secināja, ka ir notikusi atņemšana no valdības puses. Tā skaidroja, ka Jamaikas valdība, atkāpjoties no tās ilgtermiņa saistībām pret sabiedrību, ir būtiski ietekmējusi ārvalstnieka darbību un efektīvu kontroli pār īpašuma izmantošanu it kā šis īpašums būtu pats par sevi iekļauts koncesijas līgumā.⁷¹⁵

⁷¹¹ Robert Azinian, Kenneth Davitian, & Ellen Baca v. The United Mexican States, ICSID Case No. ARB(AF)/97/2, Award, 1 November 1999, para. 83.

⁷¹² Técnicas Medioambientales Tecmed, S.A. v. The United Mexican States, ICSID Case No. ARB(AF)/00/2, Award, 29 May 2003, p. 59.

⁷¹³ Skat., piemēram, Joy Mining Machinery Limited v the Arab Republic of Egypt, ICSID Case No. ARB/03/11, Award on Jurisdiction, 6 August 2004, para. 22.

⁷¹⁴ Skat.: Toto Costruzioni Generali S.p.A. v. The Republic of Lebanon, ICSID Case No. ARB/07/12, Award, 7 June 2012, paras. 150 – 166, 242 - 246; El Paso Energy International Company v. The Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/03/15, Award, 31 October 2011, paras. 233 - 243; Impregilo S.p.A. v. Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/07/17, Award, 21 June 2011, paras. 290 - 291.

⁷¹⁵ Revere Copper & Brass Inc. v. Overseas Private Investment Corporation, Vol. 258 International Legal Materials, Award, 24 August 1978.

Tiesību doktrīnā ir skaidrots, ka ASV un ES tiesību sistēmās tiesiskās paļāvības loma attiecībā uz indivīdu aizsardzību *vis-à-vis* ir attiecināma uz netiešo ekspropriāciju.⁷¹⁶ Vēl jo vairāk - tiesiskās paļāvības koncepts spēlē vēl ierobežotāku lomu indivīdu aizsardzībā situācijās, kad leģislatīvie akti ir saistīti ar ekonomiskās politikas veidošanas izvēlēm, kas ierobežo indivīda ekonomiskās intereses un tiesības kopumā. Šis jautājums ļauj lūkoties ES pamatlīgumu tekstos - attiecīgi LESD 340. panta otrās daļas regulējumā. Tas paredz, ka saskaņā ar vispārējiem ES tiesību principiem, kas ir kopīgi visu dalībvalstu tiesību sistēmām, ārpuslīgumiskās atbildības gadījumā ES novērš jebkādu kaitējumu, ko radījušas ES iestādes vai to darbinieki, pildot savus pienākumus.⁷¹⁷ Atbilstoši EST judikatūras atziņām LESD 340. panta otrā daļa paredz ierobežotu aizsardzību indivīdiem, kad ar ES tiesību aktu ir aizskartas indivīdu ekonomiskās intereses un tiesības. Citiem vārdiem, ārpuslīgumiskā kopienas atbildība nozīmē vismaz tā akta prettiesisko raksturu, par kuru ir apgalvots, ka tas ir kaitējuma cēlonis.

Ja ir runa par tiesību aktiem, kas saistīti ar ekonomikas politikas pasākumiem, ES neuzņemas atbildību par zaudējumiem, kas radušies indivīdam saistībā ar šo rīcību, pamatojoties uz līgumā ietvertajiem noteikumiem (LESD 340. panta otrā daļa), ja vien nav noticis pietiekami rupjš pārkāpums tiesību normas, kas paredz indivīda aizsardzību, pārkāpums.⁷¹⁸ EST apvienotās lietas *FIAMM un Fedom* spriedumā norāda, ka attiecībā uz atbildību par leģislatīvajām (likumdošanas) aktivitātēm publiskajai varai atbildība par leģislatīviem pasākumiem iestājas tikai izņēmuma un speciālos gadījumos, kas ir rezultāts konkrētai ekonomiskās rīcībpolitikas izvēlei (*angļu val. – choices of economic policy*).⁷¹⁹

Rezultātā, indivīda tiesiskās paļāvības aizsardzības princips tiek uzskatīts par plaši apstiprinātu un fundamentālu principu ES. Tāpēc, atbilstoši EST atziņām, nav pamata tirgotājam paļauties, ka tiks saglabāta pastāvošā situācija, jo to var mainīt ES iestādes, īstenojot savu diskrecionāru varu, it īpaši tādā jomā kā tirgus kopīgā organizācija, kuras mērķis ir veikt pastāvīgu pielāgošanu, lai atspoguļotu izmaiņas ekonomiskajos apstākļos.⁷²⁰ Attiecīgi, EST ir noraidījusi plašākā izpratnē, ka ES leģislatīvais akts / pasākums, kas nopietni ietekmē pašu īpašumtiesību

⁷¹⁶ *De Luca A.* Indirect expropriations and regulatory takings: what role for the “legitimate expectations” of foreign investors? In: *General Interests of Host States in International Investment Law*. Edited by Giorgion Sacerdoti with Pia Acconci, Mara Valenti and Anna De Luca. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, p. 67.

⁷¹⁷ European Union, Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union, 13 December 2007, 2008/C 115/01.

⁷¹⁸ Eiropas Savienības (bij. Kopienų) tiesas 1971. gada 2. decembra spriedums lietā: 5/171 *Aktien-Zuckerfabrik Schöppenstedt v Council of the European Communities*, ECR 1971 00975, 11. punkts; skat. arī: Eiropas Savienības (bij. Kopienų) tiesas 1998. gada 28. aprīļa spriedums lietā: T-184/95 *Dorsch Consult Ingenieuresellschaft v Council and Commission*, ECR II-667, 76. – 77. punkts.

⁷¹⁹ Eiropas Savienības (bij. Kopienų) tiesas 2008. gada 9. septembra spriedums apvienotajās lietās: C-120/06 P un C-121/06 P *FIAMM v. Council and Commission and Fedov v. Council and Commission*, ECR I-06513, 171. punkts.

⁷²⁰ Eiropas Savienības (bij. Kopienų) tiesas 1999. gada 14. oktobra spriedums lietā: C-104/97 P *Atlanta AG and others v Commission of the European Communities and Council of the European Union*, ECR I-6983, 52. punkts.

substanci un indivīda brīvību veikt ekonomisku aktivitāti. Proti, *FIAMM v. Council and Commission* apvienotās lietas nolēmumā EST skaidroja, ka Kopienas leģislatīvais pasākums, kura piemērošana noved pie īpašuma tiesību un brīvības nodarboties tirdzniecību vai profesiju ierobežošanas, kas aizskar pašu šo tiesību substanci disproporcionālā un neattaisnojamā (*angļu val. – intolerable*) manierē, iespējams, varētu radīt ārpuslīgumisku atbildību Kopienai tieši tāpēc, ka nav pieņemta norma par šādas rīcības izvairīšanos vai lai atlīdzinātu šādu aizskārums.⁷²¹

No minētā izriet divi secinājumi. Pirmkārt, ir ierobežota iespēja atsaukties uz tiesisko paļāvību. Precīzāk, ir apšaubāms, vai tiesiskās paļāvības princips varētu kalpot kā vēl viens līdzeklis, kas pieļauj netiešās ekspropriācijas konstatēšanu vai jebkādā veidā paplašina ārvalstu ieguldītāju tiesību aizsardzību pēc būtības. Šī principa piemērošana neatspoguļojas paražu tiesībās, kas izšķir balansu starp indivīda ekonomisko interešu aizsardzību no vienas puses un valsts tiesībām regulēt un pārskatīt savus nacionālos standartus t.sk. likumus, kas nosaka tās ekonomisko politiku, no otras puses. Turklāt jebkurā gadījumā valsts ekonomiskās politikas grozīšana ar regulējošām darbībām skar indivīda ekonomiskās intereses. Tas nozīmē, ka, neatkarīgi no minētā, ir vērtējams jautājums, vai konkrētais indivīda tiesību un interešu aizskārums (izmaiņas) pašas par sevi dod pamatu secinājumam, ka ieguldītājam ir tiesības uz kompensāciju, neatkarīgi no tā, vai šis princips varētu tikt uzskatīts par starptautisko tiesību avotu ANO ST Statūtu 38. panta pirmās daļas c. punkta izpratnē.

Otrkārt, praksē ir diezgan tieši paredzēts, ka vienkāršas komerciālas intereses un iespējas kopumā nebauda starptautisku aizsardzību, un aizsardzība nav piešķirama indivīdam pret vienkāršiem biznesa riskiem, kas izriet no izmaiņām tirgus nosacījumos.⁷²² Tomēr, kā to norāda Eiropas Cilvēktiesību tiesa, atbilstoši BIT un vispārējām starptautiskajām tiesībām attiecībā uz ārvalstnieku īpašumu tiesību aizsardzību, starptautiskā aizsardzība tiek piešķirta ārvalstu darboņiem pret regulatīvām izmaiņām, pat ja tie ir iepazīstināti ar konkrētiem leģislatīviem pasākumiem.⁷²³ Treškārt, jāatzīmē, ka savā ziņā ieguldītājam piešķirtā aizsardzība ir saistīta un atkarīga no tā, ko tam piešķir konkrētā tiesību sistēma, proti, kāds ir nacionālais tiesību aizsardzības režīms. Taču minētais atkal ir sava veida paradigma, kas, piemērojot starptautiskās tiesības, no vienas puses, liek lūkoties nacionālajos tiesību aktos, taču, no otras puses, tas var būt lietderīgi tikai tādā izpratnē, ka ieguldītājam nevar būt konkrēta satura tiesiskā paļāvība uz konkrēta režīma saglabāšanu atbilstoši starptautiskajām tiesībām. Proti, neviens BIT ārpus konkrētiem valsts uzņemtiem pienākumiem

⁷²¹ Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 2008. gada 9. septembra spriedums apvienotajās lietās: C-120/06 P un C-121/06 P *FIAMM v. Council and Commission and Fedov v. Council and Commission*, ECR I-06513, 184. punkts.

⁷²² Emilio Agustín Maffezini v. The Kingdom of Spain, ICSID Case No. ARB/97/7, Award on the Merits, 13 November 2000, para. 64; MTD Equity Sdn. Bhd. and MTD Chile S.A. v. Republic of Chile, ICSID Case No. ARB/01/7, Award, 25 May 2004, para. 178.

⁷²³ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1986. gada 21. februāra spriedums lietā: 8793/79 *James and Others v. The United Kingdom*, 63. punkts.

nenosaka pienākumu saglabāt neskartu kādu tiesību jautājumu noteiktā laika periodā, kā arī netiek paredzēts pienākums uzņemošajai valstij saglabāt tādu ekonomisko situāciju un ar to saistīto regulējumu tādā tvērumā un saturā, kādā tas bija brīdī, kad ieguldītājs veica ieguldījumu uzņemošajā valstī. Šāda paļāvība ir utopiska un to nav iespējams garantēt.

Līdz ar to, ievērojot visu iepriekš minēto, secināms, ka gan “ietekmes”, gan “policijas varas” doktrīnas balstās uz to, lai nošķirtu vienkāršu regulāciju no regulatīvas ekspropriācijas. Pirmā doktrīna ir kvantitatīva rakstura, kas liek aplūkot pasākuma ietekmi uz ieguldījumu, bet otrā doktrīna ir uz motīvu vai mērķi orientēts tests, kas liek aplūkot nodoma ekspropriēt klātbūtni.⁷²⁴ Taču minētais secinājums pats par sevi neļauj atklāt risinājumu šo savstarpēji un pēc būtības pretrunīgo teoriju piemērošanas problēmas, noskaidrojot, vai ir notikusi ekspropriācija.

Risinājums – sekas un paredzamība

Lai risinātu minēto kolīziju tiesību doktrīnā, šķīrējtiesnešiem ir piedāvāts veikt divu soļu testu. Pirmais, šķīrējtiesnešiem jānosaka, vai ieguldītāja tiesības ir būtiski ierobežotas attiecībā uz ieguldījuma ekonomisko izmantošanu un no ieguldītāja izrietošo tiesību baudīšanas. Otrais, ja atbilde uz iepriekš minēto jautājumu ir apstiprinoša, šķīrējtiesnešiem ir jānoskaidro, vai konkrētā valsts rīcība bija saprātīgi paredzama ārvalstu ieguldītājam.⁷²⁵

Pirmais kritērijs jau iepriekš aplūkotās prakses ietvaros nepieļauj par ekspropriāciju uzskatīt tikai daļēju atņemšanu vai īslaicīgus ierobežojumus. Tas nozīmē, ka ir rūpīgi jāpievēršas seku analīzei un jānoskaidro, vai tik tiešām valsts rīcība ir novedusi pie sekām, kas ir līdzvērtīgas tiešajai ekspropriācijai. Otrais kritērijs pēc būtības paredz to, ka ekspropriācija (ja tāda ir konstatējama no seku viedokļa) ir kompensējama, ja ieguldītājs saprātīgi nevarēja paredzēt konkrētās juridiska rakstura pārmaiņas (*angļu val. – unpredictable legal changes*). *Methanex* lietā netiešā veidā šis koncepts izmantots, lai noraidītu netiešās ekspropriācijas esamību.⁷²⁶ Ir pausts viedoklis, ka situācijās, kurās valsts nav izteikusi konkrētas apņemšanās vai solījumus, ir piemērojams vispārējais netiešās ekspropriācijas standarts, t.i., ir iestājušās tiešajai ekspropriācijai ekvivalentās sekas. Rezultātā ir vērtējams, vai valsts veiktie pasākumi nav ierasts biznesa risks.⁷²⁷

⁷²⁴ *Schreuer C.* The Concept of Expropriation under the ETC and other Investment Protection Treaties. Revised 20 May 2005, p. 28. Pieejams: https://www.univie.ac.at/intlaw/pdf/csunpublpaper_3.pdf [aplūkots 2020. gada 7. jūnijā].

⁷²⁵ *Isakoff P.D.* Defining the Scope of Indirect Expropriation for International Investments. Vol. 3, Issue 2 Global Business Law Review, 2013, p. 204; *Olynik S.* A Balanced Approach to Distinguishing between Legitimate Regulation and Indirect Expropriation in Investor-State Arbitration. Vol. 15 International Trade & Business Law Review, 2013.

⁷²⁶ *Methanex Corporation v. United States of America*, UNCITRAL, Final Award of the Tribunal on Jurisdiction and Merits, 3 Augusts 2005.

⁷²⁷ *Isakoff P.D.* Defining the Scope of Indirect Expropriation for International Investments. Vol. 3, Issue 2 Global Business Law Review, 2013, pp. 207 - 208; skat. arī: *Pupolizio I.* The Right to an Unchaining World – Indirect

Autora ieskatā, nevar ignorēt ne objektīvo, ne subjektīvo pieeju. Proti, lai noskaidrotu, vai valsts rīcība pārkāpj robežšķirtni starp nekompensējamu regulatīvu darbību un kompensējamu ekspropriāciju, ir jāņem vērā gan publiskās, gan privātās intereses. Tas nozīmē, ka, raugoties no “ietekmes” doktrīnas viedokļa, nevar ignorēt iemeslus, kāpēc apstrīdētā darbība ir veikta. Tas nozīmē, ka izšķiroša loma ekspropriācijas noteikšanā ir pasākuma ietekmei uz ieguldītāja tiesību baudīšanu un kontroli pār ieguldījumu, ja tas atbilst citiem kritērijiem, kas raksturo ekspropriāciju, tajā skaitā arī ieguldītāju paļaušanos, ka tas tiks pasargāts no neparedzētiem politiskiem riskiem, kas nav uzskatāmi par ierastiem saimnieciskiem riskiem. Tādējādi “policijas varas” doktrīna vismaz noteiktā mērā ir izmantojama, vērtējot ekspropriācijas tiesiskumu, ievērojot BIT vai MIT noteikumus. Taču tā nenovērš un neļauj konstatēt ieguldītāja ciesto kaitējumu, jo, atkārtotot jau iepriekš minēto, ekspropriācijas fakts pārsniedz jebkuru ieguldītāja saimnieciskajai darbībai paredzēto risku iestāšanos, kas nav saistīta ar ierastu valsts regulāciju. Ekspropriācijas noteikšanu nevar aprobežot ar tehniska rakstura testu, kas tendēts tikai uz to, lai nodibinātu, kā valsts rīcība ir ietekmējusi ieguldītāja tiesības un intereses. Tāpat arī nevar uzskatīt, ka leģitīmas “policijas varas” īstenošana kategoriski noraida ekspropriācijas pastāvēšanu, ko netieši arī var deducēt no šķīrējtiesu prakses atziņām.⁷²⁸

Expropriation in International Investment Agreements and State Sovereignty. Vienna Journal on International Law and Constitutional Law, Vol. 10, 2/2016, p. 156.

⁷²⁸ Generation Ukraine, Inc. v. Ukraine, ICSID Case No. ARB/00/9, Award, 16 September 2003, para. 20.29; LG&E Energy Corp., LG&E Capital Corp., and LG&E International Inc. v. Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/02/1, Decision on Liability, 3 October 2006, para. 194; Azurix Corp. v. The Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/01/12, Award, 14 July 2006, paras. 310, 312.

3. EKSPROPRIĀCIJA ENERĢĒTIKAS NOZARĒ

Ieguldījumi enerģētikas sektorā vienmēr ietver un skar sabiedrības intereses, bet no ieguldītāja perspektīvas šādi ieguldījumi ir saistīti ar augstas pakāpes politiskiem riskiem, un tie ir mazaizsargāti no uzņemošās valsts iejaukšanās viedokļa.⁷²⁹ Līdz ar to visām iesaistītajām pusēm (valstij, sabiedrībai kopumā un ārvalstu ieguldītājam) ir vēlme sasniegt noteiktu stabilitāti ilgtermiņā, jo lielākoties šī sektora ieguldījumi ir saistīti ar ilgtermiņa un finansiāli apjomīgu projektu īstenošanu. Minētais apstāklis izskaidro, kāpēc valstīm un ieguldītājiem ir pastiprināta vēlme noregulēt šo specifisko nozari: lai nodrošinātu ilgtermiņa sadarbību un stabilitāti ieguldījumu klimatā. Tas paredz specifisku regulējumu ārpus ierasto BIT klauzulu tvērumam, saglabājot esenci ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības noteikumus, bet reglamentējot speciālus noteikumus, kas saistīti ar enerģētikas sektorus saistītām ekonomiskām aktivitātēm.

Attiecīgi 1994. gada 17. decembrī Lisabonā līdžās Protokolam par enerģijas efektivitāti un saistītajiem vides aspektiem (*angļu val. - Protocol on Energy Efficiency and Related Environmental Aspects*)⁷³⁰ tika parakstīts ECT.⁷³¹ Tas ir pirmais daudzpusējais starptautiskais līgums, kas paredz noteikumus par ārvalstu ieguldījumu veicināšanu un aizsardzību noteiktā ekonomikas sektorā. Pēc būtības tas nav paredzēts universālai dalībai,⁷³² bet ir ar potenciālu kļūt par globāla rakstura starptautisko līgumu.⁷³³ ECT ir arī vienīgais saistošais daudzpusējais starptautiskais instruments, kas saistīts ar starpvalstu sadarbību enerģētikas sektorā.⁷³⁴ Vadoties no ECT 44. panta pirmās daļas, kas paredz, ka ECT stājas spēkā deviņdesmitajā dienā pēc trīsdesmitā ratifikācijas, piekrišanas vai pievienošanās instrumenta saņemšanas Reģionālajā ekonomiskās integrācijas organizācijā (*angļu val. – Regional Economic Integration Organisations*), ECT stājās spēkā 1998. gada 16. aprīlī.⁷³⁵ Latvija parakstīja ECT 1994. gada 17. decembrī un 1998. gada 10. novembrī to ratificēja, kā rezultātā Latvijā ECT stājās spēkā 1999. gada 4. februārī.⁷³⁶

⁷²⁹ *Hobér K.* Overview of Energy Charter Cases. In: International Arbitration in the Energy Sector. Edited by Scherer M. Oxford: Oxford University Press, 2020, p. 175.

⁷³⁰ Energy Charter Protocol on Energy Efficiency and Related Environment Aspects, 2080 UNTS 95 / 34 ILM 360 (1995).

⁷³¹ The Energy Charter Treaty, 2080 UNTS 95 / 34 ILM 360 (1995).

⁷³² *Dolzer R., Schreuer C.* Principles of International Investment Law. Second Edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 15.

⁷³³ *Roe T., Happold M.* Settlement of Investment Disputes under the Energy Charter Treaty. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, p. 8; skat. arī: *Crawford J.* Brownlie's Principles of Public International Law. 8th Edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 336.

⁷³⁴ *Hobér K.* Overview of Energy Charter Cases. In: International Arbitration in the Energy Sector. Edited by Scherer M. Oxford: Oxford University Press, 2020, p. 175.

⁷³⁵ ECT dalībvalstis un novērotāji. Pieejams: <https://energycharter.org/who-we-are/members-observers/> [aplūkots 2020. gada 8. jūnijā].

⁷³⁶ ECT dalībvalstis un novērotāji. Pieejams: <https://energycharter.org/who-we-are/members-observers/> [aplūkots 2020. gada 8. jūnijā].

Atbilstoši ECT 2. pantam, ar ECT tiek izveidots tiesiskais režīms, lai veicinātu ilgtermiņa sadarbību enerģētikas nozarē, kas balstīts uz komplementaritāti un savstarpēju atbalstu, ievērojot šī starptautiskā līguma mērķus un principus, proti, implementēt un paplašināt Eiropas Enerģijas hartas mērķus, nodrošināt ECT saistošo spēku starptautiskā līmenī, veicināt ekonomiskās izaugsmes katalizāciju ar līdzekļiem, kas liberalizē starptautisko ieguldījumu veikšanu un tirdzniecību enerģētikas nozarē, un progresīvi “*nojaukt*” tehniskās, administratīvās un citas barjeras enerģijas materiālu, produktu un ar enerģiju saistīto iekārtu, tehnoloģiju un pakalpojumu tirgū. ECT kā jebkurš cits starptautisko ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības līgums ir noslēgts ar mērķi veicināt un aizsargāt ārvalstu ieguldījumus. Proti, ECT nodrošina ārvalstu ieguldītājiem būtisku tiesību aizsardzību, kad tiek veikts ieguldījums kādā no ECT dalībvalstīm, tādējādi stimulējot ārvalstniekus veikt ieguldījumus. Līdz ar to ārvalstu ieguldītājs saņem un bauda ECT noteiktu tiesisku aizsardzību, ieguldot kādā enerģētikas nozarē.⁷³⁷

ECT faktiski ir pēctecis 1991. gada 17. decembrī Hāgā parakstītajai Eiropas Enerģētikas hartai, kas parakstīta pēc Eiropas valstu vēlmes cieši sadarboties ar Krieviju un jaunajām Austrumeiropas un Centrāleiropas valstīm enerģētikas nozaru izpētē un attīstīšanā, kas ir ekonomiski, politiski un finansiāli būtisks faktors visu pušu turpmākai izaugsmei.⁷³⁸ Lai gan Krievija 2009. gada 20. augustā paziņoja, ka tā neplāno kļūt par pilntiesīgu ECT dalībnieci, šobrīd ECT ir liels dalībnieku skaits, tajā skaitā arī tā dalībnieces ir vairākas starptautiskās organizācijas. Turklāt, neskatoties uz Krievijas publiski pausto nostāju, *Yukos* lietā atzīta ECT pagaidu (*angļu val. - provisional*) piemērošana attiecību uz Krieviju un saistošais spēks līdz pat 2029. gada 19. oktobrim.⁷³⁹ Šo secinājumu un ar *Yukos* lietā pieņemto spriedumu izpildāmību sākotnēji pēc Krievijas Federācijas pieteikuma anulēšanas procedūrās noliedza Hāgas apgabaltiesa,⁷⁴⁰ bet 2020. gada 18. februārī Hāgas tiesa atcēla šo nolēmumu, nospriežot, ka šķīrējtiesas spriedums ir izpildāms, apstiprinot, ka Krievijai ir pienākums maksāt kādreizējiem *Yukos* īpašniekam 50 miljardu USD kompensāciju.⁷⁴¹

Precīzāk, šobrīd ECT ir 52 dalībvalsts, kā arī šim līgumam ir pievienojusies ES un Euratom (*angļu val. - European Atomic Energy Community*). Tomēr dalībvalstu skaits nav neskarts un

⁷³⁷ *Reed L., Martinez L.* The Energy Charter: An Overview. Vol. 14:2 ILSA Journal of International & Comparative Law, 2008, p. 406.

⁷³⁸ *Dolzer R., Schreuer C.* Principles of International Investment Law. Second Edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 15.

⁷³⁹ *Yukos Universal Limited (Isle of Man) v. The Russian Federation, UNCITRAL, PCA Case No. 2005-04/AA27, Award on Jurisdiction, 30 November 2009, para. 395; skat. arī: Asoskov A.* Energy Investor-State Disputes in Russia and the Commonwealth of Independent States. In: International Arbitration in the Energy Sector. Edited by Scherer M. Oxford: Oxford University Press, 2020, pp. 276 – 277.

⁷⁴⁰ Hague District Court, Case No. C/09/477160 / HA ZA 15-1, C/09/477162/HA ZA 15-2 and C/09/481619 / HA ZA 15-112, Judgment, 20 April 2016.

⁷⁴¹ Dutch court orders Russia to pay \$50bn to former *Yukos* owners. Pieejams: <https://www.ft.com/content/093a8d5c-523a-11ea-8841-482eed0038b1> [aplūkots: 2021. gada 18. maijā].

mainījās, kad 2014. gada 31. decembrī Itālija paziņoja ECT depozitārijam par tās nodomu atkāpties no ECT, vadoties no ECT 47. panta otrās daļas noteikumiem. Tie paredz, ka jebkāda šāda izstāšanās tiek uzskatīta par notikušu vienu gadu pēc šī paziņojuma par izstāšanos iesniegšanas depozitārijā, vai arī pēc ilgāka laika, ja tas ir noteikts paziņojumā. Itālija formāli atkāpās no ECT 2016. gada 1. janvārī, taču, vadoties no ECT 47. panta trešās daļas noteikumiem attiecībā uz Itāliju, 20 gadus pēc izstāšanās dienas tiek piemēroti ECT nosacījumi attiecībā uz citas līgumslēdzējas valsts ieguldījumiem, kuri veikti Itālijā.⁷⁴²

Kaut arī var šķist, ka minētā līguma dalībnieku skaits ir niecīgs, salīdzinot ar VCLT un citiem globāla mēroga starptautiskajiem līgumiem, tomēr ECT līdz šim ir visplašāk ratificētais daudzpusējais ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības līgums pasaulē,⁷⁴³ un tas uzskatāms par ieguldījumu aizsardzības līgumu ar lielāko ģeogrāfisko tvērumu.⁷⁴⁴ Tomēr tas ir piemērojams tikai vienam būtiskam ekonomikas sektoram un vienlaikus arī atšķiras no citiem reģionāliem daudzpusējiem ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības līgumiem ar to, ka tam ir potenciāls sasniegt globālu piemērošanas loku.⁷⁴⁵ ECT ir multidisciplinārs starptautisks instruments un regulē jautājums saistībā ar tirdzniecību, tranzītu un vides aspektiem globālās enerģētikas sektorā. Starptautisko tiesību doktrīnā ir norādīts, ka ECT un tā saistītie instrumenti nodrošina daudzpusēju regulējumu sadarbībai enerģētikas nozarē, kas ir unikāls piemērs starptautiskajās tiesībās. ECT noteikumu stratēģiskā vērtība pieaug kontekstā ar centieniem izveidot juridisku pamatu globālai enerģētikas drošībai, kas balstīta uz atvērta, konkurētspējīga tirgus un ilgtspējīgas attīstības principiem.⁷⁴⁶

Vēsturiski, deviņdesmito gadu sākumā starptautiski apsprieda idejas, kā izveidot daudzpusēji akceptētu pamatu sadarbībai enerģētikas nozarē starp valstīm Eirāzijas kontekstā, no kā arī tika uzsākts tiesību doktrīnā dēvētais “*Energijas hartas process*”.⁷⁴⁷ Nav patiens apgalvojums, ka ECT sagatavoja tikai tāpēc, lai kalpotu Eiropas valstīm, tāpat arī, ka tas nebija gatavots Eiropas valstīm.⁷⁴⁸ ECT sagatavošanas process tika aizsākts 1991. gadā, ko iniciēja Rūds Lubers (*Ruud Lubbers*), tā brīža

⁷⁴² Minētais apliecina, ka ECT Itālijai būs saistošs līdz pat 2035. gada 31. decembrim. Itālija atšķirībā no Krievijas bija pilntiesīga ECT dalībniece un tai visā pilnībā bija piemērojami ECT noteikumi

⁷⁴³ *Roe T., Happold M.* Settlement of Investment Disputes under the Energy Charter Treaty. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, p. 8.

⁷⁴⁴ *Konoplyanik A., Wälde T.* Energy Charter Treaty and its Role in International Energy. Vol. 24, No. 4 Journal of Energy & Natural Resources Law, 2006, p. 523.

⁷⁴⁵ *Roe T., Happold M.* Settlement of Investment Disputes under the Energy Charter Treaty. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, p. 8.

⁷⁴⁶ *Konoplyanik A., Wälde T.* Energy Charter Treaty and its Role in International Energy. Vol. 24, No. 4 Journal of Energy & Natural Resources Law, 2006, p. 527.

⁷⁴⁷ *Coop G.* The Energy Charter Treaty: More than a MIT. In: *Ribeiro C.* Investment Arbitration and the Energy Charter Treaty. Huntington: JurisNet LLC, 2006, pp. 4 - 9; *Hober K.* The Energy Charter Treaty – Awards Rendered. Vol. 1, No. 1 Dispute Resolution International, June 2007, p. 37.

⁷⁴⁸ *Barberger C.* The Negotiations of the Energy Charter Treaty. In: *Coop G., Ribeiro C.* Investment Protection and the Energy Charter Treaty. New York: JurisNet, 2008, p. xxxix.

Nīderlandes premjerministrs, kas *de facto* vadīja ES (tad Eiropas Kopienas) prezidentūru.⁷⁴⁹ 1991. gada jūnija ES (tad Eiropas Kopienas) samita laikā Dublinā Lubers izteica piedāvājumu izveidot “*Eiropas enerģētikas kopienu*”, kas apvienotu ES valstis, PSRS, Centrāleiropas un Austrumeiropas valstis.⁷⁵⁰ Viņš piedāvāja izveidot mehānismu, kas palīdzētu veicināt bijušo PSRS valstu transakciju (pāreju) uz tirgus ekonomiku.⁷⁵¹ Ideja par stiprāku Eiropas sadarbību enerģētikas jomā slēpās apstākļos, kas saistīti ar notikumiem astoņdesmitajos un deviņdesmitajos gados, kad krita “*Dzelzs priekšgars*” un sabruka komunistiskā vara Centrāleiropā un Austrumeiropā. Attiecīgi, bijušo Padomju Savienības valstu valdības vēlējās liberalizēt to ekonomikas un modernizēt virkni tautsaimniecības industriju, ļaujot privatizēt valstij piederošas sabiedrības un aizstājot valsts plānošanu ar brīvā tirgus ekonomiku. Daļa šo valstu bija bagātas ar naftu un gāzi, bet citas atradās stratēģiski izdevīgās vietās, lai piekļūtu vērtīgiem resursiem.⁷⁵² Līdz ar to tika izdarīti centieni Eiropas valstu vidū nodrošināt enerģētikas drošību, mazinot valstu atkarību no vidusaustrumiem un nodrošinot piekļuvi energoresursiem bijušajā Padomju Savienībā, lai tādējādi arī mazinātu Aukstā Kara politisko segregāciju Eiropā. ASV šajā kontekstā uztrauca, ka pieeja enerģētikas tirgum bijušajā Padomju Savienībā varētu tika monopolizēta no ES puses.⁷⁵³ ASV, lobējot savas intereses, panāca, ka minētajā Eiropas enerģētikas projektā ņem dalību arī citas valstis, kas atrodas Eiropā un ir OECD biedri.

1991. gada decembra Hāgas konferences laikā, kurā iesaistījās ES, Kanāda, Japāna, Austrija, Jaunzēlande un ASV, apspriežot Eiropas enerģētikas hartu, tika pieņemta juridiski nesaistoša politiska deklarācija – Eiropas enerģētikas harta jeb Enerģijas hartas deklarācija.⁷⁵⁴ Valstis, kas pievienojās Eiropas enerģētikas hartai, tādējādi veica politiska rakstura solījumu, kas ietverts hartas 1.pantā. Tajā norādīts, ka hartas mērķi ir veicināt efektīva enerģētikas tirgus attīstību visā Eiropā un veicināt globālā tirgus funkcionēšanu, kas balstīts uz diskriminācijas aizlieguma principu un uz tirgus orientētas cenas veidošanu, ievērojot vides aizsardzības aspektus.⁷⁵⁵ ECT parakstīšana bija plānota 1992. gadā, bet šis plāns tika īstenots tikai 1994. gadā, kad panāca iesaistīto pušu savstarpēju

⁷⁴⁹ Roe T., Happold M. *Settlement of Investment Disputes under the Energy Charter Treaty*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, p. 8.

⁷⁵⁰ Lubbers R. “Foreword”. In: *The Energy Charter Treaty: An East-West Gateway for Investment and Trade*. Edited by Walde T.W. London, The Hague, Boston: Kluwer Law International, 1996.

⁷⁵¹ Konoplyanik A., Wälde T. *Energy Charter Treaty and its Role in International Energy*. Vol. 24, No. 4 *Journal of Energy & Natural Resources Law*, 2006, p. 524.

⁷⁵² Roe T., Happold M. *Settlement of Investment Disputes under the Energy Charter Treaty*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, p. 8.

⁷⁵³ *Ibid.*, p. 9.

⁷⁵⁴ *The Energy Charter Treaty and Related Documents: A Legal Framework for International Energy Cooperation*. Brussels: Energy Charter Secretariat, 2004, p. 209.

⁷⁵⁵ *Ibid.*, p. 214.

piekrišanu par ECT noteikumiem. Kaut arī Protokola par enerģijas efektivitāti un saistītajiem vides aspektiem pamattekstā tika sagatavots 1992. gada jūnijā, vienošanās par jautājumiem, kas skar atomenerģiju, naftu un dabasgāzi, sagatavoja tikai ar ECT gala teksta apstiprināšanu.⁷⁵⁶ ECT, kura dalībnieces ir arī tādas jaunattīstības valstis kā Kazahstāna, Uzbekistāna un Mongolija, ir galvenais līgums ārvalstu ieguldītāju aizsardzībai enerģētikas sektorā. Pirmkārt, ECT pats par sevi aptver apjomīgu regulējumu dažādos enerģētikas jautājumos, piemēram, vides aizsardzība, nodokļu režīmi un enerģijas tranzīts. Otrkārt, ECT paplašina vairākas klasiskas BIT normas, kas nosaka ārvalstu ieguldītāju aizsardzību uzņemošajā valstī.

ECT trešā daļa paredz ārvalstu ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības regulējumu.⁷⁵⁷ Tieši šī līguma daļa ir uzskatāma par ECT stūrakmeni⁷⁵⁸ un veido tās kodolu. Jāuzsver, ka ECT paredz ieguldījumu aizsardzību, kas izdarīti enerģētikas nozarē. Proti, ECT piemērošana ir ierobežota attiecībā uz enerģētikas sektoru.⁷⁵⁹ Attiecīgi ECT 1. panta piektā daļa noteic, ka ar izteikumu “Ekonomiskās aktivitātes enerģētikas sektorā” jāsaprot ekonomiskā aktivitāte, kas skar enerģijas materiālu izpēti, iegūšanu, attīrīšanu, ražošanu, uzglabāšanu, zemes transportu, transmisiju, izplatīšanu, tirdzniecību, mārketingu vai pārdošanu, izņemot tās aktivitātes, kas noteiktas Pielikumā NI vai kas skar siltuma piegādi vairākām telpām. Piemēram, *Nykomb v. Latvia* lietā šķīrējtiesa piekrita, ka līgums par koģenerācijas stacijas būvniecību, lai ražotu elektrību un siltumu ar dabasgāzi un elektrības iegādi, ir ieguldījums ECT izpratnē.⁷⁶⁰ Ievērojot naftas ražošanas un patēriņa stratēģisko nozīmi tajā skaitā naftas ražošanas koncesijas, šī apakšnozare ir bijusi augsne virknei strīdiem, tādējādi arī šāda tipa ieguldījumi piekrīt ECT piemērošanas lokam.⁷⁶¹ *Petrobart* lietā šķīrējtiesa atzina, ka tiesības, kas izriet no līguma par gāzes kondensāta nodrošināšanu un nodošanu, ir uzskatāms par ieguldījumu ECT izpratnē, neskatoties uz nedaudz neskaidro formulējumu ECT 1. panta sestajā daļā.⁷⁶²

Atbilstoši ECT 1. panta piektajai (ekonomiska aktivitāte enerģētikas sektorā) un sestajai daļai (ieguldījums, kas saistīts ar ekonomisku aktivitāti enerģētikas sektorā) par ieguldījumu ir uzskatāmas

⁷⁵⁶ *Roe T., Happold M.* Settlement of Investment Disputes under the Energy Charter Treaty. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, p. 10.

⁷⁵⁷ Skat.: *Sasse J.P.* An Economic Analysis of Bilateral Investment Treaties. Hamburg: Springer, 2011, p. 44.

⁷⁵⁸ *Hober K.* The Energy Charter Treaty – Awards Rendered. Vol. 1, No. 1 Dispute Resolution International, June 2007, p. 38.

⁷⁵⁹ *Herdegen M.* Internationales Wirtschaftsrecht: ein Studienbuch. Munchen: C.H.Beck, 2005, p. 224; *Sasse P.J.* An Economic Analysis of Bilateral Investment Treaties. Hamburg: Gabler Verlag, 2011, p. 44.

⁷⁶⁰ *Nykomb Synergetics Tech. Holding AB v. The Republic of Latvia*, Arbitration Institute of the SCC, Case No. 118/2001 1, 8, 38 (2003).

⁷⁶¹ *Hobér K.* Overview of Energy Charter Cases. In: International Arbitration in the Energy Sector. Edited by Scherer M. Oxford: Oxford University Press, 2020, p. 183.

⁷⁶² *Petrobart Ltd. v. The Kyrgyz Republic*, Arbitration Institute of the SCC, Case No. 126/2003 71-72 (2005).

arī īpašuma tiesības uz kapitāla daļām sabiedrībā, kas nodarbojas ar elektroinstalāciju uzstādīšanu, remonta darbu izpildi un tehnisko rekonstrukciju vai uzlabošanu atomenerģijas stacijā.⁷⁶³ *Amto v. Ukraine* lietā šķīrējtiesa skaidroja, ka plašais formulējums, kas ietverts ECT 1. panta sestajā daļā, proti, “*saistīts ar*”, ir jāiztulko atbilstoši ECT mērķiem, kas noteikti ECT 2. pantā. Attiecīgi saistītajai aktivitātei jābūt sasaistītai ar enerģētiku, kas pats par sevi nenozīmē, ka tai jāatbilst 1.panta piektās daļas definīcijai.⁷⁶⁴

Šajā kontekstā būtiski atzīmēt, ka praksē arī vairākos gadījumos ir konstatēts, ka atbilstoši ECT 1. panta sestajai daļai, kas skaidro jēdzienu “investīcija” (ieguldījums) ECT izpratnē, īpaši nosakot, ka “*Šī Nolīguma ietvaros “investīcija” attiecas uz jebkādam investīcijām, kas saistītas ar ekonomiskajām aktivitātēm enerģētikas sektorā.*”, nav konstatēts, ka patiesi “ieguldītājs” ir veicis ekonomisku aktivitāti enerģētikas sektorā. Piemēram, *State Enterprises v. Moldova* gadījumā šķīrējtiesa izbeidza lietu, jo tai nebija jurisdikcija skatīt konkrēto strīdu atbilstoši ECT.⁷⁶⁵ Prasītājam minētajā lietā bija finansiāla rakstura prasījums, kas ECT izpratnē nav uzskatāms par ieguldījumi, ko šķīrējtiesa atzina, izmantojot interpretāciju, kas ietverta spriedumā ICSID lietā *Electrable SA v. Hungary*.⁷⁶⁶ Konkrētāk, šķīrējtiesa nonāca pie secinājuma, ka prasītājs nav pierādījis īpašuma tiesības un kontroli pār jebkuru ar enerģētiku saistītu ekonomisku aktivitāti, lai gan strīda pamatā bija vienošanās par enerģētikas sistēmu Ukrainā, kas ECT izpratnē ir uzskatāms par ieguldījumu, kas saistīts ar enerģētiku. Tomēr prasītājam nebija jebkāda loma šajā ekonomiskajā aktivitātē, kas izriet no lietā analizētās vienošanās izpildes, un prasītājs nebija akcionārs vai veidojums, kas būtu tieši vai netieši saistīts ar konkrēto ekonomisko aktivitāti.⁷⁶⁷ Līdz ar to ECT 1. panta sestās daļas izpratnē “ieguldījums ar enerģētiku saistītā ekonomiskā aktivitātē” pieprasa pierādīt, ka starp ieguldītāja mantisko prasījumu un ieguldījuma izdarīšanu enerģētikas sektorā jāpastāv tiešai saiknei, lai nodibinātu ECT aizsardzības attiecināmību.⁷⁶⁸

⁷⁶³ Limited Liability Company Amto v. Ukraine, SCC Case No. 080/2005, Final Award, 26 March 2009.

⁷⁶⁴ Ibid., para. 42.

⁷⁶⁵ State Enterprise "Energorynok" (Ukraine) v. The Republic of Moldova, SCC Arbitration V 2012/175, Award, 29 January 2015.

⁷⁶⁶ Electrabel S.A. v. Republic of Hungary, ICSID Case No. ARB/07/19, Award, 25 November 2015.

⁷⁶⁷ State Enterprise "Energorynok" (Ukraine) v. The Republic of Moldova, SCC Arbitration V 2012/175, Award, 29 January 2015, para. 86.

⁷⁶⁸ Skat.: *Energoalians TOB v. Republic of Moldova*, UNCITRAL, Award, 25 October 2013, para. 228; *Remington Worldwide Limited v. Ukraine*, SCC, Award, 28 April 2011; *Alapli Elektrik B.V. v. Republic of Turkey*, ICSID Case No. ARB/08/13, Award, 16 July 2012, paras. 359 – 360; *Hobér K. Overview of Energy Charter Cases*. In: *International Arbitration in the Energy Sector*. Edited by Scherer M. Oxford: Oxford University Press, 2020, pp. 193 – 194.

Tāpat jānorāda, ka ECT trešā daļa pēc būtības ietver mērķi maksimāli reducēt nekomerciālos riskus, kas saistīti ar ieguldījumiem enerģētikas sektorā.⁷⁶⁹ Visbeidzot, atbilstoši ECT tiek nošķirta pirms-ieguldījuma fāze (*angļu val. – pre-investment phase*) un pēc-ieguldījuma fāze (*angļu val. – post-investment phase*), kad ieguldījums jau ir veikts.⁷⁷⁰ Pirmajā gadījumā ECT noteikumi ir vairāk ieteikuma rakstura, lai veicinātu ārvalstu ieguldītāju interesi par ieguldījumu izdarīšanu uzņemošajā valstī, bet otrajā gadījumā valstij tiek uzlikti juridiski saistoši pienākumi aizsargāt ieguldītāju. Proti, uzņemošajai valstij pēc tam, kad ieguldītājs ir “nonācis” uzņemošajā valstī (veicis ieguldījumu), ir jāaizsargā ieguldītāja tiesības un valsts nedrīkst pakļaut ieguldītāju nepamatotiem ierobežojumiem. Līdzīgi nosacījumi paredzēti NAFTA un visos BIT noteikumos.

Ieguldītāja un enerģētikas ieguldījuma kontekstā tipiska problemātika ir vērojama gadījumos, kad, piemēram, ārvalstu ieguldītājs ir veicis ieguldījumu uzņemošajā valstī, kas ir bagāta ar naftas rezervēm, lai tās iegūtu, pamatojoties uz naftas koncesijas līgumiem. Tādos gadījumos visbiežāk valsts agri vai vēlu veic ekspropriāciju vai piemēro tādu nodokļu režīmu, ka plānotā ārvalstu ieguldītāja peļņa tā arī nematerializējas.⁷⁷¹ Šādos gadījumos rodas divi problēmjaucējumi - pirmkārt, kādas tiesības noregulē šīs tiesiskās attiecības, proti, vai tās ir starptautiskās tiesības vai nacionālās tiesības, un, otrkārt, vai tomēr šāda uzņemošās valsts rīcība ir attaisnojama, ievērojot tās suverenitāti pār tās dabas resursiem.⁷⁷² ECT risina šo problemātiku, paredzot vairāku tiesisku instrumentu loku, kas palīdz, pirmkārt, nodot strīdu izskatīšanu starptautiskajai šķīrējtiesai, otrkārt, nodrošina ārvalstu ieguldītāju ar tiesisko režīmu, kas balstīts uz starptautisko tiesību normām, kas faktiski aizliedz valstij pakļaut ieguldītāju tiesiska rakstura pasākumiem, kas nav attaisnojami starptautisko ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības tiesību izpratnē.

Jāatzīmē, ka ECT savos pirmajos 10 spēkā esamības gados “nepiedzīvoja” lielu skaitu strīdu, kas ierosināti atbilstoši ECT,⁷⁷³ vadoties no ECT 26. panta, kas noteic strīdu risināšanas mehānismu starp uzņemošo valsti un ārvalstu ieguldītāju. Pirmās divas lietas, kas tika izskatītas atbilstoši ECT noteikumiem, tika pakļautas SCC (*angļu val. – Stockholm Chamber of Commerce*) Šķīrējtiesas

⁷⁶⁹ Konoplyanik A., Walde T. Energy Charter Treaty and its Role in International Energy. Vol. 24, No. 4 Journal of Energy & Natural Resources Law, 2006, p. 532.

⁷⁷⁰ Hober K. The Energy Charter Treaty – Awards Rendered. Vol. 1, No. 1 Dispute Resolution International, June 2007, p. 38.

⁷⁷¹ Klabbers J. International Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2013, p. 277.

⁷⁷² Paasivirta E. Participation of States in International Contracts and Arbitral Settlement of Disputes. Helsinki: Finnish Lawyers' Publishing Co., 1990.

⁷⁷³ Piemēram, AES Summit Generation Limited and AES-Tisza Erőmű Kft v. The Republic of Hungary, ICSID Case No. ARB/07/22; Nykomb Synergetics Tech. Holding AB v. The Republic of Latvia, Arbitration Institute of the SCC, Case No. 118/2001 1, 8, 38 (2003); Plama Consortium Limited v. Republic of Bulgaria, ICSID Case No. ARB/03/24; Petrobart Limited v. The Kyrgyz Republic, SCC Case No. 126/2003; Alston Power Italia SpA and Alstom SpA v. Republic of Mongolia, ICSID Case No. ARB/04/10.

noteikumiem – *Nykomb v Latvia*⁷⁷⁴ un *Petrobart v Kyrgyz Republic*.⁷⁷⁵ Tomēr 2017. gadu tika pārsniegts 100 lietu sliekšnis, norādot, ka šis instruments ir sasniedzis ievērojamu kāpumu tā piemērošanas praksē starptautisko strīdu kontekstā.⁷⁷⁶ Šobrīd uz 2020. gada 1. decembri ir fiksēts, ka kopumā ir reģistrētas 135 lietas, vadoties no ECT, un dominējošas ir trīs enerģētikas apakšnozares – fosiliju kurināmie, atjaunojamie enerģijas resursi un atomenerģija. Šajās apakšnozarēs ir ievērojamas prasījuma kopsummas. Piemēram, attiecībā uz atjaunojamās enerģijas strīdiem kopumā ir pieprasīta zaudējumu atlīdzība 22 miljardu eiro apmērā.⁷⁷⁷

Zīmīgi, ka pirmā šķīrējtiesas lieta, kura pēc būtības izspriesta atbilstoši ECT, bija pret Latviju, proti, minētā *Nykomb v. Latvia* lieta. Kā to apstiprina minētais šķīrējtiesas nolēmums, Latvijas valsts kapitālsabiedrība AS “Latvenergo” neizpildīja savu pienākumu maksāt par saražoto enerģiju ar koeficientu 2.0 (dubulto tarifu) koģenerācijas stacijas īpašniekam - Latvijā reģistrētai sabiedrībai SIA “Windau”, kuras vienīgais dalībnieks bija Zviedrijas sabiedrība *Synergetic Technology Holding AB*. Attiecīgi netika izpildītas saistības, kas izriet no pušu līguma un tā brīža spēkā esošajām tiesību normām. Turpretim citas Latvijas sabiedrības, kas atradās vienādos un salīdzināmos apstākļos, saņēma atlīdzību par saražoto enerģiju ar dubultā tarifa koeficientu. AS “Latvenergo” atteicās maksāt par saražoto enerģiju ar koeficienta likmi 2.0, neskatoties uz to, ka, šķīrējtiesas ieskatā, ieguldītājs varēja paļauties uz līgumu par koģenerācijas stacijas būvniecību un enerģijas iegādi. SCC Šķīrējtiesa pie konkrētajiem apstākļiem nekonstatēja netiešo ekspropriāciju, uz kuru atsaucās prasītājs, bet secināja, ka SIA “Windau” (*Nykomb*) tika pakļauta diskriminācijai, ievērojot ECT 10. panta pirmo daļu, jo AS “Latvenergo” piedāvāja iegādāties elektroenerģiju ar dubultā tarifa koeficientu citām nacionālajām sabiedrībām un nespēja pierādīt, ka šīs sabiedrības atradās atšķirīgos apstākļos attiecībā pret *Nykomb* piederošo SIA “Windau”.⁷⁷⁸ SCC Šķīrējtiesa nosprieda par labu *Nykomb* piedzīt no Latvijas Valsts 1.6 miljonus latu.

Šajā kontekstā jāatzīmē, ka pieaug valstu vēlme veicināt ekonomiski stimulējošu pasākumus, lai piesaistītu ārvalstu ieguldītājus, kas saudzē / aizsargā vidi un iegulda tīrās enerģijas ražošanā.⁷⁷⁹ Ar tīrās jeb zaļās enerģijas ieguldījumiem atbilstoši ISEA (*angļu val. - International Sustainable*

⁷⁷⁴ *Nykomb Synergetic Technology Holding AB v. The Republic of Latvia*, SCC, Arbitral Award, 16 December 2003.

⁷⁷⁵ *Petrobart Limited v. The Kyrgyz Republic*, SCC Case No. 126/2003, Arbitral Award, 29 March 2005.

⁷⁷⁶ Statistics of ECT Cases (as of 1/12/2020). Pieejams: https://www.energychartertreaty.org/fileadmin/DocumentsMedia/Statistics/All_statistics_-_1_December_2020.pdf [aplūkots 2020. gada 23. decembrī].

⁷⁷⁷ Statistics of ECT Cases (as of 1/12/2020). Pieejams: https://www.energychartertreaty.org/fileadmin/DocumentsMedia/Statistics/All_statistics_-_1_December_2020.pdf [aplūkots 2020. gada 23. decembrī].

⁷⁷⁸ *Nykomb Synergetic Technology Holding AB v. The Republic of Latvia*, SCC, Arbitral Award, 16 December 2003, section 4.3.1 - 4.3.2.(a).

⁷⁷⁹ *Nathanson R.A.* The Revocation of Clean-Energy Investment Economic-Support Systems as Indirect Expropriation Post-Nykomb: A Spanish Case Analysis. Vol. 98 Iowa Law Review, 2013, p. 865.

Energy Assessment) noteiktajai kategorizācijai⁷⁸⁰ saprot ieguldījumus, kas saistīti ar hidroenerģijas, saules enerģijas, ģeotermālās enerģijas, bioenerģijas, vēja, okeāna un plūdmaiņas enerģijas ražošanu un izplatīšanu. Tīrā jeb zaļā enerģija atšķiras no citiem enerģijas ražošanas / iegūšanas veidiem ar to, ka tā lielā daudzumā neielaiž atmosfērā siltumnīcas gāzes un kopumā nenodara kaitējumu videi.⁷⁸¹ Tāpat kā *Nykomb v. Latvia* lietā, ārvalstu ieguldītājiem var tikt nodarīts kaitējums, ja uzņemošā valsts atsaka vai pārtrauc ekonomiska rakstura stimulus, kas veicina ieguldījumu izdarīšanu tieši tīrās enerģijas ražošanas sektorā. Tās savā ziņā ir valsts radītas netiešas barjeras, kas var tikt kvalificētas kā netiešā ekspropriācija starptautisko ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības tiesību izpratnē.

BIT, ECT un NAFTA⁷⁸² ir pašpietiekami starptautisko tiesību avoti, kas paredz mehānismu ārvalstu ieguldītāju aizsardzībai pret uzņemošo valsti gadījumos, kad valsts atteic vai ierobežo ekonomiska rakstura pasākumus, kas veicina ieguldījumu izdarīšanu, un vienlaikus paredz atvieglojumus ieguldītājiem, kas iegulda zaļās enerģijas ražošanā. Pie konkrētajiem apstākļiem jāmin atvieglojumi, kurus uzņemošās valstis paredz tīrās enerģijas ieguldītājiem, lai tie pārvarētu ekonomiska rakstura barjeras ienākot jaunā tirgū, piemēram, ieejas tarifu (*angļu val. – feed-in tariffs*) noteikšana.⁷⁸³ Barjeras ir saistītas ar to, ka, no vienas puses, faktiski fosiliju kurināmo un citu enerģijas resursu iegūšanai un izplatīšanai ir attīstīta infrastruktūra, bet, no otras puses, tīrās enerģijas ražošana ir jauns tirgus segments, kas šobrīd ir balstīts uz privātiem ieguldījumiem.⁷⁸⁴ Līdz ar to tehniska un ekonomiska rakstura ierobežojumi ir šķērslis ārvalstu ieguldītājiem savu darbību paplašināt citā valstī, ieguldot tīrās enerģijas ražošanā.

Taču, kā jau minēts, viens no minēto barjeru pārvarēšanas veidiem ir valstij nodrošināt ekonomiska atbalsta pasākumus tīrās enerģijas ieguldītājiem. Šāda atbalsta ierobežošana var kļūt par barjeru un aizskart ieguldītāja tiesības pēc būtības, ja sākotnēji ieguldītājs saņēma labumu, kas izrietēja no konkrētās valsts ekonomiskā atbalsta sistēmas. 2007. gada beigās Latvijas atjaunojamās

⁷⁸⁰ *Guruswamy L., Doran K.* The Effectiveness and Impact of International Energy Treaties. In: from Barriers to Opportunities: Renewable Energy Issues in Law and Policy. 89, pp. 96 - 106 (parker et al. Eds., Pre-Publication Draft 2007). Pieejams: <https://elischolar.library.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1030&context=fes-pubs> [aplūkots 2020. gada 8. jūnijā].

⁷⁸¹ *Nathanson R.A.* The Revocation of Clean-Energy Investment Economic-Support Systems as Indirect Expropriation Post-Nykomb: A Spanish Case Analysis. Vol. 98 Iowa Law Review, 2013, p. 866.

⁷⁸² North American Free Trade Agreement, Dec. 17, 1992, 32 I.L.M. 289 (codified at 19 U.S.C., paras. 3301 - 3473 (2006)).

⁷⁸³ *Nathanson R.A.* The Revocation of Clean-Energy Investment Economic-Support Systems as Indirect Expropriation Post-Nykomb: A Spanish Case Analysis. Vol. 98 Iowa Law Review, 2013, p. 867.

⁷⁸⁴ *Ottinger R.L.* Renewable Energy in National Legislation: Challenges and Opportunities in Beyond the Carbon Economy: Energy Law in Transition. Boston, Donald N.Zillman eds., 2008, pp. 183, 186.

enerģijas tirgus attīstība tika raksturota kā lēna, un bieža tiesiskā regulējuma maiņa un īstermiņa ienākšanas tarifu nodrošināšana radīja ievērojami riskantu nenoteiktību ieguldījumu klimatā.⁷⁸⁵

Ieguldījumu veicināšanas kontekstā, kas tiek izvirzīts kā mērķis arī ECT, ar ienākšanas tarifiem valsts parasti nodrošina garantijas: 1) maksājumu projekta īpašniekiem par faktiski saražoto enerģiju; 2) pieeju cauruļvadiem un enerģijas transportēšanas līnijām; 3) stabilu ilgtermiņu līgumu slēgšanu.⁷⁸⁶ Pēc būtības arī *Nykomb* gadījumā Latvijas valsts kontrolētai kapitālsabiedrībai atbilstoši līgumam un normatīvajiem aktiem SIA “Windau” saražotā enerģija bija jāiepērk, piemērojot dubulto tarifu. Tas nozīmē, ka attiecībā uz *Nykomb* bija noteikti ekonomiska rakstura atbalsta pasākumi, uz kuriem *Nykomb* bija tiesības paļautas *per se*. Līdz ar to rodas jautājums, vai šāds ekonomiska atbalsta pasākumu ierobežojums vai to liegšana sasniedz tāda aizskāruma intensitāti, kas ļautu spriest par netiešo ekspropriāciju ieguldījumu tiesību izpratnē. Proti, vai gadījumā *Nykomb* lietā šķērējtiesa nav nepareizi apgalvojusi, ka nav konstatējama ekspropriācija ECT 13. panta izpratnē?

Nykomb lietā ir acīmredzams, ka valsts principā ir atsaukusī videi draudzīgu ekonomiskā atbalsta sistēmu. Līdz ar to, ievērojot ekonomiskā atbalsta nozīmi tīrās enerģijas ražošanā, ir jāatzīst, ka ekonomiskā ietekme uz ieguldījumu ekonomiskā atbalsta atcelšanā ir krietni lielāka un – atbilstoši netiešās ekspropriācijas izpratnei ieguldījumu tiesībās – rada ekspropriācijai pielīdzināmas sekas. Šāda rakstura lietas prasa analizēt ne tikai ietekmi uz ārvalstu ieguldītāja īpašumu fiziskā izpratnē vai tā kontroli pār savu ieguldījumu, bet arī sekas, kādām ārvalstu ieguldītājs tiek pakļauts gadījumā, ja valsts pārstāj īstenot ekonomiska atbalsta pasākumus par labu ieguldītājam.

Kopumā jāatzīst, ka Enerģijas hartas process uzskatāms par veiksmīgu. Redzams, ka pirmie soļi ieguldītāju aizsardzībā enerģētikas sektorā ir vainagojušies ar panākumiem. Līdz ar to secināms, ka ECT ir nozīmīgs instruments ārvalstu ieguldītāju aizsardzībā ar plašāko ģeogrāfisko piemērošanas loku, kas arī paredz vairākus jauninājumus ieguldītāju aizsardzībā atšķirībā no BIT un NAFTA regulējumiem. Tomēr lielākie izaicinājumi ECT piemērošanā vēl ir sagaidāmi, īpaši jautājumos, kas skar atjaunojamās jeb zaļās enerģijas ieguldījumus sakarā ar ekonomiska rakstura barjerām, kam ir pakļauti šīs enerģētikas apakšnozares ieguldītāji. Līdzšinējā prakse pēc būtības neatbild uz jautājumu, ciktāl var runāt par ekspropriāciju gadījumos, kad uzņemošā valsts ir ierobežojusi ekonomiska atbalsta pasākumus zaļās enerģijas ieguldītājiem, ko autors atsevišķi analizēs turpmākajās apakšnodaļās.

Līdz ar to turpmākajās apakšnodaļās autors atsevišķi aplūkos trīs tā ieskatā būtiskus pīlārus ekspropriācijas analizē, kas saistīti ar ekonomiskajām aktivitātēm enerģētikas sektorā. Pirmkārt,

⁷⁸⁵ *Ragwitz M.* Intelligent Energy EUR., Final Report, Opress: Assessment and Optimisation of Renewable Energy Support Schemes in the European Electricity Market 178 (2007).

⁷⁸⁶ *Couture T.D.* An Analysis of feed-in Tariff Remuneration Models: Implications for Renewable Energy Investment. Vol. 38, Issue 2 Energy Policy, February 2010, pp. 955 - 965.

ārvalstu ieguldītāju aizsardzību kodolenerģijas ražošanas un ekspluatācijas sfērā; otrkārt, autors analizēs ECT 13. panta iztulkošanu un piemērošanu šķīrējtiesu praksē, kas paredz noteikumus par ieguldītāja aizsardzību pret ekspropriāciju enerģētikas sektorā; treškārt, autors padziļināti analizēs atjaunojamās enerģijas lomu ārvalstu ieguldījumu aizsardzības strīdos un Latvijas rīcību ar nu jau bēdīgi slaveno obligātās iepirkuma komponentes elementu, kas saistīta ar ekonomiska rakstura atbalsta paredzēšanu ārvalstu ieguldītājiem, uzsākot atjaunojamo energoresursu ražošanu Latvijā. Darba ierobežotais apjoms un mērķu sasniegšanai noteiktie uzdevumi neietver visus ar enerģētiku saistīto jautājumu aplūkošanu ārvalstu ieguldījumu aizsardzības un ECT piemērošanas tvērumā. Apskatāmo jautājumu izvēle ir saistīta ir nozīmīgajām problēmām praksē, kas skar pēc būtības bīstamāko enerģijas ieguves veidu (kodolenerģiju) un aktuālāko globālās enerģijas un vides aizsardzības šķautnē iztirzāto atjaunojamās enerģijas jautājumu ekspropriācijas kontekstā, kura aktualitāte ir redzama arī no jau minētās obligātās iepirkuma komponentes Latvijā. Turklāt darbā jau ir aplūkoti ekspropriācijas jautājumi, kas ir tik pat lielā mērā izrietoši no ECT 13. panta un satur virkni jau aplūkotu ar ekspropriāciju saistītu problēmjaudājumu analīzi. Tāpēc turpmākajās apakšnodaļās tiks skatīta specifiska problemātika un analizēta šķīrējtiesu prakse, kas saistīta ar enerģētiku saistītu ekonomisko aktivitāšu ekspropriāciju ECT 13. panta tvērumā, kas papildina jau iepriekš veikto analīzi, kas skar ECT 13. pantā ietverto ekspropriācijas jēdzienu un saturu.⁷⁸⁷

3.1. IEGULDĪJUMU AIZSARDZĪBA ATOMENERĢIJAS RAŽOŠANAS NOZARĒ

Atomenerģijas izmantošana miermīlīgiem mērķiem ir bijis viens no svarīgākajiem jautājumiem globāla rakstura sadarbībā starp valstīm un starptautiskajām organizācijām, it īpaši drošības, vides aizsardzības un aizlieguma izmantot šo enerģijas avotu ieroču ražošanā aspektos.⁷⁸⁸ Konkrētāk, šis enerģijas ieguves / ražošanas veids ir saistīts ar jautājuma risināšanu par antropogēnām klimata pārmaiņām, nodrošinot enerģijas avotu, kura pamatā nav fosiliju kurināmais; tāpat atomenerģijas ražošanai ir milzīgas izmaksas un risks, ko cilvēka veselībai rada kodolavārijas.⁷⁸⁹ Tāpēc pamatoti tiesību doktrīnā plašākā izpratnē ir norādīts, ka tiesības eksistē prom no varas politikas centriem, bet noteiktā situācijā, piemēram, jautājumā par atomieročiem,

⁷⁸⁷ Šajā nodaļā izdarītie secinājumi un veiktā analīze daļēji ir publicēta autora referātā: *Meimers I.* Ārvalstu ieguldītāju aizsardzība enerģētikas nozarē: ģenēze un aktualitātes. Iekš: Centrālās un Austrumeiropas juridiskās tradīcijas un juridiskās identitātes jautājumi. Latvijas Universitātes 76. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2018, 181. – 188. lpp.

⁷⁸⁸ *Crawford J. Brownlie's Principles of Public International Law.* 8th Edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 334.

⁷⁸⁹ *Ibid.*

tiesības nonāk lielvaru politiskajā arēnā.⁷⁹⁰ Līdz ar to atomenerģijas ražošanai un izmantošanai ir ne tikai juridiska, bet arī politiska dimensija, kas neapšaubāmi ir saistīta ar konkrētā enerģijas avota militarizēšanu un izmantošanu nemiermīlīgiem mērķiem, kā arī šis enerģijas ražošanas veids rada globāla mērogu risku cilvēces veselībai un dzīvībai kopumā.

Nemot vērā iepriekš minēto, ir redzams, ka ieguldījumu aprīte šajā nozarē ir sarežģīta un daudzšķautņaina. Piemēram, Krievijas Federācija cita starpā šo nozari ir atzinusi par stratēģisku industriju.⁷⁹¹ Ārvalstu ieguldījumu kontekstā ekonomiskas darbības atomenerģijas nozarē ir jauna niša, jo ieguldītājiem ilgu laiku bija ierobežota iespēja ieguldīt šajā alternatīvās enerģijas ražošanas veidā un citās ar to saistītās ekonomiskās aktivitātēs. Tas saistīts ar šīs nozares sensitīvo raksturu un potenciālo drošības apdraudējumu riskiem, kas līdz ar to rada valstīm pastiprinātu vēlmi ekskluzīvi kontrolēt šo nozari. Kā norādījis ASV 44. prezidents (2009. – 2017. gads) Baraks H. Obama (*Barack Hussein Obama II (1961)*), nācija, kura nespēj kontrolēt tās enerģijas avotus, nevar kontrolēt tās nākotni.⁷⁹²

Vēsturiski pēc tam, kad 1945. gadā ASV izmantoja atomieročus pret Japānu (uzbrukums pilsētām Hirosimai un Nagasaki), globālas bailes, ka šāda veida ieroči var tikt atkārtoti izmantoti, mudināja ANO ĢA ātri vien nodibināt ANO Atomenerģijas komisiju.⁷⁹³ “Aukstā kara” ietvaros abos polos - ASV un Padomju Savienībā – bija vērojams nemiers par potenciālu atomkatastrofu, kas varētu rasties gadījumos, ja šo valstu konflikts eskalētos.⁷⁹⁴ Pirmajā ANO Atomergģijas komisijas tikšanās laikā 1946. gadā ASV delegāts komisijā un ASV 33. prezidenta Harija S. Trumena (*Harry S. Truman (1884-1972)*) padomnieks Bernards M. Baručs (*Bernard Mannes Baruch (1870-1965)*) konferences dalībniekiem piedāvāja īstenot plānu, kas vēlāk tika apzīmēts kā “Baruča plāns” (*angļu val. - Baruch Plan*). Tas paredz atomenerģijas kontroli visās tās ražošanas stadijās, sākot ar jēlmateriālu ieguvu un izmantošanu, uzticot to starptautiskai organizācijai.⁷⁹⁵ “Baruča plānā” atomieroču kontrolei tika piešķirta augstākā prioritāte, taču otrā plāna lomā palika atbrūņošanās jautājums, ieskaitot atteikšanos no atombumbas. Šīs darbības, atbilstoši plānam, jāīsteno pēc tam, kad ir izveidota adekvāta un

⁷⁹⁰ Koskenniemi M. *The Structure of International Legal Argument*. Reissue with a new Epilogue. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, p. 195.

⁷⁹¹ Federal Law No. 57-FZ of 5 May 2008 (On Procedures for Foreign Investment in Companies of Strategic Importance for National Defences and Security).

⁷⁹² Obama B. *The Audacity of Hope: Thoughts on Reclaiming the American Dream*. Edinburgh: Canongate Press, 2008, p. 171.

⁷⁹³ Dekker G. *The Law of Arms Control. International Supervision and Enforcement*. London: Martinus Nijhoff Publishers, 2001, p. 270; skat. arī: Atomic Energy. Pieejams: <https://www.un.org/en/sections/issues-depth/atomic-energy/index.html> [aplūkots 2020. gada 8. jūnijā].

⁷⁹⁴ Koskenniemi M. *The Gentle Civilizer of Nations. The Rise and Fall of International Law 1870-1960*. Hersch Lauterpacht Memorial Lectures. Cambridge: Cambridge University Press, 2004, p. 469.

⁷⁹⁵ Dekker G. *The Law of Arms Control. International Supervision and Enforcement*. London: Martinus Nijhoff Publishers, 2001, p. 270.

funkcionējoša atomenerģijas kontrole, nosakot efektīvus šīs enerģijas izmantošanas un sankciju piemērošanas noteikumus.⁷⁹⁶ Padomju Savienība reaģēja uz šādiem plāniem, izstrādājot savu plānu, ko plašāk pazīst kā Padomju Savienības ārlietu ministra (1957. – 1985.) Andreja Gromiko (*krievu val. - Андрэй Андрэевіч Громыко (1909–1989)*)⁷⁹⁷ plānu, kas minētās “Baruča plāna” prioritātes apgrieza otrādi. Visupirms tas paredzēja, ka atomieroču izmantošana ir jāaizliedz un visi atomieroči jāiznīcina trīs mēnešu laikā, kamēr kontroles sistēmas izveide atliekama uz vēlāku laiku, to īstenojot ANO Drošības padomes ietvaros.⁷⁹⁸ Šajā kontekstā pausts viedoklis, ka Padomju Savienība apzinājās, ka šāds plāns netiktu pieņemts, bet izmantoja savu retoriku laikā, kad tā pati nodarbojās ar savu atomieroču attīstīšanu.⁷⁹⁹ Rezultātā sarunas iestrēga. Lai gan 1948. gadā ANO ĢA nolēma apstiprināt “Baruča plānu”,⁸⁰⁰ ASV vairākus gadus vēlāk pameta konkrēto plānu, kad ASV izteica savu pozīciju attiecībā uz ieroču ierobežojumiem.⁸⁰¹

Ne tikai minēto notikumu tvērumā, bet arī kopumā atomenerģijas ražošana un izmantošana bez šaubām ir stingri regulēta, taču gan starptautiskajās, gan arī nacionālajās tiesībās joprojām atrodas attīstības stadijā.⁸⁰² It īpaši tas raksturīgs jautājumos par drošību, tādējādi, pirms pievērsties ar ieguldījumu aizsardzību saistīto jautājumu analīzei, sākumā nepieciešams aplūkot atomenerģijas izmantošanas un uzraudzības regulējumu. Minētā regulācija konkrētos gadījumos arīdzan ir saistīta ar iejaukšanos ieguldītāja tiesību baudīšanā, tāpēc šāds apskats ir saistīts ar pētāmo priekšmetu.

Attiecīgi ar ASV 34. prezidenta (1953. – 1961.) Dvaita Eizehauera (*Dwight D. Eisenhower (1890–1969)*) “ratifikāciju” tika izveidota⁸⁰³ un kopumā šo nozari starptautiskā līmenī joprojām uzrauga IAEA (*angļu val. – International Atomic Energy Agency*), kuras statūti apstiprināti 1956. gada 23. oktobra konferencē par starptautiskās atomenerģijas aģentūras statūtiem, kas norisinājās ANO galvenajā mītnē Ņujorkā un stājās spēkā 1957. gada 29. jūlijā.⁸⁰⁴ IAEA ir starptautiska organizācija, kuras galvenā mītnesvieta šobrīd ir Vīnē, un organizācija saglabā ciešu

⁷⁹⁶ Goldblat J. The Thorny Road to a Nuclear Test Ban. Vol. 24(4) Security Dialogue, 1995, p. 21.

⁷⁹⁷ Frankel B. The Cold War, 1945-1991: Leaders and other Important figures in the Soviet Union, Eastern Europe, China, and the Third World. Detroit: Gale Research, 1992, p. 127.

⁷⁹⁸ Dekker G. The Law of Arms Control. International Supervision and Enforcement. London: Martinus Nijhoff Publishers, 2001, p. 270.

⁷⁹⁹ Ibid.

⁸⁰⁰ UN Plan to Control Atomic Energy – UNGA/Res/191 (III), 4 November 1948.

⁸⁰¹ Dekker G. The Law of Arms Control. International Supervision and Enforcement. London: Martinus Nijhoff Publishers, 2001, p. 270.

⁸⁰² Fatouros A.A. An International Legal Framework for Energy. Hague Academy of International Law. Leiden: Martinus Nijhoff, 2007, p. 387.

⁸⁰³ History of IAEA. Pieejams: <https://www.iaea.org/about/overview/history> [aplūkots 2020. gada 9. jūnijā].

⁸⁰⁴ Statute of the International Atomic Energy Agency, 26 October 1956, 276 U.N.T.S. 3; Statūti Starptautiskā atomenerģijas aģentūra: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 2003. 28. februāris, nr. 33.

saikni ar ANO.⁸⁰⁵ IAEA statūtu 2. pants noteic, ka IAEA cenšas paātrināt un paplašināt atomenerģijas izmantošanu miera, veselības un labklājības veicināšanai visā pasaulē. Savu iespēju robežās tā nodrošina, lai palīdzību, ko tā sniedz, vai kas tiek sniegta saskaņā ar tās pieprasījumu vai tās uzraudzībā vai kontrolē, netiktu izmantota jebkādos militāros nolūkos.

2019. gada 5. februārī minētajā organizācijā kopā bija 171 dalībvalstis.⁸⁰⁶ Latvija šai organizācijai pievienojās 1997. gadā, savukārt minētie statūti Latvijai kļuva saistoši un stājās spēkā 1997. gada 10. aprīlī.⁸⁰⁷⁸⁰⁸

1986. gada aprīļa Černobiļas atomelektrostacijas katastrofa bija globāls katalizators,⁸⁰⁹ lai stingrāk regulētu šo progresīvo un strauji attīstošos enerģētikas ražošanas jomu un apsvērtu aizvien pieaugošos apdraudējumus cilvēku veselībai globālā mērogā.⁸¹⁰ IAEA tika iesaistīta 1994. gada 17. jūnija Konvencijas par kodoldrošību⁸¹¹ (Latvijā stājās spēkā 1997. gada 23. janvārī)⁸¹² un 1997. gada Kopējā lietotās kodoldegvielas un radioaktīvo atkritumu drošas pārvaldības konvencijas⁸¹³ (Latvijā stājās spēkā 2001. gada 18. jūnijā)⁸¹⁴ noslēgšanā. Salīdzinoši nesens kodoldrošības jautājums atkal aktualizējās sakarā ar 2011. gada avāriju Fukušimas atomelektrostacijā.⁸¹⁵

-
- ⁸⁰⁵ International Arbitration in the Energy Sector. Edited by Scherer M. Oxford: Oxford University Press, 2020.
- ⁸⁰⁶ IAEA List of Member States. Pieejams: <https://www.iaea.org/about/governance/list-of-member-states> [aplūkots 2020. gada 9. jūnijā].
- ⁸⁰⁷ Informācija par spēkā stāšanos publicēta "Latvijas Vēstnesis" 1999. gada 30. jūlijā nr. 243 (1703), skat.: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/71937-par-starptautiskas-atomenerģijas-agenturas-statutiem> [aplūkots 2020. gada 9. jūnijā].
- ⁸⁰⁸ 1997. gada 22. janvāra Ministru kabineta rīkojums nr. 20 par iestāšanos Starptautiskajā atomenerģijas aģentūrā. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/42023-par-iestanos-starptautiskaja-atomenerģijas-agentura> [aplūkots 2020. gada 9. jūnijā].
- ⁸⁰⁹ The Convention on Early Notification of a Nuclear Damage, 1457 U.N.T.S. 133 (No. 24643); *Shaw M.N.* International Law. Sixth Edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2008, p. 890; Garden Contamination Case (1), Germany, (1987) 80 ILR, pp. 367, 372.
- ⁸¹⁰ *Bederman D.J.* The Spirit of International Law. Athens & London: The University of Georgia Press, 2002, pp. 156 - 157.
- ⁸¹¹ The Convention on Nuclear Safety, 20 September 1994, 1963 U.N.T.S. 293; Konvencija par kodoldrošību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 22. janvāris 2003, nr. 11.
- ⁸¹² 1995. gada 1. novembra Ministru kabineta rīkojums nr. 619 par pievienošanu 1994. gada Konvencija par kodoldrošību: rīkojums. Latvijas Vēstnesis, 8. novembris 1995, nr. 173.
- ⁸¹³ The Joint Convention on the Safety of Spent Fuel and Radioactive Waste Management, 5 September 1997, 2153 U.N.T.S. 293; Kopējās lietotās kodoldegvielas un radioaktīvo atkritumu drošas pārvaldības konvencija: starptautisks dokuments daudzpusējs. Latvijas Vēstnesis, 11. februāris 2003, nr. 22.
- ⁸¹⁴ 2003. gada 30. janvāra Ārlietu ministrijas dienesta informācija nr. 40/142-1007 par radioaktīvo atkritumu pārvaldības konvenciju: informācija. Latvijas Vēstnesis, 2003. 11. februāris, nr. 22; 2001. gada 18. decembra Ārlietu ministrijas Juridiskā departamenta dienesta informācija nr. 40/1165-10597 par starptautisko līgumu spēkā stāšanos: informācija. Latvijas Vēstnesis, 21. decembris 2001, nr. 186.
- ⁸¹⁵ The UN System-Wide Study on the Implications at the Fukushima Daiichi Nuclear Power Plant, SG/HLM/2011/1, 16 August 2011.

Eiropas ietvaros nozīmīga ir arī Eiropas Atomenerģijas kopienas (*angļu val. – European Atomic Energy Community* (turpmāk tekstā – Euratom)) darbība, kuras atskaites punkts ir 1957. gada 25. marta Eiropas Atomenerģijas kopienas dibināšanas līguma noslēgšana.⁸¹⁶ EST savā lietā C-70/80 pēc Černobiļas atomelektrostacijas katastrofas skatīja jautājumu par tiesību aktiem, kas paredz maksimālo radioaktīvo vielu piesārņojumu pārtikā.⁸¹⁷

Prakse atomenerģijas jomā ir nozīmīga kopējās juridiskās domas veidošanai, piemēram, ANO ST *Nuclear Tests* lietā piemēroja nodrošinājuma līdzekļus, attiecīgi nosakot, ka Francijai ir liegts turpmāk veikt atomizmēģinājumus atmosfērā.⁸¹⁸ Konkrētāk, lietā Austrālija un Jaunzēlande uzsvēra, ka Francijas atomieroču izmēģinājumu rezultātā radītais piesārņojums aizskāra to teritoriālo suverenitāti.⁸¹⁹ Attiecībā uz atomenerģijas izmantošanu nemiermīlīgiem nolūkiem starptautiskajās tiesībās nav visaptveroši aizliegts draudēt izmantot atomieročus, taču maz ticams, ka faktiski šādu ieroču izmantošana varētu atbilst starptautiskajām tiesībām.⁸²⁰ *Nuclear Weapons* lietā ANO ST, apskatot pēc būtības jautājumu par atomieroču tiesiskumu, konstatēja, ka ir grūti iedomāties situāciju, kurā šādu ieroču izmantošana varētu tikt īstenota, nepārkāpjot proporcionalitātes principu, lai attaisnotu to izmantošanas nepieciešamību un cilvēciskumu. Tomēr vienmēr pretim pilnīgam aizliegumam ir stāvējis jautājums par paš aizsardzību un suverenitātes aizsardzību, tādējādi ANO ST norādīja, ka tā nevar noteikti secināt, vai draudi izmantot atomieročus varētu būt tiesiski vai prettiesiski ekstremālos paš aizsardzības apstākļos, kuros pašas valsts izdzīvošana būtu pakļauta riskam.⁸²¹

Dažādi ar atomenerģiju un atomieroču izmantošanu saistīti jautājumi ir noregulēti starptautiskos līgumos, kas ietver starptautisko ekonomisko tiesību jomu. Līguma par valsts darbības principiem kosmosā, tostarp Mēness un citu debess ķermeņu izpētē un izmantošanā, preambulā ir izdarīta atsauce uz 1963. gada 17. oktobra ANO ĢA rezolūciju 1884 (XVII), lūdzot valstis atturēties zemes orbītā palaist objektus, kas pārnēsā atomieročus vai jebkādu citu masu iznīcināšanas ieročus, vai uzstādīt šādus ieročus uz debess ķermeņiem, kas vienlaikus nostiprināts šī līguma IV. pantā.⁸²²

⁸¹⁶ Consolidated version of the Treaty establishing the European Atomic Energy Community, OV C 327, 26.10.2012., 1./107. lpp; Konsolidēts Eiropas Atomenerģijas kopienas dibināšanas līgums, 2012/C, 327/01; 25 March 1957, 298 UNTS 167.

⁸¹⁷ Eiropas Savienības (bij. Kopienų) tiesas 1990. gada 22. maija spriedums lietā: C-70/88 *European Parliament v. Council of the European Communities*, ECR I-02041.

⁸¹⁸ *Nuclear Tests (Australia v. France)*, Interim Protection, Order of 22 June 1973, I.C.J. Reports 1973, pp. 99, 135.

⁸¹⁹ *Nuclear Tests (Australia v. France)*, Judgment, I.C.J. Reports 1974, p. 253.

⁸²⁰ *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, I.C.J. Reports 1996, p. 226, 266.

⁸²¹ *Ibid.*, para. 105; skat. arī: *Routledge Handbook of International Law*. Edited by David Armstrong. New York: Routledge, 2009, p. 201.

⁸²² *Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and use of Outer Space, Including the Moon and Other Celestial Bodies*, 610 U.N.T.S. 205.

1924. gada Starptautiskās konvencijas par dažu konosamentu noteikumu unifikāciju (Hāgas noteikumi) IX. pants paredz, ka šīs konvencijas noteikumi neietekmē jebkādos starptautiskus vai nacionālus noteikumus, kas skar atbildību par atomkaitējumu (*angļu val. - nuclear damage*).⁸²³ Arī ECT preambulā norādīts, ka tas ir noslēgts, cita starpā ņemot vērā Nolīgumu par kodolieroču neizplatīšanu, kodolmateriālu piegādātāju vadlīnijas un starptautiskās kodoldrošības pienākumus. ECT I. daļā arī ietvertas atomenerģijas definīcijas. ECT pats par sevi ietver vispārīgu regulējumu par enerģijas tirdzniecību un sadarbību, kā arī specifiskus noteikumus par atomenerģijas izmantošanu komerciālos nolūkos.⁸²⁴

Tiesību doktrīnā arī skaidrots, ka situācijā, kurā tiek nodarīts kaitējums kodolenerģijas ražošanas procesā, varētu runāt par strikto atbildību, piemēram, Černobiļas gadījumā, kad katastrofa radīja pārrobežu piesārņojumu un saindēšanos.⁸²⁵ Šeit ir jāņem vērā, ka ieguldījumu aprītei ir savi riski, kas skar pārrobežu ietekmi, piemēram, Vācijas Federālā administratīvā tiesa atzina Dānijas valsts piederīgo, kas dzīvo pie Vācijas robežas, tiesības apstrīdēt atļauju otrpus valsts robežai būvēt atomelektrostaciju un atsaukties uz noteiktām individuālām tiesībām (dzīvība, veselība, īpašums), ko aizsargā piemērojamās tiesību normas Vācijas tiesās.⁸²⁶

Pievēršoties ieguldījumu aizsardzības tiesību jautājumiem, jānorāda, ka ECT regulē enerģijas materiālu un produktu ražošanu ar noteiktiem ierobežojumiem. Kodolmateriāli un degviela ir ietverta ECT 1. panta ceturtās daļas definīcijā “enerģijas materiāli un produkti” ar atsauci uz ECT pielikumu EM, tomēr ECT regulē tikai ieguldījumus atomenerģijas sektorā, bet tirdzniecība ar kodolmateriāliem ir izslēgta no ECT tvēruma.⁸²⁷ ECT 8. panta pirmā daļa paredz, ka līgumslēdzējas vienojas saskaņā ar savu likumdošanu veicināt pieeju tehnoloģijai un tehnoloģijas nodošanu uz komerciāliem nediskriminējošiem pamatiem ar mērķi veicināt efektīvu tirdzniecību un investīcijas, kā arī realizēt ECT mērķus, visā šajā procesā ievērojot intelektuālā īpašuma tiesību aizsardzību. Attiecīgi otrā daļa noteic, ka tādā mērā, kāds nepieciešams 1. punkta izpildei, līgumslēdzējpusēs novērsīs esošos un neradīs jaunus šķēršļus tehnoloģijas nodošanai energomateriālu, produktu un ar to saistīto iekārtu un pakalpojumu jomā, ievērojot kodolmateriālu neizplatīšanas un citas starptautiskās saistības. ECT 24. panta trešās daļas b. punkts paredz, ka ECT nosacījumi, izņemot šīs normas 1. punktā minētos,

⁸²³ International Convention for the Unification of Certain Rules to Bills of Lading, as Amended by the Brussels Protocols of 1968 and 1979 (Hague-Visby Rules), Vol. 32, Issue S3 American Journal of International Law, pp. 121 -137.

⁸²⁴ *Roe T., Happold M.* Settlement of Investment Disputes Under the Energy Charter Treaty. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, p. 10.

⁸²⁵ *Herdegen M.* Principles of International Economic Law. Oxford: Oxford University Press, 2013, p. 120.

⁸²⁶ BverwGE 75, 285 (288).

⁸²⁷ Energy Charter Secretariat Reader's Guide to the Energy Charter Treaty. Pieejams: <http://www.encharter.org/upload/9/2038809502208514677380487897316925863021421737824f886v1.pdf> [aplūkots 2020. gada 9. jūnijā].

netiks interpretēti tā, lai tie atturētu līgumslēdzējpusi veikt jebkādu pasākumus, ko tā uzskata par nepieciešamiem, realizējot nacionālo politiku par kodolieroču neizplatīšanu, lai pildītu savas saistības saskaņā ar ECT par kodolieroču neizplatīšanu, kodolmateriālu piegādātāju vadlīnijas un citas starptautiskās kodoldrošības saistības vai pamatnostādnes.

Minēto vēsturisko notikumu un starptautisko instrumentu tvērumā jāatzīst, ka lielākoties valstis ir pamata ieguldītājs atomreaktoru izveidē un darbībā, jo ilgu laiku tika uzskatīts, ka privātais ieguldītājs bija par “vāju” vai riskantu, lai iesaistītos šāda mēroga projektos.⁸²⁸ Šobrīd situācija ir mainījusies. Par realitāti ir kļuvusi situācija, kurā daudzās valstīs lielākais finansējuma avots atomenerģijas ražošanā ir tieši privātais kapitāls, kas tiek izmantots, lai būvētu jaunus reaktorus, risinātu ar enerģiju saistītās problēmas un pat risinātu enerģētikas krīzes. Patlaban globālā šķautnē ir aktuāli liberalizēt šo nozari, un tiek atviegloti noteikumi par valsts dalību sabiedrībās, kas ražo atomenerģiju.⁸²⁹ OECD padome 2009. gada 25. maijā ir sagatavojusi rekomendāciju – vadlīnijas par uzņemošās valsts ieguldījumu politiku, kas saistīta ar nacionālo drošību.⁸³⁰ Taču jau iepriekš aplūkots regulējums norāda, ka šī nozare un ieguldītāja darbība tajā ietver ļoti augstu ne-komerčiālu risku, kas izriet no regulatīviem un fiskāliem klimata apsvērumiem. Regulējuma nenoteiktība un neparedzamība ir viens no determinantiem atomenerģijas ražošanas ieguldījumos.⁸³¹ Turklāt papildus šiem nekomerciālajiem riskiem vienlaikus ieguldījums ir arī pakļauts papildus komerciāliem riskiem jeb slogam, kas saistīts ar atomatkritumu uzglabāšanu un izmešanu (iznīcināšanu, apglabāšanu), kā arī apdrošināšanas prēmiju apmēriem, jo šobrīd spēkā esošiem starptautiskie līgumi paredz, ka kodolnegadījuma gadījumā atomreaktora operators ir pilnībā atbildīgs par nodarīto kaitējumu.⁸³² Līdz ar to runa ir par multimiljardu projektiem.⁸³³ Jau minētais apliecina, ka pastāv arī ar vides aizsardzību saistītas problēmas ne tikai uzņemošajām valstīm, bet arī kaimiņvalstīm, kā tas bija *Mox Plant* lietā. Proti, šajā lietā bija strīds starp Īriju un Lielbritāniju par rūpnīcas MOX darbību Sellafildā, Anglijas

⁸²⁸ Stanivuković M. State-Investor Disputes Connected to Foreign Investments in the Nuclear Energy Sector: A Review of the Two Case Arising under the Energy Charter Treaty. Zbornik radova Pravnog fakulteta, Novi Sad. 45., p. 254.

⁸²⁹ Wälde T.W. International Energy Investment. Vol. 17 Energy Law Journal, 1996, p. 193.

⁸³⁰ Guidelines for Recipient Country Investment Policies Relating to National Security. Recommendation adopted by the OECD Council on 25 May 2009. Pieejams: <https://www.oecd.org/daf/inv/investment-policy/43384486.pdf> [aplūkots 2020. gada 9. jūnijā].

⁸³¹ Financing of New Nuclear Power Plants, IAEA Nuclear Energy Series, 2008, p. 6. Pieejams: https://www-pub.iaea.org/MTCD/Publications/PDF/Pub1345_web.pdf [aplūkots 2020. gada 9. jūnijā].

⁸³² Paris Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy of 29 July 1960, as amended by the Additional Protocol of 28 January 1964, and by the Protocol of 16 November 1982, Arts. 3 and 10; Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage date May 21, 1963, IAEA INFCIRC/500, Arts. II and VII; Joint Protocol Relating to the Application of the Vienna Convention and the Paris Convention of 21 September 1988 INFCIRC/402.

⁸³³ Economics of Nuclear Power, Updated March 2020, World Nuclear Association. Pieejams: <https://www.world-nuclear.org/information-library/economic-aspects/economics-of-nuclear-power.aspx> [aplūkots 2020. gada 9. jūnijā].

ziemeļaustrumos, Īrijas jūras krastā. Rūpnīca ir paredzēta, lai pārstrādātu plutoniju no izlietotās atomdegvielas, sajaucot plutonija dioksīdu ar noplicināto urāna dioksīdu un pārveidojot to par jauktu oksīdu degvielu (*angļu val. – mixed oxide fuel*), ko var izmantot kā enerģijas avotu atomelektrostacijās.⁸³⁴

Atomtehnoloģijas un atomenerģijas ražošanā atļaujas ražot un ražošanas kontrolēšanas pamata elementus un principus, uz kuru pamata darbojas šī nozare, apzīmē ar jēdzienu kodoltiesības (*angļu val. – nuclear law*).⁸³⁵ Tās ietver minētos un daļā ilustratīvos noteikumus, kas ir pietiekami sarežģīti un tehniski savā saturā, lai atturētu ieguldītāju iesaistīties šāda rakstura avantūrā un uzsākt atomenerģijas ražošanu uzņemošajā valstī. Minētie ierobežojumi un noteikumi arī sarežģī identificēt ekonomiska rakstura aktivitāti, kas saistīta ar atomenerģiju. Piemēram, jautājumā par “ieguldījumu” ECT izpratnē, proti, noskaidrojot, vai ekonomiskā aktivitāte ir saistīta ar enerģētikas sektoru, SCC šķīrējtiesa *AMTO v. Ukraine* lietā vērtēja, vai par ieguldījumu var uzskatīt kapitāldaļu īpašumtiesības sabiedrībā, kura uz pasūtījuma līguma pamata veic elektroinstalācijas un tehniskās rekonstrukcijas un pilnveides darbus atomreaktorā.⁸³⁶

Precīzāk, lietā atbildētājs izteica iebildumus attiecībā uz šķīrējtiesas jurisdikciju, skaidrojot, ka AMTO kapitāldaļas EYUM-10 nekvalificējās kā ieguldījums atbilstoši ECT, jo tas neatbilda ECT 1. panta sestajā daļā paredzētajam. Proti, kapitāldaļām nebija saistības ar ekonomisku aktivitāti enerģētikas sektorā. AMTO bija sabiedrība, kas dibināta atbilstoši Latvijas tiesībām, kurai piederēja 67% no EYUM-10, slēgtas akciju sabiedrības, kas reģistrēta Ukrainā. EYUM-10 bija tiesību pārņēmējs valsts veidojumam, kas piedalījās Zaporožjes Atomelektrostācijas būvniecībā Ukrainā, un vēlāk kļuva par pakalpojumu piegādātāju šai atomelektrostacijai. Šķīrējtiesa, izvērtējot pušu paskaidrojumus, secināja, ka apzīmējums “saistīts ar” (ECT 1. panta sestā daļa) galvenokārt attiecas uz faktisko, nevis tiesisko asociāciju starp apgalvotajiem ieguldījumiem un saimniecisko darbību enerģētikas nozarē. Līgumattiecības ar enerģētikas ražotāju vien nav pietiekams, lai piemērotu ECT aizsardzību, ja līguma priekšmets nav funkcionālās attiecībās (saikne) ar enerģētikas nozari.

Citiem vārdiem, atvērtais apzīmējums “saistīts ar” ir jāinterpretē atbilstoši ECT mērķiem un jēgai, kas ir izteikts tā 2. pantā. Jebkurai iespējamā ieguldījuma saistītajai darbībai ir jābūt saistītai ar enerģētiku, un tai nav jāapmierina 1. panta piektajā daļā ietvertā definīcija saimnieciskās darbības jomai enerģētikas nozarē.⁸³⁷ Attiecīgi šķīrējtiesa nonāca pie secinājuma, ka konkrētajā gadījumā

⁸³⁴ Ģenerālvokāta M.Pjareša Maduru (*M.Poiarés Maduro*) secinājumi, sniegti 2006. gada 18. janvārī, Eiropas Savienības (bij. Kopienas) tiesas lietā: C-459/03 *Commission v Ireland*, 3. punkts.

⁸³⁵ *Stoiber C., Baer A., Pelzer N., Tonhauser W.* Handbook on Nuclear Law. Vienna: IAEA, 2003, p. 5. Pieejams arī: https://www-pub.iaea.org/mtcd/publications/pdf/pub1160_web.pdf [aplūkots 2020. gada 9. jūnijā].

⁸³⁶ *Limited Liability Company Amto v. Ukraine*, SCC Case No. 080/2005, Award, 26 March 2008, paras. 40, 42.

⁸³⁷ *Limited Liability Company Amto v. Ukraine*, SCC Case No. 080/2005, Award, 26 March 2008, para. 42.

pakalpojumus, kurus sniedz apspriestā sabiedrība, kurā prasītājs bija veicis ieguldījumu, tiešā veidā bija saistīti ar enerģijas ražošanu, un šie pakalpojumi bija sniegti atbilstoši virknei vienošanās noteikumu ilgā laika periodā. Šādos apstākļos prasītāja ieguldījums ir kvalificējams kā tāds, kas ir saistīts ar ekonomisku aktivitāti enerģētikas sektorā.⁸³⁸ Attiecīgi, EYUM-10 bija AES stratēģiskais partneris vairāk nekā 20 gadu garumā, un nav uzskatāms vien kā pakalpojumu sniedzējs, kas izņēmuma gadījumos sniedz izolētus un nesaistītus pakalpojumus AES. Līdz ar to var secināt, ka prasītājam pastāv ilgtermiņa līgumtiesiskas attiecības ar atomenerģijas ražotāju, un ņemot vērā, ka konkrētie pakalpojumi ir nozīmīgi enerģijas ražotāja darbībai, ir pietiekams pamats uzskatīt, ka konkrētā subjekta darbība ir uzskatāma par ieguldījumu ECT 1.panta sestās daļas izpratnē. Jāatzīmē, ka tiesību doktrīnā skaidrots, ka ekonomiskā aktivitāte, kas saistīta ar enerģētiku, var būt arī atkritumu izvešana un iznīcināšana no tādām enerģijas ražošanas būvēm kā elektrostacijām, ieskaitot radioaktīvos atkritumus no AES.⁸³⁹

Iespējams, minētais prakses piemērs savā ziņā ir pašsaprotams un loģiski izskaidrojams, taču faktiski AES darbības uzsākšana ir saistīta ar dažādu jurisdikciju pārklāšanos. Milzīgie finanšu līdzekļi, kas tiek ieguldīti, lai uzsāktu AES darbību, nāk no dažādām sabiedrībām vairākās jurisdikcijās. Sarežģītas korporatīvās struktūras var radīt problēmas nodibināt, vai un kādam BIT aizsardzības režīmam ir pakļauts konkrētais ieguldījums. Šķīrējtiesām tādējādi nākas caurdurt korporatīvo plīvuru (*angļu val. – piercing the corporate veil*), lai šķīrējtiesas varētu identificēt ieguldītāju, lai apmierinātu formālos jurisdikcijas priekšnoteikumus.⁸⁴⁰ Tādējādi, ir gandrīz noteikti skaidrs, ka uz ārvalstu ieguldītāju attiecas starptautiska līguma aizsardzība gadījumos, kad ārvalstu ieguldītājs ir veicis vai nu parāda, vai pašu kapitāla ieguldījumus AES būvniecības projektā neatkarīgi no ieguldījuma lieluma un, iespējams, neatkarīgi no jebkuriem uzņēmuma starpniekiem starp sākotnējo ārvalstu ieguldītāju un pašu ieguldījumu, ja vien BIT starp uzņemošo valsti un sākotnējo ārvalstu ieguldītāja piederības valsti neietver tipisku, visaptverošu un uz aktīviem balstītu ieguldījumu definīciju.⁸⁴¹

Pēc Fukušimas AES trīs no sešu reaktoru pilnīgu kodolu sabrukumu (pārkaršanas) 2011. gadā ieguldījumu klimats atomenerģijas ražotājiem krietni mainījās. Proti, šīs pārkaršanas rezultātā radioaktīvie materiāli no atomu kodoliem reaktoros nokļuva apkārtējā vidē, ieskaitot zemes dzīles, kas atradās tuvumā, un okeāna ūdeni. Līdz ar to bija nepieciešams veikt masveida evakuāciju

⁸³⁸ Limited Liability Company Amto v. Ukraine, SCC Case No. 080/2005, Award, 26 March 2008, para. 43.

⁸³⁹ Douglas Z. The International Law of Investment Claims. Cambridge: Cambridge University Press, 2009, p. 194.

⁸⁴⁰ Dugan C. Investor-State Arbitration. Oxford: Oxford University Press, 2008, p. 319.

⁸⁴¹ Skat.: Hrvatska Elektroprivreda d.d. v. Republic of Slovakia, ICSID Case No. ARB/05/24.

apkārtējās pilsētās un ciemos.⁸⁴² Fukušimas AES katastrofa ir novērtēta ar augstāko līmeni 7 Starptautiskā kodolnegadījumā skalā, kas atbilst arī Čenobiļas katastrofas novērtējumam.⁸⁴³ Minētais bija katalizators atkārtot globāli populāri pausto viedokli, kas skāra atomenerģijas ražošanas veidojumu drošību, proti, ka šis enerģijas ražošanas veids ir nedrošs un ļoti bīstams, kaut gan speciālisti un industrijas pārstāvji uzsver, ka Fukušimas AES reaktoru darbība bija droša, bet negadījums izcēlās sakarā ar zemestrīci.⁸⁴⁴

Pēc Fukušimas AES negadījuma liela daļa AES, ievērojot IAEA apkopoto informāciju, turpināja savu darbību, bet drastiskus soļus spēra Vācija.⁸⁴⁵ Attiecīgi jau iepriekš minētā prakse apstiprina, ka kodolenerģijas ražotāji un ar šo nozari saistītie ieguldītāji nav izņēmums, un ar šo ekonomisko aktivitāti saistīti strīdi nonāk līdz šķīrējtiesām. Piemēram, *Vattenfall* lietā 2012. gadā, vadoties no ECT 26. panta, Šveices enerģijas piegādātājs *Vattenfall* vērsās ar prasību šķīrējtiesā pret Vāciju, norādot, ka Vācija, apturot divu atomreaktoru darbību Vācijā pēc atomenerģijas likumdošanas izmaiņām, kas sekoja pēc Fukušimas katastrofas Japānā (*vācu val. - Energiewende*),⁸⁴⁶ pārkāpa ECT.⁸⁴⁷ Konkrētāk, *Vattenfall* ir vērsies pret Vāciju ar prasījumu par kompensācijas piedziņu vairāk kā 700 miljonu EUR apmērā, atbildot uz atomreaktoru slēgšanu Vācijas pilsētā *Krimmeļā* (*vācu val. - Krümmel*) and *Brunsbittelē* (*vācu val. - Brunsbüttel*). Strīda pamatā bija Vācijas Parlamenta 2011. gada lēmums līdz 2022. gadam atteikties no atomenerģijas izmantošanas, veicot grozījumus Atomenerģijas aktā (*vācu val. - Atomgesetz*).⁸⁴⁸ Atomenerģijas akts paredzēja, ka autorizācija ražot atomenerģiju AES beigsies katrai stacijai juridiski noteiktajā datumā. Akts paredzēja, ka ar 2011. gada 6. augustu nekavējoties tiek pārtraukta darbība 17 vecāko AES (*Biblis A, Neckarwestheim 1, Biblis B, Brunsbüttel, Isar 1, Unterweser, Philippsburg 1*) un *Krimmeļas* (*vācu val. - Krümmel*) atomreaktoros, kas bija slēgti kopš 2007. gada, ievērojot, ka tajā notikuši vairāki negadījumi. Pārējie atomreaktori tiks slēgti līdz 2022. gadam.⁸⁴⁹ Vācijas kanclere Angela D. Merkele

⁸⁴² Fukushima Daiichi Accident, Update May 2020, World Nuclear Association. Pieejams: <https://www.world-nuclear.org/information-library/safety-and-security/safety-of-plants/fukushima-daiichi-accident.aspx> [aplūkots 2020. gada 9. jūnijā].

⁸⁴³ Ibid.

⁸⁴⁴ Joyner D. Nuclear Power Plants Financing Post-Fukushima, and International Investment Law. *Journal of World Energy Law & Business*, Issue 4, 2013.

⁸⁴⁵ IAEA cuts nuclear power growth forecast, 12 November 2012, World Nuclear News. Pieejams: https://www.world-nuclear-news.org/EE-IEA_cuts_nuclear_power_growth_forecast-1211124.html [aplūkots 2020. gada 9. jūnijā].

⁸⁴⁶ The Legal Protection of Foreign Investment. A Comparative Study. Edited by Wenhua Shan. Oxford: Hart Publishing, 2012, p. 387.

⁸⁴⁷ *Vattenfall AB and others v. Federal Republic of Germany*, ICSID Case No. ARB/12/12.

⁸⁴⁸ The Thirteenth Amendment to the Atomic Energy Act (13. AtGÄanG v. 31.07.2011, BGBl I S. 1704 (No. 43)).

⁸⁴⁹ *Bernasconi-Osterwalder N., Hoffmann R.T.* The German Nuclear Phase-Out Put to the Test in International Investment Arbitration? Background to the new dispute *Vattenfall v. Germany (II)*. International Institute for Sustainable Development, June 2012, p. 3.

(*Angela D. Merkel*) atbalstīja AES darbības mūža ilgumu līdz 2036. gadam, taču politiskā nostāja un Atomenerģijas akts netika grozīts. Attiecīgi Vācijas valdības lēmums dramatiski samazināja 17 darbojošos AES mūžu, kā rezultātā šo AES īpašnieki ir vērsušies pret Vāciju tās tiesās.⁸⁵⁰

Vattenfall lieta cita starpā ir būtiska tādējādi, ka tas ir pirmais starptautisko ieguldījumu strīds, kurā privātais ārvalstu ieguldītājs ir vērsies šķīrējtiesā, ievērojot, ka valsts regulatīvas darbības tieši skārušas ieguldītāja AES.⁸⁵¹ Fukušimas katastrofa atkārtoti uzvirvoja jautājumā par investoru aizsardzību tieši AES kontekstā, ievērojot, ka pasaulē ir vērojama “atomenerģijas renesanse”, kas pēdējo 20-30 gadu laikā ir ievērojami palielinājusi AES būvniecību skaitu.⁸⁵² Starptautisko ieguldījumu aizsardzības līgumu fragmentācija un ECT ierobežotais tvērums ļauj pievērsties katras lietas individuālai analīzei, piemērojot BIT un atsevišķu MIT noteikumus, kā arī piemērot starptautisko paražu tiesību normas.

Līdz ar to ekspropriācijas risks nav izņēmums arī AES kontekstā. Valsts ar savu rīcību var samazināt AES darbības rezultātā sagaidāmo peļņu, kas varētu liecināt par to, ka ir notikusi ekspropriācija BIT izpratnē. Tas pieprasītu padziļinātu un ļoti specifisku faktisko apstākļu analīzi. Tāpat arī valstis var politiski izšķirties pilnībā atteikties no atomenerģijas izmantošanas, kas nozīmētu ārvalstu ieguldītājam piederoša AES *de facto* ekspropriāciju. Tomēr, skatot šo jautājumu no sabiedrības interešu sensitīvā rakstura prizmas, kas saistīts ar AES darbību, *inter alia* drošību, vides aizsardzību un sabiedrības veselības interesēm, it īpaši pēc Fukušimas katastrofas, uzņemotās valstis varētu būt īpaši piesardzīgas jautājumos par ieguldījumu aizsardzību, lai nepakļautu sevi riskam ciest zaudējumus, kas mērāmi miljardos. Šobrīd nav viennozīmīgas atbildes, kāda varētu būt valstu nostāja pret šo enerģijas izmantošanas veidu, taču ekonomiskā izpratnē tas ir ļoti vilinošs un var risināt daudzu valstu ar enerģētiku saistītās problēmas.

Autors secina, ka atomenerģijas izmantošana un ražošana kopumā tiek bieži apspriesta globālo lielvaru diskusijās, tāpēc šī nozare ir stingri regulēta un uzraudzīta no dažādu starptautisko organizāciju, tai skaitā IAEA, ANO un Euratom, puses. Tādējādi arī saprotams, ka ārvalstu ieguldījumu klimats, neskatoties uz ECT attiecināšanu uz šo sfēru, ir atšķirīgs tieši atomenerģijas kontroles, šīs enerģijas demilitarizācijas mērķu un globālās drošības aspektā līdzās ANO ST lietas *Nuclear Weapons* retorikai par valsts paš aizsardzības tiesībām. Neskatoties uz dažādiem praktiskiem un juridiskiem šķēršļiem veikt ieguldījumus atomenerģijas izmantošanas, ražošanas un ar šīm

⁸⁵⁰ *Bernasconi-Osterwalder N., Hoffmann R.T.* The German Nuclear Phase-Out Put to the Test in International Investment Arbitration? Background to the new dispute Vattenfall v. Germany (II). International Institute for Sustainable Development, June 2012, p. 3; skat. arī: *Rosnagel A., Hentschel A.* The Legalities of a Nuclear Shutdown. Bulletin of the Atomic Scientists, 68:55, 2012.

⁸⁵¹ *Joyner D.* Nuclear Power Plans Financing Post-Fukushima, and International Investment Law. Journal of World Energy Law & Business, Issue 4, 2013.

⁸⁵² Ibid.

nozarēm saistītās ekonomiskās aktivitātēs, šobrīd aizvien pieaug privātā kapitāla ieplūšana atomenerģijas ražošanas nozarē, un norit nozares liberalizācija. Taču plašāku ārvalstu ieguldījumu veikšanu bremsējoši faktori izriet no tādiem negadījumiem kā Černobiļas AES un Fukušimas AES, kas, piemēram, bija katalizators Vācijai atteikties no AES darbības visā tās teritorijā, tāpēc ekspropriācijas risks AES kontekstā ir augsts, valstīm paplašinot drošības prasības, kā arī atsakoties no šīs enerģijas izmantošanas vispār. Vairāku AES negadījumu iespaidā valstis piesardzīgi attiecas pret atomenerģijas izmantošanu, lai nepakļautu apdraudējumam drošības, vides aizsardzības un sabiedrības veselības intereses, tomēr tajā pašā laikā cenšas saglabāt sava ieguldījumu aizsardzības klimata pievilcīgumu potenciāliem ārvalstu ieguldītājiem

3.2. EKSPROPRIĀCIJAS IZPRATNE ŠĶIRĒJTIESU PRAKSĒ ATBILSTOŠI ECT 13. PANTAM

ECT 13. pants, kas ietvert noteikumus par ekspropriāciju, kā starptautiska līguma norma ir bijis pamatā virknei strīdu dažādās starptautiskās strīdu risināšanas institūcijās,⁸⁵³ kā arī pietiekami plaši aplūkots temats tiesību zinātnē.⁸⁵⁴ Jau iepriekš rakstīts, ka minētā norma satur noteikumus par ekspropriāciju, kuru substance starptautiskajās tiesībās un tādējādi arī ECT satura skaidrojums jau ir norādīts iepriekšējās nodaļās un tiks atsevišķi analizēts arī turpmākajās nodaļās (ekspropriācijas tiesiskuma priekšnoteikumi un kompensācijas noteikšana modeļi). Šobrīd attiecībā uz minēto normu ir svarīgi paskaidrot, ka norma ir sadalīta trīs daļās:

1. panta pirmā daļa paredz, ka “ieguldījumi” ECT izpratnē nevar tikt pakļauti ekspropriācijai, nacionalizācijai vai pasākumiem, kam būtu tāds pats efekts kā nacionalizācijai vai ekspropriācijai (“*Jebkuras Līgumslēdzējpusēs investoru investīcijas citai Līgumslēdzējpusēi piederošā teritorijā netiks nacionalizētas, ekspropriētas vai pakļautas mēriem, kam būtu tāds pats efekts kā nacionalizācijai vai ekspropriācijai [...]*”), kas nozīmē, ka klauzula faktiski

⁸⁵³ Skat. 181. atsauci.

⁸⁵⁴ Skat., piemēram: *Verhoosel G.* Foreign Direct Investment and Legal Constraints on Domestic Environmental Policies: Striking a Reasonable Balance between Stability and Change. Vol. 29 Issue 4 Law and Policy in International Business, 1998, p. 451; *Konoplyanik A., Wälde T.W.* Energy Charter Treaty and Its Role in International Energy. Vol. 24 Journal of Energy & Natural Resources Law, 2006, p. 523; *Roe T., Hapold M., Dingemans J.* Settlement of Investment Disputes under the Energy Charter Treaty. Cambridge: Cambridge University Press, 2011; *Niebruegge A.M.* Provisional Application of the Energy Charter Treaty: The Yukos Arbitration and the Future Place of Provisional Application in International Law. Vol. 8 Issue 1 Chicago Journal of International Law, 2007, p. 2007; *Meija-Lemos D.* Article 13 Expropriation. In: Commentary on the Energy Charter Treaty. Edited by Rafael Leal-Arcas. Elgar Commentaries. Cheltenham: Edward Elgar, 2018, p. 212; *Schreuer C.* The Concept of Expropriation under the ECT and other Investment Protection Treaties. In: Investment Arbitration and the Energy Charter Treaty. C.Ribeiro edition. JurisNet, LLC, 2006, pp. 108 – 159; *Coop G., Seif I.* ECT and States’ Right to Regulate. In: International Arbitration in the Energy Sector. Edited by Maxi Scherer. Oxford: Oxford University Press, 2020, pp. 224 – 232,

- lielākoties atbilst BIT ekspropriācijas klauzulu vārdiskajam tvērumam. To apstiprina arī tiesību doktrīnā minētais,⁸⁵⁵ un jau iepriekš izvērsti analizēts katrs no normā ietvertajiem aspektiem, piemēram, netiešās ekspropriācijas saturs, ietekmes uz ieguldījumu jeb seku pakāpes smagums, kas nepieciešams ekspropriācijas konstatēšanai u.c. aspekti. Kā tas paskaidrots iepriekšējās nodaļās, šīs normas izpratnē pārkāpums konstatējams, ja valsts rīcība sasniedz normā minētās iejaukšanās īpašuma tiesībās sekas, tās ir patstāvīgas un neatgriezeniskas, un kopumā īpašuma tiesības ir uzskatāmas par “iznīcinātām”, daļā piešķirot nozīmi ekonomiskajam zaudējumam, bet citos gadījumos ierobežojuma smaguma pakāpei.⁸⁵⁶ Turpmāk normā paskaidroti četri priekšnoteikumi, lai īstenotu ekspropriāciju, paredzot, ka ieguldījums netiks ekspropriēts, “[...] *izņemot gadījumos, kad ekspropriācija: [...]*”: a) notiek sabiedrības interesēs; b) nav diskriminējoša; c) notiek saskaņā ar pienācīgu procesu; d) saistīta ar tūlītējas, adekvātas un efektīvas kompensācijas izmaksu. Katrs no šiem kritērijiem ir klasiski iekļauts lielākoties BIT tekstos un attiecībā uz to izpratni (vismaz noteiktā mērā) ir izveidojusies ievērojama valsts un šķīrējtiesu prakse, kas aplūkota šī darba 4. un 5. nodaļā. Normā arī ietverti kritēriji, kas saistīti ar kompensācijas samaksas kārtību par labu ieguldītājam, paredzot, ka kompensācijai jāatbilst tirgus cenai laikā tieši pirms ekspropriācijas, vai laikā, kad par paredzamo ekspropriāciju kļuva zināms tādā veidā, ka tas ietekmēja ieguldījuma vērtību, un kompensācija jāizmaksā patiesā tirgus vērtībā pēc ieguldītāja lūguma brīvi konvertējamā valūtā pēc novērtēšanas dienas, kā arī kompensācijai papildus ir jāietver arī procentu maksājumu par kompensācijas samaksas nokavējumu;
2. panta otrā daļa noteic ieguldītāja tiesības uz pieeju tiesām vai citām kompetentām un neatkarīgām uzņemošās valsts tiesību aizsardzības institūcijām, ja ir aizskartas ieguldītāja intereses ar normas pirmās daļas pārkāpumu;
 3. panta trešā daļa precizē, ka ieguldītāja veikti kapitālieguldījumi, ieskaitot akciju turēšanu, var tikt pakļauti ekspropriācijas negatīvajām sekām,⁸⁵⁷ taču paturot prātā iepriekš norādīto, ka ECT pieprasa saiknes pastāvēšanu starp ieguldītāja ieguldījumu un ar enerģētikas sektoru saistītu ekonomisku aktivitāti.

⁸⁵⁵ *Schreuer C.* The Concept of Expropriation under the ECT and other Investment Protection Treaties. In: Investment Arbitration and the Energy Charter Treaty. C.Ribeiro edition. JurisNet, LLC, 2006, p. 109; Investment Arbitration and the Energy Charter Treaty. Edited by Clarisse Ribeiro. New York: JurisNet, LLC, 2006.

⁸⁵⁶ *Plama Consortium Limited v. Republic of Bulgaria*, ICSID Case No. ARB/03/24, Award, 27 August 2008, para. 193; *Mohammad Ammar Al-Bahloul v. The Republic of Tajikistan*, SCC Case No. V (064/2008), Partial Award on Jurisdiction and Liability, 2 September 2009, paras. 280 – 282; *Isolux Infrastructure Netherlands, BV v. Kingdom of Spain*, SCC Case No. V2013/153, Award, 12 July 2016, para. 841; *Meija-Lemos D.* Article 13 Expropriation. In: Commentary on the Energy Charter Treaty. Edited by Rafael Leal-Arcas. Elgar Commentaries. Cheltenham: Edward Elgar, 2018, p. 215.

⁸⁵⁷ *Meija-Lemos D.* Article 13 Expropriation. In: Commentary on the Energy Charter Treaty. Edited by Rafael Leal-Arcas. Elgar Commentaries. Cheltenham: Edward Elgar, 2018, p. 221.

Lai gan visā darbā ir ietverti dažādi skaidrojumi par ekspropriācijas izpratni un ECT 13. pantā ietverto jēdzienu interpretācijas un problemātikas analīze, autora ieskatā ir nepieciešams aplūkot praksē novērojamās diskusijas, kas skar minētās normas piemērošanu, lai izprastu, kādu aizskārumu gadījumos šķīrējtiesas ir nonākušas pie secinājuma, ka pārkāpts ECT 13. pants vai tieši pretēji – valsts ir rīkojusies atbilstoši starptautiskajām tiesībām.

Jau iepriekš minēts, ka Latvijai bija tas “gods” būt pirmajai valstij, pret kuru ārvalstu ieguldītājs vērsās sakarā ar ECT pārkāpumu, un izmantojot tajā ietvertos tiesiskās aizsardzības līdzekļus un strīdu risināšanas mehānismu. Proti, *Nykomb v. Latvia* lietā prasītājs uzskatīja, ka tā ieguldījums ir ekspropriēts, Latvijai grozot tās enerģētikas likumus.⁸⁵⁸ SCC šķīrējtiesa lietā atzina, ka “regulatīva atņemšana” pēc būtības var tikt uzskatīta par tiešu vai netiešu ekspropriāciju, taču izšķirošais ekspropriācijai noteikšanai ir novērtējums, kādā mērā pasākums ietekmēja ieguldījumu – ieguldītāja īpašumtiesības vai kontroli pār ieguldījumu.⁸⁵⁹ Taču šķīrējtiesa konstatēja, ka nav bijusi atņemšana vai iejaukšanās akcionāru tiesībās vai ierobežota valdes kontrole pār sabiedrību Windau, kas nozīmē, ka šķīrējtiesas ieskatā netika sasniegta netiešās ekspropriācijai kaitējuma smaguma pakāpe jeb ietekme uz ieguldītāja tiesībām, lai uzskatītu, ka ieguldījums ir ekspropriēts. Diskutabls ir jautājums, vai šajā lietā netika pieļautas vairākas būtiskas kļūdas, tajā skaitā, ka šķīrējtiesa kļūdaini nevērtēja Latvijas veikto pasākumu iedarbību uz ieguldītāja ieguldījuma vērtību.⁸⁶⁰ *AES Summit v. Hungary* lietā šķīrējtiesa, atšķirībā no *Nykomb* lietas, izskatot prasītāja ekspropriācijas prasījumu, ņēma vērā ne tikai atņemšanu vai kontroles ierobežojumu kā faktoru ekspropriācijas esamības novērtējumā, bet arī valsts rīcības iedarbību un sekas uz prasītāja ieguldījuma vērtību,⁸⁶¹ kas iepriekš aplūkotos precedentos dominē kā nepieciešamais elements ekspropriācijas noteikšanai.

Charanne v. Spain lietā SCC šķīrējtiesa, izvērtējot prasītāja pārmetumus par īpašumu tiesību aizskārumu, norādīja, ka peļņas samazinājums, kas izriet no saules bateriju uzstādīšanas projekta, nav uzskatāms par ieguldītāja ieguldījuma netiešo ekspropriāciju, tādējādi izmaiņas nacionālajā likumdošanā Spānijā tikai samazināja ieguldītāja peļņu, taču šādai rīcībai nebija būtiskas ietekmes uz ieguldītāja īpašuma tiesībām kopumā.⁸⁶² Pie līdzīgiem secinājumiem nonāca arī šķīrējtiesa *Mamidoil v. Albania* lietas spriedumā,⁸⁶³ kurā apstiprināts, ka peļņas samazinājums kā īpašuma tiesību

⁸⁵⁸ Nykomb Synergetics Technology Holding AB v. Republic of Latvia, SCC Case No. 118/2001, Award, 16 December 2003, para. 33.

⁸⁵⁹ Ibid., para. 33.

⁸⁶⁰ Ibid., para. 34.

⁸⁶¹ AES Summit Generation Limited and AES-Tisza Erőmű Kft v. The Republic of Hungary, ICSID Case No. ARB/07/22, Award, 23 September 2010, para. 14.3.3.

⁸⁶² Charanne and Construction Investments v. Spain, SCC Case No. V 062/2012, Award, 21 January 2016, para. 465.

⁸⁶³ Mamidoil Jetoil Greek Petroleum Products Societe S.A. v. Republic of Albania, ICSID Case No. ARB/11/24, Award, 30, March 2015, para. 625.

aizskāruma forma pati par sevi nerada ekspropriācijai pielīdzināmas sekas, līdz ar to šķīrējtiesa noraidīja prasītāja ar ECT 13. pantu motivēto prasījumu.

Šķīrējtiesa paskaidroja, ka tiešā tulkojumā ekspropriāciju raksturo specifiska ietekme uz īpašumu, nevis zaudējumi, kas nodarīti īpašumam. Ietekme var būt tieša atņemšana un var būt arī netieša, atņemot kādu no vairākiem esenciāliem īpašuma (tiesību) elementiem. Tradicionāli šie elementi ir saistīti ar no ieguldījuma izrietošo labumu baudīšanu, kontroli un valdījumu pār ieguldījumu. Ja kāds no šiem atribūtiem ir ietekmēts, rezultējošais zaudējums un vērtības zudums, kā arī izrietošo labumu zaudēšana var novest pie ekspropriācijas prasījuma.⁸⁶⁴ Minētajā lietā šķīrējtiesas ieskatā acīmredzami netika sasniegts tāds aizskārums, kas no valsts puses būtu radījis ieguldītājam tiešajai ekspropriācijai ekvivalentas sekas, kā tas ir konstatēts, piemēram, *Kardassopoulos v. Georgia* lietā,⁸⁶⁵ kurā šķīrējtiesa secināja, ka ir notikusi tiešā ekspropriācija, ņemot vērā, ka ieguldītāja ekskluzīvās tiesības uz cauruļvadu un ar to saistītās infrastruktūras izmantošanu un valdījumu tika tieši “izdzēstas” ar vairākiem valdības dekrētiem.

*Eiser v. Spain*⁸⁶⁶ lietas spriedumā tika izdarīti savdabīgi secinājumi strīdā, kurā skatīts jautājums par Spānijas atjaunojamās enerģijas regulējuma izmaiņu ietekmi uz ieguldītāja tiesībām. Proti, šķīrējtiesa neskatīja prasījumu par ekspropriāciju, jo tā nodibināja, ka ir noticis FET pārkāpums no Spānijas puses. Šķīrējtiesa, atsaucoties uz dažādiem procesuālās ekonomijas apsvērumiem, norādīja, ka netiešās ekspropriācijas pierādīšana nemainītu šķīrējtiesas piespriesto zaudējumu kompensācijas apmēru, tāpēc ieguldītāja ekspropriācijas prasījums netika izņemts pēc būtības. *Isolux v. Spain*⁸⁶⁷ lietā šķīrējtiesa tomēr vērtēja netiešās ekspropriācijas apstākļus sakarā ar Spānijas nacionālā regulējuma izmaiņām, kas skāra atjaunojamo enerģiju, taču šķīrējtiesa to noraidīja. *Blusun v. Italy*⁸⁶⁸ lietas spriedumā šķīrējtiesas sastāvs vērtēja izmaiņas Itālijas nacionālajā regulējumā par atjaunojamo enerģiju, kurā prasītājs uzsvēra, ka tā īpašums ir netieši ekspropriēts. Konkrētāk, prasītājs uzturēja pozīciju, ka zeme, kuru tas bija iegādājies ar uzcenojumu, lai īstenotu savu saules enerģijas ražošanas projektu, kļuva faktiski nevērtīga pēc Itālijas uz zemi attiecināmo ierobežojumu ieviešanas.⁸⁶⁹ Šķīrējtiesa prasītāja ECT 13. panta prasījuma tvērumā paskaidro, ka grūtības radās pieņemt, ka prasītājs vai tā saistītie subjekti ir samaksājuši par zemi tādā apmērā, kādā tā oriģināli

⁸⁶⁴ Mamidoil Jetoil Greek Petroleum Products Societe S.A. v. Republic of Albania, ICSID Case No. ARB/11/24, Award, 30, March 2015, para. 569.

⁸⁶⁵ Ioannis Kardassopoulos v. The Republic of Georgia, ICSID Case No. ARB/05/18, Award, 3 March 2010, para. 387.

⁸⁶⁶ Eiser Infrastructure Limited and Energía Solar Luxembourg S.à r.l. v. Kingdom of Spain, ICSID Case No. ARB/13/36, Award, 4 May 2017, paras. 352 – 353, 466.

⁸⁶⁷ Isolux Netherlands, BV v. Kingdom of Spain, SCC Case No. V 2013/153, Final Award, 17 July 2016, para. 868.

⁸⁶⁸ Blusun S.A., Jean-Pierre Lecorcier and Michael Stein v. Italian Republic, ICSID Case No. ARB/14/3, Award, 27 December 2016.

⁸⁶⁹ Ibid., para. 402.

bija vērtā. Tomēr zemes oriģinālā vērtība bija novērtētā kā lauksaimniecības zeme, un tā saglabāja šo (zemo) vērtību arī pēc projekta neīstenošanas. Tādējādi prasītāja ekspropriācijas arguments būtu pieņemams tikai tad, ja zemes vērtība pret Itālijas Republiku tiek uzskatīta par zemes vērtību, uz kuras tiktu īstenots ieguldītāja projekts, kas jau ir tiesīgs izmantot pašreizējās normatīvo aktu priekšrocības. Šķīrējtiesa šajā sakarā secina, ka, protams, prasītājs var uzskatīt, ka projekta izgāšanās iemesls, bija konstatētās izmaiņas Itālijas politikā un likumi, kas radīja vērtības zudumu. Šo argumentu izskatīja sakarā ar prasītāja pārmetumiem par FET pārkāpumiem, bet atzina, ka pamata apsvērumus par ECT 13. panta piemērošanu tas nemaina. Līdz ar to šķīrējtiesnešu vairākums secināja, ka samaksa par zemi tika veikta uz paša ieguldītāja risku un to nevar pārmest Itālijai.⁸⁷⁰ Prasītājam bija tiesības uz paaugstinātu zemes vērtību ar nosacījumu, ka ieguldījuma projekts tiks īstenots. Šķīrējtiesas spriedumā ietverts arī viena šķīrējtiesneša atsevišķais viedoklis, ar kuru – pretēji šķīrējtiesnešu vairākumam – motivēts, ka zemes izmantošanas ierobežojums ir uzskatāms par ekspropriācija. Atsevišķajā viedoklī pausts, ka šķīrējtiesnešu vairākums neņēma vērā faktu, ka projekta neizdošanās pamatā bija apstākļi, ka tika ieviesti zemes izmantošanas ierobežojumi, tādējādi zaudējumu apmērs bija jānosaka vismaz tādā apmērā, kādā ir zaudēta zemes vērtība.⁸⁷¹

Khan Resources v. Mongolia lietā⁸⁷² šķīrējtiesas lēmumā par tās jurisdikciju tieši un nepārprotami konstatēts, ka Mongolija prettiesiski ekspropriēja ārvalstu ieguldītāja ieguldījumu, pārkāpjot ECT 13. pantu, kad tā atteicās reģistrēt un padarīja par spēkā neesošu ieguldītāja urāna oksīda (radioaktīvo minerālu resursu ekspluatācijas) ieguves licenci, Mongolijas Augstākā tiesa ar tās nolēmumu nepamatoti atzina, ka licences atņemšana bija pamatots sods par nacionālā likuma pārkāpšanu, kaut arī šāds pārkāpums nemaz nepastāvēja. Vēl jo vairāk, Mongolijas rīcības patiesie motīvi bija saistīti ar plānu uzsākt sadarbību ar Krieviju urāna ieguvē, nevis lai sodītu ieguldītāju par it kā pieļautu nacionālo tiesību normu pārkāpumu.

No minētajiem ECT 13. panta piemēriem redzama decentralizēta ekspropriācijas izpratne un atšķirīga piemērošanas prakse jautājumā par ekspropriāciju. Lai gan jāatzīst, ka šīs apakšnodaļas mērķis nebija analizēt katru ekspropriācijas aspektu (tas darīts darba 2. nodaļā), taču redzams, ka ECT 13. pantā ietvertā ekspropriācijas definīcija un noskaidrošanas pazīmes atbilst jebkura BIT noteiktajam, ar nosacījumu, ka ECT ir piemērojams konkrētiem ieguldījumiem ar enerģētiku saistītās ekonomiskās aktivitātēs. Līdz ar to ECT 13. panta piemērošanā ir novērojamas tās pašas pretrunīgās iezīmes un nevienmērīgās nostājas par ekspropriācijas noteikšanas kritērijiem, kas kopumā saistīts ar

⁸⁷⁰ Blusun S.A., Jean-Pierre Lecorcier and Michael Stein v. Italian Republic, ICSID Case No. ARB/14/3, Award, 27 December 2016, para. 407.

⁸⁷¹ Ibid., para. 659.

⁸⁷² Khan Resources Inc., Khan Resources B.V., and Cauc Holding Company Ltd. v. The Government of Mongolia, UNCITRAL, Decision on Jurisdiction, 25 July 2012, para. 340.

starptautisko ieguldījumu tiesību strīdu izšķiršanas decentralizēto raksturu un apstākli, ka nepastāv saistošs precedents⁸⁷³ un *stare decisis* principa nepastāvēšanu starptautiskajās tiesībās.⁸⁷⁴ Tomēr aizvien pieaugoša ECT piemērošanas prakse varētu būt “zāles” šādu savstarpēji pretrunīgu precedentu novēršanai jeb līdzeklis, ar kura palīdzību izveidosies vienota izpratne ne tikai attiecībā par ECT 13. panta piemērošanu, bet radīsies arī vienota ekspropriācijas izpratne.

3.3. ATJAUNOJAMO ENERGORESURSU IEGULDĪJUMU EKSPROPRIĀCIJA

Autors darba ievadā, formulējot promocijas darba uzdevumus, norāda, ka viens no darba izpētes jautājumiem paredz noskaidrot, vai valsts ekonomiska rakstura atbalsta pasākumu pilnīga vai daļēja ierobežošana var tikt traktēta kā ekspropriācija. Atbilstoši darba 3.1. apakšnodaļā minētajam autors šīs apakšnodaļas ietvaros ir ieskicējis turpmāk aplūkoto problemātiku, kas skar atjaunojamo energoresursu ieguldījumu ekspropriāciju, un kritizē starptautisko šķīrējtiesu praksē sastopamo sašaurināto pieeju jautājumā, vai ekspropriācija ir konstatējama valsts nodrošināto ekonomiski stimulējošo pasākumu ierobežošanas gadījumos, it īpaši lietas *Nykomb v. Latvia* spriedumā ietverto secinājumu kontekstā.

Minētajā lietā šķīrējtiesa nekonstatēja netiešo ekspropriāciju, uz kuru atsaucās prasītājs, bet secināja, ka SIA “Windau” (Nykomb) tika pakļauta diskriminācijai ECT 10. panta pirmās daļas izpratnē. Minētais secinājums pamatots ar to, ka AS “Latvenergo” piedāvāja iegādāties elektroenerģiju ar dubultā tarifa koeficientu citām nacionālajām sabiedrībām, neparedzot tādu pašu izturēšanos pret SIA “Windau”, un nespēja pierādīt, ka nacionālās sabiedrības atradās atšķirīgos apstākļos attiecībā pret Nykomb piederošo SIA “Windau”.⁸⁷⁵ Atbilstoši minētajam, aktuāli diskutabls ir jautājums par *Nykomb v. Latvia* lietā analizētā valsts īstenotā ierobežojuma radīto seku kvalificēšanu atbilstoši ECT 13. pantam, proti, vai šķīrējtiesa nepieļāva kļūdu, noraidot Nykomb ekspropriācijas prasījumu. Arī tiesību doktrīnā norādīts, ka spriedumā šķīrējtiesa nesaredzēja nepieciešamību vērtēt citus ECT pārkāpumus pēc tam, kad tā bija secinājusi, ka Nykomb tika

⁸⁷³ *Hindeland S., Krajewski M.* Shifting Paradigms in International Investment Law: More Balances, Less Isolated, Increasingly Diversified. Oxford: Oxford University Press, 2016; *Hobér K.* Overview of Energy Charter Cases. In: International Arbitration in the Energy Sector. Edited by Scherer M. Oxford: Oxford University Press, 2020, p. 202.

⁸⁷⁴ *Schill S.* The Multilateralization of International Investment Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2009, p. 282.

⁸⁷⁵ *Nykomb Synergetics Tech. Holding AB v. The Republic of Latvia*, Arbitration Institute of the SCC, Case No. 118/2001 1, 8, 38 (2003).

diskriminēts.⁸⁷⁶ Tādējādi minētais spriedums ir pārāk “skops” sava satura ziņā, lai turpmāk praksē to varētu izmantot kā vadlīniju ECT piemērošanai.⁸⁷⁷

Vadoties no iepriekšējās apakšnodaļās norādītā, jāatzīst, ka pirmšķietami ECT 2. panta mērķa tvērumā (nojaukt ekonomiska un cita veida barjeras enerģētikas tirgū) ārvalstu ieguldītājam var tikt nodarīts kaitējums, ja uzņemošā valsts atsaka vai pārtrauc ekonomiska rakstura stimulējošu pasākumu, kas veicina ieguldījumu izdarīšanu atjaunojamo energoresursu jomā, piemērošanu. Proti, tādā veidā valsts var radīt tiešas vai netiešas ekonomiska rakstura barjeras ieguldītājam, kas ir šķērslis ārvalstu ieguldītājam ne tikai paplašināt savu darbību uzņemošajā valstī, bet arī turpināt darboties konkrētajā jomā kopumā. Līdz ar to rodas pamatots jautājums, vai ekonomiska atbalsta pasākumu ierobežojums vai to liegšana sasniedz tāda aizskāruma intensitāti, kas kvalificējama kā netiešā ekspropriācija. No vienas puses neapšaubāmi tas ir jautājums par iepriekš darbā aplūkoto seku konstatēšanu, ko var pierādīt neatkarīgi no valsts darbības un bezdarbības formas, taču no otras puses šādu analīzi apdraud apsvērumi par to, ka atbalsta atcelšana varētu drīzāk iejaukties ieguldītāja pašā darbībā uz konkrēta tiesiskā režīma saglabāšanu uzņemošajā valstī, un pat tikt traktēta kā komerciāla rakstura risks, pret kuriem starptautisko ieguldījumu līgumu noteikumi aizsardzību neparedz.

Lai rastu atbildes uz iepriekš norādītajiem jautājumiem, autors turpmāk padziļināti analizēs atjaunojamās enerģijas ieguldījumu strīdus un Latvijas rīcību ar jau bēdīgi slaveno obligātās iepirkuma komponentes (turpmāk tekstā - OIK) elementu, kas saistīts ar ekonomiska rakstura atbalsta paredzēšanu cita starpā arī ārvalstu ieguldītājiem, uzsākot atjaunojamo energoresursu ražošanu Latvijā. Kopumā, lai nonāktu pie darba uzdevumā noteiktā jautājuma - vai OIK atcelšana un atbalsta pasākuma ierobežošana kopumā varētu tikt traktēta kā netiešā ekspropriācija - atbildes, turpmāk ir jāaplūko atjaunojamās enerģijas nozares specifika ieguldījumu tiesību tvērumā no šķērējtiesu prakses perspektīvas un pašas OIK saturs.

Pievērosies atjaunojamo energoresursu ieguldījumiem, jāatzīmē, ka uzņemošās valsts normatīvo aktu stabilitāte ir jo īpaši neatsverami svarīga ārvalstu ieguldītājam enerģētikas sektorā, ievērojot, ka šādi ieguldījumi tipiski ir saistīti ar liela apmēra finansiālu resursu izlietošanu ilgtermiņa projektu īstenošanai.⁸⁷⁸ 2018. gadā Starptautiskā enerģētikas aģentūra (*angļu val. – International Energy Agency*) nāca klajā ar paziņojumu, ka ik gadu ir nepieciešami 3,5 triljoni USD, lai līdz 2050. gadam nodrošinātu, ka zemas oglekļa emisijas energoapgāde atbilstu globālajam enerģijas

⁸⁷⁶ *Gallagher N.* ECT and Renewable Energy Disputes. In: *International Arbitration in the Energy Sector*. Edited by Scherer M. Oxford: Oxford University Press, 2020, p. 259.

⁸⁷⁷ *Ibid.*

⁸⁷⁸ *Coop G., Seif I.* ECT and States' Right to Regulate. In: *International Arbitration in the Energy Sector*. Edited by Scherer M. Oxford: Oxford University Press, 2020, p. 221.

pieprasījuma minētajā gadā,⁸⁷⁹ no kuriem lielu daļu šobrīd nodrošina privātais kapitāls. Tādējādi valstis enerģētikas sektorā bieži vien piesaista ārvalstu ieguldītājus, ieviešot dažāda rakstura subsīdijas un atbalsta sistēmas, kuru izmaiņu gadījumā, piemēram, samazinot subsīdijas vai vispār liedzot atbalsta pasākumus, tiek radīts būtisks kaitējums ieguldītājam.⁸⁸⁰ Tomēr, neskatoties uz to, ka izmaiņām nacionālajā regulējumā ir potenciāls radīt kaitējumu ieguldītāja interesēm, regulatīva rakstura izmaiņas uzņēmējā valstī var būt attaisnojamas, un “policijas varas” doktrīnas ietvaros valstij ir tiesības īstenot savu suverēno varu un sabiedrības interesēs veikt nepieciešamās izmaiņas nacionālajos normatīvajos aktos. Kolidējošo doktrīnu – “ietekmes” un “policijas varas” doktrīnu, iztirzājums jau aplūkots darba 2.5. nodaļā, taču paliek atklāts jau minētais jautājums, vai valsts tiesības regulēt (*angļu val.* – *states’ right to regulate*) var pārkāpt leģitīmas varas izpausmes sliekšni un novest līdz ekspropriācijas kvalificēšanai, ja valsts ierobežo ieguldītāja tiesības saņemt subsīdijas vai cita rakstura atbalstu atjaunojamo energoresursu sektorā. Tādēļ ir nepieciešams aplūkot praksē paustās atziņas, lai rastu skaidrību par ieguldītāja paļāvību uz atbalsta sistēmas piemērošanu.

Praksē ir apstiprināts, ka atjaunojamo energoresursu ražošana ir ievērojami dārgāka nekā tas ir gadījumos, kad enerģijas ražošanai tiek izmantoti vidi degradējoši un videi kaitīgi enerģijas ražošanas veidi, kas ir novedis pie situācijas, ka ir nepieciešami nozīmīgi privāti ieguldījumi, lai realizētu atjaunojamo energoresursu ražošanu.⁸⁸¹ Ar mērķi veicināt šādu energoresursu ražošanu, valstis, to skaitā arī Latvija, ir izšķīrušās noteikt atvieglojumus, atceļot konkrētas tirgus barjeras ienākšanai tirgū, kā arī paredzējušas atbalsta pasākumus, kas veicinātu tirgus dalībniekus uzsākt, piemēram, atjaunojamās elektroenerģijas ražošanu. Jāatzīmē, ka ECT 19. panta pirmās daļas d. punkts paredz, ka ECT dalībnieki saskaņā ar savām starptautiskajām saistībām, kas skar ilgspējīgu attīstību un vides aizsardzību, pievērsīs īpašu uzmanību enerģētikas efektivitātes paaugstināšanai, atjaunojamo energoavotu attīstībai un izmantošanai, tīrā kurināmā izmantošanas tehnoloģijām un tehnoloģisko līdzekļu piesārņojuma samazināšanai pielietošanas veicināšanai. Pie liberāliem starptautiskā enerģētikas tirgus apstākļiem nereti, piemēram, elektroenerģijas ražošanā, tiek piesaistīts ārvalstu kapitāls, un projektus īsteno ārvalstu ieguldītāji, kuri paļaujas uz valsts atbalstu, kuru tie saņems uzņēmējā valstī, uzsākot savu darbību. Tas nozīmē, ka viens no būtiskākajiem iemesliem un iespējams arī vienīgais iemesls, kāpēc ārvalstu ieguldītājs uzņemas risku ieguldīt uzņēmējā valstī atjaunojamo energoresursu ražošanā, ir tieši paļāvība uz valsts noteiktā atbalsta

⁸⁷⁹ International Energy Agency: Perspectives for the Energy Transition. Investment Needs for a Low-Carbon Energy System. Pieejams: https://www.irena.org/-/media/Files/IRENA/Agency/Publication/2017/Mar/Perspectives_for_the_Energy_Transition_2017.pdf?la=en&hash=56436956B74DBD22A9C6309ED76E3924A879D0C7 [aplūkots 2021. gada 19. februārī].

⁸⁸⁰ *Coop G., Seif I.* ECT and States’ Right to Regulate. In: International Arbitration in the Energy Sector. Edited by Scherer M. Oxford: Oxford University Press, 2020, p. 221.

⁸⁸¹ *Ottinger R.L.* Renewable Energy in National Legislation: Challenges and Opportunities in Beyond the Carbon Economy: Energy Law in Transition. Boston, Donald N. Zillman eds., 2008, pp. 183, 186.

saņemšanu, kas rada jautājumu, vai gadījumā, ja valsts atceļ vai ierobežo ārvalstu ieguldītāja tiesības saņemt valsts atbalstu, notiek starptautisko tiesību pārkāpums. No minētā arī izriet, ka ieguldījumu veicinošs klimats, kas paredz ieguldītājam atbalstu tā darbības uzsākšanai, kā arī ieguldītājam paredzams ieguldījumu klimats, ir atslēga jaunu ieguldītāju piesaistē.

Starptautisko līgumu izpratnē saprotams, ka BIT un MIT noteikumi paredz ārvalstu ieguldītāja aizsardzību pret ekspropriāciju, un kopumā noteic noteikumus, kas paredz ieguldītāja aizsardzību pret nekomerciāliem riskiem. Tomēr šo noteikumu pastāvēšana ir tikai viens no elementiem, lai ieguldītājs izlemtu veikt ieguldījumu konkrētā valstī un lai ieguldītājs novērtētu riskus, kas saistīti ar šāda ieguldījuma izdarīšanu no tā tiesību aizsardzības viedokļa.⁸⁸² Vēl viens elements, kas tiek minēts kā atjaunojamo energoresursu ieguldījumu bremsējošs faktors, ir neskaidrais regulējums par atbalsta sistēmu atjaunojamo energoresursu tirgū.⁸⁸³ Minētā atbalsta nepieciešamība izriet no apstākļa, ka lielākoties atjaunojamo energoresursu ražošanas formas nevar sacensties ar izmaksām, kādas ir tradicionālos enerģijas iegūšanas veidos, proti, izmaksas un riski ir nesamērojami augstāki. Tomēr, ja ieguldījuma ekonomiskā dzīvotspēja ir atkarīga no atbalsta pasākumiem, tas arī pakļauj ieguldījumu noteiktam riskam, proti, ka atbalsta pasākumi tiks mainīti ieguldījuma darbības laikā, kā rezultātā ieguldītājs var ciest būtisku kaitējumu.⁸⁸⁴ Kopsakarā ar aplūkojamo problemātiku turpmāk minētā prakse apstiprina, ka atjaunojamo energoresursu ieguldījumu strīdos vairumā ir vērtēts jautājums, vai ekonomiska rakstura atbalsta ierobežošana ir aizskārums piemērojamā BIT vai MIT (īpaši ECT) izpratnē.

Praksē Spānijas atjaunojamo energoresursu atbalsta sistēma ir visai precīzs piemērs, lai raksturotu iepriekš ieskicēto problēmu un rastu vairākus risinājumus šīs apakšnodaļas analīzes ietvaros. Attiecīgi 2007. gadā Spānijas valdības ieviesa ļoti dāsnu atjaunojamo energoresursu atbalsta sistēmu, kas pēc būtības paredzēja ieguldītājiem to saražotās elektrības pārdošanu par garantētu cenu noteiktā laika periodā.⁸⁸⁵ Spānijas atbalsta sistēma ieguldītājiem bija ļoti ienesīga, taču ilgtermiņā tā paredzēja smagu nastu gala patērētājiem un Spānijas ekonomikai kopumā. 2007. gada beigās Spānija atskārta situāciju, ka, no vienas puses, atbalsts sistēma bija veiksmīga, jo Spānijā faktiski tika uzbūvētas 50% no visas pasaules saules enerģijas ieguves stacijām, bet, no otras puses, Spānijai kā

⁸⁸² *Verburg C., Waverijn J.* Liberalizing the Global Supply Chain of Renewable Energy Technology: The Role of International Investment Law in Facilitating Flows of Foreign Direct Investment and Trade. Brill Open Law No. 2, 2019, p. 107.

⁸⁸³ *Ibid.*, p. 108.

⁸⁸⁴ *Ibid.*, p. 109.

⁸⁸⁵ *Couture T., Gagnon Y.* An Analysis of Feed-In Tariff Remuneration Models: Implications for Renewable Energy Investment. Vol. 38, Issue 2 Energy Policy, 2010, pp. 955 – 965.

uzņemošajai valstij tika radīti augsti finansiāli riski.⁸⁸⁶ Pie šādiem apstākļiem radās tarifu deficīts, jo atbalsts nevarēja tikt atlīdzināts no elektrības patērētāju veiktajiem maksājumiem, jo elektrības tarifu noteica Spānijas valdības regulators. Proti, starpība starp regulatora noteikto elektrības tarifu un atbalsta sistēmas ietvaros noteikto elektrības pārdošanas cenu radīja minēto tarifu deficītu, kuru nesedza gala patērētājs, tādējādi radot Spānijai zaudējumus. Spānija, apzinoties piešķirtā atbalsta sekas, laika periodā no 2008. gada līdz 2014. gadam veica grozījumus tās nacionālajos normatīvajos aktos, lai mazinātu tarifu deficītu, kas bija katalizators neskaitāmām nacionāla un starptautiska mēroga tiesvedībām.⁸⁸⁷

2013. gadā un 2014. gadā Spānijā faktiski tika pilnībā atcelts iepriekšējais atbalsta režīms, aizstājot to ar faktiski jaunu atbalstu. Jaunā atbalsta sistēma precīzi tika apkopota četros galvenajos punktos lietas *Eiser v. Spain* spriedumā, kurā paskaidrots, ka, pirmkārt, jaunā režīma pamatā ir hipotētisks “standarta” ieguldījums un darbības izmaksas, kas attiecināms uz hipotētiski “efektīvajām” ražotnēm, kuru atlīdzības saņemšana ir ierobežota līdz 25 gadiem. Otrkārt, atlīdzība tiek aprēķināta, pamatojoties uz regulatora prognozēm par ieņēmumiem, kas nepieciešami, lai sasniegtu noteikto ekspluatācijas laika deklarāciju pirms nodokļu nomaksas 7,398% apmērā, pamatojoties uz hipotētiskām iekārtu izmaksām. Noteiktā peļņas norma var tikt mainīta ik pēc sešiem gadiem. Treškārt, atlīdzība ir balstīta uz jaudu, nevis ražošanas apjomu, likvidējot iepriekšējā režīma ietvaros pieejamo atbalstu, kas veicināja būvēt dārgākas, bet ražīgākas rūpnīcas. Atlīdzība tiek ierobežota ar hipotētisku “standarta rūpnīcas” ražošanas apjomu. Ceturtkārt, maksājumi, kas jau saņemti saskaņā ar iepriekšējo atbalsta režīmu, var tikt kreditēti pret mūža renti, kas pienākas saskaņā ar jauno režīmu, tādējādi ļaujot atgūt “pārpalikušās” summas, kas saņemtas iepriekšējā režīma laikā.⁸⁸⁸

Minētās izmaiņas bija augsne teju četrdesmit šķīrējtiesas procesu uzsākšanai pret Spāniju, kas galvenokārt bija saistīti ar pārmetumiem par ECT 10. panta pirmās daļas pārkāpumu (FET), it īpaši lietās apspriežot ieguldītāja tiesisko paļāvību. Tiesiskās paļāvības kontekstā strīdos pret Spāniju tiek aplūkoti divi aspekti: 1) paļāvība uz tiesisko stabilitāti; 2) tiesiskā paļāvība, ka regulatīva rakstura izmaiņas tiks ieviestas taisnīguma un vienlīdzības robežās. Lai gan tiesiskā paļāvība vērtēta no FET viedokļa, taču izteiktās turpmāk analizētās atziņas ir vērtīgs avots, noskaidrojot, vai ārvalstu ieguldītājs var paļauties uz atbalsta režīmu, un līdz ar tā atcelšanu vai grozīšanu var runāt par

⁸⁸⁶ *Verburg C., Waverijn J. Liberalizing the Global Supply Chain of Renewable Energy Technology: The Role of International Investment Law in Facilitating Flows of Foreign Direct Investment and Trade. Brill Open Law No. 2, 2019, p. 111.*

⁸⁸⁷ *Ibid.*, p. 111.

⁸⁸⁸ *Eiser Infrastructure Limited and Energía Solar Luxembourg S.à r.l. v. Kingdom of Spain, ICSID Case No. ARB/13/36, Final Award, 4 May 2017, para. 148.*

ekspropriācijas prasījumu pamatotību, ja rezultātā ieguldītājs ir cietis ekspropriācijai raksturīgas sekas.

Attiecīgi tiesiskās stabilitātes arguments Spānijas gadījumā ir skaidrots tādējādi, ka ieguldītājs ir veicis ieguldījumu, balstoties uz spēkā esošo regulējumu, kas paredzēja labvēlīgu režīmu ieguldītājam. Spānija, grozot atbalsta sistēmu un faktiski pilnībā atsakoties no tās, radīja ieguldītājam negatīvas sekas. Citiem vārdiem, ieguldītājs paļāvās uz tiesiskā režīma stabilitāti un atlīdzību, ko tas bija tiesīgs saņemt par pārdoto enerģiju. Tomēr akceptēt, ka šāds tiesiskās stabilitātes arguments paredz ieguldītājam tiesības paļauties uz jebkāda tiesiskā režīma saglabāšanu neierobežotā laikā, nozīmētu, ka jebkuras izmaiņas nacionālajā regulējumā novestu pie secinājuma, ka ir pārkāpti BIT vai MIT noteikumi.⁸⁸⁹

Šāds arguments, ievērojot, kādas sekas tas varētu radīt valstīm, tika pilnībā noraidīts vairākās lietās pret Spāniju.⁸⁹⁰ Konkrētāk, šķīrējtiesa lietā *Charanne v. Spain* norādīja, ka vispārīga paļaušanās uz tiesiskā režīma nemainīgumu netiek aizsargāta starptautiskajās tiesībās, ja nepastāv tiešs uzņemošās valsts solījums negrozīt konkrēto regulējumu.⁸⁹¹ Teju identiski secinājumi tika izdarīti arī lietās *Eiser v. Spain*⁸⁹² un lietās *Antin v. Spain*⁸⁹³ spriedumā. Tomēr, neskatoties uz minētajām atziņām, teju identiska satura strīdā lietā *Novenergia v. Spain* šķīrējtiesa atzina, ka tie paši normatīvie akti, kuri analizēti *Eiser v. Spain* un *Antin v. Spain* lietā, ir pietiekams avots, uz kuru ieguldītājs var balstīt savu tiesisko paļāvību, kas ir aizsargāta atbilstoši ECT.⁸⁹⁴ Autora ieskatā, šāds secinājums ir visai pretrunīgs, ņemot vērā, ka pati šķīrējtiesa *Novenergia v. Spain* lietās spriedumā atzina, ka konkrētie normatīvie akti nebija tieši vērsti uz ārvalstu ieguldītāju.⁸⁹⁵ Tādējādi ar minētās lietas spriedumu šķīrējtiesa ne tikai atkāpās no līdzšinējās ECT piemērošanas prakses, bet arī paplašināja ECT piemērošanu jautājumā, kas skar tiesisko paļāvību. Citāda situācija bija lietā *Masdar v. Spain*,

⁸⁸⁹ *Bonnitcha J.* Substantive Protection under Investment Treaties. A Legal and Economic Analysis. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, p. 184.

⁸⁹⁰ *Charanne and Construction Investments v. Kingdom of Spain*, SCC Case No. V 062/2012, Final Award, 21 January 2016; *Eiser Infrastructure Limited and Energía Solar Luxembourg S.à r.l. v. Kingdom of Spain*, ICSID Case No. ARB/13/36, Final Award, 4 May 2017; *Infrastructure Services Luxembourg S.à.r.l. and Energia Termosolar B.V. (formerly Antin Infrastructure Services Luxembourg S.à.r.l. and Antin Energia Termosolar B.V.) v. Kingdom of Spain*, ICSID Case No. ARB/13/31, Award, 15 June 2018.

⁸⁹¹ *Charanne and Construction Investments v. Kingdom of Spain*, SCC Case No. V 062/2012, Final Award, 21 January 2016; *Eiser Infrastructure Limited and Energía Solar Luxembourg S.à r.l. v. Kingdom of Spain*, ICSID Case No. ARB/13/36, Final Award, 4 May 2017, para. 499.

⁸⁹² *Eiser Infrastructure Limited and Energía Solar Luxembourg S.à r.l. v. Kingdom of Spain*, ICSID Case No. ARB/13/36, Final Award, 4 May 2017, para. 362.

⁸⁹³ *Infrastructure Services Luxembourg S.à.r.l. and Energia Termosolar B.V. (formerly Antin Infrastructure Services Luxembourg S.à.r.l. and Antin Energia Termosolar B.V.) v. Kingdom of Spain*, ICSID Case No. ARB/13/31, Award, 15 June 2018, paras. 530. – 531, 538.

⁸⁹⁴ *Novenergia II - Energy & Environment (SCA) (Grand Duchy of Luxembourg), SICAR v. The Kingdom of Spain*, SCC Case No. 2015/063, Final Award, 15 February 2018, paras. 666 – 668.

⁸⁹⁵ *Ibid.*, para. 715.

kurā valdība bija devusi tiešu solījumu iepirkt no ieguldītāja elektrību par atbalsta sistēmu regulējošajos normatīvajos aktos noteikto atlīdzību, jo šķīrējtiesas ieskatā ieguldītājam bija tiesiskā paļāvība, ka nacionālais regulējums netiks grozīts, tā rezultātā piespriežot par labu ieguldītājam 64 miljonu eiro atlīdzinājumu.⁸⁹⁶ Otrs arguments, ko izmantoja ieguldītāji Spānijas atjaunojamo energoresursu atbalsta sistēmas strīdos, bija tāds, ka valstis ir pārkāpušas tiesisko paļāvību, jo regulatīvās izmaiņas bija pārsniegušas taisnīguma un vienlīdzības robežas (FET pārkāpums). Ieguldītāju ieskatā, pat nepastāvot valsts konkrētām saistībām pret ieguldītāju saglabāt neskartu tiem labvēlīgo atbalsta sistēmu, Spānija rīkojās pretrunā ekonomiskam saprātīgumam, sabiedrības interesēm vai samērīguma principam.⁸⁹⁷

Šķīrējtiesa *Charanne v. Spain* lietas spriedumā akceptēja šādu argumentāciju, atzīstot, ka ārvalstu ieguldītājam ir tiesiskā paļāvība, ka, modificējot spēkā esošo regulējumu, kas attiecās uz ieguldījumu, valsts nerīkosies nesaprātīgi, valsts ievēros samērīguma principu un sabiedrības intereses.⁸⁹⁸ Šķīrējtiesas ieskatā, attiecībā uz samērīgumu šis kritērijs ir izpildīts tiktāl, ciktāl izmaiņas nav apgrūtināšas vai nevajadzīgs un nerada pēkšņu un neparedzamu tiesiskā regulējuma būtisku noteikumu atcelšanu.⁸⁹⁹ Tomēr šķīrējtiesa noraidīja šo argumentu, jo Spānijas jaunais atbalsta režīms paredzēja tikai atsevišķas izmaiņas, kas fundamentāli neizmainīja atbalsta režīmu. Tomēr ar minēto nolēmumu tika atzīmēts, ka ECT izpratnē, arī valstij neuzņemoties konkrētus pienākumus saglabāt neskartu piemērojamo tiesisko režīmu, var pārkāpt FET standartu, kam pēc būtības ir daudz tālejošākas sekas ECT piemērošanas praksē⁹⁰⁰, tajā skaitā arī attiecībā uz ECT 13. panta piemērošanu.

Vēlāk praksē *Charanne v. Spain* lietā norādītie kritēriji – sabiedrības intereses un nesaprātīgums, tika kritizēti, jo tie ir pārāk plaši un pakļauti valsts vienpusējam novērtējumam.⁹⁰¹ Attiecīgi *Blusun v. Spain* lietā šķīrējtiesa norādīja, ka, ja nav nodibinātas īpašas saistības starp ieguldītāju un valsti, valstij nav pienākuma piešķirt subsīdijas, piemēram, regulētos tarifus, vai saglabāt tos nemainītus pēc to piešķiršanas. Bet, ja tie tiek likumīgi piešķirti un ja rodas vajadzība tos grozīt, tas būtu jādara tādā veidā, kas nav nesamērīgs ar tiesību akta grozījumu mērķi, un būtu pienācīgi jāņem vērā atbalsta saņēmēju saprātīgas paļāvības intereses, jo, iespējams, atbalsta saņēmēji

⁸⁹⁶ Masdar Solar & Wind Cooperatief U.A. v. Kingdom of Spain, ICSID Case No. ARB/14/1, Award, 16 May 2018, paras. 123, 511 – 522.

⁸⁹⁷ Skat., piemēram, *Charanne and Construction Investments v. Kingdom of Spain*, SCC Case No. V 062/2012, Final Award, 21 January 2016, para. 513.

⁸⁹⁸ *Charanne and Construction Investments v. Kingdom of Spain*, SCC Case No. V 062/2012, Final Award, 21 January 2016, para. 514.

⁸⁹⁹ *Ibid.*, para. 517.

⁹⁰⁰ *Verburg C., Waverijn J.* Liberalizing the Global Supply Chain of Renewable Energy Technology: The Role of International Investment Law in Facilitating Flows of Foreign Direct Investment and Trade. Brill Open Law No. 2, 2019, p. 117.

⁹⁰¹ *Blusun S.A., Jean-Pierre Lecorcier and Michael Stein v. Italian Republic*, ICSID Case No. ARB/14/3, Final Award, 27 December 2016, para. 318.

ir izlietojuši ievērojamus līdzekļus, lai uzsāktu darbību, pamatojoties uz iepriekšējo režīmu.⁹⁰² Minētās lietas *Blusun v. Spain* sprieduma secinājumi ļauj uzskatīt, ka ECT aizsargā ārvalstu ieguldītāju pret nesamērīgu valsts pasākumu īstenošanu, kas reducē atjaunojamo energoresursu ieguldītāju atbalstu.

Aplūkojot lietas *Eiser v. Spain* spriedumu, redzams, ka, šķīrējtiesas ieskatā, nacionālā režīma izmaiņas pārsniedza taisnīguma un vienlīdzības robežas, tādējādi pārkāpjot ECT FET standartu, jo samazināja ieguldītājam pienākošos atlīdzību par 66% un ieguldījuma vērtību no 125 miljoniem eiro līdz 4 miljoniem eiro, kas ļāva šķīrējtiesai piedzīt par labu ieguldītājam 128 miljonus eiro.⁹⁰³ Minētos *Eiser v. Spain* secinājumus akceptēja šķīrējtiesa lietas *Antin v. Spain* spriedumā, konstatējot ECT pārkāpumu un piedzenot par labu ieguldītājam 112 miljonus eiro.⁹⁰⁴

Tomēr tāpat kā attiecībā pret tiesiskās stabilitātes argumentu, arī pret aplūkotajiem secinājumiem kritiski ir izteikusies šķīrējtiesa *Novenergia v. Spain* lietā. Šķīrējtiesa skaidroja, ka Spānijas ieviestās izmaiņas iepriekš piemērotajā atbalsta sistēmā bija tik radikālas un negaidītas, ka tās izgāja ārpus akceptētā un saprātīga likumdošanas un regulējuma tvēruma, tādējādi pilnībā transformējot un grozot tiesisko un biznesa vidi, kādā ieguldījums tika veikts.⁹⁰⁵ Līdz ar to minētajā lietā šķīrējtiesa nodibināja zemāku aizskāruma sliekšni, lai konstatētu ECT pārkāpumu, kā rezultātā par labu ieguldītājam tika piedzīta zaudējumu atlīdzība 53 miljonu eiro apmērā.

Lai gan minētā argumentācija lielākoties ir attiecināma uz FET režīma pārkāpumiem, taču tā norāda, ka kopumā ieguldītājs vismaz noteiktā daļā var paļauties, ka izmaiņas atbalsta sistēmā tiks veiktas samērīgi. Tomēr jau iepriekš paskaidrots, ka *Charanne v. Spain* lietā SCC šķīrējtiesa, izvērtējot prasītāja pārmetumus par īpašumu tiesību aizskārumu, norādīja, ka peļņas samazinājums, kas izriet no saules bateriju uzstādīšanas projekta, nav uzskatāms par ieguldītāja ieguldījuma netiešo ekspropriāciju, jo izmaiņas nacionālajā regulējumā Spānijā tikai samazināja ieguldītāja peļņu, taču šādai rīcībai nebija būtiska ietekme uz ieguldītāja īpašuma tiesībām kopumā.⁹⁰⁶ Tas nozīmē, ka teorētiski šķīrējtiesa nenoraidīja argumentu, ka ekspropriācija var būt konstatējama ar izmaiņām atbalsta sistēmās, taču akcentēja ekspropriācijas pierādīšanai nepieciešamās sekas. Arī *Isolux v.*

⁹⁰² Blusun S.A., Jean-Pierre Lecorcier and Michael Stein v. Italian Republic, ICSID Case No. ARB/14/3, Final Award, 27 December 2016, para. 319.

⁹⁰³ Eiser Infrastructure Limited and Energía Solar Luxembourg S.à r.l. v. Kingdom of Spain, ICSID Case No. ARB/13/36, Final Award, 4 May 2017, paras. 141, 414, 417.

⁹⁰⁴ Infrastructure Services Luxembourg S.à.r.l. and Energia Termosolar B.V. (formerly Antin Infrastructure Services Luxembourg S.à.r.l. and Antin Energia Termosolar B.V.) v. Kingdom of Spain, ICSID Case No. ARB/13/31, Award, 15 June 2018.

⁹⁰⁵ Novenergia II - Energy & Environment (SCA) (Grand Duchy of Luxembourg), SICAR v. The Kingdom of Spain, SCC Case No. 2015/063, Final Award, 15 February 2018, para. 695.

⁹⁰⁶ Charanne and Construction Investments v. Spain, SCC Case No. V 062/2012, Award, 21 January 2016, para. 465.

*Spain*⁹⁰⁷ lietā, vērtējot netiešās ekspropriācijas apstākļus sakarā ar Spānijas nacionālā regulējuma izmaiņām, kas skāra atjaunojamo enerģiju, šķīrējtiesa noraidīja ECT 13. panta prasījumu.

Līdz ar to minētie tiesiskās paļāvības standarti ļauj atklāt, vai ieguldītāja paļāvība vispār ir aizsargājama pēc tam, kad ekspropriācija ir konstatēta. Jo valsts rīcībai, tai pārsniedzot jebkādu saprātīgu saimnieciskajai darbībai paredzēto risku, kas nav saistīts ar ierastu valsts regulāciju - piemēram, ja veiktās izmaiņas atbalsta sistēmā pārsniedz jebkādu saprātīgu likumdošanas un biznesa regulācijas tvērumu -, var būt potenciāls sasniegt ekspropriācijai raksturīgās sekas. Minētais sasaucas ar iepriekš darbā izdarīto secinājumu, ka pirmkārt, ir jānosaka, vai valsts rīcība ir kvalificējama kā ekspropriācija *per se*, un apstipriņošanas atbildes gadījumā ir jānovērtē, vai valsts rīcība bija saprātīgi sagaidāma ieguldītājam un vai ieguldītājs varēja paļauties uz konkrēta režīma saglabāšanu, kas tam bija labvēlīgs.

Minētās šķīrējtiesu lietas parāda, ka pārmaiņas nacionālajā regulējumā, ar kurām ierobežots ekonomiska rakstura atbalsts ārvalstu ieguldītājiem atjaunojamo energoresursu sfērā, var radīt būtisku kaitējumu ieguldītājiem. Atšķirīga piemērošanas prakse un sadrumstalota interpretācija rada risku efektīvai ārvalstu ieguldījumu aizsardzībai, neskatoties uz BIT vai MIT (tai skaitā ECT) noteiktajām garantijām. Tomēr šī prakse apstiprina, ka noteiktos gadījumos ieguldītājam ir tiesiskā paļāvība uz nacionālās atbalsta sistēmas nemainīgumu tādā izpratnē, ka izmaiņas nevar būt nesaprātīgas, neproporcionālas, un izmaiņu ieviešanas gaitā ir jāņem vērā atbalsta saņēmēja (ieguldītāja) būtisks resursu ieguldījums. Tas noved pie secinājuma, ka noteiktos apstākļos ārvalstu ieguldītājs var paļauties uz nacionālā atbalsta sistēmu un tās ietvertā atbalsta saglabāšanu, un, ierobežojot ieguldītāju tādā mērā, kas sasniedz tiešajai ekspropriācijai raksturīgās sekas, var runāt ne tikai FET standarta attiecināšanu uz konkrēto dzīves gadījumu, bet arī par ECT 13. panta piemērošanu.

Pievēršoties OIK, lai noskaidrotu, vai minētie secinājumi ir tikpat lielā mērā attiecināmi arī uz OIK, ir jāpaskaidro tās saturs. Uzreiz jāmin, ka apstiprinājumu minēto secinājumu piemērošanai arī uz OIK var iegūt no lietas *Nykomb v. Latvia* sprieduma. Valsts atbalsts mazajai hidroenerģētikai Latvijā sākotnēji noteikts ar 1995. gada 14. marta Ministru kabineta noteikumiem Nr.54 "Par Latvijas Republikā ražotās elektroenerģijas iepirkuma cenām", garantējot elektroenerģijas pārpalikumu iepirkšanu no mazajām hidroelektrostacijām par divkārtu realizācijas tarifu 8 gadus pēc hidroelektrostācijas nodošanas ekspluatācijā.⁹⁰⁸ Minētie noteikumi zaudēja spēku 1995. gada

⁹⁰⁷ *Isolux Netherlands, BV v. Kingdom of Spain*, SCC Case No. V 2013/153, Final Award, 17 July 2016, para. 868.

⁹⁰⁸ 1995. gada 14. marta Ministru kabineta noteikumi nr. 54 "Par Latvijas Republikā ražotās elektroenerģijas iepirkuma cenām": Ministru kabineta noteikumi. Latvijas Vēstnesis, 1995. 21. marts, nr. 43.

11. oktobrī ar Satversmes tiesas 1997.gada 7.maija spriedumu lietā Nr. 04-01(97).⁹⁰⁹ Vēlāk šīs normas nostiprinātas 1998. gada 6. oktobra Enerģētikas likumā⁹¹⁰. Kā to paredz Enerģētikas likuma 2. pants, tad tas reglamentā enerģētiku kā tautsaimniecības nozari, kas aptver energoresursu iegūšanu un izmantošanu dažāda veida enerģijas ražošanai, enerģijas pārveidi, iegādi, uzglabāšanu, sadali, tirdzniecību un izmantošanu. Likuma 4. pantā tiek deklarēts, ka tieši enerģētika ir valsts tautsaimniecības politikas sastāvdaļa, un 3. pantā cita starpā ir noteikts mērķis veicināt saudzējošāku enerģētikas ietekmi uz vidi un vidi saudzējošāku efektīvu tehnoloģiju izmantošanu, kas atbilst aplūkotajiem ECT mērķim. Līdz ar to ar Enerģētikas likuma regulējumu Latvijā tika paredzēts obligātais iepirkums no hidroelektrostacijām, vēja un saules stacijām, kuru ekspluatācija uzsākta līdz 2005. gada 1. janvārim, garantējot elektroenerģijas pārpalikuma iepirkšanu par divkāršu realizācijas tarifu astoņus gadus pēc staciju nodošanas ekspluatācijā. Attiecīgi 2001. gada 1. jūnijā tika veikti grozījumi Enerģētikas likumā, nosakot, ka ir jauna divkārša tarifa piemērošanas kārtība; atbalsts attiecas tikai, ja ekspluatācija uzsākta līdz 2003. gada 1. janvārim; 40. panta pirmā daļa nav attiecināma uz tiem ražotājiem, kas līdz 2001. gada 1. jūnijam ir saņēmuši licenci un licences noteiktajā termiņā uzsākuši ražotnes ekspluatāciju; pēc 8 gadu perioda cenu noteic Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisija. Ar 2005. gada 15. aprīļa grozījumiem Enerģētikas likumā likumdevējs paredzēja izslēgt no likuma tā VII nodaļu, kā arī 40. pantu, līdz Elektroenerģijas tirgus likuma⁹¹¹ spēkā stāšanās 2005. gada 8. jūnijā. Vēlāk atbalsts atjaunojamo energoresursu ražotājiem ietverts Elektroenerģijas tirgus likuma 30. un 31. pantā.

Tātad no minētajiem normatīvajiem aktiem izriet, ka pēc būtības OIK ir valsts atbalsta sistēma elektroenerģijas ražotājiem, kuri elektroenerģiju ražo koģenerācijas stacijās vai arī no atjaunojamiem energoresursiem. Konkrētāk, atbilstoši Elektroenerģijas tirgus likuma 28. – 30. panta regulējumam, likumdevējs ir noteicis atbalsta pasākumus, kas ietver tiesības koģenerācijas procesā vai no atjaunojamo energoresursiem saražoto elektroenerģiju pārdot obligātā iepirkuma ietvaros.⁹¹² Elektroenerģijas tirgus likums paredz, ka valsts atbalstu īsteno publiskais tirgotājs. Publiskais

⁹⁰⁹ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 1997. gada 7. maija spriedums lietā Nr. 04-01(97) „Par Ministru kabineta 1997. gada 10. janvāra noteikumu nr. 23 „Grozījumi likumā „Par uzņēmējdarbības regulēšanu enerģētikā” (izdoti Satversmes 81. pantā noteiktajā kārtībā) atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 81.pantam un Ministru kabineta 1995. gada 14. marta noteikumu nr. 54 „Par Latvijas Republikā ražotās elektroenerģijas 2 iepirkuma cenām” atbilstību Latvijas Republikas Satversmei, likumam „Par uzņēmējdarbības regulēšanu enerģētikā” un citiem likumiem””.

⁹¹⁰ Enerģētikas likums: LV likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 22. septembris, nr. 273/275 (1334/1336).

⁹¹¹ Elektroenerģijas tirgus likums: LV likums. Latvijas Vēstnesis, 2005. 25. maijs, nr. 82.

⁹¹² Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2019. gada 18. aprīļa spriedums lietā Nr. 2018-16-03 “Par Ministru kabineta 2009. gada 10. marta noteikumu Nr. 221 “Noteikumi par elektroenerģijas ražošanu un cenu noteikšanu, ražojot elektroenerģiju koģenerācijā” 91., 92., 98. un 99. punkta, 8. pielikuma 2. punkta un Ministru kabineta 2010. gada 16. marta noteikumu Nr. 262 “Noteikumi par elektroenerģijas ražošanu, izmantojot atjaunojamus energoresursus, un cenu noteikšanas kārtību” 63.8 punkta pēdējā teikuma, 106., 107., 113. un 114. punkta, 10. pielikuma 2. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 64. pantam”, secinājumu daļas 10. punkts.

tirgotājs no elektroenerģijas ražotājiem iepērk elektroenerģiju obligātā iepirkuma ietvaros, par ko veic garantētās maksas par elektrostacijās uzstādīto jaudu samaksu, atlīdzina balansēšanas izmaksas, kā arī administratīvās izmaksas. Savukārt minētās publiskā tirgotāja izmaksas sedz visi elektroenerģijas galalietotāji proporcionāli savam elektroenerģijas patēriņam kā OIK maksājumu. Tātad atbalsts pēc būtības ietver to, ka atjaunojamo energoresursu ieguldītāja saražoto enerģiju obligāti nopirks, kas faktiski garantē peļņas gūšanu. Līdz ar to OIK sava satura ziņā pēc būtības ir līdzīgs aplūkotajai Spānijas sākotnējai atbalsta sistēmai, kuru vēlāk grozot un tādējādi noteiktā mērā atceļot, tika aizskarti ārvalstu ieguldītāji.

Atvieglējumi, kurus uzņemošās valstis paredz “tīrās” enerģijas ieguldītājiem, kā tas ir OIK gadījumā, ir vērsti uz to, lai ieguldītāji pārvarētu ekonomiska rakstura barjeras, ienākot jaunā tirgū. Šāda atbalsta ierobežošana var kļūt par barjeru un aizskart ieguldītāja tiesības pēc būtības, ja sākotnēji ieguldītājs saņēma labumu, kas izrietēja no konkrētās valsts ekonomiskā atbalsta sistēmas. Līdz ar to konkrētajā gadījumā ārvalstu ieguldītājiem, kas līdz šim saņēmuši labumu no OIK režīma, ir potenciāli prasījumi pret Latvijas valsti, kura *de facto* ir likusi šķēršļus turpmākai ārvalstu ieguldītāju darbībai. Aizskārumam sasniedzot ekspropriācijai raksturīgās sekas, ir pamats uzskatīt, ka ieguldītājam ir tiesiskā paļāvība uz saprātīgu un samērīgu izmaiņu ieviešanu nacionālajā atbalsta sistēmā. Citiem vārdiem sakot, noteiktos apstākļos ārvalstu ieguldītājs var paļauties uz nacionālā atbalsta sistēmu un tās ietvertā atbalsta saglabāšanu, un tādējādi, Latvijai ierobežojot ieguldītāju tādā mērā, kas sasniedz tiešajai ekspropriācijai raksturīgās sekas, ir pamats atsaukties uz ekspropriācijas noteikumiem, kas ietverti BIT, ECT un citos MIT.

4. EKSPROPRIĀCIJAS TIESISKUMA NOVĒRTĒŠANAS KRITĒRIJI UN PROBLEMĀTIKA

Mūsdienās vairs nevar runāt par principa *quae ab hostibus cap iuntur, statim capientium fiunt* (latīņu val. – kas ir atņemt ienaidniekam nekavējoties kļūst par sagrābēja īpašumu)⁹¹³ piemērošanu. Tiesas ekspropriācijas gadījumā ir apšaubīta nepieciešamība diferencēt tiesisku un prettiesisku ekspropriāciju, tās jānošķir varbūt vienīgi jautājumā par kompensācijas noteikšanu.⁹¹⁴ Cits jautājums ir attiecībā uz netiešo ekspropriāciju un tās kvazi paveidiem, kas tiek apzīmēti ar dažādiem jēdzieniem. Piemēram, ES Pirmās instances tiesa ir atzinusi, ka īpašumtiesību patvaļīgas atņemšanas aizliegumam nav *ius cogens* normas statuss, norādot, ka pat pieņemot, ka īpašuma atņemšana varētu tikt uzskatīta par *ius cogens* normu, tad varētu runāt par šīs normas pārkāpumu tikai gadījumā, ja ir notikusi patvaļīga īpašumtiesību atņemšana.⁹¹⁵ Proti, ES Pirmās instances tiesa skaidro, ka, ja tiesību uz īpašumu ievērošana jāuzskata par daļu no vispārējo starptautisko tiesību imperatīvajām normām, jebkurā gadījumā to var uzskatīt par *ius cogens* pārkāpumu tikai tad, ja šis īpašums tiek patvaļīgi atņemts.⁹¹⁶ Autora ieskatā šāda propozīcija ne gluži izriet no valstu prakses, ka hipotētiski ekspropriācija varētu būt ieguvusi *ius cogens* normas statusu, taču nav šaubu, ka īpašuma atņemšana pēc būtības ir smagākā formā, kādā valsts var iejaukties indivīda īpašuma tiesību baudīšanā.

ECK Pirmā protokola 1. panta 1. punkta otrajā teikumā paredzēts, ka nevienam nedrīkst atņemt viņa īpašumu, izņemot, ja tas notiek sabiedrības interesēs un apstākļos, kas noteikti ar likumu un atbilst vispārējiem starptautisko tiesību principiem. Tas ECK protokola izpratnē ir viens no trīs īpašuma tiesību aizskaršanas veidiem.⁹¹⁷ Tātad nav šaubu, ka starptautiskajās tiesībās valstij ir tiesības ekspropriēt ārvalstnieka īpašumu. Tā ir uzskatāma par paražu tiesību normu, ko apstiprina virkne starptautisko tiesību instrumentu.⁹¹⁸ Tomēr valsts prerogatīva ekspropriēt ārvalstnieka

⁹¹³ *Fellmeth A.X., Horwitz M.* Guide to Latin in International Law. Oxford: Oxford University Press, 2009, p. 235.

⁹¹⁴ *Viñuales J.E.* Foreign Investment and the Environment in International Law. Cambridge Studies in International and Comparative Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, p. 294; skat. arī: *Dolzer R., Schreuer C.* Principles of International Investment Law. Oxford: Oxford University Press, 2008, pp. 90 - 92.

⁹¹⁵ Eiropas Savienības (bij. Kopien) tiesas 2005. gada 21. septembra spriedums lietā: T-306/01 *Ahmed Ali Yusuf and Al Barakaat International Foundation v. Council of the European Union and Commission of the European Communities*, ECR II-03533.

⁹¹⁶ *Ibid.*, 293. punkts.

⁹¹⁷ *Grabenwarter C.* European Convention on Human Rights: Commentary. München: Verlag C.H.Beck oHG, 2014, p. 371.

⁹¹⁸ UNGA Res. 1803 (XVII), 1-5, UN Doc. A/RES/1803 (XVII) (Dec. 14, 1962) (Permanent Sovereignty over Natural Resources); GA Res. 3171 (XXVIII), 1 and 3, UN Doc. A/RES/3171 (XXVIII) (Dec. 17, 1973) (Permanent Sovereignty over Natural Resources); Charter of Economic Rights and Duties of States, GA Res. 3281 (XXIX), art. 2 (2)(c), UN Doc. A/RES/29/3281 (Dec. 12, 1974); Protocol 1 to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 20 March 1952, Art. 1, ETS No. 9. Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija: starptautisks dokuments daudzpusējs. Latvijas Vēstnesis, 1997. 13. jūnijs, nr. 143/144; GA Res. No. 1803 (XVII), 1-5, UN Doc. A/RES/1803 (XVII) (Dec. 14, 1962) (Permanent Sovereignty over Natural Resources); GA Res. No. 3171 (XXVIII), 1 and 3, UN Doc. A/RES/3171 (XXVIII)

īpašumu nav absolūta un tai ir noteikti zināmi ierobežojumi jeb ekspropriācijas tiesiskuma kritēriji.⁹¹⁹

Šie kritēriji ir nostiprināti lielākoties BIT tekstos, paredzot, ka ekspropriācija ir tiesiska, ja:

1. ekspropriācija tiek veikta sabiedrības vajadzībām;
2. ekspropriācija tiek īstenota taisnīgā procesā (*angļu val. – due process*);
3. ekspropriācija nedrīkst būt diskriminējoša;
4. ekspropriācijas veikšanas gadījumā ārvalstu ieguldītājam ir tiesības saņemt taisnīgu kompensāciju.⁹²⁰

Tādējādi BIT tekstos tiek apstiprinātas valsts tiesības ekspropriēt ārvalstu ieguldītāja īpašumu, taču šādas varas realizācijai ir noteikti objektīvi nosacījumi, kas minēti iepriekš.⁹²¹ ECT piemērošanas kontekstā ir jāskata, vispirms, vai ir notikusi ekspropriācija tās 13. panta pirmās daļas izpratnē un tad jāvērtē tās tiesiskumu atbilstoši 13. panta pirmās daļas a. - c. punktos minētajiem kritērijiem, kas atzīmēti iepriekš,⁹²² jo ekspropriācijas tiesiskuma kritēriju izvērtēšana neatbild uz jautājumu, vai

(Dec. 17, 1973) (Permanent Sovereignty over Natura Resources); Charter of Economic Rights and Duties of States, GA Res. No. 3281 (XXIX), Art. 2(2)(c), UN Doc. A/RES/29/3281 (Dec. 12, 1974); Protocol 1 to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 20 March 1952, Art. 1, ETS No. 9; Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija: starptautisks dokuments daudzpusējs. Latvijas Vēstnesis, 1997. 13. jūnijs, nr. 143/144; Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2005. gada 16. decembra spriedums lietā Nr. 2005-12-0103 “Par Ministru kabineta 2005. gada 11. janvāra noteikumu Nr. 17 “Grozījumi likumā “Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām”” un 2005. gada 9. jūnija likuma “Grozījumi likumā “Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām”” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105. pantam”, secinājumu daļas 22. punkts; Art. 6 of 2012 U.S. Model Bilateral Investment Treaty. Pieejams: <https://ustr.gov/sites/default/files/BIT%20text%20for%20ACIEP%20Meeting.pdf> [aplūkots 2019. gada 23. februārī]; Art. 4 of German Model Treaty concerning the Encouragement and Reciprocal Protection of Investments – 2008. Pieejams: <http://www.italaw.com/sites/default/files/archive/ita1025.pdf> [aplūkots 2019. gada 23. februārī]; Art. 3(2) of Treaty between the Federal Republic of Germany and Pakistan for the Promotion and Protection of Investments, 25 November 1959, 1963 UNTS 6575. Art. VIII of Agreement between the Government of the People’s Republic of China and the Government of Australia on the Reciprocal Encouragement and Protection of Investments, 11 July 1988, UNTS 26169; Art. IV of Treaty between United States of America and the Argentine Republic Concerning the Reciprocal Encouragement and Protection of Investment, 14 November 1991, 31 ILM 128 (1992). Pieejams: http://www.unctad.org/sections/dite/ia/docs/bits/argentina_us.pdf [aplūkots 2019. gada 23. februārī]; Art. 4(1) of the Chinese Model BIT 1997, Agreement between The Government of the People’s Republic of China and the Government of [...] on the Promotion and Protection of Investments; Art. 5(1) of the United Kingdom Model BIT 2005, Draft Agreement between the Government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the Government of [Country] for the Promotion and Protection of Investments; Art. 1110 of North American Free Trade Agreement, 32 ILM 289, 605 (1993).

⁹¹⁹ *Schefer K.N.* International Investment Law. Text, Cases and Materials. Camberley: Edward Elgar Publishing, 2013, p. 169.

⁹²⁰ Skat., piemēram, 4. panta pirmā daļa Latvijas Republikas valdības un Ķīnas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 2004. 13. oktobris, nr. 162; NAFTA 1110. panta pirmo daļu un ECT 13. panta pirmo daļu.

⁹²¹ *Vandeveld K.J.* Bilateral Investment Treaties. History, Policy, and Interpretation. Oxford: Oxford University Press, 2010, p. 476.

⁹²² *Veteran Petroleum Limited (Cyprus) v. The Russian Federation*, UNCITRAL, PCA Case No. 2005-05/AA228, Final Award, 18 July 2014, para. 1529; skat. vispārīgi: *Parkerings-Compagniet AS v. Republic of Lithuania*, ICSID Case No. ARB/05/8, Award, 11 September 2007, para. 442.

ekspropriācija vispār ir notikusi.⁹²³ ECT 13. panta pirmās daļas priekšnoteikumu neievērošana un minēto kritēriju neievērošana kopumā norāda, ka uzņemošā valsts ir pārkāpusi starptautiskās tiesības, un tas ir pamats ieguldītājam pieprasīt kompensāciju par tā tiesību aizskārumu.⁹²⁴ Turpmākajās apakšnodaļās tiks analizēts katrs no tradicionāli BIT un MIT (tajā skaitā ECT) noteikumos ietvertajiem ekspropriācijas tiesiskuma elementiem. Jāatzīmē, ka šie kritēriji tiek uzskatīti par paražu tiesību normām starptautiskajās tiesībās,⁹²⁵ kas atspoguļojas modernajos starptautisko ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības līgumos. To apstiprina turpmāk minētā prakse un starptautisko līgumu noteikumi.

4.1. SABIEDRĪBAS VAJADZĪBU LEĢITIMIZĀCIJA UN ATTAISNOJUMS EKSPROPRIĀCIJAS VEIKŠANAI

Juridiskajā literatūrā pausts viedoklis, ka viens no elementiem, kas ir jānovērtē šķīrējtiesām, ir valsts mērķis, veicot konkrētu regulējošu darbību. Tādējādi pēc būtības ir jānosaka, vai regulējošā darbība ir tiesiska ekspropriācija.⁹²⁶ Proti, lai valsts varētu realizēt savas tiesības ekspropriēt ārvalstu ieguldītāja īpašumu, tai ir jārīkojas sabiedrības interesēs, kas tai pieļauj pārkāpt ārvalstnieka īpašuma tiesības, jo sabiedrības intereses prevalē pār ārvalstnieka interesēm un vienlaikus attaisno iejaukšanos ārvalstnieka tiesībās, kas tam piemīt ar ieguldījumu.⁹²⁷ Atsevišķās lietās šis ekspropriācijas tiesiskuma kritērijs tiek traktēts kā paražu tiesību norma.⁹²⁸ Tomēr vispāratzīta definīcija apzīmējumam “sabiedrības vajadzības” nepastāv. Vienlaikus ir skaidrots, ka ekspropriācija ir aizliegta, lai izvairītos no līgumā noteiktu saistību izpildes, kā arī tikai finansiālu mērķu dēļ.⁹²⁹

⁹²³ Fireman's Fund Insurance Company v. The United Mexican States, ICSID Case No. ARB(AF)/02/1, Award, 17 July 2006, para. 174; *Cox J.M.* Expropriation in Investment Treaty Arbitration. Oxford International Arbitration Series. Oxford: Oxford University Press, 2019, p. 58.

⁹²⁴ Skat., piemēram: *Hulley Enterprises Limited (Cyprus) v. The Russian Federation*, UNCITRAL, PCA Case No. 2005-03/AA226, Final Award, 18 July 2014, para. 1584; *Veteran Petroleum Limited (Cyprus) v. The Russian Federation*, UNCITRAL, PCA Case No. 2005-05/AA228, Final Award, 18 July 2014, para. 1584; *Yukos Universal Limited (Isle of Man) v. The Russian Federation*, UNCITRAL, PCA Case No. 2005-04/AA27, Final Award, 18 July 2014, para. 1584; *Meija-Lemos D.* Article 13 Expropriation. In: *Commentary on the Energy Charter Treaty*. Edited by Rafael Leal-Arcas. Elgar Commentaries. Cheltenham: Edward Elgar, 2018, p. 216.

⁹²⁵ *Chorzow Factory (Germany v. Poland)*, Judgment, 1928 P.C.I.J. (ser. A) No. 17 (sept. 13); skat. arī: *Reinisch A.* Standards of Investment Protection. Oxford: Oxford University Press, 2008, p. 176.

⁹²⁶ *Olynyk S.* A Balanced Approach to Distinguishing between Legitimate Regulation and Indirect Expropriation in Investor-State Arbitration. Vol. 15 *International Trade & Business Law Review*, 2013, p. 287.

⁹²⁷ *Schefer K.N.* International Investment Law. Text, Cases and Materials. Camberley: Edward Elgar Publishing, 2013, p. 170.

⁹²⁸ *Amaco International Finance Corporation v. The Government of the Islamic Republic of Iran, National Iranian Oil Company, National Petrochemical Company and Kharg Chemical Company Limited*, Iran-US Claims Tribunal, 15 Iran-US C.T.R. 189, Partial Award, 14 July 1987, para. 115.

⁹²⁹ *Suez, Sociedad General de Aguas de Barcelona S.A., and InterAgua Servicios Integrales del Agua S.A. v. The Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/03/17, Decision on Liability, 30 July 2010, para. 145.

Ar Latviju noslēgtajos BIT ir lietoti dažādi apzīmējumi kritērijam “sabiedrības intereses” (*angļu val. – public interest*) / “sabiedrības vajadzības”, piemēram, “valstiskām interesēm”,⁹³⁰ “ar sabiedrības interesēm saistītām vajadzībām”⁹³¹ “sabiedrības labā”,⁹³² “sabiedrības interesēs”,⁹³³ “sabiedriskiem mērķiem”,⁹³⁴ “sabiedriskiem nolūkiem”,⁹³⁵ “sabiedrības interešu vārdā”⁹³⁶ vai “valstisku mērķu dēļ”.⁹³⁷ Tomēr saturiski nav redzams, ka ar atšķirīgiem vārdiskiem apzīmējumiem līgumslēdzējas puses ir vēlējušās noteikt no starptautiskajās tiesībās noteiktā ekspropriācijas īstenošanas priekšnoteikuma atšķirīgu regulējumu.

“Sabiedrības vajadzības / intereses” ir viens no pamatkritērijiem, vērtējot ekspropriācijas tiesiskumu, par ko nevajadzētu pastāvēt šaubām.⁹³⁸ Minētais kritērijs praksē atzīts arī 20. gadsimta deviņdesmitajos gados saskaņā ar tā brīža izpratni valsts starptautiskās atbildības tiesībās.⁹³⁹ Tātad, lai valsts varētu tiesiski īstenot savas tiesības “atņemt” ārvalstniekam tā īpašumtiesības, tai ir jārīkojas vispārējo sabiedrisko interešu ietvaros.⁹⁴⁰ Doktrīnā šo kritēriju balsta uz utilitāru pārvaldības pieeju,

⁹³⁰ 5. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas valdības un Baltkrievijas Republikas valdības vienošanās par ieguldījumu veicināšanu un aizsardzību: starptautisks divpusējs dokuments. Latvijas Vēstnesis, 1998. 2. jūlijs, nr. 194/195; 5. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas valdības un Ukrainas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 15. oktobris 1997, nr. 268/269.

⁹³¹ 5. pants: Līgums starp Latvijas Republikas valdību un Dānijas Karalistes valdību par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks līgums. Latvijas Vēstnesis, 28. decembris 2000, nr. 470/472.

⁹³² 4. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas valdības un Grieķijas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 29. septembris 1995, nr. 149.

⁹³³ 5. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas valdības un Rumānijas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 20. marts 2002. nr. 44; 5. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas valdības un Indijas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 27. oktobris 2010, nr. 170; 4. pants: Līgums starp Latvijas Republiku un Austrijas Republiku par ieguldījumu veicināšanu un to aizsardzību: starptautiskais dokuments. Latvijas Vēstnesis, 6. oktobris 1995, nr. 154; Latvijas Republikas valdības un Moldovas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 1999. 16. novembris. nr. 378/380 (1838/1840); 5. panta pirmās daļas a. punkts: Latvijas Republikas valdības un Horvātijas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 5. jūlijs 2002, nr. 101.

⁹³⁴ VIII. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas valdības un Kanādas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 1. decembris 2011, nr. 189.

⁹³⁵ Latvijas Republikas Valdības un Amerikas Savienoto Valstu Valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 1995. 18. janvāris, nr. 8 (291).

⁹³⁶ 5. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas un Spānijas Karalistes līgums par ieguldījumu savstarpēju veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 5. janvāris 1996, nr. 2.

⁹³⁷ 5. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas valdības un Igaunijas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 15. maijs 1996, nr. 84.

⁹³⁸ *Dolzer R., Schreuer C. Principles of International Investment Law. Second Edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 99; Schefer K.N. International Investment Law. Text, Cases and Materials. Cheltenham: Edward Elgar, 2013, p. 169.*

⁹³⁹ *Miles K. The Origins of International Investment Law. Empire, Environment and the Safeguarding of Capital. Cambridge: Cambridge University Press, 2013, p. 48.*

⁹⁴⁰ *Schefer K.N. International Investment Law. Text, Cases and Materials. Cheltenham: Edward Elgar, 2013, p. 170.*

proti, indivīda īpašumtiesības var tikt ierobežotas tikai, ja pastāv svarīgākas sabiedrības intereses, kas prevalē pār indivīda īpašuma interesi.⁹⁴¹

Praksē ekspropriācijas tiesiskums no “sabiedrība interešu” prizmas analizēts *Amoco v. Iran* lietā.⁹⁴² Prasītājs Amoco International Finance Corp. ir ASV sabiedrība, bet atbildētājs šajā lietā bija Irāna, kura pārstāvēja pozīciju valsts piederošajām sabiedrībām National Petroleum Company (NPC) un National Iranian Oil Company (NIOC), kas ir NPC mātes sabiedrība. 1958. gada NIOC Amoco sabiedrotais Panintoil noslēdza vienotas struktūras vienošanos, ar kuru Paninoil bija tiesības veikt ofšoru naftas lauku izpēti un attīstīt tās ražošanu / ieguvu. Naftas ieguve šajos laukos noveda pie liela apjoma dabas gāzes iegūšanas, tāpēc 1966. gadā Amoco un NPC noslēdza virkni vienošanos par gāzes ieguvu un ķīmikāliju pārdošanu, kas tiek ekstraktētas no iegūtās gāzes caur kopīgi pārvaldīto sabiedrību Khemco. 1970. gada Khemco uzsāka savu darbību. 1978. gadā civilie nemieri Irānā sāka ietekmēt Khemco darbību. Streiki brīžiem pilnībā paralizēja ražošanu, un vēlā decembrī anti-ASV sentiments bija tik augstā līmenī, ka Amoco personāls pameta Irānu un šīs personas turpināja savu darbu Khemco no Dubaijas. Agrā 1980. gada janvārī Irānas revolucionārā padome izdeva viena panta aktu par Irānas naftas industrijas nacionalizāciju atbilstoši kuram tika anulēti visi naftas un gāzes līgumi, kas skāra arī ārvalstu līgumu dalībniekus. 1980. gada 11. augustā Amoco vērsās šķīrējtiesā, motivējot, ka Irānas darbības ir uzskatāmas par prettiesiskām Amoco tiesību ekspropriācijas gadījumā atbilstoši 1955. gada ASV un Irānas sadraudzības līguma, kas stājās spēkā 1957. gada 16. jūnijā, IV. panta otrajai daļai, kas cita starpā paredz, ka ekspropriācija var tikt veikta sabiedrības vajadzībām, par to nodrošinot pienācīgu un taisnīgu kompensāciju.⁹⁴³

Irāna pēc būtības nenoliedza, ka ekspropriācija ir notikusi, bet uzskatīja, ka īpašuma atņemšana ir notikusi tiesiski. Šķīrējtiesa sava sprieduma 112. - 115. punktā analizē šo argumentu un norāda uz vairākiem būtiskiem apsvērumiem. Pirmkārt, pušu savstarpējās attiecībās līgums kā *lex specialis* prevalē pār *lex generalis* – starptautiskajām paražu tiesību normām. Tomēr tas nenozīmē, ka paražām nav nozīmes, tieši pretēji paražu tiesību noteikumi var būt noderīgi gan lai aizpildītu robus un piepildītu ar saturu noteikumus, ko līguma teksts neparedz, gan arī vispārīgi, lai palīdzētu līguma noteikumu iztulkošanā un piemērošanā.⁹⁴⁴ Otrkārt, šķīrējtiesa norāda, ka ir noderīgi salīdzināt konkrētā līguma IV. panta noteikumus ar paražu tiesību noteikumiem ekspropriācijas kontekstā.

⁹⁴¹ Schefer K.N. International Investment Law. Text, Cases and Materials. Cheltenham: Edward Elgar, 2013, p. 170.

⁹⁴² Amoco International Finance Corporation v. The Government of the Islamic Republic of Iran, National Iranian Oil Company, National Petrochemical Company and Kharg Chemical Company Limited, Iran-US Claims Tribunal, 15 Iran-US C.T.R. 189, Partial Award, 14 July 1987, 27 ILM 1314 (1988).

⁹⁴³ Treaty of Amity, Economic Relations, and Consular Rights, US-Iran, Aug. 15, 1955, 284 UNTS 93.

⁹⁴⁴ Amoco International Finance Corporation v. The Government of the Islamic Republic of Iran, National Iranian Oil Company, National Petrochemical Company and Kharg Chemical Company Limited, Iran-US Claims Tribunal, 15 Iran-US C.T.R. 189, Partial Award, 14 July 1987, 27 ILM 1314 (1988), para. 112.

Šķīrējtiesa atsaucās uz Pastāvīgās Starptautiskās tiesas *Case Concerning Certain German Interests in Polish Upper Silesia*, kurā atzīts, ka starptautisko tiesību principi atpazīst tikai daļu no izņēmumiem par iegūto tiesību aizsardzības principiem. Pastāvīgā Starptautiskā tiesa starp šādiem izņēmumiem norādīja tikai ekspropriāciju sabiedrības vajadzībām, tiesisku likvidāciju un tai pielīdzināmus pasākumus. Kopš tā laika, kā to atzīmē šķīrējtiesa, ir notikusi nozīmīga evolūcija ar progresīvu atzišanu, valstīm piešķirot tiesības nacionalizēt ārvalstu īpašumu sabiedrības vajadzībām. Šādas tiesības atzīst vienbalsīgi visas valstis.⁹⁴⁵ Treškārt, šī evolūcija izriet no fakta, ka nacionalizācija vispārīgi ir definēta kā ekonomiskās aktivitātes pārvešana no privātā īpašuma uz publisko sektoru. Tā ir realizēta caur konkrēto aktīvu ekspropriāciju, lai saglabātu šos aktīvus valsts kontrolē. Modernā izpratnē nacionalizācijas ietvaros tiek pārņemtas vairākas sabiedrības, kas darbojas līdzīgi un var tikt atņemtas visas šādas sabiedrības noteiktā industrijā tautsaimniecības interesēs.⁹⁴⁶ Visbeidzot, šķīrējtiesa norāda, ka konkrētā līguma IV. panta otrā daļa ir jātulko tieši minētajā kontekstā, jo vienošanās par šo normu visdrīzāk ir notikusi tieši šādā juridiskā kontekstā. Lai arī norma ir formulēta negatīva apgalvojuma formā un tā uzsver ārvalstu īpašuma cienīšanu, taču tā atzīst tiesības nacionalizēt.

Turpmāk šķīrējtiesa analizēja Irānas darbību tiesiskumu un nonāca pie secinājuma, ka Khemco ekspropriācija nebija prettiesiska. Attiecīgi prasītāja puses pārstāvji pārmeta, ka pēc būtības motīvs un iespējams pat pamata motīvs Khemco ekspropriācijai bija atbrīvot NPC no tās pienākumiem, ko tas ir uzņēmis ar līgumiem, kas noslēgti ar Khemco, it īpaši saistībā ar peļņas sadali.⁹⁴⁷ Šķīrējtiesa norādīja, ka par tiešu definīciju jēdzienam “sabiedrības vajadzības” starptautiskajās tiesībām nepastāv vienošanās.

Skaidrs ir viens, ka sakarā ar moderno izpratni, proti, ka valstīm ir tiesības nacionalizēt ārvalstnieka īpašumu, jēdziens “sabiedrības vajadzības” tiek interpretēts plaši un valstīm praksē ir piešķirta plaša rīcības brīvība šajā jautājumā. Ekspropriācija, kas veikta tikai, lai valsts vai tās kontrolēts veidojums izvairītos no tās līgumtiesiskajiem pienākumiem, nevar tikt uzskatīta par tiesisku ekspropriāciju. Tas, protams, attiecas uz gadījumiem, kad ekspropriācijas vienīgais mērķis ir izvairīšanās no tiesiskā kārtā uzņemtām saistībām. Šāda ekspropriācija neapšaubāmi ir pretrunā labas ticības principam un tās atzīšana par tiesisku nonāktu pretrunā ar plaši atzītu noteikumu, kas paredz, ka valstij ir pienākums pildīt savas līgumā uzņemtās saistības pret ārvalstu komercsabiedrībām labā ticībā. Turklāt šķīrējtiesa norāda, ka tas ir vispārīgi akceptēts, ka valstij nav tiesību veikt īpašuma

⁹⁴⁵ Amoco International Finance Corporation v. The Government of the Islamic Republic of Iran, National Iranian Oil Company, National Petrochemical Company and Kharg Chemical Company Limited, Iran-US Claims Tribunal, 15 Iran-US C.T.R. 189, Partial Award, 14 July 1987, 27 ILM 1314 (1988), para. 113.

⁹⁴⁶ Ibid., para. 114.

⁹⁴⁷ Ibid., para. 144.

ekspropriāciju tikai, lai sasniegtu finansiālus mērķus. Tomēr vienlaikus šķīrējtiesa uzsver, ka pēdējo gadu prakse, it īpaši naftas industrijā, apstiprina, ka valstis vairākās lietās ir atzinušas, ka tās ir veikušas ārvalstu īpašuma nacionalizāciju, lai noturētu nozīmīgāku daļu vai kopumā iegūtu visu peļņu no konkrētu dabas resursu ekspluatācijas, kas atbilstoši to minētajam veicina valsts attīstību. Šāds mērķis vispārīgi nav atzīts par prettiesisku vai neattaisnojamu.⁹⁴⁸ Tātad savā ziņā šķīrējtiesa nenoliedz, ka konkrētas peļņas novirzīšana, kas iegūta, ekspluatējot valsts dabas resursus un vienlaikus eksproprietējot ārvalstnieka īpašumu, varētu tikt uzskatīta par sabiedriski derīgu un attaisnojamu rīcību.

Tomēr Amoco lietā šķīrējtiesa atturējās izdarīt tiešu secinājumu, vai tā atzīst šādu mērķi kā vienu no ekspropriācijas tiesiskuma pazīmēm.⁹⁴⁹ Šķīrējtiesa attiecībā uz minētajiem apstākļiem noslēgumā norādīja, ka pants konkrētajā aktā tika pieņemts ar skaidru sabiedrības mērķi – lai pabeigtu nacionalizāciju naftas industrijā, kas Irānā tika uzsākta ar 1951. gada Irānas naftas industrijas nacionalizācijas aktu, ar skatījumu, lai īstenotu vienu no galvenajiem ekonomiskajiem un politiskajiem jaunās Islāma valdības mērķiem. Šis speciālās komisijas lēmums, kas skar Khemco tika pieņemts atbilstoši viena panta aktam. Līdz ar to šķīrējtiesa atzina, ka lietā nebija pierādīti finansiāli apsvērumi, uz kuru pamata tika pieņemts valsts lēmums, turklāt šķīrējtiesas ieskatā šis fakts nebūtu pietiekams, lai pierādītu, ka lēmums netika pieņemts sabiedrības mērķa labad.⁹⁵⁰

Jāatzīmē gan, ka viena atsevišķa ieguldītāja ieguldījuma pārņemšana atšķiras no vesela ekonomikas sektora nacionalizācijas. Doktrīnā minēts, ka uzņemošās valsts finansiāla ieguvuma apsvērumi ir kritiski vērtējami gadījumos, kad ekspropriācija ir veikta tikai kā komerciāla darbība.⁹⁵¹ Šajā ziņā ir vērts aplūkot *ADC v. Hungary* lietas spriedumu.⁹⁵² ADC ir Kanādas būvniecības uzņēmums, kas 1995. gadā noslēdza Būvniecības, darbības un nodošanas (*angļu val. - Build, Operate and Transfer* (BOT)) līgumu ar Ungāriju, lai renovētu un paplašinātu Budapeštas Starptautisko lidostu, kas paredzēja 12 gadu darbības klauzulu ADC Ungārijas apakšuzņēmumam. 1998. gadā kompānija pabeidza lidostas būvniecības darbus un uzsāka tās termināla ekspluatāciju. Tajā pat laikā Ungārijas lidostas administrācijas aģentūra tika privatizēta, reorganizējot par akciju sabiedrību. Šis jaunais veidojums 2001. gada 20. decembrī nosūtīja ADC vēstuli, kurā paziņots, ka tas pārņems lidostas darbību no 2002. gada 1. janvāra. 2003. gadā ADC vērsās šķīrējtiesā ar prasījumu pret Ungāriju, pamatojoties uz Ungārijas un Kipras BIT, kas stājās spēkā 1989. gada 24. maijā, ievērojot,

⁹⁴⁸ Amoco International Finance Corporation v. The Government of the Islamic Republic of Iran, National Iranian Oil Company, National Petrochemical Company and Kharg Chemical Company Limited, Iran-US Claims Tribunal, 15 Iran-US C.T.R. 189, Partial Award, 14 July 1987, 27 ILM 1314 (1988), para. 145.

⁹⁴⁹ Ibid., para. 146.

⁹⁵⁰ Ibid.

⁹⁵¹ Schefer K.N. International Investment Law. Text, Cases and Materials. Cheltenham: Edward Elgar, 2013, p. 174.

⁹⁵² ADC Affiliate Limited and ADC & ADMC Management Limited v. The Republic of Hungary, ICSID Case No. ARB/03/16, 2 October 2006, Award.

ka ADC ieskatā šādai atņemšanai nebija sabiedrībai derīgs mērķis, kas to attaisnotu. Ungārija iebilda, norādot, ka, pat ja ekspropriācija ir notikusi, tā bija tiesiska. Attiecībā uz sabiedrības mērķa prasību izpildi, Ungārija norādīja, ka tā centās harmonizēt tās tiesību normas ar ES un šīs izmaiņas bija stratēģiski nozīmīgas valstij sadarbībā ar ES. Ievērojot minētos apstākļus, tiesa vispirms pievērsās jautājumam par valsts tiesībām regulēt noteiktus jautājumus. Šķīrējtiesa norāda, ka tā nevar pieņemt atbildētāja pozīciju, ka tā darbības pret prasītāju bija parasta valsts tiesību realizācija atbilstoši starptautiskajām tiesībām, regulējot tās nacionālās ekonomiskās un juridiskās sfēras. Šķīrējtiesas ieskatā starptautiskajās tiesībās pastāv pamatprincips, kas paredz, ka ar visu to, ka suverēnai valstij ir neatņemamas tiesības regulēt tās nacionālos jautājumus, šādu tiesību īstenošana nav absolūta, un tai ir savi ierobežojumi. Līdz ar to, kad valsts noslēdz BIT, kā tas ir darīts šajā konkrētajā lietā, tai kļūst saistošs šis BIT un ieguldījumu aizsardzības pienākums, ko tā ir uzņēmusies cienīt un ievērot, nevis vēlāk ignorēt, aizbildinoties ar valsts tiesībām regulēt nacionālos jautājumus.⁹⁵³

Šķīrējtiesa konkrētajā lietā atzina, ka tā nesaredz sabiedrības intereses atbildētājam atņemt prasītāja tiesības vadīt lidostas projektu.⁹⁵⁴ Kaut arī atbildētājs centās pārliecināt šķīrējtiesu, ka strīdus darbības tika veiktas, lai nacionālos tiesību aktus harmonizētu atbilstoši ES tiesību aktiem, šķīrējtiesas ieskatā tas nav pamatojums šādus iebildumus ar pārliecināšiem faktiem un juridisku argumentāciju.⁹⁵⁵ Atsauce uz valsts “stratēģiskām interesēm”, kā to norādīja atbildētājs, arī nepalīdz tā pozīcijai. Šķīrējtiesa secināja, ka atbildētājs tā arī nespēja atbildēt uz šo jautājumu, kādu interešu labad tika ierobežotas ieguldītāja tiesības.⁹⁵⁶ Šķīrējtiesa uzskata, ka BIT prasība pēc sabiedrības interesēm pieprasa patiesu sabiedrības intereses pastāvēšanu, un vienkārša atsauce uz šādām interesēm “*magiski*” nevar padarīt tās par patiesām un padarīt šo prasību par bezjēdzīgu, jo šķīrējtiesa nevar iedomāties situāciju, kurā šis kritērijs netiktu izpildīts.⁹⁵⁷ Līdz ar to “sabiedrības interešu” kritērijs nevar tikt aplūkots formāli un abstrakti, jo no praksē paustajām atziņām izriet, ka valstij jāspēj precīzi nodibināt, kādas sabiedrības vajadzības tiek apmierinātas, ierobežojot ārvalstu ieguldītāja tiesības un intereses.

Jāatzīmē gan, ka pēdējo gadu šķīrējtiesu praksē ne vienmēr “sabiedrības interešu” kritērijs tiek analizēts, piemēram, *Gavrilovič v. Croatia* lietā, neanalizējot šo kritēriju, konstatēts, ka nav veikta kompensācijas samaksa, kas uzreiz ir uzskatāms par BIT pārkāpumu.⁹⁵⁸ Arī, piemēram, *Olin*

⁹⁵³ ADC Affiliate Limited and ADC & ADMC Management Limited v. The Republic of Hungary, ICSID Case No. ARB/03/16, 2 October 2006, Award, para. 423.

⁹⁵⁴ Ibid., para. 429.

⁹⁵⁵ Ibid., para. 430.

⁹⁵⁶ Ibid., para. 431.

⁹⁵⁷ Ibid., para. 432.

⁹⁵⁸ Georg Gavrilovic and Gavrilovic d.o.o. v. Republic of Croatia, ICSID Case No. ARB/12/39, Award, 25 July 2018, para. 949.

Holdings v. Libya spriedumā atbildētājs norādīja, ka konkrētais 2006. gada ekspropriācijas rīkojums tika izdots ar mērķi, lai turpinātu urbāno attīstību konkrētā zonā un lai attīstītu sabiedrisko pakalpojumu sniegšanas kvalitāti, ieskaitot ūdens, elektrības un citu resursu (pakalpojumu) piegādi mājāsaimniecībām, atkritumu izvešanu un ceļu uzturēšanu. Savukārt prasītājs uzsvēra, ka ekspropriāciju veica, lai piešķirtu konkrētai sabiedrībai zemi, lai tā varētu uzsākt luksusa klases dzīvokļu būvniecības, kuru mērķauditorija bija turīgi Tripoles rezidenti.⁹⁵⁹ Tomēr šķīrējtiesa šajā lietā secināja, ka abas puses nav iesniegušas pietiekamus pierādījumus, lai izdarītu secinājumu par Lībijas projektu konkrētā pilsētas zonā, tāpēc tā izlaida šī kritērija analīzi un pievērsās citiem ekspropriācijas tiesiskuma kritēriju pārbaudei, kas minēti piemērojamajā BIT.⁹⁶⁰

PCA *Mauritius v. India* lietas spriedumā tika konstatēts, ka ekspropriācija ir veikta sabiedrības vajadzībām, jo tā īstenota, lai nodrošinātu sabiedriski nozīmīgu interešu aizsardzību, proti, nacionālās drošības aizsardzība, ko Indijas puse arī veiksmīgi varēja pamatot.⁹⁶¹ Prasītājs gan iebilda, ka Indijas darbības nebija proporcionālas mērķa sasniegšanai, atsaucoties uz *Deutsche Bank AG v. Sri Lanka* lietā un citās lietās minēto proporcionalitātes pārbaudi. Tomēr šķīrējtiesa atbilstoši lietā iesniegtajiem pierādījumiem atzina, ka valsts rīcība ir attaisnojama ar būtiskām sabiedrības interesēm.⁹⁶²

Neskatoties uz minētajā lietā secināto, ir noderīgi pakavēties pie *Deutsche Bank AG v. Sri Lanka*⁹⁶³ spriedumā secinātā attiecībā uz ekspropriācijas tiesiskuma vērtēšanu. Šķīrējtiesa šajā lietā noraidīja Šrilankas iebildumu, ka tai ir “ekstremāli” plaša rīcības brīvība iejaukties ieguldījumos, īstenojot savu leģitīmo regulēšanas varu, jo jau iepriekš praksē ir nodibināta proporcionalitātes pārbaude ekspropriācijas gadījumos.⁹⁶⁴ Kā to norāda šķīrējtiesa, tad šāda proporcionalitātes pārbaude ierobežo valsts rīcību, kas nozīmīgi aizskar ieguldītāju, ja vien šī rīcība nevar tikt attaisnota ar būtisku sabiedrības interesi.⁹⁶⁵ Analizējot *Deutsche Bank AG v. Sri Lanka* lietas apstākļus, šķīrējtiesa apgalvo, ka šajā lietā nav konstatējams tipisks regulatīvas darbības jautājums, jo viss Deutsche Bank AG ieguldījums tika ekspropriēts Šrilankas labā. Vēl jo vairāk, ievērojot šķīrējtiesas analīzi par FET režīma pārkāpumiem, Šrilankas Augstākās tiesas un centrālās bankas rīcība nav atzīstama par leģitīmām regulējošām darbībām. Tās bija saistītas ar pilnvaru pārsniegšanu un nepiemērota motīvu īstenošanu, kā arī ar nopietniem taisnīga procesa, caurspīdīguma un labas ticības principa

⁹⁵⁹ Olin Holdings Ltd v. Libya, ICC Case No. 20355/MCP, Final Award, 25 May 2018, para. 168.

⁹⁶⁰ Ibid., para. 169.

⁹⁶¹ CC/Devas (Mauritius) Ltd., Devas Employees Mauritius Private Limited and Telecom Devas Mauritius Limited v. India, PCA Case No. 2013-09, Award on Jurisdiction and Merits, 25 July 2016, para. 413.

⁹⁶² Ibid., para. 414.

⁹⁶³ Deutsche Bank AG v. Democratic Socialist Republic of Sri Lanka, ICSID Case No. ARB/09/2, Award, 31 October 2012.

⁹⁶⁴ Ibid., para. 522.

⁹⁶⁵ Ibid., para. 522.

pārkaupumiem. Kā secina šķīrējtiesa, tad tieši Centrālā banka, kuras iedrošināta Deutsche Bank AG noslēdza riska ierobežošanas līgumus (*angļu val. – hedging agreement*) ar CPC, jau sākotnēji monitorēja šīs transakcijas noslēgšanu. Prasītājam bija leģitīmas ekspektācijas, ka tiesiskā kārtā noslēgts riska ierobežošanas līgums ar CPC būs spēkā Šrilankā un, ka tā līgumiskajās attiecībās vēlāk neiejauksies banku regulators, kas pēc būtības šajā transakcijā izrādījās kā interesētā persona.⁹⁶⁶ Līdz ar to šķīrējtiesa nevar piekrist Šrilankas iebildumiem, ka *Deutsche Bank AG* tiesību atņemšana, kas izriet no riska ierobežošanas līguma, bija leģitīmu regulējošu darbību rezultāts, jo tās bija finansiāli motivētas un uzskatāmas par prettiesisku regulatīvu ekspropriāciju, kuru veica banku regulators, kas nav uzskatāms par neatkarīgu subjektu.⁹⁶⁷

SCC šķīrējtiesā tika izskatīta lieta *Novenergia II v. Spain*.⁹⁶⁸ Konkrētajā lietā prasītājs pārmet, ka pilnīga speciālā režīma atcelšana un nodokļa uzlikšana atjaunojamās enerģijas ražotājiem bija ekspropriācijai pielīdzināma iedarbība *Novenergia* ieguldījumam, kas pārkāpj ECT 13. pantu.⁹⁶⁹ Prasītāja ieskatā atbildētāja nav ievērojusi ECT 13. panta pirmajā daļā noteiktos ekspropriācijas tiesiskuma kritērijus un veikusi ekspropriāciju sabiedrības interešu labā, paskaidrojot, ka minētā norma uzliek augstu pierādīšanas sliekšni, kas nepieļauj šī nosacījuma apmierināšanu, rīcības tiesiskumu pamatojot ar norādēm uz plašiem mērķiem.⁹⁷⁰ Tiesa atteicās skatīt prasījumu šajā daļā, norādot, ka tā ir pietiekami jau izvērtējusi FET pārkaupuma esamību un neuzskata par nepieciešamu aplūkot ekspropriācijas prasījuma pamatotību.

Protams, minētā prakse caurvij iepriekš paustās atziņas, piemēram, *Philip Morris v. Uruguay* lietā, kurā norādīts, ka valsts darbības, kuru ietvaros tiek īstenotas tās regulējošā vara, nav uzskatāmas par netiešo ekspropriāciju, ja šāda rīcība atbilst noteiktiem kritērijiem.⁹⁷¹ Starp šiem kritērijiem visbiežāk minētais ir tāds, ka valsts rīcībai ir jābūt veiktai *bona fide* sabiedrības mērķiem, aizsargājot sabiedrības labklājību un tai jābūt nediskriminējošai un proporcionālai.⁹⁷² Attiecīgi, atsaucoties uz iepriekšējo praksi, *Koch v. Venezuela* lietā⁹⁷³ tika šķētināts šis kritērijs. Šķīrējtiesa, vērtējot valsts apstrīdētās darbības, nevar sevi nostatīt valsts pozīcijā un izsvērt šo rīcību no jauna, it īpaši vērtēt šīs

⁹⁶⁶ Deutsche Bank AG v. Democratic Socialist Republic of Sri Lanka, ICSID Case No. ARB/09/2, Award, 31 October 2012, para. 523.

⁹⁶⁷ Ibid., para. 524.

⁹⁶⁸ Novenergia II - Energy & Environment (SCA) (Grand Duchy of Luxembourg), SICAR v. The Kingdom of Spain, SCC Case No. 2015/063, Final Award, 15 February 2018.

⁹⁶⁹ Ibid., para. 720.

⁹⁷⁰ Ibid., para. 728.

⁹⁷¹ Philip Morris Brands Sàrl, Philip Morris Products S.A. and Abal Hermanos S.A. v. Oriental Republic of Uruguay, ICSID Case No. ARB/10/7, Award, 8 July 2016, para. 305.

⁹⁷² Ibid., para. 305.

⁹⁷³ Koch Minerals Sàrl and Koch Nitrogen International Sàrl v. Bolivarian Republic of Venezuela, ICSID Case No. ARB/11/19, Award, 30 October 2017, para. 7.20.

darbības sekas nākotnē.⁹⁷⁴ Tā vietā *Koch v. Venezuela* lietā tika izmantota argumentācija, kas minēta *Lemire v. Ukraine* lietā, proti, šķīrējtiesa apstiprināja, ka Ukrainai piemīt leģitīma tiesība pieņemt likumus un veikt pasākumus, lai aizsargātu, ko tā kā suverēns uzskata par sabiedrības interesēm atbilstošu.⁹⁷⁵ Plašāk minētajā spriedumā šķīrējtiesa skaidroja, ka suverēnai valstij – Ukrainai – ir neatņemamas tiesības regulēt tās iekšējās lietas un pieņemt likumus, lai aizsargātu kopējo labumu tās cilvēkiem saskaņā ar parlamenta un valdības definētajiem mērķiem. Prerogatīva izplešas attiecībā uz regulējuma izsludināšanu, kas definē pašas valsts politikas kultūru. Starptautiskās tiesības līdz ar to regulē jautājumus valstu iekšienē, ko apstiprina lietās, kad likumdošana padziļināti skar kulturālas un lingvistiskas sabiedrības iezīmes.⁹⁷⁶

Šī argumentācija ir aizgūta no NAFTA tiesvedības sprieduma *S.D. Myers v. Canada* lietas.⁹⁷⁷ Tieši šis nacionālo interešu cieņas aspekts apstiprināts arī *Saluka v. Czech Republic* lietā.⁹⁷⁸ Lietā skaidrots, ka neviens ieguldītājs nevar saprātīgi sagaidīt, ka apstākļi, kas pastāvēja ieguldījuma izdarīšana brīdī, paliks pilnībā nemainīgi visu ieguldītāja darbības laiku uzņemošajā valstī. Lai noteiktu, vai ārvalstu ieguldītāja ekspektāciju frustrācijā ir attaisnojama un saprātīga, uzņemošās valsts leģitīmās tiesības vēlāk regulēt tās iekšējos jautājumus ir vērā ņemams aspekts. FET pārkāpuma noteikšanai no uzņemošās valsts puses ir jābūt veiktai, noskaidrojot, vai konkrētā rīcība aptver starptautiskajās tiesībās noteiktās valsts tiesības regulēt tās iekšējos jautājumus tās robežu ietvaros.⁹⁷⁹

Santa Elena v. Costa Rica lietā⁹⁸⁰ tika ekspropriēts ārvalstu ieguldītāja īpašums, lai palielinātu nacionālo dabas parku retas dzīvnieku sugas aizsardzībai. Šķīrējtiesa nonāca pie secinājuma, ka, kaut arī šādas darbības tika veiktas vides aizsardzības nolūkā, tas neietekmē šo darbību kvalificēšanu kā ekspropriāciju. Neatkarīgi no tā, vai šādas darbības tiek veiktas, lai īstenotu kādu nacionālo vides politiku, vai lai izpildītu starptautisku saistību šajā jomā, tas neatceļ vai negroza valsts pienākumu sniegt taisnīgu kompensāciju ieguldītājam.⁹⁸¹ Atsevišķās lietās apstāklis, ka valsts darbības nav motivētas ar sabiedrības mērķi, ir cita starpā novedušas pie prettiesiskas ekspropriācijas atzīšanas.⁹⁸²

⁹⁷⁴ Koch Minerals Sàrl and Koch Nitrogen International Sàrl v. Bolivarian Republic of Venezuela, ICSID Case No. ARB/11/19, Award, 30 October 2017, para. 7.20.

⁹⁷⁵ Joseph Charles Lemire v. Ukraine, ICSID Case No. ARB/06/18, Decision on Jurisdiction and Liability, 14 January 2010, CLA-89, paras. 273, 505.

⁹⁷⁶ Ibid., 505.

⁹⁷⁷ S.D. Myers, Inc. v. Government of Canada, UNCITRAL, Partial Award, 13 November 2000, para. 263.

⁹⁷⁸ Saluka Investments B.V. (The Netherlands) v. The Czech Republic, UNCITRAL, Partial Award, 17 March 2006.

⁹⁷⁹ Ibid., para. 305.

⁹⁸⁰ Compañia del Desarrollo de Santa Elena S.A. v. Republic of Costa Rica, ICSID Case No. ARB/96/1, Award, 17 February 2000.

⁹⁸¹ Ibid., para. 72.

⁹⁸² Caratube International Oil Company LLP and Mr. Devincci Salah Hourani v. Republic of Kazakhstan, ICSID Case No. ARB/13/13, Award, 27 September 2017, paras. 942 - 943.

Līdz ar to jānorāda, ka darbībai ir jābūt ne tikai tādai, kas ir vērsta uz sabiedrības vajadzību īstenošanu, bet tai vienlaikus ir jābūt proporcionālai ar konkrētā mērķa / vajadzības sasniegšanu / īstenošanu. No iepriekš minētā izriet, ka sabiedrības vajadzības kā darbības attaisnojošs elements pats par sevi nav pietiekams attaisnojums, lai atzītu, ka valsts rīcība ir tiesiska, vai konstatētu, ka ekspropriācija nav notikusi. Ievērojot katras lietas specifiskos apstākļus, lai līdzsvarotu sabiedrības vajadzības un kaitējumu, ko ir cietis ieguldītājs, ir nepieciešams noteikt, vai valsts darbības ir atlīdzināmas, un jāapsver šādi faktori (proporcionalitātes tests): 1) darbību saprātīgums un piemērotība konkrētā mērķa sasniegšanai; 2) darbības sekas; 3) ieguldītāja tiesiskā paļāvība (*angļu val. - legitimate expectations*).⁹⁸³ Tādējādi, ja tiek konstatēts, ka ieguldītāja tiesību aizskārums neatbilst šim testam un vienlaikus valsts bija uzņēmusies nodrošināt noteiktu aizsardzības režīmu, tai ir pienākums kompensēt ieguldītājam tā kaitējumu.

Nacionālā līmenī attiecībā uz nosacījuma – “*sabiedrības vajadzības*”, jānorāda, ka Latvijas likumdevējs *expressis verbis* nav precizējis jēdzienu “*valsts vai sabiedrības vajadzības*”. Arī Satversmes tiesa Terehovas lietā norāda, ka Satversmes 105. panta 4. teikums piešķir likumdevējam plašu rīcības brīvību noteikt, kādas ir tās vispārējās sabiedrības vajadzības, kuras nepieciešamas nodrošināt, lai sasniegtu īpašos publiskos mērķus.⁹⁸⁴ Taču šāda atsavināšana vienmēr būs saistīta ar kopējām sabiedrības interesēm un par tādām, atsaucoties uz Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūru, nevar kalpot tikai kādas citas privātpersonas tiesību nodrošināšana.⁹⁸⁵ Minētajā *James and Others v. UK* spriedumā Eiropas Cilvēktiesību tiesa skaidro, ka jēdziena “*sabiedrības intereses*” saturs paredz, ka valstij ir plaša rīcības brīvība noteikt to, kas būtu atzīstams par sabiedrības interesēm. Tieši valsts vislabāk pārzina savas sabiedrības vajadzības, un tāpēc tai arī ir tiesības dot jēdziena “*sabiedrības intereses*” sākotnējo novērtējumu.⁹⁸⁶ Taču jāsaprot, ka šī rīcības brīvības nav neierobežota un līdz ar to Satversmes tiesa norāda, ka tai ir pienākums pārbaudīt, vai Satversmē nostiprinātās tiesības baudīt īpašuma tiesības netraucēti nav aizskartas. Satversmes tiesa Terehovas robežkontroles lietā kopumā atzina, ka mērķis modernizēt Terehovas robežkontroles punktu ir atbildis sabiedrības vajadzībām saskaņā ar visas Latvijas Republikas un ES tautsaimniecības interesēm, pildot savas saistības

⁹⁸³ Azurix Corp. v. The Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/01/12, Award, 14 July 2006, paras. 311 - 312, 322; LG&E Energy Corp., LG&E Capital Corp., and LG&E International Inc. v. Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/02/1, Decision on Liability, 3 October 2006, paras. 189, 194, 195.

⁹⁸⁴ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2005. gada 16. decembra spriedums lietā Nr. 2005-12-0103 “Par Ministru kabineta 2005. gada 11. janvāra noteikumu Nr. 17. “Grozījumi likumā “Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām”” un 2005. gada 9. jūnija likuma “Grozījumi likumā “Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām”” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105. pantam”, secinājumu daļas 22.1. punkts.

⁹⁸⁵ Latvijas Republikas Satversmes tiesa atsaucas uz Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1986. gada 21. februāra spriedumu lietā: 8793/79 *James and Others v. The United Kingdom*, 40. punkts.

⁹⁸⁶ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1986. gada 21. februāra spriedums lietā: 8793/79 *James and Others v. The United Kingdom*, 46. punkts.

pievienojoties Šengenas zonai. Valsts robežas uzturēšanas, tostarp efektīvas un drošas robežas kontroles punktu darbības nodrošināšanas, ir viens no valsts uzdevumiem. Turklāt Satversmes tiesa ir skaidrojusi, ka Satversmes 105. pantā ietvertais apzīmējums “*nepieciešams*” ietver ne tikai sabiedrības vajadzību, bet ir saistīts arī ar dzīvības ar ģeogrāfiski noteiktu vietu un platību. Tas nozīmē, ka pieļaujama zemes īpašumu atsavināšana tikai tādā platībā, kāda valstij ir aktuāli nepieciešama sabiedrības vajadzību īstenošanai, savukārt aktuālu nepieciešamību var pamatot ar konkrētu attīstības projektu.⁹⁸⁷ Tas var būt arī gadījumos, kad īpašuma atsavināšanas process ir saistīts ar konkrētas teritorijas plānošanas procesu.⁹⁸⁸ Minēto arī atzinusi Eiropas Cilvēktiesību tiesa, norādot, ka šajos jautājumos dalībvalsts bauda plašu rīcības brīvību attiecībā uz savu pilsētu un valstu plānošanas politiku, taču valstij ir pienākums pārbaudīt, vai ir saglabāts nepieciešamais līdzsvars starp sabiedrības interesēm un indivīda tiesībām uz īpašumu.⁹⁸⁹ Piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesa lietā *Vistiņš pret Latvija* attiecībā uz Latvijas norādīto, ka atsavinātie zemesgabali, kas atradās netālu no Rīgas Brīvdostas, bija nepieciešami, lai paplašinātu, atjaunotu un pārbūvētu ostu, secināja, ka tiesai nav pārlicinošu pierādījumu, lai konstatētu, ka šiem iemesliem trūkst saprātīga pamata.⁹⁹⁰ Arī ceļu būvniecība Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē tiek uzskatīts par leģitīmu.⁹⁹¹

Lai gan šķīrējtiesas aizvien vairāk cenšas neiejaukties valstu tiesībās noteikt, kas ir sabiedriski attaisnojams mērķis, redzams, ka tiek aizvien plašāk aplūkots, vai valsts izmantotais pamatojums ekspropriācijas veikšanai nav iluzors, un vai acīmredzami tam trūkst attaisnojuma, nepastāvot patiesam mērķim aizsargāt kādu nozīmīgu sabiedrības interesi.⁹⁹² Tas autoram ļauj izdarīt secinājumu, ko noteiktā mērā arī apstiprina aplūkotā šķīrējtiesu prakse, ka ieguldījumu tiesību strīdos nav izdarīti centieni radīt “sabiedrības mērķu” izsmeļošu katalogu. Tieši pretēji, konceptuāli veidojas vienota nostāja, ka mērķiem ir jābūt patiesi idenfificējamam, proporcionālam un jāatspoguļo

⁹⁸⁷ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2009. gada 21. oktobra spriedums lietā Nr. 2009-01-01 “Par likuma “Par nekustamo īpašumu atsavināšanu Terehovas robežkontroles punkta vajadzībām” 1. panta 1. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105. pantam.”

⁹⁸⁸ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2005. gada 16. decembra spriedums lietā Nr. 2005-12-0103 “Par Ministru kabineta 2005. gada 11. janvāra noteikumu Nr. 17 “Grozījumi likumā “Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām”” un 2005. gada 9. jūnija likuma “Grozījumi likumā “Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām”” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105. pantam.”

⁹⁸⁹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2012. gada 25. oktobra spriedums lietā: 71243/01 *Vistiņš and Perepjolkins v. Latvia*, 95. punkts; Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2004. gada 27. aprīļa spriedums lietā: 62543/00 *Gorraiz Lizarraga and Others v. Spain*, 70. punkts; Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2011. gada 11. oktobra spriedums lietā: 43675/16 *Zammit and Vassallo v. Malta*, 36. punkts.

⁹⁹⁰ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2012. gada 25. oktobra spriedums lietā: 71243/01 *Vistiņš and Perepjolkins v. Latvia*, 107. punkts.

⁹⁹¹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2002. gada 21. maija spriedums lietā: 28856/95 *Jokela v. Finland*, 52. punkts; Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2002. gada 11. aprīļa spriedums lietā: 46044/99 *Lallement v France*, 18. - 19. punkts; Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1979. gada 13. decembra spriedums lietā: 7987/77 *Andorfer Tonwerke a.o. v. Austria*.

⁹⁹² *Cox J.M.* Expropriation in Investment Treaty Arbitration. Oxford International Arbitration Series. Oxford: Oxford University Press, 2019, p. 65.

nepieciešamība valstij rīkoties noteiktā veidā. Pie precīzi šādas motivācijas ir nonākusi šķīrējtiesa spriedumā lietā *Vestey v. Venezuela*, paskaidrojot, ka, pirmkārt, ir jāidentificē, vai valsts rīcībai ir sabiedrības mērķis, attiecībā uz kura noteikšanu tai plaša rīcības brīvība;⁹⁹³ otrkārt, jānovērtē valsts rīcība mērķa sasniegšanai, nevis tikai aizskāruma kontekstā, bet arī pēc aizskāruma, kas var norādīt, vai patiesi valsts ir vēlējusies sasniegt konkrēto mērķi, vai arī aizbildināšanās ar konkrētu sabiedrības interesi ir tikai fasāde, lai censtos apslēpt, ka valsts rīcība bija vērsta ekskluzīvi uz ieguldītāja ierobežošanu;⁹⁹⁴ treškārt, jānovērtē, vai valsts rīcība bija saprātīga un proporcionāla ar ieguldītāja tiesisko palāvību, ko apliecina iepriekš aplūkoti prakses piemēri. Ar minētā un autora modificētā testa palīdzību var patiesi noskaidrot, vai starp valsts deklarēto mērķi, kas izmantots, lai ietekmētu ieguldītāju, ir patiesa vēlme aizsargāt uzņemošās valsts sabiedrību vai citādā veidā īstenot kāda attaisnojama mērķa sasniegšanu, ko var apliecināt arī valsts rīcība *post factum* ekspropriācijas negatīvo seku iestāšanās.

4.2. DISKRIMINĀCIJAS AIZLIEGUMA PĀRKĀPUMS KĀ KRITĒRIJS PRETTIESISKAS EKSPROPRIĀCIJAS KONSTATĒŠANAI

Var teikt, ka diskriminācijas aizliegums ir noteikts ģeogrāfiski plašākajos un nozīmīgākajos starptautiskajos līgumos, it īpaši līgumos, kas noslēgti cilvēktiesību aizsardzībai.⁹⁹⁵ ANO 1948. gada 10. decembra Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 2. pantā noteikts, ka “*Katram cilvēkam pienākas visas tiesības un brīvības, kas pasludinātas šajā deklarācijā, neatkarīgi no viņa rases, ādas krāsas, dzimuma, valodas, reliģiskās, politiskās vai citas pārliecības, nacionālās vai sociālās izcelsmes, mantiskā stāvokļa, kārtas vai cita stāvokļa. Turklāt nav pieļaujamas nekādas atšķirības tās valsts vai teritorijas politiskā, tiesiskā vai starptautiskā stāvokļa dēļ, pie kuras cilvēks pieder, neatkarīgi no tā, vai šī teritorija ir neatkarīga, aizbildnībā, bez pašpārvaldes vai kā citādi ierobežota savā suverenitātē.*”⁹⁹⁶

No iepriekš apakšnodaļās norādītā izriet, ka starptautiskajās publiskajās tiesībās pastāv vienprātība, ka ekspropriācija nav prettiesiska *per se*,⁹⁹⁷ taču tās īstenošana ir pakļauta vairākiem priekšnoteikumiem, kuri pēcāk ļauj pārbaudīt, vai valsts rīcība atbilst starptautiskajām tiesībām.

⁹⁹³ *Vestey Group Ltd v. Bolivarian Republic of Venezuela*, ICSID Case No. ARB/06/4, Award, 15 April 2016, para. 294.

⁹⁹⁴ *Ibid.*, para. 296.

⁹⁹⁵ *Autoru kolektīvs*. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 79. lpp.

⁹⁹⁶ UN General Assembly, Universal Declaration of Human Rights, 10 December 1948, General Assembly Resolution No. 217 A (III).

⁹⁹⁷ *Sheppard A.* The Distinction Between Lawful and Unlawful Expropriation. In: *Investment Arbitration and the Energy Charter Treaty*. Edited by Clarisse Ribeiro. New York: JurisNet, LLC, 2006, p. 169.

Tradicionāli viens no pamata noteikumiem, lai atzītu, ka ekspropriācija veikta tiesiski, ir diskriminācijas neesamība valsts rīcībā jeb diskriminācijas aizlieguma principa ievērošana. Tas ir plaši atbalstīts noteikums starptautiskajās ekonomiskajās tiesībās.⁹⁹⁸ Jāatzīmē arī, ka diskriminējošs nodoms vai diskriminācijas sekas ir subsidiārs elements,⁹⁹⁹ lai pierādītu ekspropriāciju, bet tas ir vērtējams kritērijs ekspropriācijas tiesiskuma kontekstā. Tiek uzskatīts, ka šī noteikuma saknes ir meklējamas Latīņamerikā 20. gadsimta 30. gados, kad arī izveidojās starptautisko ieguldījumu tiesībās plaši pazīstamās *Calvo* un *Drago* doktrīnas, kas vienlaikus skar valsts patstāvīgo suverēno varu pār tās dabas resursu izmantošanu.¹⁰⁰⁰

Pamata noteikums šī jautājuma kontekstā un plašākā izpratnē paredz, ka jebkādai ekspropriācijas izpausmei vai formai - tiešai vai netiešai -, jābūt nediskriminējošai, proti, ekspropriācija jāīsteno bez jebkādas diskriminācijas.¹⁰⁰¹ Šis tiesiskas ekspropriācijas "elements" jeb priekšnoteikums nozīmē, ka uzņemošā valsts nedrīkst ekspropriēt īpašumu, balstoties uz ārvalstu ieguldītāja personīgajām īpašībām (*angļu val. - personal characteristics*).¹⁰⁰² Primitīvā formā no šī noteikuma izriet, ka uzņemošā valsts rīkojas prettiesiski un tādējādi pretrunā starptautiskajām tiesībām, kad valsts ekspropriē tikai ārvalstnieka īpašumu vai konkrētas ārvalstnieku grupas īpašumus.¹⁰⁰³ Šāda situācija konstatējama, kad ārvalstu ieguldījumi tiek nacionalizēti, kamēr citi līdzīgi ieguldījumi paliek neskarti, vai kad īpašumi tiek atņemti tikai konkrētu valstu piederīgajiem.¹⁰⁰⁴ Taču ekspropriācijas kontekstā diskriminācijas konstatēšana valsts rīcībā pieprasa vairāk nekā tikai atšķirīgas izturēšanās identificēšanu. Ir jākonstatē atšķirīga attieksme bez attaisnojuma; rīcībai jāpakļauj persona selektīviem aizspriedumiem vai darbībai ir jābūt vērstai pret ieguldītāju (un īpaši kā ārvalstu ieguldītāju).¹⁰⁰⁵ Proti, diskriminācija ir konstatējama, kad atšķirīgā

⁹⁹⁸ *Foighel I.* Nationalization: A study in the Protection of Alien Property in International Law. Copenhagen: Stevens & Sons Ltd., 1957, pp. 46 - 47; *Friedman S.* Expropriation in International Law. London: Stevens & Sons Ltd., 1953, pp. 189 - 193.

⁹⁹⁹ The Oxford Handbook of International Investment Law. Edited by Peter Muchlinski, Federico Ortino, Christoph Schreuer. Oxford: Oxford University Press, 2008, p. 1227.

¹⁰⁰⁰ Skat. *Francioni F.* Compensation for Nationalisation of Foreign Property: The Borderland Between Law and Equity. Vol. 24, No. 2 The International and Comparative Law Quarterly, April 1975, p. 269.

¹⁰⁰¹ International Investment Law and Soft Law. Edited by Bjorkland A.K., Renisch A. Cheltenham: Edward Elgar, 2012, p. 295.

¹⁰⁰² *Schefer K.N.* International Investment Law. Text, Cases and Materials. Cheltenham: Edward Elgar, 2013, p. 180.

¹⁰⁰³ *Wooldrige F., Sharma V.* The Expropriation of the Property of the Ugandan Asians. Vol. 14 Indian Journal of International Law, 1974, pp. 61 - 63; *Harris D.J.* Cases and Materials on International Law. 5th edition. London: Sweet & Maxwell, 1998, p. 347.

¹⁰⁰⁴ *Lim C.L., Ho J., Papparinskis M.* International Investment Law and Arbitration. Commentary, Awards and Other Materials. Cambridge: Cambridge University Press, 2018, p. 343.

¹⁰⁰⁵ Joseph Charles Lemire v. Ukraine, ICSID Case No. ARB/06/18, Jurisdiction and Liability, 14 January 2010, para. 261.

attieksme ir bijusi nesaprātīga.¹⁰⁰⁶ Tāpēc, ja ieguldījumi, kas pieder pie noteiktas valsts ieguldītāju grupas, ir ekspropriēti tādēļ, ka tie ir ārkārtīgi netaisnīgi darījumos ar uzņemošo valsti, ekspropriāciju neuzskatīs par diskriminējošu.¹⁰⁰⁷ Tiesību doktrīnā arī skaidrots, ka diskriminācija satur atšķirīgu izturēšanos pret ārvalstniekiem, salīdzinot tos ar uzņemošās valsts piederīgajiem, vai pret konkrētas grupas ārvalstniekiem, salīdzinot tos ar citiem ārvalstniekiem.¹⁰⁰⁸

Diskriminācijai, kas izriet no nacionālā regulējuma, starptautiskajās tiesībās ir veltīta īpaša vieta.¹⁰⁰⁹ No vienas puses, skaidrots, ka lēmums, kas ir pretrunā nacionālajām tiesībām un ir diskriminējošs pret ārvalstnieku, ir acīmredzama netaisnība, vadoties no starptautiskajām tiesībām.¹⁰¹⁰ No otras puses, valsts rīcība tiek klasificēta kā prettiesiska un starptautisku tiesību pārkāpumu radoša, pat ja valsts nerīkojas pretrunā nacionālajām tiesībām, proti, tai saskaņā ar konkrētas valsts tiesībām bija pienākums rīkoties konkrētā veidā.¹⁰¹¹ No minētā izriet, ka neatkarīgi no tā, vai valsts savu rīcību attaisno, atsaucoties uz nacionālajiem likumiem, diskriminācija un iespējams starptautisko tiesību pārkāpums tik un tā var tikt konstatēts.

Starptautisko līgumu kontekstā BIT un MIT (tajā skaitā ECT) tekstos lielākoties ir paredzēts šis diskriminācijas aizliegums. Konkrētāk, BIT tekstos ir ietverts diskriminācijas aizlieguma princips, veicot ekspropriāciju, taču atšķiras vārdiskais / gramatiskais formulējums, kā tas tiek noteikts. Līgumos, kuros Latvijas valsts ir puse, tiek lietoti tādi apzīmējumi, kā “*balstoties uz nediskriminējošiem principiem*”,¹⁰¹² “*balstoties uz nediskriminējošiem nosacījumiem*”,¹⁰¹³

¹⁰⁰⁶ *Lim C.L., Ho J., Paparinskis M.* International Investment Law and Arbitration. Commentary, Awards and Other Materials. Cambridge: Cambridge University Press, 2018, p. 343; *Shaw M.N.* International Law. 6th Edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2008, p. 842; *Antoine Goetz et consorts v. République du Burundi*, ICSID Case No. ARB/95/3, Award, 10 February 1999, para. 121.

¹⁰⁰⁷ *Lim C.L., Ho J., Paparinskis M.* International Investment Law and Arbitration. Commentary, Awards and Other Materials. Cambridge: Cambridge University Press, 2018, p. 343; *Al-Qurashi Z.A.* Renegotiation of International Petroleum Agreements. Vol. 22(4) Journal of International Arbitration, 2005, pp. 262 - 268.

¹⁰⁰⁸ *Fatouros A.A.* Government Guarantees to Foreign Investors. New York: Columbia University Press, 1962, p. 249.

¹⁰⁰⁹ Harvard Law School, Research in International Law of Responsibility of States for Damage Done in Their Territory to the Persons or Property of Foreigners (1929 Draft Convention), Vol. 23 American Journal of International Law, pp. 133, 174; *Adede A.* Fresh Look at the Meaning of Denial of Justice under International Law. Vol. XIV Canadian Yearbook of International Law, 1977, p. 91.

¹⁰¹⁰ *Loewen Group, Inc. and Raymond L. Loewen v. United States of America*, ICSID Case No. ARB(AF)/98/3, Award, 26 June 2003, para. 135.

¹⁰¹¹ *Crawford J.* The International Law Commission's Articles on State Responsibility. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, p. 84.

¹⁰¹² 5. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas valdības un Baltkrievijas Republikas valdības vienošanās par ieguldījumu veicināšanu un aizsardzību: starptautisks divpusējs dokuments. Latvijas Vēstnesis. 1998. 2. jūlijs, nr. 194/195.

¹⁰¹³ 5. pants: Līgums starp Latvijas Republikas valdību un Dānijas Karalistes valdību par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks līgums. Latvijas Vēstnesis, 28. decembris 2000, nr. 470/472; 5. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas valdības un Izraēlas Valsts valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpējo aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 10. marts 1994, nr. 30; 5. panta pirmā daļa: Līgums starp Latvijas Republikas valdību un Lielbritānijas un Ziemeļīrijas Apvienotās Karalistes valdību par ieguldījumu veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 7. februāris 1995, nr. 19.

“nediskriminējošā veidā”,¹⁰¹⁴ “ar nediskriminējošu motivāciju”,¹⁰¹⁵ “uz nediskriminējoša pamata”,¹⁰¹⁶ “uz nediskriminējošiem pamatiem”,¹⁰¹⁷ “nav diskriminējošs”,¹⁰¹⁸ “bez diskriminācijas”,¹⁰¹⁹ “bez jebkādas diskriminācijas”,¹⁰²⁰ “darbības nav diskriminējošas”,¹⁰²¹ “ja

¹⁰¹⁴ 4. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas valdības un Grieķijas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 29. septembris 1995, nr. 149; 5. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas valdības un Rumānijas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 20. marts 2002. nr. 44; VIII. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas valdības un Kanādas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 1. decembris 2011, nr. 189; 5. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas valdības un Indijas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 27. oktobris 2010, nr. 170; III. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas Valdības un Amerikas Savienoto Valstu Valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību. Latvijas Vēstnesis, 18. janvāris 1995, nr. 8 (291); 4. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas valdības un Moldovas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 16. novembris 1999, nr. 378/380; 5. panta pirmās daļas b. punkts: Latvijas Republikas valdības un Horvātijas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 5. jūlijs 2002, nr. 101; III. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas un Turcijas Republikas līgums par ieguldījumu savstarpēju veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 9. oktobris 1997, nr. 260/262; 4. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas un Portugāles Republikas līgums par ieguldījumu savstarpēju veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 26. janvāris 1996, nr. 14; 5. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas valdības un Bulgārijas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpējo aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 1. maijs 2004, nr. 69; 5. panta pirmās daļas b. punkts: Latvijas Republikas valdības un Kirgizstānas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 23. decembris 2008, nr. 200; 5. panta pirmās daļas b. punkts: Latvijas Republikas valdības un Gruzijas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 29. decembris 2005, nr. 209; 5. panta pirmās daļas b. punkts: Latvijas Republikas valdības un Armēnijas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 29. decembris 2005, nr. 209; 6. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas valdības un Azerbaidžānas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 29. decembris 2005, nr. 209; 5. panta pirmās daļas b. punkts: Latvijas Republikas valdības un Kazahstānas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 20. oktobris 2005, nr. 167; 4. panta pirmās daļas c. punkts: Latvijas Republikas valdības un Ķīnas tautas republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 13. oktobris 2004, nr. 162.

¹⁰¹⁵ 5. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas valdības un Slovākijas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 20. jūnijs 1998, nr. 184/185.

¹⁰¹⁶ 6. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas valdības un Singapūras Republikas valdības līgums par ieguldījumu savstarpēju veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 11. februāris 1999, nr. 40.

¹⁰¹⁷ 5. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas valdības un Igaunijas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 15. maijs 1996, nr. 84.

¹⁰¹⁸ 5. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas un Ungārijas Republikas līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 05. oktobris 1999, nr. 325/327.

¹⁰¹⁹ 5. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas valdības un Korejas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 24. decembris 1996, nr. 226/227; 5. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas valdības un Ēģiptes Arābu Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 26. jūnijs 1997, nr. 152/154.

¹⁰²⁰ 5. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas valdības un Ukrainas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 15. oktobris 1997, nr. 268/269.

¹⁰²¹ 5. panta pirmās daļas b. punkts: Latvijas Republikas valdības un Vjetnamas Sociālistiskās Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 16. februāris 1996, nr. 30 (515).

pasākumi nav diskriminējoši”,¹⁰²² “*šis darbības nav diskriminējošas*”,¹⁰²³ “*notiek bez diskriminācijas*”,¹⁰²⁴ “*pasākumi nebūs diskriminējoši*”,¹⁰²⁵ “*nediskriminējoša rakstura pasākumiem*”,¹⁰²⁶ “*nediskriminējot nevienu no tajā iesaistītajām personām*”,¹⁰²⁷ “*pielietotie līdzekļi nav diskriminējoši*”.¹⁰²⁸ Tomēr tajā pašā laikā Latvijas un Austrijas BIT ekspropriācijas klauzulā nav minēts diskriminācijas aizliegums, veicot ekspropriāciju.¹⁰²⁹ Eiropas ECT 13. panta pirmās daļas b. punktā paredzēts, ka jebkuras līgumslēdzējpusē ieguldītāja ieguldījumi citai līgumslēdzējpusēi piederošā teritorijā netiks nacionalizēti, ekspropriēti vai pakļauti mēriem, kam būtu tāds pats efekts kā nacionalizācijai vai ekspropriācijai, izņemot gadījumus, kad šāda ekspropriācija nav diskriminējoša.

Tiesību doktrīnā atzīmēts, ka diskriminācijas aizlieguma kritērijs, kas tiek piemērots vētot ekspropriācijas tiesiskumu, nav tikai līgumtiesiska rakstura ierobežojums, kas ietverts starpvalstu līgumos, bet ir uzskatāms par tiesiskas ekspropriācijas priekšnoteikumu kā starptautisko tiesību paražu normu.¹⁰³⁰ Tomēr vienlaikus tiesību doktrīnā arī pausts viedoklis, ka diskriminācijas aizliegums nav apskatāms kā atsevišķs ekspropriācijas tiesiskuma priekšnoteikums. Proti, diskriminācijas aizliegums ir pazīme (izpausme) taisnīgam procesam (*angļu val. - due process*), kas

¹⁰²² 5. panta pirmā daļa: Latvijas Republikas un Spānijas Karalistes līgums par ieguldījumu savstarpēju veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 5. janvāris 1996, nr. 2.

¹⁰²³ 5. pants pirmā daļa: Latvijas Republikas valdības un Vjetnamas Sociālistiskās Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 16. februāris 1996, nr. 30.

¹⁰²⁴ 4. panta pirmās daļas b. punkts: Latvijas Republikas valdības un Lietuvas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 15. maijs 1996, nr. 84.

¹⁰²⁵ 4. pants otrās daļas b. punkts: Beļģijas-Luksemburgas Ekonomiskās savienības un Latvijas Republikas līgums par ieguldījumu savstarpēju veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 14. jūnijs 1996, nr. 103.

¹⁰²⁶ 7. panta pirmās daļas ii. punkts: Latvijas Republikas Valdības un Uzbekistānas Republikas Valdības Līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 3. septembris 1996, nr. 147.

¹⁰²⁷ 6. panta pirmās daļas a. punkts: Latvijas Republikas valdības un Kuveitas valsts valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 12. februāris 2003, nr. 23.

¹⁰²⁸ 6. panta b. punkts: Līgums starp Latvijas Republikas valdību un Nīderlandes Karalistes valdību par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 7. februāris 1995, nr. 19.

¹⁰²⁹ Skat.: 4. pants: Līgums starp Latvijas Republiku un Austrijas Republiku par ieguldījumu veicināšanu un to aizsardzību: starptautiskais dokuments. Latvijas Vēstnesis, 6. oktobris 1995, nr. 154.

¹⁰³⁰ *Miniruzzaman A.F.M.* Expropriation of Alien Property and the Principle of Non-Discrimination in International Law of Foreign Investment: An overview. Vol. 8 Journal of Transnational Law and Policy, 1998, p. 57; *Brownlie I.* System of the Law of Nations: State Responsibility. Oxford University Press, 1983, p. 81; *Jennings R., Watts A.* Oppenheim's International Law. Volume I: Peace. 9th Edition. London: Longman, 1992, pp. 919 - 922; *Lowenfeld A.F.* International Economic Law. Oxford: Oxford University Press, 2003, p. 391.

arīdzan ir viens no ekspropriācijas veikšanas priekšnoteikumiem, un tādējādi to var neaplūkot kā ceturto ekspropriācijas tiesiskuma kritēriju.¹⁰³¹

Šādi izteikumi arī ir ietverti starptautisko šķīrējtiesu praksē, piemēram, *LIAMCO* lietā¹⁰³² skaidrojot, ka ekspropriācijai jābūt nediskriminējošai, atzīts, ka diskriminējoša ekspropriācija pati par sevi ir prettiesiska.¹⁰³³ Šķīrējtiesa norādīja, ka tas ir skaidrs un neapstrīdēts apstāklis, ka diskriminācijas neesamība valsts darbībā ir priekšnoteikums tiesiskai nacionalizācijai; šis noteikums ir stingri nostiprināts starptautiskajā juridiskajā teorijā un praksē. Tādējādi diskriminējoša nacionalizācija pēc savas būtības un satura ir aizliegta un prettiesiska.¹⁰³⁴ Tomēr šķīrējtiesas spriedumā secināts, ka “[...] *LIAMCO* nebija pirmais nacionalizētais uzņēmums, nedz vienīgais naftas uzņēmums, nedz arī vienīgais amerikāņu uzņēmums, kas nacionalizēts ar pirmo nacionalizācijas likumu, un tas netika nacionalizēts viens pats otrā nacionalizācijas akta datumā. Pirms tam tika nacionalizēti citi uzņēmumi, citas amerikāņu un ne-amerikāņu kompānijas tika nacionalizētas ar to palīdzību, un pēc tam Lībijā joprojām darbojās citas amerikāņu kompānijas. Tādējādi no iepriekš minētā var secināt, ka politiskais motīvs nebija galvenais nacionalizācijas iegansts un ka šāds motīvs pats par sevi nav pietiekams pierādījums pilnīgi diskriminējošam pasākumam.” Līdzīgi secinājumi tika izdarīti *Aminoil* lietā,¹⁰³⁵ kurā šķīrējtiesa izmantoja diskriminācijas analīzi tiesiskas un prettiesiskas ekspropriācijas nošķiršanai. Šķīrējtiesa norādīja, ka, lai atšķirtu nacionalizāciju no citiem salīdzināmiem pasākumiem, nacionalizācija ir jāpiemēro konkrētās tautsaimniecības nozares kopumam, izslēdzot diskrimināciju pret konkrētu komersantu grupu.¹⁰³⁶ Ievērojot, ka šķīrējtiesa *Aminoil* lietā konstatēja, ka Kuveitas valdība tikai iesaistījās atsevišķās ekspropriācijas “epizodēs”, nevis ekspropriēja visas ārvalstu naftas kompānijas vienlaicīgi, tiesa atzina, ka ekspropriācija nebija diskriminējoša.¹⁰³⁷ Irānas-ASV Prasījumu tribunāls apstiprināja vispārējo paražu tiesību attiecībā uz diskriminācijas aizlieguma priekšnoteikumu tiesiskas ekspropriācijas konstatēšanai un *Amoco* lietā secināja, ka diskriminācija ir plaši aizliegta kā starptautisko paražu tiesību norma ekspropriācijas jautājumā.¹⁰³⁸ Tieši paļaujoties uz *LIAMCO* lietas

¹⁰³¹ *Lim C.L., Ho J., Paparinskis M.* International Investment Law and Arbitration. Commentary, Awards and Other Materials. Cambridge: Cambridge University Press, 2018, p. 338.

¹⁰³² *Libyan American Oil Company (Liamco) v. Libya*, Award of 12 April 1997, 62 ILR 140.

¹⁰³³ *Ibid.*, 194.

¹⁰³⁴ *Ibid.*

¹⁰³⁵ *Kuwait v. American Independent Oil Company (Aminoil)*, Award of 24 March 1982, 21 ILM 976 (1982).

¹⁰³⁶ *Ibid.*, para. 84.

¹⁰³⁷ *Ibid.*, para. 86.

¹⁰³⁸ *Amoco International Finance Corporation v. The Government of the Islamic Republic of Iran, National Iranian Oil Company, National Petrochemical Company and Kharg Chemical Company Limited, Iran-US Claims Tribunal*, 15 Iran-US C.T.R. 189, Partial Award, 14 July 1987, 27 ILM 1314 (1988), para. 140.

secinājumiem, ICSID šķīrējtiesa *Fireman's Fund* lietā nonāca pie secinājuma, ka diskriminējošas izturēšanās konstatēšana ir pielietojama, lai noteiktu, vai ekspropriācija ir prettiesiska.¹⁰³⁹

Tiesību doktrīnā skaidrots, ka starptautisko ieguldījumu tiesībās attiecībā uz ekspropriācijas tiesiskumu cita starpā ir jākonstatē, ka ekspropriācija un ar to saistītās darbības nav diskriminējošas šī jēdziena vispārīgā nozīmē.¹⁰⁴⁰ Proti, ekspropriācija ir pieļaujama, ja *inter alia* tiek konstatēts, ka tā veikta bez diskriminācijas.¹⁰⁴¹ Pētnieki cita starpā ir atzinuši, ka šis kritērijs (priekšnoteikums) – diskriminācijas aizliegums - īstenojot ekspropriāciju, jau ir kļuvis par paražu tiesību ekspropriācijas kontekstā.¹⁰⁴² To apstiprina valstu prakse, un šī kritērija piemērošana šķīrējtiesu nolēmumos. Tas ir viens no kritērijiem, kas ļauj noteikt, vai ir konstatējama kompensējama ekspropriācija, vai arī tā ir valsts leģitīma un attaisnojama regulatīva rīcība, kas nav jākompensē. Var teikt, ka jebkādam darbībām – tiešām vai netiešām – kuru sekas ir pielīdzināmas ekspropriācijai, ir jābūt nediskriminējošām.¹⁰⁴³

Šķīrējtiesu praksē norādīts, ka vispārējās starptautiskās tiesības paredz, ka valstij ir jāatturas no diskriminējošas apiešanās / diskriminējošas attieksmes pret ārvalstniekiem un ārvalstnieku īpašumu. Tomēr vienlaikus paražu tiesības neparedz, ka valstij pret visiem ārvalstniekiem ir jāizturas vienlīdzīgi vai jāizturas labvēlīgāk nekā pret konkrētās valsts piederīgajiem.¹⁰⁴⁴ Lielākoties šo jautājumu noregulē konkrētais BIT vai MIT. Vispirms jāatzīmē, ka diskriminācijas konstatēšana nacionālā līmenī ir jānošķir no diskriminācijas, kas var tikt konstatēta starptautisko ieguldījumu tiesībās. Proti, UNCITRAL lietā *Lauder v. Czech Republic* secināts, ka pats nacionālais regulējums pārkāpj šo (diskriminācijas aizlieguma) aizsardzības standartu. Šķīrējtiesa norādīja, ka, lai valsts rīcību atzītu par diskriminējošu, tai pašai par sevi nav jāpārkāpj nacionālais likums, jo nacionālais likums var saturēt normas, kas ir diskriminējošas pret ārvalstu ieguldītāju, vai vispār nesaturēt diskriminējošas izturēšanās pret ārvalstu ieguldītāju aizliegumu.¹⁰⁴⁵

¹⁰³⁹ *Fireman's Fund Insurance Company v. The United Mexican States*, ICSID Case No. ARB(AF)/02/01, Award, 17 July 2006, para. 205.

¹⁰⁴⁰ *Dolzer R., Schreuer C.* Principles of International Investment Law. Second Edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 100; *Reisman W.M., Sloane R.D.* Indirect Expropriation and its Valuation in the BIT Generation. British Yearbook of International Law, Vol. 75, 2004, p. 115; *Aust A.* Handbook of International Law. Second Edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, p. 348.

¹⁰⁴¹ *Pupolizio I.* The Right to an Unchanging World – Indirect Expropriation in International Investment Agreements and State Sovereignty. Vienna Journal on International Law and Constitutional Law, Volume No. 10, 2/2016, p. 149; *Klabbers J.* International Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2013, p. 277.

¹⁰⁴² *Dolzer R., Schreuer C.* Principles of International Investment Law. Second Edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 99.

¹⁰⁴³ International Investment Law and Soft Law. Edited by Bjorlund A.K., Reinisch A. Cheltenham: Edward Elgar, 2012, p. 295.

¹⁰⁴⁴ Alex Genin, Eastern Credit Limited, Inc. and A.S. Baltoil v. The Republic of Estonia, ICSID Case No. ARB/99/2, Award, 25 June 2001, para. 368.

¹⁰⁴⁵ Ronald S. Lauder v. The Czech Republic, UNCITRAL, Final Award, 3 September 2001, para. 220.

Doktrīnā ir izteikts viedoklis, ka par starptautisko tiesību paražu normu ir kļuvis noteikums, ka ekspropriējoša darbība, kas izslēdz ārvalstniekus kopumā, kādas noteiktas tautības ārvalstniekus vai konkrētu ārvalstnieku, pārkāpj starptautiskās tiesības, pat neievērojot skaidri izteiktus starptautiska līguma aizsardzības pasākumus.¹⁰⁴⁶ ICSID šķīrējtiesas nolēmumos secināts, ka atšķirīga attieksme pret vienas valsts piederīgajiem salīdzinājumā ar citas valsts piederīgajiem var būt nelikumīga diskriminācija.¹⁰⁴⁷ Proti, šķīrējtiesas, lai noliegtu diskriminācijas esamību, izmanto atziņu, ka konkrētie pasākumi skar visus ārvalstniekus.¹⁰⁴⁸ Lai gan var šķist, ka praksē ir plaši akceptēts tas, ka diskriminācija pret konkrētu ārvalstnieku ir diskriminācijas forma ekspropriācijas kontekstā, tomēr ir mazāks skaidrs, vai vienlīdz prettiesiska ir diskriminācija starp valstspiederīgajiem un ārvalstniekiem. Šajā kontekstā ir ierobežota šķīrējtiesu prakse, kur darbības ar ekspropriācijas sekām, kas vērstas pret ārvalstniekiem atšķirībā no valstspiederīgajiem, ir atzītas par prettiesiskām.¹⁰⁴⁹ Vēsturiski, piemēram, Pastāvīgās Starptautiskās tiesas *Oscar Chinn* lietā skaidrots, ka aizliegtas diskriminācijas forma ir tāda, kas balstīta uz nacionalitāti un ir saistīta ar atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras pieder pie dažādām nacionālajām grupām.¹⁰⁵⁰

Lai gan diskriminācijai ir dažādas formas, taču ieguldījumu tiesībās visbiežāk konstatētā diskriminācija ir balstīta uz nacionalitāti, tāpēc uz nacionalitāti balstīta diskriminācija ir visvairāk aplūkots jautājums praksē. Tomēr minētais nenozīmē, ka diskriminācija uz citiem pamatiem praksē nav iespējama un ir sastopama tikai teorētiski. Konkrētāk, kaut arī nepastāv visaptverošs skaidrojums par diskriminācijas aizlieguma saturu, un praksē visbiežāk ir aplūkota ekspropriācija uz nacionalitātes pamata, nozīmīgs un svarīgs jautājums ir par diskrimināciju, kas balstīta uz rasi, etnisko izcelsmi, reliģiju un kultūru, kas ir vērtējams kā aspekts ekspropriācijas tiesiskuma konstatēšanai.

Differentia specifica rases kontekstā jāskaidro, ka ekspropriācija, kas motivēta ar rasu nevienlīdzību, parasti tiek uzskatīta par acīmredzamu prettiesiskas atņemšanas piemēru.¹⁰⁵¹ Fundamentālais diskriminācijas aizlieguma noteikums kā starptautisko tiesību vispārējs princips sniedzas tālāk par valstspiederību un paredz aizliegumu nošķirt personas, balstoties uz noteiktām viņu pazīmēm, aizliedzot valstīm izdalīt personas, pamatojoties uz rasi. Šis aizliegums tiek uzskatīts par

¹⁰⁴⁶ Restatement of the Law Third: The Foreign Relations Law of the United States. Vols. 1 and 2. St.Paul, MN: American Law Institute Publishers, 1987, Vol. 1, para. 712.

¹⁰⁴⁷ *Liberian Eastern Timber Corporation (LETCO) v. Republic of Liberia*, ICSID Case No. ARB/83/2, Award, 31 March 1986, para. 366.

¹⁰⁴⁸ *Texaco Overseas Petroleum Company (Topco)/California Asiatic (Calasiatic) Oil Company v. Libya*, Award of 19 January 1977, 17 ILM 1 (1978), para. 74.

¹⁰⁴⁹ *Eureko B.V. v. Republic of Poland*, Partial Award, 19 August 2005, para. 242; *Marvin Roy Feldman Karpa v. United Mexican States*, ICSID Case No. ARB(AF)/99/1, Award, 16 December 2002, para. 137.

¹⁰⁵⁰ *The Oscar Chinn Case (Britain v. Belgium)*. [1934], P.C.I.J. (Series A/B), No. 63, Judgment, 12 December 1934.

¹⁰⁵¹ *Sornarajah M.* The International Law on Foreign Investment. Second Edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2004, p. 399; UNCTAD: Taking of Property. UNCTAD Series on Issues in International Investment Agreements. New York and Geneva: United Nations Publication, 2000, p. 13.

jus cogens normu un tā loma starptautiskajās tiesībās neapšaubāmi ir spēcīga.¹⁰⁵² Vēsturiski, ekspropriācija, kas balstīta uz rasistiskiem motīviem, nav retums, un dažādu politiski represīvu režīmu ietvaros valstis, pirmkārt, mēdz vērsties pret “valsts ienaidniekiem”, nacionalizējot īpašumus vai ierobežojot viņu īpašumtiesības. Piemēram, Nacistiskās Vācijas veiktā īpašumu atņemšana, kas tika vērstā pret ebrejiem un to īpašumu, tiek uzskatīta par diskriminējošu ekspropriāciju.¹⁰⁵³ Tas pats attiecas uz īpašumu atņemšanu etniskajiem indiāņiem Idi Amina Dadas (*Idi Amin Dad (1925 - 2003)*) režīmā Ugandā.¹⁰⁵⁴

Minētās īpašuma atņemšanas formas parasti arī nav attaisnojamas no sabiedrības vajadzību viedokļa.¹⁰⁵⁵ Arī, piemēram, nelaiķa Roberta Mugabes (*Robert Gabriel Mugade (1924 - 2019)*) režīmā Zimbabvē ekspropriācijas darbības ir atzītas par diskriminējošām un līdz ar to arī prettiesiskām. Tomēr, lai izvairītos no šī diskriminācijas jautājuma aplūkošanas, ICSID šķīrējtiesa lietā *Funnekotter v. Zimbabwe* atzina ekspropriācijas prettiesiskumu, balstoties uz apsvērumu, ka īpašuma atņemšana tika veikta bez kompensācijas samaksas ieguldītājam.¹⁰⁵⁶ Savukārt *Campbell and Others v. Zimbabwe* lietā, ko skatīja Dienvidāfrikas attīstības kopienas tribunālā, rasu diskriminācija tika vērtēta, un šķīrējtiesa skaidroja, ka lietā apspriestais likums tieši nevērsās pret baltādainajiem fermeriem, taču tas tika piemērots tikai pret baltādainajiem fermeriem un līdz ar to bija konstatējama diskriminējoša netiešā ekspropriācija.¹⁰⁵⁷

Lai gan pēc būtības starptautiskajās tiesībās nepastāv strīds, ka ekspropriācijas gaitā diskriminācija formāli nav pieļaujama, tomēr praksē attiecībā uz šo ekspropriācijas tiesiskuma kritēriju un aizsardzības režīmu kopumā tiek iztirzāti divi problēmjautājumi. Pirmkārt, salīdzināšanas pamats, lai noskaidrotu, vai ir konstatējama atšķirīga attieksme pret konkrētu ārvalstu ieguldītāju. Otrkārt, vai ir nepieciešams konstatēt *animus* (nodomu) diskriminēt, vai arī pietiekams ir pats diskriminācijas fakts: konstatējot diskrimināciju pēc fakta, nepastāvot “subjektīvajam elementam”.

¹⁰⁵² Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited, Judgment, I.C.J. Reports 1970 p. 3, para. 35.

¹⁰⁵³ Oppenheimer v. Inland Revenue Commissioner [1975] 1 A11 ER 538; *Didi H.* I do not Attach Great Significance to it: Taking Note of “the Holocaust” in English Case Law. Vol. 17(4) Social Legal Studies, 2008, p. 437.

¹⁰⁵⁴ United National Committee on the Elimination of Racial Discrimination, Reports submitted by State Parties under Article 9 of the Convention, UN Doc. CERD/C/358/Add.1, 24 October 2011, para. 42.

¹⁰⁵⁵ International Investment Law and Soft Law. Edited by Bjorkland A.K., Reinisch A. Cheltenham: Edward Elgar, 2012, p. 299.

¹⁰⁵⁶ Bernardus Henricus Funnekotter and others v. Republic of Zimbabwe, ICSID Case No. ARB/05/6, Award, 22 April 2009, para. 98.

¹⁰⁵⁷ Mike Campbell (Pvt) Ltd. and Others v. Zimbabwe, Decision of 28 November 2008, SADC (T) Case No. 2/2007, para. 53.

Salīdzināšanas bāze

2019. gada spriedumā lietā *Chartered Bank v. Tanzania* ICSID šķīrējtiesa skaidroja, ka, lai noteiktu, vai konkrētā uzņemošās valsts darbībā ir uzskatāma par diskriminējošu, ir jāpastāv salīdzinošam “lielumam”, kas ļauj veikt salīdzinājumu attiecībā pret darbību, kas uzskatāma par diskriminējošu. Šķīrējtiesa arī norādīja, ka darbība, kas ir diskriminējoša, ir atsevišķs jautājums, nošķirot to no sekām, kas rodas no šādas darbības. Proti, diskriminācija parasti konstatējama gadījumos, kad cita persona tādos pašos apstākļos saņem labvēlīgāku izturēšanos.¹⁰⁵⁸

Jaunākajā šķīrējtiesu praksē ir izdarīta atsauce¹⁰⁵⁹ uz *Total S.A. v. Argentina Republic* lietu, kurā tika atzīts, ka diskriminējošu attieksmi var konstatēt, ja ieguldītājs pierāda, ka valsts pret viņu izturas atšķirīgi, salīdzinot ar izturēšanos pret citu personu, kura atrodas līdzīgā situācijā / apstākļos (*angļu val. - similarly situated*).¹⁰⁶⁰ Pēc būtības šķīrējtiesa skaidro, ka, lai noteiktu, ka izturēšanās ir diskriminējoša, ir nepieciešams salīdzināt apstrīdēto izturēšanos ar izturēšanos pret personu vai lietām salīdzināmā situācijā (*angļu val. - in a comparable situation*). Ekonomiskos jautājumos kritērijs “līdzīgā situācijā” (*angļu val. - like situation or similarly-situate*) ir plaši pielietots, jo tas pieprasa, lai eksistē kaut kādā mērā konkurējošas attiecības starp salīdzināmo situāciju, kam nevajadzētu būt izjauktai, valstij vēršoties pret aizsargāto ārvalstnieku. Tas ir balstīts uz pašu diskriminācijas jēdzienu atbilstoši starptautiskajām tiesībām. Tas paredz, ka diskriminācija var rasties, kad pret personām, kuras materiāli atrodas tādā pašā stāvoklī, izturas atšķirīgi vai kad pret personām, kuras materiāli atrodas dažādās situācijās, izturas vienādi.¹⁰⁶¹

Praksē pieeja ir ļoti atšķirīga, noskaidrojot salīdzināmos apstākļus, kuros atrodas ieguldītājs. Pirmkārt, vairākos gadījumos šķīrējtiesa varēja konstatēt neattaisnoti diferencētu izturēšanos biznesos, kas darbojas vienā darbības sfērā. Piemēram, *Nykomb v. Latvia* lietas spriedumā prasītāja darbība tika salīdzināta ar identisku sabiedrību darbību, kas tika pakļautas identiskam tiesiskam regulējumam, kas skar to saimniecisko darbību.¹⁰⁶² *Lemire v. Ukraine* lietā šķīrējtiesa konstatēja, ka nepamatoti atšķirīga attieksme bija attiecībā pret ieguldītāju, salīdzinot ar sabiedrību, kas vienlaikus ar ieguldītāju piedalījās iepirkumā, proti, abas sabiedrības sava rakstura ziņā un tiesiski bija vienādas.¹⁰⁶³ Otrkārt, atsevišķās lietās šķīrējtiesa secināja, ka nav iespējams salīdzināt dažādus

¹⁰⁵⁸ Standard Chartered Bank (Hong Kong) Limited v. United Republic of Tanzania, ICSID Case No. ARB/15/41, Award, 11 October 2019, para. 395.

¹⁰⁵⁹ Olin Holdings Limited v. State of Libya, ICC Case No. 20355/MCP, Final Award, 25 May 2018, para. 202.

¹⁰⁶⁰ Total S.A. v. Argentina Republic, ICSID Case No. ARB/04/01, Decision on Liability, 27 December 2010, para. 210.

¹⁰⁶¹ Olin Holdings Limited v. State of Libya, ICC Case No. 20355/MCP, Final Award, 25 May 2018, para. 202.

¹⁰⁶² Nykomb Synergetics Technology Holding AB v. The Republic of Latvia, SCC, Arbitral Award, 16 December 2003, section 4.3.2.

¹⁰⁶³ Joseph Charles Lemire v. Ukraine, ICSID Case No. ARB/06/18, Decision on Jurisdiction and Liability, 14 January 2010, para. 384.

ekonomikas sektorus, lai varētu konstatēt, ka pastāv diskriminācija. *BG Group v. Argentina* lietas spriedumā secināts, ka gāzes izplatītāji un citi sabiedrisko pakalpojumu sniedzēji neatrodas vienādos apstākļos un tādēļ pēc būtības tos nav pamatoti salīdzināt.¹⁰⁶⁴

Mērķis diskriminēt un tā nozīme praksē

Lielākoties šķīrējtiesu praksē ir atspoguļota nostāja, ka diskrimināciju pierāda ar objektīviem apsvērumiem, konkrētāk, ar sekām, nevis ar konkrētās rīcības nolūku vai mērķi. Piemēram, *Feldman v. Mexico* lietā šķīrējtiesa secināja, ka diskriminācija ir konstatēta *de facto*.¹⁰⁶⁵ *Eastern Sugar v. Czech Republic* lietā secināts – pat ja nav konstatēts nolūks vērsties pret ieguldītāju, bet ir konstatēts nolūks labvēlīgāk izturēties pret citu komersantu, tik un tā ir konstatējams BIT pārkāpums.¹⁰⁶⁶ Konkrētāk, *Siemens v. Argentina* lietā šķīrējtiesa secināja, ka nolūks nav izšķirošs nosakot, vai ir konstatējama diskriminācija, savukārt noteicošais faktors, lai noskaidrotu, vai rīcības rezultātā ir konstatējama diskriminējoša attieksme pret ārvalstnieku, ir konkrētās rīcības ietekme uz ieguldījumu.¹⁰⁶⁷

Tomēr nevar viennozīmīgi apgalvot, ka nolūkam nav jebkādas nozīmes, nosakot, vai valsts ir diskriminējusi ārvalstu ieguldītāju. Atsevišķās lietās šķīrējtiesas ir vērtējušas, vai konkrētā rīcība ir veikta, ņemot vērā ārvalstu ieguldītāja valsts piederību. Piemēram, *Lauder v. Czech Republic* lietā skaidrots, ka uzņemošās valsts rīcība bija diskriminējoša, jo tā paredzēja mazāk labvēlīgu attieksmi pret ārvalstu ieguldītāju nekā pret vietējo ieguldītāju. Proti, šķīrējtiesa norādīja, ka “[...] *Mediju Padome pārdomāja, jo tā baidījās, ka stipra un pieaugoša politiskā opozīcija pret licences piešķiršanu veidojumam, kam ir ievērojams ārvalstu kapitāls, varētu novest pie uzbrukuma visam izvēles procesam.*”¹⁰⁶⁸ *Eureko v. Poland* lietā šķīrējtiesa, pārbaudot, vai ir konstatējama kompensējama ekspropriācija, vērtēja valsts mērķi diskriminēt ārvalstu ieguldītāju, nepieļaujot ārvalstu kontroli uzņemošās valsts tirgū.¹⁰⁶⁹ NAFTA šķīrējtiesā *Methanex v. United States* arīdzan tika norādīts, ka ar nodomu veikta diskriminējoša tiesību aktu pieņemšana pret ārvalstu ieguldītāju ir atslēgas elements, lai nodibinātu prettiesisku un kompensējamu ekspropriāciju.¹⁰⁷⁰

¹⁰⁶⁴ BG Group Plc. v. The Republic of Argentina, UNCITRAL, Final Award, 24 December 2007, para. 357.

¹⁰⁶⁵ Marvin Roy Feldman Karpa v. United Mexican States, ICSID Case No. ARB(AF)/99/1, Award, 16 December 2002, para. 184.

¹⁰⁶⁶ Eastern Sugar B.V. (Netherlands) v. The Czech Republic, SCC Case No. 088/2004, Partial Award, 27 March 2007, para. 338.

¹⁰⁶⁷ Siemens A.G. v. The Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/02/8, Award, 17 January 2007, para. 321.

¹⁰⁶⁸ Ronald S. Lauder v. The Czech Republic, UNCITRAL, Final Award, 3 September 2001, para. 231.

¹⁰⁶⁹ Eureko B.V. v. Poland, Ad hoc Arbitral Tribunal under Netherlands-Poland BIT, Partial Award, 19 August 2005, para. 242.

¹⁰⁷⁰ Methanex Corporation v. United States of America, UNCITRAL, Final Award of the Tribunal on Jurisdiction and Merits, 3 August 2005, para. 7.

Visbeidzot, *LG&E v. Argentina* lietā šķīrējtiesa atzina, ka ieguldījumu līgumu kontekstā un atbilstoši pienākumam nediskriminēt ārvalstu ieguldītāju, valsts rīcība ir uzskatāma par diskriminējošu, ja šādas rīcības mērķis ir diskriminēt vai rīcībai ir diskriminējoša iedarbība.¹⁰⁷¹ Tādējādi šķīrējtiesa apstiprināja, ka diskrimināciju ekspropriācijas kontekstā var konstatēt gan no uzņemošās valsts rīcības sekām (objektīviem apsvērumiem), gan arī pierādot valsts mērķi vai nolūku diskriminēt ārvalstu ieguldītāju. Abi vērtēšanas kritēriji viens otru neizslēdz, un prakse norāde uz atšķirīgu pieeju katrā lietā.

Tomēr jaunākajās atziņās ICSID šķīrējtiesa ir konstatējusi, ka praksē pastāv vājš atbalsts viedoklim, ka nodoms diskriminēt ir būtisks elements, lai konstatētu mazāk labvēlīgu attieksmi vai diskrimināciju pret ārvalstu ieguldītāju.¹⁰⁷² Autora ieskatā, ir jāatzīst, ka mērķis diskriminēt nav jāuzskata par patstāvīgu vērtēšanas kritēriju, lai pierādītu, ka valsts rīcība ir diskriminējoša. Tāpat kā vērtējot netiešo ekspropriāciju, galu galā izšķiroša ir tieši ietekme uz ārvalstu ieguldītāja īpašumtiesību baudīšanu, proti, izšķirošas ir radušās sekas. Tomēr situācijā, kurā jau sākotnēji var nodibināt, ka valsts mērķtiecīgi ir vērsusies pret ārvalstnieku, lai diskriminētu viņu, ir pietiekams pamats uzskatīt, ka nav izpildīts viens no ekspropriācijas tiesiskuma kritērijiem, pat neveicot diskriminācijai nepieciešamo seku novērtējumu.

Atšķirīgas attieksmes / diskriminācijas attaisnojums

Lai gan diskriminācija, kas balstīta uz atšķirīgu attieksmi attiecībā pret konkrētu personu grupu, balstoties, piemēram, uz rasi vai etnisko izcelsmi, ir uzskatāma par neattaisnojamu, praksē ir atzīts, ka atšķirīga attieksme pret indivīdu ir pamatota atsevišķās situācijās, kad veikta konkrēta īpašuma vai ieguldījuma ekspropriācija. Minēto var pamatot ar tēzi, ka diskriminācija ir neattaisnojama atšķiršana (*angļu val. - unreasonable distinction*). Tādējādi, ekspropriācija var būt tiesiska arī, ja tā ir balstīta atšķirīgā attieksmē, ja vien tā ir racionāli saistīta ar valsts drošības interešu īstenošanu vai valsts ekonomisko aizsardzību.¹⁰⁷³ Šajā kontekstā šķīrējtiesas ir skaidrojušas, ka pat gadījumos, kad viena indivīda īpašums ir atņemts, bet otra – nav, tas pats par sevi vēl nenozīmē diskriminējošu atņemšanu, kamēr vien pastāv “adekvāts” (*angļu val. - adequate*) iemesls atšķirīgai attieksmei. *Aminoil* lietā šķīrējtiesa nenonāca līdz secinājumam, ka ir notikusi prettiesiska

¹⁰⁷¹ LG&E Energy Corp., LG&E Capital Corp., and LG&E International, Inc. v. Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/02/1, Decision on Liability, 3 October 2006, para. 146.

¹⁰⁷² Standard Chartered Bank (Hong Kong) Limited v. United Republic of Tanzania, ICSID Case No. ARB/14/14, Award, 11 October 2019, para. 407; skat. arī: S.D.Myers, Inc. v. Government of Canada, NAFTA/UNCITRAL, Partial Award, 13 November 2000, para. 254; Eastern Sugar B.V. (Netherlands) v. Czech Republic, SCC Case No. 088/2004, Partial Award, 27 March 2007, para. 338; Occidental Exploration and Production Company v. Republic of Ecuador, LCIA Case No. UN3467, Award, 1 July 2004, para. 177.

¹⁰⁷³ Restatement of the Law Third: The Foreign Relations Law of the United States. Vols. 1 and 2. St.Paul, MN: American Law Institute Publishers, 1987, Vol. 1, para. 712.

diskriminācija, lai gan ASV naftas kompānija tika pakļauts ekspropriācijai, bet citas valsts naftas kompānija (Arabian Oil) netika, ko šķīrējtiesa skaidroja ar apstākli, ka *Aminoil* nacionalizācija nebija saistīta ar diskrimināciju. Šī atšķirīgā izturēšanās nepierāda, ka likumam bija citi mērķi kā vien ekonomiskās attīstības programmas realizēšana. Līdz ar to šķīrējtiesa secināja, ka pastāvēja pietiekami iemesli, lai nenacionalizētu Arabian Oil.¹⁰⁷⁴ Par pamatu šādam secinājumam bija arī apstākļi, ka ne-ASV naftas kompānija darbojās sarežģītākā veidā un tai bija nodibināta koncesija, kuru piešķīra Kuveita un Saūda Arābija kopīgi.¹⁰⁷⁵ Līdzīgi secinājumi arī izdarīti Irānas-ASV Prasījumu tribunāla *Amoco* lietā. Tribunāla ieskatā, ja nepastāv citi pierādījumi, ir grūti izdarīt secinājumu, ka ekspropriācija ir diskriminējoša, tikai tā iemesla dēļ, ka citas sabiedrības vienā un tajā pašā ekonomikas sektorā netika ekspropriētas. Iemesli, kas attiecas uz neekspropriēto uzņēmumu, ekspropriēto vai abiem kopā, var attaisnot šādu atšķirīgu attieksmi.¹⁰⁷⁶

Vienlaikus tiesību doktrīnā diskriminācijas aizlieguma principa kontekstā ir skaidrots, ka ir neiespējami apstiprināt, ka valsts nevar diskriminēt, īstenojot tās varu nacionalizēt ārvalstu īpašumā tā vietā, lai vērstos pret tās valsts piederīgajiem. Atsaucoties uz patstāvīgu valsts suverenitāti pār dabas resursiem, tiek pausts viedoklis, ka valstij ir leģitīmas tiesības neatstāt tās ekonomisko likteni vai nacionālās intereses ārvalstnieku rokās.¹⁰⁷⁷ Pētnieki arī skaidro, ka, no vienas puses, diskriminācijas aizlieguma prasība ir vispārīgi-apstiprināta, bet, no otras puses, noteikta novirzīšanās no tās valsts ekonomiskās suverenitātes vārdā ir vienlaikus akceptēta.¹⁰⁷⁸

Prakses piemēri

Lai arī minētais aizlieguma noteikums praksē ir atzīts par *obiter dictum*,¹⁰⁷⁹ retas ir lietas, kurās faktiski ir nodibināta diskriminācija. Reti arī šis pamats tiek piesaukts ekspropriācijas prettiesiskumu vai tiesiskuma kontekstā. Virknē Lībijas naftas koncesijas lietu ir noskaidrots, ka ekspropriācija bija diskriminējoša rakstura.¹⁰⁸⁰ Piemēram, *British Petroleum v. Libya* lietā

¹⁰⁷⁴ Kuwait v. American Independent Oil Company (Aminoil), Award of 24 March 1982, 21 ILM 976 (1982), para. 87.

¹⁰⁷⁵ Kuwait v. American Independent Oil Company (Aminoil), Award of 24 March 1982, 21 ILM 976 (1982).

¹⁰⁷⁶ Amoco International Finance Corporation v. The Government of the Islamic Republic of Iran, National Iranian Oil Company, National Petrochemical Company and Kharg Chemical Company Limited, Iran-US Claims Tribunal, 15 Iran-US C.T.R. 189, Partial Award, 14 July 1987, 27 ILM 1314 (1988), para. 142.

¹⁰⁷⁷ *Abi-Saab G.* Permanent Sovereignty over Natural Resources and Economic Activities. In: *Bedjaoui M.* International Law: Achievement and Prospects, UNESCO. Paris: Martinus Nijhoff, 1991.

¹⁰⁷⁸ *Pellonpää M., Fitzmaurice M.* Taking of Property in the Practice of the Iran-United States Claims Tribunal. Volume 19 Netherlands Yearbook of International Law, December 1988, p. 65.

¹⁰⁷⁹ International Investment Law and Soft Law. Edited by Bjorklund A.K., Renisch A. Cheltenham: Edward Elgar, 2012, p. 301.

¹⁰⁸⁰ *British Petroleum v. Libya*, Award of 10 October 1973 and 1 August 1974, 53 ILR 297; *Texaco Overseas Petroleum Company (Topco) / California Asiatic (Calasiatic) Oil Company v. Libya*, Award of 19 January 1977, 17 ILM 1 (1978); *Libyan American Oil Company (Liamco) v. Libya*, Award of 12 April 1977; 20 ILM 1 (1981),

šķīrējtiesnesis atzina, ka ekspropriācija bija prettiesiska, jo tā bija diskriminējoša un tikai politiski motivēta.¹⁰⁸¹ *Eureko v. Poland* lietā šķīrējtiesa atzina, ka Polijas darbības bija vērstas uz to, lai izolētu ārvalstu ieguldītājus no Polijas apdrošināšanas biznesa, un līdz ar to tās bija diskriminējošas. Saskaņā ar šķīrējtiesas secinājumiem, apstrīdēto darbību – atteikšanās uzsākt publisku piedāvājumu / iepirkumu procedūru – īstenoja, lai saglabātu apdrošināšana biznesu vairākumu Polijas kontrolē un izslēgtu ārvalstu konkurenci.¹⁰⁸² Tātad diskriminācijas aizlieguma principa pārkāpums izpaudās kā atšķirīga attieksme pret ārvalstniekiem, salīdzinot tos ar Polijas valsts piederīgajiem.

LETCO v. Liberia lietā tika analizēta vienaspusēja atkāpšanās no koncesijas par koksnes rezervju ekspluatāciju Libērijā. Šķīrējtiesa norādīja, ka, valstij jāiesniedz pierādījumi, ka tās darbības nebija diskriminējošas, neatkarīgi no tā, vai valsts attaisnotu nacionalizāciju. Ņemot vērā, ka tiesa ieguva pierādījumus, ka daļa no koncesijas, kas tika atņemta *LETCO*, tika piešķirtas citām ārvalstu piederošām kompānijām, kuras vadīja cilvēki, kuri bija pietuvināti Libēriešu valdībai, tā secināja, ka *LETCO* īpašuma atņemšana bija diskriminējoša.¹⁰⁸³

ICSID lietā *ADC v. Hungary* šķīrējtiesa konstatēja uzņemošās valsts darbības kā diskriminējošas, jo pastāvēja atšķirīga izturēšanās pret dažādām pusēm.¹⁰⁸⁴ Proti, *ADC v. Hungary* lietā šķīrējtiesa pat skaidrojusi, ka Ungārija ir rīkojusies diskriminējoši, ekspropriējot tikai ārvalstnieku sabiedrību, kamēr netika skartas nacionālās kompānijas, kuras konkurēja ar konkrētiem ārvalstniekiem.¹⁰⁸⁵ Padziļināti aplūkojot šīs lietas apstākļus, secināms, ka prasītājs lietā argumentēja, ka visiem ārvalstu ieguldītājiem bija liegts vadīt lidostu saskaņā ar Transporta Ministrijas regulatīvā rīkojuma noteikumiem, tādējādi pārkāpjot Kipras un Ungārijas BIT 4. pantu.¹⁰⁸⁶ Taču Ungārijas valdība iebilda, ka tās rīcība nebija diskriminējoša, balstoties uz apsvērumu, ka *ADF Affiliate Ltd.* bija vienīgais ārvalstu ieguldītājs, kas piedalījās lidostas projektā, tāpēc Transporta Ministrijas regulatīvais rīkojums un saistītie grozījumi nebija diskriminējoši pret ārvalstu ieguldītājiem.¹⁰⁸⁷ Šķīrējtiesa nonāca pie secinājuma, ka tā nevar piekrist atbildētājas argumentam, ka prasītājs kā vienīgais ārvalstu ieguldītājs, kas iesaistījās lidostas darbības projektā, nav tiesīgs vērsties ar

62 ILR 140; *White R.* Expropriation of the Libyan Oil Concessions: Two Conflicting International Arbitrations. Vol. 30, No. 1 The International and Comparative Law Quarterly, January 1981.

¹⁰⁸¹ *British Petroleum v. Libya*, Award of 10 October 1973 and 1 August 1974; 53 ILR 297, p. 329.

¹⁰⁸² *Eureko B.V. v. Republic of Poland*, Partial Award of 19 August 2005, para. 242.

¹⁰⁸³ *Liberian Eastern Timber Corporation (LETCO) v. Republic of Liberia*, Award, 31 March 1986, ICSID Case No. ARB/83/2, para. 367.

¹⁰⁸⁴ *ADC Affiliate Limited and ADC & ADMC Management Limited v. The Republic of Hungary*, ICSID Case No. ABR/03/16, Award, 2 October 2006, para. 443.

¹⁰⁸⁵ *Ibid.*, paras. 441 - 443.

¹⁰⁸⁶ *Ibid.*, paras. 295, 411.

¹⁰⁸⁷ *Ibid.*, para. 397.

prasījumu par to, ka tas ticis diskriminēts.¹⁰⁸⁸ Šķīrējtiesa savā argumentācijā uzsvēra, ka diskriminācijas noteikšanai ir jākonstatē, ka specifiska ekspropriācijas scenārija gadījumā izturēšanās ir dažāda pret dažādām pusēm.¹⁰⁸⁹ Šajā gadījumā šķīrējtiesa uzskatīja, ka tik tiešām valdības darbības bija diskriminējošas, jo no atbildētāja iecelta operatora puses, kas pārņēma lidostas kontroli no *ADC Affiliated Ltd*, pret *ADC Affiliated Ltd* izturēšanās bija atšķirīga.¹⁰⁹⁰ Tāpēc mērķis diskriminēt demonstrē atšķirīgu attieksmi, tas ir nepieļaujama ekspropriācijas īstenošanas gadījumos.¹⁰⁹¹

Šķīrējtiesas lietā *Burlington Resources Inc. v. Ecuador* ir skaidrots, ka diskriminējoša nodokļa piemērošana varētu tikt uzskatīta par ekspropriāciju, ja tās rezultātā ir notikusi nozīmīga ieguldījuma vērtības ierobežošana.¹⁰⁹² Ņemot vērā, ka netika konstatēta būtiskas atņemšanas pazīme, šķīrējtiesa turpmāk neanalizēja, vai diskriminācija ir notikusi.¹⁰⁹³

Ievērojot iepriekš minēto, secināms, ka starptautisko ieguldījumu tiesībās ir plaši apstiprināts, ka ekspropriācijas tiesiskums ir jāvērtē arī no diskriminācijas aizlieguma principa viedokļa. To apliecina gan šķīrējtiesu prakse, gan piemērojamie starptautisko līgumu noteikumi. Kad šķīrējtiesas nosliecas par labu secinājumam kvalificēt valsts politiski motivētu vai citādu motīvu vadītu diskrimināciju kā prettiesisku, tās piemēro vairāk niansētu pieeju ekspropriācijai – tādu, kura ietekmē tikai daļu ārvalstnieku. Turklāt nepastāv viennozīmīga prakse par diskriminācijas aizlieguma pārkāpuma pierādīšanas nastu. Tā var būt atšķirīga atkarībā no šķīrējtiesas analīzes attiecībā uz nolūku diskriminēt. Prakse apstiprina, ka diskriminācijas aizlieguma pārkāpuma konstatēšanai ir nepieciešams salīdzināt ne vien ārvalstu ieguldītājus, kas atrodas salīdzināmos apstākļos, bet arī ārvalstniekus un uzņemošās valsts ieguldītājus (protekcionisma pazīmes). Tāpēc diskriminācijas aizliegums starptautisko ieguldījumu tiesībās liedz uzņemošajai valstij ne vien izturēties atšķirīgi pret dažādiem ārvalstu ieguldītājiem, bet arī pret ārvalstniekiem iepretim vietējiem uzņēmējiem.¹⁰⁹⁴

¹⁰⁸⁸ *ADC Affiliate Limited and ADC & ADMC Management Limited v. The Republic of Hungary*, ICSID Case No. ABR/03/16, Award, 2 October 2006, para. 441.

¹⁰⁸⁹ *Ibid.*, para. 442.

¹⁰⁹⁰ *Ibid.*

¹⁰⁹¹ *Ibid.*

¹⁰⁹² *Burlington Resources Inc. v. Republic of Ecuador*, ICSID Case No. ARB/08/5, Decision on Liability, 14 December 2012, para. 393.

¹⁰⁹³ *Ibid.*, para. 456.

¹⁰⁹⁴ Skat. arī: *Schefer K.N.* International Investment Law. Text, Cases and Materials. Cheltenham: Edward Elgar, 2013, p. 180. Šajā nodaļā izdarītie secinājumi un veiktā analīze daļēji ir publicēta autora referātā: *Meimers I.* Diskriminācijas aizlieguma pārkāpums kā kritērijs prettiesiskas ekspropriācijas konstatēšanai. Iekš: Starptautisko un Eiropas Savienības tiesību piemērošana nacionālajās tiesībās. Latvijas Universitātes 78. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2020.

4.3. TAISNĪGA / ATBILSTOŠĀ PROCESA KRITĒRIJS STARPTAUTISKAJĀ PRAKSĒ

Daļa BIT ekspropriācijas pieļaujamības noteikumi *expressis verbis* paredz, ka ekspropriācijai jābūt veiktai taisnīgā procesā.¹⁰⁹⁵ Lai gan konkrētu klauzulu vārdiskais tvērums var atšķirties un tiek lietoti tādi apzīmējumi, piemēram, kā “taisnīgs”, “atbilstošs” un “likumā noteikts process”, minēto konceptu aptver vienots priekšnoteikums ekspropriācijas īstenošanai un tās tiesiskuma konstatēšanai elements. Proti, uzņemošajai valstij jāparedz iespēja ārvalstu ieguldītājam iebilst pret viņu vērstajiem pasākumiem, kas kvalificēti kā ekspropriācija neatkarīgā institūcijā un procesuāli taisnīgā kārtībā. Tomēr autora ieskatā, neskatoties, ka no turpmāk minēto avotu analīzes izriet, ka šis kritērijs ir plaši aprobēts un atzīts kritērijs starptautiskajās tiesībās, tā saturs un precīza definīcija nav noteikta un universāli akceptēta. Minētais priekšnoteikums nozīmē, ka ieguldītājam ir tiesība *ex post facto* vērsties tiesā vai administratīvā veidojumā, lai pārbaudītu valsts rīcības tiesiskumu,¹⁰⁹⁶ ja konstatēts tā tiesību aizskārums.

Taisnīgs process ir starptautisko tiesību minimālais standarts (*angļu val. – international minimum standard*) atbilstoši paražu tiesību normām un daļa no FET standarta.¹⁰⁹⁷ Tāpēc tiesību doktrīnā ir izteikts viedoklis, ka nav skaidrs, kāpēc šāda klauzula ekspropriācijas kontekstā piešķir neatkarīgu prasību ekspropriācijas tiesiskumam.¹⁰⁹⁸ Tādējādi noteikti FET standarta aspekti, piemēram, taisnīgs process (*angļu val. – due process*), potenciāli var būt faktori, nosakot ekspropriācijas tiesiskumu. Tas nozīmē, ka tāpat kā diskriminācijas aizlieguma gadījumā, taisnīga procesa priekšnoteikums pārklājas ar BIT noteiktajiem aizsardzības režīmiem (piemēram, FET).¹⁰⁹⁹ Taču, ņemot vērā, ka “taisnīga procesa” priekšnoteikums noteikts BIT un MIT un arī ECT ekspropriācijas klauzulās, to ir jāaplūko autonomi un atsevišķi no starptautiskajos līgumos noteiktajiem ieguldītāja tiesību aizsardzības režīmiem, kas pēc sava satura arī ietver taisnīga procesa prasības.

¹⁰⁹⁵ Piemēram: 5. panta pirmās daļas c. punkts: Latvijas Republikas valdības un Horvātijas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 5. jūlijs 2002, nr. 101; 5. pants: Latvijas Republikas valdības un Rumānijas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 2002. 20. marts, nr. 44 (2619).

¹⁰⁹⁶ *Peters P.* Recent Developments in Expropriation Clauses of Asian Investment Treaties. Vol. 5 Asian Yearbook of International Law, 1995, p. 62.

¹⁰⁹⁷ *Dolzer R., Schreuer C.* Principles of International Investment Law. Second Edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 100; *Cox J.M.* Expropriation in Investment Treaty Arbitration. Oxford International Arbitration Series. Oxford: Oxford University Press, 2019, p. 255.

¹⁰⁹⁸ Ibid.

¹⁰⁹⁹ *Cox J.M.* Expropriation in Investment Treaty Arbitration. Oxford International Arbitration Series. Oxford: Oxford University Press, 2019, p. 255.

Taisnīgs process ir juridisks rakstura koncepts, kas doktrīnā aprakstīts kā radies anglo-amerikāņu tiesību sistēmā, kur tas ir pazīstams gan materiālo, gan procesuālo tiesību kontekstā.¹¹⁰⁰ Tas nozīmē, ka “pienācīgs process” ir divu elementu apvienojums. Pirmais ietver institucionālo aizsardzību, proti, ka uzņemošajā valstī ir tiesa vai cits neatkarīgs veidojums, kas skata ieguldītāja prasījumus un pārmetumus pret uzņemošo valsti. Otrais ietver valstī noteiktu procesuālo kārtību, kādā nacionālā līmenī var tikt pārskatīta valsts rīcība un pieņemtie lēmumi, kuru rezultātā ieguldītāja ieguldījums ir “atņemts”; tāpat šāda procesuālā kārtība ir ekspropriācijas īstenošanai. Līdz ar to viens no starptautiskajās tiesībās pienācīga procesa elementiem ekspropriācijas kontekstā pieprasa procesuālu taisnīgumu, aizsargājot ieguldītāja tiesības uz taisnīgumu visa ekspropriācijas procesa laikā.¹¹⁰¹ Šī prasība ietver pienākumu uzņemošajai valstij paziņot ieguldītājam, ka tā grasās veikt ekspropriāciju, piedāvāt caurspīdīgu administratīvo procesu pirms un pēc ekspropriācijas, un, iespējams, nodrošināt ieguldītājam tiesības pārsūdzēt uzņemošās valsts lēmumu tiesas procesā, uzklusot ieguldītāju, kā arī ieguldītāja tiesības saņemt rakstveida pamatojumu ekspropriācijas veikšanai, lai vērtētu, vai ekspropriācija ir veicama un turpināma.¹¹⁰²

ADC v. Hungary lieta¹¹⁰³ ilustrē pienācīga procesa pazīmes un šī kritērija saturu. Šķīrējtiesa norāda, ka pienācīgs process ekspropriācijas kontekstā pieprasa ārvalstu ieguldītājam reālu un īstenojamu juridisku procedūru, kā vērsties ar prasījumu pret tiesību ierobežojošo darbību, kas jau ir veikta vai kas tiks veikta pret ieguldītāju. Tādi elementāri juridiski mehānismi kā saprātīga iepriekšēja brīdināšana, taisnīga uzklusāšana un bezpartejisks un neatkarīgs lietas izskatītājs strīda gadījumā ieguldītājam ir sagaidāmi priekšnoteikumi, lai padarītu juridisko procedūru jēgpilnu. Šie noteikumi ir piemērojami visās procesa stadijās, kas jārespektē uzņemošajām valstīm attiecībā pret ieguldītāju. Tas ir nesaurājami saistīts ar cilvēktiesību aizsardzības dokumentos un starptautiskajās paražu tiesībās nostiprinātajiem principiem par personas tiesībām uz taisnīgu tiesu. No tiem izriet, ka katrai valstij ir jāizveido civilizēta tiesu sistēma, kas nodrošina starptautisko tiesību principiem atbilstošu procesu, kas ciena cilvēktiesības, piemēram, tiesības tikt uzklusītam, tiesības uz lietas izskatīšanu saprātīgā laika periodā, tiesības uz juridisko palīdzību u.c. Piemēram, *Chevron v. Ecuador* lietā prasītājs uzsvēra, atsaucoties uz tiesu praksi, ka Ekvadoras tiesas novilcināja nacionālos tiesas

¹¹⁰⁰ *Schefer K.N.* International Investment Law. Text, Cases and Materials. Cheltenham: Edward Elgar, 2013, p. 176.

¹¹⁰¹ *Ibid.*, p. 177.

¹¹⁰² *Ibid.*

¹¹⁰³ *ADC Affiliate Limited and ADC & ADMC Management Limited v. The Republic of Hungary*, ICSID Case No. ARB/03/16, Award of the Tribunal, 2 October 2006.

procesus, kas rezultējās, ka lieta netika izskatīta 14 gadus.¹¹⁰⁴ Šķīrējtiesā piemērojamā BIT ietvaros nebija sarežģīti noteikt, ka ir pārkāpts taisnīga procesa princips, kas ietverts BIT.¹¹⁰⁵

Vispārīgi, juridiskajai procedūrai ir jābūt tāda rakstura, lai piešķirtu aizskartajam ieguldītājam iespēju saprātīgā laikā prasīt tā leģitīmo tiesību un prasību uzklauššanu. Ja šāda rakstura juridiska procedūra vispār nepastāv, arguments, ka valsts rīcība ir veikta pienācīgā procesā, ir “*tukša skaņa*” (*angļu val. – rings hollow*).¹¹⁰⁶ Tieši to šķīrējtiesa konstatēja *ADC v. Hungary* lietā. Turpmākā šī aspekta analizē šķīrējtiesa norāda, ka viens no atbildētāja iebildumiem ir tāds, ka prasītājam bija zināmas ierobežojošās darbības vēl pirms likumu grozījumiem, kas pieņemti 2001. gada decembrī. Šķīrējtiesas ieskatā šāds iebildums ir bez pamatojuma, jo prasītāja tikai 2002. gadā uzzināja par projekta pārceļšanu citur un tā darbības pārņemšanu. Līdzīgi arī citas lietā analizētās liecības norāda, ka prasītājs nezināja, ka likumdevējs bija plānojis veikt noteiktas izmaiņas. Šķīrējtiesa norāda, ka, ja personai, kurai ir centrālā loma lēmumu pieņemšanas orgānā, nebija zināmas gaidāmās izmaiņas tiesību aktos, kā gan ārvalstu ieguldītājs to varētu zināt agrāk? Šķīrējtiesa, neskatot pierādījumus, akceptēja konkrētas personas liecību, kas norāda, ka diskusija par pārņemšanu palika valdības iekšienē. Līdz ar to šķīrējtiesa nepiekrita tam, ko norāda atbildētājs, ka prasītāja pārstāvjiem bija jāzina šādas diskusijas saturs pirms tiesību aktu grozīšanas, t.i., pirms tie tika pieņemti 2001. gada 18. decembrī.¹¹⁰⁷ Turklāt arī attiecībā uz atbildētāja argumentu, ka Ungārijas tiesības neparedz metodes prasītājam pārskatīt ekspropriāciju, šķīrējtiesa neguva apstiprinājumu, ka šādas tiesības atbildētājam tika paredzētas un jebkurā gadījumā nevarēja piekrist apgalvojumam, ka pastāvēja jebkāda iespēja īstenot pienācīga procesa kritēriju.¹¹⁰⁸

Jaunākajā šķīrējtiesu praksē atsevišķi ir motivēts, ka, kaut arī pienācīga procesa prasība nav tieši atrunāta BIT tekstā, tā ir uzskatāma par ekspropriācijas elementu atbilstoši starptautisko tiesību paražu normām.¹¹⁰⁹ Nedaudz senākā praksē ir arī dzan apstiprināts, ka skaidri redzams ir apstākļi, ka BIT standarti, it īpaši tie, kas skar ekspropriācijas ierobežojumus, ir konvencionāla šī standarta kodifikācija, kas pastāvējusi starptautisko paražu tiesību normu formā.¹¹¹⁰ Tomēr vienlaikus

¹¹⁰⁴ Chevron Corporation (USA) and Texaco Petroleum Company (USA) v. The Republic of Ecuador, UNCITRAL, PCA Case No. 34877, Partial Award on the Merits, 30 March 2010, para. 171.

¹¹⁰⁵ Ibid., para. 276.

¹¹⁰⁶ ADC Affiliate Limited and ADC & ADMC Management Limited v. The Republic of Hungary, ICSID Case No. ARB/03/16, Award of the Tribunal, 2 October 2006, para. 435.

¹¹⁰⁷ Ibid., para. 436.

¹¹⁰⁸ Ibid., para. 438.

¹¹⁰⁹ UP (formerly Le Chèque Déjeuner) and C.D Holding Internationale v. Hungary, ICSID Case No. ARB/13/35, Award, 9 October 2018, para. 377.

¹¹¹⁰ Generation Ukraine, Inc. v. Ukraine, ICSID Case No. ARB/00/9, Award, 16 September 2003, para. 11.3.

šķīrējtiesa ir norādījusi, ka tai nav vispārēja jurisdikcija pār darbības cēloņiem, kas balstīti uz valstu pienākumiem, kas izriet no paražu tiesībām.¹¹¹¹

Šajā darbā jau vairākkārt ir norādīts, ka ārvalstnieka īpašuma ekspropriācija pēc būtības nav prettiesiska, taču jāizpildās vairākiem kritērijiem, lai to atzītu par tiesisku. Starp šiem kritērijiem ir noteikums, ka ekspropriācija nedrīkst būt patvaļīga, proti, tā nevar būt pretrunā pienācīga procesa kritērijam, un tai ir jābalstās arī uz pienācīgi pieņemtu likumu piemērošanu.¹¹¹² Prasība, ka ekspropriācija ir nediskriminējoša un saskaņā ar pienācīga procesa prasībām, ir plaši akceptēta. Tai ir nozīme, noskaidrojot, vai ekspropriācija nebija patvaļīga un ir notikusi saskaņā ar sabiedrības interesēm.¹¹¹³ Tieši patvaļas novēršana ir šī priekšnoteikuma pamatā. ANO ST *Electronica Sicula* lietā norādīja, ka patvaļa ir labprātīga necieņa pret likumā noteikto pienācīgo procesu, kas šokē vai vismaz pārsteidz juridiskās pareizības izpratni (*angļu val. – sense of juridical propriety*).¹¹¹⁴ Šim ekspropriācijas tiesiskumam ir gan starptautiska, gan nacionāla dimensija. Tas pieprasa, pirmkārt, ka ekspropriācija atbilst nacionālo likumu un starptautiski atzītiem fundamentāliem noteikumiem par procedūru. Otrkārt, skartajam ieguldītājam jābūt iespējai, ka lietu izskata neatkarīgs un bezpartejisks veidojums.¹¹¹⁵ *Middle East Cement v. Egypt* lietā šķīrējtiesa konstatēja, ka pienācīga procesa prasības nav ievērotas, jo uzņemošā valsts nav pienācīgi un laicīgi paziņojusi par tās darbībām. Proti, kuģi, ar kuru ieguldītājs veica savu darbību, arestēja un vēlāk izsolīja ostas administrācija, par to nepaziņojot ieguldītājam.¹¹¹⁶ *Siag & Vecchi v. Egypt* lietā šķīrējtiesa secināja, ka pienācīgs process tika liegts gan pēc substances, gan procesuāli. Tā norādīja, ka prasītāji atbilstoši BIT starp Ēģipti un Itāliju cieta no pienācīga procesa atteikuma, jo līgums tika atcelts un to ieguldījums tika ekspropriēts bez atbilstoša pamatojuma apmēram septiņus mēnešus pirms ieguldītāju projekta pirmās fāzes pabeigšanas.¹¹¹⁷ Vēl jo vairāk, no atbildētāja puses bija jāsaņem paziņojums par ekspropriāciju, bet tāds netika izsniegts, radot procesuāla rakstura pārkāpumu.¹¹¹⁸

Loewen lietā skaidrots, ka saskaņā ar starptautiskajām tiesībām un valsts – un līdz ar to arī valsts tiesas – atbildība ir nodrošināt taisnīgu tiesu par lietu, kurā viena no pusēm ir ārvalstu investors.

¹¹¹¹ Generation Ukraine, Inc. v. Ukraine, ICSID Case No. ARB/00/9, Award, 16 September 2003, para. 11.3.

¹¹¹² AIG Capital Partners, Inc. and CJSC Tema Real Estate Company Ltd. v. The Republic of Kazakhstan, ICSID Case No. ARB/01/6, Award, 7 October 2003, para. 10.5.1.

¹¹¹³ Ibid., para. 10.5.1.

¹¹¹⁴ *Electronica Sicula S.p.A. (ELSI)*, Judgment, I.C.J. Reports 1989, p. 15, pp. 73, 77.

¹¹¹⁵ Expropriation. UNCTAD Series on Issues in International Investment Agreements II. A sequel. New York and Geneva: United Nations, 2012, UNCTAD/DIAE/IA/2011/7, United Nations Publication, p. 36.

¹¹¹⁶ *Middle East Cement Shipping and Handling Co. S.A. v. Arab Republic of Egypt*, ICSID Case No. ARB/99/6, Award, 12 April 2002, para. 143.

¹¹¹⁷ *Waguih Elie George Siag and Clorinda Vecchi v. The Arab Republic of Egypt*, ICSID Case No. ARB/05/15, Award, 1 June 2009, para. 441.

¹¹¹⁸ Ibid., para. 442.

Valsts tiesu pienākums ir nodrošināt, ka tiesas prāva ir brīva no ārvalstu prāvas dalībnieka diskriminācijas un ka ārvalstu prāvas dalībnieks nedrīkst kļūt par selektīvu vai vietēja rakstura aizspriedumu upuri.¹¹¹⁹

Vienlaikus arī ECT 13. panta pirmās daļas c. punktā paredzēts, ka ekspropriācija ir pieļaujama, ja tā tiek īstenota taisnīgā procesā. Normā ietvertais kritērijs nav apmierināts vien tad, ja nacionālo normatīvo aktu izpratnē ieguldītājs ir pakļauts konkrētai procesuālajai kārtībai.¹¹²⁰ No minētā izriet arī “taisnīga procesa” nozīmīga šķautne, ka jebkādam procesuālam mehānismam jābūt neatkarīgi īstenojamam, un tas nedrīkst tikt ārēji ietekmēts (iespaidots), kā rezultātā valsts liegtu ieguldītājam starptautiski nostiprinātās garantijas pārskatīt valsts rīcības tiesiskumu.¹¹²¹ Minētais secinājums attiecas gan uz substances daļu, ka jābūt nodibinātam mehānismam, kādā izskatīt strīdu, un strīdu risināšanas institūcijai, gan arī uz procedūrām, kā strīds tiek izskatīts – tam jābūt bezpartejiskam un taisnīgam.

Līdz ar to, no aplūkotās prakses materiāliem un juridiskajā periodikā un doktrīnā norādītā izriet, ka “taisnīga procesa” prasība ietver trīs būtiskus procesuāla rakstura elementus. Pirmkārt, ieguldītāja tiesības iebilst pret ekspropriāciju un to apstrīdēt / pārsūdzēt. Otrkārt, savlaicīgi tikt brīdinātam par ekspropriācijas veikšanu, lai gan šī priekšnoteikuma prasība nav starptautiski nostiprināta.¹¹²² Treškārt, ieguldītāja tiesības tikt uzklausītam. Taču autors uzskata, ka minētie kritēriji nav aplūkojami formāli, un bez konkrētās lietas analīzes nevar apgalvot, ka valsts ir izpildījusi “taisnīga procesa” prasības pret ieguldītāju, aizbildinoties, ka nacionālā līmenī šāds process ir noteikts ārējā normatīvajā aktā.

Rezumējot, ieguldītājam ir jāparedz reāla iespēja izlietot savus tiesību aizsardzības līdzekļus neatkarīgi no uzņemošās valsts ietekmes. Taču bieži vien tieši tiesu varas rīcība ir novedusi pie ekspropriācijai pielīdzināmām sekām. Konkrētāk, ieguldītājs var tikt skarts no uzņemošās valsts tiesu varas puses. Attiecīgi ARS 4. panta pirmā daļa, kurā kodificēta starptautisko tiesību paražu norma,¹¹²³

¹¹¹⁹ The Loewen Group, Inc. and Raymond L. Loewen v. United States of America, ICSID Case No. ARB(AF)/98/3, Award, 26 June 2003, para. 123; skat. arī: Waste Management, Inc. v. United Mexican States, ICSID Case No. ARB(AF)/00/3, Award, 30 April 2004, para. 132.

¹¹²⁰ Hulley Enterprises Limited (Cyprus) v. The Russian Federation, UNCITRAL, PCA Case No. 2005-03/AA226, Final Award, 18 July 2014, para. 1583; Veteran Petroleum Limited (Cyprus) v. The Russian Federation, UNCITRAL, PCA Case No. 2005-05/AA228, Final Award, 18 July 2014, para. 1583; Yukos Universal Limited (Isle of Man) v. The Russian Federation, UNCITRAL, PCA Case No. 2005-04/AA27, Final Award, 18 July 2014, para. 1583.

¹¹²¹ *Vandevelde K.J.* Bilateral Investment Treaties. History, Policy, and Interpretation. Oxford: Oxford University Press, 2010, p. 478.

¹¹²² Expropriation. UNCTAD Series on Issues in International Investment Agreements II. A sequel. New York and Geneva: United Nations, 2012, UNCTAD/DIAE/IA/2011/7, United Nations Publication, p. 40.

¹¹²³ Difference Relating to Immunity from Legal Process of a Special Rapporteur of the Commission on Human Rights, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1999, p. 62, para. 62; Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007, p. 43, para. 385; Skat. arī: United Parcel Service of America Inc. v. Government of Canada, ICSID

paredz, ka par valsts rīcību starptautisko tiesību izpratnē ir uzskatāma rīcība, ja tā ir veikta likumdevēja, izpildu un tiesu varai veicot savas funkcijas,¹¹²⁴ neatkarīgi no organizatoriskās pozīcijas valsts sistēmā, neatkarīgi no tās rakstura centrālajā valsts pārvaldē un neatkarīgi no tās teritoriālās piederības pie noteiktas valsts vienības. Šī norma pēc būtības ir neatņemama starptautisko tiesību sastāvdaļa un ne mirkli nav apšaubīta.¹¹²⁵ Tādējādi, kaut arī tiesu vara ir neatkarīga no citiem varas atzariem, tā neietekmē valsts atbildību starptautisko tiesību izpratnē.¹¹²⁶ Proti, tiesu varas, izpildu varas un likumdevēja varas savstarpējās attiecības valsts iekšienē nemaina faktu, ka valsts orgānu darbības ir piedēvējamas valstij vienkopus un valsts kā starptautisko tiesību subjekts nes atbildību par tās orgānu rīcību. Tas nozīmē, ka formalizēti secinot, ka pastāv tiesa, kurā ieguldītājs var aizsargāt savas tiesības, vēl pats par sevi nenozīmē, ka ir izpildītas BIT prasības pēc “taisnīga procesa” sakarā ar valsts veiktu ekspropriāciju.

Arī ANO ST praksē ir konstatēts, ka valsts atbildība iestājas arī gadījumos, kad nacionālā tiesa ir liegusi taisnīgu procesu, t.i., rīkojusies pretrunā noteiktām starptautisko tiesību normām. Piemēram, *LaGrand*¹¹²⁷ lietā atzīts, ka *inter alia* ārvalstu pilsoņu notiesāšanā uz nāvi ASV nav ievērojusi šo personu tiesības, kas izriet no Vīnes konvencijas par konsulārajām attiecībām.¹¹²⁸ Turklāt ANO ST atzina, ka ASV, piemērojot savas nacionālās tiesībās pie konkrētajiem apstākļiem pārkāpa starptautiskās tiesības.¹¹²⁹

Autora ieskatā priekšplānā ir jāizvirza nevis procedūras esamība kā tāda, bet katra konkrētā procesa īstenošanas gaita un jāanalizē, vai ieguldītājam pēc būtības bija iespēja pārskatīt sava aizskāruma tiesiskumu, uzņemošajai valstij atturoties iejaukties taisnīgas tiesas spriešanā vai padarot tiesas vai līdzīga rakstura procesu par formālu.

Case No. UNCT/02/1, Award, 24 May 2007, para. 47. *Bayindir Insaat Turizm Ve Sanayi A.S. v. Islamic Republic of Pakistan*, ICSID Case No. ARB/03/29, Award, 27 August 2009, para. 119.

¹¹²⁴ *Dolzer R., Schreier C.* Principles of International Investment Law. Second Edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 216; *Crawford J.* The International Law Commission's Articles on State Responsibility. Introduction, Text and Commentaries. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, pp. 94-99.

¹¹²⁵ *Schicho L.* State Entities in International Investment Law. Nomus, Baden-Baden, 2012, pp. 83 - 84; Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries 2001, A/56/10, Yearbook of International Law Commission, 2001, vol. II, Part Two, Commentaries to Art.4, para. 13.

¹¹²⁶ *Smutny A.C.* State Responsibility and Attribution When Is a State Responsibility for the Acts of State Enterprises? *Emilio Agustin Maffezini v. The Kingdom Of Spain*. International Investment Law and Arbitration: Leading Cases from ICSID, NAFTA, Bilateral Treaties and Customary International Law. London: Cameron May, 2005, p. 31.

¹¹²⁷ *LaGrand (Germany v. Unites States of America)*, Judgment, I.C.J. Reports 2001, p. 446, 508.

¹¹²⁸ United Nations, Vienna Convention on Consular Relations, 24 April 1963, 596 UNTS 261; Vīnes Konvencijas par konsulārajiem sakariem: starptautisks dokuments daudzpusējs. Latvijas Vēstnesis, 2003. 16.jūlijs, nr. 105 (2870).

¹¹²⁹ *LaGrand (Germany v. Unites States of America)*, Judgment, I.C.J. Reports 2001, p. 446, paras. 472 - 473.

5. TAISNĪGAS KOMPENSĀCIJAS APMĒRA NOTEIKŠANAS PROBLEMĀTIKA EKSPROPRIĀCIJAS GADĪJUMOS

Starptautiskajās tiesībās ir plaši atzīts noteikums, ka ārvalstnieka īpašums nevar tikt atņemts bez “atbilstošas”, “adekvātas” jeb “taisnīgas” kompensācijas (atlīdzības) (*angļu val. – just compensation*).¹¹³⁰ Šis nosacījums *inter alia* ir priekšnoteikums ekspropriācijas īstenošanai pret ārvalstu ieguldītāja ieguldījumu. Proti, valstij veicot ekspropriāciju ir ne tikai jānodrošina tās rīcības tiesiskums atbilstoši iepriekšējās nodaļās aplūkotojām ekspropriācijas tiesiskuma kritērijiem, bet arī jānodrošina ieguldītājam “taisnīga kompensācija” par tā ciesto kaitējumu, t.i., ieguldītāja zaudējumu. Vienprātība, ka ieguldītājam par tā ciesto kaitējumu ir tiesības uz “taisnīgu kompensāciju”, ir teju vienīgais faktors, par kuru nav teorētiska diskursa praksē un tiesību doktrīnā. Taču kopumā atlīdzinājuma noteikšana starptautiskajās ieguldījumu tiesībās rada virkni tehnisku sarežģījumu un rada vairākus jautājumus.¹¹³¹ kāds saturs ir šim noteikumam, kas nostiprināts starptautiskajās tiesībās? Konkrētāk, kā interpretēt un piemērot jēdzienu “atbilstoša”, “taisnīga” jeb “adekvāta” kompensācija, un atbilstoši kādiem kritērijiem un metodoloģijai ir aprēķināma “taisnīga kompensācija” ekspropriācijas gadījumos? Minētie jautājumi ir primārais fokuss šajā nodaļā.

Piemēram, Latvijas gadījumā Satversmes 105. pantā noteiktais jēdziens “*taisnīga atlīdzība*” nav katrā gadījumā jāsaprot kā atsavināmā nekustamā īpašuma tirgus vērtība – atlīdzībai ir jābūt noteiktai saprātīgi saistītai ar īpašumu tirgus vērtību. Līdz ar to ekspropriācija negarantē tiesības uz pilnu atlīdzību jebkurā gadījumā, t.i., valstij nav pienākums maksāt pilnu īpašuma tirgus cenu.¹¹³² No minētā izriet un arī Satversmes tiesas judikatūrā apstiprinātais, ka Satversmes 105. pants neparedz

¹¹³⁰ Paulsson J., Douglas Z. Indirect Expropriation in Investment Treaty Arbitration, in *Arbitrating Foreign Investment Disputes*. N.Horn edition, Kluwer Law International, 2004, pp. 145 - 158; Reisman M., Sloane R. Indirect Expropriation and its Valuation in the BIT Generation. In: *The British Year Book of International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2003; Reinisch A. Expropriation. In: *The Oxford Handbook of International Investment Law*. P.Muchlinski, F.Ortino., C.Schreuer edition. Oxford: Oxford University Press, 2008, pp. 407 - 458; Waelder T., Kolo A. Environmental Regulation, Investment Protection and “Regulatory Taking”. Vol. 50 *International and Comparative Law Quarterly*, 2001, p. 811; Schreuer C. The Concept of Expropriation under the ECT and other Investment Protection Treaties. In: *Investment Arbitration and the Energy Charter Treaty*. C.Ribeiro edition. JurisNet, LLC, 2006, pp. 108 - 159; Yannaca-Small K. *Arbitration Under International Investment Agreements. A Guide to the Key Issues*. Oxford: Oxford University Press, 2010, p. 445.

¹¹³¹ Kuwait v. American Independent Oil Company (Aminoil), Award of 24 March 1982, 21 ILM 976 (1982), para. 183; Amoco International Finance Corporation v. The Government of the Islamic Republic of Iran, National Iranian Oil Company, National Petrochemical Company and Kharg Chemical Company Limited, Iran-US Claims Tribunal, 15 Iran-US C.T.R. 189, Partial Award, 14 July 1987, 27 ILM 1314 (1988), para. 117

¹¹³² Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2005. gada 16. decembra spriedums lietā Nr. 2005-12-0103 “Par Ministru kabineta 2005. gada 11. janvāra noteikumu Nr. 17 “Grozījumi likumā “Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām”” un 2005. gada 9. jūnija likuma “Grozījumi likumā “Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām”” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105. pantam.”

atsavināmā īpašuma vērtības pilnu atlīdzību (*angļu val. - full compensation*), bet atlīdzība tiek noteikta, nodrošinot taisnīgu līdzsvaru (*angļu val. – fair balance*) starp kolidējošām interesēm.¹¹³³

Satversmes tiesas judikatūrā vienlaikus arī ir nodibināts, ka atsavināšanas rezultātā īpašnieks nevar gūt nepamatotu labumu, kā arī nav pieļaujams abstrahēties no atsavināmā īpašuma specifiskajām īpašībām un izmantošanas veida, valstij īstenojot savas publiskās intereses.¹¹³⁴ Līdzīgi Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumā lietā *Vistiņš and Perepjolkins v. Latvia* norāda, ka kompensācijas piešķiršana tādā apmērā, kas ir niecīga salīdzinājumā ar īpašuma reālo vērtību, var uzskatīt, ka kompensācija nav piešķirta vispār. Proti, Eiropas Cilvēktiesu tiesa atzina, ka kompensācija par atsavināšanu, ja tā ir 1'000 vai 3'500 reizes mazāka par īpašuma kadastrālo vērtību, ir gandrīz pielīdzināma kompensācijas neesamībai.¹¹³⁵ Minētajā lietā Eiropas Cilvēktiesību tiesa veica ne vien padziļinātu vispārējo vēsturisko un politisko apstākļu analīzi, bet arī analizēja iesniedzēju personiskos apstākļus, lai noteiktu, vai valsts nav izpildījusi savu pienākumu nodrošināt taisnīgu atlīdzību par īpašuma atņemšanu. Eiropas Cilvēktiesību tiesa secināja, ka īpašuma iegūšanu ar dāvinājuma līgumu, kurā īpašuma vērtība attiecīgi bija norādīta 500 LVL un 1'000 LVL, nav atzīstama par apstākli, kas attaisnotu valsts tiesības vispār neizmaksāt kompensāciju, kā arī apstāklis, ka īpašums atrodas iesniedzēja īpašumā tikai trīs gadus pats par sevi neietekmē tā vērtību.¹¹³⁶

No minētajām judikatūras atziņām izriet, ka gan Satversmes tiesas ieskatā gan arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas ieskatā, “taisnīga kompensācija” nav tikai formāls instruments, lai valsts varētu “sev uzstīt pa plecu” deklarējot, ka tā ir atjaunojusi izjaukto tiesisko stāvokli, valstij iejaucoties privātpersonas tiesību uz īpašumu baudīšanas sfērā, un šķietami atlīdzinājusi privātpersonai tās ciesto zaudējumu proporcionāli mazā daļā. Tieši otrādi, “taisnīgas kompensācijas” noteikums ietver pienākumu veikt rūpīgu analīzi, kas ietver ne tikai paša īpašuma vērtības aprēķināšanu, bet arī uzliek par pienākumu ņemt vērā privātpersonas personiskos apstākļus, lai rastu saprātīgu līdzsvaru (balansu) starp kolidējošām interesēm. Tādējādi nevar uzskatīt par taisnīgu situāciju, kurā privātpersona saņem atlīdzinājumu tikai niecīgā atņemtā īpašuma vērtības daļā.

¹¹³³ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 1998. gada 30. aprīļa spriedums lietā Nr. 09-02(98) “Par Latvijas Republikas Augstākās padomes 1992. gada 15. septembra lēmuma „Par Latvijas Republikas likuma „Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām” spēkā stāšanās kārtību” 2. punkta (1996. gada 19. decembra likuma redakcijā) atbilstību 1950. gada 4. novembra Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas Pirmā protokola 1.pantam.”

¹¹³⁴ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2005. gada 16. decembra spriedums lietā Nr. 2005-12-0103 “Par Latvijas Republikas Augstākās padomes 1992. gada 15. septembra lēmuma “Par Latvijas Republikas likuma “Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām” spēkā stāšanās kārtību” 2. punkta (1996. gada 19. decembra likuma redakcijā) atbilstību 1950. gada 4. novembra Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas Pirmā protokola 1. pantam.”

¹¹³⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2012. gada 25. oktobra spriedums lietā: 71243/01 *Vistiņš and Perepjolkins v. Latvia*, 119. punkts.

¹¹³⁶ Turpat, 119., 121. punkts.

Jāpapildina, ka attiecībā uz “taisnīgu kompensāciju” nacionālajā praksē, Latvijas Republikas Augstākā tiesa (tagad Senāts) ir skaidrojusi, ka jebkuras lietas izspriešanā, bet jo īpaši atlīdzības noteikšanas gadījumā, kad valsts atsavina personas privātīpašumu piespiedu kārtā, taisnīgums ir vadošais princips un taisnīga noregulējuma panākšana – galvenais mērķis.¹¹³⁷ Tā uzsvērusi, ka no pierādīšanas viedokļa, jebkura eksperta novērtējumā noteikta nekustamā īpašuma (tirgus) vērtība pati par sevi nav taisnīga atlīdzība. Augstākās tiesa ieskatā, lai gan tirgus vērtība ir visbūtiskākais taisnīgas atlīdzības noteikšanas kritērijs, kas obligāti apsverams atbilstoši Sabiedrības vajadzībām nepieciešamā nekustamā īpašuma atsavināšanas likuma (turpmāk – Atsavināšanas likums)¹¹³⁸ 16. panta otrajai daļai, tas nav vienīgais kritērijs, kuru tiesa var ņemt vērā. Proti, lietā var būt sevišķi apstākļi, kurus ievērojot, tiesa var noteikt atlīdzību. Tā var atšķirties no kādā no ekspertu atzinumiem norādītajām tirgus vērtībām, lai panāktu taisnīgu rezultātu.¹¹³⁹ Turklāt Augstākā tiesa ir atzinusi, ka Finanšu ministrija konkrētās lietas apstākļos nevar prasīt mazākas atlīdzības noteikšanu par to, kuru tā pati atzinusi par taisnīgu, piesolījusi atbildētājai saskaņā ar Atsavināšanas likuma 5. pantu un paziņojusi tiesai prasības pieteikumā atbilstoši Atsavināšanas likuma 10. pantam.

Rezumējot, Latvijas tiesu praksē uzsvērts, ka atsavināšanas rezultātā ir jārada taisnīgs līdzsvars starp sabiedrības interesēm, kuras īsteno valsts, no vienas puses, un nepieciešamību aizsargāt garantētās īpašnieku tiesības, no otras puses.¹¹⁴⁰ Augstākā tiesa atzīst, ka “[...] *institūcijai ir pienākums uzmanīgi un atbildīgi izturēties pret tās likumā noteikto pienākumu noteikt taisnīgu atlīdzību, kuru tā piedāvā personai, kuras īpašumu atsavina.*”¹¹⁴¹ Augstākā tiesa analizē arī godprātīgu procesu kompensācijas noteikšanā, proti, tā norāda, ka, ja īpašnieks rīkojas godprātīgi, viņš var tiesiski paļauties uz institūcijas piedāvājumu. Īpašnieka saprātīgi pamatots uzskats, ka viņa īpašums ir vērtīgāks nekā institūcijas ieskatā, pats par sevi neliecina par negodprātīgu rīcību, nepiekrītot institūcijas piedāvājumam. Līdz ar to nevienos gadījumā paredzētā iespēja vērsties tiesā pēc palīdzības nenozīmē, ka atbilstoši Atsavināšanas likuma 5. pantā vai 10. pantā noteiktajam ministrijas pienākumam nebūtu tiesiskas nozīmes.¹¹⁴²

Iespējams, ka turpmākās analīzes tvērumā var uzskatīt, ka nacionālā un Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakse satur daudz līdzības ar starptautiskajās ieguldījumu tiesībās izdarītajiem secinājumiem par “taisnīgas kompensācijas” jēdziena saturu. Taču daudz būtiskas nianšes un, patiesību sakot,

¹¹³⁷ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016. gada 30. jūnija spriedums lietā Nr. SKC-102/2016, motīvu daļas 9.1. punkts.

¹¹³⁸ Sabiedrības vajadzībās nepieciešamā īpašuma atsavināšanas likums: LV likums. Latvijas Vēstnesis, 2010. 3. novembris, nr. 174.

¹¹³⁹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016. gada 30. jūnija spriedums lietā Nr. SKC-102/2016, motīvu daļas 9.1. punkts.

¹¹⁴⁰ Turpat, motīvu daļas 12.1. punkts.

¹¹⁴¹ Turpat, motīvu daļas 12.1. punkts.

¹¹⁴² Turpat, motīvu daļas 12.1. punkts.

pamata elementi ir citādi. Starptautiskā aspektā “taisnīgas kompensācijas” izpratne ir atšķirīga un tāpēc aplūkojama turpmākajās nodaļās minēto avotu tvērumā.

5.1. TAISNĪGAS KOMPENSĀCIJAS IZPRATNE UN ĢENĒZE STARPTAUTISKO IEGULDĪJUMU AIZSARDZĪBAS UN VEICINĀŠANAS TIESĪBĀS

Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumā lietā *Lithgow and Others v. United Kingdom* attiecībā uz ārvalstnieku aizsardzību un kompensācijas samaksas pienākumu ir skaidrojusi, ka, pirmkārt, tas paredz ne-valsts piederīgajiem nekavējoties izmantot konvencijas mehānismu, lai piespiedu kārtā īstenotu savas tiesības atbilstoši attiecīgajiem starptautisko tiesību principiem. Citādā gadījumā tiem būtu jāizmanto citi juridiski komplicēti tiesību aizsardzības līdzekļi, piemēram, jāmeklē palīdzība diplomātiskās aizsardzības ceļā, vai jāaizsargā savas tiesības ar citiem strīdu risināšanas līdzekļiem.¹¹⁴³ Otrkārt, lai gan īpašuma atņemšana parasti tiek veikta sabiedrības interešu īstenošanai, dažādi apsvērumi var tikt piemēroti attiecībā uz ārvalsts piederīgajiem. Var pastāvēt leģitīms iemesls, kas pieprasa valsts piederīgajiem nest smagāku nastu sabiedrības interešu labā nekā ārvalstniekam.¹¹⁴⁴ Minētā tēze liek pievērsties tieši šiem starptautisko tiesību principiem – noteikumiem, kas noteic pienākumu valstij atlīdzināt nodarīto kaitējumu par tās veiktu starptautisko tiesību pārkāpumu.

Vispārīgi starptautiskajās tiesībās pieņemts, ka “taisnīgas kompensācijas” prasība tiek izpildīta, ja ārvalstu ieguldītājs tiek “atgriezts” tādā tiesiskā un faktiskā stāvoklī, kādā tas atradās pirms ekspropriācijas.¹¹⁴⁵ ARS 36. panta pirmā daļa pēc būtības paredz, ka prettiesiska, ko viena valsts ir izdarījusi pret otru, rada tiesības uz kompensāciju par radīto ekonomisko kaitējumu.¹¹⁴⁶ Taču jāpaskaidro, ka minētais ARS noteikums – vismaz ARS 36. panta pirmās daļas izpratnē – paredz pienākumu valstij maksāt kompensāciju, ja kaitējums nav novērsts ar restitūcijas palīdzību, t.i., iepriekšējā tiesiskā stāvokļa atjaunošanu. Tādējādi arī starptautiskajās ieguldījumu tiesībās “taisnīgas atlīdzības” / “taisnīgas kompensācijas” standarts kopumā ir vērsts uz to, lai tiktu atjaunots iepriekšējais tiesiskais stāvoklis, kāds pastāvēja pirms konkrēto darbību veikšanas no valsts puses. To savā praksē arīdzan apstiprina ICSID paspārnē izveidoto šķīrējtiesu nolēmumi.¹¹⁴⁷

¹¹⁴³ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1986. gada 8. jūlija spriedums lietā: 9006/80; 9263/81; 9265/81; 9266/81; 9313/81; 9405/81 *Lithgow and Others v. United Kingdom*, 115. punkts.

¹¹⁴⁴ Turpat, 116. punkts.

¹¹⁴⁵ *American Manufacturing & Trading, Inc. v. Republic of Zaire*, ICSID Case No. ARB/93/1, Award, 21 February 1997, para. 6.21.

¹¹⁴⁶ *S.D. Myers, Inc. v. Government of Canada*, UNCITRAL, Partial Award, 13 November 2000, para. 312.

¹¹⁴⁷ *American Manufacturing & Trading, Inc. v. Republic of Zaire*, ICSID Case No. ARB/93/1, Award, 21 February 1997, para. 6.21; *Duke Energy Electroquil Partners & Electroquil S.A. v. Republic of Ecuador*, ICSID Case

Minētais taisnīgas kompensācijas standarts nodibināts, t.i., detalizēti skaidrots Pastāvīgās Starptautiskās tiesas lietā *Chorzow Factory*.¹¹⁴⁸ Vēlāk *Chorzow Factory* princips apstiprināts vairākās starptautiskās lietās, piemēram, ANO ST lietā *Gabčikovo-Nagymaros*¹¹⁴⁹ un lietā *Bosnian Genocide*,¹¹⁵⁰ kā arī Starptautiskais jūras tiesību tribunāls lietā *M/V Saiga (No. 2)*.¹¹⁵¹ Šo principu arī atkārtoti piemēroja ANO ST lietā *Pulp Mills*, kurā skaidrots, ka starptautiskās paražas paredz, ka restitūcija ir viena no reparācijas formām, - restitūcija ir tādas situācijas atjaunošana, kas pastāvēja pirms pretiesiskās rīcības.¹¹⁵² Attiecīgi Pastāvīgās Starptautiskās tiesas spriedumā lietā *Chorzow Factory* secina, ka attiecībā pret pretiesisku rīcību reparācijām, ciktāl tas ir iespējams, jāizdzēš visas pretiesiskās darbības sekas un jāatjauno stāvoklis, kas varētu eksistēt, ja pretiesiskā rīcība netiktu veikta.¹¹⁵³ Uz šo Pastāvīgās Starptautiskās tiesas *obiter dictum* atsaucās Irānas-ASV Prasījumu tribunāls savā spriedumā lietā *Amoco v. Iran*, paskaidrojot, ka lietā *Chorzow Factory* norādītais princips vēl joprojām dominē kā pamatprincips, nosakot “taisnīgas kompensācijas” standartu,¹¹⁵⁴ kuru sasniedzot tiek izpildīts “taisnīgas kompensācijas” priekšnoteikums.¹¹⁵⁵ Šo principu traktē kā stūrakmeni reparācijas sistēmai valsts starptautiskās atbildības tiesību izpratnē.¹¹⁵⁶ “Pilnīgas reparācijas princips” (*angļu val. – principle of full reparation*) ir nostiprināts ARS 31. pantā, paredzot, ka atbildīgajai valstij ir pienākums veikt pilnu reparācijas par kaitējumu, ko tā nodarījusi ar starptautisko tiesību pārkāpumu.

No. ARB/04/19, Award, 18 August 2008, paras. 467 - 468; *Biwater Gauff (Tanzania) Ltd. v. United Republic of Tanzania*, ICSID Case No. ARB/05/22, Award, 24 July 2008, paras. 773 - 774.

¹¹⁴⁸ *Chorzow Factory (Germany v. Poland)*, Judgment, 1928 P.C.I.J. (ser. A) No. 17 (sept. 13).

¹¹⁴⁹ *Gabčikovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia)*, Judgment, I.C.J. Reports 1997, pp. 7, 80.

¹¹⁵⁰ *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, Judgment, I.C.J. Reports 2007, p. 43, para. 460; skat arī: *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 2004, pp. 136, 198; *Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda)*, Judgment, I.C.J. Reports 2005, pp. 168, 257.

¹¹⁵¹ *The M/V “SAIGA” (No. 2), Saint Vincent and the Grenadines v. Guinea*, Merits, Judgment, ITLOS Case No. 2, ICGJ 336 (ITLOS 1999), 1 July 1999, 120 ILR, pp. 143, 199; skat. arī: *Aloeboetoe v. Suriname*, Inter-American Court of Human Rights, 1993, Series C, No. 15, para. 43; *CME Czech Republic B.V. v. The Czech Republic*, UNCITRAL, 14 March 2003, Final Award.

¹¹⁵² *Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay)*, Judgment, I.C.J. Reports 2010, p. 14, para. 273.

¹¹⁵³ *Chorzow Factory (Germany v. Poland)*, Judgment, 1928 P.C.I.J. (ser. A) No. 17 (sept. 13), 47.

¹¹⁵⁴ *Amoco International Finance Corporation v. The Government of the Islamic Republic of Iran, National Iranian Oil Company, National Petrochemical Company and Kharg Chemical Company Limited*, Iran-US Claims Tribunal, 15 Iran-US C.T.R. 189, Partial Award, 14 July 1987, 27 ILM 1314 (1988), para. 191.

¹¹⁵⁵ *Corey S. But Is It Just? The Inability for Current Adjudicatory Standards to Provide “Just Compensation” for Creeping Expropriation*. Vol. 81 *Fordham Law Review*, 2013, p. 989.

¹¹⁵⁶ C.H.BECK, Hart, *Nomos. International Investment Law. A Handbook*. Edited by Bungeberg M., Griebel J., Hobe S., Reinisch A. and Kim Y.I. Oxford: Hart Publishing, 2015, p. 1034.

No lietas *Chorzow Factory* nodibinātā *obiter dictum* izriet divi fundamentāli principi, kas skar reparāciju veikšanu starptautiskajās tiesībās, kas nostiprināti minētajās ARS normās.¹¹⁵⁷ Pirmkārt, restitūcijai – vai, ja tas nav iespējams, maksājumam, kas atbilstu vērtībai, kādā veicama restitūcija, vai spriedumam, ja tāds ir par zaudējumiem, kas nav aptverti ar restitūciju vai ar kompensācijas maksājumu – ir principi, kas kalpo kompensācijas apmēra noteikšanai par darbību, kas ir pretēja starptautiskajām tiesībām.¹¹⁵⁸ *Chorzow Factory* taisnīgas kompensācijas standarts ir nepārprotami saistīts ar iepriekšējā *status quo ante* atjaunošanu, kas pastāvēja pirms starptautiskajām tiesībām pretējās darbības veikšanas. Reparācijas var izpausties restitūcijas, kompensācijas vai apmierinājumu formā atsevišķi vai noteiktā to minēto reparācijas formu kombinācijā.¹¹⁵⁹ Citiem vārdiem, “taisnīga kompensācija” ir tikai elements un līdzeklis, lai panāktu restitūciju. Kompensācija ir sekundārs līdzeklis, kas piemērojams gadījumiem, kad restitūcija nav iespējama vai praktiski neīstenojama.¹¹⁶⁰ Šāds noteikums ir ietverts ARS 34. pantā. Otrkārt, ARS 35. pantā ir nostiprināts, ka valstij, kura ir atbildīga par starptautiski prettiesisku rīcību, ir pienākums īstenot restitūcijas darbības, respektīvi atjaunot to stāvokli, kāds pastāvēja pirms starptautiski prettiesiskās rīcības īstenošanas. Vienlaicīgi noteikts, ka restitūcijai, pirmkārt, jābūt materiāli iespējamai, otrkārt, tā nevar ietvert slogu, kas ir pilnībā nesamērīgs ar labumu, kāds tiek gūts, kompensācijas izsniegšanas vietā īstenojot restitūcijas darbības. No minētā noteikuma izriet “pilnas restitūcijas” (*angļu val. – full restitution*) princips. Vēlāk ANO ST lietā *Pulp Mills* apstiprināja, ka starptautisko tiesību paražu normas paredz, ka restitūcijai, kā vienai no reparāciju formām, ir iepriekšējā stāvokļa atjaunojošs raksturs.¹¹⁶¹

ICSID šķīrējtiesas spriedumā lietā *HEP v. Slovenia*, kurā skatīja strīdu, piemērojot ECT noteikumus, tika atkal atgādināts, ka centrālā propozīcija, kas nodibināta Pastāvīgās Starptautiskās tiesas lietā *Chorzow Factory* ir tāda, ka uz restitūciju vērstai kaitējuma kompensācijai ir jāatjauno prasītāja tiesības, kuras tam ir atņemtas, un nevis tikai ar tādas kompensācijas palīdzību, kura materiālā izpratnē ietver ieguldījuma taisnīgu tirgus vērtību, kas var būt, piemēram, prasīta kā kompensācija tiesiskas ekspropriācijas gadījumā.¹¹⁶² Attiecīgi, lai implementētu *Chorzow Factory*

¹¹⁵⁷ Douglas Z. *The International Law of Investment Treaty Claims*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, p. 7; De Brabandere E. *Investment Treaty Arbitration as Public International Law. Procedural Aspects and Implications*. Cambridge Studies in International and Comparative Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, p. 177.

¹¹⁵⁸ *Chorzow Factory (Germany v. Poland)*, Judgment, 1928 P.C.I.J. (ser. A) No. 17 (sept. 13), 47.

¹¹⁵⁹ Crawford J. *The International Law Commission's Articles on State Responsibility*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, pp. 201 – 206; Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries 2001, A/56/10, Yearbook of International Law Commission, 2001, vol. II, Part Two.

¹¹⁶⁰ Crawford J. *The International Law Commission's Articles on State Responsibility. Introduction, Text and Commentaries*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009, p. 213.

¹¹⁶¹ *Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay)*, Judgment, I.C.J. Reports 2010, p. 14, para. 273.

¹¹⁶² *Hrvatska Elektroprivreda d.d. v. Republic of Slovenia*, ICSID Case No. ARB/05/24, Award of the Tribunal, 17 December 2015, para. 365.

imperatīvu ekspropriācijas kontekstā jāaplūko divi jautājumi: 1) *damnum emergens*, - ekspropriētā uzņēmuma vērtību, ieskaitot kustamo mantu, līgumtiesības un nemantiskās vērtības / labumus; 2) *lucrum cessans*, - zaudēto peļņu,¹¹⁶³ kas saistīti ar turpmāk analizējamo tiesiskas un prettiesiskas ekspropriācijas nošķiršanas problemātiku “taisnīgas kompensācijas” kontekstā.

Autors neapšaubā Pastāvīgās Starptautiskās tiesas lietas *Chorzow Factory* secinājumus un nozīmi starptautiskajās tiesībās, kā arī ieguldījumu tiesībās. Tie veido pamata principus reparāciju īstenošanai. Vienlaikus paliek neatbildēti virkne saistītu jautājumu, tai skaitā, kā nonākt pie lieta atbilstoša risinājumu, ar kuru ir atjaunots ieguldītāja izjauktais tiesiskais stāvoklis. Tādējādi *Chorzow Factory obiter dictum* kalpo kā mērķis un pamata kritērijs taisnīga noregulējuma sasniegšanai, bet nav izmantojams kā instrumentārijs, lai to panāktu. Turpmākajās apakšnodaļās ir analizēti šī mērķa sasniegšanas kritēriji un problemātika, kā arī izskaidroti minētā mērķa sasniegšanai izmantojamie līdzekļi.

5.2. KOMPENSĀCIJAS APMĒRĀ NOTEIKŠANAS SATURS, KRITĒRIJI UN PROBLEMĀTIKA EKSPROPRIĀCIJAS GADĪJUMOS

Kompensācija un restitūcija

Ārvalstu ieguldītāji mēdz pamatot priekšrokas došanu starptautisko šķīrējtiesu procesiem pār nacionālo tiesu procesiem uzņemošajā valstī ar lielāku iespēju piedzīt krietni lielākas kompensācijas summas no uzņemošajām valstīm.¹¹⁶⁴ Bažas par aizvien pieaugošajiem kompensāciju apmēriem, kas piedzīti par labu ārvalstniekiem par dažādiem uzņemošās valsts starptautisko ieguldījumu tiesību pārkāpumiem, pieprasa radīt standartu vai vadlīnijas, kā noteikt kompensācijas apmēru. Šo uzdevumu nepadara vieglāku arī pretrunīgā prakse un viedokļi, kas saistīti teju ar katru kompensācijas noteikšanas detaļu.

Lai gan rīcība, kas veikta “policijas varas” īstenošanas rezultātā, kas paliek nekompensēta vai arī regulatīva ekspropriācija, neparedzot “pilnu” kompensāciju, izsenis ir bijusi akceptēta starptautiskajās tiesībās, šķīrējtiesu prakse apstiprina, ka šādu ekspropriāciju konstatēšana ir sašaurināta līdz minimumam, kas pieļauj piedzīt ievērojamas naudas summas par labu ārvalstu ieguldītājam. Turklāt jau iepriekš autors ir secinājis, ka primāri ir jāaplūko valsts rīcības rezultātā radītās sekas, nevis valsts rīcības vadmotīvi. Kādreizējais ANO ST tiesnesis sers Roberts Dženings (*Sir Robert Yewdall Jennings (1913 - 2004)*) un sers Artūrs Vats (*Sir Arthur Watts (1931 - 2007)*) ir

¹¹⁶³ *Reisman W.M., Sloane R.D.* Indirect Expropriation and Its Valuation in the BIT Generation. Vol. 74 The British Yearbook of International Law, 2004, p. 136.

¹¹⁶⁴ *Subedi S.P.* International Investment Law. Reconciling Policy and Principle. Oxford: Hart Publishing, 2008, p. 213.

skaidrojuši, ka jāveido balanss starp valsts leģitīmām interesēm un vajadzību aizsargāt tos, kas ienes ārvalstu kapitālu pret valsts prettiesisku rīcību. Ārvalstu kapitāls ir svarīgs, lai pilnībā attīstītu dabas resursu izmantošanu daudzās valstīs – ja nav nodrošināta ārvalstu ieguldītāja saprātīga aizsardzība, netiks pilnvērtīgi izmantoti valsts resursi.¹¹⁶⁵ Atbilstoši iepriekš minētajam, šo aizsardzību ekspropriācijas gadījumā īsteno, paredzot ieguldītājam tiesības lūgt iepriekšējā tiesiskā stāvokļa atjaunošanu. Proti, ieguldītājam ir tiesības uz restitūciju, taču restitūcija tās burtiskā nozīmē nebūt nav praktiski izmantotākais līdzeklis aizskāruma novēršanai.

Ieguldījumu strīdu praksē kompensācijas un restitūcijas jautājumos dominē finansiāla rakstura atlīdzinājuma pieprasīšana un piedziņa. Tiesību doktrīnā šajā sakarā ir komentēts, ka šāda prakses ievirze ir izveidojusies, jo restitūcija natūrā, kā, piemēram, *restitution in integrum* gadījumā, var būt par pamatu valstij atzīt kādas tās darbības par spēkā neesošām vai atzīt par spēkā neesošiem tiesību aktus, ar kuriem radīts aizskārums, vai arī atgriezt konfiscētos aktīvus. Tas nozīmē, ka valstij tiek uzlikts pienākums veikt noteiktas darbības, ko starptautiskās tiesas un šķīrējtiesas atturas uzlikt par pienākumu.¹¹⁶⁶ Tomēr tas nenozīmē, ka prasītāji atsevišķās lietās nav lūguši atjaunot *status quo ante*,¹¹⁶⁷ bet šķīrējtiesas bijušas lielākoties atturīgas apmierināt ieguldītāja prasījumu,¹¹⁶⁸ kas skar restitūciju šī jēdziena tiešākajā izpratnē. Teorētiski nav izslēgta iespēja, ka ieguldītājs panāk iepriekšējā tiesiskā stāvokļa atjaunošanu. Liela apmēra kompensācijas maksāšanas vietā tas varētu būt valstij krietni labvēlīgāks risinājums,¹¹⁶⁹ taču primāri ieguldījumu tiesībās tiek aplūkota viena no reparācijas formām – kompensācijas, kas aplūkojama ARS 36. panta tvērumā.

Minētais pēc būtības nav pretrunā Pastāvīgās Starptautiskās tiesas lietā *Chorzow Factory* nodibinātajam, ko skaidro ILC īpašais ziņotājs Džeims Kravfords (*James Crawford*). Viņš norāda, ka kompensācijas maksāšanas pienākuma noteikšanai ir jānosaka restitūcijas apjoms. Ja restitūcija nav iespējama, ir jāatrod finansiāls ekvivalents restitūcijai, kas ir princips kompensācijas apjoma noteikšanai par prettiesisku darbību.¹¹⁷⁰

¹¹⁶⁵ *Jennings R., Watts A.* Oppenheim's International Law. 9th edition: Volume 1 Peace. Oxford: Oxford University Press, 1992, parts II - IV, p. 915.

¹¹⁶⁶ *Lim C.L., Ho J., Paparinskis M.* International Investment Law and Arbitration. Commentary, Award and Other Materials. Cambridge: Cambridge University Press, 2018, p. 403.

¹¹⁶⁷ Skat., piemēram: Antoine Goetz et al v. Burundi, ICSID Case No. ARB/95/3, Award, 10 February 1999; Loan Micula, Viorel Micula, S.C. European Food S.A., S.C. Starmill S.R.L. and S.C. Multipack S.R.L. v. Romania, ICSID Case No. ARB/05/20, Decision on Jurisdiction, 24 September 2008.

¹¹⁶⁸ Izņēmums – Texaco Overseas Petroleum Company/California Calasiatic Oil Company (TOPCO) v. Lybia, Award, 19 January 1977, (1978), paras. 505 - 507.

¹¹⁶⁹ *Schreuer C.* Non-Pecuniary Remedies in ICSID Arbitration. Vol. 20, Issue 4 Arbitration International, 1 December 2004, p. 331.

¹¹⁷⁰ Case Concerning the Factory of Chorzow (Germany v. Poland), PCIJ Judgment, Claim for Indemnity (Merits), Judgment of 13 September 1928, PCIJ, Series A (1928), No. 17, 47; *Crawford J.* International Law Commission's Articles on State Responsibility. Introduction, Text and Commentaries. Cambridge: Cambridge University Press, 2009, pp. 218 - 230.

Attiecīgi ANO ST spriedumā lietā *Gabčíkovo-Nagymaros* apstiprināja, ka starptautiskajās tiesībās ir labi nostiprināts noteikums, ka cietušajai valstij ir tiesības saņemt kompensāciju no valsts, kas ir izdarījusi starptautisko tiesību pārkāpumu.¹¹⁷¹ ARS 36. panta otrā daļa paredz, ka kompensācija aptver jebkādu finansiāli novērtējamu zaudējumu (*angļu val. – financially assessable damage*), ieskaitot zaudēto peļņu, ja citā starpā tā ir nodibināta. Ar šo normu ir noteikts pienākums atbildīgajai valstij paredzēt reparācijas par sekām, kas izriet no valsts starptautisko tiesību pārkāpuma.¹¹⁷² Proti, ILC skaidro, ka ir atlīdzināmi tādi zaudējumi, kas ir finansiāli novērtējami jeb novērtējami finansiālā izpratnē (*angļu val. – in financial terms*).¹¹⁷³ Daļēji minētā iemesla dēļ jau sākotnējās ILC diskusijās par ARS saturu tika noraidīts ARS ietvert morālo kaitējumu un nemateriālo kompensāciju un izslēgt šos jēdzienus no ARS 36. panta un 37. panta satura,¹¹⁷⁴ apzināti atstājot noteikumus, ka zaudējumiem jābūt novērtējamiem ekonomiskā izpratnē. Tas nozīmē, ka finansiāli novērtējams zaudējums ir ne tikai materiāls zaudējums peļņas zaudējums, bet arī nemateriāli zaudējumi, piemēram, tuvinieka zaudēšana.¹¹⁷⁵ Proti, mērķis ir noregulēt faktiski ir radušos ekonomiskus zaudējumus.¹¹⁷⁶ Tas nozīmē, ka vispārīgi sodoši vai preventīva rakstura zaudējumi sniedzas ārpus reparāciju koncepta.¹¹⁷⁷

Kādreizējais ANO ST tiesnesis sers Kristofers Grīnvuds (*Sir Christopher John Greenwood*) savā deklarācijas ANO ST lietā *Diallo* norādīja, ka ir nepieciešams nevis izraudzīties patvaļīgu skaitli, bet gan piemērot tiesību principus, kas sprieduma lasītājam ļauj vismaz noskaidrot faktorus, kuru dēļ tiesa noteica piešķirto kompensācijas summu. Turklāt šos kompensācijas noteikšanas principus jābūt spējīgiem piemērot konsekventi un saskaņoti, lai piešķirto summu varētu piemērot ne

¹¹⁷¹ Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), Judgment, I.C.J. Reports 1997, p. 7, 81; The M/V “SAIGA” (No. 2), Saint Vincent and the Grenadines v. Guinea, Merits, Judgment, ITLOS Case No. 2, ICGJ 336 (ITLOS 1999), 1 July 1999, 120 ILR pp. 143, 199.

¹¹⁷² Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries 2001, A/56/10, Yearbook of International Law Commission, 2001, vol. II, Part Two, p. 99.

¹¹⁷³ Ibid.

¹¹⁷⁴ Yearbook of the International Law Commission, Report of the Commission to the General Assembly on the work of its fifty-third session, A/CN.4/SER.A/2001/Add.1 (Part 2), Volume II, Part Two 2000/I, 390-1 (Chairman of the Drafting Committee), New York and Geneva, 2007; Article 37: Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries 2001, A/56/10, Yearbook of International Law Commission, 2001, vol. II, Part Two, para. 3.

¹¹⁷⁵ Art. 36: Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries 2001, A/56/10, Yearbook of International Law Commission, 2001, vol. II, Part Two, para. 16; Crawford J. Brownlie's Principles of Public International Law. 8th Edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 517.

¹¹⁷⁶ Shaw M.N. International Law. Sixth Edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2008, p. 804.

¹¹⁷⁷ Aréchaga E.J. State Responsibility for the Nationalization of Foreign Owned Property. Vol. 11 New York University Journal of International Law, 1978, pp. 179 - 180; Jorgensen N. A Reappraisal of Punitive Damages in International Law. Vol. 68, Issue 1 British Yearbook of International Law, 1997, p. 247; Yearbook of the International Law Commission, Vol. II, Documents of the eight session including the report of the Commission to the General Assembly, A/CN.4/SER.A/1956/Add.1, 1956, pp. 211 - 212. Shaw M.N. International Law. Sixth Edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2008, p. 804; Velasquez Rodriguez v. Honduras (Compensation), Inter-American Court of Human Rights 1989, Series C, No. 7, pp. 34, 52; 95 ILR, p. 306.

tikai atsaucoties uz šīs lietas faktiem, bet salīdzināt un piemērot arī citiem gadījumiem.¹¹⁷⁸ Arī šķīrējtiesu praksē, piemēram, ICSID lietā *Lemire v. Ukraine* norādīts, ka reāla zaudējumu aprēķināšana nevar būt abstrakta. Tieši pretēji, tā pieprasa noteikt finansiālo metodoloģiju, aprēķinot konkrētu naudas summu, kas ir jāpiespriež par labu ieguldītājam, ietverot ekonomisko ekvivalentu tai vērtībai, kuru ieguldītājs baudītu, ja valsts nebūtu veikusi starptautisko tiesību pārkāpumu.¹¹⁷⁹

No minētā izriet, ka ekspropriācijas gadījumos apzīmējumu “taisnīga kompensācija” pārsvarā izmanto, lai aprakstītu ekonomiska rakstura atlīdzinājumu, kas novērtējams ekonomiskā izpratnē. Taču teorētiskā izpratnē rodas jautājums par ARS noteikto starptautisko tiesību atlīdzināšanas mehānismu piemērošanu tiesiskas un prettiesiskas ekspropriācijas gadījumos, kā arī, vai šādi nošķiršanai ir jebkāda nozīme, novērtējot, kāds atlīdzinājums ieguldītājam pienākas. Proti, no vienas puses *Chorzow Factory* lietā nodibinātais koncepts, kas nostiprināts ARS, ir vērsts uz prettiesiskas rīcības seku novēršanu. Taču no otras puses, kā autors ir akcentējis jau iepriekš, ekspropriācija ir tiesiska, ja tā atbilst BIT vai MIT kritērijiem, kas izvirzīti kompensācijas prasībām. Tas pamatoti liek ielūkoties šajā teorētiskajā, taču vienlaikus ar praktisku nozīmi svarīgajā jautājumā par kompensācijas noteikšanas iespējamām atšķirībām starp tiesisku un prettiesisku ekspropriāciju.

Tiesiska v. prettiesiska ekspropriācija

Darbā vairākkārt minēts, ka starptautiskajās tiesībās ir nostiprinātas suverēnas valsts tiesības ekspropriēt ārvalstnieka īpašumu sabiedrības interesēs, kas korelē ar valsts suverēno varu pār valsts dabas resursiem. Taču minētās tiesības nav neierobežotas un pakļautas jau minētajiem ekspropriācijas tiesiskuma kritērijiem. Valstij pārkāpjot kādu no ekspropriācijas īstenošanas priekšnoteikumiem, var uzskatīt, ka valsts ir pārkāpusi starptautiskās tiesības.

Tiesību doktrīnā ir šķetināts kompensācijas noteikšanas atšķirības prettiesiskas un tiesiskas ekspropriācijas gadījumos.¹¹⁸⁰ Minētās analīzes tvērumā rodas jautājums – vai tiesību piemērotājam automātiski jāpiemēro tiesiskas ekspropriācijas standarts, kas ietverts BIT, lai noskaidrotu, kāda ekspropriācija ir tiesiska? Vai tomēr jāpiemēro citi standarti, piemēram, jau minētajā Pastāvīgās Starptautiskās tiesas lietā *Chorzow Factory* noteiktais, ka pilnīgas reparācijas princips paredz

¹¹⁷⁸ Ahmadou Sadio Diallo (Republic of Guinea v. Democratic Republic of the Congo), Compensation, Judgment, I.C.J. Reports 2012, p. 324, Declaration of Judge Greenwood, para. 7.

¹¹⁷⁹ Joseph Charles Lemire v. Ukraine, ICSID Case No. ARB/06/18, Award, 28 March 2011, para. 152; skat. arī: El Paso Energy International Company v. Argentina, ICSID Case No. ARB/03/15, Award, 31 October 2011, para. 710.

¹¹⁸⁰ Laird I.A., Sabahi B., Sourgens F.G., Birch N.J. International Investment Law and Arbitration: 2011 in Review. Yearbook of International Investment Law and Policy. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 56; skat. arī: ADC Affiliate Limited and ADC & ADMC Management Limited v. The Republic of Hungary, ICSID Case No. ARB/03/16, Award, 2 October 2005, para. 481; Yearbook on International Investment Law & Policy 2012 - 2013. Edited by Andrea K.Bjorklund. Oxford: Oxford University Press, 2014, p. 172.

iepriekšējā tiesiskā stāvokļa atjaunošanu? Šķīrējtiesas ir apstiprinājušas atšķirības starptautiskajās tiesībās starp tiesisku un prettiesisku ekspropriāciju, bet vienlaikus nav vienprātība par šo atšķirību saturu un vai abu ekspropriācijas “veidu” atšķirībai ir jebkāda praktiska nozīme tiesību piemērošanā.¹¹⁸¹ Šajā sakarā ir trīs nozīmīgas lietas, kuras ir nepieciešams aplūkot – *OEPC v. Ecuador*, *Unglaube v. Costa Rica* un *Quasar v. Russia*. Tas dos skaidrību, vai tiesisku un prettiesisku ekspropriāciju ir jānošķir tādā izpratnē, ka pati ekspropriācija kā tāda ir notikusi, taču paliek praktiski atbildēt, vai valsts ir izpildījusi tās pienākumu ievērot BIT / MIT vai starptautiskajās tiesības noteiktos priekšnoteikumus, lai atzītu, ka tā atjaunojusi taisnīgu attiecībā pret aizskartajām ārvalstu ieguldītāja tiesībām.

ICSID lietā *OEPC v. Ecuador* šķīrējtiesa neatzina atšķirību starp tiesisku un prettiesisku ekspropriāciju, norādot, ka atbildētājs ir pārkāpis līguma noteikumus par ekspropriāciju. Tāpēc tiesai saskaņā ar piemērojamo BIT ir jānosaka ieguldījuma “taisnīga tirgus vērtība”.¹¹⁸² Minētajā lietā netika pievērsta uzmanība, vai ekspropriācijas radīto sekas novēršanai ir nozīme tam, ka tā ir prettiesiska, bet atzīts, ka ir notikusi ekspropriācija. Tāpēc atbilstoši piemērojamā BIT piešķirtajam mandātam tai ir jāvērtē ieguldītāja “taisnīga tirgus vērtība”. Precīzāk, šķīrējtiesa formāli noteica, ka notikusi ekspropriācija, no konteksta var secināt, ka tā bija prettiesiska vismaz tādā mērā, ka netika paredzēta kompensācija, taču, lai novērtētu juridiskā izpratnē valsts veiktu starptautisko tiesību pārkāpumu, šķīrējtiesa pievērsās BIT noteiktajam kompensācijas apmēra aprēķināšanai.

Unglaube v. Costa Rica lietā šķīrējtiesa secināja, ka ekspropriācija bija prettiesiska, ievērojot, ka atbildētājs nebija veicis kompensācijas samaksu saprātīgā laikā pēc tam, kad valsts bija deklarējusi savu nodomu ekspropriēt, kā to līgums paredzēja.¹¹⁸³ Saturiski tas bija līdzīgi tam, kā to konstatēja šķīrējtiesa minētajā lietā *OEPC v. Ecuador*. Tomēr atšķirībā no sprieduma lietā *OEPC v. Ecuador*, šajā gadījumā šķīrējtiesa atzina, ka pastāv precedenti, kas nosaka raudzīties uz kompensācijas standartu atbilstoši starptautisko paražu tiesību normām, kā tas definēts Pastāvīgās Starptautiskās tiesas lietā *Chorzow Factory* un turpmākajā starptautiskajā praksē prettiesiskas ekspropriācijas gadījumos. Taču tajā pašā laikā šķīrējtiesa skaidro, ka starptautiskā prakse tomēr nav viennozīmīga šajā jautājumā.¹¹⁸⁴ Šķīrējtiesa apstiprinot, ka līguma noteikumi par kompensāciju ir saistoši tikai gadījumos, kad ir runa par tiesisku ekspropriāciju, skaidro, ka tai nebija pilnvarojuma izlemt, vai prasīts patstāvīgi izšķirt atšķirīgās nostājas par kompensāciju prettiesiskas ekspropriācijas

¹¹⁸¹ *Laird I.A., Sabahi B., Sourgens F.G., Birch N.J.* International Investment Law and Arbitration: 2011 in Review. Yearbook of International Investment Law and Policy. Oxford: Oxford University Press, 2012, pp. 56 - 57.

¹¹⁸² *Occidental Petroleum Corporation and Occidental Exploration and Production Company v. The Republic of Ecuador*, ICSID Case No. ARB/06/11, Award, 5 October 2012, para. 707.

¹¹⁸³ *Marion Unglaube v. Republic of Costa Rica*, ICSID Case No. ARB/08/1, Award, 16 May 2012, para. 305.

¹¹⁸⁴ *Ibid.*, para. 306.

gadījumos.¹¹⁸⁵ Tā vietā šķīrējtiesa norāda, ka jebkāda attieksme pret tiesisku vai prettiesisku ekspropriāciju nav nozīmīga izšķiramajā lietā, jo kompensācijas standarts atbilstoši *Chorzow Factory* lietas secinājumiem un līgumam bija tāds pats.¹¹⁸⁶ Atbilstoši abiem standartiem, šķīrējtiesa atzina, ka prasītājs var atgūt augstāku vērtību, kādu ieguldītājs varētu iegūt sprieduma datumā.¹¹⁸⁷

Šāds secinājums ir pretrunā iepriekš šķīrējtiesu praksē atzītajam, ka augstāka vērtība ir nosakāma, izmantojot *Chorzow Factory* standartu.¹¹⁸⁸ Proti, *Amoco v. Iran* lietā tribunāls skaidro, ka pirmais princips, kas nodibināts *Chorzow Factory* lietas *dicta*, ir tāds, ka jāveic tieša nodalīšana starp tiesisku un prettiesisku ekspropriāciju, ievērojot, ka noteikumi par kompensāciju, kas jāmaksā ekspropriējošajai valstij, atšķiras atkarībā no atņemšanas juridiskās klasifikācijas.¹¹⁸⁹ Attiecīgi, šķīrējtiesa skaidroja, ka atšķirība ir tāda, ka gadījumos, kad atņemšana ir tiesiska, uzņēmuma vērtība ir nosakāma uz atņemšanas brīdi, kas ir kompensācijas limits. Savukārt, kad atņemšana ir prettiesiska, minētā vērtība ir vai tai ir jābūt tikai daļai no reparācijām, kas jāmaksā par labu ieguldītājam.¹¹⁹⁰ Minētais skaidrojums ir gana loģisks arī no tāda viedokļa, ka BIT un MIT tekstos pārsvarā lietots formulējums, ka ārvalstu ieguldītāja ieguldījuma ekspropriācija ir aizliegta, izņemot, ja valsts cita starpā ir veikusi kompensācijas samaksu, taču prettiesiskas ekspropriācijas gadījumā tiek negaidīti sagrauta visa ieguldītāja pašāvība turpmāk saņemt peļņu. Praktiski tas nozīmē, ka, ja valsts ir izpildījusi visus tās BIT noteiktos priekšrakstus ekspropriācijas laikā un veikusi kompensācijas samaksu, ievērojot BIT noteiktā standarta noteikumus, piemēram, vadījusies no DCF metodoloģijas, tad neveidojas diskurss par valsts rīcības prettiesiskumu un ar šīs rīcības radīto seku novēršanu. Taču no minētā prakses piemēra izriet, ka prettiesiska – un līdz ar to nekompensēta ekspropriācija – piešķir ieguldītājam potenciāli plašākas tvēruma tiesības uz kompensāciju, kas neaprobežojas ar BIT noteikto.

Minēto apsvērumu kontekstā angļu starptautisko tiesību eksperts sers Ians Braunlijs (*Sir Ian Brownlie (1932 - 2010)*) motivējis, ka praktiskā nošķiršana starp tiesisku *sub modo* ekspropriāciju, ja nav veikta kompensācijas samaksa, un prettiesisku ekspropriāciju *per se*, izpaužas tādējādi, ka pirmajā gadījumā valstij ir jāmaksā kompensācija tikai par ieguldītāja ciestajiem tiešajiem zaudējumiem, t.i., atņemtā īpašuma vērtībā, bet pēdējā gadījumā paredzēta atbildība arī par *lucrum*

¹¹⁸⁵ Marion Unglaube v. Republic of Costa Rica, ICSID Case No. ARB/08/1, Award, 16 May 2012, para. 306.

¹¹⁸⁶ Ibid., para. 307.

¹¹⁸⁷ Ibid.

¹¹⁸⁸ ADC Affiliate Limited and ADC & ADMC Management Limited v. The Republic of Hungary, ICSID Case No. ARB/03/16, Award of the Tribunal, 2 October 2006; Siemens A.G. v. The Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/02/8, Award, 17 January 2007, para. 352.

¹¹⁸⁹ Amoco International Finance Corporation v. The Government of the Islamic Republic of Iran, National Iranian Oil Company, National Petrochemical Company and Kharg Chemical Company Limited, Iran-US Claims Tribunal, 15 Iran-US C.T.R. 189, Partial Award, 14 July 1987, 27 ILM 1314 (1988), para. 1360.

¹¹⁹⁰ Ibid.

cessans.¹¹⁹¹ Tāpēc no minētajiem avotiem izriet pozīcija, ka tiesiskas (parasti tiešās) ekspropriācijas gadījumā pietiekama ir *damnum emergens* atlīdzināšana, bet prettiesiskas (parasti netiešās) ekspropriācijas gadījumā uzņemošajai valstij ir jāatlīdzina ieguldītājam ne tikai atņemtā īpašuma vērtība, bet arī saprātīgi novērtējams peļņas zaudējums kā daļa no ieguldītāja ciestā zaudējuma apmēra.

Konkrētāk, *Amoco v. Iran* lietā tribunāls norāda, ka *damnum emergens* elements ir papildinošs kompensācijas elements prettiesiskas ekspropriācijas gadījumā; bet peļņa, ko īpašnieks būtu saņēmis, ja ekspropriācija nebūtu notikusi (*lucrum cessans*) ir primārais kompensācijas elements prettiesiskas ekspropriācijas gadījumā.¹¹⁹² Starptautisko ieguldījumu tiesību teorētiķu ieskatā *damnum emergens* un *lucrum cessans* nošķiršana rada noderīgu “morālu kompasu”, lai nošķirtu tiesisku no prettiesiskas ekspropriācijas.¹¹⁹³ Tomēr pētnieki tajā pat laikā norāda, ka piemērot ārvalstu ieguldījumu ekspropriācijas gadījumiem minēto metodoloģiju ir ekonomisks anahronisms.¹¹⁹⁴ Ekonomiskā izpratnē uzņēmuma vērtība nav tikai pats uzņēmums kā kustama manta vai materiāls labums plašākā izpratnē, bet arī peļņa, ko tas var “ģenerēt” tā darbības mūža laikā.

Līdz ar to praktisku apsvērumu dēļ ir noderīga tiesiskas un prettiesiskas ekspropriācijas nošķiršana. Prettiesiskas ekspropriācijas gadījumā cietušajam ieguldītājam varētu būt tiesības ne tikai uz atlīdzinājumu par ekspropriēto īpašumu (ieguldījumu) atņemšanu, bet arī tiesības uz zaudēto peļņu. Tas lielā mērā sasaucas ar ieguldījuma būtību - ieguldītājam ilgtermiņa projekta ietvaros gūt saprātīgi sagaidāmu peļņu no tā veiktā ieguldījuma. Ņemot vērā ievērojamos zaudējumu kompensācijas apmērus praksē, šādi nošķiršanai neapšaubāmi ir liela nozīme, jo šķīrējtiesas secinājumi var ievērojami samazināt vai tieši pretēji – palielināt, ieguldītājam piedzenamās kompensācijas apmēru. Tādējādi nošķiršana starp *damnum emergens* un *lucrum cessans* kalpo par noderīgu vadlīniju, kas pieļauj šķīrējtiesām “sodīt” agresīvu ekspropriētāju, tādējādi atturot tos no šādu darbību veikšanas nākotnē, jo kompensācijas apmērs ievērojami pieaug, ja valstij ir jāatlīdzina ieguldītājam tā zaudētā peļņa.¹¹⁹⁵ Šāds viedoklis atbalsta preventīvu skatījumu uz nākotnē sagaidāmu valsts rīcību, lai ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības labvēlīgais klimats tiktu saglabāts un ieguldītājs maksimāli tiktu pasargāts no nekomerciāliem riskiem, t.i., valstis atturētos no darbībām, kas pēc to saturu vēršas pret BIT vai MIT mērķiem un noteikumiem. Taču šis viedoklis ir kritiski vērtējams, jo starptautiskās tiesības pēc būtības neatbalsta sodoša rakstura kaitējuma atlīdzības

¹¹⁹¹ *Brownlie I. Principles of Public International Law*. 5th edition. Oxford: Oxford University Press, 1998, p. 541.

¹¹⁹² *Amoco International Finance Corporation v. The Government of the Islamic Republic of Iran, National Iranian Oil Company, National Petrochemical Company and Kharg Chemical Company Limited, Iran-US Claims Tribunal*, 15 Iran-US C.T.R. 189, Partial Award, 14 July 1987, 27 ILM 1314 (1988), para. 1369.

¹¹⁹³ *Reisman W.M., Sloane R.D. Indirect Expropriation and Its Valuation in the BIT Generation*. Vol. 74 *The British Yearbook of International Law*, 2004, p. 137.

¹¹⁹⁴ *Ibid.*

¹¹⁹⁵ *Ibid.*

piedzīnu. Tāpēc autora ieskatā minētā nošķiršana ir nevis jāaplūko kā līdzeklis, ar kuru sodīt valsti, bet gan kā līdzeklis, lai novērstu ieguldītāja tiesiskajai paļāvībai nodarītu kaitējumu, kas izriet no ieguldījuma sagraušanas, pilnībā to atņemot bez BIT vai MIT noteiktās kompensācijas (prettiesiskas ekspropriācijas gadījumā).

Visbeidzot, SCC šķīrējtiesas lietā *Quasar v. Russia* šķīrējtiesneši noraidīja pamatu izlemt jautājumu par atšķirības noteikšanu starp tiesisku un prettiesisku ekspropriāciju; attiecīgi Spānijas-Krievijas BIT, kas piemērojams strīdam, ierobežoja šķīrējtiesas pilnvaras izlemt tikai kompensācijas apmēru ekspropriācijas sakarā atbilstoši līgumam, bet ne kompensāciju par līguma pārkāpumu kopumā.¹¹⁹⁶ Attiecīgi šķīrējtiesa skaidroja, ka atšķirība kompensācijā par tiesisku ekspropriāciju un prettiesisku ekspropriāciju ir tāda, ka daudzās situācijās tā ir nošķiršana bez atšķirības, ja šķiet, ka dažādas analītiskās sistēmas nedod vērā ņemamus atšķirīgus rezultātus.¹¹⁹⁷ Tomēr šķīrējtiesa akceptēja, ka konceptuālā pieeja nav vienāda abos ekspropriācijas gadījumos.¹¹⁹⁸ Lietā šķīrējtiesa akcentēja, ka prasība lietā ir par “vienkārši” nekompensētu ekspropriāciju, nevis prettiesisku ekspropriāciju, tāpēc piedzenamajai kompensācijai jābūt tādai, kas nesoda abas puses.¹¹⁹⁹ Līdz ar to izmantojams BIT noteiktais standarts, nevērtējot papildus elementus, kas aplūkoti iepriekš norādītajos prakses piemēros.

Jāatzīmē, ka tiesību doktrīnā norādīts, ka starptautisko ieguldījumu līgumos ietvertie ekspropriācijas noteikumi apstiprina, ka netiešas ekspropriācijas konstatēšanas gadījumā tiek apstiprināts, ka ekspropriācija ir bijusi prettiesiska, jo no valsts puses nav izpildīts kompensācijas maksāšanas pienākums,¹²⁰⁰ kas minēto ekspropriācijas nošķiršanu (tiesiska / prettiesiska) padara bezjēdzīgu.¹²⁰¹ Tas atkal noved pie teorētiska jautājuma, vai šāda atlīdzināšanas pienākuma kontekstā ir jebkāda nozīme tiesiskas un prettiesiskas ekspropriācijas kategorizācijai. Šķietami prevalē viedoklis, ka atšķirībā no līgumā noteiktās kompensācijas, kas jāparedz tiesiskas ekspropriācijas gadījumā (kompensācijas samaksa ir tiesiskas ekspropriācijas priekšnoteikums), prettiesiskas ekspropriācijas gadījumā valstij ir jāatlīdzina zaudējumi – jāmaksā kompensācija par līguma

¹¹⁹⁶ Agreement between the Union of Soviet Republics and Spain concerning the Promotion and Reciprocal Protection of Investments (entered into force 28 November 1991), *quasar*, paras. 6, 45. 186.

¹¹⁹⁷ *Renta 4 S.V.S.A., Ahorro Corporación Emergentes F.I., Ahorro Corporación Eurofondo F.I., Rovime Inversiones SICAV S.A., Quasar de Valores SICAV S.A., Orgor de Valores SICAV S.A., GBI 9000 SICAV S.A. v. The Russian Federation*, SCC No. 24/2007, Award, 20 July 2012, para. 45.

¹¹⁹⁸ *Ibid.*

¹¹⁹⁹ *Ibid.*, para. 215.

¹²⁰⁰ *Dolzer R., Schreuer C. Principles of International Investment Law. Second Edition.* Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 100.

¹²⁰¹ *Bonnitcha J. Substantive Protection under Investment Treaties. A Legal and Economic Analysis.* Cambridge Studies in International and Comparative Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, p. 240.

pārkāpumu, ievērojot *Chorzow Factory* lietā noteiktos principus.¹²⁰² Tomēr no šķīrējtiesu prakses izriet, ka reti pastāv atšķirība starp kompensāciju tiesiskas un prettiesiskas ekspropriācijas gadījumā.¹²⁰³ Pausts arī viedoklis, ka kompensācijas pienākums rodas no tiesiskas ekspropriācijas vai kvazi-ekspropriācijas, attiecīgi zaudējumu maksāšanas pienākums ir tikai prettiesiskas rīcības rezultāts.¹²⁰⁴

Kompensācijas maksāšanas pienākuma rašanās brīdis

Ieguldījumu līgumu tiesības paredz kompensācijas pienākumu par ekspropriāciju relatīvi vienkāršā manierē, - kad valsts rīcības sekas pilnībā vai būtiski ierobežo ieguldījumu, kompensācija ir jāmaksā, pat ja šāda rīcība ir veikta sabiedrības interesēs un tādējādi šķietami ir attaisnota konkrētā valsts rīcība.¹²⁰⁵ ICSID praksē ir atzīts, ka ekspropriētā īpašuma vērtību nosaka ar to brīdi, kad valsts iejaukšanās ieguldītāja tiesībās ir padarījusi ārvalstu ieguldītāja tiesības bezjēdzīgas.¹²⁰⁶ Tomēr lietderīgi ir pakāvēties kompensācijas maksāšanas pienākuma brīža noteikšanas īpatnībām, ņemot vērā, ka problemātiku var sagādāt situācijas, kurās ekspropriācija ir konstatēta vairāku valsts darbību rezultātā, proti, pakāpeniskās ekspropriācijas gadījumā.

Kaut gan kompensācija ir vērtējama ar ekspropriācijas brīdi, proti, kad iestājušās ekspropriācijai raksturīgās negatīvās sekas, tomēr pakāpeniskās ekspropriācijas lietas norāda, cik patiesībā komplicēts process ir “ekspropriācijas brīža” noteikšana. *SEDCO* lietā tribunāls norāda, ka “ekspropriācijas brīdis” ir darbība pirms procesa, kurā *SEDCO* tika liegts tā ieguldījums.¹²⁰⁷ *SEDCO* piederēja 50 % no kopuzņēmuma *Sediran*, kas veica zemes urbumus Irānā.¹²⁰⁸ *Sediran* bija noslēgusi

¹²⁰² *Reinisch A.* Legality of Expropriation. In: Standards of Investment Protection. Oxford: Oxford University Press, 2008, p. 200; *Sheppard A.* The Distinction Between Lawful and Unlawful Expropriation. In: Investment Arbitration and the Energy Charter Treaty. Edited by Clarisse Ribeiro. New York: JurisNet, LLC, 2006, p. 195.

¹²⁰³ *ADC Affiliate Limited and ADC & ADMC Management Limited v. The Republic of Hungary*, ICSID Case No. ARB/03/16, Award of the Tribunal, 2 October 2006, para. 499.

¹²⁰⁴ *Corbella-Valea M.* Indirect Expropriation and Resource Nationalism in Brazil's Mining Industry. *Inter-American Law Review*, Vol. 46:1, 2014, p. 74.

¹²⁰⁵ *Metalpar S.A. and Buen Aire S.A. v. The Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/03/5, Award, 6 June 2008, paras. 172 - 173; *BG Group Plc. v. The Republic of Argentina*, UNCITRAL, Award, 24 December 2007, para. 271; *Compañía de Aguas del Aconquija S.A. and Vivendi Universal S.A. v. Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/97/3, Award, 24 December 2007, para. 7.5.11; *Fireman's Fund Insurance Company v. The United Mexican States*, ICSID Case No. ARB(AF)/02/1, Award, 17 July 2006, para. 176.

¹²⁰⁶ *Compania del Desarrollo de Santa Elena S.A. v. Republic of Costa Rica*, ICSID Case No. ARB/96/1, Award, 17 February 2000, para. 78; skat. arī: Restatement (Third) of Foreign Relations Law of the United States, para. 712; *Mobil Corporation, Venezuela Holdings, B.V., Mobil Cerro Negro Holding Ltd., Mobil Venezolana de Petroleos Holding, Inc., Mobil Cerro Negro Ltd., and Mobil Venezolana de Petroleos, Inc. v. Bolivarian Republic of Venezuela*, ICSID Case No. ARB/07/27, Award, 9 October 2014, para. 286.

¹²⁰⁷ *Sedco, Inc. v. National Iranian Oil Company and The Islamic Republic of Iran*, Award, 30 March 1989, 9 Iran-US Claims Tribunal Rep. 248 (1985).

¹²⁰⁸ *Ibid.*, paras. 259 - 260.

vairākus līgumus ar Irānas nacionālo naftas kompāniju (National Iranian Oil Company – NIOC),¹²⁰⁹ tomēr nesaskaņas starp NIOC un SEDCO noveda pie situācijas, ka 1979. gada rudenī NIOC liedza SEDCO piekļuvi Sediran līdzekļiem.¹²¹⁰ 1979. gada novembrī Irāna iecēla sevis izvēlētu pagaidu vadību Sediran, aizstājot līdzšinējo vadību un direktorus.¹²¹¹ Deviņus mēnešus vēlāk Irāna pārņēma pilnu kontroli pār Sediran, pamatojoties uz Irānas industrijas aizsardzības un attīstības aktu (*angļu val. - Protection and Development of Iranian Industries Act*).¹²¹² Kaut arī SEDCO nezaudēja pilnu kontroli pār tās ieguldījumu līdz brīdim, kad tika pieņemts iepriekš minētais akts, tribunāls nolēma, ka pagaidu vadības iecelšana Sediran bija mirklis, kad iestājās ekspropriācijas sekas, un no tā mirkļa arī ir aprēķināma kompensācija.¹²¹³

Arī *Amoco* lietā tribunāls nolēma, ka “ekspropriācijas brīdis” ir bijis pirms pilnīgas kontroles pār ieguldījumu zaudēšanas.¹²¹⁴ Šajā lietā *Amoco* izveidoja kopuzņēmumu kopā ar Irānas Nacionālo naftas ķīmijas kompāniju (*angļu val. - National Petrochemical Company (NPC)*) -*Khemco*, kas bija NIOC padotībā, lai veiktu izpēti kontinentālā šelfa naftas laukus.¹²¹⁵ Ņemot vērā politiskā klimata izmaiņas un Irānas revolūciju, NPC publiski paziņoja, ka tā 1979. gada aprīlī centīsies izpirkt *Amoco*.¹²¹⁶ Mēnesi vēlāk NPC valdes loceklis paziņoja, ka *Amoco* pārstāvjiem, kuri iepriekš pameta valsti drošības apsvērumu dēļ, ir liegts atgriezties valstī, savukārt jūnijā NPC nolēma veikt visu *Amoco* produktu pārdošanu.¹²¹⁷ Sekojoši 1979. gada jūnijā NPC vienpusēji pārņēma visu *Khemco* darbību.¹²¹⁸ Līdzīgi kā *SEDCO* gadījumā, Irānas valdība tieši ekspropriēja *Khemco* 1980. gada 8. janvārī.¹²¹⁹ Kaut arī šajā lietā tribunāls atzina, ka tiešā ekspropriācija ir notikusi, kad NPC pārņēma *Khemco* darbību 1979. gada jūlijā,¹²²⁰ kompensācijas noteikšanas brīdis ir nosakāms no tās darbības, kas radīja ekspropriācijas sekas, nevis no brīža, kad valsts pieņēma galīgo lēmumu par *Khemco* nacionalizāciju.¹²²¹

¹²⁰⁹ Sedco, Inc. v. National Iranian Oil Company and The Islamic Republic of Iran, Award, 30 Marcg 1989, 9 Iran-US Claims Tribunal Rep. 248 (1985), para. 266.

¹²¹⁰ Ibid., paras. 276 - 277.

¹²¹¹ Ibid., para. 277

¹²¹² Sedco, Inc. v. National Iranian Oil Company and The Islamic Republic of Iran, Award, 30 Marcg 1989, 9 Iran-US Claims Tribunal Rep. 248 (1985), paras. 264 - 265.

¹²¹³ Ibid., para. 278.

¹²¹⁴ *Amoco International Finance Corporation v. The Government of the Islamic Republic of Iran, National Iranian Oil Company, National Petrochemical Company and Kharg Chemical Company Limited, Iran-US Claims Tribunal, 15 Iran-US C.T.R. 189, Partial Award, 14 July 1987, 27 ILM 1314 (1988).*

¹²¹⁵ Ibid., paras. 28 - 29.

¹²¹⁶ Ibid., paras. 52 - 57.

¹²¹⁷ Ibid., para. 61.

¹²¹⁸ Ibid., paras. 62 - 67.

¹²¹⁹ Ibid., para. 72.

¹²²⁰ Ibid., para. 181.

¹²²¹ Ibid., para. 181.

Gan *SEDCO*, gan arī *Amoco* lieta atspoguļo praksi, kurā par ekspropriētā ieguldījuma kompensācijas izvērtēšanas brīdi uzskatīja brīdi pirms noslēdzošās darbības (piemēram, nacionalizācijas), t.i., brīdis, kad iestājās negatīvās sekas un ieguldītājs faktiski vairs nespēj kontrolēt vai gūt labumu no sava ieguldījuma. ARS 15. panta pirmā daļa atbalsta šādu pieeju. Attiecīgi, gadījumos, kad starptautisko tiesību pārkāpums ir ilglaicīgs, pārkāpums notiek visa šī perioda laikā kopš pirmās prettiesiskās darbības vai bezdarbības brīža (kas pārkāpj pamatsaistību). Tātad, atbilstoši ARS, pakāpeniskās ekspropriācijas gadījumos kompensācija ir aprēķināma no tā brīža, kad ir noticis pārkāpums – iestājušās pakāpeniskās ekspropriācijas sekas.

Tomēr pastāv arī pretēja prakse. Piemēram, *International Technical Products v. Iran* lietā¹²²² prasītājs lūdza atzīt īpašuma tiesības uz dzīvojamo māju, kuru Teherānas banka bija ekspropriējusi ar Irānas valdības piedalīšanos un atbalstu.¹²²³ Tribunāls šajā lietā uzsvēra, ka gadījumos, kad ekspropriācija ir veikta ar vairākām darbībām, pārkāpums, kas veido darbību cēloni, iestājas tajā brīdī, kad iejaukšanās ir kļuvusi neatgriezeniska, nevis brīdī, kad šādas darbības tika uzsāktas.¹²²⁴ Līdzīgu pieeju tribunāls ir arī pieņēmis *Tippets v. TAMS-AFFA* lietā.¹²²⁵

Abas pozīcijas ir radījušas nenoteiktību praksē, kas var norādīt, ka šķīrējtiesas nav ieinteresētas aplūkot, vai ir nepieciešamība noteikt alternatīvu izvērtēšanas metodiku. Starptautiskajās tiesībās un BIT tekstos noteikts, ka šķīrējtiesām ir jāvērtē ekspropriētie aktīvi ar “ekspropriācijas brīdi”. Šāda pieeja ir ērta tiešās ekspropriācijas gadījumos. Tomēr iepriekš minētie prakses piemēri norāda uz pastāvošām grūtībām noteikt šo brīdi. Viena no zināmākajām alternatīvām ir nošķirt kompensācijas izvērtēšanas uzsākšanas brīdi no “ekspropriācijas brīža”.¹²²⁶ Atdalot šos divus momentus, tiek nošķirts jautājums par atbildību un novērsta kādas puses iespēja saņemt nepamatotu labumu.

Reismans (*Reisman*) un Sloāns (*Sloane*) piedāvā šķīrējtiesām / tribunāliem izvēlēties jebkuru brīdi no darbību sērijas, ar kuru ir nosakāma ekspropriētā īpašuma “*taisnīga tirgus vērtība*”, kura nodrošinātu ieguldītājam taisnīgu atlīdzinājumu par tā aizskartajām tiesībām.¹²²⁷ Šādai pieejai ir vairākas priekšrocības. Pirmkārt, tā piedāvā izvērtēt aktīvu vērtību no attiecīgā brīža, kas sasniegtu

¹²²² *International Technical Products Corporation and Itp Export Corporation, Its Wholly-Owned Subsidiary v. The Government of the Islamic Republic of Iran and Its Agencies, The Islamic Republic Iranian Air Force and the Ministry of National Defense, Acting for the Civil Aviation Organization, Final Award, 28 October 1985, 9 Iran-US C.T.R. Rep. 206 (1985).*

¹²²³ *Ibid.*, para. 230.

¹²²⁴ *Ibid.*, paras. 240 - 241.

¹²²⁵ *Tippets, Abbett, McCarthy, Stratton v. TAMS-AFFA Consulting Engineers of Iran, Award, 29 June 1984, 6 Iran-US C.T.R., paras. 224 - 226.*

¹²²⁶ *Reisman W.M., Sloane R.D. Indirect Expropriation and Its Valuation in the BIT Generation. Vol. 74 The British Yearbook of International Law, 2004, p. 148.*

¹²²⁷ *Ibid.*, p. 150.

maksimāli mērķi – pilnībā atlīdzināt ieguldītājam tā kaitējuma sekas. Otrkārt, tā izslēdz piemērot metodi, kura acīmredzami ir paredzēta tiešās ekspropriācijas gadījumiem.¹²²⁸ Treškārt, izslēdzot priekšnoteikumu, ka ir jānosaka konkrēts mirklis, kad ekspropriētie aktīvi ir novērtējami, tā ļauj katrā lietā individuāli izvērtēt apstākļus un izvairīties no gadījumiem, kad kāda puse gūst nepamatotu labumu.¹²²⁹ Un, ceturtkārt, vērtējot vairākus datumus, aktīvu vērtībai var nodrošināt objektīvu skatījumu uz to, kā laika gaitā saliktu darbību ietvaros tiek samazināta ieguldījuma vērtība. Šķīrējtiesas pēc šādas pieejas var izvērtēt taisnīgāko rezultātu vai aprēķināt vidējo summu, ko ir cietis ieguldītājs.¹²³⁰

Tomēr šāds modelis rada vairākas neskaidrības pakāpeniskās ekspropriācijas gadījumos, jo katra šķīrējtiesa var atrast citu izvērtēšanas brīdi, pieļaujot to noteikt pirms vai pēc ekspropriācijas, tāpat arī vērtēt vairākus momentus var būt laikietilpīgs un dārgs process. Turklāt, nosakot pirmo darbību pakāpeniskās ekspropriācijas gadījumā kā brīdi, kad ir izvērtējama aktīvu vērtība, var rasties risks, ka kāda no strīdus pusēm gūst nepamatotu labumu.

Līdz ar to autors secina, ka pašreiz praksē piemērotā metode – konkrēta mirkļa noteikšana, no kura izvērtējama ekspropriēto aktīvu vērtība – it īpaši pakāpeniskās ekspropriācijas gadījumā ir gaužām nelogiska. Atsevišķa darbība nav kvalificējama kā pakāpeniskā ekspropriācija. Ieguldītājs zaudē spēju gūt labumu no sava īpašuma, un šī labuma gūšanas spēja atšķiras katrā periodā. Piemērojot *Reisman* un *Sloane* nodalīšanas metodi, var tikt atklāts objektīvs “vidusceļš”, izvērtējot taisnīgu kompensāciju, kas izslēgtu kādai pusei saņemt nepamatotu labumu, vai tieši pretēji - ciest nepamatotus zaudējumus.

CME v. Czech Republic sprieduma atsevišķās domas

Attiecībā uz kompensācijas noteikšanu ir jāaplūko viens skaidrojums, kas ietverts *CME v. Czech Republic* sprieduma atsevišķajās domās. Konkrētāk, 2002. gada UNCITRAL lietā *CME v. Czech Republic* vairākums šķīrējtiesnešu nosprieda par labu prasītājam piedzīt no Čehijas zaudējumu atlīdzību 269,81 miljonu USD apmērā, kas balstīta uz diskontētās naudas plūsmas (*angļu val. – Discounted Cash Flow, turpmāk tekstā - DCF*)¹²³¹ zaudējumu aprēķināšanai metodi.¹²³² Taču savās atsevišķajās domās šķīrējtiesnesis sers Ians Braunlijs iebilda, ka zaudējumu atlīdzības summai bija

¹²²⁸ *Corey S. But Is It Just? Inability for Current Adjudicatory Standards to Provide “Just Compensation” for Creeping Expropriations.* Vol. 81 Fordham Law Review, 2013, p. 1009.

¹²²⁹ *Ibid.*

¹²³⁰ *Corey S. But Is It Just? Inability for Current Adjudicatory Standards to Provide “Just Compensation” for Creeping Expropriations.* Vol. 81 Fordham Law Review, 2013, p. 1009.

¹²³¹ *McLachlan C., Shore L., Weiniger M.* International Investment Arbitration: Substantive Principles. Oxford International Arbitration Series. Oxford: Oxford University Press, 2007, para. 9.28

¹²³² *CME Czech Republic B.V. v. The Czech Republic, UNCITRAL, Partial Award, 13 September 2001, para. 620.*

jābūt 160,87 miljoni USD.¹²³³ Braunlija ieskatā, viņa norādītā summa vairāk atspoguļoja līgumā noteikto nekā metodoloģija, kas ietverta gala spriedumā.¹²³⁴ Viņš kritizēja DCF metodes piemērošanu lietā, iebilstot, ka tās piemērošana nevar tikt uzspiesta ar tiesiskiem kritērijiem, savukārt zaudējumu aprēķināšanas metodoloģijai jābūt saskaņā ar līgumu. Braunlija grūtības pieņemt vairākuma šķīrējtiesnešu secinājumus slēpjas apstākļi, ka pušu iesniegtajos ekspertu viedokļos nav atsauce uz līguma kritērijiem, bet tie ir balstīti uz patlaban moderno DCF metodi. Nav pamata domāt, ka DCF metode ir piemērojama ārpus tiesiskiem kritērijiem un tās piemērošana nevar tikt uzspiesta ar tiesiskiem kritērijiem, bet tai jābūt saskaņā ar tiem piemērotai, norādīja tiesnesis.¹²³⁵ Viņš skaidro, ka DCF piemērošana nepārvar līgumā lietoto vārdisko tvērumu un DCF analīze lietā ignorē vispārējo starptautisko tiesību principus, kas ir piemērojami lietā.¹²³⁶

Lai izprastu šo iebildumu, ir jāaplūko konkrētās lietas apstākļi. Redzams, ka lietā ieguldītāja prasījums ir pamatots ar Nīderlandes-Čehijas un Slovāku federālās republikas BIT, kas noslēgts 1991. gadā. Tā ekspropriācijas noteikumi paredz maksājumu - “taisnīgu kompensāciju”, nevis “taisnīgu tirgus vērtību”. Braunlija kritika bija veltīta tam, ka vairākums šķīrējtiesnešu balstījās uz “vislielākās labvēlības” (*angļu val. - most-favoured-nation treatment, turpmāk tekstā - MFN*) noteikumiem, kas ietverti Nīderlandes-Čehijas BIT, lai atbalstītu “taisnīgas tirgus vērtības” attiecināšanu uz lietā nosakāmo kompensācijas standartu. Braunlijs savās atsevišķajās domās norādīja, ka MFN klauzulas piemērošana BIT kompensācijas noteikumiem, lai tādējādi inkorporētu pilnīgi citu formulējumu BIT, kas noslēgts 1991. gada 22. oktobrī, bija nepievilcīga hipotēze. Pirmkārt, tas parāda savādu pušu nodoma aplūkošanu, otrkārt, tieši izteikta kompensācijas izvēle paliek neefektīva, ja MFN klauzula tiek piemērota šādā formā. Tādējādi Braunlija ieskatā prezumpcijai ir jābūt tādai, ka klauzula paredz MFN izturēšanos tikai attiecībā uz izturēšanos pret ieguldījumu, nevis strīdu risināšanas procesu.¹²³⁷

Līgumā noteiktais standarts paredzēja, ka “taisnīgas kompensācijas” maksājumam jāparāda skartā ieguldījuma “patiesā vērtība”. Taisnīgas kompensācijas formula viņa ieskatā bija nozīmīga, un tā bija pretēja tam, ko paredzēja citi līgumi ar Čehiju, kuri tieši iekļāva norādi tās kompensācijas standartos uz “taisnīgu tirgus vērtību”.¹²³⁸ Viņš pamatoja minēto viedokli, atsaucoties uz ANO ĢA 1962. gada rezolūciju 1803 (XVII), kurā ietverta norāde uz “atbilstošu kompensāciju” (*angļu val. –*

¹²³³ *Brownlie I.*, Separate Opinion on the Issues at the Quantum Phase in CME Czech Republic B.V. v. The Czech Republic, Final Award, 14 March 2003, para. 119.

¹²³⁴ *Ibid.*, para. 12.

¹²³⁵ *Ibid.*, para. 105.

¹²³⁶ *Ibid.*, paras. 99, 100.

¹²³⁷ *Ibid.*, para. 11.

¹²³⁸ *Ibid.*, para. 24.

appropriate compensation) un tiesību doktrīnā paustajām atziņām par kompensācijas apmēra novērtēšanu, kas var būt saistītas ar ieguldītāja leģitīmām ekspektācijām, - “atbilstošas” kompensācijas standarts vai tā tuvi ekvivalenti “taisnīga” vai “vienlīdzīga” (*angļu val. – equitable*). Daudzās lietās var šķist, ka piemērotākā taisnīgas kompensācijas forma ir zaudējumu atlīdzība “pilnas tirgus vērtības” apmērā, kad to ir iespējams noteikt, it īpaši tajās, kurās ir runa par viena īpašuma ieguldījumu. Taču attiecībā uz sarežģītākas struktūras ieguldījumiem to vērtība ir saistīta ar saprātīgi sagaidāmu peļņu un citiem tirgus faktoriem.¹²³⁹ Braunlijs iebilst, ka gadījumā, ja līgums neparedz tiešas atsauces uz ierobežojumiem attiecībā uz tiesībām uz kompensāciju, kas balstīta uz saprātīgu atdeves limitu vai leģitīmām ieguldītāja ekspektācijām, ir skaidrs, ka šādi ierobežojumi veido daļu no ieguldījuma koncepta un aizsardzības principu, kas ietverts līgumā.¹²⁴⁰ Līgums nav saistīts ar ārvalstu īpašuma aizsardzību, bet gan ar ieguldījumu aizsardzību un ar uzņemošās valsts ekonomisko attīstību. Braunlijs atzīmē, ka līguma noteikumu piemērošanai ir nepieciešams atzīt trīs atsevišķus, bet savstarpēji saistītus elementus:

1. ieguldījuma juridiskā un ekonomiskā daba, no kuras izriet, ka ieguldījums ir līdzekļu pārskaitījums vai izdevumi ar mērķi gūt atdevi – peļņu;
2. saprātīguma elements, kas izslēdz kompensācijas samaksu tādā apmērā, kas sniedzas ārpus ieguldītāja leģitīmām ekspektācijām (paļāvībai);
3. apstiprinājums, ka spekulatīvi ieguldītāja ieguvumi, kas balstīti uz nepierādītām ekonomiskām prognozēm, nav uzskatāmi par ieguldījumiem vai ieguldītāja peļņu.¹²⁴¹

Braunlijs arī iebilst, ka līguma saprātīguma kritēriji un saprātīga peļņas likme veido leģitīmu ekspektāciju (tiesiskās paļāvības) *alter ego*. Šāda paļāvība atšķiras no lietas uz lietu, bet to var saprast, ietverot BIT sekojošus nosacījumus:

1. uzņemošās valsts neakceptē risku, kura sekas būs maksāt kompensāciju tādā līmenī, kas varētu radīt katastrofiskas ekonomiskas sekas uzņemošajai valstij un tās iedzīvotājiem;
2. ieguldījums ietver paļāvību, ka tas būs peļņu nesošs, bet tikai balstoties uz saprātīgu paļāvību;
3. skaidras norādes par ieguldītāja peļņas gūšanas ekspektācijām.¹²⁴²

Turpmāk šķīrējtiesneša atsevišķajā domās skaidrots, ka zaudējumi jāaprēķina, balstoties uz veikto ieguldījumu, nesadalīto peļņu (*angļu val. – retained profits*) un paredzamo peļņu (*angļu val. – foreseeable profits*). Paļaujoties uz līgumā ietverto “taisnīgas kompensācijas” standartu, Braunlijs

¹²³⁹ *Brownlie I.*, Separate Opinion on the Issues at the Quantum Phase in CME Czech Republic B.V. v. The Czech Republic, Final Award, 14 March 2003, para. 31, kurā citē *Schachter O.* International Law in Theory and Practice. London: Martinus Nijhoff, 1991, p. 324.

¹²⁴⁰ *Brownlie I.*, Separate Opinion on the Issues at the Quantum Phase in CME Czech Republic B.V. v. The Czech Republic, Final Award, 14 March 2003, para. 33.

¹²⁴¹ *Ibid.*, para. 34.

¹²⁴² *Ibid.*, para. 58.

secina, ka bija saprātīgi secināt, ka “patiesās vērtības” (*angļu val. – genuine value*) princips izslēdz neskaidrus vai spekulatīvus nākotnē sagaidāmus no ieguldījuma izrietošus labumus (peļņu).¹²⁴³ Viņš rēķina, ka faktiski ieguldījuma vērtība bija 49,3 miljoni USD, kam jāpievieno nesadalītā peļņa: dividendes, ko saņēma CME un tā priekšgājēji.¹²⁴⁴ Visbeidzot, šķīrējtiesnesis iebilda, ka “taisnīga kompensācija” ir jāprezumē kā neatbilstoša peļņas līmeņiem, kas izriet no dominējoša stāvokļa izmantošanas mediju tirgū. Tādos apstākļos ir pamats piemērot uz līgumu balstītu diskonta faktoru 10% no kopējās neto peļņas, kas atbilst “taisnīgas kompensācijas” konceptam. Piemērojot šo diskonta faktoru, neto peļņa un atbilstoša kompensācija šajā lietā ir 76,87 miljoni USD.¹²⁴⁵

5.3. TAISNĪGAS KOMPENSĀCIJAS NOVĒRTĒŠANAS METODES UN TO PIEMĒROŠANAS PROBLĒMAS

Iepriekš darbā minēts, ka ekspropriācija var būt gan tiesiska, gan prettiesiska. Pirmajā gadījumā ir runa par leģitīmu aktu, ko sankcionē starptautiskās tiesības, bet otrā gadījumā runa ir par starptautisko tiesību pārkāpumu. Proti, pirmajā gadījumā ir jāmaksā kompensācija, bet otrā – reparācijas.¹²⁴⁶ Tieši kompensācijas un reparāciju kontekstā ir nozīme tam, vai ir konstatējama tiesiska vai prettiesiska ekspropriācija.

Seku ziņā arī praksē tiek nodalīta tiesiska un prettiesiska ekspropriācija. Piemēram, Irānas-ASV Prasījuma tribunāla lietā *Amoco v. Iran* skaidrots, ka ir jāveic skaidra nodalīšana starp tiesisku un prettiesisku ekspropriāciju, ievērojot, ka noteikumi, kas piemērojumi kompensācijai par valsts veiktu ekspropriāciju atšķiras atkarībā no atņemšanas juridiskās kvalifikācijas.¹²⁴⁷ Minētais nošķiršanas aspekts detalizēti aplūkots iepriekšējā apakšnodaļā. Taču joprojām paliek aktuāls jautājums par to, izmantojot kādu “algoritmu” var nonākt pie secinājuma, ka piesprietā / aprēķinātā kompensācija (reparācijas plašākā izpratnē) atbilst “taisnīgas kompensācijas” postulātiem, kas minēti Pastāvīgās Starptautiskās tiesas spriedumā lietā *Chorzow Factory*, neatkarīgi no šķīrējtiesas pozīcijas, kas skar tiesiskas un prettiesiskas ekspropriācijas nošķiršanas nozīmi lietā. Taisnīga strīda noregulēšanai ir nepieciešams atrast un piemērot atbilstošu ekspropriētā ieguldījuma novērtēšanas

¹²⁴³ *Brownlie I.*, Separate Opinion on the Issues at the Quantum Phase in CME Czech Republic B.V. v. The Czech Republic, Final Award, 14 March 2003, para. 69.

¹²⁴⁴ *Ibid.*, para. 110.

¹²⁴⁵ *Ibid.*, para. 117.

¹²⁴⁶ Expropriation. UNCTAD Series on Issues in International Investment Agreements II. A sequel. United Nations Conferences on Trade and Development. New York: United Nations Publications, UNCTAD/DIAE/IA/2011/7, 2012.

¹²⁴⁷ *Amoco International Finance Corporation v. The Government of the Islamic Republic of Iran, National Iranian Oil Company, National Petrochemical Company and Kharg Chemical Company Limited*, Iran-US Claims Tribunal, 15 Iran-US C.T.R. 189, Partial Award, 14 July 1987, 27 ILM 1314 (1988), para. 197.

metodi (*angļu val. – method of valuation*),¹²⁴⁸ ar kuras palīdzību tiek sasniegti šādi mērķi: 1) atjaunots ieguldītāja mantiskais stāvoklis, kāds pastāvēja vai būtu pastāvējis, ja valsts nebūtu veikusi konkrētas darbības, kas novedušas pie ekspropriācijas sekām (restitūcija); 2) noteikta ieguldījuma taisnīga vērtība. Līdz ar to jāpievēršas novērtēšanas metodēm, kas ļauj nonākt pie šāda rezultāta un jāaplūko atšķirīgā metodoloģija, kas izriet no šķīrējtiesu prakses, ievērojot turpmāk minētos apsvērumus.

Tomēr pirms pievērsties detalizētām “novērtēšanas metodēm” un to nozīmes praksē analīzei, jāatzīmē, ka bieži vien tiek uzskatīts, ka primārais “taisnīgas kompensācijas” priekšnoteikuma sasniegšanas līdzeklis ir noteikt ieguldījuma “taisnīgu tirgus vērtību”. Proti, starptautisko līgumu tvērumā “taisnīga tirgus vērtība” ir taisnīgas kompensācijas standarts par ieguldītāja tiesību aizskārumu. Tieši “taisnīga tirgus vērtība” tiek bieži saistīta ar “taisnīgas kompensācijas” noteikšanai nepieciešamo lielumu. Tomēr autora ieskatā ne gluži korekti būtu apgalvot, ka “taisnīga tirgus vērtība” ir universāls līdzeklis, lai noteiktu “taisnīgu kompensāciju”. Kā tiks aplūkots turpmāk, tas nav vienīgais novērtēšanas metožu piemērošanas gadījumā sasniedzamais rezultāts.

“Taisnīgas kompensācijas” novērtēšanas metodes

Kaitējuma kompensācijas apmēra novērtēšana kopumā ir viens no svarīgākajiem jautājumiem ieguldījumu strīdu risināšanā, ievērojot, ka ekspropriācijas gadījumos ārvalstu ieguldījums ir pilnībā “iznīcināts”.¹²⁴⁹ Proti, BIT un MIT pieprasa, ka ieguldītājam ekspropriācijas gadījumā ir jāsaņem noteikta apmēra kompensācija, kas nostāda uzņemošo valsti un šķīrējtiesas pozīcijā, kurā tām ir jānovērtē ieguldījuma vērtība, kas ietver zaudēto īpašumtiesību novēršanu.¹²⁵⁰ Minētā tēze pēc būtības neatrisina problēmu ka praksē nav vienprātības, par to, kāda metode ir piemērojama, lai īstenotu šādu novērtējumu. Šādas situācijas dēļ tiek saasinātas diskusijas starp valsti un ieguldītāju. Strīdu par ieguldītājam nodarītā kaitējuma kompensācijas metodes izvēli katalizators ir apstākļi, ka saprotamu iemeslu dēļ ieguldītāju multimiljardu vai multimiljonu prasījumu apmērs ir krietni augstāks nekā apmērs, kādā zaudēto ieguldījumu novērtējusi atbildētāja valsts. Metodes noskaidrošana arī saistīta ar diviem svarīgiem jautājumiem: 1) vai piemērojama ir tikai viena no metodēm, kas varētu būt vispiemērotākā konkrētās lietas izšķiršanai šķīrējtiesā; 2) vai piemērojams vairāku metožu apvienojums.¹²⁵¹ Tieši metodes izvēle, ar kuras palīdzību tiek novērtēts ekspropriētais

¹²⁴⁸ Skat.: *Ripinsky S., Williams K.* Damages in International Investment Law. London: British Institute of International and Comparative Law, 2015.

¹²⁴⁹ *Cox J.M.* Expropriation in Investment Treaty Arbitration. Oxford International Arbitration Series. Oxford: Oxford University Press, 2019, p. 317.

¹²⁵⁰ *Schefer K.N.* International Investment Law. Text, Cases and Materials. Cheltenham, UK: Edward Elgar, 2013, pp. 233 - 234.

¹²⁵¹ *Cox J.M.* Expropriation in Investment Treaty Arbitration. Oxford International Arbitration Series. Oxford: Oxford University Press, 2019, p. 317.

ieguldījums, būtiski ietekmē apmēru, kādu šķīrējtiesa var noteikt kā piedzenamu par labu ieguldītājam gan situācijā, kad tiek konstatēta tiesiska, gan arī prettiesiska ekspropriācija *per se*.¹²⁵²

Tiesību doktrīnā un šķīrējtiesu praksē plašākā izpratnē izdalītas divas metodes (taisnīgas) kaitējuma kompensācijas aprēķināšanai:

1. “tālredzības metode” (*angļu val. – forward looking method*), ar kuras palīdzību tiek vērtēta konkrētā aktīva vērtība uz novērtēšanas brīdi, atskatoties uz tā peļņas gūšanas potenciālu. Metode balstīta uz ieņēmumiem un tirgus modeļiem;¹²⁵³ ko parasti uzstāj prasītāji (ieguldītāji),¹²⁵⁴ lai pierādītu, ka tiem ir tiesības uz peļņu, ko tie būtu saņēmuši, ja valsts nebūtu rīkojusies noteiktā veidā;
2. “atpakaļskata metode” (*angļu val. – backward-looking method*), ar kuras palīdzību cenšas noteikt ieguldījuma vērtību, atsaucoties uz ieguldītāja pagātnes izdevumiem.¹²⁵⁵ Metode balstīta uz ieguldītāja izdevumu un aktīvu novērtēšanas modeļiem, ko parasti vēlas piemērot atbildētāja valsts,¹²⁵⁶ uzskatot, ka ieguldītājam ir tiesības saņemt atlīdzinājumu tikai par to, ko tas faktiski ir “iztērējis”.

Minēto metožu pretnostatīšana ir redzama arī šķīrējtiesu praksē. Piemēram, *Crystallex International Corp. v. Venezuela* lietā prasītājs (ārvalstu ieguldītājs) uzsvēra, ka ir jāpiemēro “tālredzības metodes”, kas ir tendētas aprēķināt ieguldītāja peļņas zudumu. Savukārt atbildētāja puse (uzņemošā valsts) uzstāja, ka lietā ir jāpiemēro “atpakaļskata metodes”, tādējādi aprēķinot ieguldītāja projektā izlietos līdzekļus (izdevumus).¹²⁵⁷ Tomēr ne visos gadījumos puses tik viennozīmīgi iestājas par minētajām pozīcijām, ko apstiprinās arī turpmāk minētās prakses. Tās parāda, ka ieguldījums ir ļoti individuāls vērtēšanas priekšmets.

Tiesību doktrīnā¹²⁵⁸ šajā kontekstā tiek aplūkoti secinājumi, kurus izdarījusi ICSID anulēšanas komisija lietā *Occidental Petroleum Corp. v. Ecuador*. Tajā skaidrots, ka šķīrējtiesai ir

¹²⁵² Expropriation. UNCTAD Series on Issues in International Investment Agreements II. A sequel. United Nations Conferences on Trade and Development. New York: United Nations Publications, UNCTAD/DIAE/IA/2011/7, pp. 116 - 117.

¹²⁵³ Cox J.M. Expropriation in Investment Treaty Arbitration. Oxford International Arbitration Series. Oxford: Oxford University Press, 2019, p. 318.

¹²⁵⁴ Amoco International Finance Corporation v. The Government of the Islamic Republic of Iran, National Iranian Oil Company, National Petrochemical Company and Kharg Chemical Company Limited, Iran-US Claims Tribunal, 15 Iran-US C.T.R. 189, Partial Award, 14 July 1987, 27 ILM 1314 (1988), para. 227.

¹²⁵⁵ Rubins N., Sinha V., Roberts B. Chapter 7: Approaches to Valuation in Investment Treaty Arbitration. In: Contemporary and Emerging Issues on the Law of Damages and Valuation in International Investment Arbitration. Edited by Christina Beharry. Leiden: Brill Nijhoff, 2017, p. 185.

¹²⁵⁶ Cox J.M. Expropriation in Investment Treaty Arbitration. Oxford International Arbitration Series. Oxford: Oxford University Press, 2019, p. 318.

¹²⁵⁷ Crystallex International Corporation v. Bolivarian Republic of Venezuela, ICSID Case No. ARB(AF)/11/2, Award, despatched 4 April 2016, para. 881.

¹²⁵⁸ Cox J.M. Expropriation in Investment Treaty Arbitration. Oxford International Arbitration Series. Oxford: Oxford University Press, 2019, p. 318.

pienākums tikai izšķirt lietai izšķirošu argumentu par kompensāciju, un tai nav pienākuma atbildēt uz katru no pušu argumentiem.¹²⁵⁹ Tāpēc atkal jāskatās ar tēzi, ka kompensācijas apmēra noteikšana nav absolūta zinātne, Tas noved pie tā, ka šķīrējtiesām šķietami nav jālūkojas pēc absolūtas un precīzas metodoloģijas, lai izšķirtu strīdus jautājumu par kompensācijas apmēru. Saprotams, ka katras lietas izspriešanai jāpieiet kazuistiski. Tas izriet arī no apstākļa, ka katrā strīdā atšķiras ieguldījuma raksturojošie elementi, kā arī strīda izšķiršanai piemērojamie starptautiskie līgumi var paredzēt atšķirīgu zaudējumu aprēķināšanas metodoloģiju. Taču nedrīkst aizmirst vienveidīgas un saskanīgas tiesību normu piemērošanas un vienotas prakses veidošanas nozīmi. Tas gan ieguldītājam, gan uzņēmējām valstīm rada paļāvību uz noteiktiem risinājumiem strīdus gadījumos. Pat apzinoties šīs grūtības, ka nepastāv ideāla metode, kā precīzi līdz pēdējam centam noteikt ciestā kaitējuma apmēru, šķīrējtiesas nav izvairījušās no atlīdzības noteikšanas. Šķīrējtiesas vadās no saprātīguma pieejas, analizējot zaudējumu apmēru, jo bieži vien nav iespējams noteikt patieso peļņas zaudējumu vai aktīva vērtības zaudējumu, kas atrodas krustpunktā starp divām kolidējošām - ieguldītāja un uzņēmējās valsts – interesēm.

Līdz ar to metodes izvēle ir atkarīga ne tikai no konkrētā starptautiskā instrumenta piemērošanas un juridisku apsvērumu analīzes, bet arī no ekonomiskajām realitātēm, kas saistīts ar konkrēto aktīvu (ieguldījumu). Tāpat arī tas ir atkarīgs, vai aktīvs ir pelnošs brīdī, kad tas ir ticis ekspropriēts, tā izmantošanas ilgums, kā arī kādā apjomā konkrētais aktīvs izmantots. Lielākoties tas izriet arī no apsvērumiem, ka reti, kad ekspropriācijas gadījumā ir runa par individuālu lietu, piemēram, nekustamo īpašumu, vai statistisku notikumu, bet par virkni notikumu, kam ir ekonomiska ietekme ne tikai uz ieguldījuma vērtību, bet arī spēju ieguldījumam ģenerēt peļņu, ieguldītāja kontroli pār ieguldījumu un spēju kopumā iesaistīties ekonomiska rakstura aktivitātēs. Līdz ar to kompensācijas apmēra novērtēšana ir kompleksa rakstura pasākumu kopums, kas nepieļauj piemērot formālas šablona tipa iestrādes.

Iepriekš autors norādīja, ka viens no ieguldījuma novērtēšanas galarezultātā sasniedzamajiem lielumiem ir “taisnīgas tirgus vērtības” noteikšana. Piemēram, Pasaules Bankas 1992. gada vadlīnijās par tiesisko tvērumu attiecībā uz izturēšanos pret ārvalstu ieguldījumiem ir atzīmēts, ka “adekvātas” kompensācijas līmenis ir balstīts uz “taisnīgas tirgus vērtības” noteikšanu atņemtajam aktīvam brīdī pirms valsts lēmums atņemt aktīvu ir darīts publiski zināms.¹²⁶⁰ Turpinot, Pasaules Banka norāda, ka

¹²⁵⁹ Occidental Petroleum Corporation and Occidental Exploration and Production Company v. The Republic of Ecuador, ICSID Case No. ARB/06/11, Decision on Annulment of the Award, 2 November 2015, paras. 415 - 417.

¹²⁶⁰ World Bank Group's, Legal Framework for the Treatment of Foreign Investment, Vol. II: Guidelines, 1992, para. 41. Pieejams: <http://documents.worldbank.org/curated/en/955221468766167766/pdf/multi-page.pdf> [aplūkots 2020. gada 23. jūnijā]; skat. arī: Expropriation. UNCTAD Series on Issues in International Investment Agreements II. A sequel. United Nations Conferences on Trade and Development. New York: United Nations

“taisnīga tirgus vērtība”, kas ir plaši izmantots BIT standarts, noskaidrojama tādējādi, ka tiek noteikta cena par kādu pircējs normālā kārtā būtu gatavs maksāt par ieguldījuma iegādi pēc tam, kad tas ir ņēmis vērā visus nepieciešamos apstākļus, piemēram, ieguldījuma raksturu un ilgumu.¹²⁶¹ Irānas-ASV Prasījumu tribunāls savā praksē skaidro, ka “taisnīga tirgus vērtība” ir cena, par kādu ieguldījums varētu tikt pārdots brīvos un neierobežotos tirgus apstākļos, bez uzspiešanas un pusēm zinot faktisko apstākļus (*angļu val. - reasonable knowladge*) par attiecīgo ieguldījumu.¹²⁶² Minētais nozīmē, ka novērtēšana satur sava rakstura spekulāciju par neesošas transakcijas apmēru, kas nekad netiks veikta, ievērojot jau iepriekš minēto, ka nav iespējams precīzi noteikt, kādu precīzi peļņu u.c. labumu ieguldītājs varētu saņemt, ja ieguldījums netiktu ekspropriēts. Tādējādi UNCTAD savā skaidrojumā ir norādījusi, ka atbilstoši tam, ka starptautiskās tiesības liedz spriedumā nospriest spekulatīvus zaudējumus, šķīrējtiesām un vērtēšanas speciālistiem ir uzdevums reducēt nenoteiktības pakāpi, ciktāl tas ir iespējams.¹²⁶³ Tas nozīmē, ka šķīrējtiesnešu uzdevums tiek sarežģīts ne tikai ar novērtēšanas metodes izvēli *per se*, bet arī ar apsvērumiem, ka izvēlētās metodes rezultātā iegūtais rezultāts nevar būt spekulatīvs un saturēt augstas abstrakcijas pakāpes secinājumus. Minēto apsvērumu dēļ autors turpmāk aplūkos atsevišķas novērtēšanas metodes, lai noskaidrotu, kādos gadījumos tās ir pieļaujams piemērot.

ECT kompensācijas apmērā noteikšanas metodoloģija

ECT 13. panta pirmā daļa paredz, ka kompensācijai jābūt vienlīdzīgai ar ekspropriētā ieguldījuma tirgus cenu laikā tieši pirms ekspropriācijas vai laikā, kad par paredzamo ekspropriāciju kļuva zināms tādā veidā, ka tas ietekmēja tās vērtību (novērtēšanas diena). Līdz ar to no ECT vārdiskā tvēruma izriet, ka jālūkojas noteikt ieguldījuma “taisnīga tirgus vērtību”, kas pieprasa novērtēt attiecīgā ieguldījuma tirgu un tā nosacījumus. Tomēr problēmu var radīt apstākļi, ka noteikta veida ieguldījumiem nepastāv konkrēts tirgus, kuru var izvērtēt, lai noteiktu, par kādu summu pircējs varētu iegādāties ieguldījumu. Šādu situāciju akcentē, piemēram, tribunāls lietā *Amoco v. Iran*. Noteikt “taisnīgu tirgus vērtību” atkarībā no tā, kādu summu būtu gatavs atdot pircējs, ir apšaubāmi, ja

Publications, UNCTAD/DIAE/IA/2011/7, p. 117; *Schefer K.N.* International Investment Law. Text, Cases and Materials. Cheltenham, UK: Edward Elgar, 2013, p. 234.

¹²⁶¹ World Bank Group's, Legal Framework for the Treatment of Foreign Investment, Vol. II: Guidelines, 1992, para. 39 - 40. Pieejams: <http://documents.worldbank.org/curated/en/955221468766167766/pdf/multi-page.pdf> [aplūkots 2020. gada 23. jūnijā].

¹²⁶² *INA Corporation v. The Government of the Islamic Republic of Iran*, Award, 13 August 1985, 15 Iran, Iran-US C.T.R. 378, 380 (1985).

¹²⁶³ Expropriation. UNCTAD Series on Issues in International Investment Agreements II. A sequel. United Nations Conferences on Trade and Development. New York: United Nations Publications, UNCTAD/DIAE/IA/2011/7, p. 117

neeksistē reāls tirgus, kurā konkrēto ieguldījumu var atsavināt.¹²⁶⁴ Tāpēc šķīrējtiesai ir jāizšķiras par labu kādai alternatīvai metodei, lai noteiktu minēto vērtību, lai formāli vadītos pēc ECT 13. panta noteikumiem.

Turklāt tiesību doktrīnā vienlaikus analizēts jautājums, vai ECT kompensācijas standarts atšķiras no paražu tiesību normās noteiktās kompensācijas standarta.¹²⁶⁵ No vienas puses, atsaucoties uz *Amoco* lietas skaidrojumu, paražu tiesību normās ietvertā kompensācijas standarta piemērošana noved pie apjoma ziņā lielākām kompensācijām. Bieži izmantots arguments, ka tieši vai netieši, cēloņsakarību un zaudējumu paredzamību ir jāvērtē saudzīgāk (par labu ieguldītājam), lai visi (vai daži) ar ekspropriāciju cēloniski saistītie zaudējumu tiktu atlīdzināti.¹²⁶⁶ Ir arī pausts viedoklis, ka kompensācijas apmērs ir jānovērtē nevis atbilstoši zaudējumam uz ekspropriācijas brīdi, bet gan uz šķīrējtiesas sprieduma sagatavošanas brīdi. Tas noved pie augstākas kompensācijas apmēra. Piemēram, ja ieguldītājs līdz spriedumam būtu guvis peļņu, tad šī peļņa būtu augstāka par procentiem, kurus ieguldītājs saņem līdz sprieduma pasludināšanai. Turklāt pausts arī viedoklis, ka kompensācijas noteikšanai ir jāvadās vairāk vai mazāk no tā, lai sodītu valsti par prettiesisku ekspropriāciju.¹²⁶⁷

No otras puses, praksē ir pausta nostāja, ka paražu tiesību standarts un līgumu standarts ir saplūdis, un abi ir faktiski identiski.¹²⁶⁸ Šādu secinājumu pamato apstākļi, ka tūkstošiem BIT un arī vairāki MIT norāda uz paražu, un lielākoties tie ietver vienādu kompensācijas standartu, t.i., “taisnīgu tirgus vērtību”. Tas parāda patieso īpašuma vērtību, un tā izvērtējumu uz ekspropriācijas brīdi (vai kad pirmo reiz ieguldījums ir skarts, ja ir runa par vairākām valsts darbībām). Skaidri redzams, ka šķīrējtiesas, vērtējot zaudējumu apmēru un to, vai ekspropriācija bija tiesiska, ciktāl tas ir iespējams, cenšas panākt strīdus attiecībās “iznīcināt” visas ar prettiesisko rīcību saistītās un atjaunot situāciju, kāda visticamāk pastāvētu, ja konkrētā darbība netiktu veikta,¹²⁶⁹ t.i., tiek piemērots *Chorzow Factory obiter dictum* jautājumā par prettiesisku ekspropriāciju.

Vadoties no ECT 13. panta gramatiskā formulējuma, precīzas ekspropriācijas brīža noteikšanas kritērijs ir saistīts ar uzdevumu novērtēt, vai ir noticis tāds zaudējums, kas iezīmēja būtisku un neatgriezenisku prasītāja ieguldījuma samazināšanos. Tāda prakse konstatējama PCA

¹²⁶⁴ *Amoco International Finance Corporation v. The Government of the Islamic Republic of Iran, National Iranian Oil Company, National Petrochemical Company and Kharg Chemical Company Limited, Iran-US Claims Tribunal*, 15 Iran-US C.T.R. 189, Partial Award, 14 July 1987, 27 ILM 1314 (1988), paras. 219 – 220.

¹²⁶⁵ *Sheppard A. The Distinction Between Lawful and Unlawful Expropriation*. In: *Investment Arbitration and The Energy Charter Treaty*. Edited by Clarisse Ribeiro. New York: JurisNet, LLC, 2006, pp. 193 - 194.

¹²⁶⁶ *Ibid.*, pp. 194.

¹²⁶⁷ *Sheppard A. The Distinction Between Lawful and Unlawful Expropriation*. In: *Investment Arbitration and The Energy Charter Treaty*. Edited by Clarisse Ribeiro. New York: JurisNet, LLC, 2006, pp. 194.

¹²⁶⁸ *CME Czech Republic B.V. v. The Czech Republic, UNCITRAL, Final Award*, 14 March 2003, paras. 490 - 502.

¹²⁶⁹ *Ibid.*, para. 500.

Yukos lietās.¹²⁷⁰ Šāds zaudējums var būt saistīts ar prasītāja pamata ražošanas aktīvu atņemšanu, kā rezultātā prasītājs ir zaudējis varu pārvaldīt ieguldījumu. Rezultātā prasītājs nesaņem labumu par saistītajām darbībām ar ieguldījumu, kā arī no korporatīvā aktīva, tādējādi tas vairs nevar darboties kā business.¹²⁷¹ Tādējādi PCA Yukos lietā nonāca pie secinājuma, ka ECT tvērumā “labotā” (*angļu val. – corrected*) vērtība var būt labākais aprēķināšanas līdzeklis ekspropriētās kompānijas vērtības noteikšanai. Šādu pozīciju atbalsta ievērsti ekspertu viedokļi rakstveida pierādījumu formā un liecības, kas sniegtas lietas izskatīšanas laikā, ievērojot, ka konkrētos gadījumos var būt grūtības salīdzināt zaudēto ieguldījumu ar citu īpašumu tirgū, jo līdzvērtīgs ieguldītājs tirgū nepastāv.¹²⁷²

DCF novērtēšanas metode

Kaut arī iepriekš norādītajos avotos ir veltīta kritika DCF piemērošanai, lai noteiktu taisnīgu kompensāciju, taču nevar noliegt, ka šīs novērtēšanas metode ir populāra šķīrējtiesu praksē. Bieži vien ārvalstu ieguldītāji un valstis uzskata to par piemērotāko metodi strīdu risināšanai. Tiesību doktrīnā skaidrots, ka DCF metode pēc būtības ir spekulācija par nākotni, kas ietērpta matemātiskos aprēķinos. Kaut gan salīdzinājumā ar vēsturisko izdevumu metodi tā izskatās objektīva un zinātniska, kad to prezentē eksperti, izmantojot “izklājlapu modeļus” (*angļu val. - spreadsheet models*), sarežģījumi šīs metodes izmantošanā slēpjas apstākļi, ka tā neparedz objektīvus un paredzamus iznākumus.¹²⁷³ DCF metodes ietvaros ņem vērā ieguldītāja potenciālā peļņas gūšanu nākotnē.¹²⁷⁴ Šīs metodes piemērošanas rezultātā tiek aprēķinātas daudz augstākas kompensācijas apmēri nekā piemērojot metodes, kas balstītas uz aktīvu vērtēšanu. Bet mēdz būt arī pretējas situācijas. Piemēram, *Biwater v. Tanzania* lietā vēsturisko ieguldījuma izdevumu metode (*angļu val. - historic costs*) rezultātā tika aprēķināts, ka ieguldījums bija vērts 20 miljonus USD, bet, piemērojot DCF metodi, tika secināts, ka ieguldījums bija bezvērtīgs, jo tam nebija nekādu izredžu gūt peļņu. Šķīrējtiesa akceptēja DCF metodes aprēķinus, noraidot prasījumu par kompensācijas piedziņu.¹²⁷⁵

Šī metode tiek kritizēta par jau iepriekš norādīto apsvērumu, ka starptautiskās tiesības neatbalsta spekulatīvu zaudējumu piedziņu. No otras puses, tiesību doktrīnā skaidrots, ka ar šo

¹²⁷⁰ *Hulley Enterprises Limited (Cyprus) v. The Russian Federation*, UNCITRAL, PCA Case No. 2005-03/AA226, Final Award, 18 July 2014, paras. 1763; *Veteran Petroleum Limited (Cyprus) v. The Russian Federation*, UNCITRAL, PCA Case No. 2005-05/AA228, Final Award, 18 July 2014, paras. 1763; *Yukos Universal Limited (Isle of Man) v. The Russian Federation*, UNCITRAL, PCA Case No. 2005-04/AA27, Final Award, 18 July 2014, para. 1763.

¹²⁷¹ *Ibid.*

¹²⁷² *Ibid.*, paras. 1763, 1787.

¹²⁷³ *Wälde T., Sabahi B.* Compensation, Damages and Valuation in International Investment Law. Transnational Dispute Management, 2007, p. 9.

¹²⁷⁴ *Schefer K.N.* International Investment Law. Text, Cases and Materials. Cheltenham, UK: Edward Elgar, 2013, p. 239.

¹²⁷⁵ *Biwater Gauff (Tanzania) Ltd. v. United Republic of Tanzania*, ICSID Case No. ARB/05/22, Award, 24 July 2008.

spekulāciju un nenoteiktību var tikt galā, veicot konservatīvus aprēķinus par apgrozījuma projekcijām un piemērojot augstāku diskonta likmi (*angļu val. - discount rate*).¹²⁷⁶ Turklāt *Amoco International Finance Corp. v. Iran* lietā šķīrējtiesa skaidro, ka jebkurš ieguldījums ir atkarīgs no ieguldītāja brīvi pieņemtiem lēmumiem, tajā skaitā uz nākotni orientētiem lēmumiem, kas pieprasa konkrētu pasākuma veikšanu un riska uzņemšanos. Tādējādi jebkurš ieguldījums ietver spekulatīvu elementu. Vēl vairāk – ieguldījums var būt motivēts ar ārējiem faktoriem, piemēram, finansiālām un komerciālām ieguldītāju stratēģijām.¹²⁷⁷ Attiecīgi, lietā šķīrējtiesa atsaucas uz prasītāja argumentāciju, ka DCF metodes piemērošana novietotu to labā ekonomiskās stāvoklī, kāds bija pirms ekspropriācijas.

Vēl viena problēma ar DCF piemērošanu ir tāda, ka ieguldītāja darbībai ir jābūt pietiekami ilgai, lai vispār varētu aprēķināt jebkādas nākotnē sagaidāmās peļņas projekcijas. Minētais tika izmantots par ieganstu noraidīt šīs metodes piemērošanu *SPP v. Egypt* lietā.¹²⁷⁸ Turklāt tiesību doktrīnā ir minēts, ka ar šo metodi nošķiršana starp tiesisku un prettiesisku ekspropriāciju tiek padarīta bezjēdzīga.¹²⁷⁹

Atpakaļskata novērtēšanas metodes - uz aktīviem balstītie novērtēšanas modeļi

Uz aktīviem balstīta novērtēšanas metode iekļauj likvidācijas vērtības (*angļu val. – liquidation value*) metodi, vērtības aizstāšanas (*angļu val. – replacement value*) metodi un uzskaites vērtības (*angļu val. – book value*) metodi.¹²⁸⁰ Pasaules Bankas vadlīnijās šādas metodoloģijas piemērošanu tiek minēta kā alternatīva iepriekš minētajai DCF un uz priekšu vērstajām novērtēšanas metodēm. Sabiedrībai, kura nav pelnoša, pienācīgas vērtības novērtēšanas metode ir skatīt tās aktīvu likvīdu vērtību.¹²⁸¹ Pasaules Banka savās vadlīnijās ir skaidrojusi likvidācijas vērtību (*angļu val. - liquidation value*) kā summu, kādā atsevišķus aktīvus, kas ietver uzņēmumu vai visus uzņēmuma

¹²⁷⁶ *Ripinsky S., Williams K.* Damages in International Investments Law. British Institute of International and Comparative Law. London, 2008, p. 211.

¹²⁷⁷ *Amoco International Finance Corporation v. The Government of the Islamic Republic of Iran, National Iranian Oil Company, National Petrochemical Company and Kharg Chemical Company Limited, Iran-US Claims Tribunal*, 15 Iran-US C.T.R. 189, Partial Award, 14 July 1987, 27 ILM 1314 (1988), para. 224.

¹²⁷⁸ *Southern Pacific Properties (Middle East) Limited v. Arab Republic of Egypt, ICSID Case No. ARB/84/3, Award on the Merits*, 20 May 1992, para. 36.

¹²⁷⁹ *Sornarajah M.* The International Law on Foreign Investment. Third Edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, p. 451.

¹²⁸⁰ *Cox J.M.* Expropriation in Investment Treaty Arbitration. Oxford International Arbitration Series. Oxford: Oxford University Press, 2019, p. 340.

¹²⁸¹ World Bank Group's, Legal Framework for the Treatment of Foreign Investment, Vol. II: Guidelines, 1992, para. 43. Pieejams: <http://documents.worldbank.org/curated/en/955221468766167766/pdf/multi-page.pdf> [aplūkots 2020. gada 23. jūnijā].

aktīvus, likvidācijas apstākļos varētu pārdot vēlamam pircējam, atskaitot likvidācijas saistības, kas uzņēmumam ir jāizpilda.¹²⁸²

Praksē, piemēram, *Siemens AG v. Argentina* lietā šķīrējtiesa secināja, ka uzņemošā valsts ir veikusi prettiesisku prasītāja līgumtiesību ekspropriāciju, kas saistītas ar projektu par imigrācijas kontroles, personāla identifikācijas un vēlēšanu informācijas sistēmas izstrādi. Šķīrējtiesa skaidroja, ka atbilstoši starptautisko tiesību paražu normām prasītājam ir tiesības ne tikai saņemt kompensāciju uzņēmuma vērtības apmērā uz 2001. gada 18. maiju (ekspropriācijas dienu), bet arī uz lielāku kompensācijas apmēru, kas izriet no uzņēmuma gūtās peļņas līdz pat sprieduma pasludināšanas dienai.¹²⁸³ Prasītājs lūdza piedzīt 283 859'710 USD kā uzskaites vērtību (*angļu val. – book value*) ieguldījumam uz ekspropriācijas brīdi: 124 541'000 USD zaudēto peļņu pirms nodokļiem, un 9 178'000 USD par pēc-ekspropriācijas izmaksām.¹²⁸⁴

Lietā *Vestey Group Ltd v. Venezuela* šķīrējtiesa norādīja, ka Venecuēlas īstenota lopkopības fermas biznesa ekspropriācija bija prettiesiska, jo Venecuēla nesamaksāja ieguldītājam kompensāciju un neievēroja priekšrakstu par atbilstošu procesu, kādā īstenojama ekspropriācija.¹²⁸⁵ Šķīrējtiesa secināja, ka Venecuēlai bija jāparedz reparācijas atbilstoši starptautisko tiesību paražu normām. Tā norādīja, ka piemērojamā BIT ekspropriācijas noteikumi nenodibināja īpašu režīmu reparācijām par ekspropriāciju, kas bija prettiesiska citu iemeslu dēļ, kā kompensācijas samaksas neesamība.¹²⁸⁶ Gala rezultātā šķīrējtiesa noraidīja DCF piemērošanu šajā lietā, kuru vēlējās atbildētājs. Tā vietā tika piemērota uz aktīviem balstīta metodoloģija, uz kuras pamata tika aplūkoti tādi ieguldītāja aktīvi kā ganāmpulks, nekustamais īpašums un transportlīdzekļi. Šķīrējtiesa akceptēja, ka prasītāja zemes vērtību nevarēja apzināt ar naudas plūsmām, ko radīja ieguldītāja business. Piemēram, prasītājs pierādīja, ka tas paļāvās uz gadījuma raksturu zemes iepakojumu pārdošanu, un DCF analīze neatspoguļoja to, kas tika nodibināts ar uz aktīviem balstītu ieguldījuma novērtēšanas metodoloģiju.¹²⁸⁷

¹²⁸² World Bank Group's, *Legal Framework for the Treatment of Foreign Investment*, Vol. II: Guidelines, 1992, para. 42. Pieejams: <http://documents.worldbank.org/curated/en/955221468766167766/pdf/multi-page.pdf> [aplūkots 2020. gada 23. jūnijā].

¹²⁸³ *Siemens A.G. v. The Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/02/8, Award and Separate Opinion, 6 February 2007, para. 352.

¹²⁸⁴ *Ibid.*, paras. 362, 378, 386.

¹²⁸⁵ *Vestey Group Ltd v. Bolivarian Republic of Venezuela*, ICSID Case No. ARB/06/4, Award, 15 April 2016.

¹²⁸⁶ *Ibid.*, para. 329.

¹²⁸⁷ *Ibid.*, para. 351.

Uz izmaksām balstītie modeļi

Šķīrējtiesu praksē arī atsevišķos gadījumos ir apsvērta uz izmaksām balstīta pieeja kompensācijas apmēra noteikšanai kā vispiemērotākā metode taisnīgas kompensācijas noteikšanai par ekspropriācijas rezultātā ieguldītājam radītajām negatīvajām sekām. Šādas metodoloģijas pamatā veic ieguldītāja vēsturisko izmaksu aprēķinu. Ieguldītāji uz šādu modeli paļaujas, kad ieguldījums nav peļņu nesošs vai kad šī peļņa nav objektīvi pierādāma, vai kad šādas metodes piemērošana paredz augstāku kompensācijas apmēru nekā, piemēram, DCF piemērošanas gadījumā.¹²⁸⁸

Biwater Gauff (Tanzania) Ltd. v. Tanzania lietā ieguldītājs cieta zaudējumus ekspropriācijas rezultātā, tādējādi ieguldītājs uzsvēra, ka “taisnīga tirgus vērtībā” tā ieguldījumam var tikt aprēķināta, balstoties uz mantiskā ieguldījuma apmēru projektā, t.i., pēc izdevumiem vai neto ieguldījuma.¹²⁸⁹ Valsts savus iebildumus par kompensācijas apmēra noteikšanu balstīja uz DCF modeli, un attiecīgi šķīrējtiesa atbalstīja, ka DCF ir piemērotākais līdzeklis, lai novērtētu kompensācijas apmēru.¹²⁹⁰ Konkrētāk, šķīrējtiesa akceptēja atbildētāja iesniegto eksperta atzinumu attiecībā uz zaudējumu novērtējumu, kas saturēja atzinumu, ka uz ekspropriācijas brīdi City Water (prasītāja sabiedrība Tanzānijā (ekspropriētā sabiedrība)) tirgus vērtība bija nulle - tajā brīdī prasītājs nebija gatavs tērēt nevienu šiliņu, lai paglābtu City Water no “sagrūšanas” un neviens racionāls pircējs ar saprātīgām zināšanām par šiem apstākļiem netērētu ne šiliņu, lai iegādātos šo sabiedrību šādu iemeslu dēļ: City Water saistības pārsniedza tā kopējo aktīvu vērtību; tā jau divus gadus darbojās ar zaudējumiem un aprēķināts, ka tā katru mēnesi tuvāko četru gadu laikā darbotos ar zaudējumiem; un City Water vienīgais peļņas avots - ūdens un kanalizācijas nomas līgums tiktu izbeigts.¹²⁹¹ Šī motivācija norādīja uz to, ka pats par sevi ieguldītāja business bija izgāzies un nebija spējīgs gūt peļņu.

Kā jau iepriekš minēts, uz izdevumiem balstīta ekspropriētā ieguldījuma novērtēšanas metode, šķīrējtiesu praksē tiek izmantota situācijās, kad ieguldījuma mantiskais apmērs ir spekulatīvs vai prasījumi par zaudēto peļņu nav bijuši skaidri apstiprināmi.¹²⁹² Piemēram, kaut arī *RosInvestCo UK Ltd v. Russia* lietā šķīrējtiesa secināja, ka Krievija ir prettiesiski ekspropriējusi akcionāra daļas (ekspropriēja daļību) sabiedrībā Yukos, tā piesprieda RosInvest tikai daļu sabiedrības pārdošanas cenas.¹²⁹³ Ieguldītāja prasījums jeb norādītie zaudējumi bez procentiem bija 232,7 miljoni USD, kas

¹²⁸⁸ Cox J.M. Expropriation in Investment Treaty Arbitration. Oxford International Arbitration Series. Oxford: Oxford University Press, 2019, p. 343.

¹²⁸⁹ Biwater Gauff (Tanzania) Ltd. v. United Republic of Tanzania, ICSID Case No. ARB/05/22, Award, 24 July 2008, para. 750.

¹²⁹⁰ Ibid., para. 793.

¹²⁹¹ Ibid., paras. 795 - 797.

¹²⁹² Cox J.M. Expropriation in Investment Treaty Arbitration. Oxford International Arbitration Series. Oxford: Oxford University Press, 2019, p. 343.

¹²⁹³ RosInvestCo UK Ltd. v. The Russian Federation, SCC Case No. 079/2005, Final Award, II 471 (2010), 12 September 2010, Arbitration Institute (SCC Institute).

bija dalības sabiedrībā vērtība uz 2007. gada 15. augustu, kad tā ieskatā ekspropriācija tika pabeigta. Tā vietā, piemērojot izdevumu aprēķināšanas metodi, šķīrējtiesa piesprieda par labu ieguldītājam kompensāciju 3,5 miljonu USD apmērā, balstoties uz sabiedrības daļu pārdošanas cenu. Savā prasībā ieguldītājs motivēja, ka tam ir tiesības uz kompensāciju, kas ir līdzvērtīga daļu reālajai vērtībai, kuras Krievijas Federācija ekspropriēja no Yukos uz gala sprieduma dienu. Prasītājs lūdza šķīrējtiesu skatīt, kāda būtu Yukos vērtība “šodien”, ja tās aktīvi nebūtu prettiesiski ekspropriēti.¹²⁹⁴ Šķīrējtiesa noraidīja šo lūgumu, jo tās ieskatā RosInvest ieguldījums bija spekulatīvs, un tas ir jāņem vērā, kad tiek piespriesta zaudējumu atlīdzība (kompensācija).¹²⁹⁵ Noraidot šo RosInvest piedāvāto zaudējumu atlīdzības aprēķināšanas metodoloģiju, šķīrējtiesas ieskatā tiktu atbalstīta spekulācija, ka ieguldījuma izdarīšanas brīdī bija mazs risks ciest zaudējumus (nepastāv komerciāls risks), bet tiek ignorēts augstas pakāpes iespējamība, ka ieguldītājs negūs peļņu no ieguldījuma, un tas būtu nesaskanīgi ar līguma preambulā noteikto mērķi.¹²⁹⁶ Līdz ar to šķīrējtiesa noliedz, ka kompensācijas apmēra noskaidrošana var tikt īstenota, ignorējot apstākli, ka ieguldījums – kā jebkura komercdarbība – ir pakļauta komerciāliem riskiem, pret kuriem ieguldītājs nebauda aizsardzību vismaz ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības tiesību kontekstā.

Vēl viens enerģētikas strīds, kurā aplūkota uz ieguldītāja izlietoto izdevumu bāzes balstīta kompensācijas aprēķināšanas metodoloģija, ir *Caratube International Oil Company LLP and Hourani v. Kazakhstan*. Šajā lietā šķīrējtiesa secināja, ka prasītāja līgums par hidrokarbonātu izpēti un ražošanu bija prettiesiski izbeigts no Kazahstānas puses.¹²⁹⁷ Šķīrējtiesnešu vairākums šajā lietā uzskatīja, ka kompensācijas apmēru noteikšana, lai paredzētu reparācijas cietušajai pusei, šķīrējtiesa nav ierobežota ar taisnīgu tirgus vērtības noteikšanu, bet var piemērot citas metodes, lai novērtētu kaitējuma apmēru, kas vislabāk atspoguļo nodarītos zaudējumus.¹²⁹⁸ Līdz ar to vairākums šķīrējtiesas sastāva lietā nosprieda nepiemērot “taisnīgas tirgus vērtības” noteikšanai pielietotās novērtēšanas metodes, bet gan pievērsās noteikt reparāciju apmēru.¹²⁹⁹ Šķīrējtiesa šādu pieeju izvēlējās divu iemeslu dēļ: 1) prasītājam nebija izdevies pamatot tā prasījumus par zaudēto peļņu / zaudētajām iespējām gūt labumu no ieguldījuma, tāpēc apstākli, kuru iespaidā tika atņemts ieguldījums ir labākā mēraukla zaudējumu apmēra novērtēšanai; 2) šī metode ir piemērotākā, ņemot vērā, ka līguma

¹²⁹⁴ RosInvest Co UK Ltd. v. Russian Federation, SCC Case No. 079/2005, Final Award, II 471 (2010), 12 September 2010, Arbitration Institute (SCC Institute), para. 638.

¹²⁹⁵ Ibid., para. 668.

¹²⁹⁶ RosInvest Co UK Ltd. v. Russian Federation, SCC Case No. 079/2005, Final Award, II 471 (2010), 12 September 2010, Arbitration Institute (SCC Institute), para. 671.

¹²⁹⁷ Caratube International Oil Company LLP and Devincci Salah Hourani v. Republic of Kazakhstan, ICSID Case No. ARB/13/13, Award, 27 September 2017.

¹²⁹⁸ Ibid., para. 1085.

¹²⁹⁹ Ibid., para. 1084.

zaudējumi atbilstoši Kazahstānas likumam ir balstīti uz pilnas reparācijas principu un novērtēšanas bāze ir faktiski cieto zaudējumu apmērs.¹³⁰⁰ Šķīrējtiesa nobeigumā skaidroja, ka kompensācijas noteikšanai ir piemērojams pilnas reparāciju standarts, kas ietverts Kazahstānas likumā un atbilst starptautisko tiesību paražu normām, tāpēc nav jāizmanto taisnīgas tirgus vērtības noteikšanas standarti.¹³⁰¹ Tāpēc šķīrējtiesa piesprieda par labu prasītājam 39,2 miljonu USD, nevis tā prasītos 941.05 miljonus USD.¹³⁰²

Tomēr minētās lietas sprieduma atsevišķajās domās (*angļu val. - dissenting opinion*) vairāki šķīrējtiesneši norādīja, ka nevar piekrist šādai pieejai, jo zaudējumi, kas radušies sakarā ar prettiesisku ekspropriāciju vai prettiesisku līguma izbeigšanu, fundamentāli sastāv no aktīvu zaudējuma, un kompensācijai par to būtu jābūt vienādai ar vērtību, kāda bija aktīviem uz ekspropriācijas brīdi.¹³⁰³ Viņi skaidro, ka naftas un gāzes industrijā koncesijas līguma novērtēšanu par naftas lauku ekspluatāciju ir aprēķināma atsaucoties uz rezervēm (un nevis uz patieso peļņu), kamēr vairākums šķīrējtiesnešu spriedumā to uzskata par neesošu vērtību, jo līgums un business kopumā bija bezvērtīgs uz ekspropriācijas brīdi. Tāpat šķīrējtiesnešu vairākums uzskatīja, ka ieguldītājam nebija jebkādas loģiskas atprasīt no valsts ieguldītos izdevumus lietā, kurā, ja līgums, kurš netiktu prettiesiski izbeigts, cietušajam nekad nebūtu devis tiesības saņemt ieguldīto līdzekļu atmaksu.¹³⁰⁴

Alternatīvas metodes praksē

Apgalvojums, ka ieguldījumu strīdu prakse ir “krāsaina”, ir maigs teikts. Redzams, ka atsevišķos gadījumos šķīrējtiesas ir pieņēmušas pušu piedāvājumu, piemērot alternatīvu un no iepriekš aplūkotojām kompensācijas apmēra noteikšanas metodēm atšķirīgu pieeju. Piemēram, *Gemplus SA and ors v. Mexico* lietā prasītājs vērsās ar prasījumiem pret Meksiku atbilstoši diviem BIT, kas bija saistīti ar ieguldījumu koncesijā, lai izveidotu un pārraudzītu nacionālo transportlīdzekļu datubāzi. Meksikas valdības ekspropriācijas iniciatīva daļā bija motivēta ar tās bažām, ka, nepastāvot šādam reģistram, tiktu atbalstītas noziedzīgas darbības, it īpaši pie augsta automašīnu zādzību skaita rastos labvēlīga augsne organizētajai noziedzībai. Ieguldītājs uzsvēra, ka valdības darbības laika periodā, kad tā atkāpās no koncesijas 2002. gada 13. decembrī, bija netiešā ekspropriācija vai tiešā ekspropriācija, pārkāpjot abus BIT. Prasītāja ieskatā, kompensācija ir jāaprēķina nekavējoties – no

¹³⁰⁰ Caratube International Oil Company LLP and Devincci Salah Hourani v. Republic of Kazakhstan, ICSID Case No. ARB/13/13, Award, 27 September 2017, para. 1086.

¹³⁰¹ Ibid., para. 1091.

¹³⁰² Ibid., para. 1264.

¹³⁰³ Ibid., para. 1089.

¹³⁰⁴ Caratube International Oil Company LLP and Devincci Salah Hourani v. Republic of Kazakhstan, ICSID Case No. ARB/13/13, Award, 27 September 2017, para. 1089.

brīža, kad atbildētājs pieņēma 2000. gada 21. augusta lēmumu aplikt termiņu lietoto transportlīdzekļu reģistrāciju, t.i., kad ieguldītāja ieskatā valsts darbības vai bezdarbība padarīja ekspropriāciju neatgriezenisku.¹³⁰⁵ Šķīrējtiesas ieskatā tika pārkāpts FET standarts abās koncesionāra rekvizīcijās atbilstoši 2001. gada 25. jūnija dekrētam un tā sekojošai koncesijas atsaukšanai 2002. gada 13. decembrī, bet noraidīja prasījumus pirms 2001. gada 25. jūnija, t.i., pirms Ekonomikas Sekretariāts pavēlēja rekvizīciju.¹³⁰⁶ Šķīrējtiesa piemēroja tās secinājumu par FET standarta pārkāpumu uz ekspropriāciju un norādīja, ka Meksika ir netieši ekspropriējusi koncesiju ar 2001. gada 25. jūnija rekvizīciju un tieši ekspropriējusi ieguldījumu ar atkāpšanos no koncesijas 2002. gada 13. decembrī.¹³⁰⁷ Arī *Metaclad v. Mexico* lietā noraidīta DCF piemērošana, ievērojot, ka atkrituma poligona darbība netika uzsākta, tādējādi paskaidrojot, ka gadījumā, kad sabiedrība nav darbojusies pietiekami ilgu laiku, lai noteiktu tās darbības rādītājus vai kad tā nav guvusi peļņu, nākotnes peļņa nevar tikt uzmantota, lai noteiktu taisnīgu tirgus vērtību.¹³⁰⁸ *Siemens v. Argentina* lietā šī metode tika noraidīta tāpēc, ka tās ieskatā zaudētās peļņas prasījums bija nepamatots, jo nevarēja saskatīt, ka peļņas gūšana patiesi materializēsies.¹³⁰⁹

Vienu no alternatīvām metodēm ir piedāvājis Tomass Merils (*Thomas Merrill*), to dēvējot par daļēja īpašuma atņemšanas modeli (*angļu val. - partial takings model*).¹³¹⁰ Lai aprēķinātu kompensācijas apmēru ekspropriācijas gadījumā, jāīsteno divas darbības. Pirmkārt, jānovērtē aktīvu vērtība pirms ekspropriācijas uzsākšanas brīža (izmantojot “uzskaites vērtības” (*angļu val. - book value*) metodi). Otrkārt, jānosaka aktīvu vērtība pēc *de facto* ekspropriācijas. No šīm divām summām aprēķina starpību, kas reāli atspoguļo zaudējumu apmēru, ko ir cietis ārvalstu ieguldītājs.¹³¹¹ Ar šādu metodi tiek vērsta uzmanība nevis uz to, ko uzņemošās valsts ir “atņēmusi” (ieguvusi) ieguldītājam, bet gan uz to, ko ieguldītājs ir *de facto* zaudējis. Šī metode sniedz objektīvu un piemērotu pieeju, lai noteiktu kompensācijas apmēru arī pakāpeniskās ekspropriācijas gadījumos, jo tā arī daļēji atrisina *ratione temporis* problēmu, nosakot aprēķina brīdi – skatot aktīvu vērtību divos konkrētos laikos. Tomēr šī metode neietver izvērtējumu par sagaidāmās peļņas atrāvumu un ieguldītāja tiesiskās paļāvības zaudējumu, kas bieži vien praksē ir pamats piedzīt lielas atlīdzības par labu

¹³⁰⁵ Gemplus S.A., SLP S.A., Gemplus Industrial S.A. de C.V. v. The United Mexican States, ICSID Case No. ARB(AF)/04/3, Award, 16 June 2010.

¹³⁰⁶ Ibid., paras. 7 - 76.

¹³⁰⁷ Ibid., paras. 8 - 24.

¹³⁰⁸ Metalclad Corporation v. The United Mexican States, ICSID Case No. ARB(AF)/97/1, Award, 30 August 2000, para. 120.

¹³⁰⁹ Siemens A.G. v. The Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/02/8, Award, 6 February 2007.

¹³¹⁰ *Merrill T.W.* Incomplete Compensation for Takings. Vol. 11 N.Y.U. Environmental Law Journal, 2002, p. 121.

¹³¹¹ Ibid., pp. 122 - 124.

ieguldītājam.¹³¹² Tajā pašā laikā šī metode vistuvāk sasniedz mērķi, kas noteikts *Chorzow factory* lietas *obiter dictum*. Tiek noteikts, kādam faktiskajam stāvoklim būtu bijis jābūt, ja valsts nebūtu iejaukusies ieguldītāja tiesību baudīšanā. Attiecībā uz *lucrum cessans*, ir atsevišķs jautājums, kas skar biznesa riska novērtēšanu un uzņēmuma spēju ilgtermiņā gūt peļņu.

¹³¹² *Corey S. But Is It Just? The Inability for Current Adjudicatory Standards to Provide “Just Compensation” for Creeping Expropriation.* Vol. 81 *Fordham Law Review*, 2013, p. 1010.

KOPSAVILKUMS

Ņemot vērā promocijas darbā identificētos problēmjautājumus, ietverto tiesību avotu un norādīto apsvērumu analīzi un izvērtējumu, tiek izvirzīti šādi galvenie promocijas darba secinājumi un priekšlikumi.

1. Kaut gan ekspropriācijas raksturošanai BIT un MIT tekstos lietoti nekonekventi apzīmējumi, ir konstatējama vienprātība par ekspropriācijas kā valsts neatsavināmas tiesības pastāvēšanu starptautiskajās tiesībās un šī jēdziena plašo saturu, neaprobežojoties ar īpašuma formālu pārņemšanu valsts labā. No vienas puses, BIT un MIT trūkst ekspropriāciju definējoša rakstura skaidrojumu, bet, no otras puses, ekspropriācijas definēšana nav nepieciešama, lai identificētu konkrētas darbības, t.i., formu, kādā valsts iedarbojās uz ārvalstu ieguldītāju. Ekspropriācijas definēšana gan nepieciešama attiecībā uz saturu, t.i., sekām, kas izriet no ekonomiska rakstura ieguldījuma pielietojuma ierobežojumiem vai īpašuma tiesību zuduma kopumā. Ņemot to vērā, jēdzieniski ekspropriāciju starptautisko tiesību izpratnē var skaidrot kā ārvalstu ieguldītāja ieguldījuma tiešu vai netiešu atņemšanu, ko veic uzņemošā valsts, kuras jurisdikcijā atrodas ārvalstu ieguldījums, piešķirot izšķirošu nozīmi īpašuma atņemšanas faktam jeb ietekmei uz ārvalstu ieguldījumu, nevis formai vai metodēm, ar kādām sekas ir radītas.
2. Netiešā ekspropriācija vismaz noteiktā mērā tiek vērtēta no tiešās ekspropriācijas seku viedokļa, proti, lai konstatētu netiešo ekspropriāciju, ir jānosaka tas, vai ieguldītājs ir cietis tiešajai ekspropriācijai analogiskas sekas, kas arī atspoguļojas BIT un MIT noteikumos, apstiprinot, ka pret tiešo un netiešo ekspropriāciju ir jāizturas juridiski vienādi. Taču fundamentāli pastāv atšķirība starp šiem jēdzieniem - tiešā ekspropriācija ir atklāta un apzināta ārvalstu ieguldījumu atņemšana, kuras beneficiārs vairumā gadījumu praksē ir valsts, savukārt netiešās ekspropriācijas gadījumā tiek aplūkots, vai valsts netiešā veidā nav panākusi tāda paša satura, ne formas ziņā tiešajai ekspropriācijai pielīdzināmas sekas, pat ja valsts no konkrētām darbībām negūst tiešu labumu. Nepastāvot atņemšanai, kuras ietvaros nav konstatējama formāla īpašumtiesību titula nodošana vai fiziska atņemšana, netiešā ekspropriācija *prima facie* ir konstatējama, kad kumulatīvi vai alternatīvi ieguldītājs zaudē kontroli pār ieguldījumu, ieguldījuma ekonomisko pielietojumu un/vai spēju saņemt objektīvi un saprātīgi sagaidāmo peļņu.
3. Neskatoties uz apstākli, ka pēc 2010. gada valstu praksē redzama pozitīva tendence BIT tekstos aizvien biežāk ietvert salīdzinoši precīzus netiešās ekspropriācijas skaidrojumus, taču pēc būtības tas nerisina jautājumu par netiešās ekspropriācijas identificēšanas atvieglošanu,

jo nav vēlams, ka ar starptautiska līguma noteikumu palīdzību tiek aprobežots ekspropriācijas koncepts, ņemot vērā, ka primāri ir nepieciešams panākt konsensu par netiešās ekspropriācijas rezultātā radītās ietekmes uz ieguldījumu saturu, nevis vienoties par *numerus clausus* ekspropriācijas formu uzskaitījumu. Neatkarīgi no jaunās paaudzes BIT tekstos izvēlētās pieejas – nošķirt ekspropriāciju no *bona fide* valsts rīcības; noteikt detalizētas analīzes nepieciešamību vai apvienot abas iepriekš minētās pieejas -, tās nav precīzi vērstas uz ekspropriācijas konstatēšanu, bet gan uz to, lai vismaz noteiktā daļā varētu nošķirt tiesisku valsts rīcību no ekspropriācijas un lai izskaidrotu atsevišķas ekspropriācijas veidu formas.

4. Praksē pastāv vienprātība, ka ekspropriācijas gadījumos valsts iejaukšanās īpašuma tiesību baudīšanā ir jāaplūko, noskaidrojot iejaukšanās patstāvīgumu un iejaukšanās seku būtiskumu. Vienlaikus viens no pamata uzdevumiem ekspropriācijas konstatēšanā ir spēt no ekspropriācijas sekām nošķirt sekas, kas izriet no ieguldītāja uzņemtiem komerciāliem riskiem, jo ieguldītāja aizsardzība neaptver jebkādu komerciālu risku novēršanu ieguldītāja darbībā attiecīgajā valstī. Minētais var būt izmantots arī kā arguments, lai vērtētu ekspropriācijas nošķiršanu no valsts *bona fide* rīcības (valsts interešu dimensija) – ieguldījuma ekonomiskā pielietojuma zaudēšana, ja tas ir saistīts ar paša uzņemto risku, kam ir gan ekonomiska, gan tiesībpolitiska dimensija valstī, pati par sevi nav ekspropriācija.
5. “Būtiska atņemšana” kā viena no ekspropriāciju raksturojošām pazīmēm pieprasa pielīdzināt valsts rīcību tiešajai ekspropriācijai ekvivalentām, līdzvērtīgām jeb analogām (apzīmējumi, kurus lieto, lai nošķirtu tiešo no netiešās ekspropriācijas) sekām, kas izpaužas kā ieguldījuma ekonomiskā pielietojuma zudums vai kontroles pār ieguldījumu zudums, vai ieguldītāja spēju saņemt leģitīmi sagaidāmo labumu no ieguldījuma zaudējums, kas savstarpēji korelē, nevis konkurē. Taču jēdziens “būtiska iejaukšanās” pats par sevi nenozīmē, ka iejaukšanās ieguldījuma baudīšanā jārada tikai un vienīgi ekonomiski novērtējams zaudējums, ko apstiprina arī ARS 2. pants. Abi jēdzieni – “būtiska atņemšana” un “būtiska iejaukšanās”, nav savstarpēji izslēdzoši, jo abos gadījumos tiek atbildēts uz vienu un to pašu jautājumu - vai valsts rīcība ir novedusi pie ieguldījuma pilnīgas iznīcināšanas, vienā gadījumā saistot to ar ekonomiska rakstura eroziju un kontroles zudumu, bet otrā gadījumā, neskatoties uz ekonomiska rakstura ietekmi uz ieguldītāja tiesību baudīšanu, tiek novērtēts, vai ieguldītāja no ieguldījuma izrietošās tiesības, tai skaitā izmantot ieguldījumu un gūt no tā objektīvi sagaidāmo peļņu, ir fundamentāli ierobežotas. Ekonomiskā kaitējuma elements tiek piesaistīts kompensācijas pienākumam, nevis ekspropriācijas konstatēšanai obligāti nepieciešamo elementu kopumam.

6. Ekspropriācijas novērtēšanas tvērumā jāatzīst, ka, lai konstatētu netiešo ekspropriāciju, ir jānošķir ekspropriācija no ieguldītāja ciesta zaudējuma sakarā ar komerciāliem riskiem un jāveic valsts rīcības satura analizēšana. Tātad, lai noteiktu, vai ir notikusi ekspropriācija, ir jāapvieno vairāku analizējamo kritēriju kopums, nevis izolēti jāskata atsevišķi ekspropriācijai raksturīgi elementi. Ekspropriācija nepastāv, ja aizskārums radies no ieguldītāja komerciāla riska un/vai tiesiskas valsts regulējošas rīcības, pat ja tas ir sasniedzis “būtiskas atņemšanas” vai “būtiska ierobežojuma” sliekšni, kā arī ekspropriāciju nevar konstatēt, ja ieguldītājs ir cietis no nekomerciāla riska un/vai valstij rīkojoties ārpus tās *bona fide* regulējošās varas, nesasniedzot “būtiskas atņemšanas” vai “būtiskas ierobežošanas” sliekšni.
7. Tiesību doktrīnā un šķīrējtiesu praksē ir vispārīgi apstiprināts, ka var tikt ekspropriētas arī ārvalstu ieguldītāja no līguma izrietošas tiesības, un ekspropriācijas objekts var būt ne tikai ķermeniskas lietas, t.i., īpašums šaurākā izpratnē. Taču ekspropriējamajām tiesībām ir jābūt izpildāmām piespiedu kārtā atbilstoši piemērojamajām tiesību normām un iegūtām veidā, kas nav saistīts ar prettiesisku rīcību, un ekspropriējamo tiesību materiālajai vērtībai ir jābūt nosakāmai uz pārkāpuma brīdi, vērtēšanas brīdī piešķirot nozīmi tieši no šādām tiesībām izrietošajai īpašuma interesei.
8. Starptautisko tiesību izpratnē ieguldītāja prasījuma tiesības pret valsti neietekmē apstākļi, ka valsts rīcībai ir duāla iedarbība attiecībā uz tās prettiesiskiem un starptautisko pienākumu pārkāpjošiem “*manevriem*”, kas rada ekspropriācijas sekas. Tas vien, ka vienlaikus valsts pārkāpj privāttiesisku līgumu un starptautiskās tiesības, neizslēdz ārvalstnieka tiesības vērsties pret uzņemošo valsti ar prasījumiem. Tomēr ne katrs līgumtiesisks pārkāpums ir interpretējams kā starptautisko tiesību pārkāpums - izšķirošs faktors ir valsts rīcības izlietošanas raksturs - kādā kapacitātē tā rīkojas konkrētajā jautājumā, kad ir aizskartas ārvalstu ieguldītāja līgumtiesības. Gadījumā, ja valsts izlietojusi savu publisko varu un ieguldītājam joprojām ir pieejami tiesību aizsardzības līdzekļi, kurus tas var efektīvi izmantot, lai aizsargātu savas ar līgumu iegūtās tiesības, nevar runāt par ekspropriāciju (piemēram, kad nav iestājies saistības noilgums, ir nodrošināta iespēja vērsties tiesā u.tml.). Tāpēc līgumtiesību pārkāpums rada valsts starptautisko atbildību, ja: 1) līgumtiesību aizsardzība ir nostiprināta starptautiskā instrumentā; 2) valsts ir izlietojusi savu publisko varu, vienlaikus pārkāpjot gan starptautisko instrumentu, gan civiltiesisku līgumu; 3) uzņemošā valsts neparedz tiesību aizsardzības līdzekļus ieguldītājam.
9. Apstākļi, ka uzņemošā valsts gūst noteiktu labumu no konkrētām darbībām, kuru sekas ir ekspropriācija, nav obligāta un nozīmīga pazīme ekspropriācijas konstatēšanai. Līdzās vainas vai nodoma noskaidrošanai, labuma gūšanas konstatēšanas fakts var kalpot kā pierādījums,

ka konkrētā valsts darbība ir vērsta uz ieguldījuma atņemšanas vai kontroles pār to ierobežošanu, sasniedzot ekspropriācijas negatīvās sekas.

10. Ārpus atsevišķu BIT noteikumiem, kas paredz, ka valstij jāatturas no darbībām, kuru mērķis ir ekspropriēt ārvalstnieka ieguldījumu, starptautiskajās tiesībās nav atzīts, ka ekspropriācijas konstatēšanai ir nepieciešams pierādīt valsts nodomu vai mērķi vērsties pret ieguldītāju, un praksē nav apstiprināta šāda pieeja. Taču gadījumos, kuros ir izteikta tieša valsts griba vērsties pret ārvalstnieku tādā formā, kas rada ekspropriācijas sekas, nodoma un mērķa pierādīšana var kalpot kā alternatīvs līdzeklis ekspropriācijas pierādīšanā, nevis obligāts noteikums. Minētais atvieglo tiesību piemērotāja darbu, bet nerada saistošas prakses noteikumu - tas ir izņēmuma līdzeklis, kas, ja tiktu maldīgi uzskatīts par primāro noteikumu ekspropriācijas pierādīšanai, nepamatoti un pretēji starptautiskajām tiesībām sašaurinātu ārvalstu ieguldītāja tiesiskās aizsardzības tvērumu. Jebkāda valsts "subjektīva" nodoma un iedzīvošanās no pret ieguldītāju vērsta pasākuma pastāvēšanu var vērtēt tādējādi, ka valsts ir apzināti vērsusies pret ieguldītāju. Primāri šie kritēriji ir jāizmanto ekspropriācijas attaisnojamības novērtēšanai, nevis ekspropriācijas fakta noliegšanai vai apstiprināšanai.
11. Praksē nepastāv vienprātība par daļējas ekspropriācijas koncepta pastāvēšanu. No vienas puses, praksē tiek pilnībā noliegts šis koncepts, bet, no otras puses, tas ir tieši vai netieši apstiprināts, tādējādi norādot uz divām diametrāli pretējām pozīcijām. Tiesa apstiprinājumu daļējais ekspropriācijai retos gadījumos var rast starptautiskā līgumā, kurā tieši noteikta daļēja ekspropriācija. Autora ieskatā, ir jāatzīst, ka no ieguldījuma izrietošas atsevišķas tiesības ierobežošana vai atņemšana var novest pie ekspropriācijas, bet tas pats par sevi norāda, ka daļēja ierobežojuma gadījumā tiek aplūkota ietekme uz visu ieguldījumi, kas līdz ar to liek pievērsties radīto seku kopumā novērtējumam. Tieši būtiska ietekme uz ieguldījumu kopumā, kontroli pār to vai būtisks tā vērtības samazinājums ir izšķirošs faktors ekspropriācijas noteikšanai, tāpēc, neatkarīgi no minētās nostājas daļējas ekspropriācijas jautājumā, atsevišķas no ieguldījuma izrietošas tiesības atņemšana var radīt "domino efektu" attiecībā uz ieguldītāja kā īpašnieka tiesību pār ieguldījumu realizāciju. Līdz ar to, pat ja praksē vai juridiskajā literatūrā turpina izmantot jēdzienu daļēja ekspropriācija, tā pēc būtības nav starptautiskajās tiesībās atzīta (izņemot *expressis verbis* BIT vai MIT noteikto), jo ieguldījuma daļas un/vai ieguldījuma atsevišķa elementa atņemšana vai ierobežošana tiek aplūkota, analizējot kopējo iespaidu uz visu ieguldījumu.
12. "Ietekmes" un "policijas varas" doktrīnas pēc būtības balstās uz to, lai nošķirtu vienkāršu regulāciju no regulatīvas ekspropriācijas – "ietekmes" doktrīnas ietvaros jāvērtē valsts pasākuma ietekme uz ieguldījumu, bet "policijas varas" doktrīna ir balstīta uz valsts motīvu

un mērķu aplūkošanu, lai varētu konstatēt nodoma ekspropriēt klātbūtni. Abu minēto doktrīnu nošķiršanas vajadzībām ir pakārtoti jāskata valsts rīcības sekas, lai vispār apspriestu ekspropriācijas klātbūtni, bet pēc tam jāaplūko, vai valsts rīcība bija saprātīgi paredzama ieguldītājam. Nevar ignorēt ne vienu, ne otru doktrīnu, taču ekspropriācijas pareizai noteikšanai ir nepieciešams aplūkot gan valsts, gan ieguldītāja intereses, - raugoties no “ietekmes” doktrīnas viedokļa, nevar ignorēt apstākļus, kāpēc darbība ir veikta, taču primāri ir jāaplūko ieguldītājam radītās sekas un ieguldītāja paļaušanos, ka tas tiks pasargāts no nekomerciāliem riskiem. Tāpēc “policijas varas” doktrīna vismaz noteiktā mēra ir izmantojama, vērtējot ekspropriācijas tiesiskumu, ievērojot BIT vai MIT noteikumus, taču tā nenovērš ekspropriācijas faktu pēc būtības, jo ekspropriācija pārsniedz jebkuru ieguldītāja saimnieciskajā darbībā paredzētu risku iestāšanos, kas nav saistīti ar ierastu valsts regulāciju.

13. Ārvalstu ieguldījumu aizsardzība enerģētikas sektorā ir saistīta ar augstu politisku risku, vadoties no valstu vēlmes sabiedrības interesēs pasargāt savu dabas resursu izmantošanu, kas ir tiešs un nepārprotams apdraudējums ilgtermiņa ieguldījumu projektiem. ECT kā visplašākā ģeogrāfiskā tvēruma MIT un stratēģiski nozīmīga instrumenta regulējums daļēji stabilizē ieguldījumu klimatu un veicina ieguldītāja paļāvību tikt aizsargātam no valsts prettiesiskas rīcības, taču aizsardzības kontekstā tas pieprasa tiešu saikni starp ieguldītāja mantisko prasījumu un ieguldījuma izdarīšanu ar enerģētiku saistītā aktivitātē, un unikāli un atšķirīgi no ierasto BIT tvēruma paplašina ieguldītāja aizsardzības tvērumu uz pirms ieguldījuma izdarīšanas veiktajām darbībām.
14. Ekonomiska rakstura barjeru radīšana vai atbalsta pasākumu ierobežošana no valsts puses var tikt aplūkota kā netiešā ekspropriācija ECT 13. panta izpratnē, ievērojot, ka tehniska un ekonomiska rakstura ierobežojumi pēc būtības ir šķērslis ārvalstu ieguldītājam uzsākt, paplašināt un izvērst savu darbību ārvalstīs, it īpaši atjaunojamo energoresursu izmantošanas un enerģijas ražošanas sfērā. Tādējādi, pretēji tam, kā tas secināts SCC lietā *Nykomb v. Latvia*, pieejas ekonomiska rakstura atbalsta sistēmai aizliegšana ārvalstu ieguldītājam norāda ne vien uz diskriminācijas aizlieguma principa vai atsevišķa ārvalstu ieguldītāja aizsardzības režīma pārkāpumu, bet arī uz potenciālu netiešo ekspropriāciju, ja, novērtējot šādas rīcības ietekmi uz ieguldījumu, var runāt par tiešajai ekspropriācijai pielīdzināmām sekām.
15. ECT 13. panta regulējums sava satura ziņā ietver vairumā BIT un starptautisko šķīrējtiesu praksē akceptētos ekspropriācijas elementus un, lai pierādītu netiešo ekspropriāciju, liek aplūkot, vai valsts rīcība ir radījusi ieguldītājam tiešajai ekspropriācijai pielīdzināmu efektu. Tomēr, kā tas ir raksturīgi starptautisko ieguldījumu strīdiem, arī ECT 13. panta piemērošanas

prakse norāda uz decentralizētu ekspropriācijas izpratni, it īpaši jautājumā par ieguldījuma vērtības ekonomiska rakstura samazinājumu.

16. Pārmaiņas nacionālajā regulējumā, ar kurām ierobežots ekonomiska rakstura atbalsts ārvalstu ieguldītājiem atjaunojamo energoresursu sfērā, var radīt būtisku kaitējumu ieguldītājiem. Atšķirīga piemērošanas prakse un sadrumstalota interpretācija rada risku efektīvai ārvalstu ieguldījumu aizsardzībai, neskatoties uz BIT vai MIT (tai skaitā ECT) noteiktajām garantijām. Tomēr šķīrējtiesu prakse apstiprina, ka noteiktos gadījumos ieguldītājam ir tiesiskā paļāvība uz nacionālās atbalsta sistēmas nemainīgumu tādā izpratnē, ka izmaiņas nevar būt nesaprātīgas, neproporcionālas, un izmaiņu ieviešanas gaitā ir jāņem vērā atbalsta saņēmēja (ieguldītāja) būtisks resursu ieguldījums. Tas noved pie secinājuma, ka noteiktos apstākļos ārvalstu ieguldītājs var paļauties uz nacionālā atbalsta sistēmu un tās ietvertā atbalsta saglabāšanu, un, ierobežojot ieguldītāju tādā mērā, kas sasniedz tiešajai ekspropriācijai raksturīgās sekas, var runāt ne tikai FET standarta attiecināšanu uz konkrēto dzīves gadījumu, bet arī par ECT 13. panta piemērošanu.
17. Starptautisko paražu tiesību izpratnē nav šaubu, ka valsts prerogatīva ekspropriēt ārvalstu ieguldījumu nav absolūta tiesība, un attiecībā uz tās īstenošanas tiesiskumu ir nostiprināti četri kritēriji, kas ietverti vairumā BIT un MIT, ieskaitot ECT; tie ir aprobēti un atzīti plašā un izsmeltošā tiesu, šķīrējtiesu un valstu praksē un tie paredz, ka 1) ekspropriācijai jābūt veiktai sabiedrības vajadzībām; 2) ekspropriācija jāīsteno taisnīgā procesā; 3) ekspropriācija nedrīkst būt diskriminējoša – nevar tikt pārkāpts diskriminācijas aizlieguma princips; un 4) ekspropriācijas gadījumā ieguldītājam ir tiesības uz taisnīgu kompensāciju par tā ciesto tiesību aizskārumu. Taču minētie kritēriji tiek pielietoti, lai noskaidrotu ekspropriācijas tiesiskumu, un tādējādi šo priekšnoteikumu izpilde no valsts puses tiek pakārtoti vērtēta pēc tam, kad tiek konstatēts, ka ir notikusi ekspropriācija. Apstiprinot, ka starptautisko tiesību izpratnē ir notikusi ekspropriācija un valsts nav izpildījusi kādu no minētajiem priekšnoteikumiem savā rīcībā pret ārvalstu ieguldītāju, norāda uz starptautisko tiesību pārkāpumu no valsts puses.
18. Lai varētu konstatēt, ka ekspropriācija ir notikusi sabiedrības vajadzību ietvaros, kas ir viens no ekspropriācijas tiesiskuma izvērtēšanas kritērijiem, ir jāpastāv patiesām interesēm, kuras valsts vēlas īstenot un aizsargāt, un tās nevar aplūkot formāli un abstrakti, jo, kā izriet no praksē paustajām atziņām, valstij ir jāspēj precīzi nodibināt, kādas sabiedrības vajadzības tiek apmierinātas, tieši vai netieši atņemot ieguldītāja ieguldījumu. Neskatoties uz to, ka ieguldījumu tiesību strīdos nav izdarīti centieni radīt izsmeltošu sabiedrības vajadzību katalogu, lai noskaidrotu, vai valsts, veicot ekspropriāciju, ir izpildījusi sabiedrības vajadzību

kritēriju, ir nepieciešams pārliecināties, ka sabiedrības vajadzību apmierināšanas mērķis ir patiesi identificējams, proporcionāls un atspoguļo nepieciešamību valstij rīkoties noteiktā veidā. To var panākt: 1) identificējot, vai valsts rīcībai ir sabiedriska mērķis, attiecībā uz kura noteikšanu tai ir plaša rīcība brīvība; 2) novērtējot valsts rīcību sabiedrības vajadzību mērķa sasniegšanai, kas neaprobežojas tikai ar aizskāruma momenta novērtējumu, bet arī valsts rīcību pēc aizskāruma (*post factum*), kas var apstiprināt, vai valsts patiesi ir vēlējusies sasniegt konkrēto mērķi, vai apstiprināt, ka sabiedrības vajadzību apsvērumi ir tikai fasāde, kā valsts cenšas apslēpt, ka tās rīcība bija vērsta ekskluzīvi uz ieguldītāja ierobežošanu; 3) novērtējot, vai valsts rīcība bija saprātīga un proporcionāla attiecībā pret ieguldītāja tiesisko paļāvību.

19. Starptautisko ieguldījumu tiesībās ir plaši apstiprināts, ka ekspropriācijas tiesiskums ir jāvērtē arī no diskriminācijas aizlieguma principa viedokļa. To apliecina gan šķīrējtiesu prakse, gan starptautisko līgumu noteikumi. Kad šķīrējtiesas nosliecas kvalificēt valsts politiski motivētu vai citādu motīvu vadītu diskrimināciju kā prettiesisku, tās piemēro daudz niansētāku pieeju, definējot ekspropriāciju, kura ietekmē tikai daļu ārvalstnieku. Tomēr nepastāv viennozīmīga prakse par diskriminācijas aizlieguma pārkāpuma pierādīšanas nastu – tā atšķiras atkarībā no šķīrējtiesas analīzes attiecībā uz nolūku diskriminēt.
20. Mērķis diskriminēt nav patstāvīgs vērtēšanas kritērijs, lai pierādītu, ka valsts rīcība ir diskriminējoša, jo izšķirošas ir ieguldītājam radušās sekas. Taču, konstatējot, ka valsts sākotnējais mērķis ir bijis diskriminēt, var nodibināt, ka ekspropriācija nav bijusi tiesiska. Prakse apstiprina – lai konstatētu, ka ir pārkāpts diskriminācijas aizlieguma princips, ir nepieciešams salīdzināt ne vien ārvalstu ieguldītājus, kas atrodas salīdzināmos apstākļos, bet arī konstatēt, vai nav protekcionalisma pazīmes, diskriminējot ārvalstniekus iepretim uzņemošās valsts ieguldītājiem.
21. BIT un MIT noteikumos un starptautiskajās ieguldījumu tiesībās kopumā ar dažādiem apzīmējumiem – “taisnīgs” vai “atbilstošs” process, tiek aptverts vienots ekspropriācijas īstenošanas priekšnoteikums, kas noteic, ka uzņemošajai valstij jāparedz iespēja ārvalstu ieguldītājam pilnvērtīgi iebilst pret viņu vērstiem pasākumiem, kas kvalificēti kā ekspropriācija, neatkarīgā institūcijā (institucionālā aizsardzība) un procesuāli taisnīgā kārtībā (procesuālā aizsardzība). Ievērojot, ka taisnīga (atbilstoša) procesa priekšnoteikums noteikts BIT un MIT ekspropriācijas noteikumos, to ir jāaplūko autonomi no atsevišķiem ārvalstu ieguldītāja tiesību aizsardzības režīmiem, kas pēc sava satura ietver arī taisnīga procesa prasības. Minētais priekšnoteikums pieprasa valstij nodrošināt ārvalstu ieguldītājam pieeju reālai, īstenojamai, caurspīdīgai un paredzamai juridiskai procedūrai visās ekspropriācijas īstenošanas stadijās, kā arī izvirza prasības attiecībā uz paziņošanu par ekspropriāciju un

tiesībām tikt uzklausītam, un ietver bezpartejiskuma kritēriju un saprātīgas lietas izskatīšanas laiku. Nevar prezumēt, ka šīs prasības ir izpildītas, ja process ir formāli atbilstošs nacionālo likumu kārtībai. Tādējādi, modificējot prakses un atsevišķas tiesību doktrīnā paustās atziņas, var atzīt, ka taisnīga procesa prasība, valstij īstenojot ekspropriāciju, ietver trīs būtiskus procesuāla rakstura elementus: pirmkārt, ieguldītāja tiesības iebilst pret ekspropriāciju, tai skaitā pārsūdzēt (un apstrīdēt) valsts lēmumus (un rīcību); otrkārt, ieguldītāja tiesības tikt savlaicīgi brīdinātam par ekspropriāciju, kas pēc būtības nav starptautiskā līmenī nostiprināta tiesība, taču ir saprātīga prasība, un izriet no valsts pienākuma veicināt ārvalstu ieguldītāju tiesību aizsardzību; treškārt, ieguldītāja tiesības tikt uzklausītam neatkarīgā procesā, kam jābūt reāli izpildāmam. Tāpēc taisnīga procesa kontekstā primāri ir jāvirza nevis nacionālās procedūras esamības prasība kā tāda, bet katra konkrētā ekspropriācijas procesa īstenošanas gaitā jāanalizē, vai ieguldītājam pēc būtības bija iespēja lūgt pārskatīt sava aizskārums tiesiskumu, uzņemošajai valstij atturoties iejaukties taisnīgas tiesas spriešanā vai padarot tiesas vai līdzīga rakstura procesu par formālu un neefektīvu.

22. Starptautiskajās ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības tiesībās “taisnīgas kompensācijas” standarts ARS 36. panta izpratnē kopumā ir vērsts uz to, lai tiktu atjaunots iepriekšējais tiesiskais stāvoklis, kāds pastāvēja pirms ekspropriācijas; tas izriet arī no izvērsta prakses un atbilst ar Pastāvīgās Starptautiskās tiesas lietas *Chorzow Factory obiter dictum* “pilnīgas reparācijas principu” (ARS 31. pants) kā reparāciju formu. Tāpēc taisnīgas kompensācijas standarts ir tieši saistīts ar iepriekšējā *status quo ante* atjaunošanu, kādā ieguldītāja ieguldījums atradās pirms valsts rīcības, kam ir ekspropriācijas sekas. Pastāvīgās Starptautiskās tiesas lietas *Chorzow Factory* sprieduma secinājumiem ir būtiska nozīme starptautiskajās un arī ieguldījumu tiesībās, jo tajos skaidrots pamata princips reparāciju īstenošanai, taču tie neatbild uz virkni saistītu jautājumu, kā nonākt pie konkrētam dzīves gadījumam atbilstoša risinājuma, ar kuru tiek atjaunots ieguldītāja izjauktais tiesiskais stāvoklis, tāpēc *Chorzow Factory obiter dictum* kalpo kā mērķis un pamata kritērijs taisnīga neregulējuma sasniegšanai, nevis līdzeklis, lai nodibinātu taisnīgu kompensāciju strīda gadījumos.
23. Ekspropriācijas gadījumā ārvalstu ieguldītājam kopumā ir tiesības uz restitūciju, taču restitūcija tās burtiskā nozīmē nebūt nav praktiski izmantotākais līdzeklis aizskārums novēršanai, un praksē dominē finansiāla rakstura atlīdzinājuma pieprasīšana un piedziņa. Tādēļ *restitution in integrum* šķērējtiesu praksē ir reti lūgts prasījums, taču tas pats par sevi neizslēdz *status quo ante* atjaunošanu, un primāri starptautisko ieguldījumu strīdos akcents

tiek likts uz ARS 36. panta piemērošanu kā restitūcijas ekvivalentu monetārā izpratnē (līdzekļi, kas nepieciešami sākotnējā tiesiskā stāvokļa atjaunošanai).

24. Praksē pastāv diskurss attiecībā uz taisnīgas kompensācijas standartu, kad ir jānošķir tiesiskas ekspropriācija no prettiesiskas. Prettiesiskas ekspropriācijas gadījumā cietušajam ieguldītājam rodas tiesības ne tikai uz atlīdzinājumu par ieguldījuma atņemšanu, bet arī tiesības uz zaudēto peļņu, kas lielā mēra sasaucas ar ieguldījuma būtību – ieguldītājam ilgtermiņa projekta ietvaros gūt saprātīgi sagaidāmu peļņu no tā izdarītā ieguldījuma, kopumā nošķirot *damnum emergens* un *lucrum cessans*. Praktiski tas nozīmē, ka starptautiskajā līgumā noteiktais kompensācijas standarts ir jāpiemēro tiesiskas ekspropriācijas gadījumā (kompensācijas samaksa ir tiesiskas ekspropriācijas priekšnoteikums), bet prettiesiskas ekspropriācijas gadījumā valstij ir jāatlīdzina zaudējumi – jāmaksā kompensācija par līguma pārkāpumu, ievērojot ARS nostiprinātos pilnas reparācijas un taisnīgas kompensācijas standartus. Tātad tiesiskas un prettiesiskas ekspropriācijas gadījumā jāatzīst, ka pirmajā gadījumā ir runa par leģitīmu aktu, ko sankcionē starptautiskās tiesības, bet otrajā - par starptautisko tiesību pārkāpumu; pirmajā gadījumā ir jāmaksā kompensācija atbilstoši piemērojamam starptautiskajam instrumentam, bet otrajā - reparācijas atbilstoši ARS nostiprinātajiem starptautisko tiesību noteikumiem.
25. Ievērojot to, ka ir jānošķir tiesiska un prettiesiska ekspropriācija, jo atlīdzinājuma standarts ir atkarīgs no atņemšanas juridiskās kvalifikācijas, praksē ir krasi atšķirīgas pieejas, lai nonāktu pie *Chorzow Factory* lietā minētā mērķa sasniegšanai nepieciešamā rezultāta, izmantojot kādu no taisnīgas kompensācijas novērtēšanas metodēm, lai: 1) atjaunotu ieguldītāja mantisko stāvokli, kāds pastāvēja vai būtu pastāvējis, ja valsts nebūtu veikusi konkrētas darbības, kas novedušas pie ekspropriācijas sekām (restitūcija); 2) noteiktu ieguldījuma taisnīgu vērtību.
26. “Taisnīga tirgus vērtība” nav uzskatāma par universālu līdzekli, lai noteiktu “taisnīgu kompensāciju”, neskatoties uz tās plašo izmantojumu BIT, tai skaitā ECT 13. panta noteikumos, jo pastāv virkne citu piemērotu ieguldījuma novērtēšanas metožu, lai sasniegtu pilnas restitūcijas principa piemērošanas mērķi. Minētā metode daudzos gadījumos satur abstraktu spekulāciju izdarīšanu, ko kompensācijas kontekstā starptautiskās tiesības neatbalsta, kā arī tā ir faktiski neizmantojama situācijā, kurā ieguldījumam nav salīdzināms vai analogs business, proti, noteikta veida ieguldījumiem var nepastāvēt konkrēts tirgus, kuru varētu izvērtēt, lai noteiktu līdzvērtīgu ieguldījumu vērtību.
27. Praksē pastāv divu kolidējošu ieguldījuma novērtēšanas metožu grupas - “tālredzības metode” un “atpakaļskata metode”. Tālredzības metodes ietvaros, uz kuru pamatā atsaucas tieši ieguldītāji, ieguldījuma novērtējums balstās uz zaudēto peļņu, bet atpakaļskata metodes

vērtējuma ietvaros aplūko tikai ieguldītāja faktiski iztērētos līdzekļus ieguldījuma projekta realizēšanā. Proti, ieguldījumu strīdos ieguldītāji pārsvarā lūdz atlīdzināt arī nākotnē sagaidāmās peļņas zaudējumu, bet valstis uztur pozīciju, ka zaudējumi varētu būt atlīdzināmi tikai tādā apmērā, kādu ieguldītājs faktiski ir cietis. Taču abas metožu grupas nav ideālas un neparedz precīzi novērtēt ciestā kaitējuma mantisko apmēru. Tiesību piemērotājam ir jāvadās no saprātīguma pieejas, un, izvēloties ieguldījuma novērtēšanas metodi, jāvadās no piemērojamā starptautiskā instrumenta noteikumiem un ieguldījuma ekonomiskajiem apstākļiem – noskaidrojot, vai ieguldījums bija pelnošs ekspropriācijas brīdī, tā izmantošanas ilgumu, kā arī tā izmantošanas stadiju.

28. Kolīzija starp “atpakaļskata” metodi un “tālredzības” metodi, kas saistīta ar DCF metodoloģijas piemērošanu, ir jārisina, pievēršoties nevis valsts ieguvuma, kas radies ekspropriācijas rezultātā, aspektam, bet gan ieguldītāja zaudējumu aspektam. Minētā pieeja vistuvāk sasniedz *Chorzow Factory* lietā definēto mērķi, jo tādā veidā tiek noteikts, kādam faktiskajam stāvoklim būtu bijis jāpastāv, ja valsts nebūtu iejaukusies ieguldītāja tiesību baudīšanā. No iepriekš minētā nošķirti tiek vērtēts *lucrum cessans* jautājums, vērtējot biznesa riskus un uzņēmuma spēju gūt peļņu ilgtermiņā.

ANOTĀCIJA

Ekspropriācija vēsturiski un arī šobrīd ir smagākā forma, kā valsts var iejaukties ārvalstnieka īpašuma tiesību baudīšanas sfērā, pilnībā iznīcinot jebkādas ekspektācijas, kas izriet no ārvalstnieka saimnieciskās darbības citā valstī. Taču ekspropriācijas saturs ir neskaidrs un plašs, un ekspropriācijas piemērošanas prakse ir smagnēja un pretrunīga. Ietekmes ziņā grūti aprakstīt tiešāk identificējamu starptautisko ieguldījumu tiesību aizskārumu, kura ietvaros ieguldītājs zaudē kontroli pār ieguldījumu, zūd ieguldījuma ekonomiskais pielietojums vai pat tiešā veidā ieguldījumu pārņem valsts. Turklāt ekspropriācija pēc savas būtības ir valsts tiesības, kas ir ierobežotas konkrētu starptautisko noteikumu tvērumā, taču pašas par sevi atrodas starp divām interešu grupām – valsts interesēm regulēt tās iekšējos jautājumus un ārvalstu ieguldītāja interesēm saņemt no ieguldījuma peļņu un aizsardzību pret valsts iejaukšanos tā īpašuma tiesību baudīšanas sfērā, un tikt pasargātam no nekomerciāliem riskiem. Neskatoties uz ekspropriācijas vēsturisko dimensiju, starptautiskajā praksē vēl nevalda vienota izpratne par virkni ar šīm tiesībām saistītu jautājumu arī tādā nozīmīgā ekonomiskajā sfērā kā enerģētika.

Darba mērķis ir izstrādāt vienotu teorētisku un vienlaikus arī praktisku pētījumu par ekspropriācijas jēdziena saturu, tās formām un ekspropriācijas tiesiskumam izvirzāmajiem priekšnoteikumiem, atsevišķi pievēršoties jautājumam par ieguldītāju aizsardzību enerģētikas sektorā. Minētā mērķa sasniegšanai darbā ir vispusīgi un padziļināti analizēta starptautisko tiesu un šķīrējtiesu prakse, piemērojot starptautisko līgumu noteiktos ekspropriācijas ierobežojumus, kā arī novērtētas starptautisko tiesību doktrīnā izteiktās atziņas un starptautisko līgumu noteikumi.

Darba rezultātā ir iezīmēta virkne prakses pretrunu, kas saistītas ar dažādu tiesību institūtu piemērošanu, apgrūtinot ekspropriācijas un tās kvalificēšanas izpratni, neskatoties uz to, ka starptautisko ieguldījumu strīdu prakse jau izsenis ir kritizēta par tās decentralizēto pieeju un diametrāli pretēju uzskatu paušanu salīdzināmos apstākļos.

Ekspropriācijas identificēšana un ar to saistītie jautājumi, tajā skaitā ekspropriācija enerģētikas sektorā, darbā detalizēti pētīti piecās nodaļās: “Ekspropriācijas jēdziens un ģenēze starptautisko ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības tiesībās”, “Ekspropriācijas veidi, to nošķiršanas un identificēšanas problēmas”, “Ekspropriācija enerģētikas nozarē”, “Ekspropriācijas tiesiskuma novērtēšanas kritēriji un problemātika” un “Taisnīgas kompensācijas apmēra noteikšanas problemātika ekspropriācijas gadījumos”.

ANNOTATION

Expropriation historically has been and still is the most severe form in which a state may intervene in the sphere of the enjoyment of the property rights of a foreigner by completely destroying any expectations arising from an economic activity of the foreigner in another State. Nevertheless, the content of expropriation is unclear and broad, and the practice of application of expropriation is dense and controversial. In terms of its effect, it is difficult to describe a more directly identifiable violation of international investment law, within which the investor loses control over the investment, the economic application of the investment is lost, or the investment is directly taken over by the State. Moreover, expropriation is, by its very nature, the right of the state, which is limited in the scope of certain international rules, but lies in itself between two interest groups – the interest of the state in regulating its internal affairs and the interests of the foreign investor to obtain profits from the investment and to enjoy the protection against state interference in the sphere of enjoyment of its property rights, and to be protected from non-commercial risks. Notwithstanding the historic dimension of expropriation, international practice is far from having a common understanding of a series of issues related to this right also in such an important economic sphere as energy.

The aim of the work is to develop a single theoretical and at the same time practical study of the content of the concept of expropriation, its forms and the prerequisites for expropriation to the rule of law, addressing separately the question of investor protection in the energy sector. In order to achieve this objective, there is a comprehensive and thorough analysis of the practice of international judicial and arbitral tribunals in the application of expropriation restrictions laid down in the rules of international treaties, as well as the assessment of the opinions in scholarly works and the provisions of international treaties.

As a result of the work, several controversies of the practice, related to the application of various legal institutes, which encumber the understanding of expropriation and its qualification, have been highlighted, despite the fact that the practice of international investment disputes has already been criticized for its decentralized approach and the expression of diametrically opposed views in comparable circumstances.

The identification of expropriation and related issues, including expropriation in the energy sector, have been studied in detail in five chapters: “The concept of expropriation and its genesis in the law of international investment promotion and protection”, “Forms of expropriation, problems of separation and identification”, “Expropriation in the energy sector”, “Criteria for assessing the legality of expropriation and problems” and “Problems of determining the amount of just compensation in cases of expropriation”.

ANOTÁCIJA FRANČU VALODĀ

L'expropriation a toujours été et est l'heure actuelle la forme la plus grave d'ingérence de l'État dans la jouissance des droits de propriété d'un étranger, détruisant complètement toute attente découlant de l'activité économique de l'étranger dans un autre pays. Cependant, le contenu de l'expropriation est vague et large, et la pratique de l'expropriation est lourde et contradictoire. En termes d'impact, il est difficile de décrire une violation plus directement identifiable du droit international de l'investissement, dans laquelle l'investisseur perd le contrôle de l'investissement, perd l'utilisation économique de l'investissement ou même l'État directement reprend l'investissement. De plus, l'expropriation est, de par sa nature même, un droit national limité par certaines règles internationales, mais se situe en soi entre deux groupes d'intérêts : l'intérêt national à régler ses affaires intérieures et l'intérêt de l'investisseur étranger à bénéficier de l'investissement et à sa protection contre l'ingérence de l'État dans la jouissance de ses droits de propriété et être protégé contre les risques non commerciaux. Malgré la dimension historique de l'expropriation, il n'y a toujours pas de compréhension commune dans la pratique internationale d'un certain nombre de questions liées à ce droit, même dans une sphère économique aussi importante que l'énergie.

L'objectif de la recherche est de développer une étude théorique et pratique unifiée sur le contenu du concept d'expropriation, ses formes et les conditions préalables à la légalité de l'expropriation, en se concentrant séparément sur la question de la protection des investisseurs dans le secteur de l'énergie. Afin d'atteindre cet objectif, dans la recherche on a analysé de manière exhaustive et approfondie la pratique des cours internationales et des tribunaux arbitraux, en appliquant les restrictions de l'expropriation spécifiées dans les conclusions exprimées dans la doctrine du droit international et les dispositions des accords internationaux.

La recherche a mis en évidence un certain nombre d'incohérences pratiques dans l'application des différents instituts juridiques, ce qui rend difficile la compréhension de l'expropriation et de sa classification, malgré le fait que la pratique des différends relatifs aux investissements internationaux longtemps été critiquée pour son approche décentralisée et ses vues diamétralement opposées dans des circonstances comparables.

L'identification de l'expropriation et des questions connexes, y compris l'expropriation dans le secteur de l'énergie, sont étudiées en détail dans cinq chapitres: « Concept et la genèse de l'expropriation dans le droit international de promotion et de protection des investissements », « Types d'expropriation, les problèmes de leur séparation et de leur identification », « Expropriation dans le secteur de l'énergie », « Critères et problèmes d'appréciation de la légalité de l'expropriation » et « Problèmes de détermination du montant de l'indemnisation équitable en cas d'expropriation ».

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS, NORMATĪVO AKTU UN JURIDISKĀS PRAKSES SARAKSTS

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

Grāmatas

1. *Abs H.F.* Proposals for Improving the Protection of Private Foreign Investment. New York: Institut International d'Études Bancaires, Secrétariat Général, 1958.
2. *Akehurst M.* A Modern Introduction to International Law. 6th Edition. London: Routledge, 1991.
3. *Akinsanya A.A.* The Expropriation of Multinational Property in the Third World. New York: Praeger Publishers, 1980.
4. *Alvik I.* Contracting with Sovereignty. State Contracts and International Arbitration. Oxford: Hart Publishing, 2011.
5. *Amerasinghe C.F.* State Responsibility for Injuries to Aliens. Oxford: Clarendon Press, 1967.
6. Arbitrating Foreign Investment Disputes. In N. Nomad and S. Kroll Edition. The Hague: Kluwer Law International, 2004.
7. Arbitration under International Investment Agreements. A Guide to the Key Issues. Yannaca-Small K. edition. Oxford: Oxford University Press, 2010.
8. *Aust A.* Handbook of International Law. Second Edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
9. *Autoru kolektīvs.* Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011.
10. *Bederman D.J.* The Spirit of International Law. Athens & London: The University of Georgia Press, 2002.
11. *Bedjaoui M.* International Law: Achievements and Prospects, UNESCO. Paris: Martinus Nijhoff, 1991.
12. *Bonnitcha J.* Substantive Protection under Investment Treaties. A Legal and Economic Analysis. Cambridge Studies in International and Comparative Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
13. *Borchard E.M.* The Diplomatic Protection of Citizens Abroad or the Law of International Claims. New York: The Banks Law Publishing co., 1915.

14. *Brownlie I.* Principles of Public International Law. 5th edition. Oxford: Oxford University Press, 1998.
15. *Brownlie I.* Principles of Public International Law. 6th Edition. Oxford: Oxford University Press, 2003.
16. *Brownlie I.* System of the Law of Nations: State Responsibility. Oxford: Oxford University Press, 1983.
17. C.H. BECK. Hart, Nomos. International Investment Law. A Handbook. Edited by Bungenberg M., Gribel J., Hobe S., Reinisch A. and Kim Y.I. Oxford: Hart Publishing, 2015.
18. *Cheng B.* General Principles of Law as Applied by International Courts and Tribunals. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
19. *Cheng B.* General Principles of Law as Applied by International Tribunals. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
20. Collected Courses of the Hague Academy of International Law. The Hague Academy of International Law. Leiden: Nijhoff, 1982.
21. Commentary on the Energy Charter Treaty. Edited by Rafael Leal-Arcas. Elgar Commentaries. Cheltenham: Edward Elgar, 2018.
22. Contemporary and Emerging Issues on the Law of Damages and Valuation in International Investment Arbitration. Edited by Christina Beharry. Leiden: Brill Nijhoff, 2017.
23. Contemporary Issues in International Arbitration and Mediation: The Fordham Papers. Rovine A.W. edition. Amsterdam: Nijhoff, 2007.
24. *Coop G., Riberio C.* Investment Protection and the Energy Charter Treaty. New York: JurisNet, 2008.
25. *Cox J.M.* Expropriation in International Investment Treaty Arbitration. Oxford International Arbitration Series. Oxford: Oxford University Press, 2019.
26. *Crawford J.* Brownlie's Principles of Public International Law. 8th Edition. Oxford: Oxford University Press, 2012.
27. *Crawford J.* Brownlie's Principles of Public International Law. Ninth Edition. Oxford: Oxford University Press, 2019.
28. *Crawford J.* International Law Commission's Articles on State Responsibility. Introduction, Text and Commentaries. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
29. *Crawford J.* State Responsibility. The General Part. Cambridge Studies in International and Comparative Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

30. *Crawford J.* The International Law Commission's Articles on State Responsibility. Introduction, Text and Commentaries. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
31. *Dawson F.G., Head I.L.* International Law, National Tribunals, and the Rights of Aliens. First Edition. Syracuse: Syracuse University Press, 1971.
32. *De Brabandere E.* Investment Treaty Arbitration as Public International Law. Procedural Aspects and Implications. Cambridge Studies in International and Comparative Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
33. *Dekker G.* The Law of Arms Control. International Supervision and Enforcement. London: Martinus Nijhoff Publishers, 2001.
34. Digest of International Law. By Green Harckworth. Vol. III, Chapter IX – XI. Washington: Government Printing Office, 1942.
35. *Dolzer R., Schreuer C.* Principles of International Investment Law. Second Edition. Oxford: Oxford University Press, 2012.
36. *Dolzer R., Schreuer C.* Principles of International Investment Law. Oxford: Oxford University Press, 2008.
37. *Dolzer R., Stevens M.* Bilateral Investment Treaties. Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 1995.
38. *Douglas Z.* The International Law of Investment Claims. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
39. *Dugan C.* Investor-State Arbitration. Oxford: Oxford University Press, 2008.
40. *Eagleton C.* Responsibility of States in International Law. New York: New York University Press, 1928.
41. *Evans S.M.* International Law. 5th edition. Oxford: Oxford University Press, 2018.
42. Evolution in Investment Treaty Law and Arbitration. Edited by Chester Brown and Kate Miles. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
43. *Fatouros A.A.* An International Legal Framework for Energy. Hague Academy of International Law. Leiden: Martinus Nijhoff, 2007.
44. *Fatouros A.A.* Government Guarantees to Foreign Investors. New York: Columbia University Press, 1962.
45. *Fellmeth A.X., Horwitz M.* Guide to Latin in International Law. Oxford: Oxford University Press, 2009.

46. *Foighel I.* Nationalization: A study in the Protection of Alien Property in International Law. Copenhagen: Stevens & Sons Ltd., 1957.
47. *Frankel B.* The Cold War, 1945-1991: Leaders and other Important figures in the Soviet Union, Eastern Europe, China, and the Third World. Detroit: Gale Research, 1992.
48. *Friedman S.* Expropriation in International Law. London: Stevens & Sons Ltd., 1953.
49. General Interests of Host States in International Investment Law. Edited by Giorgion Sacerdoti with Pia Acconci, Mara Valenti and Anna De Luca. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
50. *Grabewarter C.* European Convention on Human Rights: Commentary. München: Verlag C.H.Beck oHG, 2014.
51. *Grgic A., Mataga Z., Longar M., Vilfan A.* The right to property under the European Convention on Human Rights. A guide to the implementation of the European Convention on Human Rights and its protocols. Human rights handbooks, No. 10, 2006.
52. *Grotious H.* De Jure Belli ac Pacis Tres (revised edition, 1946), reprinted in (1925) 3(2), The Classics of International Law, 385 (F. Kelsey, translation), as cited in *Franck T.M.* Fairness in International Law and Institutions. Oxford: Clarendon Press, 1995.
53. *Harris D.J.* Cases and Materials on International Law. 5th Edition. London: Maxwell & Sweet, 1998.
54. *Herdegen M.* Internationales Wirtschaftsrecht: ein Studienbuch. Munchen: C.H.Beck, 2005.
55. *Herdegen M.* Principles of International Economic Law. Oxford: Oxford University Press, 2013.
56. *Hindeland S., Krajewski M.* Shifting Paradigms in International Investment Law: More Balanced, Less Isolated, Increasingly Diversified. Oxford: Oxford University Press, 2016.
57. International Arbitration in the Energy Sector. Edited by Maxi Scherer. Oxford: Oxford University Press, 2020.
58. International Investment Law and Arbitration: Leading Cases from ICSID, NAFTA, Bilateral Treaties and Customary International Law. Edited by Todd Weiler. London: Cameron May Ltd., 2005.
59. International Investment Law and Soft Law. Edited by Bjorkland A.K., Reinisch A. Cheltenham: Edward Elgar, 2012.
60. International Investment Law and the Global Financial Architecture. Tams J.C., Schill W.S., Hofmann R. edition. Leiden: Edward Elgar Publishing, 2017.

61. International Investment Law. M.Bungenberg, J.Griebel, S.Hobe, A.Reinisch edition. Baden Baden: Nomos, 2013.
62. International Law at the Times of its Codification, Essays in Honour of Roberto Ago, III, 1987.
63. International Law of State Responsibility for Injuries to Aliens. R.B. Lillich edition. Charlottesville: Virginia University Press, 1983.
64. Investment Arbitration and the Energy Charter Treaty. Edited by Clarisse Ribeiro. New York: JurisNet, LLC, 2006.
65. *Jennings R., Watts A.* Oppenheim's International Law. 9th edition: Volume 1 Peace. Oxford: Oxford University Press, 1992.
66. *Katzarov K.* Theory of Nationalisation. Hague: Martinus Nijhoff, 1964.
67. *Klabbers J.* International Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
68. *Koskenniemi M.* The Gentle Civilizer of Nations. The Rise and Fall of International Law 1870-1960. Hersch Lauterpacht Memorial Lectures. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
69. *Koskenniemi M.* The Structure of International Legal Argument. Reissue with a new Epilogue. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
70. *Laird I.A., Sabahi B., Sourgens F.G., Birch N.J.* International Investment Law and Arbitration: 2011 in Review. Yearbook of International Investment Law and Policy. Oxford: Oxford University Press, 2012.
71. *Leben C.* La liberte normative de L Etat et La question de l'expropriation indirected. Leben C. ed. Le contentieux arbitral transnational relative a l'investissment. Paris, Brussels: Anthemis, 2006.
72. *Lim C.L., Ho J., Paparinskis M.* International Investment Law and Arbitration. Commentary, Awards and Other Materials. Cambridge: Cambridge University Press, 2018.
73. *Lipson C.* Standing Guard, Protecting Foreign Capital in the Nineteenth and Twentieth Centuries. First Edition. Los Angeles: University of California Press, 1985.
74. *Lowenfeld A.F.* International Economic Law. Oxford: Oxford University Press, 2003.
75. *McLachlan C., Shore L., Weiniger M.* International Investment Arbitration: Substantive Principles. Oxford International Arbitration Series. Oxford: Oxford University Press, 2007.
76. *Miles K.* The Origins of International Investment Law. Empire, Environment and the Safeguarding of Capital. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

77. *Moïse Mbengue M., Schacherer S.* Foreign Investment Under the Comprehensive Economic and Trade Agreement (CETA). Studies in European Economic Law and Regulation. Berlin: Springer, 2019.
78. *Muchlinski P., Ortino F., Schreuer C.* Oxford Handbook on International Investment Law. Oxford: Oxford University Press, 2008.
79. *Obama B.* The Audiacity of Hope: Thoughts on Reclaiming the American Dream. Edinburgh: Canongate Press, 2008.
80. *Oppenheim L.* International Law, a Treatise. 3rd edition. Vol. 1. London: Longmans, 1920.
81. *Ottinger R.L.* Renewable Energy in National Legislation: Challenges and Opportunities in Beyond the Carbon Economy: Energy Law in Transition. Donald N.Zillman eds. Boston, 2008.
82. *Paasivirta E.* Participation of States in International Contracts and Arbitral Settlement of Disputes. Helsinki: Finnish Lawyers' Publishing Co., 1990.
83. *Paulsson J., Douglas Z.* Indirect Expropriation in Investment Treaty Arbitration, in Arbitrating Foreign Investment Disputes. N.Horn edition, Kluwer Law International, 2004.
84. *Reinisch A.* Recent Developments in International Investment Law. Paris: Padone, 2009.
85. *Reinisch A.* Standards of Investment Protection. Oxford: Oxford University Press, 2008.
86. *Reisman M., Sloane R.* Indirect Expropriation and its Valuation in the BIT Generation. In: The British Yearbook of International Law. Oxford: Oxford University Press, 2003.
87. Research Handbook in International Economic Law. Edited by Guzman A.T., O.Sykes A.S. Cheltenham: Edward Elgar, 2007.
88. *Ripinsky S., Williams K.* Damages in International Investment Law. London: British Institute of International Comparative Law, 2008.
89. *Roe T., Happold M., Dingemans J.* Settlement of Investment Disputes under the Energy Charter Treaty. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
90. Routledge Handbook of International Law. Edited by David Armstrong. New York: Routledge, 2009.
91. *Sabahi B., Birch N.J.* Comparative Compensation for Expropriation. International Investment Law and Comparative Public Law. Edited by Schill S.W. Oxford: Oxford University Press, 2010.
92. *Sands P.* Lawless World: Making and Breaking Global Rules. New York: Penguin, 2016.
93. *Sasse J.P.* An Economic Analysis of Bilateral Investment Treaties. Hamburg: Springer, 2011.

94. *Schachter O.* International Law in Theory and Practice. London: Martinus Nijhoff, 1991.
95. *Schefer K.N.* International Investment Law. Text, Cases and Materials. Cheltenham: Edward Elgar, 2013.
96. *Schicho L.* State Entities in International Investment Law. Baden-Baden: Nomus, 2012.
97. *Schill S.W.* The Multilateralization of International Investment Law. International Trade and Economic Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
98. *Schwarzenberger G.* Foreign Investments and International Law. New York and Washington: Frederick A. Praeger, 1969.
99. *Seidl-Hohenveldern I.* International Economic Law. 2nd Edition. Dordrecht: Martinus Nijhoff, 1992.
100. *Shaw M.N.* International Law. 6th Edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
101. *Sornarajah M.* The International Law on Foreign Investment. Third Edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
102. *Sornarajah M.* The International Law of Foreign Investment. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
103. *Sornarajah M.* The International Law on Foreign Investment. Second Edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
104. State Responsibility and the Law of Treaties. Marcel Szabo (edition). The Hague: Eleven, 2010.
105. *Subedi S.P.* International Investment Law. Reconciling Policy and Principle. Oxford: Hart Publishing, 2008.
106. Sustainable Development in International Investment Law. Gehring M.W., Cordonnier-Sugger M.C. and Newcombe A. edition. London: Wolters Kluwer Law & Business, 2011.
107. The Energy Charter Treaty: An East-West Gateway for Investment and Trade. Edited by Walde T.W. London, The Hague, Boston: Kluwer Law International, 1996.
108. The Future of the International Legal Order. Edited by Richard A. Falk and Cyril E. Black. New Jersey: Princeton University Press, 1970.
109. The Law of International Responsibility. Crawford J., Pellet A., Olleson S. Edition. Oxford Commentaries on International Law. Oxford: Oxford University Press, 2010.
110. The Legal Protection of Foreign Investment. A Comparative Study. Edited by Wenhua Shan. Oxford: Hart Publishing, 2012.

111. The Oxford Handbook of International Investment Law. Edited by Peter Muchlinski, Federico Ortino, Christoph Schreuer. Oxford: Oxford University Press, 2008.
112. The Valuation of Nationalized Property in International Law. Lillich R.B. edition. Charlottesville: University Press of Virginia, 1987.
113. *Titi A.* The Right to Regulate in International Investment Law. Baden-Baden: Nomus, 2014.
114. *Vandeveldte K.J.* U.S. International Investment Agreements. Oxford: Oxford University Press, 2009.
115. *Vandeveldte K.J.* Bilateral Investment Treaties. History, Policy, and Interpretation. Oxford: Oxford University Press, 2010.
116. *Vattel E.* The Law of Nations, or, Principles of the Law of Nature, Applied to the Conduct and Affairs of Nations and Sovereigns. From the French Sixth American Edition from a New Edition by Joseph Chitty, Esq. Philadelphia: T. & J.W. Johnson, Law Booksellers, Successors to Nicklin & Johnson, 1844.
117. *Viñuales J.E.* Foreign Investment and the Environment in International Law. Cambridge Studies in International and Comparative Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
118. *Wälde T.A.* A Requiem for the New International Economic Order – The Rise and Fall of Paradigms in International Economic Law and Post Mortem with Timeless Significance. Hafner G., Loibl G., Rest A., Sucharipa-Behrmann L., and Zemanek K. Edition. Liber Amicorum Professor Ignaz Siedl-Hohenveldern. New York, 1998.
119. *White G.* Nationalisation of Foreign Property. London: Stevens, 1961.
120. *Worley B.A.* Expropriation in Public International Law. Cambridge: Cambridge University Press, 1959.
121. *Yannaca-Small K.* Arbitration Under International Agreements. A Guide to the Key Issues. Oxford: Oxford University Press, 2010.
122. Yearbook on International Investment Law & Policy 2012 - 2013. Edited by Andrea K.Bjorklund. Oxford: Oxford University Press, 2014.

Periodika

1. *Adede A.* Fresh Look at the Meaning of Denial of Justice under International Law. Vol. XIV Canadian Yearbook of International Law, 1977.
2. *Al-Qurashi Z.A.* Renegotiation of International Petroleum Agreements. Vol. 22(4) Journal of International Arbitration, 2005.

3. *Aldrich G.H.* What Constitutes a Compensable Taking of Property? The Decisions of the Iran-United States Claims Tribunal. Vol. 88 American Journal of International Law, 1994.
4. *AlQurashi Z.A.* Indirect Expropriation in the Field of Petroleum. Vol. 5 Journal of World Investment & Trade, 2004.
5. *Appleton B.* Regulatory Takings: The International Law Perspective. Vol. 11, Issue 1 New York University Environmental Law Journal, 2002.
6. *Aréchaga E.J.* State Responsibility for the Nationalization of Foreign Owned Property. Vol. 11 New York University Journal of International Law, 1978.
7. *Arias H.* The Non-Liability of States for Damages Suffered by Foreigners in the Course of a Riot, an Insurrection or Civil War. Vol. 7, Issue 4 American Journal of International Law, 1913.
8. *Bean V., Beauvais J.* The Global Fifth Amendment? NAFTA's Investment Protection and the Misguided Quest for and International "Regulatory Takings" Doctrine. Vol. 78 New York University Law Review, 2003.
9. *Bernasconi-Osterwalder N., Hoffmann R.T.* The German Nuclear Phase-Out Put to the Test in International Investment Arbitration? Background to the new dispute Vattenfall v. Germany (II). International Institute for Sustainable Development, June 2012.
10. *Borchard E.M.* The Minimum International Standard in the Protection of Aliens. 1939 Vol. 33 ASIL Proceedings.
11. *Brandon M.* An International Investment Code: Current Plans. Vol. 3 Journal of Business Law, 1959.
12. *Brandon M.* Recent Measures to Improve the International Investment Climate. Vol. 9 Journal of Public Law, 1960.
13. *Brandon M.* Survey of Current Approaches to the Problem, in The Encouragement and Protection of Investment in Developing Countries. International & Comparative Law Quarterly Suppl. No. 3, 1962.
14. *Byrne K.A.* Regulatory Expropriation and State Intent. Vol. 38 Canadian Yearbook of International Law, 2000.
15. *Christie G.* What Constitutes a Taking of Property under International Law. Vol. 38 British Yearbook of International Law, 1962.
16. *Conca K.* The United States and international water policy. Vol. 17(3) Journal of Environment and Development, 2008.

17. *Corbella-Valea M.* Indirect Expropriation and Resource Nationalism in Brazil's Mining Industry. Vol. 46:1 University of Miami Inter-American Law Review, 2014.
18. *Corey S.* But Is It Just? Inability for Current Adjudicatory Standards to Provide "Just Compensation" for Creeping Expropriations. Vol. 81 Fordham Law Review, 2013.
19. *Couture T.D.* An Analysis of feed-in Tariff Remuneration Models: Implications for Renewable Energy Investment. Vol. 38, Issue 2 Energy Policy, February 2010.
20. *Cutler J.W.* The Treatment of Foreigners. American Journal of International Law, Vol. 27, 1933.
21. *Dawson F.G., Weston B.H.* Prompt, Adequate and Effective: A Universal Standard of Compensation. Vol. 30 Fordham Law Review, 1962.
22. *Didi H.* I do not Attach Great Significance to it: Taking Note of "the Holocaust" in English Case Law. Vol. 17(4) Social Legal Studies, 2008.
23. *Djajic S., Djundic P.* Creeping expropriation – in search for a more comprehensive approach. Vol. 2 Yearbook on International Arbitration, 2012.
24. *Dolzer R.* Indirect Expropriation of Alien Property. ICSID Review, Foreign Investment Law Journal, 1986.
25. *Dolzer R.* Indirect Expropriations: New Developments? Article of the Colloquium on Regulatory Expropriation organised by the New York University, April 2002, Vol. 11 Environmental Law Journal.
26. Draft Convention on Investments Abroad (The "Abs-Shawcross Draft Convention"), Journal of Public Law, Vol. 1, Spring 1960.
27. *Dubava I.* "Yukos" lietās lielākās atlīdzības gan ECT, gan arbitrāžas tribunālā. Jurista Vārds, 2014. 19. augusts, nr. 32 (834).
28. *Dubava I.* ES tiesību loma strīdos par ieguldītāju aizsardzību, kas balstās uz līgumiem starp ES dalībvalstīm. Jurista Vārds, 2013. 22. janvāris, nr. 3 (754).
29. *Dubava I.* ES un dalībvalstu kompetences robežu precizēšana, slēdzot brīvās tirdzniecības līgumus. Jurista Vārds, 2014. 11. novembris, nr. 44/45 (846/847).
30. *Dubava I.* Jaunumi regulējumā par ES dalībvalstu divpusējo ieguldījumu nolīgumiem ar trešām valstīm. Jurista Vārds, 2013. 15. janvāris, nr. 2 (753).
31. *Dubava I.* Kāds būs Eiropas Savienības un ASV tirdzniecības un investīciju līgums. Jurista Vārds, 2014. 30. septembris, nr. 38 (840).
32. *Fachiri A.P.* Expropriation and International Law. Vol. 6 British Yearbook of International Law (p. 159 – 171), 1925.

33. *Fatouros A.A.* An International Code to Protect Private Investment. Vol. 14 University of Toronto Law Journal, 1961.
34. *Fawcett J.E.S.* Some Foreign Effects of Nationalization of Property. Vol. 27 British Yearbook of International Law, 1950.
35. *Fitzmaurice M.A.* The human right to water. Vol. 18 Fordham Environmental Law Review, 2006-7.
36. *Fortier L.Y., Drymer S.L.* Indirect Expropriation and the Law of International Investment: I Know It When I See It. Vol. 19 ICSID Review, 2005.
37. *Fortier L.Y., Drymer S.L.* Indirect Expropriation in the Law of International Investment: I Know When I See It, or Caveat Investor. Vol. 13 Asia Pacific Law Review, 2005.
38. *Francioni F.* Compensation for Nationalisation of Foreign Property: The Borderland Between Law and Equity. Vol. 24, No. 2 The International and Comparative Law Quarterly, April 1975.
39. *García-Amador F.W.* States Responsibility in case of Stabilization Clauses. Vol. 2 Florida State University Journal of Transnational Law & Policy, 1993.
40. *Gazzini T.* Drawing the Line between Non-compensable Regulatory Powers and Indirect Expropriation of Foreign Investment – An Economic Analysis of Law Perspective. Manchester Journal of International Economic Law Vol. 7, Issue 3, 2010.
41. *Glos G.E.* Legal Effect of Foreign Expropriation. Vol. 3, No. 2 Houston Law Review, 1965.
42. *Goldblat J.* The Thorny Road to a Nuclear Test Ban. Vol. 24(4) Security Dialogue, 1995.
43. *Gudgeon K.S.* United States Bilateral Investment Treaties: Comments on Their Origin, Purposes, and General Treatment Standards. Vol. 4 International Tax & Business Law, 1986.
44. Harvard Law School, Research in International Law of Responsibility of States for Damage Done in Their Territory to the Persons or Property of Foreigners (1929 Draft Convention), Vol. 23 American Journal of International Law, 1929.
45. *Heckels C.* Protecting Regulatory Autonomy through Greater Precision in Investment Treaties: The TPP, CETA, and TTIP. Journal of International Economic Law, Vol. 19, Issue 1, 2016.
46. *Higgins R.* The Taking of Property by the State: Recent Developments in International Law. Vol. 176 Collected Courses of the Hague Academy of International Law, 1982.
47. *Hober K.* Investment Arbitration in Eastern Europe: Recent cases of Expropriation. Vol. 14 The American Review of International Arbitration, 2003.

48. *Hober K.* The Energy Charter Treaty – Awards Rendered. Vol. 1, No. 1 *Dispute Resolution International*, June 2007.
49. *Isakoff P.D.* Defining the Scope of Indirect Expropriation for International Investments. Vol. 3, Issue 2 *Global Business Law Review*, 2013.
50. *Jennings R.Y.* States Contracts in International Law. Vol. 37 *British Yearbook of International Law*, 1961.
51. *Jha S.* Expropriation: A Crisis in International Law. Vol. 13 *Student Advocate*, 2001.
52. *Jorgensen N.* A Reappraisal of Punitive Damages in International Law. Vol. 68, Issue 1 *British Yearbook of International Law*, 1997.
53. *Joyner D.* Nuclear Power Plans Financing Post-Fukushima, and International Investment Law. *Journal of World Energy Law & Business*, Issue 4, 2013.
54. *Kissam L., Leach E.K.* Sovereign Expropriation of Property and Abrogation of Concession Contracts. Vol. 28 *Fordham Law Review*, 1959 - 1960.
55. *Knahr C.* Indirect Expropriation in Recent Investment Arbitration. *Australian Review of International and European Law*, Netherlands: Koninklijke Brill NV, 2010.
56. *Konoplyanik A., Walde T.* Energy Charter Treaty and its Role in International Energy. Vol. 24, No. 4 *Journal of Energy & Natural Resources Law*, 2006.
57. *Kriebaum U.* Nationality and the Protection of Property under the European Convention on Human Rights. Vol. 6(1) *Transnational Dispute Management*, March 2009.
58. *Kriebaum U.* Partial Expropriation. Vol. 8, Issue 1 *The Journal of World Investment & Trade*, February 2007.
59. *Lowe V.* Recognition or Expropriation. Vol. 3 *Transnational Dispute Management*, 2004.
60. *Luki B.N., Abubakar N.J.* Dispute Settlement in the Oil and Gas Industry: Why is International Arbitration Important? Vol. 6(4) *Journal of Energy Technologies and Policy*, 2016.
61. *Maniruzzaman A.F.* State Contracts with Aliens – The Question of Unilateral Change by the State in Contemporary International Law. Vol. 9 No. 4 *Journal of International Arbitration*, 1992.
62. *Marlles J.R.* Public Purpose, Private Losses: Regulatory Expropriation and Environmental Regulation in International Investment Law. Vol. 16:2 *Journal of Transnational Law & Policy*, 2007.
63. *Mazzano P.* Force Majeure, Impossibility, Frustration & the Like: Excuses for Non-Performance; the Historical Origins and Development of an Autonomous Commercial Norm in the CISG. *Nordic Journal of Commercial Law*, 2011, No. 2, 2011.

64. *Meimers I.* Kompensācijas apmēra noteikšana pakāpeniskās ekspropriācijas gadījumos. *Jurista Vārds*, 2017. 20. jūnijs, nr. 26 (980).
65. *Meimers I.* Pakāpeniskā ekspropriācija ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības tiesībās. *Jurista Vārds*, 2017. 3. janvāris, nr. 1 (955).
66. *Merrill T.W.* Incomplete Compensation for Takings. Vol. 11 *N.Y.U. Environmental Law Journal*, 2002.
67. *Metzger S.D.* Multilateral Conventions for the Protection Private Foreign Investment. Vol. 9 *Journal of Public Law*, 1960.
68. *Miller A.S.* Protection of Private Foreign Investment by Multilateral Convention. Vol. 53 *American Journal of International Law*, 1959.
69. *Miniruzzaman A.F.M.* Expropriation of Alien Property and the Principle of Non-Discrimination in International Law of Foreign Investment: An overview. Vol. 8 *Journal of Transnational Law and Policy*, 1998.
70. *Nathanson R.A.* The Revocation of Clean-Energy Investment Economic-Support Systems as Indirect Expropriation Post-Nykomb: A Spanish Case Analysis. Vol. 98 *Iowa Law Review*, 2013.
71. *Newcombe A.P.* Regulatory Expropriation, Investment Protection and International Law: When Is Government Regulation Expropriatory and When Should Compensation Be Paid? Master of Law, University of Toronto, 1999.
72. *Niebruegge A.M.* Provisional Application of the Energy Charter Treaty: The Yukos Arbitration and the Future Place of Provisional Application in International Law. Vol. 8 Issue 1 *Chicago Journal of International Law*, 2007.
73. *Nouvel Y.* Les mesures équivalant à une expropriation dans la pratique récente des tribunaux arbitraux. Vol. 106 *Revue Générale de Droit International Public*, 2002.
74. *Olynyk S.* A Balanced Approach to Distinguishing between Legitimate Regulation and Indirect Expropriation in Investor-State Arbitration. Vol. 15 *International Trade & Business Law Review*, 2013.
75. *Paddeu F.I.* A Genealogy of Force Majeure in International Law. Vol. 82, Issue 1 *British Yearbook of International Law*, 2012.
76. *Paparinskis M.* Circumstances Precluding Wrongfulness in International Investment Law. *ICSID Review – Foreign Investment Law Journal*, Vol. 31, Issue 2, Spring 2016.
77. *Parry C.* Some Considerations upon the Protection of the Individuals in International Law. Vol. 90 *Hague Academy of International Law*, 1956.

78. *Pellonpää M., Fitzmaurice M.* Taking of Property in the Practice of the Iran-United States Claims Tribunal. Volume 19 Netherlands Yearbook of International Law, December 1988.
79. *Perry S.* Dow Wins US\$2 Billion Over Cancelled Kuwaiti Venture. Global Arbitration Review, 24 May 2012.
80. *Peters P.* Recent Developments in Expropriation Clauses of Asian Investment Treaties. Vol. 5 Asian Yearbook of International Law, 1995.
81. *Piran H.* Indirect Expropriation in the Case Law of the Iran-United States Tribunal. Finnish Yearbook of International Law, 1995.
82. *Pupolizio I.* The Right to an Unchainging World – Indirect Expropriation in International Investment Agreements and State Sovereignty. Vol. 10 Vienna Journal on International Law Constitutional Law, 2/2016.
83. *Ragwitz M.* Intelligent Energy EUR., Final Report, Oppress: Assessment and Optimisation of Renewable Energy Support Schemes in the European Electricity Market 178 (2007).
84. *Reeves W.H.* Expropriation, Confiscation, Nationalization – What One Can Do about them. Vol. 24 Business Law, 1969.
85. *Reisman W.M., Sloane R.D.* Indirect Expropriation and its Valuation in the BIT Generation. Vol. 74 The British Yearbook of International Law, 130/31, 2003.
86. *Reisman W.M., Sloane R.D.* Indirect Expropriation and its Valuation in the BIT Generation. British Yearbook of International Law, Vol. 75, 2004.
87. Restatement of the Law Third: The Foreign Relations Law of the United States. Vols. 1 and 2. St.Paul, MN: American Law Institute Publishers, 1987, Vol. 1.
88. *Root E.* The Basis of Protection of Citizens Residing Abroad. 1910 Vol. 4 AJIL.
89. *Rossnagel A., Hentschel A.* The Legalities of a Nuclear Shutdown. Bulletin of the Atomic Scientists, 68:55, 2012.
90. *Reed L., Martinez L.* The Energy Charter: An Overview. Vol. 14:2 ILSA Journal of International & Comparative Law, 2008.
91. *Sacerdoti G.* Bilateral Treaties and Multilateral Instruments on Investment Protection. Vol. 269 Collected Courses of Hague Academy of International Law, 1997.
92. *Schreiber W.* Realising the right to water in international investment law: An interdisciplinary approach to BIT obligations. Vol. 48 Natural Resources Journal, 2008.
93. *Schreuer C.* Non-Pecuniary Remedies in ICSID Arbitration. Vol. 20, Issue 4 Arbitration International, 1 December 2004.

94. *Schreuer C.H.* State Immunity: Some Recent Developments. Vol. 39, No. 1 The American Journal of Comparative Law, Winter, 1991.
95. *Schwarzenberger G.* The Standard of Civilization in International Law. 1955 VII Current Legal Problems.
96. *Shirlow E.* Deference and Indirect Expropriation Analysis in International Investment Law: Observations on Current Approaches and Frameworks for Future Analysis. Vol. 29, Issue 3 ICSID Review – Foreign Investment Law Journal, Fall 2014.
97. *Sinclair C.A.* The Origins of the Umbrella Clause in the International Law of Investment Protections. Vol. 20, Issue 4 Arbitration International, 2004.
98. *Snodgrass E.* Protecting Investors' Legitimate Expectations: Recognizing and Delimiting a General Principle. Vol. 21(1) ICSID Review, 2006.
99. *Sohn L.B., Baxter B.B.* Draft Convention on International Responsibility of States for Injuries to Aliens. Vol. 55, Issue 3 American Journal of International Law, July 1961.
100. *Srishiti J.* Expropriation: A Crisis in International Law. Vol. 13 Student Advoc., 2001.
101. *Stanivuković M.* State-Investor Disputes Connected to Foreign Investments in the Nuclear Energy Sector: A Review of the Two Case Arising under the Energy Charter Treaty. Zbornik radova Pravnog fakulteta, Novi Sad. 45, 2011.
102. *Stanley J.* Keeping the Big Brother out of our Backyard: Regulatory Takings as Defined in International Law and Compared to American Fifth Amendment Jurisprudence. Vol. 15/1 Emory International Law Review, 2001.
103. *Steinert A.T.* If the BIT Fits: The Proposed Bilateral Investment Treaty Between the United States and the People's Republic of China. Vol. 2 Journal of Chinese Law, 1988.
104. *Studāne A.* Valsts publiskās intereses Eiropas Savienības ieguldījumu līgumos. Jurista Vārds, 2016. 6. septembris, nr. 36 (939).
105. The Energy Charter Treaty and Related Documents: A Legal Framework for International Energy Cooperation. Brussels: Energy Charter Secretariat, 2004.
106. *Vattel E.* Le droit des gens ou les principes de la loi naturelle (vol. I, 1758), 309, translated and cited in *Doulgas Z.* The Hybrid Foundations of Investment Treaty Arbitration. Vol. 74 British Yearbook of International Law (p. 151), 2003.
107. *Verburg C., Waverijn J.* Liberalizing the Global Supply Chain of Renewable Energy Technology: The Role of International Investment Law in Facilitating Flows of Foreign Direct Investment and Trade. Brill Open Law No. 2, 2019.

108. *Verhoosel G.* Foreign Direct Investment and Legal Constraints on Domestic Environmental Policies: Striking a Reasonable Balance between Stability and Change. Vol. 29 Issue 4 Law and Policy in International Business, 1998.
109. *Waelde T., Kolo A.* Environmental Regulation, Investment Protection and “Regulatory Taking” in International Law. Vol. 50, Issue 4 International & Comparative Law Quarterly, October 2001.
110. *Wagner J.M.* International Investment, Expropriation and Environmental Protection. Vol. 29 Golden Gate University Law Review, 1999.
111. *Wälde T., Sabahi B.* Compensation, Damages and Valuation in International Investment Law. Transnational Dispute Management, 2007.
112. *Wälde T.W.* International Energy Investment. Vol. 17 Energy Law Journal, 1996.
113. *Wälde T.W., Hober K.* The First Energy Charter Treaty Arbitral Award. Vol. 22, Issue 2 Journal of International Arbitration, 2005.
114. *Weston B.* “Constructive Takings” under International Law: A Modest Foray into the Problem of “Creeping Expropriation”. Vol. 16/1 Virginia Journal of International Law, pp. 103 - 175, 1975.
115. *White R.* Expropriation of the Libyan Oil Concessions: Two Conflicting International Arbitrations. Vol. 30, No. 1 The International and Comparative Law Quarterly, January 1981.
116. *Wooldrige F., Sharma V.* The Expropriation of the Property of the Ugandan Asians. Vol. 14 Indian Journal of International Law, 1974.
117. *Zacher G.* The Guide to Energy Arbitration. Vol. 37 Energy Journal of Law, 2016.
118. *Zhu Y.* Do Clarified Indirect Expropriation Clauses in International Investment Treaties Preserve Environmental Regulatory Space? Harvard International Law Journal, Vol. 60, Number 2, Summer 2019.
119. *Zrilič J.* Armed Conflict as Force Majeure in International Investment Law. Manchester Journal of International Economic Law, Volume 16, Issue 1, 2019.

NORMATĪVIE AKTI

Starptautiskie tiesību akti

1. 1907 Convention for the Pacific Settlement of International Disputes, 32 Stat. 1779, Treaty Series 392.

2. Treaty of Friendship, Commerce and Consular Rights, United States-Estonia, December 23, 1925, 44 Stat. 2379, Treaty Series No. 736.
3. Treaty of Friendship, Commerce and Consular Rights, United States-El Salvador, February 22, 1926, Vol. 46 Stat. 2817, Treaty Series No. 827.
4. Treaty of Friendship, Commerce and Consular Rights, United States-Norway, June 5, 1927, 47 Stat. 2135, Treaty Series No. 852.
5. Treaty of Friendship, Commerce and Consular Rights, United States-Austria, June 19, 1928, 47 Stat. 1876, Treaty Series No. 838.
6. Treaty of Friendship, Commerce and Consular Rights, United States-Germany, December 8, 1928, League of Nations Treaty Series, vol. 52, pp. 134 – 170.
7. 1933 Convention on the Rights and Duties of States (Montevideo Convention), text in (1976) 70 AJIL 445.
8. Treaty of Friendship, Commerce and Consular Rights, United States-Finland, February 13, 1934, 49 Stat. 2659, Treaty Series No. 868.
9. Treaty of Friendship, Commerce and Navigation Between the United States of America and the Republic of China of 4 November 1946, 63 Stat. 1299, Treaties and Other International Acts Series No. 1871 (1946).
10. Treaty of Friendship, Commerce and Navigation between the United States of America and the Italian Republic, 63 Stat. 2255, Treaties and Other International Acts Series 1965 (1948).
11. Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War of 12 August 1949, 75 UNTS 135.
12. Protocol 1 to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedom of 20 March 1952, Art. 1, ETS No. 9. Cilvēkta tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija: starptautisks dokuments daudzpusējs. Latvijas Vēstnesis, 1997. 13. jūnijs, nr. 143/144.
13. A Treaty of Friendship, Commerce and Navigation between the United States of America and Japan, together with a Protocol Relating thereto, signed at Tokyo on April 2, 1953, 1953. 4 UST 2063, TIAS No. 2864 (1953).
14. Treaty of Friendship, Commerce and Navigation between the United States of America and Israel, 1954. 5 UST 550, TIAS No. 551 (1951).
15. Treaty of Amity, Economic Relations, and Consular Rights, US-Iran, Aug. 15, 1955, 284 UNTS 93.

16. Treaty of Friendship, Commerce and Navigation between the Kingdom of the Netherlands and the United States of America, 27 March 1956. Pieejams: <https://verdragenbank.overheid.nl/en/Treaty/Details/008392.html> [aplūkots 2020. gada 1. jūnijā].
17. Statute of the International Atomic Energy Agency, 26 October 1956, 276 U.N.T.S. 3; Statūti Starptautiskā atomenerģijas aģentūra: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 2003. 28. februāris, nr. 33.
18. 1959 Treaty between the Federal Republic of Germany and Pakistan for the Promotion and Protection of Investments, 1963 UNTS 6575.
19. Pakistan-United States Treaty of Friendship, Commerce, and Protocol, 12 November 1959, 12 U.S.T. 110, 114, T.I.A.S. No. 4683.
20. Treaty between the Federal Republic of Germany and Pakistan for the Promotion and Protection of Investments, 25 November 1959, 1963 UNTS 6575.
21. Agreement Between the Federal Republic of Germany and the Federation of Malaya Concerning the Promotion and Reciprocal Protection of Investment of 22 December 1960. Pieejams: <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/1365/download> [aplūkots 2020. gada 13. augustā].
22. Paris Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy of 29 July 1960, as amended by the Additional Protocol of 28 January 1964, and by the Protocol of 16 November 1982.
23. Switzerland-Niger BIT of 17 November 1962. Pieejams: <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaties/bilateral-investment-treaties/2680/niger---switzerland-bit-1962-> [aplūkots 2020. gada 13. augustā].
24. United Nations, Vienna Convention on Consular Relations, 24 April 1963, 596 UNTS 261; Vīnes Konvencijas par konsulārajiem sakariem: starptautisks dokuments daudzpusējs. Latvijas Vēstnesis, 2003. 16.jūlijs, nr. 105 (2870).
25. Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage date May 21, 1963, IAEA INFCIRC/500.
26. 1965 Convention on the Settlement of Investment Disputes Between States and Nationals of Other States, Vol. 575 UNTS, p. 159; Konvencija par ieguldījumu strīdu izšķiršanu starp valstīm un citu valstu pilsoņiem: starptautisks dokuments daudzpusējs. Latvijas Vēstnesis, 1997. 8. jūlijs, nr. 175/177 (890/892).

27. Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and use of Outer Space, Including the Moon and Other Celestial Bodies of 27 January 1967, 610 U.N.T.S. 205.
28. International Convention for the Unification of Certain Rules to Bills of Lading, as Amended by the Brussels Protocols of 1968 and 1979 (Hague-Visby Rules), Vol. 32, Issue S3 American Journal of International Law, pp. 121 -137.
29. Agreement between the Government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the Government of the Arab Republic of Egypt for the Promotion and Protection of Investment, London, 11 June 1975, Treaty Series No. 97 (1976). Pieejams: <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/1122/download> [aplūkots 2020. gada 13. augustā].
30. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women of 18 December 1979, 1249 UNTS 13.
31. Agreement for Promotion, Protection and Guarantee of Investments Among Members of the Organisation of the Islamic Conference. General Secretariat of The Organisation of The Islamic Conference (1981). Pieejams: <http://ww1.oic-oci.org/english/convention/Agreement%20for%20Invest%20in%20OIC%20%20En.pdf> [aplūkots 2020. gada 7. jūnijā].
32. The Convention on Early Notification of a Nuclear Damage of 26 September 1986, 1457 U.N.T.S. 133 (No. 24643).
33. Agreement between the Government of the People's Republic of China and the Government of Australia on the Reciprocal Encouragement and Protection of Investments, 11 July 1988, UNTS 26169.
34. Joint Protocol Relating to the Application of the Vienna Convention and the Paris Convention of 21 September 1988, INFCIRC/402.
35. Convention on the Rights of the Child of 20 November 1989, 1577 UNTS 3.
36. Treaty Between the United States of America and the Republic of Tunisia Concerning the Reciprocal Encouragement and Protection of Investment, 15 May 1990. Pieejams: https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/treaties/en/tn-us/trt_tn_us.pdf [aplūkots 2020. gada 8. jūnijā].
37. Agreement Between the Government of the United Arab Emirates and the Government of Malaysia for the Promotion and Protection of Investments of 11 October 1991. Pieejams: <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/1971/download> [aplūkots 2020. gada 20. decembrī].

38. Treaty between United States of America and the Argentine Republic Concerning the Reciprocal Encouragement and Protection of Investment, 14 November 1991, 31 ILM 128 (1992). Pieejams: http://www.unctad.org/sections/dite/ia/docs/bits/argentina_us.pdf [aplūkots 2019. gada 23. februārī].
39. Agreement between the Union of Soviet Republics and Spain concerning the Promotion and Reciprocal Protection of Investments (entered into force 28 November 1991).
40. North American Free Trade Agreement, Dec. 17, 1992, 32 I.L.M. 289 (codified at 19 U.S.C., paras. 3301 - 3473 (2006)).
41. Līgums starp Latvijas Republiku un Vācijas Federatīvo Republiku par ieguldījumu veicināšanu un to abpusēju aizsardzību, 1993. gada 20. aprīlis. Augstākā Padome, 1993. 18. maijs.
42. 17 December 1994 The Energy Charter Treaty, 2080 UNTS 100.
43. Latvijas Republikas valdības un Izraēlas Valsts valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpējo aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 1994. 10. marts, nr. 30 (161).
44. The Convention on Nuclear Safety, 20 September 1994, 1963 U.N.T.S. 293; Konvencija par kodoldrošību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 22. janvāris 2003, nr. 11.
45. Statute of International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Genocide and Other Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of Rwanda and Rwandan Citizens Responsible for Genocide and Other Such Violations Committed in the Territory of Neighbouring States, 31 December 1994.
46. Energy Charter Protocol on Energy Efficiency and Related Environment Aspects, 2080 UNTS 95 / 34 ILM 360 (1995).
47. Latvijas Republikas Valdības un Amerikas Savienoto Valstu Valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību. Latvijas Vēstnesis, 18. janvāris 1995, nr. 8 (291).
48. Līgums starp Latvijas Republikas valdību un Lielbritānijas un Ziemeļīrijas Apvienotās Karalistes valdību par ieguldījumu veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 1995. 7. februāris, nr. 19 (302).
49. Līgums starp Latvijas Republikas valdību un Nīderlandes Karalistes valdību par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 1995. 7. februāris, nr. 19 (302).

50. Latvijas Republikas valdības un Čehijas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 1995. 9. marts, nr. 37 (320).
51. Latvijas Republikas valdības un Grieķijas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 1995. 29. septembris, nr. 149 (432).
52. Līgums starp Latvijas Republiku un Austrijas Republiku par ieguldījumu veicināšanu un to aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 1995. 6. oktobris, nr. 154 (437).
53. Latvijas Republikas un Spānijas Karalistes līgums par ieguldījumu savstarpēju veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 5. janvāris 1996, nr. 2.
54. Latvijas Republikas un Portugāles Republikas līgums par ieguldījumu savstarpēju veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 26. janvāris 1996, nr. 14.
55. Latvijas Republikas valdības un Vjetnamas Sociālistiskās Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 16. februāris 1996, nr. 30 (515).
56. Latvijas Republikas valdības un Igaunijas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 1996. 15. maijs, nr. 84 (569).
57. Latvijas Republikas valdības un Lietuvas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 1996. 15. maijs, nr. 84 (569).
58. Beļģijas-Luksemburgas Ekonomiskās savienības un Latvijas Republikas līgums par ieguldījumu savstarpēju veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 14. jūnijs 1996, nr. 103 (588).
59. Latvijas Republikas Valdības un Uzbekistānas Republikas Valdības Līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 1996. 3. septembris, nr. 147 (632).
60. Latvijas Republikas valdības un Korejas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 24. decembris 1996, nr. 226/227.
61. Chinese Model BIT 1997, Agreement between The Government of the People's Republic of China and the Government of [...] on the Promotion and Protection of Investments.

62. The Joint Convention on the Safety of Spent Fuel and Radioactive Waste Management, 5 September 1997, 2153 U.N.T.S. 293; Kopējās lietotās kodoldegvielas un radioaktīvo atkritumu drošas pārvaldības konvencija: starptautisks dokuments daudzpusējs. Latvijas Vēstnesis, 11. februāris 2003, nr. 22.
63. Latvijas Republikas valdības un Ēģiptes Arābu Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 26. jūnijs 1997, nr. 152/154.
64. Latvijas Republikas un Turcijas Republikas līgums par ieguldījumu savstarpēju veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 9. oktobris 1997, nr. 260/262.
65. Latvijas Republikas valdības un Ukrainas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 15. oktobris 1997, nr. 268/269.
66. Latvijas Republikas valdības un Slovākijas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 20. jūnijs 1998, nr. 184/185.
67. Rome Statute of the International Criminal Court, 17 July 1998, ISBN No. 92-9227-227-6; Romas Starptautiskās krimināltiesas statūti: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 2002. 28.jūnijs, nr. 97 (2672).
68. Latvijas Republikas valdības un Baltkrievijas Republikas valdības vienošanās par ieguldījumu veicināšanu un aizsardzību: starptautisks divpusējs dokuments. Latvijas Vēstnesis. 1998. 2. jūlijs, nr. 194/195.
69. Latvijas Republikas valdības un Singapūras Republikas valdības līgums par ieguldījumu savstarpēju veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 11. februāris 1999, nr. 40.
70. Latvijas Republikas un Ungārijas Republikas līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 5. oktobris 1999, nr. 325/327.
71. Latvijas Republikas valdības un Moldovas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 1999. 16. novembris. nr. 378/380 (1838/1840).
72. Agreement between the Government of the Italian Republic and the Government of the United Mexican States for the Promotion and Mutual Protection of Investments of 24 November

1999. Pieejams: <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/1696/download> [aplūkots 2020. gada 7. jūnijā].
73. Līgums starp Latvijas Republikas valdību un Dānijas Karalistes valdību par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 2000. 28. decembris, nr. 470/472 (2381/2383).
 74. Latvijas Republikas valdības un Rumānijas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 2002. 20. marts, nr. 44 (2619).
 75. Latvijas Republikas valdības un Horvātijas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 5. jūlijs 2002, nr. 101.
 76. Agreement between the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and Bosnia and Herzegovina for the Promotion and Protection of Investments, 2 October 2002, Treaty Series No. 37 (2003).
 77. Latvijas Republikas valdības un Kuveitas Valsts valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 2003. 12. februāris, nr. 23 (2788).
 78. Annex B.13(1) Agreement between Canada and [...] for the Promotion and Protection of Investments – Foreign Investment Promotion and Protection Agreements (FIPA), 2004.
 79. Latvijas Republikas valdības un Bulgārijas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpējo aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 1. maijs 2004, nr. 69.
 80. Latvijas Republikas valdības un Ķīnas Tautas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 2004. 13. oktobris, nr. 162 (3110).
 81. United Kingdom Model BIT 2005, Draft Agreement between the Government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the Government of [Country] for the Promotion and Protection of Investments.
 82. Latvijas Republikas valdības un Kazahstānas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 20. oktobris 2005, nr. 167.
 83. Treaty between the United States of America and the Oriental Republic of Uruguay Concerning the Encouragement and Reciprocal Protection of Investment of 4 November

2005. Pieejams: <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/2380/download> [aplūkots 2020. gada 4. oktobrī].
84. Latvijas Republikas valdības un Armēnijas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 29. decembris 2005, nr. 209.
85. Latvijas Republikas valdības un Azerbaidžānas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 29. decembris 2005, nr. 209.
86. Latvijas Republikas valdības un Gruzijas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 29. decembris 2005, nr. 209.
87. European Union, Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union, 13 December 2007, 2008/C 115/01.
88. German Model Treaty concerning the Encouragement and Reciprocal Protection of Investments – 2008. Pieejams: <http://www.italaw.com/sites/default/files/archive/ita1025.pdf> [aplūkots 2019. gada 23. februārī].
89. Latvijas Republikas valdības un Kirgizstānas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments divpusējs. Latvijas Vēstnesis, 23. decembris 2008, nr. 200.
90. Latvijas Republikas Valdības un Indijas Republikas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 2010. 27. oktobris, nr. 170 (4362).
91. Agreement Between the Government of the Republic of India and the Government of the Republic of Lithuania for the Promotion and Protection of Investments of 31 March 2011. Pieejams: <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/1574/download> [aplūkots 2020. gada 7. novembrī].
92. Latvijas Republikas valdības un Kanādas valdības līgums par ieguldījumu veicināšanu un aizsardzību: starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 2011. 1. decembris, nr. 189 (4587).
93. 2012 U.S. Model Bilateral Investment Treaty. Pieejams: <https://ustr.gov/sites/default/files/BIT%20text%20for%20ACIEP%20Meeting.pdf> [aplūkots 2019. gada 23. februārī].

94. Consolidated version of the Treaty establishing the European Atomic Energy Community, OV C 327, 26.10.2012., 1./107. lpp; Konsolidēts Eiropas Atomenerģijas kopienas dibināšanas līgums, 2012/C, 327/01.
95. Agreement Between the Government of the People's Republic of China and the Government of the United Republic of Tanzania Concerning the Promotion and Reciprocal Protection of Investments of 24 March 2013. Pieejams: <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/5488/download> [aplūkots 2020. gada 7. novembrī].
96. Agreement Between the Government of Canada and the Government of the Hong Kong Special Administrative Region of the People's Republic of China for the Promotion and Protection of Investment of 10 February 2016. Pieejams: <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/5094/download> [aplūkots 2020. gada 7. novembrī].
97. Agreement for the Promotion and Protection of Investment Between the Government of the Republic of Austria and the Government of the Kyrgyz Republic of 22 April 2016. Pieejams: <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/5500/download> [aplūkots 2020. gada 7. novembrī].
98. Agreement between the Federative Republic of Brazil and the Federal Democratic Republic of Ethiopia on Investment Cooperation and Facilitation of 11 April 2018. Pieejams: <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/5717/download> [aplūkots 2020. gada 4. oktobrī].
99. Agreement Between the Government of Canada and the Government of the Republic of Moldova for the Promotion and Protection of Investments of 12 June 2018. Pieejams: <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/5806/download> [aplūkots 2020. gada 7. novembrī].

Latvijas normatīvie akti

1. Latvijas Republikas Satversme: likums. Latvijas Vēstnesis, 1922. 15. Februāris, Latvijas Vēstnesis, nr. 43.
2. 1995. gada 1. novembra Ministru kabineta rīkojums nr. 619 par pievienošanos 1994. gada Konvencijai par kodoldrošību: rīkojums. Latvijas Vēstnesis, 8. novembris 1995, nr. 173.
3. Enerģētikas likums: LV likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 22. septembris, nr. 273/275 (1334/1336).
4. Konkurences likums: LV likums. Latvijas Vēstnesis, 2001. 23. oktobris, nr. 151.

5. Negodīgas komercprakses aizlieguma likums: LV likums. Latvijas Vēstnesis, 2007. 12. decembris, nr. 199.
6. Sabiedrības vajadzībās nepieciešamā īpašuma atsavināšanas likums: LV likums. Latvijas Vēstnesis, 2010. 3. novembris, nr. 174.

Ārvalstu normatīvie akti

1. The Thirteenth Amendment to the Atomic Energy Act (13. AtGÄanG v. 31.07.2011, BGBl I S. 1704 (No. 43)).
2. Federal Law No. 57-FZ of 5 May 2008 (On Procedures for Foreign Investment in Companies of Strategic Importance for National Defences and Security).

JURIDISKĀS PRAKSES MATERIĀLI

Tiesu prakse (nolēmumi)

Pastāvīgās Starptautiskās tiesas nolēmumi

1. The Mavrommatis Palestine Concession (Greece v. U.K.), 1924 P.C.I.J. (Ser. B) No. 3.
2. German Interests in Polish Upper Silesia and the Factory of Chorzow (Germany v. Poland), 1926 P.C.I.J. (Series A), No. 7.
3. Case Concerning the Factory of Chorzow (Germany v. Poland), PCIJ Judgment, Claim for Indemnity (Merits), Judgment of 13 September 1928, PCIJ, Series A (1928), No. 17.
4. The Certain Interests in Polish Upper Silesia (Germany v. Poland) (1928), Merits, P.C.I.J., Series A, No. 17.
5. Brazilian Loans (France v. Brazil) [1929] PCIJ Ser A No. 21.
6. Serbian Loans (France v. Serb-Croat-Slovene) [1929] PCIJ Ser A No. 20.
7. The Oscar Chinn Case (Britain v. Belgium). [1934], P.C.I.J. (Series A/B), No. 63, Judgment, 12 December 1934.
8. Phosphates in Morocco, Judgment, 1938, P.C.I.J., Series A/B, No. 74, p. 10.
9. Societe Commerciale de Belgique (Socobelge) [1939] PCIJ Rep Series A/B No. 78.

ANO ST nolēmumi

1. Corfu Channel case, Judgment of April 9th, 1949: I.C.J. Reports 1949, p. 4.

2. Corfu Channel case, Judgment of April 9th 1949: I.C.J. Reports 1949, p. 4, dissenting opinion of Judge Winiarski.
3. Reparation for injuries suffered in the service of the United Nations, Advisory Opinion: I.C.J. Reports 1949, p. 174.
4. Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited, Judgment, I.C.J. Reports 1970, p. 3.
5. Nuclear Tests (Australia v. France), Interim Protection, Order of 22 June 1973, I.C.J. Reports 1973, p. 99.
6. Nuclear Tests (Australia v. France), Judgment, I.C.J. Reports 1974, p. 253.
7. United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran, Judgment, I.C.J. Reports 1980, p. 3.
8. Dissenting opinion of Judge Schwebel in Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgment, I.C.J. Reports 1986, p. 14.
9. Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgment, I.C.J. Reports 1986, p. 14.
10. Elettronica Sicula S.p.A. (ELSI), Judgment, I.C.J. Reports 1989, p. 15.
11. Certain Phosphate Lands in Nauru (Nauru v. Australia), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 1992, p. 240.
12. Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1996, p. 226.
13. Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), Judgment, I.C.J. Reports 1997, p. 7.
14. Difference Relating to Immunity from Legal Process of a Special Rapporteur of the Commission on Human Rights, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1999, p. 62.
15. LaGrand (Germany v. United States of America), Judgment, I.C.J. Reports 2001, p. 446.
16. Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 2004, p. 136.
17. Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Judgment, I.C.J. Reports 2005, p. 168.
18. Ahmadou Sadio Diallo (Republic of Guinea v. Democratic Republic of the Congo), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2007.
19. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007, p. 43.

20. Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay), Judgment, I.C.J. Reports 2010, p. 14.
21. Ahmadou Sadio Diallo (Republic of Guinea v. Democratic Republic of the Congo), Compensation, Judgment, I.C.J. Reports 2012, p. 324, Declaration of Judge Greenwood.

Eiropas Cilvēktiesību tiesas nolēmumi

1. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1971. gada 18. jūnija spriedums lietā: 2832/66, 2835/66, 2899/66 *De Wilde, Ooms et Versyp v. Belgium*.
2. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1979. gada 13. jūnija spriedums lietā: 6833/74 *Marckx v Belgium*.
3. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1979. gada 9. oktobra spriedums lietā: 6289/73 *Airey v. Ireland*.
4. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1979. gada 13. decembra spriedums lietā: 7987/77 *Andorfer Tonwerke a.o. v. Austria*.
5. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1982. gada 23. septembra spriedums lietā: 7151/75; 7152/75 *Sporrong and Lönnroth v. Sweden*.
6. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1986. gada 21. februāra spriedums lietā: 8793/79 *James and Others v. The United Kingdom*.
7. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1986. gada 8. jūlija spriedums lietā: 9006/80; 9263/81; 9265/81; 9266/81; 9313/81; 9405/81 *Lithgow and Others v. United Kingdom*.
8. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1994. gada 22. septembra spriedums lietā: 13616/88 *Hentrich v. France*.
9. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1994. gada 9. decembra spriedums lietā: 13984/88 *The Holy Monasteries v. Greece*.
10. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1996. gada 16. septembra spriedums lietā: 15777/89 *Matos e Silva, Lda., and Other v. Portugal*.
11. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1999. gada 28. oktobra spriedums lietā: 28342/95 *Brumărescu v. Romania*.
12. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2000. gada 5. janvāra spriedums lietā: 33202/96 *Beyeler v. Italy*.
13. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2002. gada 11. aprīļa spriedums lietā: 46044/99 *Lallement v France*.
14. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2002. gada 21. maija spriedums lietā: 28856/95 *Jokela v. Finland*.

15. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2002. gada 25. jūlija spriedums lietā: 48553/99 *Sovtransavto Holding v. Ukraine*.
16. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2004. gada 27. aprīļa spriedums lietā: 62543/00 *Gorraiz Lizarraga and Others v. Spain*.
17. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2004. gada 16. novembra spriedums lietā: 41673/98 *Bruncrona v. Finland*.
18. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2005. gada 28. jūlija spriedums lietā: 51728/99 *Rosenzweig and Bonded Warehouses Ltd. v. Poland*.
19. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2006. gada 24. februāra spriedums lietā: 49429/99 *Capital Bank AD v. Bulgaria*.
20. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2006. gada 30. marta spriedums lietā: 64450/01 *Gianni a.o. v. Italy*.
21. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2006. gada 15. jūnija spriedums lietā: 57785/00 *Zlinsat, Spol. S.R.O. v. Bulgaria*.
22. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2007. gada 10. jūlija spriedums lietā: 15084/03 *Bimer S.A. v. Moldova*.
23. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2008. gada 8. jūlija spriedums lietā: 21151/04 *Megadat.com SRL v. Moldova*.
24. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2011. gada 11. oktobra spriedums lietā: 43675/16 *Zammit and Vassallo v. Malta*.
25. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2012. gada 25. oktobra spriedums lietā: 71243/01 *Vistiņš and Perepjolkins v. Latvia*.

EST (bij. Kopienų) nolēmumi un EST (bij. Kopienų) ģenerālvokātu viedokļi

1. Eiropas Savienības (bij. Kopienų) tiesas 1957. gada 12. jūlija spriedums apvienotajā lietā: 7/56 un 3-7/57 *Algera and other v. Common Assaembly of the European Coal and Steel Community*, 1957 ECR 56.
2. Eiropas Savienības (bij. Kopienų) tiesas 1971. gada 2. decembra spriedums lietā: 5/171 *Aktien-Zuckerfabrik Schöppenstedt v Council of the European Communities*, ECR 1971 00975.
3. Eiropas Savienības (bij. Kopienų) tiesas 1990. gada 22. maija spriedums lietā: C-70/88 *European Parliament v. Council of the European Communities*, ECR I-02041.

4. Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1991. gada 25. jūlija spriedums lietā: C-213/89 *R v. Secretary of State for Transport, ex parte Factortame Ltd and others*, ECR I-1029.
5. Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1996. gada 5. marta spriedums apvienotajās lietās: C-46/93 un C-48/93 *Brasserie du Pecheur SA v. Bundesrepublik Deutschland*, ECR I-1131.
6. Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1998. gada 28. aprīļa spriedums lietā: T-184/95 *Dorsch Consult Ingenieurgesellschaft v Council and Commission*, ECR II-667.
7. Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 1999. gada 14. oktobra spriedums lietā: C-104/97 P *Atlanta AG and others v Commission of the European Communities and Council of the European Union*, ECR I-6983.
8. Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 2000. gada 21. septembra spriedums lietā: C-462/98 P *Mediocurso v. Commission*, ECR I-7183.
9. Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 2005. gada 21. septembra spriedums lietā: T-306/01 *Ahmed Ali Yusuf and Al Barakaat International Foundation v. Council of the European Union and Commission of the European Communities*, ECR II-03533.
10. Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas 2008. gada 9. septembra spriedums apvienotajās lietās: C-120/06 P un C-121/06 P *FLAMM v. Council and Commission and Fedov v. Council and Commission*, ECR I-06513.
11. Ģenerālvokāta M.Pjareša Maduru (*M.Poiares Maduro*) secinājumi, sniegti 2006. gada 18. janvārī, Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas lietā: C-459/03 *Commission v Ireland*.

ICSID nolēmumi

1. S.A.R.L. Benvenuti & Bonfant v. Congo, ICSID Case No. ARB/77/2, Award, 8 August 1980.
2. Liberian Eastern Timber Corporation (LETCO) v. Liberia, ICSID Case No. ARB/83/2, Award, 31 March 1986.
3. Asian Agricultural Products Ltd. v. Republic of Sri Lanka, ICSID Case No. ARB/87/3, Award, 27 June 1990.
4. Southern Pacific Properties (Middle East) Limited v. Arab Republic of Egypt, ICSID Case No. ABR/84/3, Award on the Merits, 20 May 1992.
5. American Manufacturing & Trading, Inc. v. Republic of Zaire, ICSID Case No. ARB/93/1, Award, 21 February 1997.
6. Antoine Goetz et consorts v. République du Burundi, ICSID Case No. ARB/95/3, Award (Embodying the Parties' Settlement Agreement), 10 February 1999.

7. Tradex Hellas S.A. v. Republic of Albania, ICSID Case No. ARB/94/2, Award, 29 April 1999.
8. Robert Azinian, Kenneth Davitian, & Ellen Baca v. The United Mexican States, ICSID Case No. ARB (AF)/97/2, Award, 1 November 1999.
9. Compania del Desarrollo de Santa Elena S.A. v. Republic of Costa Rica, ICSID Case No. ARB/96/1, Award, 17 February 2000.
10. Waste Management, Inc. v. Mexico, ICSID Case No. ARB(AF)/98/2, Award, 2 June 2000, Keith Highet dissenting opinion.
11. Metalclad Corporation v. The United Mexican States, ICSID Case No. ARB(AF)/97/1, Award, 30 August 2000.
12. Emilio Agustín Maffezini v. The Kingdom of Spain, ICSID Case No. ARB/97/7, Award on the Merits, 13 November 2000.
13. Marvin Roy Feldman Karpa v. United Mexican States, ICSID Case No. ARB(AF)/99/1, Interim Decision on Preliminary Jurisdictional Issues, 6 December 2000.
14. Wena Hotel Limited v. Arab Republic of Egypt, ICSID Case No. ARB/98/4 Award, 8 December 2000.
15. Alex Genin, Eastern Credit Limited, Inc. and A.S. Baltoil v. The Republic of Estonia, ICSID Case No. ARB/99/2, Award, 25 June 2001.
16. Eudoro Armando Olguín v. Republic of Paraguay, ICSID Case No. ARB/98/5, Award, 26 July 2001.
17. Middle East Cement Shipping and Handling Co. S.A. v. Arab Republic of Egypt, ICSID Case No. ARB/99/6, Award, 12 April 2002.
18. Mondev International Ltd. v. United States of America, ICSID Case No. ARB(AF)/99/2, Award, 11 October 2002.
19. Marvin Roy Feldman Karpa v. United Mexican States, ICSID Case No. ARB(AF)/99/1, Award, 16 December 2002.
20. Técnicas Medioambientales Tecmed, S.A. v. The United Mexican States, ICSID Case No. ARB(AF)/00/2, Award, 29 May 2003.
21. The Loewen Group, Inc. and Raymond L. Loewen v. United States of America, ICSID Case No. ARB(AF)/98/3, Award, 26 June 2003.
22. Fireman's Fund Insurance Company v. The United Mexican States, ICSID Case No. ARB(AF)/02/01, Decision of the Preliminary Question, 17 July 2003.

23. Generation Ukraine Inc. v. Ukraine, ICSID Case No. ARB/00/9, Award, 16 September 2003.
24. AIG Capital Partners, Inc. and CJSC Tema Real Estate Company Ltd. v. The Republic of Kazakhstan, ICSID Case No. ARB/01/6, Award, 7 October 2003.
25. Consortium RFCC v. Kingdom of Morocco, ICSID Case No. ARB/00/6, Award, 22 December 2003.
26. Alstom Power Italia SpA and Alstom SpA v. Republic of Mongolia, ICSID Case No. ARB/04/10, 2004.
27. Enron Corporation and Ponderosa Assets, L.P. v. Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/01/3, Decision on Jurisdiction, 14 January 2004.
28. SGS Société Générale de Surveillance S.A. v. Republic of the Philippines, ICSID Case No. ARB/02/6, Decision on Objection to Jurisdiction, 29 January 2004.
29. Tokios Tokelés v. Ukraine, ICSID Case No. ARB/02/18, Decision on Jurisdiction, 29 April 2004.
30. Waste Management, Inc. v. United Mexican States ("Number 2"), ICSID Case No. ARB(AF)/00/3, Award, 30 April 2004.
31. MTD Equity Sdn. Bhd. and MTD Chile S.A. v. Republic of Chile, ICSID Case No. ARB/01/7, Award, 25 May 2004.
32. Joy Mining Machinery Limited v the Arab Republic of Egypt, ICSID Case No. ARB/03/11, Award on Jurisdiction, 6 August 2004.
33. Impregilo S.p.A v. Islamic Republic of Pakistan, ICSID Case No. ARB/03/3, Decision on Jurisdiction, 22 April 2005.
34. CMS Gas Transmission Company v. The Republic of Argentina, ICSID Case No. ARB/01/8, Award, 12 May 2005.
35. Suez, Sociedad General de Aguas de Barcelona SA, and InterAgua Servicios Integrales del Agua SA v. Argentina, ICSID Case No. ARB/03/17, Decision on Jurisdiction, 16 May 2006.
36. Azurix Corp. v. The Argentina Republic, ICSID Case No. ARB/0/12, Award, 14 July 2006.
37. Fireman's Fund Insurance Company v. The United Mexican States, ICSID Case No. ARB(AF)/02/1, Award, 17 July 2006.
38. Telenor Mobile Communication S.A. v. The Republic of Hungary, ICSID Case No. ARB/04/15, Award, 13 September 2006.
39. ADC Affiliate Limited and ADC & ADMC Management Limited v. The Republic of Hungary, ICSID Case No. ARB/03/16, Award of the Tribunal, 2 October 2006.

40. LG&E Energy Corp., LG&E Capital Corp., and LG&E Internatioanl, Inc. v. Argentina Republic, ICSID Case No. ARB/02/1, Decision on Liability, 3 October 2006.
41. PSEG Global, Inc., The North American Coal Corporation, and Konya Ingin Elektrik Üretim ve Ticaret Limited Sirketi v. Republic of Turkey, ICSID Case No. ARB/02/5, Award, 19 January 2007.
42. Siemens A.G. v. The Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/02/8, Award and Separate Opinion, 6 February 2007.
43. MTD Equity Sdn. Bhd. and MTD Chile S.A. v. Republic of Chile, ICSID Case No. ARB/01/7, Decision on Annulment, 21 March 2007.
44. Enron Corporation and Ponderosa Assets, L.P. v. Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/01/3, Award, 22 May 2007.
45. United Parcel Service of America Inc. v. Government of Canada, ICSID Case No. UNCT/02/1, Award, 24 May 2007.
46. Compañiá de Aguas del Aconquija S.A. and Vivendi Universal S.A. v. Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/97/3 (formerly Compañía de Aguas del Aconquija, S.A. and Compagnie Générale des Eaux v. Argentine Republic), Award, 20 August 2007.
47. Parkerings-Compagniet AS v. Republic of Lithuania, ICSID Case No. ARB/05/8, Award, 11 September 2007.
48. Sempra Energy International v. The Argentina Republic, ICSID Case No. ARB/02/16, Award, 28 September 2007.
49. Archer Daniels Midland Company and Tate & Lyle Ingredients Americas, Inc. v. The United Mexican States, ICSID Case No. ARB(AF)/04/5, Award, 21 November 2007.
50. Compañiá de Aguas del Aconquija S.A. and Vivendi Universal S.A. v. Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/97/3, Award, 24 December 2007.
51. Metalpar S.A. and Buen Aire S.A. v. The Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/03/5, Award, 6 June 2008.
52. Biwater Gauff (Tanzania) Ltd. v. United Republic of Tanzania, ICSID Case No. ABR/05/22, Award, 24 July 2008.
53. Rumeli Telekom A.S. and Telsim Mobil Telekomunikasyon Hizmetleri A.S. v. Republic of Kazakhstan, ICSID Case No. ARB/05/16, Award, 29 July 2008.
54. Duke Energy Electroquil Partners & Electroquil S.A. v. Republic of Ecuador, ICSID Case No. ARB/04/19, Award, 18 August 2008.

55. Plama Consortium Limited v. Republic of Bulgaria, ICSID Case No. ARB/03/24, Award, 27 August 2008.
56. Continental Casualty Company v. The Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/03/9, Award, 5 September 2008.
57. Loan Micula, Viorel Micula, S.C. European Food S.A., S.C. Starmill S.R.L. and S.C. Multipack S.R.L. v. Romania, ICSID Case No. ARB/05/20, Decision on Jurisdiction, 24 September 2008.
58. L.E.S.I. S.p.A. and ASTALDI S.p.A. v. République Algérienne Démocratique et Populaire, ICSID Case No. ARB/05/3, Award, 12 November 2008.
59. Bernardus Henricus Funnekotter and others v. Republic of Zimbabwe, ICSID Case No. ARB/05/6, Award, 22 April 2009.
60. Waguih Elie George Siag and Clorinda Vecchi v. The Arab Republic of Egypt, ICSID Case No. ARB/05/15, Award, 1 June 2009.
61. Corn Products International, Inc. v. United Mexican States, ICSID Case No. ARB(AF)/04/1, Award, 18 August 2009.
62. Bayindir Insaat Turizm Ticaret Ve Sanayi A.S. v. Islamic Republic of Pakistan, ICSID Case No. ARB/03/29, Award, 27 August 2009.
63. Cargill, Incorporated v. United Mexican States, ICSID Case No. ARB(AF)/05/2, Award, 18 September 2009.
64. EDF (Service) Ltd. v. Romania, ICSID Case No. ARB/05/13, Award, 8 October 2009.
65. Joseph Charles Lemire v. Ukraine, ICSID Case No. ARB/06/18, Decision on Jurisdiction and Liability, 14 January 2010.
66. Ioannis Kardassopoulos v. The Republic of Georgia, ICSID Case No. ARB/05/18, Award, 3 March 2010.
67. Merrill and Ring Forestry L.P. v. Canada, ICSID Case No. UNCT/07/1, Award, 31 March 2010.
68. Gemplus S.A., SLP S.A., Gemplus Industrial S.A. de C.V. v. The United Mexican States, ICSID Case No. ARB(AF)/04/3, Award, 16 June 2010.
69. Suez, Sociedad General de Aguas de Barcelona S.A., and InterAgua Servicios Integrales del Agua S.A. v. The Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/03/17, Decision on Liability, 30 July 2010.

70. Suez, Sociedad General de Aguas de Barcelona, S.A. and Vivendi Universal, S.A. v. Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/03/19, Separate Opinion of Arbitrator Pedro Nikken, 30 July 2010.
71. AES Summit Generation Limited and AES-Tisza Erömu Kft v. The Republic of Hungary, ICSID Case No. ARB/07/22, Award, 23 September 2010.
72. Alpha Projektholding GmbH v. Ukraine, ICSID Case No. ARB/07/16, Award, 8 November 2010.
73. Global Trading Resource Corp. and Globex International, Inc. v. Ukraine, ICSID Case No. ARB/09/11, Award, 1 December 2010.
74. Total S.A. v. Argentina Republic, ICSID Case No. ARB/04/01, Decision on Liability, 27 December 2010.
75. Joseph Charles Lemire v. Ukraine, ICSID Case No. ARB/06/18, Award, 28 March 2011.
76. Impregilo S.p.A. v. Argentina, ICSID Case No. ARB/07/17, Award, 21 June 2011.
77. El Paso Energy International Company v. Argentina, ICSID Case No. ARB/03/15, Award, 31 October 2011.
78. Spyridon Roussalis v. Romania, ICSID Case No. ARB/06/1, Award, 7 December 2011.
79. Marion Unglaube v. Republic of Costa Rica, ICSID Case No. ARB/08/1, Award, 16 May 2012.
80. Vattenfall AB and others v. Federal Republic of Germany, ICSID Case No. ARB/12/12, Notice of Arbitration, 31 May 2012.
81. Toto Costruzioni Generali S.p.A. v. The Republic of Lebanon, ICSID Case No. ARB/07/12, Award, 7 June 2012.
82. Alapli Elektrik B.V. v. Republic of Turkey, ICSID Case No. ARB/08/13, Award, 16 July 2012.
83. Occidental Petroleum Corporation and Occidental Exploration and Production Company v. The Republic of Ecuador, ICSID Case No. ARB/06/11, Award, 5 October 2012.
84. Deutsche Bank AG v. Democratic Socialist Republic of Sri Lanka, ICSID Case No. ARB/09/2, Award, 31 October 2012.
85. Electrabel S.A. v. Republic of Hungary, ICSID Case No. ARB/07/19, Decision on Jurisdiction, Applicable Law and Liability, 30 November 2012.
86. Burlington Resources Inc. v. Republic of Ecuador, ICSID Case No. ARB/08/5, Decision on Liability, 14 December 2012.

87. Emmis International Holding, B.V., Emmis Radio Operating, B.V., MEM Magyar Electronic Media Kereskedelmi és Szolgáltató Kft. v. The Republic of Hungary, ICSID Case No. ARB/12/2, Award, 16 April 2014.
88. Vigotop Ltd. v. Hungary, ICSID Case No. ARB/11/22, Award, 1 October 2014.
89. Mobil Corporation, Venezuela Holdings, B.V., Mobil Cerro Negro Holding Ltd., Mobil Venezolana de Petroleos Holding, Inc., Mobil Cerro Negro Ltd., and Mobil Venezolana de Petroleos, Inc. v. Bolivarian Republic of Venezuela, ICSID Case No. ARB/07/27, Award, 9 October 2014.
90. Venezuela Holdings, B.V., et al (Mobil Corporation, Venezuela Holdings, B.V., et al.) v. Bolivarian Republic of Venezuela, ICSID Case No. ARB/07/27, Award, 9 October 2014.
91. Hochtief Aktiengesellschaft v. The Argentina Republic, ICSID Case No. ARB/07/31, Decision on Liability, 29 December 2014.
92. Tidewater Inc., Tidewater Investment SRL, Tidewater Caribe, C.A., et al. v. The Bolivarian Republic of Venezuela, ICSID Case No. ARB/10/5, Award, 13 March 2015.
93. Mamidoil Jetoil Greek Petroleum Products Societe S.A. v. Republic of Albania, ICSID Case No. ARB/11/24, Award, 30 March 2015.
94. Occidental Petroleum Corporation and Occidental Exploration and Production Company v. The Republic of Ecuador, ICSID Case No. ARB/06/11, Decision of Annulment of the Award, 2 November 2015.
95. Electrabel S.A. v. The Republic of Hungary, ICSID Case No. ARB/07/19, Award, 25 November 2015.
96. Hrvatska Elektroprivreda d.d. v. Republic of Slovenia, ICSID Case No. ARB/05/24, Award of the Tribunal, 17 December 2015.
97. Crystallex International Corporation v. Bolivarian Republic of Venezuela, ICSID Case No. ARB(AF)/11/2, Award, 4 April 2016.
98. Vestey Group Ltd v. Bolivarian Republic of Venezuela, ICSID Case No. ARB/06/4, Award, 15 April 2016.
99. Philip Morris Brands Sàrl, Philip Morris Products S.A. and Abal Hermanos S.A. v. Oriental Republic of Uruguay, ICSID Case No. ARB/10/7, Award, 8 July 2016.
100. Tenaris S.A. and Talta – Trading e Marketing Sociedade Unipessoal Lda. v. Bolivarian Republic of Venezuela (II), ICSID Case No. ARB/12/23, Award, 12 November 2016.
101. Blusun S.A., Jean-Pierre Lecorcier and Michael Stein v. Italian Republic, ICSID Case No. ARB/14/3, Final Award, 27 December 2016.

102. Ampal-American Israel Corporation and others v. Arab Republic of Egypt, ICSID Case No. ARB/12/11, Decision on Liability, 21 February 2017.
103. Eiser Infrastructure Limited and Energía Solar Luxembourg S.à r.l. v. Kingdom of Spain, ICSID Case No. ARB/13/36, Award, 4 May 2017.
104. Teinver S.A., Transportes de Cercanías S.A. and Autobuses Urbanos del Sur S.A. v. The Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/09/1, Award of the Tribunal, 21 July 2017.
105. Valores Mundiales, S.L. and Consorcio Andino, S.L. v. Bolivarian Republic of Venezuela, ICSID Case No. ARB/13/11, Award, 25 July 2017.
106. Karkey Karadeniz Elektrik Uretim A.S. v. Islamic Republic of Pakistan, ICSID Case No. ARB/13/1, Award, 22 August 2017.
107. Caratube International Oil Company LLP and Mr. Devincci Salah Hourani v. Republic of Kazakhstan, ICSID Case No. ARB/13/13, Award, 27 September 2017.
108. Koch Minerals Sàrl and Koch Nitrogen International Sàrl v. Bolivarian Republic of Venezuela, ICSID Case No. ARB/11/19, Award, 30 October 2017.
109. UAB E Energija (Lithuania) v. Republic of Latvia, ICSID Case No. ARB/12/33, Award, 22 December 2017.
110. Infrastructure Services Luxembourg S.à.r.l. and Energia Termosolar B.V. (formerly Antin Infrastructure Services Luxembourg S.à.r.l. and Antin Energia Termosolar B.V.) v. Kingdom of Spain, ICSID Case No. ARB/13/31, Award, 15 June 2018.
111. Georg Gavrilovic and Gavrilovic d.o.o. v. Republic of Croatia, ICSID Case No. ARB/12/39, Award, 25 July 2018.
112. UP (formerly Le Chèque Déjeuner) and C.D Holding Internationale v. Hungary, ICSID Case No. ARB/13/35, Award, 9 October 2018.
113. Standard Chartered Bank (Hong Kong) Limited v. United Republic of Tanzania, ICSID Case No. ARB/15/41, Award, 11 October 2019.

UNCITRAL nolēmumi

1. Pope & Talbot Inc. v. The Government of Canada, UNCITRAL, Interim Award, 26 June 2000.
2. S.D. Myers, Inc. v. Government of Canada, UNCITRAL (NAFTA), First Partial Award, 13 November 2000.
3. Ronald S.Lauder v. The Czech Republic, UNCITRAL, Final Award, 3 September 2001.

4. S.D. Myers, Inc. v. Government of Canada, UNCITRAL, Final Award, 30 December 2002.
5. CME Czech Republic B.V. v. The Czech Republic, UNCITRAL, Final Award, 14 March 2003.
6. *Brownlie I.*, Separate Opinion on the Issues at the Quantum Phase in CME Czech Republic B.V. v. The Czech Republic, Final Award, 14 March 2003.
7. Gami Investments, Inc. v. The Government of the United Mexican States, UNCITRAL, Final Award, 15 November 2004.
8. Methanex Corporation v. United States of America, UNCITRAL, Final Award of the Tribunal on Jurisdiction and Merits, 3 August 2005.
9. Eureko B.V. v. Republic of Poland, UNCITRAL Arbitration Rules, Partial Award, 19 August 2005.
10. International Thunderbird Gaming Corporation v. The United Mexican States, UNCITRAL, Arbitral Award, 26 January 2006.
11. Saluka Investments B.V. (The Netherlands) v. The Czech Republic, UNCITRAL, Partial Award, 17 March 2006.
12. BG Group Plc. v. The Republic of Argentina, UNCITRAL, Award, 24 December 2007.
13. National Grid plc v. The Argentine Republic, UNCITRAL, Award, 3 November 2008.
14. Glamis Gold, Ltd. v. The United States of America, UNCITRAL, Award, 8 June 2009.
15. AWG Group Ltd v. The Argentine Republic, UNCITRAL, Decision on Liability, 30 July 2010.
16. Chemtura Corporation v. Government of Canada, UNCITRAL, Award, 2 August 2010.
17. Grand River Enterprises Six Nations, Ltd., et al. v. United States of America, UNCITRAL, Award, 12 January 2011.
18. CME Czech Republic B.V. v. Czech Republic, UNCITRAL, Partial Award, 13 September 2011.
19. Khan Resources Inc., Khan Resources B.V., and Cauc Holding Company Ltd. v. The Government of Mongolia, UNCITRAL, Decision on Jurisdiction, 25 July 2012.
20. Energoalians TOB v. Republic of Moldova, UNCITRAL, Award, 25 October 2013.
21. Hesham T.M.Al-Warraq v. Republic of Indonesia, UNCITRAL, Final Award, 15 December 2014.

Irānas-ASV Prasījumu tribunāla nolēmumi

1. Gould Marketing, Inc. v. Iran (1983), 3 Iran-US C.T.R. 147.
2. Sea-Land Service Inc. v. Iran, Award No. 135-33-1, 20 June 1984, 6 Iran-US C.T.R. 149 (1984).
3. Tippets, Abbett, McCarthy, Stratton v. TAMS-AFFA Consulting Engineers of Iran, Award, 29 June 1984, 6 Iran-US C.T.R.
4. Starrett Housing Corporation, Starrett Systems, Inc., Starrett Housing International, Inc., v. Islamic Republic of Iran, Bank Markazi Iran, Bank Omran, Bank Mellat, Iran-US Claims Tribunal, Final Award, 16 Iran-US C.T.R., 23 ILM 1090 (1984).
5. INA Corporation v. The Government of the Islamic Republic of Iran, Award, 13 August 1985, 15 Iran, Iran-US C.T.R. 378, 380 (1985).
6. Sedco, Inc. v. National Iranian Oil Company and The Islamic Republic of Iran, Award, 30 March 1989, 9 Iran-US Claims Tribunal Rep. 248 (1985).
7. International Technical Products Corporation and Itp Export Corporation, Its Wholly-Owned Subsidiary v. The Government of the Islamic Republic of Iran and Its Agencies, The Islamic Republic Iranian Air Force and the Ministry of National Defense, Acting for the Civil Aviation Organization, Final Award, 28 October 1985, 9 Iran-US C.T.R. Rep. 206 (1985).
8. General Dynamics Telephone Sys Ctr v. Iran (1985), 8 Iran-US C.T.R. 153.
9. Sylvania Tehcnical Systems v. Iran (1985), 8 Iran-US C.T.R.
10. Phelps Dodge Corp. v. Iran, Award No. 217-99-2, 19 March 1986, reprinted in 10 Iran-US C.T.R. 121 (1986).
11. Anaconda-Iran Inc v. Iran (1986), 13 Iran-US C.T.R. 199.
12. Amaco International Finance Coprporation v. The Goverment of the Islamic Republic of Iran, National Iranian Oil Company, National Petrochemical Company and Kharg Chemical Company Limited, Iran-US Claims Tribunal, 15 Iran-US C.T.R. 189, Partial Award, 14 July 1987.
13. Phillips Petroleum Company Iran v. the Islamic Republic of Iran and NIOC, Award No. 425-39-2, Award of 29 June 1989, 21 Iran–US C.T.R. 79.
14. General Electric Co v. Iran (1991), 26 Iran-US C.T.R. 148.
15. James M. Saghi and others v. The Islamic Republic of Iran and others, Iran-US Case No. 298 (544-298-2) 29 Iran-US C.T.R. 20, Award, 22 January 1993.
16. SEACO v. Islamic Republic of Iran, Award 531-260- 2, 25 June 1992.

17. Westinghouse Electric Corp v. Iran (1997), 33 Iran-US C.T.R. 60.

SCC nolēmumi

1. Mr. Franz Sedelmayer v. The Russian Federation, SCC, Arbitral Award, 7 July 1998.
2. Nykomb Synergetics Technology Holding AB v. Republic of Latvia, SCC Case No. 118/2001, Award, 16 December 2003.
3. Petrobart Limited v. The Kyrgyz Republic, SCC Case No. 126/2003, Arbitral Award, 29 March 2005.
4. Eastern Sugar B.V. (Netherlands) v. The Czech Republic, SCC Case No. 088/2004, Partial Award and Partial Dissenting Opinion, 27 March 2007.
5. Limited Liability Company Amtso v. Ukraine, SCC Case No. 080/2005, Final Award, 26 March 2009.
6. Mohammad Ammar Al-Bahloul v. The Republic of Tajikistan, SCC Case No. V (064/2008), Partial Award on Jurisdiction and Liability, 2 September 2009.
7. Mohammad Ammar Al-Bahloul v. The Republic of Tajikistan, SCC Case No. V (064/2008), Final Award, 8 June 2010.
8. RosInvest Co UK Ltd. v. Russian Federation, SCC Case No. 079/2005, Final Award, II 471 (2010), 12 September 2010, Arbitration Institute (SCC Institute).
9. Remington Worldwide Limited v. Ukraine, SCC, Award, 28 April 2011.
10. Renta 4 S.V.S.A, Ahorro Corporación Emergentes F.I., Ahorro Corporación Eurofondo F.I., Rovime Inversiones SICAV S.A., Quasar de Valores SICAV S.A., Orgor de Valores SICAV S.A., GBI 9000 SICAV S.A. v. The Russian Federation, SCC No. 24/2007, Award, 20 July 2012.
11. Anatolie Stati, Gabriel Stati, Ascom Group S.A., Terra Raf Trans Trading Ltd. v. The Republic of Kazakhstan, SCC Case No. V (116/2010), Award, 19 December 2013.
12. State Enterprise "Energorynok" (Ukraine) v. The Republic of Moldova, SCC Arbitration V 2012/175, Award, 29 January 2015.
13. Charanne and Construction Investments v. Kingdom of Spain, SCC Case No. V 062/2012, Final Award, 21 January 2016.
14. Isolux Infrastructure Netherlands, BV v. Kingdom of Spain, SCC Case No. V2013/153, Award, 12 July 2016.

15. Isolux Infrastructure Netherlands, BV v. Kingdom of Spain, SCC Case No. V 2013/153, Final Award, 17 July 2016.
16. Novenergia II - Energy & Environment (SCA) (Grand Duchy of Luxembourg), SICAR v. The Kingdom of Spain, SCC Case No. 2015/063, Final Award, 15 February 2018.

PCA nolēmumi

1. Permanent Court of Arbitration, Norwegian Shipowners' Claim (Norway v United States), 13 October 1922, I RIAA 307 (1948).
2. Chevron Corporation (USA) and Texaco Petroleum Company (USA) v. The Republic of Ecuador, UNCITRAL, PCA Case No. 34877, Partial Award on the Merits, 30 March 2010.
3. Guaracachi America, Inc. and Rurelec PLC v. The Plurinational State of Bolivia, UNCITRAL, PCA Case No. 2011-17, Award (corrected), 31 January 2014.
4. Hulley Enterprises Limited (Cyprus) v. The Russian Federation, UNCITRAL, PCA Case No. 2005-03/AA226, Final Award, 18 July 2014.
5. Yukos Universal Limited (Isle of Man) v. The Russian Federation, UNCITRAL, PCA Case No. 2005-04/AA227, Final Award, 18 July 2014.
6. Veteran Petroleum Limite (Cyprus) v. The Russian Federation, UNCITRAL, PCA Case No. 2005-05/AA228, Final Award, 18 July 2014.
7. Philip Morris Asia Limited v. The Commonwealth of Australia, UNCITRAL, PCA Case No. 2012-12, Award on Jurisdiction and Admissibility, 17 December 2015.
8. CC/Devas (Mauritius) Ltd., Devas Employees Mauritius Private Limited and Telecom Devas Mauritius Limited v. India, PCA Case No. 2013-09, Award on Jurisdiction and Merits, 25 July 2016.

ICC nolēmumi

1. Ampal-American Israel Corporation and others v. Arab Republic of Egypt, ICC Case No. 18215/GZ/MHM, Final Award, December 2015.
2. Olin Holdings Limited v. State of Libya, ICC Case No. 20355/MCP, Final Award, 25 May 2018.

Dažādi nolēmumi

1. Russian Claim for Interest on Indeminities (Russia v. Turkey) (1912) 11 RIAA 421, 434.

2. Jalapa R.R. & Power Co. Claim (1948), Whitesman's Digest of International Law, Vol. 8, 1976, pp. 908 - 909 (American Mexican Claims Commission under the Act of Congress Approved December 18, 1942, Report to the Secretary of State with Decision Showing the Reasons for the Allowance or Disallowance of the Claims (Dept. of State Pub. No. 2859, Arbitration Series No. 9) (1948)).
3. Shufeldt Claim, Award, 24 July 1930, 2 RIAA 1079.
4. American-Venezuelan Mixed Claims Commission, Rudloff Case, Decision on Merits, IX RIAA 244, 250 (1959).
5. British Petroleum v. Libya, Award of 10 October 1973 and 1 August 1974, 53 ILR 297.
6. Oppenheimer v. Inland Revenue Commissioner [1975] 1 A11 ER 538;
7. Jalapa Railroad and Power Co., American Mexican Claims Commission, 1948, Vol. 8 Whiteman, Digest of International Law, 1976, pp. 908 - 909.
8. Texaco Overseas Petroleum Company (Topco) / California Asiatic (Calasiatic) Oil Company v. Libya, Award of 19 January 1977, 17 ILM 1 (1978).
9. Revere Copper & Brass Inc. v. Overseas Private Investment Corporation, Vol. 258 International Legal Materials, Award, 24 August 1978.
10. Kuwait v. American Independent Oil Company (Aminoil), Award of 24 March 1982, 21 ILM 976 (1982).
11. National Oil Corp. v. Libyan Sun Oil Co., Award, 31 May 1985, Vol. 85, Issue 1 American Journal of International Law, January 1991.
12. Garden Contamination Case (1), Germany, (1987) 80 ILR.
13. Biloune and Marine Drive Complex Ltd. v. Ghana Investments Centre and the Government of Ghana, Award on Jurisdiction and Liability, 27 October 1989, 95 ILR 184.
14. Valesquez Rodriguez v. Honduras, Merits, I-ActHR, Series C, No. 4 (1989).
15. Rainbow Warrior Case (New Zealand v. France) (1990), 82 I.L.R..
16. Aloeboetoe v. Suriname, Inter-American Court of Human Rights, 1993, Series C, No. 15.
17. Libyan American Oil Company (Liamco) v. Libya, Award of 12 April 1997, 62 ILR 140.
18. The M/V "SAIGA" (No. 2), Saint Vincent and the Grenadines v. Guinea, Merits, Judgment, ITLOS Case No. 2, ICGJ 336 (ITLOS 1999), 1 July 1999, 120 ILR.
19. United Mexican States v. Metalclad Corporation, Decision, 2 May 2001, Supreme Court of British Columbia.

20. Occidental Exploration and Production Company v. Republic of Ecuador, LCIA Case No. UN3467, Award, 1 July 2004.
21. Gami Investments Inc. v. The Government of the United Mexican States, Final Award, 15 November 2004.
22. Eureko B.V. v. Poland, Ad hoc Arbitral Tribunal under Netherlands-Poland BIT, Partial Award, 19 August 2005.
23. EnCana Corporation v. Republic of Ecuador, UNCITRAL, LCIA Case No. UN3481, Award, 3 February 2006.
24. Mike Campbell (Pvt) Ltd. and Others v. Zimbabwe, Decision of 28 November 2008, SADC (T) Case No. 2/2007.
25. High Court of Justice Queen's Bench Division Commercial Court [2012] EWHC 2739.
26. Hague District Court, Case No. C/09/477160 / HA ZA 15-1, C/09/477162/HA ZA 15-2 and C/09/481619 / HA ZA 15-112, Judgment, 20 April 2016.

Satversmes tiesas nolēmumi

1. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 1998. gada 30. aprīļa spriedums lietā Nr. 09-02(98) "Par Latvijas Republikas Augstākās padomes 1992. gada 15. septembra lēmuma „Par Latvijas Republikas likuma „Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām” spēkā stāšanās kārtību” 2. punkta (1996. gada 19. decembra likuma redakcijā) atbilstību 1950. gada 4. novembra Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas Pirmā protokola 1.pantam.”
2. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2002. gada 20. maija spriedums lietā Nr. 2000-01-03 "Par Saeimas vēlēšanu likuma 5. panta 5. un 6. punkta un Pilsētas domes un pagasta padomes vēlēšanu likuma 9. panta 5. un 6. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 89. un 101. pantam, Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14. pantam un Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 25. pantam.”
3. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2005. gada 16. decembra spriedums lietā nr. 2005-12-0103 "Par Ministru kabineta 2005. gada 11. janvāra noteikumu Nr. 17 "Grozījumi likumā "Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām"" un 2005. gada 9. jūnija likuma "Grozījumi likumā "Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām"" atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105. pantam.”

4. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2009. gada 7. aprīļa spriedums lietā Nr. 2008-35-01 “Par likuma “Par Lisabonas līgumu, ar ko groza Līgumu par Eiropas Savienību un Eiropas Kopienas dibināšanas līgumu” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 101. pantam.”
5. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2009. gada 28. maija spriedums lietā Nr. 2008-47-01 “Par Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas likuma 32. panta trešās daļas vārdu “ne vēlāk kā 60 dienu laikā” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105. pantam.”
6. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2009. gada 21. oktobra spriedums lietā Nr. 2009-01-01 “Par likuma “Par nekustamo īpašumu atsavināšanu Terehovas robežkontroles punkta vajadzībām” 1. panta 1. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105. pantam.”
7. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2019. gada 18. aprīļa spriedums lietā Nr. 2018-16-03 “Par Ministru kabineta 2009. gada 10. marta noteikumu Nr. 221 “Noteikumi par elektroenerģijas ražošanu un cenu noteikšanu, ražojot elektroenerģiju koģenerācijā” 91., 92., 98. un 99. punkta, 8. pielikuma 2. punkta un Ministru kabineta 2010. gada 16. marta noteikumu Nr. 262 “Noteikumi par elektroenerģijas ražošanu, izmantojot atjaunojamos energoresursus, un cenu noteikšanas kārtību” 63.8 punkta pēdējā teikuma, 106., 107., 113. un 114. punkta, 10. pielikuma 2. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 64. pantam.”
8. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2020. gada 11. decembra spriedums lietā Nr. 2020-26-0106 “Par likuma “Par valsts apdraudējuma un tā seku novēršanas un pārvarēšanas pasākumiem sakarā ar COVID-19 izplatību” 8. un 9. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. pantam, 91. panta pirmajam teikumam un 105. panta pirmajam un trešajam teikumam un 9. panta atbilstību Līguma par Eiropas Savienības darbību 49. pantam.”

Augstākās tiesas (Senāta) nolēmumi

1. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2004. gada 7. septembra spriedums lietā Nr. SKA-120.
2. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016. gada 30. jūnija spriedums lietā Nr. SKC-102/2016.
3. Latvijas Republikas Senāta Civillietu departamenta 2019. gada 29. marta lēmums lietā Nr. C30676417, SPC-3/2019.

STARPTAUTISKO ORGANIZĀCIJU, AĢENTŪRU UN INSTITŪCIJU DOKUMENTI

ANO ĢA rezolūcijas un citi dokumenti

1. UNGA/Res/191 (III), 4 November 1948, UN Plan to Control Atomic Energy.
2. UNGA Res. No. 1515 (XV), UN Doc. A/RES/1515(XV) (Dec. 15, 1960), Concerted action for economic development of economically less developed countries.
3. UNGA Res. No. 1803 (XVII), 1-5, UN Doc. A/RES/1803(XVII) (Dec. 14, 1962), Permanent Sovereignty over Natural Resources.
4. UNGA Res. No. 2200A (XXI), UN Doc. A/RES/2200A(XXI), 16 December 1966, International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights.
5. UNGA Res. No. 3171 (XXVIII), 1 and 3, UN Doc. A/RES/3171 (XXVIII) (Dec. 17, 1973) (Permanent Sovereignty over Natural Resources).
6. Charter of Economic Rights and Duties of States, GA Res. No. 3281 (XXIX), Art. 2(2)(c), UN Doc. A/RES/29/3281 (Dec. 12, 1974).
7. UNGA Res. No. 3201 (S-VI), UN Doc. A/RES/S-6/3201 (May 1, 1974), Declaration on the Establishment of a New International Economic Order.
8. UNGA Res. No. 3281 (XXIX), Article 2(2)(c), UN Doc. A/RES/29/3281 (Dec. 12, 1974) Charter of Economic Rights and Duties of States.
9. UNGA Res. No. 64/292, UN Doc. A/Res/64/292 (without reference to a Main Committee (A/64/L.63/Rev.1 and Add.1) (Jul. 28, 2010) The human Right to Water and Sanitation.

ILC dokumenti

1. Yearbook of the International Law Commission, Vol. II, Documents of the eight session including the report of the Commission to the General Assembly, A/CN.4/SER.A/1956/Add.1, 1956.
2. Yearbook of ILC 1959, vol. II, document A/CN.4/120.
3. UN Document No. A/CN.4/119, Fourth Report on State Responsibility by Mr. Francisco V. García-Amador, Special Rapporteur, Yearbook of the International Law Commission, 1959, Vol. II.
4. Yearbook of the International Law Commission (1978), Documents of the thirtieth session (excluding the report of the Commission to the General Assembly), Vol. II, Part One, UN Doc. A/CN.4/SER.A 1978/Add.1, United Nations Publication.

5. Study by the Secretariat. ““Force majeure” and “Fortuitous event”” as Circumstances Precluding Wrongfulness: Survey of State Practice, International Judicial Decisions and Doctrine. Yearbook of the International Law Commission, 1978, Vol. II, UN Doc. A/CN.4/315 (Part 1).
6. *Ago R.* Eight Report on State Responsibility, ILC, Yearbook of the International Law Commission, 1979, Vol. II, UN Doc. A/CN.4/SER.A/1979.1 (Part 1).
7. *Crawford J.* Second Report on State Responsibility. Yearbook of the International Law Commission, 1999, Vol. II(1), UN Doc. A/CN.4/498/Add.1-4, 3.
8. ILC Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, in the Report of the International Law Commission on the work of its 53rd session, GAOR 55th session, supp. No. 10 (A/56/10) (2001).
9. Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries 2001, A/56/10, Yearbook of the International Law Commission, 2001, vol. II, Part Two.
10. *Koskenniemi M.* Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law. Report of the Study Group of the International Law Commission, U.N. Doc. A/CN.4/L/682, 13 April 2006.
11. Yearbook of the International Law Commission, Report of the Commission to the General Assembly on the work of its fifty-third session, A/CN.4/SER.A/2001/Add.1 (Part 2), Volume II, Part Two 2000/I, 390-1 (Chairman of the Drafting Committee), New York and Geneva, 2007.

OECD dokumenti

1. 12 October 1967 OECD Draft Convention on the Protection of Foreign Property, *The International Lawyer*, Vol. 2, No. 2, January 1968.
2. OECD Draft Convention on the Protection of Foreign Property, Text with Notes and Comments.
Pieejams: <https://www.oecd.org/investment/internationalinvestmentagreements/39286571.pdf> [aplūkots 2019. gada 9. novembrī].
3. OECD (2004), “Indirect Expropriation” and the “Right to Regulate” in International Investment Law, OECD Working Papers on International Investment, 2004/04, OECD Publishing, 2004.
4. Guidelines for Recipient Country Investment Policies Relating to National Security. Recommendation adopted by the OECD Council on 25 May 2009. Pieejams:

<https://www.oecd.org/daf/inv/investment-policy/43384486.pdf> [aplūkots 2020. gada 9. jūnijā].

UNCTAD dokumenti

1. UNCTAD, Fair and Equitable Treatment. UNCTAD Series on issues in international investment agreements. United Nations Publication, UNCTAD/ITE/IIT/11 (Vol. III), 1999.
2. UNCTAD, International Investment Instruments: A Compendium – Volume V, 2000.
3. UNCTAD: Taking of Property. UNCTAD Series on Issues in International Investment Agreements. New York and Geneva: United Nations Publication, 2000.
4. UNCTAD Report, Taking of Property, 2000, UNCTAD/ITE/IIT/15. Pieejams: <https://www.unctad.org> [aplūkots 2020. gada 1. jūlijā].
5. UNCTAD Report, Investor-State Dispute Settlement and Impact on Investment Rulemaking. Geneva: United Nations Publication, UNCTAD/ITE/IIA/2007/3, 2007.
6. UNCTAD Report, Quantitative Data on Bilateral Investment Treaties and Double Taxation Treaties. Pieejams: <https://www.unctad.org> [aplūkots 2020. gada 1. jūlijā].
7. Expropriation. UNCTAD Series on Issues in International Investment Agreements II. A sequel. UNCTAD Series on Issues in International Investment Agreements II. New York: United Nations, 2012, United Nations Publications, UNCTAD/DIAE/IA/2011/7.
8. UNCTAD, World Investment Report 2017, Investment and the Digital Economy, U.D. Doc. UNCTAD/WIR/2017, Geneva: United Nations Publication, 2017. Pieejams: https://unctad.org/system/files/official-document/wir2017_en.pdf [aplūkots 2020. gada 7. novembrī].
9. UNCTAD, World Investment Report 2018, Investment and New Industrial Policies, U.N. Doc. UNCTAD/WIR/2018, Geneva: United Nations Publication, 2018. Pieejams: https://unctad.org/system/files/official-document/wir2018_en.pdf [aplūkots 2020. gada 7. novembrī].

Citu insitūciju dokumenti

1. UN General Assembly, Universal Declaration of Human Rights, 10 December 1948, General Assembly Resolution No. 217 A (III).
2. United Nations Conference on Trade and Employment, Final Act and Related Documents, E/CONF.2/78, United Nations publication, Sales No. 1948. II. D.4.

3. Statute of the International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991, U.N. Doc. S/25704 at 36, annex (1993) and S/25704/Add.1 (1993), adopted by Security Council on 25 May 1993, U.N. Doc. S/RES/827 (1993).
4. International Law Association, Final Report of the Committee: Statement of Principle Applicable to the Formation of General Customary International Law, 2000.
5. UNGA Human Rights Council, Eighteenth Session, Agenda item 3, A/HRC/18/L.1.
6. World Health Organisation. The Right to Water. Health and Human Rights Publication Series, No. 3, 2003.
7. Sixty-Fourth World Health Assembly, Agenda item 13.15, WHA64.24, 24 May 2011, Drinking-Water, Sanitation and Health.
8. The UN System-Wide Study on the Implications at the Fukushima Daichii Nuclear Power Plant, SG/HLM/2011/1, 16 August 2011.
9. United National Committee on the Elimination of Racial Discrimination, Reports submitted by State Parties under Article 9 of the Convention, UN Doc. CERD/C/358/Add.1, 24 October 2011.

INTERNETA RESURSI

1. 1992 World Bank Guidelines on the Treatment of Foreign Direct Investment. Pieejams: <https://www.italaw.com/documents/WorldBank.pdf> [aplūkots 2019. gada 25. novembrī].
2. 1997. gada 22. janvāra Ministru kabineta rīkojums nr. 20 par iestāšanos Starptautiskajā atomenerģijas aģentūrā. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/42023-par-iestanos-starptautiskaja-atomenerģijas-agentura> [aplūkots 2020. gada 9. jūnijā].
3. African Development Bank Group. Development Effectiveness Review 2014: Energy (2014). Pieejams: https://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Project-and-Operations/ADER-Annual_Development_Effectiveness_Review_2014.pdf [aplūkots 2020. gada 27. maijā];
4. *Arostegui M.* Venezuelan Nationalization Continuing. The Washington Times, 12 May 2009. Pieejams: <http://www.washingtontimes.com/news/2009/may/12/nationalization-continuing/> [aplūkots: 2020. gada 5. novembrī].

5. Atomic Energy. Pieejams: <https://www.un.org/en/sections/issues-depth/atomic-energy/index.html> [aplūkots 2020. gada 8. jūnijā].
6. Economics of Nuclear Power, Updated March 2020, World Nuclear Association. Pieejams: <https://www.world-nuclear.org/information-library/economic-aspects/economics-of-nuclear-power.aspx> [aplūkots 2020. gada 9. jūnijā].
7. ECT dalībvalstis un novērotāji. Pieejams: <https://energycharter.org/who-we-are/members-observers/> [aplūkots 2020. gada 8. jūnijā].
8. Energy Charter Secretariat Reader's Guide to the Energy Charter Treaty. Pieejams: <http://www.encharter.org/upload/9/2038809502208514677380487897316925863021421737824f886v1.pdf> [aplūkots 2020. gada 9. jūnijā].
9. Financing of New Nuclear Power Plants, IAEA Nuclear Energy Series, 2008, p. 6. Pieejams: https://www-pub.iaea.org/MTCD/Publications/PDF/Pub1345_web.pdf [aplūkots 2020. gada 9. jūnijā].
10. *Fischer S.* Washington Consensus. Pieejams: https://www.piie.com/publications/chapters_preview/6628/02iie6628.pdf [aplūkots 2020. gada 13. augustā].
11. Fukushima Daiichi Accident, Update May 2020, World Nuclear Association. Pieejams: <https://www.world-nuclear.org/information-library/safety-and-security/safety-of-plants/fukushima-daiichi-accident.aspx> [aplūkots 2020. gada 9. jūnijā].
12. *Guruswamy L., Doran K.* The Effectiveness and Impact of International Energy Treaties. In: from Barriers to Opportunities: Renewable Energy Issues in Law and Policy. (parker et al. Eds., Pre-Publication Draft 2007). Pieejams: <https://elischolar.library.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1030&context=fes-pubs> [aplūkots 2020. gada 8. jūnijā].
13. History of IAEA. Pieejams: <https://www.iaea.org/about/overview/history> [aplūkots 2020. gada 9. jūnijā].
14. IAEA cuts nuclear power growth forecast, 12 November 2012, World Nuclear News. Pieejams: https://www.world-nuclear-news.org/EE-IEA_cuts_nuclear_power_growth_forecast-1211124.html [aplūkots 2020. gada 9. jūnijā].
15. Informācija par spēkā stāšanos publicēta "Latvijas Vēstnesis" 1999. gada 30. jūlijā nr. 243 (1703), skat.: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/71937-par-starptautiskas-atomenerģijas-agenturas-statutiem> [aplūkots 2020. gada 9. jūnijā].
16. International Centre for Energy Arbitration. Dispute Resolution in the Energy Sector Initial Report (2015). Pieejams: <https://www.scottisharbitrationcentre.org/wp->

- [content/uploads/2015/05/ICEA-Dispute-Resolution-in-the-Energy-Sector-Initial-Report-Square-Booklet-Web-version.pdf](https://www.icea.org/energy/initial-report-square-booklet-web-version.pdf) [aplūkots 2020. gada 27. maijā].
17. International Centre for Settlement of Investment Disputes Annual Report of 2017. Pieejams: <https://icsid.worldbank.org/en/Pages/resources/ICSID-Annual-Report.aspx> [aplūkots 2019. gada 12. novembrī].
 18. International Law Association, Final Report: Statement of Principles applicable to the formation of general Customary International Law, 2000. Pieejams: <https://www.law.umich.edu/facultyhome/drwcasebook/Documents/Documents/ILA%20Report%20on%20Formation%20of%20Customary%20International%20Law.pdf> [aplūkots 2020. gada 13. augustā].
 19. Natural Resource Governance Institute, 2017 Resource Governance Index (2017). Pieejams: <https://resourcegovernance.org/sites/default/files/documents/2017-resource-governance-index.pdf> [aplūkots 2020. gada 27. maijā].
 20. Schreuer C. The Concept of Expropriation under the ETC and other Investment Protection Treaties. Revised 20 May 2005. Pieejams: https://www.univie.ac.at/intlaw/pdf/csunpublpaper_3.pdf [aplūkots 2020. gada 24. oktobrī].
 21. Statistics of ECT Cases (as of 1/12/2020). Pieejams: https://www.energychartertreaty.org/fileadmin/DocumentsMedia/Statistics/All_statistics_-_1_December_2020.pdf [aplūkots 2020. gada 23. decembrī].
 22. Stoiber C., Baer A., Pelzer N., Tonhauser W. Handbook on Nuclear Law. Vienna: IAEA, 2003. Pieejams arī: https://www-pub.iaea.org/mtcd/publications/pdf/pub1160_web.pdf [aplūkots 2020. gada 9. jūnijā].
 23. World Bank Group's, Legal Framework for the Treatment of Foreign Investment, Vol. II: Guidelines, 1992. Pieejams: <http://documents.worldbank.org/curated/en/955221468766167766/pdf/multi-page.pdf> [aplūkots 2020. gada 23. jūnijā].
 24. World Energy Council, World Energy Resources 2016. Pieejams: <https://www.worldenergy.org/assets/images/imported/2016/10/World-Energy-Resources-Full-report-2016.10.03.pdf> [aplūkots 2020. gada 27. maijā].
 25. World Energy Council. World Energy Scenarios 2016: Executive Summary (2016). Pieejams: https://www.worldenergy.org/assets/downloads/World-Energy-Scenarios-2016_Summary-Report.pdf [aplūkots 2020. gada 27. maijā].